

Leonard Johnson

ДРАГОЉУБ ЈОВАНОВИЋ
ДНЕВНИК
Књига четврта

Издавачи
Историјски архив у Пироту
Породица Драгољуба Јовановића

За издавача
Предраг М. Видановић
Срђан Јовановић

Рецензенти
Проф. др Милан Лазић
Проф. др Ђура Стевановић
Др Милан Пиљак

Лектура
Грозда Пејчић

Превод са француског и коректура
Татјана Шотра

Припрема за штампу
Димитрије Јаничић

Штампа
Графо Авала, Београд

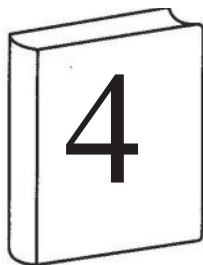
Тираж
100

ISBN-978-86-80412-15-3

ДРАГОЉУБ ЈОВАНОВИЋ

ДНЕВНИК

Приредио
МОМЧИЛО ИСИЋ

1968.

Ушорак, 1. октобар 1968.

Пошто [сам] примио „плату“ на Новом Београду, нашао [сам] се са Светом код Љубице. Она пуна приче о хришћанству и православној цркви. Чуди се како интелектуалци не могу да не верују у Бога. Света се сећа како му Благоје Нешковић претио 1946. Скупо ће платити ако се не одрекне мене, ако не сведочи да сам ја сарађивао са Д[ражом] М[ихаиловићем] Света се бранио да он то није могао, већ зато што је скоро целог рата био у логорима и у затвору. Виђа га понекад и сада на Јужном Приморју. Правда му се.

Поподне смо били на сахрани Уроша Џонића.¹ Ту био и Бранко Гавела,² па смо разговарали много о француским пећинама. Он се бави праисторијом и све је то обишао. Сада ради на откривању Лепенског вира. Премештају једно, уздижу друго, спасавају старе храмове, као што Унеско ради код Асуана. Познаје француске стручњаке о којима нам говорила гђа Пратуси. Пришла ми је гђа Араницки, рођ. Бранковић, чији отац је био

¹ Урош Џонић (1888–1968), један од најбољих Скерлићевих ученика и посленика. Завршио је Филозофски факултет у Београду, где је био и асистент. Био је секретар Друштва за српски језик и књижевност. Радио је као гимназијски професор и хонорарни професор на Филозофском факултету, на предмету Словеначка књижевност, а једно време и као научни сарадник Института за проучавање књижевности. Посебно је значајан његов рад на пољу историје књижевности и сакупљању библиографских података о стваралаштву Чедомиља Мијатовића, Јована Томића, Димитрија Руварца и Љубомира Стојановића.

² Бранко Гавела (1914–1994), археолог, класични филолог, историчар античке уметности, професор Филозофског факултета у Београду. Открио прва насеља палеолитских људи у Србији; открио и ископавао прво келтско насеље и велико неолитско насеље. Проучавао трагове и културе старобалканских народа: Пелазга, Минијаца, Илира, Трачана, Келта. Уз бројне чланке и расправе, написао је и неколико књига: Праисторијска археологија, Фидија, Историја уметности античке Грчке, Етрурциgodinaи, Археологија, Из дубине векова. – *Мала енциклопедија*, књ. 1, 475.

велики „драгољубовац“ у Мијатовцу код Јагодине. Она је професор модерне историје. Отац је био родом из околине Свилајнца. Ради у библиотеци Српске академије наука коју води Ђуза Радовић.³ (То је онај Црногорац – песник који се зачудио кад је сазнао да се у јануару 1949 – једва годину и по после мога хапшења – [Слободан] оженио Бојком. „Зар ти збиља верујеш да Драгољуб може доћи на власт?!“)

Среда, 2. октобар 1968.

Стошић-Столе дошао да ме позове на предавање клермонског професора универзитета који ће бити 8-ог у француској читаоници. Предлаже да тамошњем листу *La Montagne* пошаљемо, нас неколицина „клермонаца“ који смо још у животу једно сећање на боравак у тој вароши, поводом 50-годишњице пробоја Солунског фронта, које сада треба да се слави. Пристајем и написаћу писмо декану Филозофског факултета, које ћемо сви потписати, а једну копију новинама. – Биса [Рајчић] јавља да ће нам доћи, са Миланом, у суботу. Ја телефонирам др Мирјани Павловић на Дедиње.

Четвртак, 3. октобар 1968.

Блашко из Бора. Вести са те границе. Он је лично доста спокојан, али се уверио да је ствар озбиљна кад се враћао из Зајечара кроз тенкове и бацаче ракета. Зауостављали га, да се не задржава у средини ратне приправности. Изненађење: Нада и он су добили двојке, и то синове Предрага и Ненада, а већ имају Бату. Било је то 8. августа, а ми ништа нисмо знали. То је Блашко отац петоро деце: пре брака девојчица са Пироћанком од Профира Шулетиног, друго опет девојчица Слободанка са лекаром из Сићева, сада са Лужничанком троје.

Петак, 4. октобар 1968.

Саставио писмо декану које ћемо потписати Сташа Вулић, Драгомир Стошић, ја, Никола Крстић и проф. др Михаило Динић. Чекам Стошића да читамо заједно, али га нема.

³ Ђуза Радовић (1906–1989), књижевник, професор гимназије; после Другог светског рата виши библиотекар Народне библиотеке Србије, професор Академије за позориште, филм, радио и телевизију у Београду; управник Библиотеке САНУ; преводио са словеначког и француског. Дела: песме На путу; есеји и чланци Наша савремена приповетка, Личности и дела, Студије и огледи; са Милорадом Панићем-Сурепом приредио зборник *Српска родољубива лирика*. – *Мала енциклопедија*, књ. 3, 141.

Милутин Ристић јавља из Лознице да ће доћи 15-ог и донеће *Вука Караџића*, с којим је одушевљен. Многе ствари су биле непознате. – Предао сам удружењу пензионера за Палилулу представку да Вида Ајх нађе стан, пошто маршалат на њих упутио Милана кад је ургирао. Њој сам рекао да иде у удружење. Није била. Вероватно се саветује са зетом Александром Живковићем и са адвокатом Радованом Вуковићем. Ставио сам јој цедуљу на врата.

Субота, 5. октобар 1968.

Пошто [су] за вечерас нас позвали Лоренцови, отишао сам пред подне у Његошеву 24 да обавестим Бису и Милана да одложе своју посету. Видео сам неколико бројева *Литературни листи*, који раније објавио чувени „2000 речи“ и друге храбре чланке и песме, карикатуре и епиграме. Биса је одатле доста преводила за наше листове. Сада су *Листии* забрањени. Дала ми и последњи број београдског *Дела*, где објављен њен превод читавог низа мисли чешких великих духова од 1956. до 1968., и неколико чешких песама. Милан био тамо на две недеље пре 20. августа. Већ тада су се бојали инвазије, јер су били опкољени од трупа Варшавског пакта, после маневара. Још нису веровали да ће их одиста окупирати. Нема издајника: Руси нису нашли никога да уђе у просовјетску владу, никога. Чак ни Новотни не сме да се ангажује. Њима пишу пријатељи. Сви су сложни у отпору на чешки начин. Биса се жали на Гомулку: полудео је. Поново је постао стаљинист. Милан каже да је он такав већ од 1962, а Биса да је он излапео. Ја помишљам да се уплашио од Немаца чију велику територију заузели Пољаци. Његова околина хоће да се свакако одржи на власти, а то може само терором и помоћу Руса. У једном тренутку је Биса изишла из собе, а после увела једног насмејаног дечака: „То је Лазар!“ Нису мање изненађење били бројни цртежи и увек људске фигуре – које он прави као од шале. Главе су различите. Неке су у бојама вешто усаглашеним. Има 7 година тај њен ванбрачни син са Црногорцем Миланом Булајићем, или Булатовићем, који ради у Приштини. Иде у огледну основну школу. Жив, ведар, шаљив, сладак. Понео сам *Дело*, неке *Листии* и неколико цртежа.

Предвече, код Лоренцових, поред старих и снаје Бебе, неизбежни мали Бора, који све х ији него икад и окупљени око Тита; руководиоци користе напетост да ојачају Партију, власт и избегну студентске демонстрације. Дописник још јавља да се Дедијер, као и Ћилас, изјаснили за Тита, први пут после 1954. Обавештава их да ће Ћилас на универзитету Принстон држати семинар, боравити у САД 2 месеца, а после ће бити код Џени Ли, Бавесове, као гост.

Ушорак, 8. октобар 1968.

Најзад је избио у јавност нови скандал у Хрватској. После Ивана Крајачића и [Славка] Сеђака обрукао се синдикални функционер Марко Белинић.⁴ Сви су уплетени у аферу Мићковића који је издавао часопис *Република* и располагао великим средствима. Делио пријатељима милионе, станове, хонораре за несвршене послове, па побегао у Италију.

Опет се јавила Вида из Пирота. Тражи новац за тобожње оправке куће. Писаћу Душку Ранчићу да јој преда 5000. Шаљем 200 Вукадиновом сину Милану, који служи војску у Петровцу код Скопља (?).

Сви се питају: хоће ли Талијани издати Мићковића нашим властима, пошто се он представља као политички емигрант. Можда наши и не желе много да га добију, јер би могло да прошири листу учесника и афери и кориснике. Гони га Интерпол, али сви ван Југославије. Боје се за Субнор Хрватске, који се не задовољава само оставкама, него тражи и гоњење сумњивих, партиске и друге санкције.

Данас Слободан у Ровињу због лицитације. Синоћ на ТВ филм о ровињском цигаролусу: замера се да није увијен у дувански лист него у синтетичну фолију са 75% дуванске прашине. Пушачи протестују.

Андре дала да се копира, и нама враћа оригинал изјаве од првих недеља 1919. Мари-Ан шаље фотографију једног *L urçat* (ћилим с петлом) и пише о политичкој ситуацији: узнемирени су они, као и ми.

Код де Ружмона сам нашао прави „вјерују“ руралца. Провео годину и више, као незапослени интелектуалац, на малом острву, затим на селу. Закључио на стр. 263: „N’habite pas les villes“ Т је лепа парола „mais cela pose des problèmes techniques plus vastes: Reste à savoir si la province est habitable dans l’état actuel des choses: Tant de régions abandonnées, de villages vides, de champs et de propriétés ruinées, et surtout cet ennui dans la jeunesse rurale, ce sentiment d’être à l’écart du monde; – et de n’être lié à ses racines que par le souvenir de vieilles offenses... Ce n’est pas seulement le défaut de communion, mais aussi plus prosaïquement, défaut de communications. Toutes les autos qui s’embouteillent sur la petite superficie de Paris, ne seraient-elles pas d’un usage plus normal là où les hommes sont séparés de grandes distances désertes ? C’est un symbole. On peut en déduire facilement les deux formules de notre renaissance: mettre les villes au vert,

⁴ Марко Белинић (1911–2004), због комунистичке делатности, као радник, осуђиван на затворске казне између два светска рата. У НОБ од 1941; обављао војне и политичке дужности. После ослобођења био је савезни и републички народни посланик. Био је члан Политбироа, односно Извршног комитета ЦК СКХ и члан ЦК СКЈ, као и члан Извршног већа Сабора Хрватске. Написао је књиге *До наших дана* и *Пут кроз живот*.

urbaniser tout le reste du pays... Plus tard, quand toutes les maisons vides des environs seront habitées par des colonies de jeunes gens – si jamais ils en ont assez de se plaindre des villes où ils s'incrument – la province deviendra vivable. La révolution sera faite. Nous reviendrons pour faire quelque chose en commun avec tous ces hommes ou leurs fils ... („Journal d'un intellectuel en chômage.“ *Chr. d'un des* 1968).⁵

Среда, 9. октобар 1968.

Синоћ разговор с Милановим пријатељем Францом Бендером, из Западне Немачке, о Чесима, о Вили Бранту⁶ као шефу могуће опозиције. Сам социјалист. Раније живео у Источној, па се извукао. *Монд* пише да из Чехословачке одлазе интелектуалци, масовно као пре 250 година за време верских ратова.

Четвртак, 10. октобар 1968.

Завршавам XII књигу (340 стр. чистог текста, и долази обиман регистар) *Полиџичких усјомена*. Нећу ићи даље од краја 1956, кад сам добио све рукописе са робије и почео да их прекуцавам. Завршен је

⁵ „Немој становати по градовима.“ То је лепа парола – „али то представља много шире техничке проблеме: остаје да се сазна да ли се у унутрашњости, у овом стању у каквом је сада, може живети. Толико напуштених крајева, толико празних села, поља, урушених газдинстава, а поготово она досада која се увукла у сеоску младеж, то осећање да су скрајнути од света, – и осећање да су за своје корене везани само сећањем на старе увреде... Није то само због недостатка исповести, него, просто речено, то је и због недостатка комуникације. Сви ти аутомобили који загушују малу површину Париза, зар не би било корисније и нормалније да се крећу тамо где су људи раздвојени великим пустим раздаљинама? Ово је само симболични пример. Из овога се лако може извести правило које је важило у нашој ренесанси: преместити градове у природу, урбанизовати све преостале делове земље... А касније, када све празне куће из околине буду насељене колонијама младог света – ако им икада дојади да се жале на градове у којима су пустили корен – унутрашњост ће постати погодна за живот. Револуција ће бити обављена. А и ми ћемо доћи да урадимо још понешто заједно с тим људима или с њиховим синовима... ('Дневник незапосленог интелектуалца'. Хрон. Једног од 1968).“

⁶ Вили Брант (Willy Brandt, право име Herbert Ernst Karl Frahm, 1913–1992), немачки политичар, председник социјалдемократске странке и Социјалистичке интернационале. Пред фашизмом емигрирао у Норвешку, до 1945. бавио се новинарством и политичким радом у Норвешкој и Шведској. После Другог светског рата активно се бави политиком у Западној Немачкој: градоначелник Западног Берлина, вицеканцелар и министар иностраних послова, канцелар (председник) коалиционе владе социјалдемократата и либерала. Добио је Нобелову награду за мир 1971. – *Мала енциклопедија*, књ. 1, 305.

период. Почињем нову серију, интимнију. Случајно слушамо на ТВ „Повратак Кортеса“, од савременог словеначког писца Андреја Хинга⁷ а у извођењу београдских глумаца (Љуба Тадић, Раша Плаовић,⁸ Љиљана Крстић⁹). Франциско је млад сломљен после оружане борбе и убијања у Мексику. Враћа се, разочаран, у Шпанију. Враћа се такође командант, али мање узнемирен, спокојнији: тамо није за народ учињено што су обежавали, па ће се код куће посветити породици и сопственом малом имању. – Исте вечери, трагедија четири глумачка живота „Код Лондина“. Једни увиђају, други не признају да су промашили. Деса Дугалић, Мирко Милисављевић,¹⁰ Виктор Старчић играју старе глумце који живе у прошлости. Деса декламује: „Ја сам историја!“ Ниједно се не мири да је свршено с њима. – Једно и друго, нарочито Суарес буди асоцијације. И код нас су борци разочарани, само неки то не признају и теше се малим удобностима. Уништили су много људи, много добара. Замрачили многе душе. Резултати су слаби, а млади не признају, и не упоређују са старим стањем. Млади форсирају Тита лично, траже да он буде доживотни шеф Партије и државе, да би могли да уклањају све друге и да заседну на њихова места.

⁷ Андреј Хинг (1925–2000), словеначки књижевник и редитељ. У Љубљани је завршио Позоришну академију. Био је редитељ позоришта у Крању, Цељу и Љубљани. Писац дубоке психолошке прозе, изванредан стилист. Дела: збирке новела *Пресудна ивица*, *Висораван*, *Самоће*; романи *Тимонова кћи*, *Орфеум*, *Обзорја лептира*; драме *Освајач*, *Старац на размеђи*, *Лажна Ивана*; телевизијске драме *Бурлеска о Грку*, *Глуви човек на граници* и др. – *Мала енциклопедија*, књ. 3, 820–821.

⁸ Радомир Раша Плаовић (1899–1977), драмски глумац, редитељ, педагог, драмски писац, првак драме Народног позоришта у Београду. Између два светска рата утицао на развој позоришне уметности. Гл. улоге: Хамлет, па Јаго (Отело), Хенрих IV, Шајлок (Млетачки трговац), Леоне (Глембајеви), Владика (Горски вијенац; први је адаптирао и режирао на професионалној сцени ово Његошево дело) и др. Позоришни комади: *Цар Давид*, а са Миланом Ђоковићем *Вода са планине*, *Растанак на мосту*, *Кад је среда – тетак је*. – *Мала енциклопедија*, књ. 2, 1007.

⁹ Љиљана Крстић (1919–2001), глумица, члан Југословенског драмског позоришта у Београду, играла је и у Народном и Савременом позоришту у Београду. Нарочито уpečаљиво је интерпретирала Брехтову Мајку Храброст, Старицу (Столице) Васу Железнову (М. Горки), Александру (Коломба), Марту (Ко се боји Вирџиније Вулф), Јокасту (Паклена машина) и др. – *Мала енциклопедија*, књ. 2, 407.

¹⁰ Мирко Милисављевић (1909–1988), српски филмски и позоришни глумац. Играо је у 16 дугометражних филмова, седам телевизијских филмова и у пет телевизијских серија. Филмови: *Софка*, *Прича о фабрици*, *Циганка*, *Анкина времена*, *Госпођа министарка*, *Царево ново одело*, *Павле Павловић*; ТВ филмови *Човек судбине*, *Прва љубав*, *Госпођа министарка*, *Пробисвет*, *Чедомир Илић* и др.

Петшак, 11. октобар 1968.

Први пут у *Полиџици* карикатура Ивана Крајачића, за кога се држало да је неприкосновен као велики Титов пријатељ. „Јавите Марку Белинићу да ћу га чекати на излазу“, од Кушанића. Тито га се најзад одрекао. Ни Ранковић није смео да удари на „газду Хрватске“. И за Русе је Тито увек имао нешто; сада је дефинитивно раскинуо. „Нећу с њима: једно говоре, друго раде“. – То је рекао пред ловцима. Били нам јутрос Љубиша и Боса Ивковић. Занимљив разговор.

Слободан се вратио с лицитације. На почетну цену општине, „Мирна“ одмах дала 5.000.000, да би убила свакоме вољу да се надмеће. Слободан, на опште изненађење, примио и ту цену, пошто један пуковник у пензији, сусед, пристао да уложи 2/5, узимајући велику собу. У публици се чуло: Бију Турци, ал' бију и Срби!“ Митра рекла Слободану да ће Ђилас у Енглеској, особито у Америци, поправљати нашу државну ситуацију изјашњавајући се у корист Тита. Воја Грол, вероватно и Вељко, закључују да Ђилас може да наследи Тита: толико се приближили. Ја сматрам да је то заблуда. Они који су остали верни неће пустити Ђиласа да се врати. Они су ту!...

За насеље сам дао Бојки 100 хиљада, да купе ћилим за велику собу. Нада најзад била позвана у „двор“ – код Светлане и Владе у Ужичкој улици. То је увек желела. Видела и мајку гђе Милице Тодоровић. Ружна је као и Миличина сестра коју смо видели код Мире на младенцима.

На одласку, Франц Бендер рекао Милану да је изненађен до које мере ја објективно процењујем ситуацију у свету. На све, каже, гледам модерно, а не са становишта старих, иако улазим у 75-у годину.

Субота, 12. октобар 1968.

„Un seul être manque et le monde est désert“ [„Само једно биће недостаје и свет је пуст“]. Ламартинов¹¹ стих примењујем на Жанину Миличицу и на нашу Стелу кад их немамо. Тај стих је у *Књижевним*

¹¹ Алфонс де Ламартин (Alphonse de Lamartine, 1790–1869), француски песник, члан Француске академије. У политичком животу учествовао од 1834. до политичког удара Наполеона III 1851, кад се повукао на своје имање и живео веома скромно. Дела: збирке песама *Песничке* и *религиозне хармоније*, *Песничка размишљања*; поеме *Жосле*, *Пад једног анђела*, *проза Историја жирондинаца*, *Пут на исток* и др. – *Мала енциклопедија*, књ. 2, 445.

новинама. Коља Мићевић¹² баш сад превео: „Једног бића нема, и већ све је празно.“ Да ли ће Жана разумети? Или нема то чуло?

Видим, у приспелој пошти, Николу Радованова како пише 1-ог октобра на четири густо-густо куцане стране, о *Највећим Србима* Боре Лоренца. Читао је пажљиво у своме винограду, одушевио се, захвалан писцу. Све је лепо и поштено речено. И онда иде редом од Немање,¹³ па на Растка,¹⁴ на Вукана,¹⁵ на Милутина¹⁶ (српског Дон Жуана) и Дечанског,¹⁷ па Душана,¹⁸ и редом до Косова и после. О Карађорђу у фрајкору, о убијању оца што

¹² Коља Мићевић (1941), преводилац и књижевник; лектор за југословенске књижевности на Сорбони; преводилац најсложенијих и најоригиналнијих дела француске књижевности (преводи и са енглеског, шпанског и словеначког). Саставио је и превео *Антологију трубадурске поезије*, *Антологију француске поезије 1400–1800*, *Антологију француске поезије 1800–1950*, *Завештања (Мало и Велико) Ф. Вијона, Сабране песме П. Валерија* и др. Збирке песама *Штрик и шија*, *Стопа сна*; есејистичка проза *Константе и превиди*, *Афричка легенда* и др. – *Мала енциклопедија*, књ. 2, 689.

¹³ Стефан Немања (1114–1200), велики жупан рашки 1186–96, оснивач династије Немањића; области којима је управљао, у зависности од Византије, биле су око Топлице, доње долине Ибра, Расине, Реке и Дубочице. После смрти Манојла Комнина напао је Византију 1183, заједно са Мађарима, наставивши, затим, да и сам даље проширује државу. Прикључио је Рашкој Зету, Требиње, Захумље и Метохију. Ратовао је и са Дубровником, али кад га није могао освојити, склопио је мир, омогућивши Дубровчанима слободну трговину по Рашкој. Престола се одрекао 1196. у корист средњег сина Стефана Немањића. Закалуђерио се у Студеници, узео име Симеон и отишао на Свету Гору, у манастир, код свог најмлађег сина Растка – монаха Саве, с којим је подигао манастир Хиландар, док је сам подигао још и Богородичин манастир Свети Никола код Куршумлије, Ђурђеве Ступове и Студеницу. – *Мала енциклопедија*, књ. 3, 501.

¹⁴ Свети Сава (право име Растко Немањић, 1175–1236), српски принц, монах, игуман манастира Студеница, књижевник, дипломата и први архиепископ аутокефалне Српске православне цркве. Најмлађи син великог жупана Стефана Немање. Као младић добио је од оца на управу Захумље, али је он побегао на Свету Гору и замонашио се. Касније је, са оцем Немањом – монахом Симеоном, подигао манастир Хиландар. Измирио је браћу сукобљену око престола, а 1219. успео је да убеди и васељенског патријарха и никејског цара да одобре самосталност српске цркве са статусом архиепископије, поставши први српски архиепископ. Бавио се књижевним и просветитељским радом.

¹⁵ Вукан Немањић (1165–1208), најстарији син Стефана Немање. Пред крај очеве владавине добио је на управу Зету. Када је Немања престо поверио средњем сину, Вукан се осетио изиграним. Отворено неслагање с братом показао је након Стефановог разлаза са женом Евдокијом Анђеом. Уз помоћ Угара 1203/1204. Вукан је, као њихов вазал, постао велики жупан, а угарски краљ Емерик узео је за себе титулу српског краља и област источно од Мораве, одакле су већ 1204. морали да се повуку, под налетом Бугара, а на престо Србије се вратио Стефан. Над моштима оца Немање Свети Сава је 1208. измирио браћу. Непосредно после тога Вукан је и умро.

¹⁶ Милутин Немањић (Стефан Урош II, 1253–1321), млађи син краља Стефана Уроша I (1241–1276), краљ Србије 1282–1321, и један од најмоћнијих српских владара у средњем веку. Током његове владавине Краљевина Србија је отпочела своје значајно ши-

није хтео преко с њим, и брата јер је пљачкао, волео жене. Каже да му хетерија дошла главе. Милош дао убити кума и поклатио султану његову главу, оплакану од Љубице,¹⁹ Љубица из Средојевића. Доситеј,²⁰ велика луталица, као многи знатни Банађани; Вук, Милошев критичар; Даничић,²¹ Панчић,²² Мика Алас,²³ Пашић, – за свакога је Никола додао ту нешто оном што је стари филозоф ставио. Тешко је прочитао Николино црвено

рење ка југу на рачун Византије, са којом је 1299. године успостављена нова граница на линији Охрид–Прилеп–Штип, чиме је српској држави прикључен северни део данашње Албаније и већи део данашње Северне Македоније. Био је први краљ Србије који склапа офанзивне савезе. Женидбама је успео да обезбеди освајања из успешних ратова са Византијом и Бугарима, док је сукоб са Татарима окончао слањем свог сина-наследника Стефана за таоца.

¹⁷ Стефан Дечански (Стефан Урош III), српски краљ 1321–31, син краља Милутина; сукобио се са оцем који га је делимично ослепео и једно време прогнао у Цариград, а затим га вратио. За престо се борио са братом Константином и рођаком Владиславом. Посебно је значајна његова победа над Бугарима код Велбужда 1330, после које српска држава постаје најмоћнија на Балкану. Како је престо намеравао да остави сину из другог брака, Душан га је збацио с престола и затворио у Звечан, где је и удављен 11. новембра 1331. У Метоксији је подигао манастир Дечане. – *Мала енциклопедија*, књ. 3, 500.

¹⁸ Душан Немањић (Стефан Урош IV Душан, око 1308. или 1312. до 1355), последњи српски краљ из династије Немањића, владао од 1331. до 1346, када је постао први српски цар. Био је енергичан владар, јаког карактера и темперамента. У току своје владавине Душан ће освојити многа подручја и градове. Учествовао је, током првог византијског грађанског рата, на страни Јована Кантакузина, такође је и тада проширио своје територије. Убрзо након тог рата крунисао се за цара, али његову титулу нису признавале многе државе. Долази до другог грађанског рата у Византији, током којег је Стефан Душан активно учествовао и био у савезу са Јованом V Палеологом; током тог рата заузео је Епир и Тесалију. Напао је Босну и чак стигао до главног града Бобовца, али због изненадног напада Византије морао је Босну да напусти. За време његове владавине српска држава постаје најјача војна сила на Балкану. Државу је уредио доношењем тзв. Душановог законика, писаног српскословенским језиком. Саградио је манастир Светих архангела код Призрена и довршио Манастир Дечане.

¹⁹ Кнегиња Љубица (1788–1843), српска кнегиња, жена Милоша Обреновића. Била је позната као строга и самосвесна, и често је заузимала сопствени став и у политици, због чега је неколико пута долазила у озбиљне сукобе са кнезом Милошем. За њену резиденцију Милош је изградио конак у Београду, у којем је касније био смештен Београдски лицеј. Са кнезом Милошем изродила је синове Милана (1819–1839) и Михаила (1823–1868) и ћерке Петрију (1808–1871) и Савку (1814–1848). Прогнана, после доласка на власт Александра Карађорђевића, умрла је у прогонству 1843. у Новом Саду, а сахрањена је у манастиру Крушедол на Фрушкој гори.

²⁰ Доситеј Обрадовић (пре замонашења Димитрије, 1742–1811), књижевник, филозоф, педагог и народни просветитељ, једна од најзначајнијих и најутицајнијих личности српског народа 18. и почетка 19. века. Мада се као младић замонашио и побегао у манастир, брзо се размонашио и путовао по свету као приватни учитељ. На тим путовањима научио је многе језике и читао тада највеће и најпознатије писце; 1806. прешао

штампано писмо, али му из захвалности за тако пажљиво читање послао на дар књижицу, кад је вратио моју. Жао му било што више место није дато Сави Текелији²⁴ и другим војвођанским Србима. Његов језик и граматику није Лоренц познавао, али се дивио познавању историје.

је у Србију, где је 1808. организовао Велику школу, а 1811. постао први министар (попечитељ) просвете у Србији; рационалист, родољуб, реформатор, борио се против свемоћи цркве, за народно просвећивање и ослобођење жена из потчињеног положаја. Био је за употребу народног језика у књижевности, којим је и сам писао (онако како га је знао). Створио је основу за модерну српску књижевност. Дела: *Живот и прикљученија, Басне, Христовија, Совјети здравог разума, Собраније* и др. – *Мала енциклопедија*, књ. 2, 850.

²¹ Ђура Даничић (1825–1882), филолог, бранилац Вукових погледа и велики поштовалац његовог рада, један од најзначајнијих радника на проучавању српског језика; студирао је у Пожуну, Пешти и Бечу; био је први секретар ЈАЗУ, библиотекар Народне библиотеке у Београду, секретар Друштва српске словесности, професор Велике школе у Београду и поново радио у ЈАЗУ. Његов први научни рад био је: Рат за српски језик и правопис. Своје и Вукове погледе на језик доследно је спровео у преводима: *Псалтир Давидов и Стари завјет*. Остала важнија дела су му: *Мала српска граматика, Српска синтакса, Српски акценти, Историја облика, основи српскога или хрватског језика, Корјени*. Издао је и неколико старих споменика: *Живот св. Саве од Теодосија, Житија св. Симеона и св. Саве од Доментијана, Животи краљева и архиепископа српских од Данила Другог, Никољско јеванђеље*; објавио је и *Рјечник из књижевних старина српских* и започео велики историјски Рјечник хрватскога или српског језика. – *Мала енциклопедија*, књ. 1, 592.

²² Јосиф Панчић (1814–1888), ботаничар и природњак, први председник Српске краљевске академије (СКА); завршио је медицинске науке у Пешти; 1845. боравио у Бечу ради усавршавања, где се упознао са Вуком Караџићем, по чијем савету је 1846. дошао у Србију, где је прво био лекар у фабрици, па окружни физикус, а затим професор Лицеја у Београду, када се интензивно бави истраживањем флоре, фауне и минералогije, због чега се сматра зачетником низа научних биолошких дисциплина у Србији. Објавио је прилоге о флори Бугарске и Црне Горе, затим *Птице Србије, Рибе Србије*. Најзначајније му је дело *Флора Кнежевине Србије*. У његова најзначајнија ботаничка открића спада оморика (*Picea omoric*) ендемо-реликтни четинар и реликтне рамондије (*Ramonda serbica* и *Ramonda nathaliae*). – *Мала енциклопедија*, књ. 2, 929.

²³ Михаило Петровић – Мика Алас (1868–1943), математичар, професор Универзитета у Београду, члан СКА, дописни члан многих страних академија наука, оснивач београдске математичке школе. Написао је преко 400 научних радова, међу којима и посебно значајне прилоге о математичкој анализи, посебно о теорији диференцијалних једначина и теорији функција; створио је теорију математичких спектра и математичку феноменологију као нове области математичких истраживања. Гл. дела: *Квалитативна интеграција диференцијалних једначина, Елементи математичке феноменологије* и др. – *Мала енциклопедија*, књ. 2, 984.

²⁴ Сава Текелија (1761–1842), правник, народни добротвор, политичар међу Србима у Угарској; био је председник Матице српске; великим завештањем формирао је у Будимпешти задужбину Текелијанум, да српским ђацима из Војводине омогући универзитетско школовање у Будимпешти; задужбином је управљала Матица српска, која је

4.X. Од Андре [Пратуси], враћа „драгоцени документ“ о Groupe symphatique, копиран, врло чисто. Сећа се Данине мусаке, ђувеча, сарме, кајмака, пасуља на српски начин, али не заборавља ни своје сиреве од козјег млека, кестење, – некад сиромашна храна, сада 300 франака кило! – смокве, које обожава свеже – 500 фр. Печурке – 1.200 фр. и то се разграби чим се појави у радњама. Цитира покојну мајку: „Poure France!“

6. X. Пише Мари-Ана из Париза, на полећини Лирсаове таписерије – петла са звездом место ока. Боје невероватне. Много мисли на нас, јер ратне катастрофе нас никад нису мимоилазиле... Шантал је добила кћер, а Жан-Пол је у западном Пакистану, срећом у хотелској соби са ер-кондишном. Њу брине и даље светска ситуација. Љути се на студенте „enrajes“ и мисли да слушају заповести споља, међу њима многи нису Французи. Највећи нереди су били баш у њеној улици. Радује се што смо се Дана и ја „проширили“, па имамо сада две собе. Нада се бољем и миру, мисли и на Лепу.

Наша захвалница Клермону носи датум 8. X. После албанске голготе, нашли смо топао пријем, стан у Cones Sablon, храну у лицеју Блез Паскал, одело и обућу, дар од клермонских трговаца, озбиљне студије, одличне професоре, добре другове, дивну околину. „Прошло је 50 година. Многи од наших су умрли, други су постали деде и бабе, сви су служили југословенску државу, често у високим функцијама, за шта их је спремила ваша Алма Матер, скоро сви су у пензији. Али подмлађујемо се чим поново мислимо на боравак у вашој земљи и особито у Клермон-Ферану. Наши професори из тога доба су бесумње сви умрли, али их се захвално сећамо. Захваљујемо такође њиховим наследницима.“ Молимо декана да пренесе изразе свих осећања колегама и садашњим ученицима. Остајемо вечно захвални за „hospitalité généreuse et toujours présente à nos esprits“ [„гостопримство великодушно и увек присутно у нашим мислима“].

Настављам суботу 12. октобар: Данашње *Књижевне новине* доносе Јевтушенков²⁵ телеграм-писмо Брежњеву поводом 21. августа у

пре Другог светског рата у Нови Сад пренела библиотеку Текелијанума, а сам Текелијанум је уступљен Мађарској уз одштету. Мађарске државне власти су 1996. вратиле половину зграде Будимској епархији Српске православне цркве, што је омогућило да Задужбина Саве Текелије обнови рад и поново постане значајно културно, духовно и образовно средиште српског народа. – *Мала енциклопедија*, књ. 3, 562.

²⁵ Јевгениј Јевтушенко (Евгений Александрович Евтушенко, 1933–2017), руски совјетски песник и прозаист, један од водећих представника естрадне поезије после 1956; у раној фази, развијајући традиције од Баљмонта до Мајаковског и Јесењина, неговао програмску оријентацију ка осмишљавању савремености и руске историје на етичко-филозофском плану, што је подразумевало критички однос према епохи стаљинизма, али и према деформацијама западне цивилизације. У каснијем периоду окренуо се чисто рефлексивној лирици, наглашавајући идеје солидарности и разумевања међу

Чехословачкој. „Како ћу да спавам после овога? Како ћу да погледам у очи чехословачким пријатељима?“ Објавио је *Санген шарме* а затим сви листови на Западу и код нас. Пре тога, Матија Бећковић напао К. Н. [Јевгенија Александровича] Јевтушенка што види зло у Америци а не и код куће. Сада је Бисерка очекивала да се Бећковић извини. Јунајтед прес интернешенел јавио да Јевтушенко није хтео да коментарише: „Ја им нисам послао писмо!“ Ко ме није писао: Брежњеву или Енглезима?

Недеља, 13. октобар 1968.

Дошао Милутин Ристић. Био на 50-годишњици пробоја Солунског фронта у Лозници, држао предавање у једној осмогодишњој школи, приказао једну од битака у којима учествовао и о најтежем тренутку у свом животу: кад је граната пала у један ров где је горела ватра и сви изгнули. Само он случајно остао жив, само контузован. Жика Милојевић се жали на младе који надиру у администрацију. Тражићемо старије борце: они су имали неки идеал и нека начела. Млади мисле само на плате и на хонораре. Боји се и Руса и комуниста, увек, јер ни једна ни друга опасност није прошла. – Рада и Пера Антић ће добити двособни, скоро трособни стан на Канаревом брду.

Поподне сам посетио Николу Крстића у Градској болници. Нашли су му и оперисали тумор на дебелом цреву. Упознао његову другу жену, Веру, 25 година млађу. Финансиски директор Грађевинске књиге. Већ су 15 година у браку од 1953. Његова ученица у Трговачкој академији. Заволела га због антропологије којом се и сама одушевљава. Тада је имала 14 година. Удала се најпре за неког Мршића-Карађорђевића. Он је ишчезао, можда убијен при преласку границе. Љубица, генерални директор Грађевинске књиге такође жена. Њих „две вештице“ држе цело предузеће. Праве годишњи обрт око 1 милијарде. Имају велике фондове, јер не деле вишкове. Чиновници и не слуте колико се новца нагомилало. Они раде и док су друга издавачка предузећа у кризи. Добиће стан у 19, Милоша Поцерца, до куће Кирила Савића. Заједно смо оставили Николу да се опоравља и одмара. Има тегобе и са простатом, али не смеју да оперишу док не ојача после рака. Прича ми путем о својој младости. Много читала, бавила се музиком. Сада је у привреди. Тешко је свима, све је несигурно, јер несолидно се послује. Срећом она се добро слаже са генералним директором. Док је Никола био здрав и док су имали већи стан живели су

људима, и улогу песника. Гл. дела: збирке песама и поема *Друм ентузијаста*, *Лук и лира*, *Јабука*, *Нежност*, *Моторни чамац за везу*, *Хидроцентрала у Братску*, *Падају бели снегови*, *Песник је у Русији више него песник* и др. – *Мала енциклопедија*, књ. 1, 1969.

друштвено, примали и одлазили. Са првим интелектуалцима су били: Вељко Петровић, Синиша Кордић,²⁶ Ксенија Атанасијевић и њен др [Милан] Марковић, Владета Јеротић, Милош Ђурић, Ели Финци. Сада станују бедно, у једној пренатрпаној соби у Митрополита Петра, у професорској колонији, близу нас.

Пишем карте са сликама Авале и Београда Андре Пратуси у Бордо и Жани Јовић у Алжир.

Понедељак, 14. октобар 1968.

Писмо Милкици Стакић у Јоханесбург. Радовали смо се њеној краткој посети; желимо вести од ње после повратка кући. Верујемо да ће нас мимоићи чехословачка трагедија. Наш народ би се одупро, а има и других гарантија. Стели је добро чинило море летос после њене луксације у куковима. Сада је добро. Зет Милан се доста мучи одлажењем у Сарајево. Бојка и њени су се уселили у стан који су сами зидали у центру Београда. Ја и даље радим. Нисам јој прочитао све што сам писао о њеном Влади. Помињем га током свих књига мојих Мемоара, јер нисам ни забораван ни незахвалан.

Пишем и Ивони у Карентек одакле нам се јавила. Говорила јој о Андре Пратуси коју она не познаје. Она је Перигорове упутила на Народну библиотеку, да тражи Милошевића и Јовановића, мислећи на Мишу и на мене. Миша је одиста после 1920. радио тамо; сада јој нашли једног Јовановића али Слободана, нашег зета. Тако су др Перигор и госпођа, са сестрићем Жаном Баје (Baillais) дошли до Дане и Дафне док сам ја био у затвору. Са Жаном се Дафне дуго дописивала, и после сам га ја преузео не познавајући га. Сада се јавила иницијаторка тога познанства, дошла у Београд. Казујем Ивони њену историју, особито брачну. Што се тиче политике, не очекујемо инвазију. Совјети су већ тешко погрешили с Чехословачком. Мислили су да заштите своја леђа за случај сукоба са

²⁶ Синиша Кордић (1897–1977), књижевник, врло активан у књижевности 1920-их; иако је припадао генерацији и идејама тадашње авангарде, био је против ње и у својој поезији и у пракси. Није прихватио суштински принцип авангардног рада: принцип хаотичне спонтаности који је подразумевао свест дестабилизованог појединца и хаоса живљења. У својим се есејима залагао за Бергсонову интуитивистичку и виталистичку филозофију уметности, али у свакодневним критичким освртима оспоравао је типична авангардна дела; у својој поезији неговао је Дучићев начин реторичке лирске поезије у везаном стиху. Гл. дела: роман *Необичан свет*, поезија *Песме о мени*, *Пробуђења*; есеји *Разговори са самим собом*, *Уметност и неуметност* и др. – Радован Вучковић, „Синиша Кордић у додиру и сукобу с авангардом“, *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, 51/2003, 109; Каталог књига на језицима југословенских народа 1868–1972, VI, Београд 1979, 109.

Кином. Али нису ништа успели. Запад је сада учинио за Русе оно што је 1938–39. учинио за Немце. Немцима, Хитлеру је дао Чехословачку да би имао одрешене руке да иде на СССР; сада је дају Русима, да би могли да приме и воде борбу са Кинезима. Онда су се бојали да Руси не крену у превентивни рат, ка Европи. Сада та опасност не постоји, јер имају за леђима Кину. А Немци су увек опасни. Затим Американци хоће да су слободни за рат у Вијетнаму, на целој *азиској периферији* и у Јуж. и Средњој Америци. Тако ја разумем фамозну поделу утицајних сфера, прећутну бар. Јадранско море и Средоземно неће дати Русима.

Пошто је Милутин [Ристић] донео *Вука Караџића* јављам Вељи Станојевићу да може доћи да га узме. Писац је брат Милентијев и рођак Вељин. Изгледа бољи човек од Милентија.

Ушорак, 15. октобар 1968.

Синоћ, у Дому ловца, матуранти II гимназије 1914: Милош Рашовић, др Бора Ђорђевић, Милан Живадиновић и ја. Говоримо много о Ђиласу. Знају за његов интервју у Лондону, по коме хоће да се измири са Титом, али не може да учини први корак. После 2 месеца у Америци, вратиће се, сем ако би Руси запосели Југославију. На питање да ли би овде нашли екипу да свију владу, одговорио да би нашли десет екипа. Међу њима би био Ранковић, како се тврдило да је Брионски пленум 1. јула 1966. године дошао зато што [су] га Руси прихватили и он њима обећао укидање самоуправљања и окретање према Истоку. То је стављао у изглед Шакоти у Москви пред Русима, Цвијетином Мијатовићем и самим Ђећом Стефановићем. Ако би дошло до инвазије, Америка би морала да ратује. Сви смо се сложили да је Ранковић извршио велике злочине и да је Тито већ ради тога, ради себе, морао да га уклони. Ђилас није био мање расположен за убијање. Лично Рашовићу је рекао да за револуцију у Југославији није много ни два милиона жртава. Био је немилосрдан према четничким породицама, и према самој деци. Кад је Тито с Ђиласом имао прилике да види велику групу четничке чељади, маршал им пришао, саветовао да се смире и обећао да ће се поправити њихово стање. Ђилас је поред њих прошао без речи. По Рашовићевом суду, он није постојан ни у чему; не зна се како све може да се окрене. Није велики човек. Страшан је био за Црногорце. Влада Шегрт²⁷ је причао и Милошу (као и Радовану Самарџићу) да је њих двојицу, – Ђиласа и њега – Стаљин једном питао да

²⁷ Владо Шегрт (1907–1991), политичар, земљорадник; члан КПЈ од 1931; почетком НОБ организовао партизанску чету у свом крају; био је политички комесар чете, командант батаљона и бригаде и командант 29. дивизије. После ослобођења министар пољопривреде Владе БиХ, председник Президијума Народне скупштине БиХ, члан Извршног већа БиХ, члан ЦК и ИК ЦК СК БиХ, члан ЦК СКЈ, потпредседник републичког одбора СУБНОР-а. – *Мала енциклопедија*, књ. 3, 967.

ли су Црногорци Срби или су посебна нација. Ђилас први одговорио: нација. Стаљин се окрену Шегрту и узвикнуо: „Ето плахој човек Черногогорци Срби.“ Сада говори, и на суду у Митровици рекао, да су Црногорци Срби, а он лично је Југословен.

Милош нам причао и о Пашићу. Ценио је краља Николу, особито због оне песме „Овамо-онамо“. Кад су му предлагали да га пусти да се врати у Црну Гору да ту умре, одговорио да би му допустио кад би знао да ће одмах умрети чим пређе границу.

Данас сам послао Стошићу поштом (јер синоћ није био на матурантској вечери) писмо за декана у Клермону.

Сетио сам се шта је Митра летос рекла Слободану у Ровињу: „Ништа не може да се уради у нашој земљи док се не реши питање села. Одатле све потиче.“

Поподне сам са М[илутином] Ристићем био код Микице Велимировића, а затим код трећег Милутина – Цанића у Молеровој 29. Говорили о приликама. Чуло се да је један комунист генерал-потпуковник рекао да се не може имати сигурност да ће се Македонци борити, у својој републици, да би их растурили по другим крајевима. Друго: сељаци желе промену владе, иначе се неће борити, треће: нико се неће залагати ако ова данашња екипа остане на власти, особито врховно вођство.

Док се ове приче шире, радио и новине јављају да је Џонсон позвао Деобрину,²⁸ америчког амбасадора у Југославији на реферисање, незванично је саопштено да се САД интересује за Југославију; традиционално је економски помажу; поздрављају њену тежњу да буде слободна, независна, суверена; помагаће и даље њен економски развој. Јављено је такође да у Београд долази за 17. и 18. октобар Николас Каценбах,²⁹ америчких подсекретар за спољне послове.

Среда, 16. октобар 1968.

Нашао сам мото за моје будуће (евентуалне) Интимае. Речи Шарла Пегија: „Le privé est le tissu même. PUBLICA, les missions publiques, ne sont

²⁸ Амбасадор САД у Југославији 1964–1969. био је Чарлс Берк Елбрик.

²⁹ Николас Каценбах (Nicholas Katchenbach, 1922–2012), амерички адвокатски саветник у Канцеларији генералног савета секретара Ратног ваздухопловства; професор на правном факултету у Рутгерсу; ванредни професор права на Јејлу; професор права на Универзитету у Чикагу; помоћник генералног тужиоца Канцеларије правног савета; заменик генералног тужиоца. После убиства председника Кенедија наставио је да служи и Џонсону, који га је 11. фебруара 1965. именовао за генералног тужиоца, што је обављао до 2. октобра 1966, када је постављен за помоћника државног секретара за спољне послове; на том положају ће остати до 1969.

jamais que des clos, et c'est le privé qui est la mer profonde" [„Приватност је увек с мо ткање. PUBLICA, јавне мисије, никада нису затворене, а приватност је море дубоко“].

Четвртак, 17. октобар 1968.

Писмом од 12. [октобра] Андре Пратуси јавља да је за *Courier français* провинциски лист који излази у 24 издања – Центар и Запад Француске – написала чланак о Југославији и шаље лист. „У Југославији после Прага“, на целој страни са сликама: Црква Св. Марка, Победник, Теразије. Кратки свој пут, од Париза преко Венеције, који наша у блату. Љути је талијански цариник који тражи пасош па га и не погледа. У Југославији га нико није гледао, зато што је француски, рекао један сапутник, особито у часу кад се свуда слави победа савезника на Солуну 1918. „Јадна и поносите Србија!“ Тако почиње сам чланак. Дану и мене зове Тања и Бојан, како је наша у моме роману *Нова Изолда*. Нисмо супрузи него кузени. Мене видела 1918 овако: разборит младић и резонер, већ тада дубоко патриот, везан за идеал од кога се није удаљио иако је био затваран под свима режимима, па и под садашњим (који је неко време подржавао). После брака и повратка у земљу стално је звали. Најзад дошла, кроз Симплон, Словенију. У Љубљани видела војнике, пуштање кући у гомили. Певају, али не пијано, већ као побожно. Са сузама у очима јој објашњавају да иду кући после мобилизације због Чехословачке. Певају, натрпани, целим путем. У Загребу, нове групе. Љубе се. У Београду француске новине служе за распознавање после 50 година од расанка. Бојан јој објаснио раздраганост младића. Зближила их воља да се чува независност земље и њено јединство. Комунисти су морали да распусте колхозе, народ је тврдоглав (као да су Бретонци), само хоће своју земљу, своје газдинство. Земља је сва код малих комада. Као огртач од много парчади. Сада има свега у земљи. Сељаци раде и зарађују за себе. Порези су велики, али слобода никад није скупа. Београдска станица нема места за путнике јевтиних класа: сељаци седе на бетону, леже, „док други путници имају само да уђу у чекаоницу и седну у удобне фотеле“. Изненађење у социјалистичкој држави... Чекање бива дуго, јер возови, као и другде, не полазе и не стижу на време. Тачни су само у Француској“, каже Андре. Чим чују да говорите француски, уступају вам место чак и кад сте млађи од учтиве особе – пише она. Продавачице су крајње стрпљиве, чак и кад не пазарите. Жали што није купила један од оних меканих мантила. Уверила се да су недељом цркве пуне. Гледајући блиставе иконе, осећала се као у Јерусалиму. Дирнута је спомеником захвалности Француској, нарочито натписом: Волимо Француску као што је она нас волела“. Узбудило је што су из Кремља оптуживали лично маршала Тита за догађаје у Чехословачкој. Да неће младићи поново облачити униформе? Новине су разграбљене кад су

јавиле да је Де Гол осудио инвазију. Скадарлију је назвала београдским Монмартром, са уметницима мање разбарушеним, али са калдрмом турском, и врућим лепињама с кајмаком. „Три шешира“ јој се учинили пристојнијим него неке кафане на булевару Сен Жермен. Сукње нису претерано мини. Учинило јој се да млад свет има много укуса, а жене и девојке нису мршаве као Парижанке. Мусака од плавих патлицана јој се највише свидела, али замерила што не стављамо довољно бибера у свако јело. Она увек тражила да се дода. После вечере, неко је звонио. Помислила је на полицију, јер у неким земљама... Био је то човек за обавештење ко би у кући био способан за неки задатак у одбрани земље. „Мала земља преко пута совјетског бескраја. Мачкица која се рогуши да би уплашила ражљућени колос. Боре се земљани лонац и лонац од гвожђа. Па чак...“ То је крај чланка.

Данас, после подне, био Никола Богдановић, велики црепар некад у Кални, иначе из Великог Боњинца у Лужници. Синови Мирко и Миодраг страдали у рату, а Витиног сина Драгишу ми довео: он је свршио вишу комерцијалну школу, па ће на факултет, а већ има жену и девојчицу. Живи у Београду, члан Партије. Позвао сам га да дође.

Увече на вечери код нас Ристићеви – Роса, Милутин, Лепушка и Марица (балерина). Говорећи како се некад улазило у Партију Лепушка причала како је 1948. једна њена колегиница морала у поноћ да иде на гробље да дигне венац са гроба неког реакционара. Издалека је, ради провере, пратило шест партијаца, а морао да пође и њен брат да се увери где је била.

Петшак, 18. октобар 1968.

Дана и ја код Ристићевих у Палмотићевој 5/IV, али без Жане. Домаћице биле Лепушка и Марица. Марица спремила гибаницу без кора и торту са воћем. Били су позвани и Банковићи – Влада и његова Зора, кћи Косте Јовановића, професора географије у Пироту у моје време. Влада био у истом разреду са Милутином. Дошао у војсци (старој) до пуковничког чина, са Карађорђевог звездом. Обоје Банковићевих су се најпре одушевили Ђиласом, кад се одвојио од Тита; сада се разочарали.

Субота, 19. октобар 1968.

О подне код нас на ручку Мака и Бошко, велики београдски адвокат после Лебона... Гледали слике њихове мале виле недалеко од Шибеника. Са много наших.

Увече су нам дошли Власта и Цица и донели питу од спанаћа. Њихов Миша проводи вече код Слободана и Бојке, који га госте што је возио

Слободана на шоферски испит. Лепо смо разговарали. Јели су углавном што су донели.

Недеља, 20. октобар 1968.

После њиховог одласка десило се нешто рђаво. Могло је да буде судбоносно. Сада је све боље. Скидао сам завесу у великој соби да би се опрале. Са столице се попео на сто, па на нову столицу. Скинуо сам успешно, али при силажењу нисам стао ногом надолу на сто, већ погрешно, па на нижу столицу можда и мимо ње. Пао сам и ударио главом о под. Ја се ничега не сећам, јер сам се при паду онесвестио. Дана била поред мене, али све се десило у магновењу. Каже да сам се, на њен позив подигао, свукао се и обукао за спавање. Ставила ме у свој кревет. Кад сам се пробудио, осетио сам да не знам шта се десило и откуд сам на постељи крај прозора. Проверавао сам шта знам, шта не знам. Видео полусветлост у дневној соби и светлост из кујне. Отишао до врата и позвао Дану, која још пословала. Питао сам како је умро Аца, пре 10 година, ко је вечерао с нама те ноћи. Власта и Цица, – шта су јели, кад им се нисмо надали? Дана тихим и тужним гласом све објаснила. После признала да се уплашила. Ја сам се ужаснуо на помисао да сам можда изгубио памћење: „А шта ми вреди живот ако немам мозак!“

Опет сам заспао кад је она дошла. Ујутру ми се глава избистрила, али не одмах.

Поново сам прочитао чланак Андре Пратуси. Још боље би била обавештена да је више хтела да слуша. Али она је говорила, говорила. Дивним језиком, богатим речником, без акцента, са много познавања. Али је мало питала. Одмах сам јој писао да захвалим.

Имао сам намеру да тога дана идем Николи Крстићу у Градску болницу, али ме Дана није пустила. Сама Вера, срећом, јавила да су га пренели кући. Јавиће кад се буду преселили у нов стан, јер не воли да видим како бедно станују у нашем суседству.

Онда сам одлучио да идем у 15 часова на пренос костију Светозара Прибићевића, који је умро у Прагу 1936. Дана против.

Понедељак, 21. октобар 1968.

Срећом, то је [пренос костију Светозара Прибићевића] било за сутрадан, па је [Дана] пристала. У сали где се спушта сандук за кремирање, много света, али скоро ниједног Београђанина. Без попова, без крста. „Лопата“ са датумима (1874–1936), венци, Титов донели официри ЈНА. Све сами Срби из Хрватске. Видео сам Стојановог друга др Божу Марковића,

проф. Симоновића који је радио у Мин[истарству] просвете код Светозара, Воја Грол, неизбежни Радивој Николајевић из Вршца, Никола Радовић, демократски адвокат. Од старих политичара нико. Говорио у сали Љуба Леонтић, а пред капелом Чех стари Светозаров пријатељ, на гробу 1 свештеник и 1 пријатељ. Леонтић је био оснивач Орјуне. Сада су он и Светозар комунистички миљеници. Стојан ме представио својој лепој младој супрузи, али није дошао у посету, како је обећао на Ружином погребу. Београд је одбацио Светозара и 33 године после смрти, као 1925.

Дана ме пустила, управо пратила на гробље тек пошто су ми на рентгену прегледали лобању на неуро-хируршкој клиници, после пада са висине и губљења памћења.

Уторак, 22. октобар 1968.

Милица добила снимке, није нађена ни пукотина ни прелом. Само малу сенку видели, услед мале склерозе: нормално за моје године. Препоручили мањи интелектуални интензитет. Читам новине и нови *Монг*: Румунија у опасности од совјетске инвазије, под изговором да се не држи исправно као чланица Варшавског пакта. Притисци политички и економски.

Среда, 23. октобар 1968.

Врло озбиљно писмо од Вере Златареве, од 21. Зову нас у госте. У ствари јавља да је Субка добила и друго дете – сина Антона. Јасен је на III години студија. Са женом Људмилом станује код њих у Цара Самуила 32. Вратио сам гђи Цаци Лоренц Фокнерове *Дивље палме*. Њу је књига збунила, па хтела да и ја видим, особито због краја. Лекар који успешно извршио побачај туђој жени и довео до смрти своју љубавницу. Признао и осуђен на доживотну робију. Њен муж зна да је он невин, јер му је то рекла жена на самрти и нуди доктору отров. Кад имам да бирам између ништавила и бола – бирам бол.“ Мање је јасна друга приповетка „Старац“, а „Дивље палме“ ме одушевиле.

Четвртак, 24. октобар 1968.

Станко Милошевић, земљак из Блата, наставник у Текстилној техничкој школи, вратио I књигу *Политичких усјомена*. Није ми дао свој глобални суд, али ме засуо питањима о појединим људима и догађајима. Или није дорастао да цени или тек треба да чита осталих 11 књига. Видећемо.

Увече Беба Драшкова са Лилицом. Налази да је Хвар пријатнији ван сезоне, кад није натрпан са 5000 гостију, већ их има само 1000. Овога пута не понављам искуство са лутриском штедњом Београдске удружене банке. Улаже се везано милион динара са мањом каматом, а има врло мало згодитака.

Станко Милошевић³⁰ се јавља после дугог губљења. Нешто мислим: немам млађе пријатеље да прочитају све што сам написао. До сада, највише Јова из Лесковца. Свих девет књига *Размишљања о моралу*, и две или три *Мемоара*. Ако Станко ускоро оде у пензију, можда ће се више посветити идеологији и побринути да се нешто моје штампа, пошто у томе има доста искуства. Није доста политички заинтересован. Јова више мисли на себе, породицу и кућу.

Пећак, 25. октобар 1968.

Одлучио сам да вежем 1 милион на 13 месеца по 6,5%. Мало губим, а могу нешто извући. Никад нисам играо на срећу, али сада ћу покушати без великог ризика. – Ивона послала *Paris-Match* са прогнозама о акцијама СССР-а у Средњој Европи: улази са флотом у Средоземље, да уплаши Албанију и Југославију; прелази у извесну офанзиву ка Далеком Истоку, да би се бранио од Кине; шаље 50 дивизија у Сибир и Монголију, у ракетне базе; Кинези 45 дивизија према Сибиру и у Тибету и Сјанкијангу. Ја мислим да је флота у Средоземљу више опомена Израелу да не напада поново Арапе, и САД немају ништа против, јер и оне не желе да изгубе Арапе.

Увече Демо и Нада. Демо се љути што сам ишао на пренос Светозаревих костију: то он није заслужио. Нисам ја пришао њему, него он мени.

Анђелић нам дошао о подне, после великог напада температуре (41,2), за који нисмо ни знали. Било је силовито, али кратко трајало. Срце је здраво, али има велико нервирање. Навикао да има и да много троши, а сада има више обавезе него средстава. Није навикао на одређену плату-пензију.

Био и Живорад Бркић на општи преглед светске ситуације.

Субоша, 26. октобар 1968.

Пишем Ивони, да захвалим за *Пари Мач* и иначе. Од проф. Косте Тодоровића захвалница за честитку о његовом 80-ом рођендану и 55-годишњици лекарског, научног и друштвеног рада. Свечаност су

³⁰ Станко Милошевић, текстилац, практичар и професор, публицист, леви земљорадник. Из села Блата код Пирота. Политички је лутао, али је остао веран левици. – Д. Јовановић, *Политичке успомене*, књ. 12, 204.

приредили Српско лекарско друштво и његова Историјска секција. Од Андре [Пратуси] стигао исечак из новина о југословенским филмовима: „Свети песак“ (против стаљинизма) Мирослава Антића³¹ „Подне“ Пурише Ђорђевића, против догматизма, у вези са 1948, Невиност без одбране Макавејева³² „Скупљачи перја“ – „Биће скоро пропаст света“ Александра Петровића. У Француској су „Скупљачи перја“ / „Срећни Цигани“, а за „Пропаст света“ је Клод Лелуш³³ рекао да је „право ремек-дело“. Чекају у 1969 „Битку на Неретви“ од Вељка Булајића са много странаца.

Од пиротског друга Боже Савовића сазнао сам на пијаци да је Рајко Нешковић из Лозња пао с крушке и угрувао се. Пишем му о своме падању; да се то више не деси ни мени ни њему – да не узнемиравамо породице. Умро је Алекс[андар] Росић [Лека],³⁴ па пишем породици у Рти – Вери Златаревој: „Милан и Дафне су горе сами, а Дана и ја још имамо *нежељеној тосши*. Нисмо, нажалост сами у таквој ситуацији; стидимо се много чега и много кога“. Алузије на инвазију Чехословачке. Разумеће. Гледамо на ТВ „Времплов“ – митинге 1945 у Београду и Прву седницу Уставотворне скупштине 29. новембра 1945.

Недеља, 27. октобар 1968.

Вера Крстић, у паници, телефоном пита шта да чини с Николом. Пренела га у стан, па сам отишао да их видим. Одиста очајно станују. Соба пренатрпана. Хтела би да помогне Николи, али како ће кад мора да ради.

³¹ Мирослав Антић (1932–1986), књижевник. Највише познат као дечји песник. Дела: збирке песама *Испричано за пролећа*, *Рождество твоје*, *Псовке нежности*, *Концерт за 1001 бубањ*, *Кикинда*; песме за децу *Последња бајка*, *Плави чуперак*, *Насмејани свет*, *Шашава књига*, *Прва љубав*, *Свашта умет*; радио-драме *Отужни марш*, *Повечерје*. Једно време радио и на филмовима са савременим друштвеним темама: *Свети песак*, *Доручак с ђаволом*. – *Мала енциклопедија*, књ. 1, 93.

³² Душан Макавејев (1932–2019), филмски редитељ и сценарист; припадник генерације тзв. ауторског филма; скренуо на себе пажњу документарним филмовима *Осмех 61* и *Парада*; на инвентивни, неконформистички начин, комбинујући документарну и играну структуру правио је и дугометражне филмове *Човек није тица*, *Љубавни случај или трагедија службенице ПТТ*, оба на тему односа приватног и јавног живота. Међу осталим, издвајају се и филмови: *Невиност без заштите*, *WR мистерије организма*, *Мистер Монтењегро*. – *Мала енциклопедија*, књ. 2, 551.

³³ Клод Лелуш (Claude Lelouch, 1937), француски филмски режисер, писац, сниматељ, глумац и продуцент. Филмови: *Јадници*, *Брак*, *Мачка лови миша*, *Најбоље године живота*, а светску славу донео му је *Један човек и једна жена*.

³⁴ Александар Росић Лека, рођен у Ртима. Један од најугледнијих левих земљорадника у околини Чачка, члан ГО НСС 1940. и 1945. – Д. Јовановић, *Политичке успомене*, књ. 12, 296.

Он жели да умре, али се то не може кад се хоће. Испратила ме и пита да ли смо да га смести у старачки дом: да јој се не замери, и како би е тамо осећао међу немоћнима и полулудима? Пао би у још већу депресију. Ја сам саветовао да се ипак смести у дому пензионера на Карабурми, ако неће да га приме на уролошку клинику. Мора неко да му намешта катетер због мокрења. Да не брине шта ће се рећи.

Понедељак, 28. октобар 1968.

Радован Самарцић и Јефто Павић из Требиња картом. Стари др Деклева захвалио на мом поздраву, а његов син је хирург у Земуну.

Уторак, 29. октобар 1968.

У серији извадака из *Повлачења кроз Албанију* Политика донела и чланак Милутина Ристића, „Четири друга умрли наслоњени на хрст.“

Среда, 30. октобар 1968.

Од Жане и Слободана карта из Рабата у Мароку ваља да на путу за Гибралтар, ако их пусте у Шпанију. Другим странцима не праве тешкоће, као нашим, особито из Алжира.

Недеља, 31. октобар 1968.

Пошто [сам] примио „плату“ на Новом Београду свратио [сам] у Дом синдиката да видим, први пут, извлачење лутриских срећака. Добоши се окретали, бројеви излазили. Много света, мало радости због погодака. „Играју“ све емитоване срећке, па непродати згодитци остају Банци. Неће ли што добити Милан: и он уложио 1 милион. Био [сам] кратко и код Влајка и Добриле, који се вратили из Ковиљаче. На мене љута Добрила што сам на растанку рекао да не морају да нам се јављају из Бање. Хтео сам да их ослободим уобичајеног писања, а она разумела као неинтересовање. Страшно је осетљива, управо *sukertible*, како кажу Французи. Синоћ нам је био Ђорђе Славински. Толико га наљутила окупација Чехословачке да долази на мисао да за евентуални долазак Руса треба ићи у емиграцију. Ја мислим да се он не боји за себе, можда ни за мене, много жели да се његов син Драгољуб школује у Француској као Д[рагољуб] Ј[овановић] бр. 1. Треба издржати и ову и сваку другу окупацију. Утом наишао Маја: нема више бежања из земље. Нема ни куда да се бежи. Постоји само *шума*. (То је и званична теза: свенародни отпор.) Народ чека само једно: да се

ослободи од стйраха. Није потребан никакав програм. Политика је вештина могућног. Кад су ме сељаци дочекивали са „хвала ти што си дошао да нас ослободиш!“ хтели су рећи да их охрабрим, да им вратим поверење, да им отворим неку наду. Многи су се вратили из заробљеништва кад су чули да су у новом режиму [Милан] Грол и Д[рагољуб] Ј[овановић] То су ми рекли неки робијашаи. „Вратио сам се на вашу браду“, па смо се заједно нашли у „ћурчиској каци“.

Увече дошао Вук Продановић. Не верује ни сам Ђилас да би могао да наследи Тита, али ишао у Америку по своје доларе, и да би се поново говорило о њему. Драган Стајић га чуо на Гласу Америке: Чехословаци је требало да се одупру; Југославија би се одупрла. Од других је чуо да је изјавио: Са Титом би се могло радити, али Кардељ је злотвор српског народа. Чудо једно како људи не воле тога Кардеља!

Петшак, 1. новембар 1968.

Да не бих поново падао, купили смо степенице, лествице, тим пре што Дана сваке вечери отвара горње прозоре на предњој соби. Узео сам и од кованог гвожђа вешалицу за ходник. Свега за обадве ствари 30.000. – На робној лутрији ми нисмо добили ништа, а Милан и Дафне један транзистор.

Гђа Цаца Лоренц дошла на разговор о Фокнеру. Објаснио сам јој Фокнерову дубину запажања, његов формални песимизам, и стварну веру у живот и људе.

Послао Николи Радованов Лоренцов поклон: *Највеће Србе.*

Недеља, 3. новембар 1968.

Сељак из Рабровца код Младеновца, стари припадник Савеза земљорадника Јован Вујић нашао у *Полишици* посмртни оглас о смрти неког Драгољуба Јовановића у 76-ој години, умро 16 маја. Збунило га јер је знао да и ја имам кћери (он три), па дошао да провери. Био, за сваки случај, најпре у 29 Небојшиној, и сазнао да је Московљевић умро, а да сам ја још жив. Рекла му гђа Мара. Требало би да одем до ње и до гђе Косе Дивац.

Вера телефонира да је Николу пренела у дом пензионера на Карабурми. Мораће да плаћа месечно најмање 60.000. Друкчије није могла да поступи, али ће бити тешко.

Понедељак, 4. новембар 1968.

Никола Р[адованов] захваљује писмом проф. Лоренцу. Још ће читати, јер има много података.

Стела је данас критиковала мајку: Ту твоју библиотеку не могу више да издржим; на врх главе ми се попела! Једва чека да се отуда врати, и распитује се кад ће бити субота, да не иде. Онда је ми не видимо два дана. На ТВ чујемо да 70% возила у Југославији прекорачују дозвољену брзину. Отуда велики број удеса. Стакићева Милкица видела како наши возе, чудила се што нема више несрећних случајева. Јављено да је у Црној Гори био земљотрес, у близини улциња. Сиротиња страдала.

Уторак, 5. новембар 1968.

Ишао сам на Сајам књига. Доста усавршено после првог који сам раније видео. Грађевинска књига Вере Крстић изложила лепе ствари. Раскошније него што сам очекивао, и разноврсније, да би зарадили. Увече смо гледали Анук Еме у „Један човек, једна жена“. Остала млада без мужа, са дететом. Узела љубавника, али у његовом наручју мисли на оно што доживела с првим. Жене као да дубље доживљавају прву љубав.

Среда, 6. новембар 1968.

На Коларцу гледамо *Раџ и мир* са Људмилом Савељевом³⁵ као Наташом. – У САД, [Ричард] Никсон³⁶ изабран са малом већином против [Хјуберта] Хамфрија³⁷ – само 300.000. У Конгресу ће морати да рачуна са демократском већином.

³⁵ Људмила Савељева (Людмила Михайловна Савељева, 1942), руска филмска глумица и балерина. Међународну славу стекла је улогом Наташе Ростове у филму *Рат и мир* 1966–68. Сергеја Бондарчука. За ову улогу освојила је награду на 4. Међународном филмском фестивалу у Москви.

³⁶ Ричард Никсон (Richard Nixon, 1913–1994), амерички политичар и државник; председник САД, један од руководилаца Републиканске партије. У Представнички дом Конгреса изабран је 1946, а 1950. у Сенат; потпредседник САД од 1953, односно од 1957, кад је Ајзенхауер биран за председника. На председничким изборима 1960. изгубио је од Цона Кенедија, а на изборима 1960. победио је демократског кандидата Хјуберта Хамфрија. Изабран је за председника САД и 1972, али је, због „вотергејтске афере“ поднео оставку 1974. године. – *Мала енциклопедија*, књ. 2, 806.

³⁷ Хјуберт Хамфри (Hubert Humphrey, 1911–1978), амерички политичар; 38. потпредседник САД 1965–1969. Минесоту је два пута представљао у Сенату 1949–1964. и 1971–1978. Био је демократски кандидат на председничким изборима 1968, али је изгубио од републиканског кандидата Ричарда Никсона.

Четвртак, 7. новембар 1968.

У стиховима и прози Тина Ујевића сам нашао, неочекивано, како велича ведрину и добру. У баштину потомству хтео би да остави само „кристалну коцку ведрине“, а пошто је „свет зао, треба бити добар“. Такве су и моје идеје.

Од Ивоне добили чланак из *Орор* о совјетском продирању у Средоземље: опасно је. Почине са флотом.

Петак, 8. новембар 1968.

Код Слободана и Бојке на слави, и на „насеље“. Леп ћилим, који [смо им] ми поклонили, дивно одговара. Добио [сам] га доста јевтино у Билећи, где производе само за извоз. Бане овога пута био крајње учтив, после испада прошле године, кад је био пијан. Гђа Рада Николић, Слободанова бивша колегиница из Народне библиотеке и сусетка из Лазаревићеве 6, прича о своме покојном мужу Милентију, Шумадинцу – јужњаку са 14 одликовања. Он је први побо српску заставу на Кајмакчалану. А тако скромно се држао, поред ње – пријатне галамцике, а оборио га на матурском испиту Коста Мушицки кога је он заробио у Првом рату.

Субота, 9. новембар 1968.

Станко Милошевић прочитао II књигу *Политичких усјомена* која иде до маја 1933. Опет пита о разним личностима које помињем.

Чујем да Мира Ракина, удата у Нишу, има два сина, један Вуковац. Пишем да јој честитам. Захваљујем и Љубици, сестри Николе Радованова, на дивним погачицама које нам донели. Ивони, да смо све у реду добили што је послала Дани за мидер, њене маме, као и *Пари-Мач* са совјетским офанзивним и дефанзивним операцијама у вези са кинеском опасношћу.

Пишем Ивони да су Руси у Чехословачкој поступили *илуџо*, а није мање глупо ни њихово шетање по Средоземљу. Арапе неће преварити; пре ће они њих искористити играјући између Истока и Запада, на две табле, као Насер и као Т[ито]. Ипак Француска добро чини што се придружује савезничким маневрима у Медитерану: није требало ни да га напушта. Валдек Роше и остали у делегацији остали у Москви при своме ставу: осуђују упад у Чехословачку. На изборима за председника Американци се поделили скоро на пола и пола, али Расисту Власу ипак дали око 10 милиона гласова. Расположење је изгледа у уверењу да су сами способни да се боре против комунизма. То је био одговор на њено краће писмо од 4. новембра, где [је] изразила задовољство што смо писали клермонском

факултету. У Рену, – сећа се она, – професор историје на сваком часу, поред редовног предавања, налазио начина да им говори о српској војсци, о борбама на фронту. У гимназијама и осталим школама је било исто. Њен отац, као председник општине у Морлеу, много се бринуо о рањеницима, и да замени одсутне чиновнике. Сада се и у Француској много говори о 11 новембру 1918. дану Примирја. Она унучићима прича о томе и много их све интересује. Села је и да им опише те догађаје, почињући са Сарајевом. Можда ће и наставити, угледајући се, каже, на мене.

Понедељак, 11. новембар 1968.

Љубиша и Роса код нас. Њихов пријатељ Богдан Пешић је постао уредник *Борбе*; досад био заменик. Са тим листом никако не иде. Публика га неће, мада је технички прављен боље од *Полишике*. – Од Андре [Пратуси] смо добили *Мали Перијурген* са њеним чланком о Сарајеву 1914. Она тај датум држи судбоносним за себе, јер тога дана се одлучила њена судбина, пошто је то био стварно почетак рата. Њен ујак правио оружје у Бретањи, она била код њега и ту уопзнала будућег мужа, а одрекла се супериорнијег мормонца који је волео. Никако није хтела да нам каже његово име, јер игра данас велику улогу у Уједињеним нацијама. Ко ли је то?

Уторак, 12. новембар 1968.

Пре подне, Радованова Мила после контроле. Њему исекли 2/3 желудца, због чира. Сада не једе, јер не подноси ни мирис хране, па ни кафе.

Увече смо гледали Беле Раде Чехословакиње Вере Хитилове:³⁸ како две девојке, луде, младе, све руше, ломе тањире, бацају храну, а после једу из свих 14 тањира, алузија на 14 милиона становника. Најзад се љуљају о лустер, падају у воду, зову у помоћ, враћају се у ритам, скупљају разбацане торте са патоса. Кад су све „уредиле“ заспу, а тада атомска бомба. Слика њихове, наше и других стварности. Генијално замишљена сатира. Сјајно дато. Како мора да је чаробно у боји!

³⁸ Вера Хитилова (V ra Chytilová, 1929–2014), чехословачка филмска редитељка. Под утицајем француског новог таласа комбиновала је играни и документарни материјал. Најпознатији њен филм је Беле роде, у ком на духовит начин приказује чехословачку поп-генерацију. Филмови: *Таваница*, *Врећа пуна бува*, *О нечем другом*, *Аутомат звани свет*, *Воће са рајског дрвећа*, *Игра с јабуком*. – *Мала енциклопедија*, књ. 3, 825.

Среда, 13. новембар 1968.

Дани је непријатно да се виђам са Љ[убицом] В[уковић]. Нећу да је жалостим, па телефоном отказујем обећани састанак. Она каже да ти разговори за њу значе много више него за мене, али, ради мога мира у кући, одриче их се. Она од тих сусрета не тражи ништа. Свој однос према мени је сублимисала. Стално мисли на будући сусрет, смишља шта ће ми рећи, јер нема саговорника тога ранга. Код мене налази три ствари којих иначе нема, бар не заједно: *йаметш*, *йошшење* и *доброшу*. Такву формулу нико није дао, али Дана каже да то није ново, да она то зна одавно. Љубици је требало много година да то увиди. – Кад сам јој говорио о двојници људи за које се некад загревала (Слободан [Јовановић-Бојкин муж], Бора Благојевић) каже да су јој туђи, да не постоје за њу.

Мирин Богдан Животин јавио нам се из Шпаније; био и на најлуксузнијој обали – Француској ривијери.

За потребе мојих *Усйомена* тражим од Веље име учитеља Бранче из Лужнице, од Грчића презиме Раке удбаша са робије. – Радомировој породици честитам Ђурђиц. Јављам им да су се Слободан и Бојка уселили у свој стан.

Четвртак, 14. новембар 1968.

Није Анри, него Дени де Ружмон. Враћам преко његове Љиље, Милачићу [нечитке две речи на француском], које узео он из француске читаонице. Пленио ме особито опис јужне и Северне Америке за време и одмах после Рата.

Радомировој породици честитам Ђурђиц.

Жан Ремон из *Пари Мача* био код Тита 28. октобра. Назвао Тита херојем за Југославију и за свет. Зашто не допушта више партија? Не.

Чуло се да је Ђилас признао да се Тито понео три пута као велики човек: 1941, 1948. и 1968.

Петак, 15. новембар 1968.

Дафне добила од Владете Кошутића први број *Расковника*, јесен 1968. Одушевио сам се, помоћи ћу, ширићу.

Недеља, 17. новембар 1968.

Правим листу оних којима ћу послати *Расковник* све што добијем од Владете и од администрације. Сам се претплаћујем на годину и платићу

10 комада од сваког броја. Шаљем чекове пријатељима из српских крајева, да ми пошаљу претплату. Већ има 40, биће и 100. Али ја нећу да се истичем у ревности, да им не бих сметао. Као студенти, и србијански сељаци треба да се испоље сами. Шаљем новац на име Жике Милојевића, али и поједине адресе.

Понедељак, 18. новембар 1968.

Од Јове Из Лесковца велико писмо од 15-ог. Дозидавају просторије на кући, за Љубишу, Невенку и Предрага. Одговара на моју дописницу од 13-ог. Већи унук иде у II разред, мањи (Милан) у I. Невенка и Предраг су код њих, а Љубиша даље у Турековцу, некад Јовиној политичкој тврђави. Мира предаје у гимназији у Лебану; путује сваког дана. Богдана шаљу на све стране. Био је, пре Шпаније, у Чехословачкој, у Источној Немачкој, слаће га у Бразил. Видео Италију и Јужну Француску. Рада и он одлазе суботом у Малу Бистрицу, а предвече у недељу се враћају. Рада добро пешачи и по планини. Били су јесенас у Источној Србији: Велико Градиште, Голубац, Кучево, Мајданпек, Петровац, Горњачка клисура, Жагубица, Брестовачка Бања, Бор, Зајечар, Бољевац и преко Параћина, у Раваници. Летос на мору, били су у Чању и Буљарицама, и Црногорском приморју. Тито био у Лесковцу. Мислили су да продају кућу и купе у новоградњи, али чехословачка криза уплашила све: више се нико није интересовао. Зато повећавају стамбени простор у својој кући, па ће имати и купатило. Љубиша и лично запиње. – Јова иде ускоро у пензију. Кад уложи милион, имаће 120.000 месечно. Радиће шта воли, особито за *Лесковачки зборник*. Пита за Наду, Дафне, Мишка, за све у фамилији.

Владета јавља да је *Расковник* већ распродат, 6.000 примерака. Мораће друго издање, али не више од 200 динара. И овако их кошта скупље, али их дотирала Република Србија.

Среда, 20. новембар 1968.

Били [смо] код Влајка и Добриле. Она љута што смо их оставили саме на слави код Слободана. Ја сам се посветио Светлани и гђи Николић, а њу занемарио. Одговорио сам да није умела да се укључи у друштво. Горда је. Богдан се јавио из Барцелоне и Вентимилије.³⁹

³⁹ Вентимилија (Ventimiglia), град у Италији 130 км југозападно од Ђенове и на 7 км од француско-италијанске границе, у заливу Ђенова, с малом луком на ушћу реке Роје.

Мира Ракина из Ниша признаје да су јој синови добри ђаци, али да се већ помало кваре. Боји се за једног да ће пасти.

Хоћу баш да видим одакле је узет чланак о 27. III 1941, за *Историјску читанку*, за IV разред гимназије. Дафне ми донела *Четврсетдесет година*, зборник сећања активиста југословенског радничког покрета. Књига V, 1941–45. Ту је и сећање Бошка Ђуричковића о 27 марту. Изрично пише: „Већ око 9 часова манифестацијама су потпуно руководили комунисти. У таквом расположењу смо стигли на „Славију“. Ту смо срели Драгољуба Јовановића; знајући га као некаквог опозиционара понудили смо му да и он говори. Међутим, он је то одбио.“ Стр. 35. Издање „Културе“. Одговорни уредник Перо Морача, уредници Милинко Ђуровић, Драган Марковић, а у редакцији: Данило Кнежевић, Богдан Пешић, Средоје Урошевић, Љубомир Гршић; Иван Церовић, Миле Смолински, Јованка Кеџман, Перо Коробара, Владо Ђурковић. Београд, Култура, 1961. У *Историјској читанци*, коју уредили Богдан Смиљевић и Ђорђе Кнежевић⁴⁰ а издао Завод за уџбенике Социјалистичке Републике Србије, Београд, 1964, на стр. 152–155 чланак, а на 154 наведено место. Међутим *Полиџика* од 28. марта 1941 донела у извештају о манифестацијама, да су на тргу код Славије говорили..., а у име сељака Србије Др Драгољуб Јовановић. Поменут и Иво Лола Рибар, не знам више ко још.

Четвртак, 21. новембар 1968.

На слави код Жике Филиповића. Станко Милошевић вратио III и узео IV књигу *Полиџичких усйомена*.

Петак, 22. новембра 1968.

Од декана клермонског *Faculté de lettres* стигао одговор на нашу захвалницу. Сада је зграда велика, много студената. Клермон важно туристичко место. Послао и проспекте. Дао (превод) *Jérard Beuer* „Жена коју тражим“, југ[ословенски] преводилац са талијанског Југана Стојановић, Бр. Грима. Био [сам] код ње са Стелом.

⁴⁰ Ђорђе Кнежевић (1922–1996), историчар, професор на групи за историју Филозофског факултета у Београду, на предмету Историја Југославије. Био је ангажован у друштвеном и школском раду на Филозофском факултету, у стручним удружењима историчара, експертским тимовима, на научним и педагошким скуповима историчара. Гл. радови: *Филозофски факултет 1918–1941*, *Филозофски лик Владимира Гађиновића*, *Краљевина СХС и два неуспела покушаја реституције Хабсбурга 1921. године*, *Други светски рат и социјалистичка револуција у Југославији* и др. – *Енциклопедија српске историографије*, 436–437.

Субота, 23. новембар 1968.

Дана с Влајком обишла гробове: Милошевић, Јовановић, Стојановић. Код нас и код Дафне и Беба и Жика Милојевић. Жале се на велики долазак, пошто станују у центру, па сваком згодно, и долази кад је коме најудобније. Зато нас тако мало посећују. Ми њих из истих разлога ретко виђамо.

Жив[ојин] Јозић⁴¹ прича о сину Милосаву, адвокату и о снаји Радмили, из Сечаца; била сељанка, сад покушала да се прави важна. Кад је постала мајка два сина схватила да мора да поштује старије ако жели да њу поштују деца.

Недеља, 24. новембар 1968.

Како да почнем *Инџиме*, ако до тога дође? Можда Зоркиним судом о мени кад сам био дете. „Ти си, Драгољубе, много добар, али си као крава која дâ доста млека, па гурне лонац и проспе све“. – Или Даниним, у првим годинама брака: „Tu es trop bon, trop sincère; tu es né trop tôt ; tu es seul mon ami; personne ne te suit longtemps.“ [„Сувише си добар, сувише си искрен; с ам си пријатељу мој; нико те дуго не следи.“] Кад јој то помињем јутрос, она се пита да ли сам дошао на свет прерано, или можда касно, јер људи не бивају све бољи, него све гори. Питање је кад ће, и да ли ће уопште доћи време кад би требало ти да се родиш. Рекао сам Љубичин суд: памет, поштење, доброта.

Инџиме бих могао почети речима: Да сведемо рачун: Или: „На крају пута“, а не на средини како почиње А. Франс *Le Livre de mon ami* [Књига мога пријатеља].

О односу са женским симпатијама налазим нешто у књизи *La barque* (Grasset, 1968; 320 страна), од Жоржа Вуйс, француског генерала који је пре тога објавио *La grotte* [Пећина], о рату у Алжиру – једно од најлепших и најпоштенијих сведочанстава о тој драми савести код војника. Овде: „musique d’amour“ [„музика љубави“], како каже у приказу пред[ставе] Анри Гимож (*Monde* 7–13 нов. 68). Два млада француска официра, украђеном барком, придружују се, из Бејрута, Де Головој епопеји. У самом

⁴¹ Живојин Јозић, из Сечаца код Наталинаца. Изучио абацијски занат, постао независан и добро стојећи мајстор. Рано га привукла политика. Био републиканац у страначким врховима. Постао је леви земљорадник. За време окупације сарађивао је са партизанима, био заточен у логору на Бањици. После ослобођења високи функционер у окружном београдском одбору. Због сукоба са локалним руководиоцима осуђен је на 15 година затвора, али је помилован кад се показало да његов брат, службеник Удбе, није информбирован, како се сумњало. – Д. Јовановић, *Политичке успомене*, књ. 12, 123.

граду и на мору, пре тога, неколико месеци били „...allègres, intelligents, fiers, dans une ville paradisiaque – le bonheur leur est offert. Un chant de bonheur, rare dans la littérature d’aujourd’hui. C’est aussi une musique d’amour. L’aventure de la petite Anita, toute jeune fille hardie et pure, qui vit en jolie sœur entre Jean et Marc, dans le [нечитко] de l’un et dans la voiture de l’autre; admirée, respectée par tous les deux qui se sont jurés de ne rien lui demander au-delà de sa *présence exaltante*: voilà une situation romanesque d’un grand charme et c’est plaisir de voir le romancier jouer [нечитко] *ntre l’amitié et le désir*; entre une camaraderie sportive et un libertinage continu ; entre la gentillesse et le cruel amour“.⁴² Враћам се на Зоркин суд о мени. Можда одиста у мени две душе: мајчина доброта и очева оштрина. И Моша Пијаде ми нашао две душе: једна за комунисте, друга против њих. Милачићев суд: заљубљенко, али не као Дон Жуан, већ пре као Вертер. Шта ја кажем на све то? – 1) једном новом симпатијом се ослобођавам од претходне, да ме не би заробила: тако се одржавам у слободи. То је – „клин клином“, како је пријатељ препоручивао Ромеу. 2) Ниједној нисам подлегао, ни у једној нисам ишао до краја, и никад се нисам кајао што нисам терао до лудости или до греха. Остао сам чист, сачувао пријатељство, свакој сам могао да се вратим не стидећи се; ни са једном нисам раскинуо, чак ни са Жерменом, која је мене одбила, а после наваљивала.

Још један суд о мени. Н[едељко] Дивац, у вези са насловима три прве књиге Размишљања о моралу: *Ведрина* – да, то је Драгољуб. *Мера* – не, то није његова особина. *Доброша*, опет да.

Суд београдске полиције, па и нове власти: Да ли желим власт или да будем идеолог? Монтани: Могли бисте бити на власти. Ја: Не борим се за власт, већ за победу једне идеологије. – Миле Милатовић: Да сте дошли у Босну, сарађивали бисте не само са Кардељем, него са Титом. – Ја сам рекао Благоју Нешковићу, 8-ог децембра 1944: Ви знате да ја нисам ни Рибар, ни Сениша Станковић. – Знам.

⁴² „...полетни, интелегентни, поносни, у неком рајском граду – срећа им је понуђена. Песма среће, ретка у књижевности данас. То је, такође, и музика љубави. Авантура мале Аните, сасвим младе пркосне и чисте девојке, која живи као лепа сестрица између Жана и Марка, у [нечитко] једнога и колима другог; она ужива дивљење и поштовање и једног и другог, обојица су се заклела да јој неће тражити ништа више од њеног узбуђујућег присуства: ево очаравајуће романескне ситуације, ево задовољства које производи писац који се поиграва [нечитко] између пријатељства и жеље; између спортског другарства и разузданости која траје; између љубазности и сурове љубави.“

Недеља, 24. новембар 1968.

Настављам. Поподне нам дошла др Мирјана Павловић са Дедиња. Као обично, много о Русији, како је она доживела. Био је ту случајно Бане, ветеринар, Богољуба Јовића, Ђурчије, мога брата од тетке, по мајци, који ради у Нишу на Ветеринарском институту, као и Цанићев Бата. Питамо Мирјану: како је било могуће да људи као Бухарин признају, не само у полицији, него и на суду, да су били јапански или немачки шпијуни? Одговор: претили да ће им уништити породице. Или их затварали у подруме и пуштали на њих гладне пацове који су им кидали месо са тела. Многи су молили да потпишу све што се жели. На суду су понављали то, да им не би истребили породице. Говорећи о Чехословачкој, Мирјана каже: Руси се неће смирити док не заузму целу Европу. Неће Американцима оставити ни Шпанију као плаударм, како мисли Драган Вере Десанкине. Њих привлачи цивилизација, као некад Рим варваре-Германе, или као што је Грчка привлачила Персијанце и Римљане. Разједињени Грци су у Коринту дочекали Римљане са љубичицама, само да би пркосили Атини. Тако и данас: Европа не уме да направи један „зид“, чак ниједно заједничко тржиште. Право је да пропадне. Нисам јој одобрио: Совјети су у дефанзиви, не у офанзиви. Ни Персијанци ни Римљани нису могли остати у Грчкој, ни Германи у Италији. Културнији су духовно победили.

Понедељак, 25. новембар 1968.

Дао сам Сташи Вулићу клермонски одговор и туристичку документацију. Даћу и осталим потписницима нашег писма. Дао сам и М[ихаилу] Динићу.

Уторак, 26. новембар 1968.

Стошић донео страну из *La Montagne*, где објављено наше писмо, са неколико фотографија, карата које сам ја приложио. – Душан Тодоровић, Радомиров брат од стрица, вратио се из Калифорније, где живи Душанкина кћи, удата за Србина свештеника. Позива нас да 30. новембра идемо на свадбу Радомирове унуке. Прича о два православним (српским) црквама у Северној Америци. Њихов зет [је] у оној која [је] против

патријарха Германа. Слободан Драшковић⁴³ је амерички фашист, а брат Милорад другачији: саветник председника Никсона.

Среда, 27. новембар 1968.

Ми били код Влајка и Добриле увече. Неко ми рекао на улици да је Ђилас напољу изјавио да више воли да буде у Титовом затвору него слободан у Америци. Верујем да је могао рећи: враћам се у Југославију, макар у затвор. Али не под совјетску окупацију!

Четвртак, 28. новембар 1968.

Данас је 13 година откад сам се вратио кући. Без Дане, вече код Десанке, Вере и Драгана. Ништа о политици, која нас дели, много о људима које познајемо. Они рђаво о Латинки Перовић: бубалица као ђак, штребер, луда, болесно амбициозна, спремна на све ради личног успеха. Како ће с њом сарађивати Марко Никезић,⁴⁴ који [је] у свему различит од ње? Он је скроман, зналац језика, на мајку белгиску Јеврејку, поред оца Петра који је боравио свуда у свету, па и у Латинској Америци, где је М[арко] научио шпански. Standard vil заступао Петар. Био на Бањици са Св[етиславом] Живковићем. Претплатио се на *Пари Мач* (о трошку Министарства спољних послова). Маркова жена, међутим, проста, наметљива.

Најгоре о Ђиласу: амбициозан, превртљив, жели увек да буде на сцени, воли да му се ласка, да има власт, да буде центар пажње.

Кад смо кратко били сами, Десанка се жалила на [унука] Славика: постао самовољан, не прима савете, једва чека да се ослободи њихове контроле – за две и по године, кад матурира.

Много о животу на Голом отоку, где је Драган био ваљда 6 година.

⁴³ Слободан Драшковић, син Милорада Драшковића, доцент Београдског универзитета, затим најоштрији критичар Споразума Срба и Хрвата. По завршетку Другог светског рата, у емиграцији, особито у Западној Немачкој и Северној Америци, водио чисто фашистичку акцију међу самим Американцима. – Д. Јовановић, *Политичке успомене*, књ. 12, 79.

⁴⁴ Марко Никезић (1921–1991), политичар; члан Градског народног одбора Београда, секретар Градског комитета КПЈ за Београд, од 1952–62. Био је у дипломатској служби, а затим заменик државног секретара за иностране послове, секретар за иностране послове СФРЈ, председник ЦК СК Србије; због либералистичког скретања критикован је, а 1972. принуђен да поднесе оставку. – *Мала енциклопедија*, књ. 2, 802–803.

Много о нашим глумцима. Они се мање одушевљавају него ја. Најбоље о Душану Вукотићу – Црногорац из Хрватске. – Рђаво о Љубиши Јовановићу;⁴⁵ лепо о Мији Алексићу. Донео сам им 1. број *Расковника*, причао о Владети Кошутићу. Са Десанком о смрти Недељка и Делче Стојића, који недавно умро у 80-ој години. Испричао сам како му је отац Јован осуђен што је, као пекар, крао државно брашно. Недељко, да би спасао имовину, напустио комунисте, који га изабрали за председника пиротске општине, постао радикал, окумио Вељу Вукићевића, био председник радикалне омладине. Омогућио Десанки да буде премештена из Прокупља у Ниш, као учитељица. Веља је тада био министар просвете. Кад је Пашић умро, Веља био председник владе. Пјерова карикатура: Пашић с оног света: моја брада, твоја брада, само нека брада влада. Можда зато син Миша такође носи очеву браду.

Пешак, 29. новембар 1968.

Проверио сам Ћиласову тобожњу изјаву да неће „западну слободу“. Казао само: „Радије бити у затвору у Југославији, него на слободи напољу, на Западу.“ То бих и ја рекао: пре све него емиграција! Али може и друкчије да поступи неко ко се, као пас из Библије, враћа на место где је бљувао и једе храну коју је избацио.

Нада и Ђорђе Славински дошли да нам честитају Дан републике. Ђорђе се жали на околину у канцеларијама Градског млекарства. Једини дани кад му се мили да живи, то су му субота и недеља; у понедељак, као да иде на стрељање. Све сами рђави људи, себични, материјалисти. Брат његов Љуба и снаја Јулија живе у Бечу, као пиљари; путују свуда, видели и социјалистичке државе: Зло. У Југославији им се чини све боље, како која година. То Ђорђа не теши, јер не може да поднесе људе с којима ради. Борбе, прегоњења, подметања ногу, узајамно изигравање. Има само 64.000, а њих је троје одраслих. Одавно је требало да му даду 93.000, и почели, али обуставили. Горак је. Једва чека пензију да их више не гледа. Летос ће ићи у посету у Стару Планину. Зидају кућицу, седам метара дугачку. Рачунају и ми да тамо дођемо.

⁴⁵ Љубиша Јовановић (1908–1971), глумац. Био је члан Хрватског народног казалишта у Загребу и Југословенског драмског позоришта у Београду. Најзначајније улоге: Отело, Фауст, Брут у Јулију Цезару, Драшко у Горском вијенцу, Срета па Јеврем у Народном посланику, Ђаковић у Покојнику, Начелник у Аналфabetи, Игњач Глембај у Господи Глембајевима и др. – *Мала енциклопедија*, књ. 1, 987.

Субота, 30. новембар 1968.

Јуче и данас, у Јајцу, слави се 25 година од II АВНОЈ-а. Данас била џиновска конференција за штампу, са 200 страних и наших новинара, сви са микрофонима за симултано превођење. Телевизија преносила, па смо могли да видимо. Тито се одлично сналазио, као да је унапред добио питања која ће му бити постављена. Најзанимљивије: шта вели о нападима совјетске штампе на Ђиласа, који је у Америци подржао Титову политику, особито у питању на Чехословачку. „Не знам шта пишу совјетски листови, али знам да Ђилас много прича, више него што треба. Пустили смо га као предавача – публицисту, а не да даје мериторне изјаве. Нама његова помоћ није потребна. За одбрану земље не треба нам ничија помоћ. Сами ћемо бранити своју независност и свој интегритет.“ Тито је морао овако да говори, да не би испало да је штићеник Запада, али још како му је добродошла Ђиласова похвала и свака помоћ, у овом тешком времену.

Увек ме занимало како који човек подноси самоћу. Паскал је писао: „Сва несрећа људи је у томе што не могу „demeurer en repos dans une chambre“ [„остати на миру у истој соби“]. У роману Лилете Финес *Le Meurtrier* [Убица] (1968) – отац и мајка, син и снаја у затвореном простору се понашају сасвим друкчије него кад се мешају са другим људима. У соби чак ни инцеста није забрањена. Свекар наваљује на лепу снају, као једини шеф и законодавац.

У великом роману од 850 страна Алберт Кохен-а⁴⁶ *Belle du seigneur* [Господарева лепотица] (Gallimard, 1968) са скепсом и библиском озбиљношћу третира једну велику и трагичну љубав: Шеф заводи жену свога потчињеног. Шеф први губи вољу за авантуру, али сада га она мами и распламсава љубомором откривајући му једну претходну љубав. Најзад, видећи да не може да га поврати, она спрема отров за обојицу (или обоје). Писац закључује: љубавна страст је таква: досадно је кад нема љубоморе; животињски пакао је кад је ту љубомора. Она је роб, а он животиња. „Одвратни су романијери – банда лажова, улепшавају страст и отварају жељу код идиоткиња и идиота“.

Поново се враћам на туђе судове о мени. Кад смо имали 15 или 16 година, Пера Нешић нам читао *Мршве душе*, а Спира Петровић је у мени

⁴⁶ Алберт Коен (Albert Cohen, 1895–1981), романописац јеврејског порекла, са швајцарским држављанством од 1919. Као свршени правник радио је као службеник у разним међународним организацијама, попут Међународне организације рада. Писао је на француском. Дела: *Књига моје мајке*, *Јеврејске речи*, *Солал*, *Господарева лепотица* – роман који је добио награду Француске академије, поставши једна од најтраженијих књига у Француској.

видео Пљушника, не знам зашто. Видео да пишем ситним словима, малим писаљкама, крњотцима од оловака, на свакаквим хартијицама. Пљушин је купио и трпао ствари, али оне су пропадале. Ја сам све користио.

Недеља, 1. децембар 1968.

Гледам једну или две емисије ТВ буквара за оплемењавање, пошто имамо 25% неписмених. Мира Ступица је Кика Бибић, припроста жена која хоће да се уздигне. Возом из унутрашњости, на београдској станици не уме да се снађе јер не зна да чита. Распознаје једно по једно слово. Врло тужан и жалостан приказ после 25 година „социјализма“.

Поподне, опет на ТВ. Влада Дедијер причао о своме боравку у Каиру 1943, после Јајца. Помиње једног Сулцбергера. Видео је Лолу Рибара и многе, који су после сви изгинули. Је ли то онај период кад је овог или неког другог Сулцбергера Илија М. Петровић доводио нашој кући. Овога сам видео у децембру 1946. у Београду.

У *Анџимемоарима* Малро говори о посети Нехруу: Има две душе – енглеску и хиндуску. Такви су били и други оријенталски и други шефови: Клеопатра⁴⁷ (Гркиња и Изис) (Лењин, Масарик, Хо Ши Мин, па и Чу-Ен-Лај). Данас у свету многи владари су двојезични духови. Може ли Индија и сама постати двојезична. Питање је. Клодел⁴⁸ није марио Индијце. Веровао да се они не разликују од других људи: сви смо исти. Нарочито су дипломати свуда исти.

Понедељак, 2. децембар 1968.

Бранка и Светозар Анђелић: Привреда нам је болесна, али је овај режим ипак за 23 године изградио више него што би стари могао за 200 година. Ја кажем: не заборавимо да је Југославија добила од САД око 4 милијарде долара, да су комунисти одузели људима богатство које је стварано 100 година.

⁴⁷ Клеопатра VII (69–30), египатска краљица из династије Птоломеја. Прво је владала са тринаестогодишњим братом Птоломејем XIII, коме је била и жена, а који ју је збацио с престола. Кад је Цезар освојио Египат, вратио је Клеопатру на престо с братом Птоломејем XIV, коме је такође била жена. Као Цезарова љубавница родила је сина Цезариона. Када је у Египат дошао Антоније, придобила је и њега. Отровала се после Антонијевог пораза код Акцијума. – *Мала енциклопедија*, књ. 2, 296.

⁴⁸ Пол Клодел (Paul Claudel, 1868–1955), француски песник, драматичар и дипломата. Најпознатији је по стиховима о католицизму. Номинован је за Нобелову награду за књижевност шест различитих година.

Ушорак, 3. децембар 1968.

Појавио се Имре Филаковић,⁴⁹ први пут. Има две кћери које су своји људи, три унука, све синови. Жена Анушка ради гоблене, које он продаје путујући. Купио је виноград са кућом код Даља, има дивно воће и позива нас. Оклевао да дође, јер му Јефто рекао да сам љут што је остао у Скупштини после моје осуде, и што није говорио. То није тачно. Видео сам да је једном гласао против. Имре има пензију 64.000, али сам заради 150.000 још. Лепо живи. Аугуст Кошутић је умро 1963. Иван Шубашић пред крај постао побожан, клањао и клечао по црквама. Шеф хрватске емиграције сада је Јурај Крњевић. Узео *Расковник*.

Пријатељима из унутрашњости шаљем 14 комада првог броја, са чековним уплатницама, да сами уплате.

Четвртак, 5. децембар 1968.

Маја каже: Главно унутрашње питање је спор комуниста са четницима, – убица са убицама. Легитимацију да реши тај спор има, по њему, само Драгољуб Јовановић, јер се није компромитовао ни на једној страни. Ако не буде краља, а он верује да ће бити, ко ће интервенисати у сваком тренутку, у свакој ствари? Нема ни кута ни кутијице за себе. Домовина мора имати домаћина. Хрвати и Словенци неће правити питање јер ће штети Југославију и демократију. На томе ћемо се сви сложити. Ја не верујем да ће се монархија вратити. Питам Мају: зашто од 29. XI 1955. ниједан страни новинар није за 13 година [код мене] дошао? Чим сам пуштен, у четвртак, сутрадан су дошли Американац и Француз код мога брата да питају да ли сам то ја, и увече су то јавиле све велике радио станице. После тога, ништа. А Ђиласу су долазили кад год је био на слободи, после јануара 1954. Маја: Зато што од Ђиласа Запад очекује да утиче на режим у смислу демократије баш зато што је он отпао од комуниста. Од вас то не могу тражити, јер сте само остали на својој линији. Тито има тек да дође на Ђиласово (на социјализам демократски), а од ваших је још даље. Ви сте и пре рата и после били за више партија, пре и за време фронта. Немате ништа ново да им кажете. Нисте сензација, а они то траже. Ђилас се мењао, па постоји нада да ће мењати и њих.

⁴⁹ Имре Филаковић, учитељ из Доњег Михољца, радићевац, борац НОР, народни посланик у Савезној скупштини од 1945. до краја заседања. Због опозиционог иступања искључен из ХСС 30. јула 1946. У опозиционом ставу истрајао је и после изгона и осуде Драгољуба Јовановића, октобра 1947. На крају, остао је без посла, па је живео од продаје гоблена које је везла његова супруга Ана. У близини Даља купио је кућу, са виноградом и воћњаком, у којој је живео. – Д. Јовановић, *Медаљони*, књ. IV, 179.

Петшак, 6. децембар 1968.

Веља Јеленковић у 7 ујутру телефоном из Сомбора тражи обавештења о свему. Можда ће доћи у недељу. Највише га занима совјетска флота у Средоземљу. Кажем, хоће да охрабре Арапе и да им се препоруче као заштитници, а у исто време да спрече Израел у новим авантурама. Американци немају ништа против совјетског присуства у Средоземљу, јер и сами не желе да изгубе Арапе, а више воле да Израелце зауздавају Руси. Они се не буне ни што Руси снабдевају Вијетнамце, јер је то боље него да ови зависе само од Кинеза. Руси сваког часа могу зауставити помагање, а Кинези би тај рат продужавали бесконачно.

Маја: Сви комунисти су исти – Руси, Кинези – и сложни су против Запада. Ја: Подградња је јача од надградње – раса, религија, нација – јаче од идеологије. А ово што их сада дели (техничка надмоћ једних, индиферентност других) може да храни на Земљи – 7 милијарди душа, али њу неће применити у истој мери Кина и Африка. Њима треба територија.

Субота, 7. децембар 1968.

Југана Стојановић одушевљена текстом Жерара Боера о „жени коју чека.“ Радо ће читати и *Расковник*. Сумњичи мене да сам инспирисао једно и друго. Уверавам је да нисам, али то је дух Србије и њених сељака, као што су студентске демонстрације изразиле снагу Србије, као и 1931 (новембар) и 1941 (27 марта).

Увече, Времеплов показао изгласавање Првог петогодишњег плана. У првом плану смо се видели Радомир Тодоровић и ја. Сачуван је, дакле, документ за будућност. Била је то последња седница скупштине којој сам присуствовао и на којој сам говорио. 16 дана касније сам ухапшен. После прекида седнице, после говора Милоша Ђ. Поповића напао ме Ђилас и најавио моје уклањање. – Видели смо и пробијање тунела Врандук на пружи Шамац–Сарајево.

Недеља, 8. децембар 1968.

Времеплов је синоћ показао и VI конгрес КП Хрватске који је закључио Карло Мразовић.⁵⁰ Из Мале енциклопедије (Просвете) видимо да је рођен

⁵⁰ Карло Мразовић Гашпар (1902–1987), политичар. Учествовао у социјалистичкој револуцији у Мађарској 1919; 1920. постао члан КПЈ, а убрзо истакнути синдикални функционер и партијски радник; емигрирао је у СССР, где је остао седам година; учествовао је у Шпанском грађанском рату, а по повратку био затворен у Лепоглави; уочи Другог светског рата био је члан ЦК КП Хрватске; у НОБ од 1941, на одговорним војним и партијским дужностима. По ослобођењу председник Сабора НР Хрватске, посланик ФНРЈ у Мађарској и амбасадор ФНРЈ у Средњој Америци, члан ЦК СКЈ и Извршног комитета ЦК Хрватске. – *Мала енциклопедија*, књ. 2, 728.

1902. Срђан ме тим поводом пита да ли ту пише и о мени. Нашао је и прочитао гласно: да сам се бавио *разбојничким* радом и био осуђен на вишегодишњи затвор. „Тако ће ме учити у школи о моме деди!“ Једва га уверавам да не пише тако већ *разбијачким*. Тражим наслов за одељак у „Савременом човеку“ који, по Бори Глишићу, недостаје. Говорио сам о своме савременику, о човеку какав је био у мојој младости. Михаило Ђурић се слаже и каже да је данашњи човек друкчији – *одвраћан*, и да и њега треба да покажем. Нашао сам. После Интелигенције, Воље, Карактера и Ведрине – „Гнев и очај“: Ту је свет Џојса, Сартра, Бекета, Камија, Јонеска, свет апсурда. Они су уосталом имали претходнике у предреволюционарној Русији – Андрејев, Бјели, Ремизов. Наслов је привремен и само наговештава оно што морам рећи, после радничких и сељачких бораца „о побуњеној омладини 1968. Све ми је зрелија замисао да приредим за штампу, и уђем у ризик издавања, две прве главе Размишљања о моралу: „Савремени човек“ и „Природа и цивилизација“ – О модерним песимистима, у *Полишици* од 17. новембра, нашао сам Михизове речи: „Они додуше добро писани, али обавезно гњаваторски писани модерни романи тока свести зачети од Џојса, па неподношљиво и мазохистички жвакани и прежвакали ево већ пола века“. То је писао поводом романа Слободана Селенића⁵¹ *Мемоари Пере Богаља* (Просвета, Београд 1968). Место анемије снаге и силовитости – аутосигурност, или бар аутосугестија. „Не живи од атрибута него од чињенице“. Несумњиво реченица једног интелектуалца. Живот је нешто из чега се не може изаћи, нешто из чега не ваља изаћи.“ Живот – „густи сплет среће и несреће“, суровости и слабости, ратиште љубави и сујете – нешто суверено, моћно и неизбежно. – Михиз: Штета је што га толико заокупља покер.

Понедељак, 9. децембар 1968.

Размишљам о Кочи Поповићу. Кажу да је по свршетку рата, можда већ пре, морао да остави Веру Бакотић, коју је увек волео, и да узме Лепу Перовић. Прва је била образована и фина, али није отишла у партизане; друга је примитивна и проста, али била у борби. Дали јој да управља

⁵¹ Слободан Селенић (1933–1995), књижевник, професор Факултета драмских уметности у Београду; дугогодишњи позоришни критичар и уредник листа Борба; уметнички директор Авала филма. Писао је ангажовану прозу о људима у револуцији и послератном периоду. Дела: есеји *Ангажман у драмској форми*; романи *Мемоари Пере Богаља*, *Пријатељи*, *Писмо – глава*, *Очеви и оци*; направио *Антологију савремене српске драме*. – *Мала енциклопедија*, књ. 3, 338.

Музејем фресака, о чему ништа не зна, и да буде шеф стручњаку Милану Кашанину. Може ли Коча претендовати да буде претседник Републике кад му је жена Лепа Перовић?!

Увече сам погледао изложбу музеја Народног позоришта коју организовала Милена Николић, сестра Љубише Јовановића раније удате за глумца Ђошу. Виђао сам је код Милојевићевих а заједно смо посетили и сликарску галерију Синише Пауновића, али онда се нисмо познавали. Стогодишњица Народног позоришта: 1868–1968. Дивна је то изложба, велике фотографије личности глумаца и управника, најчувеније сцене појединих комада. Требало је дуже гледати.

На матурантској вечери, овога другог понедеоника у месецу, – Милош [Рашовић], [Драгомир] Стошић, Бора [Ђорђевић] и ја. Милош тврди да је 1918 већина у Црној Гори била за уједињење, а не само мали број (20%) како је мени изјавио Марко Даковић у Никшићу, у септембру 1940.

Јутрос сам се поново срео пред нашом кућом са Југаном Стојановић. Интересантна је, разумна. Не прави се важна, иако игра велику улогу као преводац. Задовољна првим бројем, претплатила се на *Расковник*. Ја ћу јој ипак давати од сваког, да поклони некоме.

Уторак, 10. децембар 1968.

Одушевљен *Расковником*, пише Милутин Ристић из Лознице. Доћи ће у Београд кад се Жана врати из Алжира. Јова из Лесковца ме потсећа да сам му писао после студентских демонстрација како сада могу да умрем, јер се појавила нова генерација интелектуалаца са критиком и захтевима који личе на моје. Јова каже да, после појаве *Расковника* и српских сељака песника и он може да умре, иако је десет година млађи.

Среда, 11. децембар 1968.

У својој монографији о А[лександру] Стамболиском, Коста Тодоров прича како је краљ Александар у Београду питао свога имењака да ли је, по његовом мишљењу, бољи централизам или федерација. Стамболиски је одговорио. Кад коњ трчи око колца на гувну боље је да буде слободан него везан. Ако је везан, може да се уврти, па да обори и сам колац.

Четвртак, 12. децембар 1968.

Политика баш иде на руку *Расковнику*.⁵² То је заслуга Милета Максимовића. Иза њега стоји Владета Кошутећ, али све то омогућава Драгослав Адамовић-Зира.⁵³ Данас објављују да је први број већ распродат у 3000 примерака и да се штампа друго издање још 3000 примерака. Сјајно и врло охрабрујуће. Тим мање смем да се мешам. Али могу да препоручујем пријатељима, да шаљем чековне уплатнице, да поклањам.

Гледамо трећу телевизиску драму са истом темом. Жена, удата и у благостању, заљубљује се у млађег или интересантнијег човека, али се редовно враћа првом који јој обезбеђује удобност и раскош. Задовољила радозналост, полетела увис, али брзо пада у обично, ради комоције. Играо син славног *Помеџа* Јозе Лауренчића. Комад је од Звонимира Мајдака „Под стакленим звоном“. Играју загребачки и београдски глумци. Дају слику времена: млади су незадовољни, покушавају да се откину, али немају снаге да сиротују на ливади са вољеним бићем. Радије се враћају у шталу пуну хране.

Петак, 13. децембар 1968.

Дафне слави рођендан – има 41 годину! Били су јој, сем родитеља, Љубинка, Верица и Владета Недећ.

Од Мари-Ане велико писмо, о посети коју јој учинили Андре Пратуси после бављења у Београду.

Веља Јеленковић, на пролазу кроз Београд. Оде у Пирот, јављено му да је његова Нана (Ракина Вука) на самрти. Сва њена деца ће се окупити. Она одавно болује, али се увек извуче. Веља однео собом IX књигу *Мемоара*. Има већ I књигу *Медаљона*.

⁵² Расковник, часопис за књижевност и културу на селу. Издавала га Дружина песника са села „Сунцокрет“ из Горњег Милановца. Излази у Београду од 1968. тромесечно, доноси прилоге из народне културе, о животу у прошлости и садашњости, цртеже и слике познатих сликара, као и литерарне прилоге савремених књижевника. Покретачи и први уредници су били Драгиша Витошевић, Зоран Вучић и Добрица Ерић. Услед административних проблема, Расковник престаје да излази 1972, али га Дружина „Сунцокрет“ у Београду поново покреће 1975. Од 1980. издаје га Народна књига, а од 1987. његово издавање преузима Народна библиотека „Вук Караџић“ из Београда. Угашен. – *Мала енциклопедија*, књ. 3, 157.

⁵³ Драгослав Адамовић Зира (1922–1978), новинар и публицист. Новинарством је почео да се бави 1945. у редакцији листа *Млади борац*, од 1951. радио је у *НИН*-у, а од 1962. у *Политици*, где се истакао као филмски и уметнички критичар. – *Мала енциклопедија*, књ. 1, 19.

Да погледам шта сам добио на пошти последњих дана и шта сам исекао из *Полиџике*. Жика Милојевић купио Дучићева сабрана дела, а на Коларчев универзитет ишао 4. XII да слуша предавање једнога од уредника (други је Меша Селимовић) те збирке коју је издала „Просвета“. То је професор књижевности Живорад Стојковић⁵⁴ – „човек бандера“. „[ован] Д[учић] у српској књижевности: Жика се одушевио што је Стојковић одао пуно признање Дучићу и протествовао што ни он ни Андрић, ни Лујо Војновић немају улице у Београду, мада их је Дучић уверавао, код Руског цара, да ће овој тројници та почаст бити указана. Дучићеве стихове су, после предавања, читали Десанка [Максимовић], Стеван Раичковић⁵⁵ и Љубомир Сивовић,⁵⁶ а најављени Ск[ендер] Куленовић⁵⁷ није био.

8. децембра сам нашао у *Полиџици* писмо Јована Ђирилова⁵⁸ из Барселоне о „Шпанском театру суровости“. Присутан је свуда: на Рамбласу, преко некад попуњених јаркова, а „Гојина⁵⁹ платна на улицама

⁵⁴ Живорад Стојковић (1922–1998), завршио Филозофски факултет у Београду; више година био уредник у издавачким кућама: Нолит, Југославија, Просвета. У јеку расправе око амандмана на Устав СФРЈ први је службено покренуо српско национално питање у Југославији.

⁵⁵ Стеван Раичковић (1928–2007), књижевник, члан САНУ; радио у Радио Београду, био уредник ИРО Просвета. Лиричар посебно изграђеног песничког лика. Књиге песама су му преведене на бројне стране језике. Дела: збирке песама *Детињства*, *Песма тишине*, *Балада о предвечерју*, *Касно лето*, *Тиса*, *Камена успаванка*, *Стихови*, *Пролази реком лађа*, *Варке*, *Записи*; поеме *Записи о црном Владимиру*; *Случајни мемоари*; есеји *Белешке о поезији*; књиге за децу *Велико двориште*, *Дружина под сунцем*, *Гурије*, *Ветрењача*, *Мале бајке* и др. – *Мала енциклопедија*, књ. 3, 146.

⁵⁶ Љубомир Сивовић (1935), књижевник, члан САНУ; уредник листа *Видици*, уредник Радио Београда. Дела: збирке песама *Словенске елџије*, *Весели гробови*, *Последња земља*, *Шлемови*, *Уочи трећих петлова*, *Субота*, *Видик на две воде*, *Изабране песме*; драме у стиховима *Кључеви св. Влаха*, *Хасанагиница*, *Чудо у Шаргану* и др. – *Мала енциклопедија*, књ. 3, 364.

⁵⁷ Скендер Куленовић (1910–1978), књижевник, члан САНУ, дописни члан ЈАЗУ и АНУ-БиХ. Пре Другог светског рата учествовао у напредном студентском покрету; у НОБ од 1941, када је написао и потресну поему *Стојанка*, мајка *Кнежопољка*; био је члан АВНОЈ-а. После рата обављао је бројне дужности у политици и култури. Један је од првих југословенских писаца који је после ослобођења почео да слика савремени живот. Дела: *Поеме*, *Сонети*, *Писма Јове Станивука*; комедије *Дјелидба*, *Вечера*; драма *Свјет на другом спрату*; роман *Понорница* и др. – *Мала енциклопедија*, књ. 2, 420.

⁵⁸ Јован Ђирилов (1931–2014), српски театролог, драматург, позоришни редитељ, драмски писац, песник, романисијер, путописац, сценариста, есејиста, публициста, лексикограф, антологичар, преводилац, хроничар друштва и театра, позоришни критичар, дипломирани филозоф, ерудита и новински колумниста, један од најзначајнијих делатника српског и југословенског модерног театра и културе.

– живе наказе се крећу као и тврдокорна стварност“ данашње и вечите Шпаније. Веласкез⁶⁰ није мање присутан: губавци и подводачи, крезубе проститутке, налаорфани конвертити. Ту је и раскош поред прастарог јада. На сцени је Петар Воје, надахнут Антоненом Арто-ом,⁶¹ донео је „Мара-Сад“ (у режији Адолфа Марсиљака)⁶²театар суровости. Две вечери у Мадриду, после којих публика викала „Револуција!“ Треће вечери забрањено. У Барселони представа примљена мирније и траје дуже, али на улици озбиљни немири, после сцене, особито на Филозофском факултету. Студенти штрајују, исписују пароле, цртају смеле карикатуре. Мориш де Сад и око њега исколачени чупавци, кавез за лудакe, а у публици слично. Ту је и Мара(т) човек акције. Публика има да изврне закључке: за интелектуалца индивидуалиста или за револуционара. Ђирилову се то учинило као осуда револуције, али Шпанци схватају то као слику свих шпанских револуционарних покушаја. Млади тамо ипак још једном газе у авантуру.

9. децембра Божидар Дикић доноси из Варшаве „Бежање од апсурда“. Пољаци не прелазе на „другу етапу“ друштвеног развоја, али не желе ни застој, још мање враћање. Нико није задовољан – ни оним што се догађа

⁵⁹ Франциско Гоја (Francisco Jose de Goya y Lucientes, 1746–1828), шпански сликар и графичар, после Веласкеза најзначајнији шпански сликар. Учио је сликарство у Сарагоси, Мадриду и Риму; 1776. почиње рад на нацртима за таписерије с мотивима из живота шпанског друштва, а 1786. постаје дворски сликар, од када почиње да, најчешће, слика портрете (краљевска породица, принцезе, дворски часници, познате личности). Радио је и композиције из историје савременог живота са изразитом склоношћу ка сарказму и друштвеној критици. Гл. дела: *Одевена Маја*, *Гола Маја*, *Породица Карлоса IV*, *Марија Лујза*; графички циклуси: *Капричоси*, *Ужаси рата*, *Пословице*, *Тауромахија* и др. – *Мала енциклопедија*, књ. 1, 529.

⁶⁰ Дијега Веласкез (Diego Rodriguez de Silva Velasquez, 1599–1660), шпански сликар, један од највећих сликара на свету; највише је радио на двору Филипа IV. Дела: *Предаја Бреде*, *Дворске даме* и портрети чланова краљевске породице, дворских будала, кепца, људи из народа представљају изузетно сведочанство о времену, друштву и генијалности самог уметника. – *Мала енциклопедија*, књ. 1, 380.

⁶¹ Антонен Арто (Antonin Artaud, 1896–1948), француски песник, позоришни писац и теоретичар, близак надреализму. Теоријски је засновао „позориште суровости“, које није наишло на разумевање савременика. Борио се за позориште мита и магије, без много дијалога, на бази покрета и ритуала. Немире савременог човека пратио је до распада самога ја и смрти бића. Дела. *Хелиогабал или Крунисани анархист*, *Ван Гог, самоубица друштва*, *Позориште и његов двојник* и др. – *Мала енциклопедија*, књ. 1, 121.

⁶² Адолфо Марсилак (Adolfo Marsillach Soriano, 1928–2002), шпански глумац, драматург, позоришни редитељ и писац. Био је познат по сарадњи са драматургом Албертом Миралесом.

ни стандардом. Песници пишу о ћутању. Говоре сви о томе зашто је боље ћутати. Врхови партије не воле критику, да се не би ширио „гнев маса“. Ко говори жигоше се као ревизионист. Властимир Сокорски је и дао *Ћушање* на телевизији, као игру. Студенти у затвору, у ћелији: јер је борба за социјализам „лекција стрпљења?“ – За живот, не за смрт! Ни најлепша идеја не може да прође без затвора. Три месеца касније, и сам писац иначе уредник „*Мјесечника лиџераџуре*“ нападао сваку критику као ревизионизам. Још месец дана касније – постао је члан ЦК. – Има још и ватрених стаљиниста, Мијал из Албаније напада режим у Пољској: Две врсте ревизиониста – леви и десни. Удаљени су многи научници, уметници и писци. [Славомир] Мрожек⁶³ искључен из репертоара. [Јежи] Анђејевски⁶⁴ у немилости, али сви мисле да он једини може бити предложен за Нобелову награду. Краљ апсурда – Јонеско – донет је на студентски сатирични театар, али кад га видели рекли: „ниси нам дорастао ни до колена“ – ми смо отишли даље у апсурд.

Ивона, у Шатијону, 9. децембра, шаљући лутку за Стелу, а пре тога послала *Пари-Мач* са Титовим интервјуом Жаку Турну-у (*Генералова стратегија*). Наше новине одатле изоставиле питање Титу: „*Pourquoi donc de Gaulle ne vient pas en Yougoslavie?*“ [„Зашто дакле Де Гол не долази у Југославију?“]

– Из *Мача* се види да је Тито *избегао одговор*, већ само рекао да ће, ако Де Гол дође примити га као драгог госта. (Постоји једно објашњење: Тито се замерио Де Голу кад није помиловао Дражу, као Де Гол Петена, иако се вратио из Швајцарске, упркос његовог упозорења. Де Гол је писао и то

⁶³ Славомир Мрожек (Sławomir Mrojek, 1930–2013), истакнути пољски драмски писац, сатиричар и карикатурист. Највећи део живота провео је у Паризу. Називан је пољским Кафком, са искуством светских ратова и „реалног социјализма“. Већ прве његове приповетке доносе посебну сатиру, која често има примесе карикатуре и хумора; каснија дела нагињу све више пародији и апсурду. Гл. дела: збирке приповедака *Свадба у Атомицама*, *Два писма*, *Киша*, *слон*; сатире: *Напредњак*, *Бекство на југ*; есеји *Мала писма*; драме *Полицајци*, *Страдање Пјотра О’Хеја*, *Емигранти* и др. – *Мала енциклопедија*, књ. 2, 730.

⁶⁴ Јежи Анђејевски (Jerzy Andrezejewski, 1909–1983), пољски књижевник. Писао је приче, романи, дневнике, филмске сценарије у којима је разматрао актуелне идејне и филозофско-моралне проблеме. Тражио је нове књижевне форме, обрађивао је теме из времена окупације и сликао револуционарне промене у послератној Пољској. При крају живота посебно су га интересовали психолошки и филозофски аспекти сложених моралних и идејних конфликта у пољском друштву. Гл. дела: романи *Пепео* и *дијамант*, *Тама покрива земљу*, *Рајске двери*, *Иде скачући по горама*, *Другозготина*, *Апелација*, збирке приповедака *Ноћ*, *Златна лисица*, *Као гај* и др. – *Мала енциклопедија*, књ. 1, 82.

тражио од Тита.) Ивона пише да је новчана криза пробудила Французе: патриоти су али немају грађанску свест. Сада хоће да исправе ствар. Она сама плаћа велике порезе. Универзитет се дрма, а реформе су плитке. Децу су родитељи распустили, а критике образовања су нејасне, а предлози су стари као и сама школа. – Споља, види се да нам доктрина није нимало ублажена. Кинеске базе у Албанији: ево вам новог непријатеља. – Враћајући се себи, одлучила да пише, особито 1914–18. Не претендује на књижевну вредност, већ само „antidote à la solitude et au vide“ [„противотров за усамљеност и за празнину“]. Да ли ће ово занимати њене потомке? Наставиће, макар сама за себе. У Народној библиотеци ишла да види библиотеку Карла V, остатке прошле године и изложбу готске уметности у свету, стране књиге, али су много лепше [нечитка реч] из XIII века, у сваком погледу. Био је то један од најлепших векова. Карло V⁶⁵ – човек фини, а за војне послове има Ди Леклена, Бретонца, с којим се врло добро слагао. – Она сада чита мало, јер су јој одвратне, ces liurs boseures, tarabisotés, prelentieux et au plus abscénes“ – прави потоп. Не разумем и нећу се правити да разумем, а то многи чине. Моје речи да су се М. и Б. (Мака и Бошко) сасвим опоравили разумела је: мртви брзо јашу! Le morts vont rite.

Субота, 14. децембар 1968.

Рекли смо Добрили: греши што је толико осетљива – susceptotables. Не могу сви пазити на све. Имају својих брига и својих нужда.

Недеља, 15. децембар 1968.

Вељко [Ковачевић] се најзад јавио. Добио мој чек, послао претплату на *Расковник*. Воја се буну: зашто и њему нисам послао. Значи да га мање волим. Учинићу, одмах, и Олги Московљевић и [Милошу] Стевовићу, и Градимиру Илићу, Вуловцу и другима – Вељку нисам хтео ни речи да поменем о Ђиласу, кад он ћути. Да ли се вратио из Америке како је био рекао?

⁶⁵ Карло V (1500–1558), шпански краљ 1516–56, немачки и аустријски цар 1519–55. Ослањајући се на папу и католичку цркву покушао је да заведе апсолутизам у Немачкој и да угуши Лутерову реформацију, због чега је водио ратове с немачким протестантским кнезовима и француским краљем Франсоаом I, који је помагао немачке протестанте; аустријске земље је 1521. уступио брату Фердинанду I. Поражен, повукао се у Шпанију 1555, а власт у Немачкој оставио брату Фердинаду; 1556. одрекао се и шпанског престола у корист сина Филипа II. За владе Карла V шпански конквистадори су освојили Мексико и Перу, чиме је заснована шпанска колонијална власт у Средњој Америци. – *Мала енциклопедија*, књ. 2, 228.

Понедељак, 16. децембар 1968.

Један „обавештени“ познаник из Шајкашке улице чуо да се Бугари спремају да се прикључе Совјетском Савезу. Одговорио сам: то Руси желе одавно, можда и неки Бугарски комунисти, као неки наши 1944. Али Запад то не да, због Средоземног мора и Грчке. Ствар је врло крупна, а Бугарска никад није имала среће са својим политичарима: у стању су да направе највећу глупост из себичних интереса. [нечитка реч] то не би ваљало. Чујем да се Румуни јако интересују за пругу Бар–Београд, поготову после проширивања Ђердапа. Даље ствар са стварањем 17-е совјетске републике на Балкану не узима трагично: Совјети тамо већ имају све у рукама. Душан Симоновић закључује: „Ниси могао гору вест да ми саопштиш! То би била катастрофа!“ За Енглезе каже да су прали руке од великих ствари и само гледају да уживају у стеченом. Американци су у пуном напону стварања у сваком погледу.

Љубици [Вуковић] сам честитао рођендан, враћајући јој комплимент: „Ако говорећи о другима одиста приказујемо себе, ви сте „памет, поштење и доброта“ – то се ретко налази уједно. Ипак вам захваљујем што сте ми доделили то највише одликовање. Додајем да године не оштећују ни физичку ни духовну снагу „девојке са Србре“, чије пријатељство ме освежава и крепи без мало 40 година. Не мари што нас је живот раздвајао и удаљавао, час даље, час више. Ја вам остајем благодаран за поверење које сте ми указивали, за љубав коју сте даривали и примали, за младалачке заносе којима смо се узајамно оплођавали. Будите даље све то, виђали се или не, разговарали или само мислили једно на друго. Ваш срдечно Др.“

Чује се: Ђилас изјавио напољу: Запад би боље учинио да прими борбу на Јадрану него на Ламаншу (са Русима).

Поводом неких уверавања Дила Боска да државе Атлантског пакта неће допустити да „сива зона“ (Аустрија, Југославија и Румунија) постане црвена, лондонски *Тајмс* писао: Зашто давати Југославији осећање лажне сигурности кад се зна да Запад не може да ратује атомским оружјем због Југославије?“

Д[ушан] Симоновић чуо да је Ђилас објавио неке чланке у *Тајмсу*, али не знам да ли у лондонском или њујоршком. Приликом прегледања њиховог стана, један активни официр, кад је видео слике генерала Драшкића, њеног оца, узвикнуо: То су били Срби, то су били војници! А ово!...“

Среда, 18. децембар 1968.

На вечери код Љубинке и Станка, у одавно купљеном, тек сада добивеном стану у Влајковићевој, видели [смо] Словенца др Голијаса; дипломат, Корошчев присталица, иначе филолог и правник. Све зна, али затуцани Словенац и клерикалац. Био и др Света Стојановић,⁶⁶ такође рођен 1895. Прича о пролажењу кроз Албанију 1915, о Солунском фронту. На студије га упутио лекар [Ал.] Јанковић, брат Русомиров, најпре у Италију, затим у Француску. Прича и о једном лекарском симпозијуму југословенском. Словенци покушали да говоре словеначки, па нико их није слушао, јер није разумевао, ни дискутовао. *Голијас* брани тај став: Тако смо се сачували од утицаја немачког. Нема федерације без више језика. Југ= Аустрија. Бора Глишић је за разбијање Југославије, јер је вештачка творевина, и рђава. Нека свако служи војску у своме крају – нека је сам брани. Бора нема ништа против више југословенских језика код нас. Како би било нама Србима кад би Руси дошли и захтевали да сви говоримо и пишемо руски. Бора протествовао и кад сам ја хвалио Србију што је искључила *фесове*, док их још има у другим нашим покрајинама. – „Па наши највећи јунаци су сви носили фесове!...”

Љубица на телефону захваљује за честитку. Одбија да се она синтеза „памет-поштење-доброта“ односи на њу! Само Д[рагољуб] Ј[овановић]. Да ли ће ме икад до краја живота икад видети?

Данас Станко Милошевић вратио III, узео IV књигу *Политичких усјомена*. Опет пуно питања у вези са људима. Нека сачека, па ће све наћи у VIII књизи – Регистар имена.

Четвртак, 19. децембар 1968.

Св. Никола. Код Пере и Радмиле ручак на Канаревом брду, Ивана Мичурина 23/1, стан 14. Диван трособни стан, а уступили су за рушење ону страћару у Смиљанићевој.

После смо ишли на славу код Цице и Власте. Ту су били и родитељи Моме Зарића, Цициног рођака који се одликовао са енглеском граматиком заједно са нашом Светланом. Душица такође дивна.

⁶⁶ Светислав Стојановић (1895–1974), лекар, хирург, редовни професор Медицинског факултета у Београду, управник Ортопедске клинике, стручни руководиоц Дечјег лечилишта у Сремској Каменици, члан многих хируршких и ортопедских друштава у иностранству. – *Ко је ко у Југославији. Биографски подаци о југословенским савременицима*, 672.

Петшак, 20. децембар 1968.

Код Наде-Поп Ранкове и Веље Антића, Периног брата. Наишла изненада из Софије Верина кћи Евдокија. Питам је: о припајању Бугарске СССР-у, о бугарском учешћу у инвазији, Чехословачкој, о Тодору Живкову. Није чула, али све је могуће, сви раде не питајући никога; војници утоварени у камионе, у лађе, па опет у камионе: појма нису имали куда и зашто иду; Живков одиста ништа не представља али се одржао дуже од свих претходника, јер добро слуша. Евдокија: стидимо се.

Увече код Роксанде и Новице, Слађане и Наташе, као увек.

Субота, 21. децембар 1968.

Чудан сан: Као Бора Ђорђевић тврди да сам 1940. ја био на врхунцу свога престижа. Као Душан Милачић предлаже да се оснује свејугословенски комитет на челу са Д[рагољубом] Ј[овановићем], макар у Америци. Сећам се шта је све било 1940: после Јоце Јовановића у јуну 1939, умро Љуба Давидовић; основана Народна странка; функционисала петорка: НСС; Напредна, Рибар, Дивац и КПЈ. Да није дошао наш рат били бисмо прва замена.

Понедељак, 23. децембар 1968.

Честитам Бисерки рођендан. Говорим Југани о еуфорији. Она мени о својим породичним неприликама: сукобили се њен брат и снаја, а она у неприлици. Душан се разишао са женом после 19 година у браку. Ђерка 18 година остала с мајком. Он им све дао, па отишао, а даје им 200.000 месечно. Он држи ту жену, али хоће мира, да ради свој посао. Снаја писала да хоће код њих да дође о Божићу и Новој Години. Југана: Дођи, али да не говоримо о твојем сукобу с мужем! Није одговорила.

Уторак, 24. децембар 1968.

Размишљам о еуфорији, о заносима, својим и туђим. Милош Ђурић величао А[лександра] Белића, зато што имао занос. И ја сам то често осетио: Уживам у свему, у јелу, у малим стварима, у сусретима с људима. Занос – то храни, одржава, освежава, подмлађује. Љубимо се о Новој години. Зашто не пре, ако је еуфорија?! Зашто чекати српску Нову годину? Ко вам, – платонски, и пристаје, али не уста.

Среда, 25. децембар 1968.

Н[икола] Радованов одговара да у Новом Саду за 10 штампаних табака у 2000 примерака са корицама траже 1 милион и 200.000. То значи да би се морало продавати по 600 динара. Много је. Колико ће отићи бесплатно?! Питаћу Блашка за Бор, где је Станко радио своје *Штампанање шекспира*. Питаћу и Лесковац, Требиње.

Четвртак, 26. децембар 1968.

Оглас: умро Будимир Р. Чоловић,⁶⁷ мој станодавац у Сјеници. Живи су Олга, Исидор, Нићифор, Миле, Негосава и мени непозната Тана, или Пана, затим снахе, зетови. Писао сам.

Синоћ су били на брзину, данас дошли на дуже Блашко и његова Надица из Бора: позвали смо их на вечеру.

Петак, 27. децембар 1968.

Синоћ позлило Нади, мојој сестри. Тегобе испод груди. Болови. Хитна помоћ. Лекарка: ангина пекторис, школски пример. Дала упут за болницу, Интерна.

Субота, 28. децембар 1968.

Наду ујутру пренели на клинику, сместили је саму у двокреветну собу. Кардиограм показао почетни инфаркт. Наредба: Нико да је не узнемирава, да не долази. Поподне лекар, Драшков пријатељ јавља телефоном да је добро. Влатко дошао из Загреба, али не одлази да је види, пошто је тако одређено. Решили да сутра поподне сви ипак иду. Влатко дошао изненада, не знајући ништа. Као да га нешто вукло у Београд. А Нада прошле недеље хтела по сваку цену да иде у Загреб, и ишла, била задовољна. Обоје су везани неким тајанственим, што не постоји између Наде и остале деце. Одлучили ипак да сутра иде само Демо, да се Нада не узбуди кад види Влатка: да не посумња зло.

⁶⁷ Будимир Чоловић, општински деловођа из Ерчега код Ивањице. Служио је у селу код Сјенице. Са супругом Олгом имао је синове Исидора и Нићифора и кћер Негосаву. У његовој кући, као интернирац у Сјеници, становао је током 1934. Драгољуб Јовановић. – Д. Јовановић, *Политичке успомене*, књ. 12, 381.

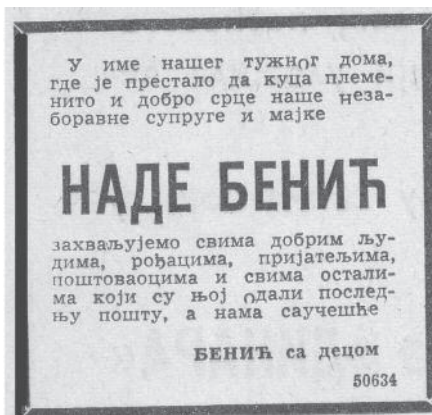
Стигле многе честитке за Нову годину. Одговарам а у иностранство сам послао своје врло рано у децембру. Шаљем *Расковник* 1 Ивану Мирковићу у Загреб, Јовану Јоксимовићу у Приштину, Мири Ракиној у Ниш, Влатку у Загреб, пошто није разумео шта значи чек који сам му послао.

Недеља, 29. децембар 1968.

Јучерашњи дан су сви Бенићи провели мирни и спокојни, чак су мушкарци дуго играли карата, да не би мислили на зло. То ме сетило оне ноћи кад су се, после смрти од трамвајске жице у Александровој улици Отокаревог брата Оскара, Мијо Мирковић и Кершовани, много картали, на истарски начин, вичући талијански, шета, ото и слично. Пре подне, јутрос, Демо је накуповао све што би Нада могла волети, особито цвеће и плодове, и за 14 часова хтео да буде већ у њеној соби. И био је, али запрепашћен: Њена постеља је била празна, поред кревета њене папуче, а у другој постељи нека болесница која јуче није била. Упитао је одмах где је Нада. – Па она је умрла ноћас у 1,30. Изнели су је. То је био удар грома. Била је у мртвачници, али нису дозволили да је види. Срећом што је Драшко био поред њега. Поновила се трагична ситуација оног 16. септембра 1958. кад је проф. Даниловић на телефону, рекао на сличан начин Мири: „Па зар не знате, он је умро у 9 сати!“ Демо је био поред ње, и заједно су чекали доктора на ручак, иако је био позвао зета. Зашто ни сада нису јавили? Болничка телефонска централа не ради суботом по ноћи. А имали су и адресу и број телефона. Не слутећи ништа, Влатко је јутрос отпутовао у Загреб. Телеграм о смрти његове Маце стићи ће пре њега. Драшко је одмах обавестио мене, а ја Раду у Лесковцу. Сада смо остали само нас двоје од шесторо браће и сестара Ђушпиних из Пирота, деце Ставре и Тасе... Годинама већ страхујемо за Дему, срчаног болесника, а одлази Нада која се увек жалила на желудац и на вене, никад на срце. Пре скоро педесет година, ја сам се бојао за њена плућа, и као луд сам ходио париским улицама. Сви смо тешко погођени, али највише Демо који не уме да живи без њеног старања и њене нежности. Одлетео сам, са Даном у 29. новембра 1936, и нашли смо га сатрвеног. Скупила се цела родбина. Власта је понудио гроб оца и мајке. Деми је жао на Миру што се није одазвала Надиној жељи да буде сахрањена поред брата Аце. Али је можда природније да буде код Благоја и Зорке који су је прихватили и подигли као дете.

Понедељак, 30. децембар 1968.

Сахранили смо Наду. Новине су донеле уоквирени оглас са њеном сликом, али новогодишње припреме су многе спречиле да обраћају пажњу на умрле. У таквом часу је сахрањен и зет Благоје, на сам 1. јануар. Демо

и Нада су се уписали за спаљивање, као и Дана и ја, али она је то учинила Деми за љубав. Сама је имала другу жељу.

Ушорак, 31. децембар 1968.

Рано ујутру идемо у походе јадној Нади. Много цвећа и венаца. После смо се сви скупили у њеном дому, око Деме, Бранке, Драшка и Влатка. Њен добри миљеник је успео да дође на погреб.

Како је затекао депешу кад се вратио кући, одмах је кренуо натраг, избеумљен, колима. Дошла је и Гордана. Причао сам им о *Расковнику*, да би им удаљио тужне мисли. Живот тражи своје, па сам одговарао на стигле честитке за Нову годину. До сада сам примио 45 и толико послао, странцима и нама.

На повратку са сахране, Бојка саопштила Дани и сестри да је од Милана из Сарајева стигло, на Удружење књижевника и преводилаца, писмо Слободану и Бојки, послато 20. децембра: „Од почетка односа са вама, ја и Даша смо имали само непријатности, узнемиравање и штете. Зато вас овим путем обавештавамо да прекидамо сваки однос. Милан Дамњановић“. Све на писаћој машини, а руком М[илан] Д[амњановић].“ Он је и раније био послао слично писмо, али је дошло у Лазаревићеву б, па га Бојка није од срамоте, показала Слободану. Тада је Милан, осећајући шта је учинио, питао мене шта ја тражим да он уради. Рекао сам да седи где је, да нећемо да објављујемо нашу бруку. Сада је ово поновио, изненада зато што је од служавке Славице сазнао да је, у његовом одсуству, Срђан провео ноћ у њиховом стану кад је са Дафне гледао телевизију. Овога пута, Дафне му је само рекла да нам је лепо честитао Нову годину, и да ће то „јакко унапредити“ њихов брак. Ћутао је.

1969.

Среда, 1. јануар 1969.

Синоћ су горе били Милица и њен син Милан, а доле смо дочекали Нову – Дана, Бојка, Слободан, Срђан и ја, двоструко тужни и жалосни – због Наде и због Милана. Док је Срђан гледао телевизиски програм у спаваћој соби, ми смо се саветовали. Слободан не знајући за прво Миланово писмо, пренеражен, у нам честитали, Дана и ја се нисмо пољубили с Миланом. Синоћ није ни сишао.

Петшак, 3. јануар 1969.

Демо био са нама на ручку и до увече. Развезао му се језик, био у заносу, речитији но икад. Много о свом детињству, али и о најинтимнијим стварима, о свом породичном животу. Из њега куљају непромишљене, неодговорне мисли и речи. Дана и Дафне су га више цениле. Разочаране су. Ја све тумачим: неуравнотежен је био увек, и сад је изгубљен. И својој деци је говорио да је сексуално још потентан и да му треба жена. Чудо једно!

Недеља, 5. јануар 1969.

Увече код Милета Максимовића у генерал Жданова, са Момчилом Поповићем („Вук Караџић“) и Драгољубом Голубовићем-Пижоном⁶⁸ (НИН). Момчила сам једном видео код Десанке [Милутиновић] и Вере [Десанкине кћерке], а Голубовића први пут. Он је и даљни рођак Милетове

⁶⁸ Драгољуб Голубовић Пижон (1924–1994), дописник Радио Београда из Париза, новинар НИН-а и Дуге. У новинарству провео 40 година. Због неслагања са комунистичком влашћу једно време се није бавио новинарством. Објавио је књигу публицистичких текстова под називом *Скинимо фереце*.

Ане. Био је, као новинар, на моме суђењу у октобру 1947 и сећа се многих појединости. Зна да је био стенографисан и пита да ли ја имам стенограм. Ја знам да је хватао и школски друг („матуранти 1914“) Раде Јанковић, али ја нисам, разуме се, ништа добио. Причали неке појединости које их занимају, са суђења. Голубовић много зна о Кочи Поповићу. Виђао га и у Паризу, као дописник Радио Београда, код кога је био министар. Долазио му је и у стан, да слуша добре плоче, јер је био незадовољан ресторанима у које га водио Алеш Беблер⁶⁹ и плочама које му куповао шеф кабинета. Изгледа утврђено да Коча није болестан, како се обично тврди, нити да је без велике амбиције. Он претендује на председника Републике, али тим више, привидном скромношћу, маскира своје жеље. Није болестан ни како се прави Владимир Бакарић. У то је сумњао и Пенезић-Крцун, упркос скупим лековима који су за њега доношени из Швајцарске. Он и Коча су добри пријатељи, и као да су сложни у томе да Коча (као Србин) треба да наследи Тита. Сложни су били и у томе да је важно уклонити Ранковића као могућног наследника. Најзад, Коча уме да поласка Титу као нико други и да отклони код њега сваку сумњу да жели његов скори одлазак. О Лепи Перовић не мисли добро ни Коча ни његова породица. Он виђа Веру Бакотић, која је удата и има децу.

Мари-Ана је већ 12. децембра писала да захвали на нашем новогодишњем поклону. Јако јој се свидео. Икона која показује „свете жене“ које обожавају Христа, како пише на нашој репродукцији, већ „l'ambequie asane Madeleine“. Можда смо се, помишља Мари Ана, само шалили, али она Магдалени признаје да је *сујер-шошшена*, а за себе не тврди ни да је „света жена“. Од кад је била у Грчкој заволела је византиску уметност: тим више је задовољна нашом пошиликом. Изненађење за њу и за нас: дошла јој у посету, после Београда, Andrée Pratoucy, с којом је некад становала aux Penslantines, у Паризу. Оне су се једва познавале, а дружиле се нису. Сада је патила од „зоне“ и само је слушала, док је Андре говорила, говорила. Имала је и о чему, јер је много више искусила него Мари Ана. Саветовала јој да научи српски, кад је већ учила руски, и да буде посредник између Париза и Београда. Њене речи не узима сувише озбиљно, јер је помало јужњак, пошто је из Перигора. Учинило јој се, као

⁶⁹ Алеш Беблер (1907–1981), словеначки политичар и публицист, доктор права. Члан СКОЈ-а од 1927, а КПЈ од 1929, учесник Шпанског грађанског рата. Један је од организатора оружаног устанка у Словенији 1941. У НОБ је обављао разне војне и политичке дужности. После ослобођења био је министар у влади НР Словеније, помоћник савезног министра за спољне послове и стални делегат Југославије при ОУН, амбасадор ФНРЈ у Паризу, председник Одбора за иностране послове Савезне народне скупштине, судија Уставног суда СФРЈ, члан ЦК СКЈ и др. – *Мала енциклопедија Просвета*..

и нама, да има „шарма и соли“, живахна је и речита. Причала да су јој се допали Срђан и Стела. И она има унуку Нађу, 15 месеци и разуме наше радости. Дражи има и Шантал, али није их корисно употребила. Жан-Пол је тренутно у Кашмиру, у Делхију, у Калкути, у Хидерабаду, свуда помало, највише у Карачију. Целе године је био у Источном Пакистану, и она дрхти за њега, због болести и због летења авионом. Мало је с њом, па му много пише. Жали се да смо ми сувише шкрти у писању. Опрашта Дани, али не мени. Теши се само тиме да је „добро кад нема вести“ (по *nesos...*). Јавља да је породица Грапре (с којом је била у Београду) у великим неприликама. Ћа Грап има *афазију*, не говори а не зна се ни колико је свесна. У доброј клиници је у Страсбуру, и г. Грап је поред ње, по специјалном одобрењу, од 9 до 18 часова. Срећом, имају добру „гувернанту“, коју смо упознали као одану. Жели нам да будемо и даље „*toujours aussi jeunes*“ [„увек подједнако млади“], да будемо ведри, (*d'intermittente bonne humeur*) [непресушно доброг расположења], инспирисани, верни (*fidélité probablement unique dans le monde des intellectuels de Belgrade*) [верност београдских интелектуалаца вероватно је јединствена у свету] – демократи по погледима, а аристократи по срцу. И могла би тако да продужи не лажући нимало. Кад ћемо покушати да дођемо у Француску, код ње? Из Ровиња није далеко.

Понедељак, 13. јануар 1969.

Дошли нам Добрила и Драго Стошић пред одлазак у Француску. Можда ће Сека ићи сама, по задатку своје фирме.

Место дочека српске Нове године, разговор са Љубицом [Вуковић] и Страхинјом, њеним садашњим „пажем“. Говорим им да не треба да страхују за српство. Љубица каже да скоро исте речи чује од најмлађег владике Лаврентија.⁷⁰ – Од Мари-Лујзе стигла кутија са бомбонама у облику вишања: *cerise, d'or*, са ликером.

Уторак, 14. јануар 1969.

Честитао сам Југани [Стојановић] Нову годину. Нисмо се пољубили. Она се тешко, чак никако не интимизира. Био је ту и њен муж Пера,

⁷⁰ Владика Лаврентије (световно име Живко Трифуновић, 1935), епископ шабачки и администратор Епархије ваљевске. Бивши је епископ шабачко-ваљевски, епископ западноевропски, епископ западноевропски и аустралијски и викарни епископ моравички.

озбиљан, помало трагичан. Скреће ми пажњу да се не испољавам. Кад дођу у неприлику скочиће опет на мене и сличне. Они желе да им дођемо Дана и ја једне вечери.

Среда, 15. јануар 1969.

Читам и исправљам „штампарске грешке“ у XII књизи *Мемоара*.

Четвртак, 16. јануар 1969.

Жана се вратила из Алжира – после 5 месеца боравка. Слободан је возио пустињом, до дубоко у Сахару. То је био већи доживљај него Мароко. Били су и до Гибралтара, али визу за Шпанију нису добили као Југословени из Алжира. Жана јако узнемирена: Роса има велике стомачне незгоде после ињекције против конг-кошког грипа у Лозници. Иде сутра.

Писао [сам] *Маризи* да захвалим за *mérisés d'or...*

Понедељак, 20. јануар 1969.

Од Ивоне велико писмо на 6 страна. Одговара на моја питања о побунама и аутономаштаву у њеној Бретањи. Читао [сам] чланке, неколико, у *Монду*. Шта је то?

Не пропуштам да забележим да је *Полишика* од 4. јануара донела чланак на 12. страни о скандалу са Надином смрћу: „Уместо да буде обавештен од клинике, сазнао од болесника да му је жена умрла. Сви налазе оправдања што породица није обавештена одмах после смрти болесника“. Обавештења дао Драшко, новинар ишао на лице места, питао лекаре „Наша ноћна служба обавештења је лоша. Наша централа после подне суботом не ради.“ Рекао је др Павле Симић и признао да је можда требало да користи директан телефон клинике. „Можда је требало то да учиним онако по етици, али по прописима ја нисам био обавезан“. Потписао Мирослав Стојановић. Многи су прочитали, али нису знали ко је Нада Бенић и да је моја сестра. Сетили се сличног случаја Ациног.

Од Мари-Ане писмо из Ланжеа, од 2.1. Захваљује за моје писмо, уствари наше, каже: Драгољуб држи перо, али Дана коментарише и сугерише. Нове честитке за 1969: задовољна што смо захвалили Клермону; жали што се француски више не предаје у Југославији, шта се све даје САД; наше пријатељство ће продужити Жан-Пол и кад ње не буде више; дошао је изненада. Чуди се: 12 књига мемоара, то је „прави споменик у част ваше Домовине“ – „Лепо и велико дело каквог нема другде“. Не љути се што је мати Теодора отишла у САД, јер треба повезати све верне. Враћа се на

Андре Пратуси: биле су под истим кровом у пансиону за студенткиње у улици Genillantiis. Није је сада познала. Дошла је рано поподне, остала до 10 увече и стално говорила о нама са пуно одушевљења, али још више о својим старим авантурама, што Мари Ана страшно мрзи. Она је врло далеко од свега тога, и пати кад тако старе даме немају шта друго да причају. Шантал почиње да увиђа да је направила глупост. Срећом, беба је сјајно. Осећа се, при овом повратку, као кад је Дана сачекала мужа после другог затвора. Извињава се што је отворено говорила о својој причљивој и не много озбиљној земљакињи.

12-ог јануара смо примили од Мики из Копра писмо од 10. Захваљује на мом дугом писму и на *Расковнику*. Познаје Владету Кошутућа и радо ће пратити тај његов подухват. Увек је био чудан, али занимљив. Умео је да нађе лепу реч, свежу и нову. Били су заједно на студирању, а после и на раду за ново издање *Ослобођеног Јерусалима*. Ни у талијанском није јачи него у француском. Ни слуха много нема. Он је мењао Драгоша Станојевића, она се често враћала на старо. Радује се што је постао професор светске књижевности на факултету. У *Расковнику* је прво читала саме песме, а после биографије. Знала је само Добрицу Ерића.⁷¹ Осетила је да из њих бије свеж ваздух. Милена Јововић⁷² јој се учинила невероватна: цела песма, свака реч, свака слика – беспрекорна. Допао јој се и Србољуб Митић,⁷³ више као мислилац, а Милутин Бељаковић⁷⁴ као песник. Модерна и лепа поезија. Волела је и Петра Бељаковића⁷⁵ и

⁷¹ Добрица Ерић (1936–2019), песник, један од најзначајнијих песника са села. Песме му се одликују језичком свежином, сликама и колоритом; писао је и песме и драме за децу. Гл. дела: збирке песама *Свет у сунцокрету*, *Буклија*, *Виноградар*, *Стари српски календар*, *Песма о ратару*; антологија песника са села *Орфеј међу шљивама* (са Драгишом Витошевићем), *Чудесна ружа*, *Гружа*; песме за децу *Огрлица од бисера*, *Песме о свицима*; драме за децу *Витез на овну*, *Вашар у Тополи*, *Торта са пет спратова* и др. – *Мала енциклопедија*, књ. 1, 758.

⁷² Милена Јововић (1931–2006), српска песникиња, живела у родном селу Добрача у Гружи. У њену част се у селу одржава песничка манифестација Миленини извори. Гл. дела: збирка песама *Шумарице*, велика суднице.

⁷³ Србољуб Митић (1932–1993), самоуки српски песник, цео живот провео у родном селу Црљенац, код Малог Црнића. Прву песму објавио је у листу *Задруга* 1953, а потом је објављивао у разним часописима у Београду. Већ 1962. штампао је своју прву збирку песама, у Матици српској: *Велики ружни коњ*. Имао је снажну подршку Драгише Витошевића. Касније се све више предавао језичким трагањима на фону „лирске народне поезије и, уопште, мудрости уграђене у фолклор“.

⁷⁴ Милутин Бељаковић, књижевник, рођен у Брестовцу код Горњег Милановца, где је живео све до смрти.

⁷⁵ Петар Бељаковић (1947–1981), рано преминули књижевник са села; објавио је збирку песама *Чини несанице*.

Драгомира Маричића.⁷⁶ Момчило Тешић⁷⁷ заиста зна да пише за децу. Живадин Лукић⁷⁸ – сасвим слаба прича. Ухватила је Добрицу Ерића у непознавању: бронза не рђа, али му је песма „Предвечерје“ ипак дивна. О вајарима у храстовини би такође имала много да каже. Жали што не ради, и што живот тако брзо пролази. Мило јој што ја радим „вредно“.

17. I. Стигло писмо од Веље Јеленковића из Сомбора. Нана се обрадовала моме поздраву, каје се што у мају није навратила да се видимо. Сада би желео да његова Анкица студира у Београду и да станује код др Мирјане Павловић. Је ли то могуће? Она се љути што он ту услугу тражи од мене. Волео би да српски сељаци-песници дођу и у Сомбор, на Раднички универзитет, половином фебруара. То би организовао Аца Владисављевић, проф. српског језика, Бездански пут 15. Ишли би у у Сивац, у Кљајићево, у Апатин, у Алекса Шантић, у Колут.

19-ог карта са сликом од Мари Ан Каруа, поводом посете Мике Шпиљка Паризу. Она не воли претеривање у речима, а објављено је да је његов боравак „превазишао сва очекивања“. То се обично плаћа скупо. Опет понавља да је дошло време да Дана и ја посетимо Париз, макар преко Клермон-Ферана. Она није одушевљена ни Ивоном, али ће је радо примити ако она то жели. Тешко ће се сложити у својим судовима. Жан-Пол ће остати у Фрнацуској око 2 месеца.

Истог дана је писала Ивона. Мало је знала о догађајима код нас између 1940 и 1950. У Алжиру је читала и чула само о Дражи Михаиловићу. Изненадила се кад је чула шта сам говорио о култури у Македонији кад смо били у Етнографском музеју. Сада чита да Бугари претендују на њу. А на другим странама такође наилази на мржње, не само у Европи и Африци, него и у Азији. Кина!... – О Бретањи: то није озбиљно ни опасно. Безначајан је број „бунтовника“. Пре 1914, Бретања је била оригинална и нетакнута, али се већ јавили знаци неког сепаратизма. Њен отац је био против тога. Лист *La pensée bretonne* уређивао је [нечитка реч] из Мораса, романијер. Било је и других, али то је било извештачно и чудно, дириговано из Немачке. Сви знају стари келтски језик, али историја је увела Бретању у Француску. „Ми смо Французи од старине“. [Бертран]

⁷⁶ Драгомир Маричић (1919–1993), књижевник, објавио збирку песама Искра у камену.

⁷⁷ Момчило Тешић (1911–1992), књижевник, земљорадник; председник Друштва песника са села Сунцокрет. Писао углавном за децу и бележио народне умотворине. Дела: збирке песама *Тракториста пева*, *Три пионира*, *Од куће до шуме*, *Децја радост*, *Чиме се ко брани*, *Шарени играчи*, *Жетеоци*, *добар дан*; бајке у прози *Како су деда и баба постали ћаци прваци* и др. – *Мала енциклопедија*, књ. 3, 583.

⁷⁸ Живадин Лукић, књижевник. Дела: збирке песама *Пун очију*, *Разбијена шкољка*, *Срцо-кази*, *Нисмо могли* / *Сумрак*.

Дигеклен⁷⁹ је помогао Карлу V да створи Француску, а наша војвоткиња Ана се удала за два краља, нас је повезала с француском земљом. У рату 1914 Бретонци су гинули за Француску, на земљи, на мору, у колонијама. 1940. Немци су опет покушали са својим планом, бесплатно довели новине, мамили људе, нудили ослобођење. Узалуд! Свештенство је било уз народ и Немци су имали муку с „макизарима“. Ипак језик се одржава као и обичаји. Али у свету се све униформише. Језици се мењају, као и обичаји. Туризам извлачи фолклор на површину, али је то више тужно него весело. Грађанско одело преовлађује. Душа келтска се ипак одупире, страшна келтска душа, са својим песничким наслеђем, мистичним, и са својом љубављу за немогуће ствари. То је истина.

Шта значи моја идеја „светиња отпора?“ Какав отпор? Она помишља да прикаже бретонски покрет Отпора, у коме је њен Карантек играо извесну улогу. Једна њена рођака је била интернирана у Дахау и Равенсбруку, побегла: нека то напише! За архиву бретанских округа, јер ту је био центар отпора, где су страдали студенти из Рена.

18-ог јануара, из Шатијона, где је добила мој плави коверат, који је увек обрадује. Од Дафне је добила лепу слику и писмо које личи на њу. Нека се лутка зове Жеже; деци треба оставити слободу да бирају: у томе „вештина бити деда и баба“. Не обећава да ће ићи код Мари-Ане, јер се устеже пред сваким новим познанством. А ни време није да се иде у Париз. Лед и поледица. 29. XII је пала и остаће у гипсу месец дана. Свидели јој се моји судови о СССР и Француској, и слаже се са мном. Ви сте тамо већи оптимисти за Француску него ми у Француској. Забринуте смо. Не свиђа се њој ни тај Парламент, нити послушни министри, ни та република. Референдум, – са једним одговором на два питања; Универзитет – да се помири старо и ново. Унутрашњост гледа ствари спокојније, али идеал младих је хаотичан. Некад је за Французе све било једноставно. Отац јој је помагао да све разуме. Република је била правична, много је урадила. Данашњи то користе, али испирају уста разним „измима“, а не проучавају оно што их се тиче. Изгубио се онај непомирљиви патриотизам који нам је одржавао веру 1914–18. Сада би место тога требало правити Европу, придружити јој ослобођене колоније. Да се створи један леп Трећи свет, бар са Африком и [нечитка реч].

Њени унуци од сина одлазе у Перигор и наша пријатељица Пратуси каже да познаје Зиовљеве родитеље. Кћи јој долетела као ветар за Божић. Откад се сломила, не пише. Једна прича почиње 1914. и дошла је до 1917,

⁷⁹ Бертран Дигеклен (Bertrand Du Guesclin, око 1320. – 13. јул 1380), војсковођа Карла V, који је од Енглеза отео скоро цео југоисток Француске.

до новембра. Од онда ћутање, јер не може да каже шта је све било на факултету. Љубав са Никодијем. Дуга прича: догађаји у Алжиру, током Другог рата. Прешла је на то, јер није умела да заврши прву. О Алжиру има у Карантеку драгоцену свеску коју је исписивала на синовљев потицај, из дана у дан. Мали Ролан се интересује, јер много памти из Алжира. Поставља многа питања, али она не може на све да одговори, јер су ствари сложеније него што је он у стању да схвати. Нов часопис *Ecrits de Paris* – врло разнолик и занимљив за особе разних култура. У Београду сада више знају енглески него француски.

Уторак, 21. јануар 1969.

Депеша из Требиња: умро Радован Самарџић. Из огласа у новинама видим да је умро 19. у 19,30. у 77-ој години, а сахрањен 21. Послао сам телеграм са нашим саучешћем.

Среда, 22. јануар 1969.

Жана после Лознице. Показује врло много карата са сликама из Алжира. Изненађени смо богатством и лепотом „малог Париза“, иако смо о томе много слушали. Ново нам је било и то да се Суец не отвара за пловидбу у великој мери и зато што је канал постао тесан за циновске танкере. Чула је такође да су Руси већ неспособни да се такмиче са Американцима у васионској трци. Наоружање и досадашњи издаци за разне „сонде“ и „луне“ толико су их исцрпли да никако не могу да пређу на дизање животног стандарда.

Недеља, 26. јануар 1969.

Стела, Дафне и Милан одоше на Хвар, у Стари Град.

Понедељак, 27. јануар 1969.

Ми смо ишли на годишњицу (20-ту) брака Слободана и Бојке. Срђан је боловао од заушака, али је то прошло.

Уторак, 28. јануар 1969.

Посетили нас Милутин и Жана. Дошла је и Роса, после кризе изазваних инјекцијом у Лозници. Примили је овде на Инфективну клинику. Уплашила се.

Среда, 29. јануар 1969.

Телеграм из Старог Града да су [Дамњановићи] здраво стигли. Картом нас Чеда Стојана Ђорђевића зове на полугодишњи помен Д. П.

Од јуче сам почео да стављам на фише појмове и речи које бих евентуално обрађивао у *Инџимама*. Замисао је да идем редом: како сам доживео први сусрет са стварима, појединим појавама и људима. Како сам откривао и упознавао свет. Били би то мали чланчићи, белешке, цртице. Живот детета у Пироту од 1900 даље.

Петшак 31. јануар 1969.

По плану на Нови Београд пре подне, а поподне са Милутином Ристићем код Милутина Цанића. Јуче сам, опет са Ристићем, био код Микице Велимировића, који позвао и Душана Милачића. Дуго смо разговарали о свему, особито о Кашаниновој књизи *Судбине и људи*. Милачић је већ био читао, а два Милутина смо заједно упознали са врлинама и манама ових осам есеја о писцима. Признајемо сјајан стил, напор да се изврши ревизија Скерлићевих судова, да се врати интересовање за стару српску књижевност пре XVIII века, да се књижевна критика обогати уметничком, пре свега сликарском, у чему је Кашанин стручњак. Али обојица замерамо што је био строг према Србији и Србијанцима, па и према највећем – Вуку – и што је неправичан према Скерлићу. Ристић жели да имам *Повлачење према Албанији*, где је и његов чланак „Четири друга око храста“, и поклатио ми ту лепу књигу. Удружење носилаца Албанске споменице, у коме су Милутин Велимировић, Душан Милачић уредници, а он активан руководилац у Лозници, дало је „Просвети“ 20 милиона, да би се књига продавала по 3.000 динара. Издање јесте дивотно. – Сви бринемо шта ће бити са Косовом, где су Албанци све јачи и све насртљивији, а Срба све мање. Другови причају како тамо злостављају Србе, заустављају возове, пењу се без возних карата. Нико им не може ништа. Железничари трпе, а милиција неће или не сме ништа. Милиционара је мало.

Субота, 1. фебруар 1969.

Увече код Жане, где и остали Ристићеви. Роса се осећа боље. Од живе вакцине против хонкошког грипа коју су давали у Лозници, неколико особа је умрло. Место да имунизира, вакцина даје заразу, у многим варошима. Израђена је у загребачком Заводу, па многи лудо сумњиче Хрвате да је шаљу у Србију, док сами примају мртву вакцину која се производи у Београду. Али јављено за несреће и у Сплиту, Суботици и другде. Опет

говоримо о Кашаниновој књизи. Причао сам о моме познанству с њим, на Косову, о Видовдану 1914, затим о сусретима у Паризу, у Београду. Телефонирао сам његовој супрузи гђи Љаљи, да бих га посетио. Он лежи у болници после операције жучне кесе. Мојим ранијим анализама додајем шта о књизи каже наш Слободан: добро је што подвлачи улогу Војводине, која није довољно истицана, као ни улога Македоније и Македонаца. Али ни он се не слаже са оштрином којом је оценио Скерлића: да је био више апостол националног полета него саме уметности.

Недеља, 2. фебруар 1969.

Дана и ја осетили потребу да посетимо наше породичне гробове: Ацу, Машу, Маму, Зорку, Благоја, Наду. Свртали и код чика-Милоша и Мике Милошевића. Срели смо Дему и Бранку кад су се враћали. Пишем Милошу Стевовићу – одговарам на његово дугачко писмо о њиховим кћерима Софији и Јелени. Он и Ната су задовољни девојкама као и Станиславом, али им се Васа чини небрижан. Најмлађи, једини син, па су га мало размазили. Ја верујем да ће и он доћи себи у таквој средини. Пишем Мили пок. Радована Самарцића, опширније, после телеграма. Храбрим Милу и децу Берислава и Бериславку.

Док сам ја био отсутан, био Браца-Бранислав Ђурчић из Сивца. Жали се на Николу, брата, да вуче себи, заједно са снајом Драгицом. Браца боловао од ТБЦ, и лечио се у Врбасу пет месеца. Милан и он зидају кућу на предњем плацу у Браће Карића 30, имају велике трошкове и бриге, а Браца имао мање приходе док је боловао. Никола ипак стално тражи од њих новац. И он купује кућу у Бачкој Паланци, ону у којој смо били са Властом и Цицом и где има канцеларију црвеначке шећеране. Браца се жали да не може „надавати“.

Јуче се Тито састао са Чаушескуом у Темишвару. Заједничка невоља: могућна руска инвазија. Неки се питају да ли није боље да нас Руси окупирају, па да се поправи положај Срба у односу на Хрвате и Бугаре. Ми бисмо били „главни“, а Хрвати и Бугари би „спласли“. Ја не мислим тако: нека остане независна, па макар се у њој кочоперили Хрвати.

Од пре два дана читам прву главу *Вегрине*, како је прекуцана и укоричена 1957. Штампало бих макар прве две главе, да видим нешто дефинитивно, и да имам шта да дајем младим људима, синовима и кћерима мојих другова-бораца. Пишем Милици Типсаревић, да изјавим саучешће поводом смрти њеног брата Бране Марковића, демократског првака из Свилајнца. Био је ваљан и поштен човек. Кад смо сахрањивали Милорада причао ми да су и њега испитивали, у току моје истраге, шта сам говорио кад сам долазио у Свилајнац у октобру 1945. Нисам знао.

Читам Слободана Јовановића, *Политичке и правне расправе II* књ. о М[илану] Пироћанцу,⁸⁰ И. Гарашанину, Штросмајеру, Јовану Суботићу.⁸¹ Двodomни систем, Краљевина СХС, Увод у Уставно право СХС. Обновљам искуство са његовим начином писања. Чим је Кашанин са старим, београдским стилем успео и код наше генерације, значи да могу да нешто објавим што је сваком разумљиво, мимо данашње моде – на „старински начин“.

Ушорак, 4. фебруар 1969.

Милутин и Жана код нас. Говоримо, на Жанину иницијативу, да ли би било добро да „откачимо“ Шиптаре од Југославије и решимо то незгодно питање. Да се исели или помери њихово становништво ка западу, и да се прошири наша веза са Македонијом. То је врло тешко. Они не би хтели, и нема промена државних граница без рата. Видим у *Експрес* *политици*, Дедијерове приче о Лалету Ивановићу у серији о Стаљиновом неуспеху 1948. Био је у Вашингтону кад је избио сукоб, и предвиђа да наши морају да страдају већ због велике разлике у становништву. Уверавао да је ствар више него јасна. У јануарском броју *Гледишта*, на стр. 31–48 чланак о Макс Фришу⁸² као моралисту, од др Ингрида Амера. У Фришовим

⁸⁰ Милан Пироћанац (1837–1897), завршио је права у Паризу 1860; на наговарање Илије Гарашанина запослио се у Министарству иностраних дела и достигао положај начелника министарства; Намесништво га је 1868. године преместило у Горњи Милановац за председника суда Рудничког округа; од 1872. бави се адвокатском праксом у Београду; судија је Касационог суда од 1874, а кратко време, у влади Аћима Чумића, и министар иностраних дела; од 21. октобра 1880. до 21. септембра 1883. године председник је владе Србије, са портфељом министра правде, а затим министра иностраних дела. Био је шеф Српске напредне странке од 1880. до 1886. године, када ју је напустио. Написао је неколико књижица из историографије, као што су *Кнез Михаило и заједничка радња балканских народа*, *Балкански полуострв*, затим стратешку студију *Међународни положај Србије*, као и три полемичке, углавном са Јованом Ристићем. Водио је и дневник, који је објављен под насловом *Белешке* 2004. године.

⁸¹ Јован Суботић (1817–1886), књижевник и политичар; у Пешти је постао доктор филозофије и права; адвокат; уредник Летописа Матице српске. Поборник српскохрватског јединства и словенске солидарности, вођ десног крила Милетићеве Народне странке. Дела: збирка песама *Лири*; драме Херцег Владислав, Немања, Звонимир; трагедије Милош Обилић, Краљица Јакинта; еп Краљ Дечански; роман *Калуђер* и др. – *Мала енциклопедија*, књ. 3, 520.

⁸² Макс Фриш (Max Frisch, 1911–1991), швајцарски књижевник, стварао на немачком језику. Почео да ствара под утицајем Брехта и Вајлдера. Либерални интелектуалац, скептик који анализира духовне тенденције и противречности савременог света, није се опредељивао за доктрине које су се нудиле као универзалне истине. Гл. дела: драме *Кинески зид*, *Гроф Едерланд*, *Дон Хуан* или *Љубав према геометрији*, *Бидерман* и па-

комадима: *Санџа Круз*, у ствари романа; *Сага Ђоново Ђевају*: фарса о кинеском зиду; *Кад се раџ завршио*: љубав и геометрија, као шах. Основна идеја: *Геније* служи као симбол за највеће зло. Немци имају геније, па могу да буду злочинци. Гете оправдава Хитлера. У истом броју много о студентском покрету у свету: лето 1968. од Милана Комненића.⁸³ Налазим два податка: за последњих 20 година у свету остварено више проналазака него за 20 векова пре тога; већи број истраживача и научника ради него у целој историји човечанства. Жан Пол Сартр: студенти нису експлозив, него детонатор (упаљивач) револуционарних снага. Али сами не; могу да успеју уз помоћ и учешће радничке класе. Сматрам да је то тачно, али у већини земаља ни без сељака.

Петшак, 7. фебруар 1969.

У *Monde sélection* за 22–29. I. налазим приказ Мемоара Лујзе Вајс (1893–1919), која је издавала *Europe nouvelle*. Имала мушку интелигенцију и то јој сметало да воли, чак и једног Милана Штефаника.⁸⁴ Били заједно у Риму. Он погинуо у авиону кад је летео у Оран. Је ли Жана таква природа?

Субоџа, 8. фебруар 1969.

Демо и деца дају Нади 40 дана после смрти. Дошао је и Влатко из Загреба, али нико из Лесковца.

Недеља, 9. фебруар 1969.

Са Даном смо били најпре код Босе и Љубише, затим код Жане и Милутина. Тамо видим Лазара Васића, бившег официра и дражиновца,

ликуће, Андора, Биографија; романи Штилер, Хомо фабер, Нека ми име буде Гантенбајн; приповетка Манток. Написао је и две књиге дневника. – *Мала енциклопедија*, књ. 3, 772.

⁸³ Милан Комненић (1940–2015), књижевник; уредник часописа Дело; уредник у ИП Прo-света. Један од најактивнијих стваралаца модерне поезије. Дела: збирке песама Ноћ писана ноћу, Гвоздена лоза, Тапија, О извору, Ти, рићокоса олујо, Мамузе за њене сапи, Свођење рачуна, Илинка, Изгон, Јона; антологија Новије српско песништво, есеји Орионов пут и Ерос и знак. Преводио је са француског, немачког, италијанског, шпанског. – *Мала енциклопедија*, књ. 2, 329.

⁸⁴ Милан Штефаник (Milan Rastislav Štefanik, 1880–1919), словачки астроном, политичар, генерал француске армије. Од 1914. до 1918. организовао је чехословачке легије у Србији, Румунији, Русији, Италији. Године 1918. води противсовјетску офанзиву на Сибир. Члан је Народног већа у Паризу и први чехословачки министар народне одбране. Заједно са Томашем Масариком и Едвардом Бенешом сматра се оснивачем Чехословачке.

који се, као инжењер Величковић, врло дуго крио. Овај сачувао свежину. Осуђен на 12 година. Лежао у Забели 8. Друг из 61. класе Маје Батричевића из Академије. Виђају се заједно дражиновци и партизани из исте класе. Све кажу један другоме и не љуте се. Досада ни за кога није било рђавих последица. Он верује у српство, као владика Лаврентије и ја. Жана дуго била ван посла, одмарала се у Алжиру, путовала, што обожава, па ипак изгледа врло рђаво. Не знам шта је с њом. Очекивали смо да ће се освежити кад проведе скоро пола године ван свога страшног посла. Милутин се враћа кући, а Роса у петак на контролу. Мислим да ће проћи без незгода после „инјекције“.

У својој илузији да можда могу да се појавим и ја кад се штампају Дучић и Црњански. Говорим Бојки да пита Слободана да ли би Жика Стојковић, који је у предавању толико величао Дучића, могао да каже како би „Просвета“ у којој ради као књижевни саветник, смела мене да издаје. Бојка не верује да он ма шта може, особито са списима као што су моји Мемоари или Ведрине. И ја сматрам да од тога нема ништа.

Понедељак, 10. фебруар 1969.

Добили смо Дана и ја, са посветом, лепо штампану, у Требињу, Слободанову тезу *Идејна грама*. Читао сам је данас а ићи ћу до краја. Лепо је писано и врло занимљиво. Обухватао је француску и енглеску, али се дотиче и руске.

Демо је јуче, са Влатком, отишао у Загреб, да се мало удаљи од собе и стана где га све потсећа на јадну Наду. Увече сам био на матурантској вечери у Дому ловца. Сем нас из I одељења дошао и Данило Станић из II одељења: [Драгомир] Стошић, Милан Живадиновић и ја. Столе је после ишао на станицу: Добрила се враћа из Париза. Носила је писмо за Мари-Ану, да ли је нашла? За вечером, нова серија вицева о Мики Шпиљку, који био код Де Гола. Госпођа Шпиљак причала како је Хамлета видела у трамвају, а Мика је опоменуо да у Паризу нема више трамваја: па није могла ту да га види. У Јелисејској палати све је златно чак и клозетске шоље. У Лувру, показали им слике Леонарда,⁸⁵ Рембранта⁸⁶ и друге. Он је увек

⁸⁵ Леонардо да Винчи (Leonardo di ser Piero da Vinci, 1452–1519), италијански сликар, вајар, архитект, проналазач, научник и мислилац, један од највећих умова ренесансе; спојио је средњовековно енциклопедијско знање са модерним егзактним методом запажања. Од слика су му најзначајније: Мона Лиза, Света Ана и Богородица у пећини; ниједно вајарско дело није сачувано; архитектонске замисли су остале у пројекту; оставио је знатан број цртежа који се убрајају у најдрагоценије на свету. – *Мала енциклопедија*, књ. 2, 470.

први тврдио од кога је, и разуме се погрешно. Кад је пред једном њушком рекао да је то сигурно Пикасо, рекли му да је Екселенција пред огледалом. Друга верзија: Знам то су примитивци. Не то је огледало у коме се видела његова пратња. Кад је Пери Стамболићу рекао да више не може да подноси вицеове на његов рачун и да ће извршити „кирикики“, његов претходник као председник СИВ: „Не каже се кикирики него Мата Хари“. Било је тих вицеова безброј.

Среда, 12. фебруар 1969.

У *Monde-selection*, 30. I – 5. II – налазим од Annie Gebenno (Жанове супруге) сећања о покрету отпора, у коме су учествовали: *L'Épreuve* [Искушење]. Од Албера Мемија (Memmi), туниским Јеврејима: *L'homme domine* [Човек влада]. Све врсте Јевреја. То као да је реплика Камијевом *L'homme révolté* [Побуњени човек]. Разни типови „доминираних“: црнац, колонијалац, Јеврејин, Прометеј, Жена, Слуга. Расизам и опресија. Опресија алијенише и самог опресора. Ипак Мемми без мржње и само фактима оперише, али без фанатизма. Ко је притиснут без мере (сувише) без мере се и одупире. Сегрегација је тешко изводљива. У Америци, црнац је богатији, али се осећа већма притиснут него афрички. Говорећи о жени, критикује искуство Симоне и Сартра: то не иде. Ако су искрени и варају се узајамно, то не решава проблем, већ га само укида. „Нема страсти без љубавне море, – без немира, без патње. Супрузи без деце – то је zgodна апстракција, где еманципована жена постаје лака мутација њене женскости. Не жури се да буде слободна ако јој се покаже да то може бити потпуно ако оствари своју природу – да буде „љубавница и мајка“.

Петшак, 14. фебруар 1969.

Ристићевци нису отпутовали, мада је Роса јутрос поново добила повољан лекарски налаз. Опет смо били код њих, уочи одласка у Лозницу. Жана нам читала из Политике – *Базара* интервју Бране Црнчевића о томе да ли би могао да састави најсмешнији тим свих времена. Одговорио је да такав већ постоји мислећи свакако на југословенску владу. „Такав тим се већ саставио, али је тешко раставити га.“ То је питање: како. Опет смо много дискутовали о Шиптарима. Милутина нарочито буну што они траже посебан језик и у званичним односима на Косову. Жана разумније, каже: „Нека им га њихов језик; нека се што више изолирају; боље него да се помешају с нама, а толико се множе!“ Ја мислим да је баш потребно да се мешају с нама: они су физички свежији, а ми смо културнији. Пре ће они

постати Југословени него ми Албанци. Ако се не мешамо, они ће остати што су и са временом ће нас прогутати или бар постати јачи.

Понедељак, 17. фебруар 1969.

Владета Јеротић, Дафнин и Миланов пријатељ, држао на Коларцу своје четврто, последње предавање о „виђењу кривице и Франц Кафки.“ Човек се рађа са једном раном, дубоком и лепом. Сви велики људи су усамљени. Али неки савладају усамљеност као Достојевски и Бетовен,⁸⁷ па су дали Карамазове и Девету [симфонију]. Савладали су је и Паскал и Кјеркегор, а нису Ниче⁸⁸ и Вајнингер.⁸⁹ Та рана је често осећање кривице. У сцени са катедралом у *Процесу* Кафка виче да се не осећа кривим, баш да би угушио то осећање. Сви кривци то чине. Признаје да није требало да буде усамљен, патио због тога, завршио *јоруком*: Човек не може да живи без онога што је неодољиво у њему. Порука испада позитивнија од самог

⁸⁶ Рембрант, Харменс ван Рајн (Rembrandt, Harmensz van Rijn, 1606–1669), холандски сликар и графичар, један од највећих уметника света; стварао је у Лајдену и Амстердаму. Сликајући он је, до краја живота, неговао и продубљивао драматичну игру светлости и сенки, дубину колорита, психолошку проициљивост и хумана осећања. Омиљени су му мотиви били библијске сцене. Израдио је око 650 слика у уљу, око 300 гравира и близу 200 цртежа. Дела: *Христос у Емаусу, Изгубљени син, Витсавеја, Јаков благосиља унуке, Час анатомије доктора Тулна, Ноћна стража, Сукнари, Вереници, Предео са ветрењачом*. – *Мала енциклопедија*, књ. 3, 178–179.

⁸⁷ Лудвиг ван Бетовен (Ludwig van Beethoven, 1770–1827), немачки композитор, један од најистакнутијих стваралаца у историји музике. Његово стваралаштво уједињује зрели класични стил и наговештени романтизам. Многи каснији композитори развијали су елементе његовог стваралаштва. Композовао је 9 симфонија; Пета је позната као *Судбинска*, шеста *Пасторална*, Девета је са хором на текст Шилерове Оде радости; клавирске сонате, од којих су неке познате под појединачним називима. *Appassionata, Mondschein, Waldstein* итд.; гудачке квартете, сонате за виолину и клавир, увертире и др. – *Мала енциклопедија*, књ. 1, 238.

⁸⁸ Фридрих Ниче (Friedrich Nietzsche, 1844–1900), немачки филозоф, по образовању класични филолог. Прво је био под утицајем Шопенхауера, и из тог периода је његов спис *Рођење трагедије из духа музике*. Потом, насупротив Шопенхауеру, развија своје идеје о потврђивању живота. Осим филозофске поеме *Тако је говорио Заратустра*, у осталим радовима главне су теме смрт Бога, вечно враћање воље за моћ. Дела: *Несавремена разматрања, Људско одвећ људско, Радосна наука, С оне стране добра и зла, Воља за моћ, Сумрак идола* и др. – *Мала енциклопедија*, књ. 2, 810.

⁸⁹ Ото Вајнингер (Otto Weininger, 1880–1903), аустријски психолог и филозоф; бавио се психологијом и метафизиком полова и психологијом генија. Развио теорију о психолошкој бисексуалности човека; заступао тезу о инфериорности жена. Дело: *Пол и карактер*. – *Мала енциклопедија*, књ. 1, 357.

његовог живота. Зато је могао да се не убије. Није био ни хришћанин ни Јеврејин, ни ционист ни атеист. А покушавао је да се приближи ционистима. Предосећао је отуђеност модерног човека: *професионално неслободан*, он пристаје да буде батинаш и нацист; батинаш и мучитељ и кад није нацист. У Нирнбергу су сви тврдили да су вршили своју дужност, и тиме су мислили да су се оправдали. Извршавали су наређења, оно за шта су били постављени. Нису такви само они, ни само Немци. Професионално неслободних има на свима странама: не могу друкчије. Њима је лакше него слободнима, када не чувају улазна врата. Они су им окренути леђима. Слободан човек треба да уђе у свети храм, да продре, да искористи своју слободу, а не да је се одриче. Сартр каже да смо осуђени да будемо слободни а не знамо шта да урадимо са својом слободом. Ни Кафка то није знао. Патио је од две ствари: од туберкулозе и од очевог ауторитета. Осећао се немоћним, али му је порука била позитивна: остварити оно што је у нама неодољиво.

Среда, 19. фебруар 1969.

Други број *Расковника*. Опет учињена неправда Радомиру [Тодоровићу]. Нису објавили његову песму. Пишем му да га умирим. Нека буде задовољан: уредница Антологије изјавила да нису они, већ комунисти. *Светлосић*, издавач, – избацили његово име из списка покретача предратног покрета сељака – књижевника и збирке *За Плутом*. И објаснили су зашто: што се није залагао за свиреп откуп житарица 1946. Признали да се одлично држао под окупацијом. Шта ће више!?

Четвртак, 20. фебруар 1969.

Дана и ја код Маке. Ту смо нашли њеног рођака Ранка Славнића; брат од тетке, војвођански богаташки син. Неће у емиграцију, држи се две земље. Само Руси би га могли извући. Разуме њихову историју и њихов страх од Немаца. Разуме и Чехе и Словаке, који су изградили своју цивилизацију, на основу своје културе. Не познаје чак, али би волео да је види. Разуме шта наше поједине покрајине желе да буду аутономне. Тешко је бити потчињен другоме. Сам је патио као дете – дечак кад су га вређали Мађари: прљави Рац!1

Петак, 21. фебруар 1969.

Пријатан разговор код Ивковићевих. Опет писмо од Веље Јеленковића: сада тражи да се нешто ради, да се чујемо. Са потписима издати једну критику режима. Привреда је у положају свеопштег банкротства, сви

дугују, сви потражују, нико није ликвидан, сва предузећа су парализована. Стало му је да се ја појавим: „Ви не можете више да ћутите. Не смете више.“

Милутин Ристић јавља из Лознице да је примио и други број *Расковника*. Роса је сада добро. Увече, Жика Милојевић се жали на стање у привреди. Страшно се расипа. Само један случај. Директор неког предузећа славио свој рођендан на Галији, са сарадницима и пријатељима, сви скупа тамо отишли колима. То стало 2 милиона. Репрезентација, пред странцима, изговор да наши службеници у маси једу и пију, и проводе се са женама, а све због једног или два странца. А има предузећа која од децембра не исплаћују раднике, или им дају неколико десетина процената од плате. Интеграцијом слабих и јаких се не подижу слаби, а упропашћују се јака. И све се одиграва у облику радничког самоуправљања: доведу колективе у ситуацију да одлуче промене, отпуштања, мање плате, трошење фондова. Тако управа сваљује сву одговорност на раднике. На Косову су крчили шикаре и против мишљења стручњака засадили воћњаке; нису ништа добили; сада и то мора да се крчи. Жика је био у комисијама на лицу места и одмах им рекао да ће много потрошити, а не могу успети. Прошла година само донела је 6 милијарди губитака. Земљиште је од давнина необрадиво, вековима шибље није нарасло ни постало дрвеће. Давано је пре рата људима да искрче и да обрађују свој рачун, али ништа...

Субота, 22. фебруар 1969.

Од Вере Златареве писмо: честита пролеће нама и целој великој фамилији. Код њих се слави овај датум као почетак [пролећа]. Ја сам одговорио, не знајући за тај обичај, да је поранила. Али није чудо: код њих савест раније почела да дејствује. Вође су терали народ да напада друге. Сада се Академија наука, са Тодором Павловим на челу упрегла у кола реваншиста према Југославији.

Из Париза јављено да је тамо умро Драгиша Јовановић. То је огласила у *Полиџици* његова сестра.

Недеља, 23. фебруар 1969.

Исти лист јавио да је у Лондону умро др Милош Тупањанин у 75-ој години. У Пожаревцу је умро Драгиша Вујић, бивши учитељ, велики задругар са Војом Ђорђевићем, републиканац. У недељној *Полиџици*, Душан Милачић врло похвално пише о Слободановој књизи *Идејна драма*. Жали што је морао да изда сам писац.

Среда, 26. фебруар 1969.

Поводом 2. броја овога листа, Расковничари дали свечано вече у Дому омладине. Дошло много елитног света. Дана и ја смо позвани, па смо гледали како буржоазија, стара и нова, и то хоће да присваја. Сека и Воја Грол поред Леле и Душана Матића.⁹⁰ Неколико сељака песника читали радове. Фрула дочекивала госте а скулпторски радови украшавали дворану. Упознали смо Драгишу Витошевића.⁹¹ Треба да иде на Сорбону, да брани тезу али Владета Кошутић каже: „Ово је сада главно!“ – Морали смо да одемо раније, јер се у Народном музеју, између изложених слика из Ермитажа, у одговарајућем амбијенту, давао концерт музике XVIII века. Добили карте од Добрилиног и Влајковог зета Миодрага Азањца, који је био први музичар вечери. Дошле и Добрилине унке, са Лепушком.

Четвртак, 27. фебруар 1969.

Жана мени вратила Кашанина, а узела *Повлачење кроз Албанију* које ми позајмио њен отац. Ми смо њима поклонили Слободанову књигу. Узео сам пет комада тобоже да распродам по 2000, место 2400, код „Просвете“, али ћу их у ствари све дати на дар пријатељима.

Петак, 28. фебруар 1969.

Станко прочитао и вратио VI књигу *Политичких усйомена*. Стално га копа питање: Шта да одговорим ако ме комунисти поново позову на сарадњу? Ако траже да се ангажујем са својим људима у данашњој тешкој

⁹⁰ Душан Матић (1898–1980), песник, есејист, романсијер, члан САНУ. Припадао је београдском надреалистичком кругу, а затим покрету социјалне књижевности и сарађивао у Нашој стварности. Са Александром Вучом написао је, уочи Другог светског рата, роман Глухо доба. После рата био је ректор позоришне академије и проф. Академије за позориште, филм, радио и ТВ. Гл. дела: поема *Марија Ручара* (у сарадњи са А. Вучом); песме и текстови *Багдала*; збирке песама *Буђење материје*, *Лажа и паралажа ноћи*, *Књига ритуала*; есеји *Положај надреализма у друштвеном процесу*, *Један вид француске књижевности*, *Анина балска хаљина* и др. – *Мала енциклопедија*, књ. 2, 611.

⁹¹ Драгиша Витошевић (1935–1987), историчар књижевности и приповедач; главни уредник часописа *Расковник*; виши научни сарадник у Институту за књижевност и уметност. Највећи допринос науци о књижевности дао је истраживањем језичко-уметничких сличности међу песницима. Са Добрицом Ерићем приредио зборник стихова песника са села *Орфеј међу шљивама*. Објавио је књигу прича *Озбиљне игре*. Гл. дела: *Смисао сличности у књижевности*, *Српско песништво 1901–1914, I–II*, *Српски књижевни гласник 1901–1914*, *Ја мислим друкчије*, *Дародавци из прикрајка*; књига огледа *До Европе и натраг I–II*. – *Мала енциклопедија*, књ. 1, 435.

ситуацији, економској и политичкој. Уверавам га да комунистима не треба нико; уверени су да они најбоље одговарају у свакој прилици. Толико их има који претентују на све положаје.

Демо се вратио из Загреба. Био код нас на ручку. Нешто је мирнији и нормалнији. Не лудује више са својим пансексуализмом.

Субота, 1. март 1969.

Одлучио сам како да гласи посвета *Ведрине* Унуку и унуци (са или без имена) да би веровали у људе, волели природу и надали се бољем од цивилизације“. Ово последње остављам двосмислено: нечем бољем него што је цивилизација; или: да се цивилизација поправи и више одговара душевном и телесном здрављу савремених људи. – Драган Стајић, као и многи други, шаље претплату на *Расковник*. Жали се на породичне невоље: кћи Гордана разводи се од зета Дејана Мандића, који ради у Енергопројекту, код инж. Мучалова, рођака Неве Братић из Чуруга. Пишем Радомиру [Тодоровићу], по жељи Драгише Витошевића, да му пошаље датум своје песме: не мари што је савремена, уредник баш то хоће. Биће у трећем броју.

Пишем Андре Пратуси и Ивони, наговештавам Ведрину као *Sérénité*.

Не настављам са мартом, док се не вратим на писма послата и примљена током фебруара. Додајем да сам Вери Златаревој, поводом њене честитке од 18. II, додао да ме радује што код њих „свест и савест живо ради“. Ми смо засад здрави, али се бојимо азиског грипа. Можда ће нас поштедети. – 24. јануара већ, писала нам Мариза Розенфелд, да захвали за новогодишњи поклон: књигу о Југославији на француском и нама такође честита. Већ шест месеци је рђаво лече од неке инфекције, која је већма досадна него што је опасна, и у свему је омела. Са уживањем гледа слике и чита текстове. Она нама шаље књигу о Паризу, али она је за три године већ застарела, пошто су извршене велике промене. Десна обала Сене, подземни паркинзи, тунели испод улица нове четврти (Belleville, Montrarnasse, Vauqirard, Monsouris, Лувр, цео град обељен. Не зна да ли би нам се све то свидело, али градови остају исти, као и људи, и кад се мењају. Зима је била мрачна и влажна, говори се свуда о поплавама. Ратови у свету се настављају. Фаза дебелих крава изгледа остаје за Срђана, можда... Француска се забавила Олимписким играма у Греноблу: увек и само престиж. Генерал у томе предњачи. Можда ће се Срђан једног дана појавити као спортски херој. Њему придружује у својој мисли нашу унуцицу.

2. фебруара, ја сам писао Мили Самарџић поводом Радованове смрти. Трудио сам се да утешим њу и њихову децу, Борислава и Бориславку, пре свих тиме што сам Радована примио као поштеног, критички расположеног, па ипак у основи и у држању ведрога и човекољубивог.

Истог дана сам Милошу Стевовићу одговорио на велико писмо од пре више дана, пошто је доста лутало. Приказао сам како је умрла Нада. Мило ми је што су он и Ната задовољни својом децом, као и ми нашом. То је највећа срећа у животу.

4. фебруар је *Полиџика-Експрес* донела наставак Дедијерове књиге „Стаљинова изгубљена битка“. Поред Лалетовог тврђења да је „рачуница јасна: неће наш ЦК моћи да издржи више од три недеље. Зато свако ко је паметан треба да се спасе на време“ – налазим констатацију Трајча Костова против врха КПЈ на збору у Цумаји: у Југославији још има људи, особито младих, који верују Титу, али ће „ауторитет друга Стаљина и Молотова помоћи да се расчисти данашње стање у Југославији. Мора се то исправити“. Пирински Македонци су га онда питали зашто бугарски листови не објаве југословенски одговор на Резолуцију ИБ. – Костов: „Зашто објављивати њихова надута објашњења и њихове псовке на нашу адресу?“ Ипак је Костов осуђен као издајник и агент Интелиџенс сервиса.

Рехабилитован је мало после стрељања.

5. фебруара сам у књигу жалости у Народној Скупштини записао: „Од ране младости сам пратио рад др Ивана Рибара: у Хрватско-српској коалицији, у соколству, у борби за ослобођење и уједињење Југословена. Зближили смо се, за време Шестојануарске диктатуре, бранећи, пред Државним судом (за заштиту државе) комунисте и друге опозиционаре. Сарађивали смо од 1935–1947. у Удруженој опозицији, у Народном фронту, против рата и фашизма, у Народно-ослободилачком покрету, у Народној скупштини ФНРЈ, у њеном Президијуму. Увек је био велики Југословен и истрајан борац за слободу и социјалну правду. Др Драг[ољуб]. Јов[ановић].“

11. II. Писала је, из Шатијона, Ивона, да захвали на књизи о Новој години и на мојој карти. Била је болесна, иако су је њени окруживали највећом пажњом. Ишла је и у зетовљеву фамилију у Бери. Узела је себи мали стан засебно, јер је код сина постало тесно. Пуно размишља и увлачи се у себе. Уверава нас да је привржена нама због нас самих, иако је до познанства дошло због неког другог. Књига јој открива богатства Југославије. Стално је гледа и прочитава. Жали се на Данин понос, који јој онемогућава да нешто учини за њу. Пише о својој кћери: примила се положаја у Бечу у ОУН-у – УНИДО – за индустријски развој. Даје понешто и сваком њеном детету. Кћи је ишла у Атину. Син је шеф клинике у

болници Сен-Луј, једном ногом на Универзитету, сарадник медицинског часописа. Личност као интелектуалац и као карактер. Разочарао је Малро кад је на телевизији говорио о Антимемоарима. А није се разговор ни чуо добро. Послаће нам *Генералову шраједију* од Турнуа. Она не мари Де Гола, али му одаје признање што је *ронио* у море да би одао почаст потопљенима у „Минерви“. Увек је необичан, ма шта се иначе мислило о перипетијама његовог животног пута. Она „задрхти кад помисли да сам завршио једанаест томова Мемоара: колико успомена, колико размишљања! Одобрава ми што радим без престанка, јер неактивност је грозна: она је то свирепо искусила. Објашњење зашто није удовици Никодијевој изјавила саучешће пре годину дана, па ни деци. „То можда изгледа грубо, али ја сам се нашла пред проблемом, и после много оклевања одлучила је да се уздржи“. У лето 1967 послала је Бошку и Љиљи сервис за сто – чаршав и сервијете. Никакав одговор, па се питала да ли да после два месеца рекламира на пошти. Питала је оца који се вратио из Опатије. Он је умирио, али од сина није ништа примила као израз захвалности. Осетила је да се он солидларише с мајком, што је разумљиво. А она је онда одлучила да се да заборавити. Не зна да ли је добро поступила. Али нама као својим пријатељима даде објашњење; нама „далеким и тако блиским“. Не зна да ли ће поново доћи код нас, а било би лепо.

11. фебруара сам ја писао Јови и Ради, одговарајући на њихово писмо, коме је било прикључено писмо Геновских. Позвали смо за довече Власту, Цицу и њихову децу на лаку француску вечеру са Даниним јеловником: потаж, суфле са сиром, палачинке са сланим филом и крем са печеним лешницима и шлагом. Бојимо се да ће све то схватити као увод и питати: исто је са вечером, као Личанин који се кладио да ће појести цело јагње. Беба Драшкова била у Западној Немачкој по послу Народне радиности где је запослена, две недеље. Нада и Демо се хвале Лилицом (тек сада примећујем да је ово писмо од 11. фебруара 1968, а не од ове!)

21. II. Изјављујем саучешће проф. др Јулију Будисављевићу поводом смрти брата др Срђана: „Молим вас да примите изразе мога саучешћа у болу за изгубљеним братом. Покојног др Срђана сам увек ценио као доследног борца за југословенско јединство и за демократију. Био је скроман и несебичан трудбеник и сарадник на великим народним подухватима“.

Из 1968. је било и Ивонино писмо које сам мало пре навео, а ево новијег, од 23. фебруара ове године. Брине о нама, јер је зима била оштра. Њој су, после пада на поледици, гипс скинули 28. јануара, а после су је вежбали, мада је још боли. Много је читала, али није уживала у читању. Сувише се пише, са претензијама, али увек су све врте у кризи. Брине за Француску, телевизија је запрепашћује необјективношћу. Презиру људе они који владају; нема

перспективе, и она се повлачи у породичне радости и у успомене. Јуче разговарала са сином: све разуме. Никад не говори у празно. Личи на њу више него кћи, али је већма уравнотежен него што је она била у тим годинама. Цене га у струци, поштују и воле. Гијермови полако старе у Бретањи. Са њима се и она осећа старом, из почетка овог века. Не може себи да одговори на многа питања. Постоји ли случај. Моријак каже да не постоји. Бог свим управља. Значи да нас он награђује у срећним случајевима, али зашто и како смо то заслужили? Нашла је чланак о ирационалном у Фигаро-литерер. Има одиста чудних ствари: сусрети са непознатим. Цивилизација убија у нама многе способности – видовитост, телепатију. Људска машина не ради пуним капацитетом. Хоће ли се икад вео дићи? Из младости је, у својим успоменама, прешла на Алжир, под влашћу Вишија и на искрцавање савезника 8 новембра 1932. Пише то за децу. Зову је да сарађује на историским студијама, у једној збирци. Ићи ће да разговара са главним уредником. У Шатијону ће бити до маја, али не зна да ли ће ићи у Беч: још није замољена.

На њиховој телевизији слушала и видела неке наше Гавру Алтмана,⁹² Јанка Тишлера,⁹³ Велизара Савића⁹⁴ и [Миодрага] Жики Аврамовића.⁹⁵ Гледала филм *Три*, Александра Петровића, о коме су дискутовали на телевизији. Три Француза су такође учествовали. Сва четворица су врло лепо говорили француски. Учесници са француске стране: три депортирца, који су побегли из немачког логора и прикључили се југословенским партизанима, и професор Лео Хамон.⁹⁶ Емисија више од 2 часа. Пратила га ревносно. Филм јој се свидео, врло интензивно интересантан: пљачка

⁹² Гавро Алтман, новинар и публицист; био уредник Радио Југославије и Борбе и главни и одговорни уредник листа Комунист; од 1973. био је у дипломатској служби. Дела: Југославија и свет, О одјеку програма СКЈ, Рат или мир и др. – *Мала енциклопедија*, књ. 1, 61.

⁹³ Јанко Тишлер (1923–2007), словеначко-аустријски држављанин, борац против нацизма. Партизанима се прикључио 1944. По завршетку рата студирао је геологију и нафтну технику у Бечу, Београду и Паризу.

⁹⁴ Велизар Савић, правник, новинар. У НОБ је од 1943. По ослобођењу сарадник Борбе, главни уредник Југопреса, спољнополитички коментатор НИН-а. – *Ко је ко у Југославији. Биографски подаци о југословенским савременицима*, Београд 1957, 627.

⁹⁵ Миодраг Жика Аврамовић, студент права у Београду, члан КПЈ од 1940. У НОБ од 1941. Био је политички комесар батаљона у Другој пролетерској бригади. После ослобођења члан Окружног комитета КПЈ у Ужицу, начелник Одељења за штампу при Влади НР Србије, главни уредник Гласа, уредник Тањуга, дописник Тањуга из Атине и из Вашингтона, потпредседник и председник Удружења новинара Србије. – *Ко је ко у Југославији. Биографски подаци о југословенским савременицима*, 30.

⁹⁶ Лео Хамон (Léo Hamon, 1908–1993), француски политичар; члан Популарног републиканског покрета и Савеза за одбрану републике, сенатор.

једног воза, халуцинантно бежање двојице пред немачким командосом; стрељање једне сељанке која помагала бегунце. Гледаоци су могли да постављају питања телефоном. Одговарали на о пореклу устанка, о наоружању, о броју партизана. О Д[рагољубу] Ј[овановићу] је она хтела да пита, али нема телефона у својој гарсоњери. Многи су питали; одговори су били интересантни. Види се да је сваки покрет отпора имао своју боју политичку. За Д[ражу]М[ихаиловића] је речено да је одговарао старим партијама и монархистима. Показали су фотографије о сарадњи Д[раже] М[ихаиловића] са Немцима, као праву издају. Југословени су се у свему сложили са Лео Хамоном, који је био објективан закључујући разговор. Показала се два покрета отпора: један везан за прошлост, други припремао будућност. Слушаоци стално питали, значи да је свет пратио пажљиво. Хамон је подвукао оригиналност покрета у народу рођеном у свакодневной борби. Хтела би да чује шта ми кажемо о свему. Кад је била реч о радикалима, као једној од старих странака сетила се како се згранула што се Никодије определио за радикале и што је онако интонирао своју докторску тезу. Није ништа критиковала, као странкиња; коса јој се дизала кад су се неки српски студенти изјашњавали у Француској, за *Action française*, за монархисте. Не може да се не насмеје кад се сети нечега скорашњег: потсећа ме како је оштро реаговала кад је Никодије похвалио Марију Антоанету⁹⁷ – „*remarque autricite*“. Сећа се и једног српског студента у Рену који је желео да схвати француску историју и тражио објашњења: разумно! Још је узнемирена чехословачком трагедијом, и још вше равнодушношћу западног света. Како је дошло до драме и како до тога да она буде прихваћена – то је страшно мучи. – О Бретањи се много пише. Економске тешкоће су велике, али приврженост Француској је дубока. У округу Финистер покрет отпора је имао паролу, на келтском: „*Debout Bretagne pour que la France vive!*“ [„На ноге Бретања, да би Француска живела!“] И Бретања ја платила, као увек. Показала је исте особине као Југословени, под другим условима.

24. II. Јова писао после честитке Вере Златарева. Михаило је строг, па и мрк и прек. Види се да је учествовао у једној ауторитарној власти. И добар део бугарског народа стоји иза владиних претензија: Јова би волео

⁹⁷ Марија Антоанета (*Marie Antoinette*, 1755–1793), жена француског краља Луја XVI, кћи аустријске царице Марије Терезије; била је омрзнута због расипничког живота и негативног утицаја на краља, па је прозвана Госпођа Дефицит; у почетном периоду Француске револуције инспиратор је контрареволуционарних завера и стране војне интервенције; погубљена је за време Француске револуције. – *Мала енциклопедија*, књ. 1, 583.

да се вара. Помишља да са Радом оде до Софије на Младенце, да однесу поклоне унучићима. Можда ће отићи.

Ж[ак] Конфинов⁹⁸ роман „Јеси ли ти разапео Христа“ требало да буде јавно дискутован у Лесковцу 18. II, па одложено, због пишчеве болести. Реферисао би Јова. – Идућег лета ће се опростити од адвокатуре. Имаће добру пензију. Демо им послао болно писмо поводом 40 дана Нади. Они нису могли да дођу, али Рада запалила свећу у цркви. Интересују се за Демино здравље и расположење. Унуци су им добри ђаци, обојица.

24. II. је у Панчеву умро Драгомир Миросављевић, послали нам посмртну листу, ми породици саучешће.

Недеља, 2. март 1969.

У посвети *Ведрине* помишљам да поменем „младу Југославију“, али нисам одлучио.

Уторак, 4. март 1969.

Пишем кратак Увод – не више од 4 стране. Хоћу „читаоца који жури – а ко данас не жури?“ Кратко да обавестим: кад сам, зашто и како радио Размишљања о моралу, чије прве четири главе садржи *Ведрина*, а сада би се појавиле прве две. Дао бих план целог дела – све 32 главе, Закључак и Увод, као и објашњење зашто објављујем у овом часу и зашто се прва књига зове *Ведрина*.

Среда, 5. март 1969.

Јуче у Крагујевцу пријатељи, наставници и ученици сахранили Катарину Богдановић.⁹⁹ *Полишика* написала да је умрла прва наша жена-

⁹⁸ Жак Конфино (1892–1975) књижевник; завршио Медицински факултет у Берну; радио је као лекар у Београду, где је и умро. Прву књигу хумористичких прича објавио је 1934, а огледао се и у драми. Дела: приповетке *Моји општинари*, *Лица и наличја*, *Хумореске*, *Лекареве приче*; романи *Мој Јоцко*, *Моје јединце*, *Јеси ли ти разапео Христа*; комедија *Заклињем се* и др. – *Мала енциклопедија*, књ. 2, 345.

⁹⁹ Катарина Богдановић (1885–1969), професор и књижевник; прва жена са завршеним Филозофским факултетом и прва жена филозоф у Србији. После студија на Сорбони директор женске гимназије у Нишу и Крагујевцу. Објавила је више приказа и чланака из књижевне историје и теорије у југословенским и страним стручним и научним публикацијама; 1920. уређивала је *Женски покрет*, а 1947. крагујевачку *Нашу стварност*. Била је феминиста, пријатељ и сарадник Групе СКА и ЗЛ. – *Мала енциклопедија*, књ. 1, 266; Драгољуб Јовановић, *Политичке успомене*, књ. 12, 29.

филозоф. Рођена 1885, нисам знао да је била 10 година старија од Дане и мене. Сирота! Умрла је у дому стараца, иако је одгајила две рођаке.

Субота, 8. марта 1969.

На дан жена, однели смо цвеће Добрили.

Недеља, 9. марта 1969.

Ишли смо у Доситејеву 13 да славимо Бојкин 48. рођендан. Јуче сам послао 2.000 динара за 10 *Расковника* II. Бојки су, сем нас, дошли њихови кумови Круница и Миша Трбојевић.

Понедељак, 10. марта 1969.

Пре матурантске вечере свратио код Жане, која је болесна. Скоро нико није дошао у Дом ловца.

Уторак, 11. марта 1969.

Драгослав Филиповић причао врло занимљиве ствари о Циганима око Шапца и Вајева. Тргују, путују, раде у споразуму са циганском „интернационом“, са заједничким језиком и духом. Богате се, купују земљу српских сељака и дају им да је раде напола или у закуп. Дивно!...

Среда, 12. марта 1969.

Мила Самарцић дошла на контролу после операције дојки од рака. Први пут после Радованове смрти. Храбро се држи и добро чува децу. Јефто [Павић] био на погребу и одмах питао да ли смо ми обавештени. Жана јавља да је боље и да сутра иде на посао. Читам *Животи и рад Моше Пијаде* од новинара Слободана Нешовића. Књига велика, богато сликана, дивно опремљена, биће и словеначко издање: 8.000. Поклонио [Нешовић] нашем Слободану, који је читао рукопис. Доста места посветио „првом окршају М[оше] П[ијаде] са др. Д[рагољубом] Ј[овановићем]“ Тврди да се Моша, после изгласавања Устава, кајао што је био тако оштар према мени. Бојао се да ћу гласати против. Ја то нисам знао.

Четвртак, 13. марта 1969.

Вук Продановић код нас са унуком, молим да пошаље неку своју песму *Расковнику*, и дао му књигу. Кад је прочитао, јавио Вуку да више неће да

пише песме, јер су га ови млади надмашили. Сетио сам се како је Дафне дигла руке од клавира кад је видела праве таленте, Бруна Бруна¹⁰⁰ и друге.

Субота, 15. март 1969.

Пре подне Милутин Ристић, поподне др Павле Васић.¹⁰¹ Долазио код Милана због часописа *Естетика* који он треба да уређује. Мени причао о Димитрију Богдановићу (син Добре, адвоката, кмета правника београдске општине), који је библиотекар у Народној библиотеци – и ради на зближењу Патријаршије са одметничком црквом у Америци и са Титовом владом. Рекао Павлу да се Матица хрватска одриче Новосадског споразума о језику. Петар Шегедин¹⁰² замера што Вук и Илија у своје речнике нису унели и старо-хрватске речи. Павле броји наше народе: Срба има 10 милиона, а колико је побијено? Један Хрват, академик му рекао: „Ви нас угрожавате физички!“

¹⁰⁰ Бруно Брун (1910–1978), југословенски кларинетиста, дугогодишњи професор Музичке академије у Београду и један од најзначајнијих музичких педагога свога времена. Као солиста и у камерним саставима наступао је широм Југославије, али и у државама широм света. Био је један од оснивача и потпредседник Удружења музичких уметника Србије, оснивач Одсека за дувачке инструменте на Музичкој академији 1947, секретар и солиста Београдске филхармоније, солиста оркестра Београдске опере, као и ректор Универзитета уметности у Београду

¹⁰¹ Павле Васић (1907–1993), сликар, историчар уметности, ликовни критичар, педагог. Студирајући право и историју уметности, учио је сликарство код Јована Бијелића. Звање доктора наука из области историје и теорије уметности стекао је 1956. на Универзитету у Љубљани. Почео је да ради као асистент у Музеју кнеза Павла. Други светски рат провео је у заробљеништву, где је написао позоришни комад о животу у логору. Позориштем се бавио и неколико година по завршетку рата, а позоришним стваралаштвом до краја живота (драме о Јоакиму Вујићу, о Живојину Павловићу, о Захарији Орфелину). Радио је као професор у гимназији, на Академији примењених уметности, Позоришној академији, Музичкој академији, Академији ликовних уметности у Новом Саду, Факултету примењених уметности у Београду и на Филозофском факултету у Београду. Његова излагачка активност текла је у два маха: 1929–1940. и 1945–1957. године.

¹⁰² Петар Шегедин (1909–1998), хрватски књижевник, академик ЈАЗУ. Писао је новеле, есеје и путописе, а обављао је и многе дужности у култури и просвети. Био је секретар и председник Матице хрватске, стајао је на челу Друштва књижевника Хрватске. Радио је и као саветник за културна питања СФРЈ у париском посланству. Гл. дела: романи *Деца божја*, *Осамљеници*, *Ветар*; збирке приповедака и новела *Мртво море*, *На истом путу*, *Орфеј у малој башти*, *Свети враг*, *Извештај из покрајине*, *Тишина*, *Лицем у лице* и др.

Понедељак, 17. март 1969.

На вечери код нас Роса, Милутин и Жана. Говоре много о Чачку за време и одмах после рата. Жана о Вери Гавриловић коју Нешовић помиње у књизи о Моши: омогућио јој да се упише на факултет. Вера се користила везом са Нешовићем, али није се заузела да и Жана добије приступ на Медицински факултет за којим је толико жудела. Обадве су биле „дражиновке“, и чак се Вера држала провокативно после ослобођења. Сада је на Стоматолошком факултету, асистент, биће доцент и професор. Кад су извршена нека стрељања, слала Жани у затвор црне машинице, а пре тога ширила плаве, упркос црвенима. Причала и како су девојке комунисти терали на принудни рад, како се неке опирале. Вера је тада била истакнута. Говорили смо и о томе како се хрватски и српски језик непрестано приближавају. Велика је разлика између 1918, па и 1933, и како се данас пише на пример у *Вјеснику у сриједу*, који се много чита у Србији.

Уторак, 18. март 1969.

Код Николе и Вере Крстић, Милоша Поцерца 19, са Петковићем из Боке Которске који је њихов пријатељ. Живи у Београду. Зна многе ствари из нашег политичког живота.

Петак, 21. март 1969.

Код нас Милутин Ристић и Света Анђелић. Милутин се уклонио из Лознице, да га не би увукли у изборну борбу која је у пуном јеку. Испратио сам Милутина до Палмотићеве 5, па се попео да се поздравим са Росом, пред повратак кући: опет била на контроли; добро је.

Субота, 22. март 1969.

Данин рођендан, богами 74-ти! Шта ћемо кад нам кћи прославила 48-ми! Бојка дошла на честитање. Јавио се телефоном Кашанин, после операције жучне кесе и дугог лежања у болници. Јављам да ћу га посетити. Пре подне дошла и Боса, да честита. Причала о институту у Пешти где је послали на васпитање и образовање. Како се носила са управницом и наставницама. – У *Монгу* читам о Карлу Јасперсу¹⁰³ (1883–1969) који је

¹⁰³ Карл Јасперс (Karl Theodor Jaspers, 1883–1969), немачко-швајцарски психијатар и филозоф, представник хришћанског егзистенцијализма. Имао је велики утицај на теологију, психијатрију и филозофију. Након бављења психијатријом, окренуо се филозофском истраживању, покушавајући да уобличи иновативни филозофски систем.

умро недавно. Милачић телефоном пита шта је са XII књигом Мемоара. Још је код књиговесца Барте (Цвијићева 67) – само да стави слова на корице.

Ушорак 25. марта 1969.

У посети Милану Кашанину, у Хилендарској 30, где је требало, по договору да се састанемо 15. маја 1947. кад сам ухапшен. Видео и гђу Љаљу, али ниједног од 3 сина ни кћер. Гђа остарила, погубила се, изгледа горе од Дане, а млађа је. Остао сам скоро 3 сата. Рекао сам добре стране његове књиге,¹⁰⁴ затим замерке: због Вука, Србије и Скерлића. Заборавио је да је овај човек имао пола нашег века, мога и његовог кад је умро, а колико је створио. „Ја сам рекао да је био цин.“ – „Он је то био, али ви то нисте рекли“. Ућутао је. А онда је навео речи кнеза Павла, – његовог пријатеља, чије име је дао својем трећем сину, – да смо ми Срби били луд народ, што смо цео 19. век испунили борбом двеју династија, уместо да смо узели неког страног владара, као Грци, Румуни или Бугари, па да нас Бог види!“ Био сам љут на последњег владара из династије Карађорђевић, али сам се уздржао, и констатовао да је та борба између Карађорђевића и Обреновића омогућила Србији да створи демократију: народ је помагао и уцењивао час једне час друге претенденте и тако дошао до својих права. Навео сам још један пример сличног сукоба између великих који је Европи донео демократију, док је на Истоку од Цариграда до Кине и Јапана духовна и световна власт била у једним рукама (владарским) па је то условило аутократију. Да бих га још више саблазнио рекао сам да је пораз монархије и властеле на Косову, био права социјална револуција за наш народ. Сељаци су престали да дрхте пред слогом мача и крста, дворца и цркве, остали насамо са Турцима, живели у задругама и сачували индивидуалност. Да су добили битку на Косову, појели би сељака они великаши који се виде на фрескама, чије копије је баш он, Кашанин, тако лепо изложио на београдском сајму и у иностранству. Још и друге сличне ствари сам му рекао и испревртао све његове појмове. Уморио сам га и уморио се, па нисмо могли да узмемо слано послужење које је спремила гђа Љаља кад се вратила од своје деце, којој непрестано служи. Признао је да се уморио, и питао се, врло кавалерски: „Само како ћу ја да упамтим све што сам чуо?“ Вратиће ми посету.

¹⁰⁴ Реч је о књизи *Судбине и људи. Огледи о српским писцима*, Београд 1968, 355.

Пеџак, 28. март 1969.

Однео сам Милачићу последњу, XII књигу *Успомена*. Није имало смисла да он дође и по њу као по све раније. Била је ту и његова љубимица Љиља, па је мало седела с нама. Од сада ће радити у истој соби са Дафне.

Уџорак, 1. април 1969.

Љубица [Вуковић] се смеје: „Познато је да сте ви велики заводник.“ Она је остала отпорна и дивља, као оно у Малом Принцу Сент-Егзиперија:¹⁰⁵ „Не могу да дођем, нисте ме припитомили, нисте ми дали времена да се нарадујем вашем позиву“.

Света Анђелић је возио на Звездару нашу дивљу унуку и мене. Тако се мало припитомила. Света ми рекао своје искуство: жену треба пољубити пре но што стигне да се освести – да размишља. Иначе нема успеха. – Друго: причао своју авантуру са неком госпођом која је такође била удата Анђелић, млада професорка. Возили су се заједно аутобусом од Берана до Титограда. У хотелу је била само једна соба слободна. Како су имали иста презимена, могло се мислити да су супрузи. Било је и мало предсобље, где се могао сместити лежај. Довољно оправдање за сваки случај. Провели су ноћ заједно. Кад је дошло до највећег зближења, питала га она: „Шта би ви рекли вашој жени да је овако поступила?“ – „Веровао бих, ако би се заклела у сина, да није било ништа“, али бих у себи рекао: „Еј, Будалице!“ Одмах је пребацила своју ногу преко његове. Волели су се још десет дана дуж морске обале. Поверио је мени првом ту тајну, а ја Дневнику.

Субоџа, 5. април 1969.

Јавио сам Добривоју Дим. Бранковићу да му ове године не могу доћи на Лазареву суботу, као обично. Морали смо код Милошевићевих. Вероватно последња слава коју ће стрина Христина доживети. Био је ту свеприсутни проф. Коста Тодоровић. Пензионисан је одавно (са 13.000 динара), али сваког дана одлази пешке у своје Инфективну клинику.

¹⁰⁵ Антоан де Сент Егзипери (Antoine de Saint Exupéry, 1900–1944), француски књижевник, аристократ, новинар. Књига *Ноћни лет* учинила га је књижевном звездом у успону. Било је то прво његово велико дело које је стекло међународно признање; затим су дошла дела: *Правац југ*, *Смисао живота*, *Ратни пилот*, *Цитадела*, *Земља људи*. Ипак, његово најзначајније дело је *Мали принц*, написано у октобру 1942, а објављено почетком 1943. и на енглеском и на француском језику, у САД. Носилац је неколико највећих француских књижевних награда, а освојио је и Националну награду за књигу у САД.

Полази од куће (особито од кад му је умрла жена) у 7 сати, тамо остане до 11, а онда сврати у Академију наука, где има свој радни сто. Причао нам, поводом дувана, како је неки Американац, професор, одржао врло документована предавања о штетности дувана, а после одмах запалио. Упитан, одговорио да се на његовом примеру види колико је опасно то тровање, кад се човек навикне, не може престати.

Недеља, 6. април 1969.

Као увек, на други дан славе, на Цвети идемо код Влајка и Добриле. Њој је и 74 рођендан. Милан оде у Париз, први пут. Одлучио да посети и замак у долини Лоаре које је много хвалио Мија Павловић. Ипак није понео књигу са фотографијама тих замака ноћу, што нам послала Мари-Ана. Видеће их на лицу места дању, а после ће гледати слике.

Понедељак, 7. април 1969.

Беба и Жика Милојевић увек мени честитају уочи самог рођендана, да би се посветио породици. Донели ми дивну свилену мараму, коју вероватно никад нећу понети. Љубица [Вуковић] пристала да прочита у рукопису *Ведрину*, па сам јој однео прву главу „Савремени човек“. Иронично ме питала: зашто не тражим то од „великих интелектуалаца“ – мојих зетова? – Зато што хоћу, преко ње, да добијем мишљења три млађе генерације – њене, Страхињине и млађег Војислава. Да видим да ли ће млади, млађи и најмлађи моћи да читају моју прозу, нарочито кад је писана већ 1964. Поколења нека суде! Она ми дала, за рођендан, луксузно *Село Сакуле*, а у *Банашу* од Зорана Петровића, сликара и професора Академије ликовних уметности. Није сам илустровао цртежима, него то препустио колегама. Тај банатски дијамант, духовито и вешто употребљен допао се Страхињи и другима који су читали. Уживаћу сигурно и ја.

Ушорак, 8. април 1969.

Дакле – 74 године, после Дане и Добриле. Данин брат и снаја дошли са поклоном, али ту су и Бојка, Слободан и Срђан, сишла је и Дафне кад је намирила Стелу. Читао сам одмах *Село Сакуле*, а у *Банашу* и слатко се смејао. Документ о једној средини и о једном времену, управо о неколико периода – пре рата, у току борбе, под комунистима. Особито добри председници...

Четвртак, 10. април 1969.

Никола Радованов ће „уживати уживацију“, па сам му послао да прочита. Да не купује јер је скупа: 6.000 динара. Из Париза стигла честитка за рођендан.

Недеља, 13. април 1969.

Позвали нас Радмила и Пера, на Канарево брдо, на ускршњи ручак. Спремили су нам божанствен дочек. Пре ручка смо Пера и ја шетали изнад куће, да видим шта се све изградило и озеленило. Види се лепо Авала, присутна и привлачна сваком погледу. Београд се једва наслућује у даљини, јер остављен неизграђен велики простор после Славији ближних предграђа. После дошао, као да је знао да ћемо ми бити, Славко, типограф. Стари комунист, брат Слободана Нешовића, с којим смо се већ једном срели код Пере. Славко не мари брата, налази да је опортунист. Био режимски новинар под свима владама, а под Мошом Пијаде уредник *Службеног листа*. Тако је могао да се зближи и оспособи за своју монографију. Славко се смеје: „Он је требало да се зове Славољуб, а ја Слободан!“ Славко познаје многе руководиоце, строг је и вероватно пристрасан. За Кочу Поповића каже да је „ћубре“, особито откад је напустио [Лепу Перовић?]. Пошто он „све зна“, нисам му противречио, а ни од кога нисам чуо да се Коча развео од Лепе. Истина је да му она смета да буде председник Републике, јер је проста. Славко је чак тврдио да се оженио неком студенткињом од 24 године... Славко „зна“ да Тито спрема за наследника Мику Трипала, што се мени чини још мање вероватним.

Понедељак, 14. април 1969.

Милачић донео XII књигу *Мемоара*. Однео је прву главу *Ведрине* коју спремам за књигу. Прекуцао сам текст који куцан у јануару 1957, убрзо после робије, чим сам од Пенезића добио рукописе, рађене оловком. Читао сам пре тога пажљиво и мењао неке реченице, доста скраћивао, по Боаловом савету: „Бришите много, додајите мало“. Нећу штампати цео увод у *вредности*, првих 25 страна. Прелазим одмах на прву главу: „Савремени човек“. У Уводу има још лутања и тражења стила. Чак и прва глава у почетку не тече сасвим глатко. Хтео сам да је пре види неко врло писмен и вичан прављењу књига. Милачић љубазно пристаје. Он већ неколико година има готовог *Молијера*. Лагали су га издавачи, читали многи референти, па најзад одлучио да га сам изда, као Слободан своју *Идејну драму* и ја *Ведрину*. Четири године радио књигу, друге четири године га мотали издавачи. Ја нећу да пролазим без икаквог изгледа кроз ту пробу.

Мога рођедана се сетила из Панчева Бранка Крчединац, Бисеркина рођака, којој је Бисерка тетка, како нам је рекла кад смо се Дана и ја распитивали за кола према Брестовцу на панчевачкој пијаци пуној велосипеда. Случајно смо наишли на њу, не познавајући је. Радо нас је провела кроз Панчево и упутила где треба. После сам био у њеној кући, у улици Моше Пијаде. Одговорио сам јој исто тако лепо расцветаним букетом цвећа на карти. Биса ће се секирати што се Бранка сетила, а она заборавила ове године. Изненадио нас велики букет правих ружа које послала Смиља Денкина. Мора да је мобилисао онај луди Новица Вељковић из Костура, не знам чији све шпијун.

Уторак, 15. април 1969.

На телефону сам најзад успео да добијем Смиљу и да јој захвалим на тој пажњи. Морала је велике паре да потроши, у ово доба године, за тако божанствене руже. Признаје да је Новица потстакао, и заједно су ишли у цвећарницу. Луда ли човека! На сам рођендан је покушао да се наметне, али смо се изговорили да имамо родбину у гостима. Примиио сам га у кујни.

Четвртак, 17. април 1969.

Не дајући се збунити Новица је поново дошао и чак довео лепу младу Едиту Клајић из Сомбора, од оца Хрвата, мајке Мађарице. Шта му је ко је она? Пред њом сам рекао, поводом Ђорђа Карађорђевића: „Није читав, као ни ти.“ Она се насмејала, он се није наљутио. Морао сам, јер је лагао да је био са Титом и да му је говорио о мени, а њему се обраћао са „ти“, као бившем браварском раднику. Пре је тако могао да се виђа са Ранковићем, и показао тиме где су заједно. После Брионског, IV пленума, одрекао га се, али прича да и даље иде његовој кући. Типичан шизофреник.

Субота, 19. април 1969.

Увече код Жане и Слободана, са старим Ристићевима.

Недеља, 20. април 1969.

Власта даје трогодишњи помен Зорки; после смо сви били код њих у солитеру, Милошева 10.

Понедељак, 21. април 1969.

Педесет година од првог пољупца са Даном. Од необичног питања и још необичнијег одговора: „Чије је Данче?“ – „Твоје“. То је била веридба, а 21. новембра венчање. – Ђокица Димитријевић, иницијатор за евентуално штампање пиротског записника ђака-социјалиста, данас је узео од мене, да проучи и покаже некоме ко би ово финансирао, предлог уговора између мене као власника рукописа и преписивача односно издавача. Ђокица ми донео да прочитам студију – некролог и библиографију пок. Војислава Јовановића-Марамба,¹⁰⁶ од нашег Пироћанца др Илије Николића.¹⁰⁷ Вероватно израдио уз помоћ Марамбове сестре, врло марљиво. Књига мала, али врло лепо опремљена. Милутин Ристић ми донео такође лепо издату књигу о Скопском батаљону 1300 каплара, са много прилога међу којима и извадак из његовог ратног дневника. Вратићу му, преко ћерке, кад прегледам. Причао нам како је 1947. дошло до брака између Жане и Слободана.

Уторак, 22. април 1969.

Љубица Вуковић није дочитала прву главу *Вегрина*. Одбила је већ сама посвета унуку и унуци и жеља да „верују људе“. „Може се веровати само у Бога!“ Није хтео да чита ни њен млади пријатељ Страхиња, који се одвратио од комунизма и приволео хришћанству, а још мање би се то свидело Војиславу-Вокију, који се специјализује за птице. Она је пронашла једног младог песника, слепог који је зрачи или масира у Дому здравља у Симиној улици. Младић има 26 година, зове се Александар. Дао јој неколико својих песама. Да ли би могло да се штампа нешто у првомајском броју *Полиџике* или, у *Расковнику*. Обећао сам да телефонирам Милету Максимовићу, а она нека пошаље уредништву *Полиџике*, на његово име. *Расковнику* може директно да пошаље са кратком биографијом слепог

¹⁰⁶ Војислав Јовановић Марамбо (1884–1968), књижевник, докторирао у Греноблу; професор Универзитета у Београду, начелник Историјског одељења Министарства иностраних послова и научни сарадник САНУ. Уређивао је часопис Српски књижевни гласник; писао је драме и радио на проучавању српске народне књижевности. Гл. дела: драме Наши синови, Наш зет; *La guzla de Prosper Mérimée*, Енглеска библиографија о источном питању; антологије Српске народне приповетке, Српске народне песме и др. – *Мала енциклопедија*, књ. 1, 1985.

¹⁰⁷ Илија Николић (1922–2008), докторирао је тезом Народне песме Пирота и околине, књижевно-историјска истраживања 1878–1960. Радио је као научни саветник у САНУ. Његови рукописи су били везани за пиротски крај: *Знаменити људи и дела, Стари Пирот, Мелодије источне Србије* и др.

младића, а може и *Књижевним новинама*, које имају рубрику за почетнике и сасвим младе.

Среда, 23. април 1969.

Рођендан Слободанов – 58! Ишли смо у Доситејеву Дана и ја да честитамо зету. Однео сам му брошуру о Марамбоу.

Четвртак, 24. април 1969.

Марко Батрићевић, робијашки колега из собе бр. 14, II спрат, II зграда, захваљује и из Власотинца, на изјави саучешће поводом смрти његове супруге: врло је дирнут мојом пажњом.

Били су нам, изненада, из Бора др Блашко, Надица, Смиља и мали Драгослав (Бата), који сада има 2 и по године, али је паметан и врло живахан. С њима је дошао и син Пере Златковића судије из Гњилана (пиротског) који учи управо завршава Економски факултет. Не уме да објасни зашто Пера никако не долази код нас. Вероватно је ушао у Партију. А чујемо да му је главно занимање да у Бору организује крканлуке и пијанке. Био је некад добар земљораднички борац.

Петак, 25. април 1969.

Одмах по подне умрла Данина стрина Христина Милошевић у 93 године. Дана отишла у бр. 19, а ја морао, по договору, код Милачића најпре, да узмем прву главу *Ведрина* коју сам му раније однео, кад је био са госпођом на Рајцу. Свидела му се. Писано је тако да могу разумети и сељаци, а не налази ништа што би изазвало забрану књиге. Све тече глатко, особито после одељка о женама.

Субота, 26. април 1969.

Сахранили смо стрину. После, код куће, видели старог директора Дошена и Миленка, Денизиног зета, Миленину рођаку Јелче која ради у Руми као наследник оца адвоката. Одавно је нисам видео и јако ме одушевила. Раније сам, код Милене, упознао њеног сина Вељка, техничара. Разговарали смо о политици и о Жани и Слободану, које познаје. Слободан је такође Румљанин, а очеви им били колеге и супарници. Слободанова полусестра била њена најбоља другарица. Лепше се изражава о Жани него о њеном Слободану. За њу и за Дошенове бранио сам тезу, – први пут – да је Запад у два маха жртвовао Чехословачку 1938–39. и 1968, оба пута да би једној опасној сили дао одрешене руке да се

окрене на другу страну – најпре Немачкој! да би могла да ратује против Русије; сада Русији да би могла да се ухвати у коштац са Кином. Десило се, међутим, да Хитлер 1939. није кренуо на Русију – за шта га је Запад оспособио у сваком погледу, – него на Пољску. Зато је избио II рат. Руси су и сада хтели да искористе концесију Запада, да пре сукоба са Кином ликвидирају Румунију и Југославију, можда и Аустрију, али им је на време скренута пажња да то не чине, како се не би поновила 1949. и 1941. Моје објашњење се свидело Дошеновима и Јелчићу. Да ли је и тачно?

Недеља, 27. април 1969.

Референдум у Француској још једном показао да Де Гол више не представља целу нацију. Он је поцепао Французе, а стално тврди да их уједињује. Предвиђа се да ће изгубити или ће проћи са врло малом већином.

Понедељак, 28. април 1969.

Де Гол је остао у мањини и поднео одмах оставку. Унапред је бирачима рекао да ће тако учинити, ако га не послушају: „Какав би ја човек био?!“ *Не* је гласало 11.900.000 а *га* 1.200.000 мање.

Бележим што је јуче, код Милошевићевих, причао стари Дошен. Био је директор гимназије у Земуну, кад је шести разред учио Мирко Дошен,¹⁰⁸ који је недавно постао министар спољних послова, а раније био директор *Полиџике*. Није био глуп, али је слабо учио. Пред рат се загрејао за комунисте, мада није ни познавао ни могао разумети марксизам. Био је истеран из шестог разреда. Сматрало се да га је Тито узео зато што ће добро да слуша и да верно спроводи његову спољну политику.

Уторак, 29. април 1969.

Брана Миљковић, пре одласка у Копар дошао код нас, вероватно по жељи Милице-Мики. Говорећи о Кашаниновој књизи, Брана каже да је М[илан] К[ашанин] уопште пакостан човек. Љут је на њега што је напао једног Скерлића – тога младог човека који је тако много створио и оставио,

¹⁰⁸ Мирко Дошен, права завршио у Паризу за време Првог светског рата; као омладинац био је уз Светозара Прибићевића, са којим се разишао када је овај успоставио сарадњу са Стјепаном Радићем. Постао је јесеновац и режимлија за време Шестојануарске диктатуре, затим опозиционар, који се залагао за сарадњу с Хрватима. У социјалистичкој Југославији био је народни посланик и министар. – Д. Јовановић, *Политичке успомене*, књ. 12, 77.

за свега 17 година рада. *Омладину* је написао кад је имао 29 година, а то је велико дело, можда најбоље што је дао. Врло строг, Брана каже да је од стране М[илана] К[ашанина] пакост немоћног и пакосног човека. (Мени је слично говорио Миливоје Ристић, Слободанов друг: Тридесетих година, кад су били заједно на великом скупу књижевника, М[илан] К[ашанин] је њега, младог човека, тровао говорећи најгоре о сваком од присутних.)

Демо је довео Лилику да се игра са Стелом. Наишао и Анђелић, коме показујем карту Мијалка Кнежевића којом тражи да изјавим саучешће породици Андрије Перуничича, (из Слатине код Чачка) који ових дана изненада умро у Београду. Анђелић не разуме зашто Мијалко то тражи. Андрија није био с нама.

Среда, 30. април 1969.

Жика Милојевић, по обичају [дошао] уочи Првог маја, да бисмо били више сами и слободнији. Прича о чудима у савету њихове установе. И њега су увукли, особито комунисти, да исправља.

Четвртак, 1. мај 1969.

Веља Јеленковић оде у Ниш: Нана у болници.

Субота, 3. мај 1969.

Писмо од Мари-Ане. Ово је прилика да прогледам и региструјем и раније примљену и послату преписку.

Од Мари-Ане најпре писмо од 17. марта из Париза. У Мароку, у децембру, нашла, као колеге њеног Жан-Пола, два Југословена. Један инжењер, други главни механичар. Бутинар инжењер, јако се зближио са Жан-Полом, растали су се плачући. На повратку у Југославију, свратили код ње, мада је Жан-Пол у Пакистану, усред џунгле 150 км. од Даке, на Гангу, праве електричну централу. По Словенцу нам шаље фини нож за сечење хартије, пошто сам се ја лишио свога да бих јој нешто поклонιο. Њена Шантал се удала за младића, неписменог Алжирца, њених година (21). Да није ово писмо од 1968, као и Ивонино од 19. марта, које нисам саопштио кад је требало.

Из Шатијона нам је писала Ивона 11 априла 1969. Сваког дана гледа кроз прозор да ли су листићи порасли. Они је теше што је далеко од Карантека. Боловала је и још није сасвим добро. Чини јој добро што пише Успомене, по моме савету. Не претендује на књижевну вредност, али деца и унучићи желе да читају. Чудесно је како се свега сећа из година 1900—

1908. Приказује и однос 1916–19, али избегава „недодирљиве године“, с тим да настави са 1925. Жали се на своје мане: депресивна је и скромна, до претеривања, па је ћутала и кад је требало да говори. Срећом, били су јој на руци пријатељи и професори, испитивачи и генерални инспектори. Жали се и на владину пропаганду у Француској: Као републиканац, зебе за своју земљу. Не зна какав ће бити резултат референдума. Пита је ли готова моја „књига-тестамент“. Апелује да будем „chair et direct“, а не као данашњи писци, мрачни (obtus). Ако није тестамент – нека буде синтеза-закључак. Син јој се вратио са студиског путовања у САД – Њујорк, Детроит, Калифорнија, јер је комбиновао у себи два наслеђа – очево и мајчино, али је поштован и цењен. Моли да јој пишем чешће и више.

Првог маја, страшно изненађење: писмо до 29. априла, из Париза, а није писано њеном руком. Дана је одмах помислила на најгоре. Диктирала је, у болници, некој пријатељици. Од Лепе добила карту из Америке. Срећом, Жан-Пол је у Паризу за време њене болести. Од фебруара је била пред операцијом (гастротонија) – она је дошла 12. марта, па су морали и да је понове. Зато је још на клиници. Полако се опоравља. Жан-Пол је посећује и по два пута дневно. Пита нас за Ивону и за Андре, и пита какво ново дело сам написао.

Данас је 3. мај, и тога датума, у 1936, сећа се неко ко у *Политици* пише, „50 година СКЈ“, у фељтону сваког дана. Данас приказује „антифашистички збор у Јагодини 3. V. 36.“ – признаје да је то био „опозициони збор, који је за почетак заказао Драгољуб Јовановић, лидер Народне сељачке странке (и за то добио дозволу власти) београдски студенти су претворили у велику манифестацију комуниста“. „Драгољуб, стари демагог, брзо се прилагодио и избацио паролу: „Равнај се на лево“. „Но масе су ишле даље – за Народни фронт као у Француској и Шпанији, за пријатељство са Совјетским Савезом, за слободу свих политичких затвореника, за укидање Суда и Закона за заштиту државе, за рад, за слободу и слично!“ „Комуниста Мирка Томића масе поздравиле као народног трибуна. Веома је био запажен“. Један радник је усред колоне, на путу за гроб Светозара Марковића развио црвену заставу. На гробљу је одржана манифестација, говорио Коста Бркић. Први пут певано: „Буди се исток и запад, буди се север и југ, кораци тутње у напад, напред уз друга је друг.“ – Целом догађају дат комунистички карактер. Наводи се да је то био земљораднички збор, са много зелених застава и са претежно сељачком публиком. Не помињу се, сем мене, као говорници други прваци Народне сељачке странке.

Недеља, 4. мај 1969.

Ја пишем Мари-Ани, да кажем наше изненађење и нашу тугу поводом њене болести. Дана одједном постала речита и свима причала о њој, њеној доброту, њеним поклонима, старању о мени, о њеним писмима, њене три посете Београду. Кажем за Зоркину, пре 3 године, и недавну Надину смрт. Она ипак има срећу са Жан-Полом, а ето и Шантал долази полако себи.

Слободан предузео да ради енциклопедиски француско-српски речник, у два тома. Ја спремам књигу од око 300 страна, и посвећујем унуку и унуци, како би она волела, са Вером, Љубављу и Надом. То је *Ведрина* француски *Sérénité*, то је почетак текста из затвора.

На ручку је код нас Демо. Помишља да се поново ожени и ми га у томе подржавамо: не може овако да живи.

Питали смо Милицу о Мари-Аниној болести и операцији. Она помишља да је рак, чим је морао да буде оперисан тај апсцес.

Среда, 7. мај 1969.

Код нас су вече провали Слободан и Жана. И њима сам изнео своје објашњење зашто су Американци допустили Русима да окупирају Чехословачку, и зашто трпе њихове бродове у Средоземљу: да би *они* спречили Израел да поново нападне Арапе. Боље Руси него Американци, а ни ови не желе да изгубе Арапе и оставе их Совјетима.

Четвртак, 8. мај 1969.

Станко Милошевић вратио IX књигу *Успомена* и узео X. Тај млади

Пироћанац најревноснији читалац, јер увек долази са забелешкама и питањима.

Петак, 9. мај 1969.

Из Азање дошао Богдан Срејић, леп црн сељак од 50 година. толико сам имао ја, каже, кад сам последњи пут долазио у њихову Јасеницу. Био један од Шулејићевих сарадника. Сада има 3 сина велика, и сви су наши људи. Његов старији брат, ранији официр, није се вратио. Дуго му нису давали пасош да оде у Енглеску брату. Најзад дали. Ето: вратио сам се, никога нисам издао, ништа продао. У УДБ му рекли: „Шта ћеш точак историје се окренуо у нашу корист!“ Он одговорио: Тако је. И ја сам гурао тај точак да ви што пре дођете на власт, али точак се и даље окреће, и

време сада ради за нас. Сељаци су помогли да радници дођу на површину. Сада је ред на њих.

Данас, Виб¹⁰⁹ у *Полиџици* о демагогу који побеђује и демагогу који је тучен (на изборима). Алузије на Ниш (марш) Чачак итд. Сељак из Мачве, непартијац Вукашин Митић, тукао једног комунистичког првака из града.

Субота, 10. мај 1969.

Код Жане и Слободана до 23 часа. Са Милутином слушали смо Жанину пријатељицу Наду, која се вратила из Замбије, где њен муж Данко, инжењер, ради.

Недеља, 11. мај 1969.

Дошао нам из Крупца код Пирота Десимир Тошић, наш првак. Има 1 и по хектар, који по службеном налазу доноси 205.000 динара. На то му ударили порез 125.000. За време изборне борбе, питао једног руководиоца-агитатора: како ће он да прехрани породицу и себе и да плати од тако процењеног имања толики порез. Одговор: „Чикане, сада нисам за то дошао, а после избора дођи, да видимо!“ Десимир чита да Де Гол није себи обезбедио наследника. Је ли то учинио Д[рагољуб] Ј[овановић]? – Одговор: Ту је Јова Јовановић, ту су побуњени студенти, ту су расковничари, – наћи ће се неко. – Говорим му о књизи коју спремам, за лечење најтежег рањеника ових ратова: морала.

После Пироћанца сељака, два белопаланчанина-интелектуалца. Миодраг (Влајка) Пејчића, агроном, и проф. југословенске књижевности у Нишу Живорад Петровић. Показују велико интересовање за моје идеје и моје радове. Предлажу ми да одем Антонију Исаковићу, директору „Просвете“. Ја Живораду предлажем, пошто познаје Исаковића, да му он оде и пита га: Издајете Мемоаре Черчилове, Де Голове, зашто не и Д[рагољуба] Ј[овановића]? Видеће да од тога нема ништа. – Наишао Милутин Ристић, па Љубиша Ивковић, тако се срела двојица од „1300 каплара“, „Албанаца“ и ловаца. – Поподне: Милорад Бановчанин (до сада смо га звали погрешно Бановечки). Слаже се са мном да на првим, ма и „слободним“ изборима опозиција не би имала успеха – толико је свету

¹⁰⁹ Владимир Булатовић Виб (1931–1994), књижевник и публицист; уредник Политике. Један од најзаслужнијих за оштрину и подизање књижевног нивоа савремене сатиричне књижевности. Гл. дела: *Будилник*, *Мењачница идеала*, *Велико спремање*, *Корак назад*, *Шта је писац хтео да каже* и др. – *Мала енциклопедија*, књ. 1, 339.

ушао страх у кости. Људи су везани, зависни у својим изворима за живот. Морали би други, па и трећи избори.

Понедељак, 12. мај 1969.

Пишем Ивони. Пошто се увек интересује за своју „нећаку“ Стелу, јављам јој да је била 4 дана на Космају. Њен отац хоће да користи што више викенда док су лепа месеци. Жалосна вест долази од болесне Мари-Ане. Син лекар ће јој рећи шта је то *gastrotonie*, или – *tomie*. – Мислили смо на њих два поводом фамозног референдума. Робер Ескарпи је говорио о Едиповом комплексу: Де Гол је покушао да силује мајку, а син је убио оца. Је ли то тачно? У сваком случају, употпуњује се „генералова трагедија“. Само Масарик је умео да се повуче на време. Све друге су морали да отерају. Какав је то домаћин, за којим Француска иде од 1940, који сме да каже да ће доћи хаос ако њега не послушају. Зар је Француска тако слаба, тако оскудна у људима, да Де Гол не сме ни да оде ни да умре? Ивона је правилно рекла да у Француској увек влада центар: и под Помпидуом ће тако бити. Пишем јој шта су нам причали Слободан и Жана о Алжиру после одласка „црних ципела“. Жале за Французима. Насер губи вођство међу Арапима; пење се Х[ајле] Селасије.¹¹⁰ Велику улогу предвиђају за Бумедијена. Овај је тврдио да је разговарао са Бен Белом и да он одобрава његову политику. Шта она мисли? – Постоји пређутан договор између Америке и Руса у питању Израела и Арапа и Кине и Вијетнама: Не допустити да се понови „рат од шест дана“, ни да Кина добије битку у Вијетнаму. Руси наоружавају Вијетнамце, али ће то чинити само до извесне границе. Зато Американци то трпе. Јављам јој да је Никодијев брат Влада (бивши порезник) умро у селу.

Док сам ја писао Ивони, истог 12. V. Мари-Ана се обраћала нама, овога пута лично. Опоравља се полако. Срећна је што јој Дана својом руком нешто написала кад је сазнала за болест. Сећа се шта је све радила, и где све не – у Паризу, у Енглеској, у Америци, у париско-америчкој колонији, особито кад се уплашила да ће ме комунисти стрељати или обесити. (Сигурно је мислила на случај Николе Петкова). Сећа се, после тих часова, посета наших кћери и Слободана. Честита нашем зету што ради на тако значајном делу – француско-српскохрватском речнику, и што су најзад у своме стану, усред Београда. За мене налази велике речи:

¹¹⁰ Хајле Селасије (1892–1975), последњи етиопски цар. Владао је Етиопијом од 1930. до смрти. Био је велики пријатељ Југославије и Јосипа Броза Тита.

„spontanéité, vitalité, courage, „fulguration“, ténacité, dans l'action écrite philosophe et littéraire“ [„спонтаност, виталност, храброст, „блесак“ упорност, у списатељској активности филозоф и књижевник“]. – Благосиља *Вегрине – sérénité* и посвету унуцима. Пише о својој болести, о Жан-Полу. Сећа се њиховог боравка у Београду. Шантал у јулу чека другу бебу. Жали за Надом.

Да забележим данас писмо Николе Радованова од 7. V, где је говорио о представи која је прављена на основу књиге *Село Сакуле*. Карте се нису могле добити. Ипак су комад гледали у веселом позоришту „Бен Акиби“. Давао се и по три пута недељно, па ипак... Није га одушевио, учинио му се и вулгаран тај банатски језик. Треба да чита саму књигу. Послаћу му.

Де Гол оде! Они ће опет почети да се цењају, говоре и договарају. Треба им чврста рука, као Клемансо.

Н[икола] Р[адованов] је, пише, сад прави пензионер. Виноград му је главна брига и највећа радост. Суша га упропашћује а шљиву уби буба, а кајсије озебле. Јесам ли нашао штампара?

Књижевне новине, у новој форми, у редакцији Зорана Глушчевића, доносе чланак о језику од Митра Пешикана:¹¹¹ нема црногорског језика, то је српски. Постоје Србија и Црна Гора, Србијанци и Црногорци, али су сви Срби. Били су и сада су.

Ушорак, 13. мај 1969.

Гледали смо Титов збор у Титограду у недељу на ТВ. Невиђен приказ: маса се таласала, није слушала, горе на трибини само је Тито остао хладан. Други сви, особито Јованка, врло узнемирена и уплашена. Неки су силазили да умирују масу. Милиција је у дебелом слоју између народа и трибине. То су сви приметили.

Среда, 14. мај 1969.

Данкова Нада нашла формулар за наше комунисте: „Из пубертета су ушли у климактеријум“. То ми је рекла у прошлу суботу кад смо били у Палмотићевој 5, па сам је пратио до Цвијићеве, где станује. Кад сам се зачудио њеном неочекиваном суду, она је аргументовала: „Имам га код

¹¹¹ Митар Пешикан (1927–1996), српски филолог и лингвист, редовни члан САНУ. Бавио се ономастиком, дијалектологијом, лексикографијом. Главни је писац *Правописа српског језика* (Матица српска 1993), био је дугогодишњи управник Института за српски језик САНУ, после смрти Михаила Стевановића и председник Уређивачког одбора *Речника српскохрватског књижевног и народног језика*.

куће, а то важи и за Жаниног Слободана! – Ја сам дао своје дефиниције о нашим комунистима. Једни су такве пубертетлије, као Ђилас; други су цео свој век провели у вештачким срединама, дисали друкчији ваздух као остали њихови суграђани: од Обзнане су у илегалности, или у затворима; за време рата у шуми; после рата на власти, у канцеларијама, „иза шалтера“.

Даље: Милутин Цанић код нас пуна три сата – као никад раније. Лепо смо се поразговарали. Покушао сам да га загрејем за сељаке-песнике, али нисам нашао разумевање. Он је сувише градско дете и познао само марксизам – Рајко Нешковић, пред вече, причао о неком др Стојановићу, лекару-интернисти, Пироћанцу. Не знам ко је. Он се стално трпа код Милоша и Милке Минић. Опет ће ићи сутра. Зна да га Милка не мари. Не опрашта му што је отварао зборове Мијалку Кнежевићу.

Цанићу говорим о Нешићевој књизи, а он се сећа како је са Мошом био на конгресу уједињења. Као секретар студентске организације био је нека врста редара. Приметио је необичну индивидуу, учинила му се сумњива, па скренуо пажњу Сими Марковићу: „То је Моша Пијаде!“

Пећак, 16. мај 1969.

Дошао нам, први пут, у кућу др Ђура Ђуровић. Јавио се телефоном већ 1. априла, казао своје име, а Дана није веровала: или је полициска провокација или прво-априлска шала. Причам му то, већ кад је поново телефонирао и заказао ову посету. Сви смо се смејали. Читао је Ђиласову изјаву у неком страном листу, кад је Милован Ђилас био напољу: „Све што је урађено велико, Титово је дело; ми смо сви помагали, али је главно створио он.“ Сећа се: то је било у Торнеу, у септембру 1968.

Субоша, 17. мај 1969.

Жана и Слободан код нас. Две ствари се увек понављају: Слободан сам попије флашу хладног пива са нечим сланим што Дана послужи, док слатке ствари једва окуси; Жана стално седи уз њега и оштро гледа у њега док говори. Најпре нам се учинило да је то знак поштовања и високог мишљења о „њеном Слободану“, а после смо схватили да га она прати, да би га позвала да доврши започету мисао, враћа га кад застане, боји се да нешто не избаци. Не знам да ли је било тако и раније, или се он променио после године и по дана у алжирској клими и атмосфери. Њој је стало да ми стекнемо лепо мишљење о њему. Осећа да ми нисмо одушевљени његовим начином излагања, чак и кад се слажемо са садржином. Љути се такође што много, много пуши.

Среда, 21. мај 1969.

Алекс Драгнић опет у Београду. Ђилас је био само у Њујорку, није био примљен у Вашингтону. Боравио је од септембра до новембра. До њих није дошло, према обећању. Није држао предавања, већ неку врсту семинара. Главно му је било да прикупи новац од својих ауторских хонорара. За Американце, он политички не представља ништа. На америчкој телевизији говорио је доста добро енглески. – Алекс Драгнић жели још да ме види.

Четвртак, 22. мај 1969.

Демо код нас на ручку. Увек о својим личним невољама. Никако да се смири и уравнотежи, ни да се скраси.

Од Ивоне писмо (19. V) – четири велике стране. Дуго била без вести од нас, па се обрадовала плавој коверти. Још је у Шатијону. Редом: прво о болести M[ari] A[n] Carroi. Мило јој што се усвојеник лепо одазвао. Ивона је мало познавала. Сећа се само да је хтео њоме да се ожени један млад трговачки представник. Није се усудио: „Између мене и вас је Универзитет“ – то их је делило.

После свога пада, имала је грип. Париз јој не на домаку, а није га користила. Живела је сама. Радила са унучићима, са радошћу, особито са Роланом. За њих и пише успомене. Сада јој прошли живот изгледа јаснији, пун појединости које је запањују. Разноврстан, комплексан живот, са једним сталним мотивом, као лајт-мотив у музичком комаду. Опет долази на оно „унутра“ и „споља“. Ванредно успео, ванредан живот: смејте се, пријатељи! Поводом смрти Никодијевог брата, сећа се последњег разговора у болници: Хтео је да је води у своју Сопотницу, да види неку чесму. Говорио јој о свом оцу, о свом детињству. Вероватно је Владин син тада био у болници архитект?

Пре референдума Де Гол је имао предзнакова, али баш опасност га је дражила, да истраје. Влада је злоупотребила средство за пропаганду: било је неподношљиво. Како влада то није схватила: било је гротескно. „Ако смо „телад“ – како рече Де Гол – нисмо идиоти ни заостало племе. Телевизија је била постала бестидна. Регионализација је само прикривала маневар да се до краја уништи устав и успостави монархиска власт. И области су брзо искројене. „Вођа“ се јавио последњи пут – без среће. „Не“ је победило: „Хаос“ није успео. Бретања, сем Côtes du Nord [Северна обала], није се одупрла опчињености, јер је много дала у Отпору.“

Едиповог комплекса није било. Ево шта је: Французи су републиканци у утроби! То је у ткивима, наследно. Ролану очи сијају кад му причам о 1789, 1793. и кад рецитије „Војници II године“ од В[иктора] Игоа. Има у

Француској способних и честитих људи, али избегавају политику и да отерају рђаве политичаре. „Основно образовање нам је одлично. Мој баштован ми је написао целе четири стране без ортографских грешака...”

Сада слушају кандидате за председнике. Комунисти говоре као обично, али ту је сенка Чехословачке: грешка, грешка! Живели смо и пре Де Гола, пунолетни смо, умемо да гледамо у будућност – без њега. Доста смо чинили и успели из поштовања према њему. Преко једне тачке нисмо могли!

Она ће гласати, па ће се вратити у Карантек. Поер је одједном постао драг многима: Бретонац је, европејац, друкчији; бољи од Де Гола; ученик Роберта Шумана,¹¹² 3 пута председник европског парламента (гласаће, очигледно, за њега). Центар није политичка странка, ту су укрштене многе тежње.

Алжирци не могу без Француске; Хајле Селасије одиста расте; Бумедијен је лукав, али њему служи место интелигенције. У Средоземљу се плете игра великих, а Кина је сенка.

Не може да иде у Беч, Праг, Пешту и Београд куда је зове кћи: нема довољно снаге сада. Хтела би.

Субота, 24. мај 1969.

Инж. Милан Јаковљевић, члан радикалског Главног одбора, донео ми – послату од Ванка Бојаџијева – драму од 7 појава, са политичком садржином, да прочитам и да вратим. Причао ми како је дошло до затварања и осуде Мише Трифуновића. Није меморандум Синише и његов био, како сам мислио, за америчког амбасадора [Ричарда] Патерсона,¹¹³ него за британског [Ралфа] Стивенсона,¹¹⁴ преко шпијуна Придонафа. Причао ми много о Аци Станојевићу, о Лази Марковићу, који га врбовао 1939 за свој Главни одбор. Има архиву Радикалне странке, сачувао доста. На њега сам упутио проф. Алекса Драгнића, који хоће да пише студију о Пашићу. Дао му писамце за инж. Јаковљевића, у Светосавску улицу. Сам

¹¹² Роберт Шуман (Robert Schuman, 1886–1963), француски политичар и државник, правни и финансијски стручњак, један од оснивача католичке политичке странке Народно-републикански покрет. Био је: министар финансија, председник владе, министар спољних послова, министар правде. Творац је тзв. Шумановог плана. – *Мала енциклопедија*, књ. 3, 1017.

¹¹³ Ричард Патерсон био је амбасадор САД у Југославији 1944–1946.

¹¹⁴ Ралф Стивенсон био је британски амбасадор при Југословенској изабгличкој влади 1943–1946.

Драгнић јавља да ће доћи у идућу среду да још мало разговарамо. Хтео би да напише нешто о мени.

Недеља, 25. мај 1969.

Дошли Бранка и Света Анђелић. Увек нешто против Жике Милојевића, а браћа су од тетака и наши пријатељи. Отишао тако далеко да узвикнуо: „Није човек! На непоштен начин зарађује новац!“ А ми Жику ценимо као фанатика на своме послу и великог ентузијаста у политици. Света му свакако замера што не одговара увек на његове захтеве у погледу новца. Света би га стално ангажовао, особито за доларе од Жикине сестре Смиље. Не опрашта ни његовим кћерима што нису хтеле да пријатељују са његовом Вукицом, за коју има слабост. Њему много треба; није научио да има одређен месечни приход, као сада пензију; давао је на све стране, а сада му се људи не одазивају. Горак је, али ипак ме запрепастио кад тако насрнуо на Жику. Најесен треба најзад да се усели у одавно купљени свој стан, па мора да набавља нове ствари и улаже у преправке, стан трособни.

Срђан јавља да се вратио са 4-дневне школске екскурзије; ишли на Ртањ. Да ли ће умети више да прича кад дође?

Ушорак, 27. мај 1969.

Миле Максимовић се изражава рђаво о Драгољубу Голубовићу, кога је раније ценио. Овај се нешто замерио *Полиџици* и *НИН*-у. Давао неке изјаве *Вашингтон њосџу*. Правио се важан, претенциозан. Излетеће из предузећа. Миле мени предлаже да не штампам *Ведрину*, већ да њему поверим да направи избор из мојих девет књига о Моралу, као што је за „Вука Караџића“ направио Одабране стране Мао Це-Тунга. Немам ништа против. Нека покаже најпре шта би узео из ове прве две главе, па ћемо видети. Ја ћу ипак штампати половину *Ведрине*.

Лепа¹¹⁵ долази са Цецом Боцкином. Прича нам о Америци после боравка од 5 месеца.

Био Јован Јововић: диккусија о македонском језику који он не признаје, као ни македонски. Ни муслиманима босанским не признаје да су нација, као ни Црногорцима да нису Срби. И њему дајем своје

¹¹⁵ Лепосава Лепа Милошевић-Чекеревац, касније мати Теодора, супруга Мише М. Милошевића. Рођена је у Београду, студирала филозофију. Тровала се заједно са мужем, али је остала жива. После тога злоупатила се, да би се, потом, повукла у манастир Месић код Вршца, где је постала игуманија. – Д. Јовановић, *Политичке успомене*, књ. 12, 204.

образложење зашто су Американци допустили Русима да окупирају Чехословачку. Неки угледни комунисти су рекли да је то било „совјетско-америчка ујдурма“.

Понедељак, 2. јун 1969.

Јова јавља из Лесковца да су Мира и Богдан добили друго дете: Јасну. Он и Рада су по трећи пут деда и баба. Послао сам одмах честитку једнима и другима.

Ушорак, 3. јун 1969.

Милошевићи дају 40 дана стрини Христини. Била и докторка Павловић, лекар, која је некад много радила на заштити деце са Миленом Атанацковић. Скупљале су 1941. босанску децу на Златибору, избеглу испред усташког покоља. Гледале страшне призоре. Милену ухапсио Гестапо. Тако је гњавили да је покушала да се обеси, али пукла омча.

Петшак, 6. јун 1969.

Код Мире нашли др Бату Стефановића и гђу Францускињу, који живе стално у Дижону. Он био Ацин друг. Пре рата, почасни конзул Југосалвије, па као такав давао пропуснице шпанским борцима, после пораза, за повратак у земљу. Др Ђура Мештеровић покушао да се прогура као радник у Француској. Бата открио да је лекар, пустио га, али је многе одбио. Зато није долазио у Југославију после ослобођења. Сада први пут, видео се са Ђуром. Заједно код „Михајловца“ слушали како се србује помоћу свирача и песама. „Марш на Дрину“ и слично. Пита ме: *Шта је ово?* Цела публика на ногама, пева, србује, па и сами комунисти. Изненадио се. Он се потпуно пофранцузио, профинио, али постао, или увек био, неполитички и плашљив. Имају велику, добру децу.

Субоша, 7. јун 1969.

Код Милене Атанацковић са сестрама Милошевић, најзад слободним да изиђу из куће, после мајкине смрти. Пролетерских бригада 38. Јанчетов син Вељко и Ана, његова вереница, обоје техничари, пред дипломским испитом. Зашто је Србија лако кренула у устанак после 22. јуна 1941. – двоструки мит – комитска (герилска) акција и Русија. – Комите претходници једне регуларне војске; вера у Русију која ће брзо стићи. Показало се обрнуто. Зато Србија није ишла у Босну. Зао сада има мало генерала из Србије.

Недеља, 8. јун 1969.

Миле Максимовић и др Звонко Марић,¹¹⁶ атомиста из Винче возе ме у стан др Вере и адвоката Воје Ерића, Милетове ујне и ујака. Пријатан разговор. Откривам Марића, који је рођен у Лесковцу, као великог познаваоца марксизма и универзално образованог младог човека.

Понедељак, 9. јун 1969.

Код Мире, поред Јасмине, нашао Албертову и Лелину кћер Мијану, која, са фордовом стипендијом, спрема за Сорбону тезу о француском утицају на руски 18. век у књижевности. Била у Русији; стално у Паризу. Прочитао јој материјал за Драгнићев напис о мени, пошто се она интересује и за политику. Врло озбиљна, вредна и свестрано обавештена девојка. Мири сам предао Драгнићев елаборат на француском, да га др. М. Стефановић однесе Леону Блену, који такође живи у Дижону.

Уторак, 10. јун 1969.

Шаљем телеграм саучешћа породици Милана Бошковића, земљорадника из Блата, који био мој заменик [на парламентарним изборима] 1935. Демичитам Драгнићев материјал о мени, и он задовољан. Читам му из *Time*-а приказ нове Ђиласове књиге *Недовршено друштво* (Imperfect society). Отишао даље од *Нове класе*: тамо тврдио да је марксизам добар у теорији, али да не ваља пракса којом се „остварује“. Сада тврди да сама теорија не ваља, и да може задовољити само бедне, очајне и незналице. Бата Стефановић одбио да понесе [Драгнићев елаборат] у Дижон.

Субота, 14. јун 1969.

Довршио сам *Мошу Пијаде* Слободана Нешовића. Мало мени непознатих података. Једино да је Моша Пијаде био у четничком одреду Војводе Вука; да је умро ојађен; да су га млади комунисти малтретирали

¹¹⁶ Звонко Марић (1931–2006), српски физичар, академик. После Другог светског рата био је један од првих 15 доктора наука из области физике на Природно-математичком факултету Универзитета у Београду, и један од пионира развоја физике у Београду. Радио је у Институту за нуклеарне науке у Винчи, у лабораторији за теоријску физику. На Природно-математичком факултету у Београду држао је курсеве на редовној и постдипломској настави. У Институт за физику прешао је 1972. године. Његова научна делатност посвећена је нуклеарној, атомској и молекуларној физици, као и проблемима заснивања квантне механике и статистичке физике.

и на робији и у Црној Гори, у почетку Устанка, особито га игнорисао М[илован] Ђилас. 1955. рекао својој секретарици која га молила да прими једну групу ђака: „Како силно волим ову нашу дивну омладину, највише се плашим за овај наш социјализам од ових рођених 1945. наовамо“. Стр. 804. Нашао сам и то да се Моша покајао што био тако оштар према мени у начелној дискусији о нацрту Устава. Дафне ми донела стенографске белешке о раду Уставотворног одбора (10. XII 1945 – 4. I 1946). Цео мој говор од 12. XII, све моје примедбе и предлози у дискусији о појединостима. Нешовић тврди да је Моша тако реаговао на мој говор зато што се бојао да ћу гласати против Устава, а он желео једнодушност.

Јавио се телефоном да дође др Перо Дамјановић,¹¹⁷ који води Институт за историју радничког покрета. Дали су преко телевизије Крагујевски збор од 25. августа 1935, где се види моја појава на говорници и на раменима народа кроз град, а сада хоће да даду Јагодински збор од 3.V. 1936, нешто из Шпаније ако имам, и о Крушевачком збору 21.V 1936. Имају слику из Шпаније, где ја говорим.

Код Нешовића сам нашао још нешто. Сукобљавао се Моша и са Сретеном Вукосављевићем, због колонизовања Војводине. Сретен предлагао да ту дођу Србијанци, који већ знају шта је пољопривреда, а да се динарски сточари најпре населе у Србији. „Не може. Ми смо обећали нашим борцима немачка имања и куће!“ Тако је и Крсто Попивоца¹¹⁸ мислио.

Моша добио у Загребу леп споменик, а у Београду се тек спрема терен, испред *Полишке*, за мали парк и споменик. Загребачки је израдио А[нтун] Аугустинчић, а београдски, вероватно мање добар...

¹¹⁷ Перо Дамјановић (1921–2015), историчар. Члан КПЈ и учесник НОР-а од 1941. Био је на политичким дужностима у војним јединицама и члан Пропагандног штаба НОВ Хрватске. После рата директор Више политичке школе „Ђуро Ђаковић“, директор Историјског архива Београда, помоћник директора Института за изучавање радничког покрета Србије и директор Института за савремену историју. Гл. дела: *Тито на челу Партије*, *Тито пред темама историје*, *Савез комуниста Југославије и Маркс-Енгелсов Савез комуниста*, *Настанак капитализма и радничког покрета* и др. – *Мала енциклопедија*, књ. 1, 589.

¹¹⁸ Крсто Попивоца (1910–1988), политичар. Члан КПЈ од 1934. Због комунистичке пропаганде два пута је осуђиван од Суда за заштиту државе, на укупно три године затвора. У НОБ је од 1941, на разним партијским и политичким дужностима. После ослобођења био је председник Комисије за аграрну реформу и колонизацију, председник Комитета за задругарство, министар за саобраћај и везе, савезни народни посланик, члан ЦК СКЈ, члан Председништва Савезног одбора ССРНЈ и др. – *Мала енциклопедија*, књ. 2, 42.

Недеља, 15. јун 1969.

Прво да забележим једну невољу са Блашковом Надом, из Бора. У писму Дани и мени од 11. VI, са много поштовања и пуним поверењем, жали се на мужа. Моли да утичем на њега, на четири велике стране. Каже да су то немогући људи и да је прва снаја Буда већ бежала а да се Блашко растао са њих неколико.

Пре подне су дошли др Перо Дамјановић са једним фотографом из ТВ. Био ту случајно Новица Вељковић (наш) и одмах им добро прочитао о беди радника, о лажном самоуправљању, о бољем животу радника, не само у Аустрији (Беч), него и у Грчкој, где никад нису владали социјалисти. Ја сам им показао писмо Бранка Бранкова од 13.V. 1936, кад их је Жарко Зрењанин, тек дошао из затвора, звао да постану комунисти. За мене: ако дође на власт пре нас, буржоазија ће га убити, као и Стамболиског; а ако дођу комунисти „лако ћемо га одклонити, да о њему ни говора неће бити!“ Кад сам се ја вратио с робије, кћери ме питале да ли сам знао шта је Русија и какви су комунисти. Знао сам, пошто у новембру 1927. нисам хтео да идем у СССР, знајући шта тамо може бити, и 1936. видео шта ми наши комунисти спремају. Ипак сам с њима сарађивао, зато што је то мој животни пут, којим идем од детињства. Показао сам им Записник Ђака-социјалиста у Пироту од фебруара 1910. кад нисам имао ни 15 година, па даље, неких 350 страна. Не верујем да ће верно приказати, као ни досад, али ипак сам им дао неколико фотографија са Јагодинског збора и показао планове Крушевачког.

Поподне сахрана Јованке Чубриловић, Вељкове таште 85 година. Видели смо Ђиласа и Штефицу, Секу и Воју Грола, испред капеле на Новом Гробљу. Вељко још има своју незгуду са кичмом, иако је био дуго у Игалу.

Увече, Бојка и Слободан довели Жаклину de Thomas, која је некад била дописник из Београда, њихова и Драгоша Денковића пријатељица. Жаклину видим први пут после 1945. Врло је задовољна што су радио и телевизија јавили да је победио Помпиду и постао председник републике после Де Гола. Не треба сметати Титу нипошто. Против тога је да шаљем у Француску Драгнићев текст. Нека он објави у Америци, ако хоће, али она мисли да ће од тога бити само неприлика за мене и породицу. С тим се слаже и Слободан, па и Бојка и Дана. Жаклина¹¹⁹ сматра да је Поер слаб човек. Помпиду 67% добио. Жаклинин кузен је сада француски амбасадор у Београду. Зове се [Pierre] Francfort (па га дирају да је france-fort, као сваки добар Јеврејин). Она сада станује код Бојке и код њега.

¹¹⁹ Жаклина де Тома, француска Јеврејка, публициста. Са сестром и родитељима, пријатељица породице Слободана А. Јовановића. Радилa је у Београду. – Д. Јовановић, *Политичке успомене*, књ. 12, 72.

Понедељак, 16. јун 1969.

Од Слободана сам добио *Разговоре са проф. Слободаном Јовановићем* (1941–1945) које је написао и послао му Коста С. Павловић, који у последње време био близак сарадник Слободана Јовановића. Штампано на 102 стране у Канади 1969. Нема много непознатих појединости. Веровао да Енглези неће дићи руке од Југославије. За време рата су фаворизовали Хрвате, јер неће јаку српску јединицу, Пруску на Балкану, која би прусизовала Југославију. Верују да ће Тито запречити пут Русима на Балкан, а да ће самог њега отерати пре Руси него ма ко други. Дражу су они жртвовали, баш зато што је нагињао Русима.

Десанкина Вера зове да им дођем пре одласка њеног на море, где Драган зида кућу. Пошла је и Дана. Опет смо угледали дивне Славикове¹²⁰ сликарске радове. Иако је велики математичар, он скупо продаје своје слике. Био је вуковац, и у гимназији је одличан, али се мајка и бака жале да је постао својеглав и „тежак“.

Среда, 18. јун 1969.

Славимо четврти Стелин рођендан. Били су Милица и „мали“ Милан – у ствари већ леп момчић. Као дете био ружан. Дошли и Верица (кума) и Владета Недић, несуђени зет. Бојка и Срђан нису дошли, још мање Слободан, због Милановог сарајевског писма, увређени и ожалошћени.

Субота, 21. јун 1969.

Наш педесети дан. Били смо тада у Малабрију, 1919. крај потока. Пратио сам Дану кроз поље, али изгубила и последњи трамвај; и последњи воз па се пругом по ноћи сама вратила у Париз. Незнајући се изложила највећим опасностима. Миша јој рекао да су је могли напасти апаши.

Дафне и Милан одлазе на Хвар у Стари Град.

¹²⁰ Славик Јаблан (1952–2015), математичар, професор Универзитета. Бавио се и новом граном уметности – математичком уметношћу, што је показао изложбом „Волите ли палеолитски ОП-Арт?“, отвореном у Галерији РТС 14. новембра 2014, представљајући компјутерске графике формата 150 x 150 cm и 70 x 70 cm. Полазио је од поставке да математичке структуре (фрактали, чворови и линкови, групе симетрија орнамената, теселације, полиедри...) представљају неисцрпан извор инспирације за уметнике од доба палеолита.

Недеља, 22. јун 1969.

Пишем Нади Блашковој, а једну копију тога писма шаљем у исто време њеном мужу. Нека зна да се она жалила, и да сам ја умиривао и саветовао обе стране, пре свега у корист деце: Бата, а сада близанци Предраг и Ненад: на њих нека мисле и буду разумни.

Понедељак, 23. јун 1969.

Претварамо 12 кг. вишања у сок, – густа и ређа врста. Једна је са комадићима кожице, да покушамо. Дана је била против.

Радивој Кулачин из Србобрана затворски друг, врло паметан и обавештен сељак. Био осуђен, као антикомунист, на смрт, па на 20 година, издржао 13. Оженио се и има синчића од 4 године; све зна. Сам много учио, поред пољопривреде, полагао многе испите. Интересантан.

Увече смо били код Бебе и Жике, па видели и загрлили и Биљу и Бојану, обадве озбиљне, велики радници. Саша се лепо развија. И он мора да носи наочаре; вид се поправља.

Дафне јавља телеграмом да су добро стигли. Послала у 9,50 ч.

Среда, 25. јун 1969.

Нас су позвали стари Лоренцови, после госпођине болести и операције. Донео сам гђи Цаци *Генералову стратегију* Жана Турнуа, нека боље упозна своје „срце“ – Де Гола.

Четвртак, 26. јун 1969.

Љубиши и Боси читам о новој Ђиласовој књизи. Одушевили су се. Нису знали да уме да буде и паметан. Поводом Мишићевих успомена, које излазе у Политици, Љубиша прича како је случајно био поред пољског телефона, 1915. кад је он предлагао, а Пашић одбио тражење примирја од А[устро]-У[гарске]. Да ли ће то поменути, касније? Реч је о Рудничкој битци.

Петак, 27. јун 1969.

Излазећи на свој редовни састанак са књижевницима, Милачић ми враћа II главу *Ведрине*. „То ти је најбоље!“ – Увече носим то Жани и Слободану, млађој генерацији, да прочитају и кажу ми свој суд ако нађу времена. Сада су у грозници: намештају изнова свој стан. Старе ствари добрим делом дају Жаниним сестрама. Дошла, вероватно по Жанином

позиву, њена другарица из школе др Вера Гавриловић,¹²¹ она што је уписана на факултет Мошином интервенцијом. Сада издала књигу из историје стоматологије, коју је похвалио загребачки доцент, у *Полиџици*. Кад сам је пратио донекле, причала како је прегледала Дубровачки архив и тамо нашла доста. Изгледа врло марљива. Испод Видин-капије сагледала свога пријатеља Васка Попу¹²² и позвала га да нас упозна. Рекао сам да му Расковничари конкуришу. Он те не признаје, пошто не пишу народну поезију. Ја му кажем да пишу модерну, као и он. Нисам замишљао да је тако крупан. Вера пријатељује особито с његовом женом Јеврејком. (Пре је имала пријатеља Јеврејина гинеколога Розентала, који узео другу у тренутку кад је требао да се венча с њом. То је, изгледа, јако погодило. Није се удала.

Субота, 28. јун 1969.

Бојка дошла пре одласка на одмор. Колима ће проћи Црном Гором, задржати се на јужном Приморју код Мише и Крунице, па ће продужити у Истру. Можда би и они нешто зидали у суседству, ако изгубе Ровињ.

Недеља, 29. јун 1969.

Демо, Бранка и синови дају полугодишњи помен сиротој Нади. Дошле су и Мира и Светлана, иако је Демо пред кћерима, критиковао и вређао мајку, поглавито због гроба. Морала је, мисли он, да поступи по Надиној жељи и допусти да се сахрани поред брата Аце. Ми му то не одобравамо. Светлана научила да вози, али мршава и прозачна.

¹²¹ Вера Гавриловић (1923–2009), стоматолог, професор Универзитета, један од најзначајнијих историчара југословенске и српске здравствене културе. После завршеног Стоматолошког факултета отпочела је рад на Клиници за стоматолошку протетику Стоматолошког факултета у Београду, на коме је 1959. постала асистент. Још од студентских дана испољавала је интерес за истраживање историје медицине, а већ 1960. на Интернационалном конгресу за историју медицине у Грчкој саопштила је свој први реферат: Допринос Хипократа зубном лекарству у античкој Грчкој. Од тада је почео њен научно-истраживачки рад у домаћим и страним архивима, у Београду, Загребу, Сремским Карловцима, Новом Саду, Бечу Риму и др. Првенствено се интересовала за историју здравствене културе средњовековне Србије, Боке Которске, Дубровника и Далмације. Гл. дела: *Увод у стоматологију*, *Историја стоматологије* и др.

¹²² Васко Попа (1922–1991), књижевник, члан ВАНУ и САНУ; био је уредник у ИП Нолит. Увео је модерну метафору у песничко изражавање. Један од најпревођенијих југословенских песника. Дела: збирке песама *Кора*, *Непочин-поље*, *Споредно небо*, *Усправна земља*, *Вучја со*, *Живо месо*, *Кућа на сред друма*, *Рез*; антологија народних умотворина *Од злата јабука*, антологија поетског хумора *Урнебесник*; антологија песничких сновиђења *Поноћно сунце*. – *Мала енциклопедија*, књ. 3, 42.

Понедељак, 30. јун 1969.

На Новом Београду за плату. После тога код Добриле и Влајка. Стигао Милутин Ристић из Лознице. Света Анђелић о своме брату Милошу који је држао партизанае у бункеру на својој њиви и стрељан, а не признају му да је херој, нити чине што за његове. Био Света са Средојем а још више рекао Миливоју Урошевићу. Овај признаје да је погрешно што је мене назвао демагогом у књизи о чачанским и рудничким партизанима.

Ушорак, 1. јул 1969.

По подне и увече код нас Милутин и Демо.

Четвртак, 10. јул 1969.

Хтео сам да видим Зору Мите Дилбера апотекара из Гуче, који је био опозиционар, и симпатисао са нашом борбом. Они раде своје имање у Кулиновцима. Њена Пипица се удала за цариброђанина Васу Антића. И он дошао док сам био код Добриле и Влајка. Имају великог, лепог сина.

Петак, 11. јул 1969.

Идемо, Дана и ја, у Лозницу, са Жаном. Вози по пљуску. Сутра ћемо ићи у Зворник на брану, а прекосутра у Тршић у Вуков дом. Пријатно је код Ристићевих. Са нама је и Лепушка, а затекли смо Милицу.

Недеља, 13. јул 1969.

У Тршићу, у *Вуковој кући*, са малом Милицом. Она одмах приметила да су ове две речи, на табли закованој на дрвету, написане као једна. Пита зашто на кући нема браве. Морали [смо] да јој покажемо засум, земљани под, огњиште наред „куће“, собу са Вуковим стварима. „Овај бетон може да се копа“. Враћамо се вечерас кући.

Понедељак, 14. јул 1969.

Маја ми послао своју кирајџику, младу студенткињу, која ради за Илустровану Политику: Биљану Камиџорац. Изговор је да преко наших пријатеља у Софији тражи колегиницу Станку Павлову, која је ишчезла. Биљана је била врло активна као омладинка. Већ 4 године је у Партији.

Среда, 16. јул 1969.

Др Тодор Стојков ми донео своју тезу, у издању „Просвете“ луксузном и скупом: 8.000 динара. Мени поклонио са поштом, јер сам му давао податке: *Опозиција против шестојануарске диктатуре 1929–1935*; вел. 360 страна. На много места ме помиње, увек лојално. Каже да ће доћи да чује моје мишљење. Писаће и о каснијем периоду. Одмах препоручујем књигу Јефти [Павићу], Свети Живковићу и Милошу Стевовићу, јер има доста о нашем раду и процесима Државног суда.

Субота, 19. јул 1969.

Од Ивоне писмо из Бретање, од 15. јула. Сада жели да је душа бесмртна и да душе могу да опште путем телепатије. Стално је са Никодијем. Имала је с њим 7 година без мрље и са неизрецивом нежношћу.

Понедељак, 21. јул 1969.

Педесет година од нашег Сен-Клуа. Стигло писмо од гђе Алисе Хоноре, која у Клермону била 1917. 11 Ile Bussonet. После нашег писма декану, које је објавила La Montagne, писала мени преко Београдског универзитета два пута; никакав одговор; онда се обратила ректору, молећи да јој објасни то ћутање. Из ректората, писмо достављено проф. др Драгољубу Јовановићу, физичару, ученику Marie Curie и он ми га доставио из Соко Бање, где има кућу, пошто је дуго испитивао радиоактивност воде. Одмах сам јој одговорио великим писмом у Компјење где је код деце.

(Да не заборавим. 12. јуна сам прочитао да је у Ртима код Гуче умро Лека Росић, одмах сам послао телеграм.)

Госпођи Хоноре приказујем свој живот од 1917. до данас и изражавам жељу да останемо у вези. Поздрављам г. Жака Хоноре.

Уторак, 22. јул 1969.

Владета Јеротић дошао на договор са Миланом: да ли и њих двојица да изиђу из редакционог одбора *Књижевних новина*, као безмало сви, на челу са Тасом. Зоран Глушчевић, нови уредник, остао сам. Одлучили да га засад не напуштају, мада ни сами нису задовољни. Владета био у Светој Гори са Мијом Павловићем. Особито их импресионисао Хиландар. Мија се све више оријентише на наш Средњи век. Објавио је збирку песама *Велика Скипија*. На шта мисли? На Словене или на Скит у манастиру? Владета спрема једног *Јунџа*. Више воли тај рад него разбијање у новинске чланке, говоре на телевизији. И он мисли, као Зденко Марић и ја, да је у

Русији, КП такође религија. Била је код њега као психијатра једна млада девојка. Описала му свој дан: у 10 часова је била примљена у Партију. Поподне је ишла на спиритистичку сеансу, а увече се дрогирала.

Читам Стојкова, – и обавештавам др Драгомира Ћосића, пошто је и он био у нашем процесу.

Четивршак, 24. јул 1969.

Молио ме Милош Стевовић да пишем Пироћанцу лекару Властимиру [нечитко презиме], који се у Цавтату лечи од астме. Писмо сам послао Милошу, а он ће Свети Живковићу, да га однесе.

Јављам Чеди Стојана Ђорђевића да не можемо доћи на годишњи помен његовом оцу. Добили од Јове из Лесковца опис његовог и Радиног пута са Миланом; после Врњаца Краљево и Жича где посетили владика Василија; Косово, манастире.

Петшак, 25. јул 1969.

Код нас Милан Кашанин. Ту посету смо замишљали као званичну и хладну. Била је крајње срдачна и топла. Дуго је остао, причао о своја 3 сина и кћери; 3 снаје и зета; седморо унучади. Ђа Љаља је стварно Катарина, од оца Црногорца. После Мирка – Ратко, а после 14 година паузе – Павле (по пријатељу – кнезу!) и Марина. Говорио много о Банаћанима-избеглицама: почевши од Доситеја – Ђура Јакшић,¹²³ Васа Стајић,¹²⁴ Мирко Косић,¹²⁵ Црњански. Сви они имају нечега циганског, номадског. За такве људе Бачвани кажу: „Не зна шта ради!“ – Вељко

¹²³ Ђура Јакшић (1832–1878), књижевник и сликар, један од најизразитијих представника српског романтизма. У Србији је био учитељ по разним местима, затим коректор Државне штампарије у Београду. Писао је песме о слободи, а против тираније, и стиховане лирске исповести пуне дубоког бола. Најпознатије родољубиве и лирске песме: „Отаџбина“, „Падајте, браћо“, „На Липару“, „Поноћ“, „Ја сам стена“, „Ноћ у Горњаку“; епске: „Невеста Пивљанина Баја“, „Прве жртве“, „Мученица“ и др. Написао је и три драме. Сеоба Србаља, Станоје Главаш, Јелисавета, кнегиња црногорска. Гл. сликарска дела: Девојка у плавом, Жена с лепезом, Портрет професора Ђирића, Погибија Карађорђа, На стражи и др. – *Мала енциклопедија*, књ. 1, 946.

¹²⁴ Васа Стајић (1878–1947), писац и истакнути културни и национални радник у Војводини; због националног рада осуђивале га мађарске власти; после неуспелог покушаја окуљања омладине на хуманистичким основама, након Првог светског рата, повукао се и радио у архивима карловачког и новосадског магистрата. Објавио је више књига архивске грађе из историје Новог Сада, као и монографије о Светозару Милетићу и Јовану Јовановићу Змају. – *Мала енциклопедија*, књ. 3, 478.

¹²⁵ Мирко Косић (1892–1956), социолог, значајно је допринео утемељењу теоријске социологије у Краљевини Југославији. Предавао је економске предмете и социологију

Петровић је друкчији, али ни он ни његов отац нису много бирали средства. Свештеник, остао удовац, хтео да буде владика, нудио мито мађарском чиновнику који је могао да утиче на избор у Пешти. Сазнало се и остала мрља на породици. Вељко био врло даровит, али комотан и лењ. За Ћиласа такође Милан каже да „не зна шта ради“.

Субота, 26. јул 1969.

Станко Милошевић и даље марљиво чита. Вратио ми и другу главу *Вегрине*. Мисли да је прва јача. – Пишем Бојки у Ровињ, пошто се нису јављали после телеграма од 10.VI да су стигли.

Понедељак, 28. јул 1969.

Од гђе Хоноре писмо, пето по реду, пошто је и 21. априла поново писала на Универзитет: 31 децембра, 1 фебруар, 24. фебруара... У првом писму се „легитимисала“ чланком из *La Montagne* и једном картом са сликом српских тобџија у Албанији из 1912. коју сам јој ја послао у своје време. Дотле је чувала као реликвију. Сада ми честита на успесима у животу и на добром француском, у писмима. Захваљује ректору.

Четвртак, 31. јул 1969.

На Новом Београду, [кад сам ишао] за плату нашао, после четири године, Темиру Шаранац. Вера Крајиновић на одмору. Била и Драга, кћи старог комуниста из 1925. Драгог Петровића. Кад је стари чуо да, поред Ђорђа Карађорђевића, да нешто примам од СИБ-а, рекао: „И треба да примају та двојица, јер су се једини пре рата борили за ново уређење“.

Ђорђе је сада болестан, ударио га неки ауто и повредио.

Петак, 1. август 1969.

Шаљем *Расковник* 2 и 3, свакој од три симпатичне службенице у рачуноводству, за све њих и њихове.

на правном факултету у Суботици и Љубљани. Био је заменик министра за трговину и индустрију, посланик, вицегувернер Српске народне банке у Недићевој влади, због чега је и емигрирао у Швајцарску, пред крај Другог светског рата. Гл. дела: *Пангерманизам, Модерна Германија, О Словенцима, Социографска упуства за испитивање села, Народно јединство са гледишта социологије, Основи економске политике, Савремени економски политички правци, Проблеми савремене социологије, Увод у општу социологију* и др. – Милован Митровић, *Југословенска предратна социологија*, Београд 1982, 260–261.

Недеља, 3. август 1969.

У Политици, као Белешка: Др. Драгољуб Јовановић, *Нови Аншеј*, издање, 3. динара *Учићељи енергије* (са 8 имена) 5 динара Љубе Стојановића 11. – Игла је прошла! – Данас Жана и Слободан одлазе на одмор и на пут по Европи. Најпре Мали Лошињ, затим Немачка и Француска. Били су код нас у четвртак, да се опросте.

Петак, 8. август 1969.

Од гђе Хоноре – 4 стране; описује свој живот после 1917. Има сина и кћер и 7-оро унучади.

Субота, 9. август 1969.

Писмо сину Андре Пратуси, који нам јавио да је Андре умрла. Страшна и изненадна вест! Оставила је тога сина којим се толико поносила, и тај живот који је толико волела. Задовољни смо што нам је дошла. Нека и он дође.

Понедељак, 11. август 1969

На мој оглас се мало ко одазвао: један из Београда, један из Иванграда, један из Чачка. Је ли син Млађе Павловића овај Драгољуб који поручује обе књиге поруком?

Среда, 13. август 1969.

По Милошевој препоруци, а уз посредовање Михаила Крповића, просветног саветника у Пријеполу, пишем комерцијалном директору штампарије „Милешево“ и тражим формалну понуду за 2.000 примерака *Ведрине*. Много ми је 90 или 92.000 по штампаном табаку. Да ли може 75–80.000? – Распитујем се код 2 штампарије у Београду, али они су још скупљи: 120 и 100.000 табак.

Петак, 15. август 1969.

Поручио сам штампил, са именом, адресом и бројем жиро-рачуна. Данас, кренуо сам у акцију...

Субота, 16. август 1969.

Милутин Најдановић се такмичи у ревности са Станком Милошевићем. Прочитао је I и II главу *Вегрине*. Он је више одушевљен другом, пошто је боље разуме. Прву је тешко савладао и Новица Вељковић. То су биле моје пробе са „просечним читаоцима“. Нисам имао срећу са Љубицом, која је просто одбила да чита, због мога незнабоштва; ни са Жаном која је читала само II главу али брзо била заузета припремом за велики пут. Слободан ваљда није стигао ни да погледа. Њих сам означио као „идеалне читаоце“ и замишљао како му Жана чита наглас. Још више сам се радовао разговору после тога... Више брину о мојој књизи полуписмени пријатељи него они на које сам највише рачунао. Најдановић каже да би требало послати један примерак Титу, – „да види каквих писаца има у нашој земљи“. А Станко Милошевић тражи да се то штампа у малим, џепним књижицама, које би млади и стари носили уза се и прочитавали. Смејао сам се: као Кинези са Мао Це-Тунговим... Најдановић је већ израчунао да је морамо продавати по 1.500 динара, иначе нећемо извући новац и неће се моћи штампати други део и даље. Да бих га наградио показао сам му и дао да прочита сва места где се говори о њему у *Политичким усјоменама у Мегаљонима*, у Регистру имена (књ. VIII). Пожудно је читао.

Понедељак, 18. август 1969.

Из Пријепоља нема одговора. Да нису наступиле политичке тешкоће, „притисци“ друге врсте него „притисци“ у Словенији и другде, који су сада у моди?

Среда, 20. август 1969.

Пишем карту у Пријепоље: Што је?

Четвртак, 21. август 1969.

Шаљем телеграм: Дајте своју последњу цену, са бољом хартијом, пошаљите уговор, шаљем одмах 800.000 динара.

Петак, 22. август 1969.

Експрес препоручено писмо са уговором у четири примерка. Цена 80.000 табак, бездрвна хартија. Потписујем и шаљем 2 уговора препоручено и рукопис у пакету.

Субота, 23. август 1969.

Преко Београдске удружене банке, на жиро рачун штампарије „Милешево“ шаљем 8.000 нових динара.

Увече Цица и Власта. Телефоном, Мира и Јоца Матарих, јављају да су се Никола и Милица Радованов вратили из Америке после посете Милану, Беби и унучићима.

Понедељак, 25. август 1969.

На Новом Београду нашао сам и Веру и Темиру. Захвалиле на *Расковнику*. Деле плату пре првог, због нашег одласка у Истру. Демо, поподне, размишља како да нацрта реч *Ведрина*, за црвена слова на белом. Ћирилица му се чини незгодна, а мора бити.

Уторак, 26. август 1969.

Полазимо у 22,26 и то Властиним *Амијем*. Он лично нас возио и убацио у кушет-кола.

Ровињ, среда, 27. август 1969.

У Канфанару нас дочекали својим Спачеком Слободан и Срђан. Пљусак највећи, а Срђан пошао скоро го, са најкраћим панталонама и танком мајицом. Бојка спремила леп ручак. Пржила гирице.

Четвртак, 28. август 1969.

Ровињ такође није имао лепо лето, али ми се надамо бољем септембру. Одмах сам ишао Петровићевима, а Дана остала да прича са ћерком која ускоро одлази. Донео сам гђи Габи црно вунено плетиво. Предухитрио сам је кад је почела да прича о њиховим сукобима са београдском снајом. Њен муж ме с тим већ упознао у Београду. Хоће да им учини неподношљивим опстанак у њиховој кући у Ђушиној 3. Нарочито се Лили нервира, полудеће. Можда Беба затим и иде, – кажу они – па да остане сама. Код Петровићевих, у Бреговитој 11, нашао сам сликара Мирка Рачког (гђа Мила је у Трсту, у куповини) и млађег сликара Загрепчанина Јерка Фапковића. Стари ће ускоро имати 90 година, а држи се невероватно добро. Сада се пасионира за етимологију. Прави мудрац, без потреба. Најсрећнији ноћу, кад мирно може да размишља. Дању воли да разговара и да шета више него да једе. У Загребу има атеље, а добили су и леп трособни стан, који гђа Мила, вешта Далматинка, сада луксузно намешта

у Палмотићевој 5. Стан су добили од града, на захтев удружења ликовних уметника. Добија сада и лепу пензију. Бранко Ћопић му недавно платио 2 милиона за једну слику, на иницијативу загребачког новинара Ђорђевића. Сам Рачки не би умео да продаје своје слике. Гђа Мила рукује новцем. Он јој је судским путем поклонио све слике и другу имовину, а она се о њему брине као о малом детету.

И Рачки има своје погледе на историју. По њему, Словени су прастановници Паноније и Балкана, пре Римљана. Београд – Сингидунум је такође словенска, не латинска реч. Дунум значи тврди град, а синги је од меког камена сиге. Отуда и Сегедин и друга слична имена. Кажем да реч алеб долази од немачкој *лајб*, а он – да је то заједничка реч за све Индоевропљане. А *крух* – који немају други Словени – по њему долази од кара.

Слободан прича да је Оскар Давичо страдао. „Просвета“ објавила да издаје његова сабрана дела у 20 књига и дала 1 милин за последњу страну *Полишке*. На позив на претплату се јавило само 17, па кућа одустала од издавања. Давичо хоће да тужи Просвету. Треба сачекати исход.

Јутрос у 8 часова Слободан, Бојка и Срђан одоше за Београд.

Пеџак, 29. август 1969.

Дана и ја на кафи код Вере Шеган и њеног Алека, испод нашег стана. Питао сам како ће телевизија оглашавати и рекламисати своје емисије кад је она на одмору. То је потакло да нам опширно прича о животу и раду у тој установи. Љиљана Марковић¹²⁶ лепа спикерка, код које станује Љубица Вуковић у 7 јула бр. 1 има страшног мужа. Он уређује *ТВ Ревизију*. Да би објаснио велике трошкове, пред сведоцима тврдио је да Верину сарадњу плаћа месечно 60.000. Не даје јој ни паре. Обавештена од „водитеља“ Светолика Митића,¹²⁷ отишла Марковићу. Лукаво: „Је л’ те, бога вам Саша, докле ћу ја да вам радим бесплатно? Да ли то чини још нека будала?“ „Не, Верочка, само ти радиш без хонорара.“ Отишла директору ТВ Драгољубу Илићу-Ери. Овај одмах позвао Марковића. Збунио се, врдао, али морао

¹²⁶ Љиљана Марковић (1935), дипломирала је 1959. на Академији за позориште, филм, радио и телевизију. Играла је у неколико филмова и позоришних представа. Славу је стекла као спикерка на ТВ Београд.

¹²⁷ Светолик Митић (1923–2008), новинар; после рата радио је у екипи Филмских новости; у ТВ Београд је од оснивања. Скупштински извештач, уредник емисија *Времплов*, *С камером кроз свет*, *То је то*, *Ти дани*, *те године*, *Црни досије*, *Yes и то је Америка*, као и ауторских: *Југославија – ратови и револуције*, *Југославија – како нас други виде*. – *Мала енциклопедија*, књ. 2, 687.

да призна да Вера ништа од њега не добија, али да је рекао како ће морати, или би морао да јој даје 60.000. Причала нам је много и о „водителу емисије“ Верослава Тадић, која се много афирмисала после студентских демонстрација, као активан омладински руководилац. Вредна је, паметна, речита, слободна, незбуњива, али свима смета њена претерана амбиција и арогантно држање, стижу и протести. Вера јој пришла и саветовала да се умери. Примила Верине савете и доста се променила.

Са неким Американцима ишла у Орашац, и ту претрпела велико разочарење. Ни у Банату није наишла на чувено српско гостољубље. Сељак тражио да Американке плате јабуке које су узабрале. У Шумадији било још горе. Домаћин, „разгаћен“ – каже Верка устао са спавања, пољубио се са Американцем, познаником, али их ничим нису почастили, ни кад је жена дошла из поља. У подруму видели много шунки, много вина, али чашу воде морали да потраже. Ја сам ово понашање објаснио *сшрахом*: бојао се да ће одговарати што су примили и гостили странце. Имали су тешких искустава за време окупације и после. Што је иначе?

Субота, 30. август 1969.

Дана нашла мир, пошто ове године у Мосато 4, трећи спрат, нема гостију. Били су, пре нас, Миша Стојановић, Дрина и Иван, али ми их нисмо затекли. Одавно нисмо били овако сами и спокојни. Нема ни др Јелице Петровић, ни других познаника. Дана најзад може да чита *Вегрину*. Како је I глава остала у Београду, где је чита Милан почела је са II. Милан хтео свакако да види, чак и кад је била послата у штампу. Ја раније нисам хтео да теретим ни Слободана ни њега, јер су сувише заузети. Милан се последњих дана спремао за филозофски конгрес у Бечу, где има реферат. Он се бојао да не подбацам као писац и да не умањим својом новом књигом своју стечену репутацију. Уплашио се да млади критичари не пронађу неку омашку и нападну ме, можда и исмеју. Михаило Ђурић, Мија Павловић и слични су на то орни, јер само они знају и умеју. – Дана налази да лепо и лако чита, да вуче неодрживо напред. Глава јој после читања бучи од чињеница, слика и имена. Пита се, као и ранији читаоци: одакле знаш све то, и како сам могао написати у затвору?

Недеља, 31. август 1969.

Први пут сам се купао код Монтеа. Дана није. Време је дуго било хладно, киша скоро свакога дана, па вода и камење нису без опасности за разне реуме. Јелицу нисмо нашли: отпутовала пре 5 дана. Петровић се

вратио несвршена посла: снају није убедио, нити је Лилику умирио. Одмах дошао код нас и најавио посету Загрпчана.

Понедељак, 1. септембар 1969.

Милан ми вратио рукопис „Савременог човека“ са извесним критичким примедбама. Предлаже, са првих 50 страна које стигао да прочита и извештај број реченица да се избаце или сажму. Хтео би да мој текст буде сав прегнантан и афористички. Морао да иде, пре Беча, у Сарајево, зато није прочитао свих 109 страна прве главе.

Дана марљиво чита и даље се чуди, да не кажем диви. Она мисли да је све врло компактно и да је лако само на први поглед. Осетила потребу да се враћа на многе реченице и тек тада их потпуно схватила... – Пишем Милану да му захвалим на труду иако је у журби. Узећу у обзир његове примедбе. – Власти захваљујем што нас довезао на станицу и убацио у воз. – Дана се купала први пут, и то на Монте, који много не воли: претрпан је Мађарима и пуно је нечистоће. Изнад те плаже је хотел-ресторан Ртањ, па ипак...

Предвече нам била тројка – Рачки – Мила – Јерко, са Јовом Петровићем. Рачки мање задовољан, јер се није водио филозофски и етимолошки разговор. Видели смо како га Мила пази и храни као мало дете. Чујемо од Петровићевих да без ње не зна да живи ни два дана. Зову да их посетимо.

Ушорак, 2. септембар 1969.

У биоскопу „Београд“ гледали врло занимљив филм „Made in Italy“ – живот Талијана у неколико градова изнад којих лети TWA са радницима који путују на рад у Шведску. Сцене на раду у челичанама, уз паклену буку у породицама са много деце, код ботагаша на јахти, на риболовном чамцу – све за њихове трбухе, у браковима – богаташким и сиромашким, у љубавима разним. Алберто Сорди¹²⁸ као браколомник с аргументима. Ана Мањани¹²⁹ као храбра, мршава mater familias у борби са градским

¹²⁸ Алберто Сорди (Alberto Sordi, 1920–2003), италијански глумац, певач, редитељ и сценариста. У италијанској кинематографији остао је непревазиђен као тумач ликова у комедији и у лакој драми. Каријеру је започео крајем тридесетих година 20. века.

¹²⁹ Ана Мањани (Anna Magnani, 1909–1973), истакнута италијанска филмска глумица, позната по улогама жена из народа. Снимала је и у САД. Гл. филмови: *Рим, отворен град*, *Много снова на улицама*, *Поштовања достојна Ангелина*, *Љубав*, *Најлепша*, *Златна коција*, *Ми жене*, *Тетовирана ружа* (награђена Оскаром), *Сестра Летиција*, *Дивљи ветар*, *Мама Рома* и др. – *Мала енциклопедија*, књ. 2, 579.

возилима и са неспособним мужем и његовом мајком, и децом. Најзад, по силаску из авиона, шведски лед и мртвило, чак у крчми Талијани, у кратким капутићима, не припремљени, кроз снежно поље, доносе живост и песму. Једна од младих беснуља је Силва Кошћина.¹³⁰

На првом спрату Мосатоа 4, деле се и преграђују Живанићи од Максимовића – Јова и Роса од Милесе и Ђорђа, после Ацине смрти, весела удовица. Једни и други траже од нас да их разумемо, и желе да нас први обавесте о сукобу, о трошковима које Живанић пребацује на гђу Милесу. Њој оставља стари лавабо од пре 12 година, а себи спроводи далеко од „главе“ водовод и прави модеран и скуп. Слободану се такође жалила Милеса: „Шта ћете! Гладан Херцеговац. Увек му мало свега. Никад доста простора и удобности!“ Ми пажљиво слушамо Милесу и стару (86) Карићку.

Среда, 3. септембар 1969.

Дошле су [Милеса и стара Карићка], по Данином позиву, на кафу. Цео разговор опет о терету од 300.000 који Живанић набацује на њих. А оне се истрошиле и ове године због адвоката. Плаћале му и хотелску собу код Јадрана (центра), а храниле га богато. Задовољне су са Ђорђем. Добро учи медицину, а зарађује лепо и у енглеском клубу као послуживач, ноћу. Дипломираће почетком 1971. Одложио испит из епидемиологије, јер удешава њихов стан, све сам ради, зидарске, столарске и фарбарске, електричне и водоводне радове. Прави универзални радник, са својим разноврсним алатом. Хвале Паву Маринковић: објективна је, иако пријатељ Росе и Јована. 12 година летује овде са њима. Осуђује Живанића кад претера. И сама Роса се „боји Бога“ због своје деце...

Политика која је напала НИН због анкете „Ко је то Југословен?“ и због фељтона о Дражи. Анкета испада унитаристичка, а Дража се показује у повољној светлости. Сада напад на Зорана Глушчевића и *Књижевне новине* поводом годишњице, чехословачке топле јесени 1968. „Прашко топло лето“. То је означено као напад на Русе, у тренутку кад у Београд и Загреб стиже Громико. Чланак Вој[ислава] Ђукића, мали уводник на другој страни, напад на Глушчевића са цитатима из *Књижевних новина*, који су доиста оштри. Ђукић каже да је напис антијугословенски, антисоција-

¹³⁰ Силва Кошћина (Sylva Kosćina, 1933–1994), италијанска глумица грчко-пољског порекла. Њена најпознатија улога је улога Јоле, Хераклеове невесте у филмовима *Херкулови подвизи* и *Херкул и лидијска краљица*. Глумила је и у југословенском филму *Битка на Неретви*.

листички, антикомунистички. Даље видим да је окружно јавно тужилаштво забранило број.

Бележим један извод из *Le Figaro*, у *Полиџици* од 18. августа: „Загађивање“, о разним појавама, не само у градовима, него у самој атмосфери. Реке, морске обале, оаза, Рајна, Сена, милијарде бактерија у морској води пред великим градовима и на ушћима, у Паризу се у најживљим часовима саобраћајци смењују да се не би угушили, на самом Антарктику риба, китови, фоке избациле нека средства за уништавање инсеката, стронцијум -90 таложи се у костима деце и младих сисара после сваке нуклеарне експлозије. „Човек – најпрљавије биће од постанка света.“ Сваки чудесан проналазак и ново загађивање. Сунчеви зраци све теже допиру услед димова и гасова. Земља се хлади због тога. Не затварање петролејских извора и рудника, али контрола уништавања отпадака, апсорбовање димова. „Иначе ће се земља, море и атмосфера претворити у пространо буњиште на коме се не може живети“. Усвојимо, дакле, законе против загађивања и – платимо.“

Полиџика од 25. августа оглас уоквирен, о 25-годишњици погибије Ристе Стевовића¹³¹ – „у општој трагедији нашој за време II светског рата. Празнину је оставио иза себе, коју ни протекло време није могло испунити. Наше душе су испуњене његовом успоменом и сећањима на његов светли лик! Милош ми послао нешто оштрији текст (пошто су Риста убили четници), али сада ублажио, – да се не разуме погрешно, да су комунисти.

22. августа, Станко Милошевић упутио писма Синиши Пауновићу за *Међу нама* [у *Полиџици*]. Антонију Исаковићу, директору *Просвете* и Јовану Марјановићу професору историје НОБ [на Филозофском факултету у Београду] – писмо: „Кома да верујем?“ *Мала енциклопедија*, друго издање, пише додајући на оно што је било у првом, да Драгољуб Јовановић „1935. одбио да ради на стварању Народног фронта“, а он нашао у *Полиџичким усвојенима* књ. III, стр. 336 да он „батровао“ (кумовао) стварању Људске fronte у Словенији и то *Полиџика* објавила 13. јуна 1936, а у кући Д[рагољуба] Ј[овановића] управо је био 13. јуна састанак за оснивање Народног фронта у Југославији. Наводи ко је све био присутан у Љубљани и у Београду. Онда о *Историјској чишћани* и о 27. марту 1941. Политика

¹³¹ Ристо Стевовић, адвокат из Прибоја. Био је, прво, демократа, али се брзо прикључио Земљорадничкој левици – ЗЛ и Народној сељачкој странци – НСС. Уживао је велики углед као адвокат, политичар и човек. Изабран је за народног посланика на петом мајским изборима 1935, али у Скупштину није ушао, солидарисући се са осталим посланицима из редова Удружене опозиције. За време окупације помагао је партизанима, због чега су га четници заклали, у центру Прибоја. – Д. Јовановић, *Политичке успомене*, књ. 12, 323.

објавила 28. III 1941. да је Драгољуб Јовановић говорио на Славији, а у Зборнику *Четиридесет година* и у *Читанци* (1964), да је одбио да говори са комунистима. – Показао ми, а ја одбрио да пошаље, али да ли ће се објавити?

Субота, 6. септембар 1969.

Дафне велико писмо о животу у кући, борби са Стелом. Од Милана његова нова размишљања о *Ведрини* после читања првих 50 страна. Мисли да не могу одбранити свој оптимистички став, ни теориски ни на основу личног искуства. Једино се може бранити Ничеов трагицизам.

Увече код Петровићевих. Они нас упознају са односима Рачки–Мила. Њој је Мирко четврти муж. Сплићанка, дуго живела у Београду, где има сестре. Она располаже свим што он има и зарађује, вероватно чува за своју старост. Раскошно намешта њихов нови стан. Већ унела, каже, нових ствари за 7 милиона. Није тачно да је Јерко Фапкавић близак с њом. Он је не трпи а био је и њихов кум на венчању.

Понедељак, 8. септембар 1969.

На ручку код Петровићевих. Однели смо им једну малу Гавриловићеву саламу. Габи спремила угора „ла бродето“ – она то зове, по марсељски, бујабес. Кад их ми позвали Габи више воли да дођу у Београду, јер су нам овде степенице дугачке – стрме, до III спрата. – Понављају нам шта је Рачки причао о Мештровићу: да му је мати била циганка да га је родила са богатим Јеврејином, који је привенчао за сељака у Отавицама. – Онда је могуће да је Тито незаконити син проф. Ердедија, код кога је служила његова мајка. Отуда његови манири центрије. – Мештровић, поред Мате, кога знам, имао старијег [брата], који је био алкохоличар и убио се. Рачки се жалио да је Мештровић узимао новац од њега, па кад му је из Париза враћао, то чинио као да му поклања за – Божић.

Уторак, 9. септембар 1969.

Вести од Бојке, од Дафне, *Монд*. Најзад се јављамо с мора: Добрили и Влајку у Сплит; Ивони у Карантек, Мари-Ани у Париз; Мари-Луџи у Париз; Алиси у Компиијен. Стевовићу да опомене штампара: зашто ништа не потврђује, нити шаље.

Четвртак, 11. септембар 1969.

Подбунио сам Јову Петровића [једног од] 1300 каплара и Албанаца да и сам нешто спреми за II књигу *Повлачења кроз Албанију* коју су најавили.

Он хоће да прикаже књигу Мила Будака бившег аустроугарског официра, који се такође повлачио, као заробљеник, са српском војском. То су две књиге, које Матица хрватска издала 1941. за време НДХ, кад је Миле био „доглавник“ и министар просвете. Наводи како су трећепозивци, који чували заробљенике, делили свој оскудни тајин с њима. Тражиће да му Рачки пошаље. Као мало би навео нешто из Будаковог увода.

Субота, 13. септембар 1969.

Телеграмом честитамо Најдановићевом сину венчање. Пишем опширно Мири и Јасмини о Ациној смрти пре 11 година. Пишем и Милошевићевима поводом Микине смрти пре 9 година. Јављам се Ивану Лерху¹³² у Загреб (ако је још), Јефти, Милојевићима, Ђорђу (Нади, Драгољубу).

Недеља, 14. септембар 1969.

Петровићеви отказали оба излета које нам предложили – на Црвени оток, или на Интернационални студентски центар. Габи не може да изиђе уз брда; Јова болестан. Пратећи га до куће, причао сам му о „шпијунској афери“ у Паризу. Тин Ујевић. Ђорђе Перић, Мирко Хопе и Александар Илић, „књижевник“ и позоришни човек пристали да се изјасне јавно да је Далмација талијанска. Ми их, као управа Удружења југословенских студената, позвали на одговорност, или бар на изјашњење. Ја сам био претседник. Милан Богдановић потпредседник, Глигорије Вукчевић и други – чланови управе у Ципсису – rue Сипас. Дошли само Мирко и Аца. Признали да су ступили у везу са Талијанима, али с намером да их „раскринкају“ (први пут сам тада чуо ту реч) као нелојалне савезнике. Чини ми се да су рекли да су примили или да би примили талијанске паре.

Место излета, позвали смо на „слатко и кафу“ суседа са II спрата, Антонија Сегариона, као сваке године. Два сата је говорио дивно талијански, одговарао на моја питања а сам се обавештавао о становницима сва три спрата у Мосато 4, пошто не општи ни с ким сем нас: они не знају талијански, а он не зна наш језик. Као војник служио у Мађарској, а у Првом рату био у Чешкој, Пољској, Русији. Две јеврејске приче. У једној јеврејској кући где свратио да добије мало хлеба помислили да је Јеврејин, јер био црномањаст. Јеврејка почела да сече велики комад. Ипак га питала да ли је и он Јеврејин. Није смео да слаже, да га не би

¹³² Иван Лерх, као млад студент загрејао се за ЗЛ у Србији, пропагирао њене идеје у Хрватској. До краја живота је остао у вези са Драгољубом Јовановићем. – Д. Јовановић, *Политичке успомене*, књ. 12, 163.

збунили питањима о њиховима у Истри, особито у Трсту. Одмах му дала мањи комад. – У неком селу, председник општине био Јеврејин. Хришћанин одбио да га брије или шиша у недељу. – Ви не радите у суботу, данас је мој празник. Не бежим од рада, али браним своје право, као ви.

Ушорак, 16. септембар 1969.

Данас свечане мисе у Фуми, дан Свете Еуфимије, заштитнице Ровиња. Пре подне много сељака и сељанки, све наш свет. Служи један бискуп и неколико свештеника. У шест увече, свечаност, два епископа, хор, читав концерт и „кризма“ за неколико девојчица и дечака. На обадве мисе само Ровињци, градски свет. Црква декорисана, сва у црвено.

Среда, 17. септембар 1969.

Пишем, у побуни, Рајку Крповићу, директору „Милешева“.

Четвртак, 18. септембар 1969.

Сегарионов 81. рођендан. Дана спремила пуњене паприке (пошто смо чули да не подноси рибу, коју смо му раније носили) и крем од гриза и чоколаде. Сишли да га поздравимо и честитамо био врло дирнут, тај стари нежења, образовани берберин.

Дафна шаље први извештај о Стелином обданишту у француској школи код „Лондона“ изнад „Борова“. Милан је одвео. Нека деца вриштала и нису хтела да остану. Стела се лепо држала тамо. По подне мало причала о томе. Скоро ништа. Играла се са Андријом Џонићем, и све играчке разбацали по подовима и по постељама. Не ставља све на своје место као обично, већ се шећка по собама и певуши. Дафне: „Направили сте неред, а ти не враћаш ствари него ја, а ти певаш!“ „Певам да те умирим“. Увече, кад је требало да легне, да пере зубе, каже мајци: „Ја ћу да држим четкицу а ти мећи пасту. Подела рада, – тако каже деда!“

Пава Маринковић се појавила, иако је већ пре нас била у Ровињу. Становала у некада Сегарионовом дућану, на почетку улице Де Амичис, који су претворили у стан Јованка Жана Бошњаковић и Вита Вукосављевић, али је стално била са др Јулијаном Богићевић, која јој годинама била шеф у Институту за судску медицину – да је забавља и вода. Сада је слободна, пошто је 70-годишња фрајла, кћи београдског проте Богићевића из Клоке код Наталинаца, отишла кући с прага питала Дану: „Да ли вам ја личим на будалу или на идиота? Сви се тако са мном понашају!“ – Дана: Ви имате само идиотско срце; свима служите и допуштате да вас експлоатишу! Пре

Живанићеве, сада Богићевић – комунистички аристократ! Ми смо једини овде који је не понижавају. Била је до суза тронута кад је у вратима нашла нашу цедуљу.

Позвала нас да видимо шта су Вукосављевићи, најпре „луда Мара“, Жанина сестра, направили од Сегарионове бербернице коју су купили за мање од 200.000 динара. Одиста су дивно уредили. Имају све, прави мали стан, са четири лежаја и кујном. Полице, плакари, гас, електрика, вода. – Причамо много о Јовићима, Милану и Слободану. Кад је Пава била тешко болесна, Душица и Марица се населили у њеном стану, Његошева 48а, па ту доводили и друштво Слободаново и Жанино. Мислили да ће она умрети у болници од малокрвности, можда од леукемије, па да стан остане њима. У својој љубави за сестре и Жана се била у том смислу занела. Тешко им је било да се иселе. Познаје и Веру Гавриловић. И она је волела Слободана, као и Нада, али га добила Жана. Уписала се и она, најзад, на факултет, али није могла да дипломира на француској групи, пошто је радила и много се давала родитељима и сестрама.

Пећак, 19. септембар 1969.

Најзад нешто из Пријепоља: првих 20 шлајфни *Ведрине*. Лепо урађено, мало грешака. После мене читала Дана и свега неколико мојих пропуста у коректури нашла. Сложили су 42 стране мога текста. Додао сам две последње реченице у Уводу (читаоцу који жури): о Ујевићевој „кристалној коцки ведрине“ коју једино жели да завешта потомству“; и: *Ведрина*, дакле – трагичном времену и особној судбини упркос!“ – Одмах сам препоручено вратио коректуре штампарији, са похвалом слагачима.

Пава, на кафи код нас, прича како је проф. др Миливоје Костић захтевао од тадашњег управника Просектуре (данашњег Института) др Милана Миловановића да отпусти Паву, зато што је причала како др Слободан није његов много млађи брат, него син, рођен у Сарајеву. Њу о томе уверавала бабица која је породила Слободанову мајку, невенчану.

Гђа Милеса је прошле и ове године довела у Ровињ, и прима код своје куће у Његошевој 30, Миодрага Стефановића, не као адвоката, него као љубавника. Усамљена је, тужна, а овај човек је разоноди. Рекао бих да је то син Игњата Стефановића, ранијег режимског великаша, који је био ожењен ћерком Живке и Мите Станковића. Растали су се, можда и развели, имају сина Родољуба, који станује код Станковића, а она и даље код Стефановићевих. Миодраг не ваља. Радио најпре у Београду, у Сарајеву, у Приједору, сада гост у Београду, свуда скандале. Гђа Милеса заљубљена и полудела за мангупом. Сада, – прича Пава – као да се хлади, јер увидела да је експлоатише. Син Ђорђе био најпре гневан а после се

помирио: „Мама, ако је теби пријатно!“ Ацика је умро пре 4 године, и као да се после нашло доста пара. А Ђорђе зарађује доста као келнер код Енглеца. Пава нема довољно речи да хвали Ђорђа. Све зна и хоће да уради. Милеса све искоришћује. Њу је и вређала: у Трсту купила неку кабасту ћебад и дала Пави да пренесе преко границе. Цариник је задржао, и чула како је Милеса викнула: „Шепртља!“ Срећом, цариник на њеном пасошу видео Косовску Митровицу, па није наплатио царину. После се Милеса улагивала Пави, да би јој опростила. Уме да буде и пажљива и фина.

Субота, 20. септембар 1969.

Са Павом гледали мексиканску „Велику побуну“ – Сељаци сами кренули, а после им стала на чело сељанка из плуга кад јој владини убили мужа и оца. Страшна у борби, али разумна према заробљеницима: мобилизоване пушта, кукавице кажњава, а ослобођава владиног капетана који се држао храбро и поносито. После се заљубљује у њега: боре се у њој револуционар и жена. Побеђени устаници. Око ње три мушкарца – капетан који пришао побуни, постао мајор; певач – борац постао пуковник. (и њу зову „пуковник“); сељак борац, њен телохранитељ. Мајор заволео играчицу кан-кана Францускињу. Сељанка-шеф љубоморна. Играчица је учи како да врати себи мајора: да се облачи, да се парфимише. Она то чини и онда личи на Јованку Југо-селах. Пуковника заробљавају владини и деградирају, али он остаје веран побуни и гине. Пред смрт моли њен пољубац. То види мајор и одлази. Она га зове, јер само њега воли. Одлази, али га „враћа“ (убија сељак-телохранитељ). И он гине у борби. Она кити њиховим сомбрерима три крста. Остаје сама, сама... Врло лепо, у боји, предели суви...

Недеља, 21. септембар 1969.

Наш дан прослављамо сами. Идемо на врх Пунте Коренте и на Интернационални центар, па се враћамо с друге стране.

Увече са Јовом Петровићем гледали Алана Едгара Поа *Аџиџин гроб*, једну од његових фантазија. Енглески филм са чудним декорима и дивном глумом. У колору, енглеске рушевине и паркови. Живот љубљене после смрти. Као да је полудели муж балсамовао и чувао у кући, као египатског фараона, а у гроб сахранио воштану фигуру. Све скулптуре у кући од воска, јер сматра да прави треба да остану на месту.

Ушорак, 23. септембар 1969.

Платио, место Слободана, воду за целу кућу, до 10. IX – 5.170 динара. Новац оставила Бојка (10.000 – и за светлост). Синоћ нас Пава водила да

видимо, кроз Пунту, све до горњег друма, викендице и виле руководилица. Почео Грга Јанкез,¹³³ али сада његова изгледа скромна. Сви добили беспалтне плацеве од општине. Најлепшу неки фудбалер који сада живи у Минхену; издаје. Једну собу са два кревета заузели др Јулијана Богићевић – преко 4.000 динара дневно, само за стан. Забрањено да приватници у парку наплаћују више него у граду. Фадиљ Хоџа такође има лепу вилу. Прва (од три венчане) жене Бориса Крајгера такође има вилу. И још многи које Пава не познаје.

Данас, код нас, Пава прича своју љубав и удају. Виден, син Јосифа Маринковића, музичара (Хеј трубачу); Старији син лекар Иван лечио Паву од неког чира на лицу, по препоруци Миловановића, управника Просектуре. Упознала Видена, излазила с њим, али знала да он од детињства воли Цацу, млађу кћер масонског владике Дамњана Бранковића.¹³⁴ Она богата, школована, филозофију учила а Пава сирото дете са Косова. Ипак њу заволео, јер се уплашио од паметне, елегантне, лепе и поносите Цаце; она се опет бојала њега, због знатне куће и мајке Лепосаве, госпође, која је желела Цацу за снају. Водали се осам година: једва се она одлучила. Виден почео медицину у Француској (Монпеље, Париз), али свршио права. Пре рата у Главној контроли, доста при Народном позоришту, а после неко време у Класној лутрији. Добили само

¹³³ Грга Јанкез (1906–1974), обућар; ухапшен 1929. и осуђен на шест година затвора; секретар ПК СКОЈ-а за Хрватску; учесник Грађанског рата у Шпанији, а затим заточен у логорима у Француској; у НОБ од 1941, на војним и политичким дужностима. После ослобођења: народни посланик Савезног већа Савезне народне скупштине, председник Одбора за притужбе и жалбе, члан председништва Централног већа ССЈ, члан Централног одбора Савеза ратних војних инвалида. – Ко је ко у Југославији. *Biografski podaci o jugoslovenskim savremenicima*, 270.

¹³⁴ Дамњан Бранковић, почетком 20. века био је члан слободнозидарског реда, а убрзо је постао и велики беседник Велике ложе Југославија. Један је од оснивача четничког покрета на југу Србије, ради супротстављања Бугарима. Имао је блиске контакте са Николом Пашићем, који га је често слао у политичке мисије. Био је, иначе, вискрен послон човек, а још пре Првог светског рата био је заступник немачког гиганта Крупа за Краљевину Србију. Први је јавио Пашићу да ће Аустроугарска извршити анексију Босне и Херцеговине. Полицијским иследницима је касније изјавио: „Мени је у поверењу саопштено у Берлину да је ултиматум Србији спремљен у Потсдаму, и да је рат против Србије одлучен у Конопишту, између немачког цара Вилхема и Франца Фердинанда у јануару 1914.“ Иначе, пред сам почетак рата успео је да подмити аустроугарске чиновнике у Земуну, да у Србију пребаце железничке машине које су биле задржане на граници. Да то није успео, вероватно не би могла да се изврши брза мобилизација. Значајан је и његов подухват пре Другог балканског рата, када је успео да допреми хиљаду коња из Русије, пошто је Србија имала топове, али не и коње да их вуку.

онај стан, једнособан, у Његошевој. Ту се скупљало друштво. Једне вечери дошао гушећи се од смеха. Сви се питају: шта му је. Једва успео да објави. У Лутрији га затекао главни секретар, Црногорац Топовић, са три разреда основне школе, – како чита. Шта је то: Ето преврћем партитуру Сметанину. (Гломазна књига, тешка). – „Ха, добра је то књижица, и ја сам је читао!“ Виден то некако издржао, али после излетео на Васину улицу и одатале до куће гласно се смејао, тако да су га људи загледали. Умро од инфаркта 1953. док је она боловала и сви се за њу бојали. Имао 50 година. Била је то љубав без облачка. Она се никад није утешила. Али се труди да буде расположена и ипак друге да разведрава.

Показало се да познаје др Луја Новака и све његове. Њен старији брат, чиновник у Косовској Митровици, био ожењен сестром гђе Новак (рођ. Вуди). Обе су биле учитељице, а имале и старију, трећу. Павина снаја служила у Призрену и у Косовској Митровици као поштарка. Од њеног брата били старија 18 година, али се до њене смрти знало само за 8. Била је некад и дуго лепа, увек елегантна, витка, негована. Тек после 50 године се срозала. Одлазила у Беч и Бадгастејн да се дотерује и освежава. Била је католик, али славила Св. Петку, 27. октобра, као ниједна Српкиња. На једну Петку, са угледним Митровчанином, дошао им и Србин бег Драга, старији брат Ферхат-Бег-Драге,¹³⁵ политичког првака који помогао Пашићу и краљу да се изгласа Видовдански устав. Стари познавао Павину снају кад је износила послужење – служавник велики са житом и кашичицама. Видећи њену дивну силуету, узвикнуо: „А бре, мис, мајка ти се добро држи!“ Хрватица, бесна, треснула све о под и излетела из собе. Бег-Драг заборавио да је мајка умрла, а обичај је код Турака да се жена не појављује пред гостима.

Пава се сећа свих Новакових, нарочито Бебе и Динка. Франо Кршинић¹³⁶ био заљубљен у Бебу. Израдио споменик на њеном гробу, од

¹³⁵ Ферхад-бег Драга (1873–1944), борио се за формирање независне албанске државе. Током Првог светског рата сарађивао је са аустроугарском влашћу; скупио је 1000 добровољаца за помоћ Аустријанцима на Источном фронту. Након смрти свога брата, 1915. постаје утицајна личност у Цетињу, а 1921. и његов вођа. У почетку је Цетињет сарађивао са радикалима Николе Пашића, али је 1925. дошао са њима у сукоб, када је Ферхат-бег Драга ухапшен са још неколико Албанаца и осуђен на 20 година затвора, али је убрзо и пуштен.

¹³⁶ Франо Кршинић (1897–1982), завршио је прво клесарско-каменарску школу у Хоржицама у Чешкој, па Уметничку академију у Прагу. Био је један од оснивача групе Земља 1929, те члан групе Независних. Од 1947. водио је мајсторску радионицу у Загребу. Као истакнути вајар постао је члан ЈАЗУ. Он је мајстор лирског облика, а највише дomete достигао је у женским актoвима и фигуралним композицијама у бронзи, камену и мермеру: *Дијана, Буђење, Чешљање, Мајка и дете, Неговатељица ружа* и др.

белог мермера, скоро у природној величини. Видео сам га на Мирогоју. Од туберкулозе умро и млађи Динко, који, слеп, учио и слушао права уз помоћ веренице, затим супруге, студенткиње, која се убила, обесила после његове смрти.

Шта је било с Цацом Бранковић – питали Паву. – Удала се рано, чим видела да се Виден дефинитивно везује за Паву. Узела инжењера Зорића, али није могла дуго, па се касније удала за др Воју Арновљевића.¹³⁷ За Паву у кући био стари Маринковић (из Врање код Кикинде), и молио своју Лепосаву да се не меша и не квари. Госпођа је касније заволела Паву и пред крај је молила да јој опрости. Госпођа Бранковић рекла: Била бих срећна да су моје две кћери имале половину Павине среће. Пава је чувала гђу Маринковић, опростила јој, и чак рекла: Ја бих се још више опирала, кад упоредим Цацу и Паву – за свога сина. Десет пута више!

Прича о томе како јој је Љубинка Милосављевић, свемоћна у моравском округу 1945, 1946. и не знам докле, убила старијег брата. Био затворен, као тобожњи дражиновац, па пуштен. Затим тражено да каже ко још од дражиноваца није ухваћен. Није могао или није хтео, или није смео никога да ода. Опет га затворили, тајно осудили на смрт и погубили. Син му Мирко Стојановић био у талијанском логору, отуда побегао у Швајцарску (сада у Grandson код Цириха). Можда су од Павиног брата тражили и то да сину нареди да се врати. У сваком случају, то су захтевали од Паве, преко неких његових другова. Нека ту, пред њима напише дечаку и позове га да дође у Београд. Она то учинила на управо генијалан начин. „Треба да дођеш. Нажалост, ја имам само једну собу и не могу да те примим, али ти је обезбеђено код Динка“ – Динко, то је тада већ умрли син др Луја Новака. Убиће те! То ме сетило на изнуђено писмо Шустера Санде са пиротске станице пред бугарским агентима под окупацијом. „Морам да вам напишем да сви људи треба да се виде са Драгољубом. Доводиће их у везу. То су наши пријатељи који иду у Швајцарску, земљорадници бугарски“. Моји су схватили. Водили су „новинара-земљоделца“ по Београду, код Аце, код Свете Живковића, да покажу добру вољу, али мене им нису дали: ни сами нису знали где сам.

¹³⁷ Војислав Арновљевић (1895–2018), лекар-кардиолог, научни сарадник Института за медицинска истраживања, професор Медицинског факултета у Београду и његов декан, члан САНУ, председник Кардиолошке секције Српског лекарског друштва и председник Савезног одбора кардиолога. – *Ко је ко у Југославији. Биографски подаци о југословенским савременицима*, 26.

Среда, 24. септембар 1969.

У овдашњем позоришту-биоскопу гледали смо са Павом амерички филм, синхронизован талијански „De tmi la verita!“ Сродна прича о невиној и наивној девојци која сама живи у пољу са белом козом, која стално трчи за њом. Две козице. Чека позив из града да се упише у колеџ. Кад позива нема, крене пешке са козом. Путем је прихвати камион. У установи, усред кампуса, среће младог професора, затим управницу. Њој је сумњиво што она живи сама, у кућици на води, и што код ње долази неки стари капетан. Одбија је. У парку среће стару даму, такође усамљену, стара се одушеви за миран живот, сред воде и прелази њој. Да узме нешто, улази у њен градски стан, суседи мисле да она краде, па је гоне. Затим је оптуже да је уништила старицу, јер јој нема трага. Уписана је ипак, али јој се студенти смеју. Храбри је само млади професор. Суде је и ослободе, јер се стара повезала с капетаном, а она се љуби са младим професором. Повратак природи, отуђеност бића, усамљеност, осумњичена чистота. И један диван колор, са речитом девојком у једном крајње живом талијанском, чудесно изведено.

Данас стигле карте од једне и друге ћерке, намерно писане 21. септембра. И од Рачког: захваљује за *Нови Анџеј*. Није још довршио, али јавља (зато што Петровић питао да ли је примио) и каже: „лијепо је писана“. – Дафне јавља да се Стела лепо понаша у француском забавишту, боље него код куће. Боље и једе. – Увече смо били у позоришту са Павом, гледали горњи комад. После шетали и смејали се.

Петшак, 26. септембар 1969.

Преко Пуле и Канфанера путовали у Београд. На станици, Пава изводила шалу са 2 прста којима адвокат Стефановић (Игњатов син) увек командовао у кући Максимовићевих, два кувана јајета као предјело. Милеса и њена мати разумеле алузију. Нама жао тих жена и ја дајем знак Пави да се не лудира. – У возу се упознајемо са македонским библиотекарима – две жене и један мушкарац. Старија је дама кокетна, накинђурена; млађа, једноставна, врло симпатична. Зове се Милица Вељановска. Ту је у кушет-купеу и млада Новосађанка Наташа Сенђанска, која је у Ровињу служила као „шанкош“ у једном хотелу на Пунти. Лепо нас забављала, како је зарађивала. Ставила перику, купљену од Енглескиње, па натерала и озбиљну младу Македонку да то проба. Први пут сам то видео, а знао сам да то раде спикерке ТВ.

Субота, 27. септембар 1969.

Код куће, Дафне и Стела саме. – Обавештење да је на станици у магацину стигло за нас 10 кгр. грожђа из Рогљева код Рајца у Крајини, од Боре Тодоровића, који нас раније посетио. Фанатик леви земљорадник, уз Небојшу Анђелића. Ишао сам и подигао из магацина. Није се исплатило, али ето. Бора хтео да окусимо његову производњу.

Недеља, 28. септембар 1969.

Шаљем прве количине *Нової Анџеја*, који треба да припреми терен за *Ведрину*, у главним библиотекама у Србији. Скоро свима у Београду. Некима и *Учишеље енерџије*. Свима писамце, у коме најављујем књигу и цену: 20 динара. Шаљем и Никици и Наташи, познаницима из воза, и многим другима.

Понедељак, 29. септембар 1969.

Прва три табака *Ведрине*, преломљена, и даље коркетуре. Журим да исправим и враћам у Пријеполје. Стела ми помаже при експедицији *Анџеја* и *Учишеља*: одваја марке. Нисам дао и да лепи.

Уторак, 30. септембар 1969.

Водио сам Стелу у француско забавиште у згради музичке школе, прекопута „Лондона“ до старе продавнице обуће „Бата“, сада Борово. Нажалост на II спрату три сата без свежег ваздуха. Пред подне нам дошли пиротски другови Милутин Цанић и др Јован Мишић. Одавно се договорили; најзад остварили намеру. Цанић одмах одлази у кухињу да каже Дани да је он „намирен“ и да га ничим не служи. Извађено му је 2/3 желудца и не може да прима много хране. Мишић се усталио у Београду, са Тијаном, док су оба сина, Драган и Душко, лекари у Западној Немачкој. Јова и Тијана чувају њену мајку, стару учитељицу, удовицу Косте Николића, школског надзорника, која се приближује 100-ој години. Глува је, и скоро непокретна, али је још при свести. Дана и ја смо је видели и с њом разговарали пре неколико година, кад смо посетили Мишићеве.

Среда, 1. октобар 1969.

Ишао на Нови Београд за пензију која није пензија, већ „стална месечна помоћ“, сада 120.000. или нових 1.200 динара. Ћорђу Карађорђевићу дају 3.000 динара.

Из Скопља стигло захвално писмо од Милице Вељановске: обрадовала се *Новом Анџеју*.

Влада В. Павловић, париски друг, шаље ми елаборат о акцији нашег Комитета за помоћ заробљеним ђацима и студентима током Првог рата. Почео је са својим ступањем у Скопски ђачки батаљон септембра 1914. Прилаже слику из тога доба. Ослобођен као болестан, служи у Битољу у суду, као писар. Из Солуна – у Француску. У Паризу у *Maison serbe, Bd St Michel 121*, на састанку Срба (*ume du Tartre*) 17. маја 1917. његовом иницијативом, основан Комитет а слични Комитети основани и на универзитетима у Лиону, Греноблу, Бордоу, Дижону, Рену, у Ници међу гимназистима. Мене је Влада узео брзо у централни комитет за потпредседника, док је председник био Хасан Ребац,¹³⁸ а он благајник. Секретар је била Савка Поповић (касније Ибровац). За почасне председнике је узео James Mark Baldwin-а, проф. универзитета у Балтимору и Јована Жујовића, председника Српске академије наука, члана француског института.

Влада је ово наменио за II књигу Зборника *Скојски ђачки батаљон*, која се тобоже спрема. Мени је послао један примерак да видим и допуним. Одговорио сам му да је све добро урадио.

Петшак, 3. октобар 1969.

Јова Јовановић из Лесковца пише о своме животу после летовања и шаље збирку приповедака свештеника Саве Банковића, из Баљковца код Крагујевца, који је са мноштем био на робији: *Грешне душе*. Штампано је у Прешеву и Јови дао књигу са посветом, као научнику.

Понедељак, 6. октобар 1969.

Стигла трећа група коректуре *Ведрине*. Почињу да штампају први табак. Ја им шаљем шему да од уводне речи „Читаоцу који жури“ направе

¹³⁸ Хасан Ребац (1894–1953), босански муслиман српске оријентације. У балканским ратовима борио се као комита. Као добровољац, са српском војском прешао је Албанију, а затим је, као стипендиста Министарства иностраних дела Краљевине Србије, упућен на школовање у Француску, где је био председник Комитета за слање пакета студентима у заробљеништву. У Паризу је завршио оријенталне студије. У Краљевини СХС / Југославији обављао је значајне дужности у Министарствима вера, правде и просвете. Био је директор Вакуфске дирекције у Скопљу и управник тамошње медресе. Супруга Аница Савић-Ребац (1892–1953), писац и преводилац, професор Универзитета у Београду, историчар филозофије. Посебно се бавила изучавањем хеленске културе. Дела: збирка песама *Вечери на мору*; докторска дисертација *Предплатонска еротологија*; Ан-

Књижевни опис на четири странице, с тим да остане место за кратку белешку о датуму изласка, цени и броју жировног рачуна и за адресу на коју се шаље.

Ушорак, 7. октобар 1969.

Тек данас стиже од Ивоне, почето 26. завршено 29. септембра, писмо из Карантека. Кречила је кућу, уводила централно грејање. Добила је наш поздрав с мора, и то је вратила у Београд – „*тех Meix souveair!*“ Волела би да види Јадранску обалу. Пише много о 6-оро унучади, о једној рођаци која је била у немачком логору, а у Отпору је изгубила своја два сина. Крајње је време да се реформише универзитет у Француској: рачуна на мудрост Помпидуа и не Шабан-Далмаса¹³⁹ који се боре са тешкоћама између „настављача (Де Гола) и „отварања“ према новим снагама, лево и десно. На њих притискују разне мале групе, а прати их и Де Гол, иако ћути. „Мучна и тешка клима“. Њени Бретонци јој говоре слободно и отворено. Говоре бретонски међу собом, и то Ивону загрева. Странци су већ отишли, – а странци су и Французи који су летовали. Карантек све више постаје „бисер Северног Финистера“ – лепо пејзажи, лепе куће и вртови. Зове нас да дођемо. Живот ту изгледа лак и срећан, али она познаје проблеме. Мала газдинства ишчезавају; средња расту, земља се обрађује. Бретонци долазе до своје посебне свести. Поново се служе келтским језиком, али француски остаје главни. Повезују се келтске земље и Ирска, Шкотска, Велс острва и делић Шпаније: упоређују се, проучавају, спасавају старе вредности, музику, старе игре, из доба Ренесансе. У Карантеку, виле су већ затворене, и самоћа почиње. Веверице јој једине праве друштво. И сећање на нас. „Моје мисли су врло блиске вама, ви сте у мојим сновима, у усхићењу „*enchantement*“ [у очараности], у најпунијем смислу, и то је спасава: да не буде „*offreurement gentle*“ [љубазна понуда].

Петшак, 10. октобар 1969.

Новости најзад доносе оно што су одавно најавиле у заглављу репортажу обавештајац, народни херој, генерал-мајор Милош Вучковић,¹⁴⁰ о његовом раду у окупираном Београду, уочи ослобођења. „Политичар Драгољуб

тичка естетика и наука о књижевности, Хеленски видици. – Д. Јовановић, *Политичке успомене*, књ. 12, 288.

¹³⁹ Жак Шабан-Делмас (Jacques Chaban-Delmas, 1915–2000), француски политичар, градоначелник Бордоа, председник владе за време Жоржа Помпидуа.

¹⁴⁰ Милош Вучковић (1914–1992), избегавши заробљавање у Априлском рату, од почетка устанка био у партизанским редовима. По налогу КПЈ 1944. године ушао је у Београд три недеље пре ослобођења, и из њега слао извештаје, организовао борбене групе. Пензионисан је у чину генерал-мајора.

Јовановић, шеф Земљорадничке странке, неће у партизане“. Како тај булеварски лист са великим тиражима (који ипак не успева да спасе свога издавача *Борбу*) не читамо, нисмо ништа знали о томе фељтону. Тек Јеленко Алексић нам је показао број од 30. септембра, у ком је наслов био „Велико поверење“, а један поднаслов „Пронаћи Драгољуба Јовановића...“, по налогу Пека Дапчевића, Мијалка Тодоровића и, нарочито, Сретена Жујовића-Црног: „Он се крије негде у Београду и, колико знамо, није се досад компромитовао у погледу сарадње с окупатором... Пронаћи Драгољуба Јовановића, ступити с њим у везу и пребацити га на ослобођену територију.“ Од тада смо узимали сваки број, али је тек 9. октобра освануо крупан наслов преко целе стране „Драгољуб пронађен“, изнад фотографије Милоша Вуковића како сада изгледа и његовог, свакако црногорског пријатеља, Крсте Жугића. Знали смо да нисам био „пронађен“, па смо радознали дошли до поднаслова „Веза са Драгољубом Јовановићем“ То је требало да буде Филип Ћосовић, после рата декан факултета у Сарајеву, за нас мистична личност. Помишљали смо на др Драгомира Ћосића, али није било вероватно, јер он није био „пријатељ и сарадник београдских илгалаца“. Тај је обећао да ће ме „пронаћи макар био 10 метара под земљом сакривен. Упутио их је на неког Станића у Цара Лазара улици 13 или 15. (Помишљали смо на Ацу Илића, мада он није био „неки начелник и Дирису“. Станић је тврдио, и најзад му рекао „искрено“: „Драгољуб неће у партизане“! Пре тога му је казао да „нама земљорадницима сви редом прете. Претили су „недићевци“, прете четници, а ви партизани, зовете нас, позивате на сарадњу, не претите“. Вучковић њему: „Ми позивамо на сарадњу све искрене некомпромитоване политичаре, познате.“ Закључио: „Ето ова моја једина, чисто „политичка“ мисија није уродила плодом. Учинио сам све што сам могао, па сам у том смислу исто вече послао радио-депешу у штаб Првог корпуса, за друга Црног.

„Драгољуб пронађен“ у наслову, а ово у тексту!“

Субота, 11. октобар 1969.

Полишика је такође имала свој фељтон из октобарских дана 1944. Данас је завршила казивање Милоше Стијовића, председника Војног суда у Београду, а испод њега је најављен нов фељтон „Седам дана ОЗН-е у окупираном Београду“. У прегледу садржине најављена је и рубрика: „фотографија открива сарадњу „вође“ земљорадника Драгољуба Јовановића са четницима“. Чекаћемо да видимо ту непостојећу фотографију! То пише неки Предраг Сариф, један од учесника у откривању и хватању непријатеља. Дан ће доћи.

Уторак, 14. октобар 1969.

Јутрос сам у Београдској привредној банци у улици Георги Димитрова сазнао да је на мој жиро рачун 608-620-1-3003-71500-61926 стигло до сада 6.500 старих динара за *Нови Анџеј* од разних особа и библиотека којима сам послао то и *Учишеље*. – Стела има безмало 4 године и четири месеца, а Дани ово извикује: „Бако, ти мене не волиш. – Волим те, како да те не волим!“ – Колико ме волиш? – До неба! – То није много! Дотле стижу ракете. Па онда?!“ – Стигла су прва три табака *Ведрине*, потпуно одштампана – 48 страна и даље коректуре. Стигао је и први отисак Књижевног огласа по мојој шеми. Депешом сам јавио да израде 3.000 примерака и пошаљу рачун.

Среда, 15. октобар 1969.

Витомир Митић из Браничева. Лутао по Београду тражећи „Професорску колонију 11“. Толико је знао о нашој адреси. Показали му кућу. Звонио. „Чија је ово кућа?“ – Драгољуба Јовановића. – Ти си Дана!“ По чему си ме познао? – По коси зачешљаној високо.“ Легитимисао се мојом фотографијом из 1935. „Носим те у срцу.“ Питам за породицу Светислава-Тисе Милосављевића, нашег стрељаног првака. Његов син, Драгиша, ушао у Партију, а жена Милка жива и послује.

Понедељак, 20. октобар 1969.

Предраг Сарић, у *Полицици*, на крају свог деветог фељтона, [најављује] идући под насловом: „Зашто Драгољуба нису 'дирали'?“ Видећемо сутра.

Уторак, 21. октобар 1969.

Лажно представља [Предраг Сарић] моје довођење у Озну. *Ни једне истинице речи*. Ко зна о коме се радило. Наговештава идући наставак: „На фотографији са Калабићем“. То ће бити занимљивије. Са таквом сигурношћу удружује мене и Калабића (за кога сам ја чуо тек после ослобођења) да смо помишљали да су направили фотомонтажу. Како би смели иначе да помињу фотографију, и то тако изрично?! Најпре смо сви узнемирени: шта су то спремили? Зашто баш у овом часу: можда да би припремили забрану *Ведрине*, или да отежају растурање. Ја сам се први смирио: Тај Сарић дао фељтон да добије хонорар, а *Полицика*, као и *Новости*, хоће да повећа тираж. Полициско-новинарска махинација, без икакве политичке позадине, без везе са књигом; просто користе 25-

годишњицу ослобођења Београда. Суседи Ивковићи замерили Богдану Пешићу, заменику директора *Полиџике*. Он се бранио: није упућен у то, а „жао му због Драгољуба. Шта ће им то?!“ Ко ме? – Демо умирује Дафне, која је највише револтирана: „Стоке! Како безобразно лажу!“ Сам је бесан и одлучује да више не чита *Полиџику* и да о томе обавести уредништво. Лаж је лаж, и провалиће се, али ипак ће сметати *Ведрини*. Стигао први захтев за 2 примерка, од гђе Докмановић, из Сремских Карловаца, за тамошњу библиотеку. То је пријатељица Милојевићевих, која већ узела 2 Слободанове тезе.

Среда, 22. октобар 1969.

Нема фотографије испод громогласног наслова: „На ф[отографији] с Калаб[ићем]“ преко целе стране. Некакви тенкови без људских ликова. И лажу, лажу, измишљају, или је реч о неком сасвим другом. Одлучујем да пишем Милојку Друловићу, директору и главном и одговорном уреднику *Полиџике*, и да копију пошаљем Титу. Тражићу да штампају исправку.

Четвртак, 23. октобар 1969.

Куцам три стране са једним проредом. Демантујем све, од прве до последње речи, фељтоне у *Полиџици* од 21. и 22. октобра. Осам пасуса почињем речима „Није истина – али ништа није истина.“ И дао сам тачан приказ одвођења од куће у 13 часова те задржавања и саслушања, до 2 сата после поноћи. Објашњавам зашто шаљем препис Титу: 45 дана после одвођења и разговора у Кајмакчаланској улици Тито послао Александра Ранковића, Благоја Нешковића и Милентија Поповића на разговоре са мном; 12. децембра ме примио Тито; 18. фебруара је цела Сељачка странка и формално ушла у Народни фронт и све редом до рада и говора у Парламенту и хапшења и суђења. Је ли све то могло бити да сам сарађивао са четницима и да сам се сликао с Калабићем. Писмо сам завршио: „На основу закона о штампи, молим вас, друже директоре, да изволите донети овај мој одговор у наредном броју вашег листа, да не бих морао другим путем да браним своју част и углед листа *Полиџика*.“ У фусноти сам ставио да се исцрпан приказ мојих сусрета у Катићевој улици (са А[лександром] Ранковићем и друговима) и у Ужичкој, са Титом и Ранковићем, налази у мојим *Полиџичким усјоменама*, књ. VII, стр. 166–172 и 195–205, које се чувају у Државном архиву СФР Југославије у Београду, Васе Пелагића 33. А испред копије намењене Титу налази се четири реда намењена лично председнику Републике.

Једно и друго писмо – Друловићу и Титу, послао сам препоручено на повратни рецепис. Чекам одјеке.

Телеграмом сам ургирао да ми штампарија „Милешево“ из Пријепоља пошаље 3.000 књижевних огласа. Хтео сам да се уверим да ли све није обустављено због ове кампање у штампи, јер је узбуђење у Београду велико. Нико не верује у изнесене лажи али се сви питају зашто се то ради, са каквом намером и какве ће бити последице за књигу и за мене.

Синоћ су нам били, да се опросте, пре одласка у своју Лозницу, Роса и Милутин Ристић, а после су дошли и Жана и њен Слободан.

Данас, Јефто Павић из Никшића. Нимало га не изненађује блесави напад на мене, јер је доживео сличне потворе код куће. Прочитао сам му моју исправку, али он налази да је умерена и блага. Чита ми своју, коју је упутио уредништву „Побједе“ у Титограду. Одговара на белешку од 11. септембра, где [је] „грубо неистинито“ (у Календару СКЈ) приказано организовање великих народних демонстрација у Никшићу 11. септембра 1938. противу Милана Стојадиновића и ЈРЗ“. Представљено је као дело Комунистичке партије и Вељка Зековића, док је, тада, руководство покрајинских и локалних комуниста било против тих демонстрација, а Зековић уопште није био у месту. Њих су организовали сами земљорадници (обласни одбор за Црну Гору) и Јефто Павић, што се види из фотографија. Учествовали су и други опозиционари па и комунисти, а нису само црногорски федералисти, чије вођство је било против тих демонстрација. Лажно је о овим демонстрацијама писао и Батрић Јовановић у својој књизи *КП Југославије у Црној Гори, 1919–1941*, стр. 188–192. Јефто је уз исправку приложио летак чији оригинал има у својој архиви којим је септембра 1938. народ позван да осујети Стојадиновићо хвалисање поводом прославе ослобођења Никшића и освећење државне железнице Билећа–Никшић. Мени је предао копије своје исправке и тога летка. На сликама од којих се неке налазе у никшићском музеју види се да је он лично био главни говорник на тим демонстрацијама, иако испод њих пише да су дело Комунистичке Партије. Он је у своје време натерао секретара Паратије да с њим заједно оде да види те изложене фотографије. То није сметало *Побједи*.

Говорећи о судбини Југославије, Јефто се моли Богу за Титово здравље и дуг живот, јер се боји шта ће бити са државом кад њега нестане. Верује да он једини чува ову целину. „Бојим се да су комунисти слаби, а они су једина гаранција!“

Прочитао сам Дем и мој и Јефтин одговор на полицајско-новинарске лажи. Разочарао га је тон и речник Јефтине исправке, јер се упуштао у грдње. Свидео му се мој „мирни тон и елегантни начин изражавања“.

Пешиак, 24. октобар 1969.

Текст своје исправке куцам у више примерака и шаљем пријатељима: Свети Живковићу, Новици Вељковићу, Јови Јовановићу, Мијалку Кнежевићу, Николи Радовановићу, Тоши (Радомиру) Тодоровићу, Милутину Ристићу, Милану Ђурчићу, Бранку Бранкову, Вукадину Видановићу, Јефти Павићу.

Субота, 25. октобар 1969.

Света Живковић наишао такође. Сасвим хладно суди о Сарићевим лажима: „Нико то не верује. Само се *Полишика* смртно обрुकала.“ Богдан Пешић рекао Ивковићевима да су Сарића већ ухватили да лаже кад је писао како је хапсио Велибора Јонића. Кад му је речено да је Јонић много касније добављен из Беча, он се сетио да је мислио на Велмара Јанковића, помоћника Јонићевог као министра просвете. На кога ли је мислио кад је писао о мени?!

Стигла ми је потврда да су у Маршалату примили моју исправку. Од *Полишике* ништа.

Недеља, 26. октобар 1969.

Са нашим зетом Миланом дошли проф. Михаило Ђурић и гђа Мирјана да виде моју пошиљку Друловићу и Титу. Михаило је читао наглас, смејао се слатко, уживао. Све им се свидело. Милан и Михаило траже да *Полишику* тужим суду. Тиме бих бранио не само себе, него и све поштене људе у овој земљи. Крајње је време да се лажима и клеветању стане на пут. Ја сам објаснио зашто нећу да тужим. 1) *Полишика* је страшна снага и не треба се сукобљавати с њом; 2) она није предузеће, него кућа која штити своје људе до краја, изједначује се с њима; 3) она исправке никад, или скоро никад не објављује; 4) она у ствари руши све режиме, па можда и овај, на свој лукави начин (нека се брукају), особито путем фотографија. Овде има изговор да пише службеник ОЗН-е: нека се види како је радила и ради. Свеједно што је у питању хонорар за писца, а тираж за предузеће. Чује се да је тај Драган Сарић избачен са Ранковићем, да је сада у неком кошаркашком клубу. Они остају при своме: на процес! Не тужити Сарића – букача – него баш *Полишику!* – Нећу.

Понедељак, 27. октобар 1969.

Стигло 10 примерака *Расковника* бр. 1, који сам поручио, а многе пријатеље претплатио. – Пишем „Милешеву“ – да су у I табуку *Ведрине* из

посвете унуцима изоставили реч „природу“, а да из књижевног огласа избаце на првој страни, а ако може из I табака, број 75 у Уводу „Читаоцу који жури“, ако је технички могуће. Пишем им и о клеветама из Сарићевог фељтона, да их охрабрим да наставе штампање, ако су се уплашили. Тешко је, на оваквој даљини, општити за штампаријом и то са непознатим људима.

Понедељак, 3. новембар 1969.

Пишем Николи Радованову, Милошу Стевовићу, Милојку Кнежевићу оглас. Јављам да није објављена обећана фотографија, да није потврђен пријем моје исправке, док је Маршалат потврдио. – Дана пре три дана, 30. октобра увече, пала иза ресторана „Загреб“ (раније „Руски цар“) и сломила десни мишић. Пала је на блатњавом асфалту после прве кише. Сутра идемо на другу и трећу контролу у Трауматолошку болницу и Бирчаниновој улици.

Среда, 5. новембар 1969.

Бора Глишић добио *Аншеј* и књижевни оглас. Јавио се, и био захвалан, читајући једно и друго. Он има две жеље: да Русија завлада над целом Европом и да Драгољуб Јовановић буде председник Републике у Југославији. Ја се смејем. Он је против тога да се уопште одговара *Полиџици*. Дуго је радио у тој „кући“ и одвратна му је.

Четвртак, 6. новембар 1969.

Телевизија доноси, у серији *Сећања*, 3 пута Вељка Влаховића, затим ће 2 пута Е. Кардеља. Вечерас дали Вељков приказ мога збора у Јагодини маја 1936. Каже да је збор био земљораднички са зеленим заставама, али су београдски комунисти дошли возом у великом броју и у поворци ка гробу Светозара Марковића истакли малу црвену заставу. „Драгољуб се брзо снашао, и рекао: кад може зелена, нека буде и црвена!“ Дали су моју слику како говорим са трибине. Приказао је доста верно. Ја сам ту слику дао др Пери Дамјановићу, кад ме посетио са једним човеком, Сремцем, и Телевизији. Пре тога су дали филм о крагујевачком збору и ове 1935. и похвалили се тиме.

Уторак, 11. новембар 1969.

Добио сам последње коректуре *Ведрине*. На пошти сам рекламисао потврду писма Друловићу на повратни рецепис. Био сам у *Полиџици* и

тражио пријем код директора. Секретарица рекла да је на седници Радничког савета. Узела мој број телефона и обећала да ме позове.

Среда, 12. новембар 1969.

У подне [сам] питао секретарицу директора *Полиџике* кад ћу бити примљен. Пријавила сам. Јавићу вам! – Дана каже да сам правилно предвидео да ме Друловић неће примити нити ће објавити исправку. Богдан Пешић је рекао Боси и Љубиши Ивковић да је моја исправка стигла и да ће ме директор примити. Боса ме у то уверава: „Мора да прими!“

Четвртак, 13. новембар 1969.

Жана и Слободан код нас. Као стари комунист и првоборац у рату, Слободан ме уверава да су Руси и Кинези подједнако спутани идеологијом и партиским апаратом, па не могу лако да праве заокрете у правцу Запада. Југославија такође. Али сила прилика све гура ка капиталистима. И само време их тера на нагодбе са старим светом, који је жилавији него што су мислили.

Штапмарија тражи клише за наслов и нацрт корица. Слова *Ведрине* израдио је Демо Бенић, у тушу је прецизније и појачано извукла Бојана Милојевић, па је клише направила цинкографија „Глас“ у Влајковићевој, бивша „Правда“.

Недеља, 23. новембар 1969.

Дошли нам Радомир Тодоровић са сином Тошом и Босином ћерком Љубинком-Бубом. Ту је и Радомиров брат од стрица Душан, ранији официр старе југословенске војске. Наишао је затим Вељко Ковачевић. Сви се слажу са мном да не треба ићи на суд. Вељко је ипак дошао да се стави на расположење. Милутин Најдановић, међутим, наваљује да тужим и Сарића и Друловића. Ја га подсећам како је страдао проф. Милош Московљевић. Напали су његов Речник, нису штампали његову исправку, тужио их, и суд дао за право *Полиџици*. Не знају људи каква је то велика сила.

Четвртак, 27. новембар 1969.

После Новог Београда, за „пензију“ код Добриле и Влајка причам како се Стела радује емисијама Телевизије са Бурдушем, Лепим Цанетом и

трећим свирачем,¹⁴¹ првом снегу и татином доласку, а највише што ће сутра баки скинути гипс.

Срба [Србољуб] Митић из Црљенца реванширао ми се за *Анџеј* својом збирком песама *Каменовање њесника*, (Пожаревац, 1968), где је прештампан из првог плавог *Расковника* његов сјајни „Родослов“. Сада ми се и јавља Милош Павловић из Влакче код Тополе. Од расковничара до сада се одазвао (на послати *Анџеј*) још и Момчило Тешић из Глумча код Ужичке Пожеге. – Од послатих примерака, (по 4 динара) новац стиже полако на чековне уплатнице преко банке, мање непосредно. Неће се покрити ни поштански и експедициони трошкови. Пронашао сам хиљаду и више у вешерници испод моје несрећне библиотеке, кад смо ослобођавали место за угаљ Виде Ајх, после рушења дрвене шупе у дворишту. Не жалим: нека *Анџеј* иде у народ ма и не донео ништа. Наговестиће и препоручити *Ведрину*. Многи се боје да ће она бити забрањена. Јова јавља да је нашао преко 20 купаца, али нико не даје новац док не види књигу. Из Пирота је нико и не тражи. Тамо се страх повећао откад је неко на сахрани Бранислава Ђирића-Лужничког у посмртном говору, у јуну, подвукао да је овај врли руководилац подједнако гонио „дражићевце“ и „драгољубовце“. Послао сам градској библиотеци на поклон *Учишћеља* и *Анџеј*, нису ни вратили, ни потврдили пријем, још мање захвалили.

Свратио сам, у Балканској, и код Селимира Лончаревића, великог фотографа, нашег политичког пријатеља. У радњи га заступа кћи Ирена, коју смо упознали као девојчицу. Удала се за угледног службеника, има сина и кћер, али није срећна у кући, па је научила очев занат и спрема се да преузме посао. Сада га већ води 6-7 часова дневно. Дао сам да се копира у јасније наша матурантска фотографија из 1914, са разредним старешином Миланом Радојевићем, историчарем. Хоћу да поклоним преосталим друговима, као што је нама неколицини Аца Милићевић поклатио студентску слику из Клермонског парка испред Паскалове куће и бисте. Питам Ирину, а она одговара, тужно: „Ко је данас срећан?!“ Прави алузију на мој Увод у *Ведрину*: „Ко данас не жури?“

Пећак, 28. новембар 1969.

Жана и Слободан Јовић увече код нас. Слободану је тешко после Алжира. Тамо је независно водио трговинске послове Енергопројекта, а

¹⁴¹ Реч је о ТВ серији Жике Лазића и Драгослава Лазића Музиканти. Трећи свирач, виолиниста, био је Рајко Животић, глумио га је Милан Срдоц. Бурдуша је глумио Јован Јанићијевић (и од тада му остао тај надимак и у животу), а Лепог Цанета Драган Зарић.

овде ради технички и надзорно, али ништа не ствара и не руководи. Несрећан је и због атмосфере која овде влада. Боји се за нашу привреду. Једино код нас сме слободно да говори, пошто је у Партији и зебе од свакога. Жика Милојевић му прича о држању садашњег директора Енергопројекта Живка Мучалова: он је одбијао да ради за партизане у Смедереву 1944, а сада је комунист и велики шеф. Слободан само слуша и ћути, мада није задовољан.

Недеља, 30. новембар 1969.

Милан Живадиновић, друг са матуре, донео ми једну претплату за *Ведрину*, а као уздарје за мој поклон свој рад о београдским адвокатима. Има Зборнике закона и прописа од 1839. и даље, па би хтео некој установи да прода. Наследио је од оца и сам употпунио.

Сусетка Боса Ивковић захтева да јој *Ведрину* не поклоним, већ да буде прва на листи претплатника, – „пренумераната“ из Српске Атине. Хоће да ми донесе срећу. Радо примам, јер мислим да је лаке руке...

Понедељак, 1. децембар 1969.

Демо се вратио из Загреба, после 15 дана боравка код Влатка, Гордане и Романе. Мислио је да ће тамо бити примљен боље него код своје деце, Бранке и Драшка. Не изгледа очаран. Млади су добили нов леп стан, али су довољни сами себи. Можда се боје да би Демо могао да се насели код њих. Он међутим не воли Загреб. Замрзио га је већ 1918–1919, кад је као југословенски настројен омладинац стављао по кафанским столовима хартије са речима: „Молите се да говорите хрватски!“ А не немачки као дотле. Згадило му се још више кад је чуо да су у априлу 1941. загребачке девојке са цвећем китиле немачке тенкове. Гордану је волео више него Бебу Драшкову, али као да га она није одушевљено примила. Чак је нехотице чуо како је рекла некој пријатељици: „А мој муж само позива, позива!...“ Вратио се тужан.

У раније примљеној пошти налазим писмо проф. др Косте Тодоровића, академика, од 24. X. захваљује за послат *Гласник Југословенске омладине у Француској* из 1919, који сам ја уређивао. Захваљује и истиче „менталитет лоше омладине онога времена“ и радује се чланку Драгомира Гуелмина, „На Крфу“. Радо би га објавили у другој књизи Удружења носилаца Албанске споменице, ако до ње дође. – Ту је и писмо хрватског генерала

Звонимира Сtimaковића,¹⁴² с којим сам био у Сремска Митровици, на осуди. Он је добио 20 година, „као командант НДХ у Бањалуци. Обрадовао се *Анџеју* и наговештају *Ведрина*. Сетио се заједнички проведених дана, кад сам писао за нове генерације. Морал му изгледа „шкакљива тема“ – јер – „што је још остало од тога појма?“ Овај рат није само преокренуо све вредности, како је о рату говорио Ниче, него је „уништио и темеље на којима се прије градио морал“. Овај рат је у младима „убио и сваку наду и жељу за животом“. „Све девојке су постале јавне“. Остале су само још опојне дроге. То и нихилизам уништиће Запад. Свему је узрок нуклеарна бомба. Вера у бога је постала немогућа, кад један сифилистичар Хитлер може да проузрокује смрт милиона недужних. Бела раса се сама убија ограничавајући рађање, двоје деце, а помаже „неразвијене“ да се множе без краја. У Азији, Руси воде царску политику; заборавили су интернационализам. Можда ће *Ведрина* да нађе одјека код неке нове омладине. Он ми то жели.

28. X. ми из Јоханесбурга пошло писмо Милке Стакић. Са радошћу је примила нашу карту из Ровиња. Сећа се нашег кратког сусрета у Београду прошле године и волела би да се он понови, и да буде дужи; Остала би сада 3 месеца код брата с којим се није видела 9 година. Он је у Аргентини, као и његов син, њен наследник, око 25 година врло способан, „више Аргентинац него Србин“. Тамо су се населили кад је он имао 4 године. Њен садањи живот је „монотон, без жеља; без нада“... Она то прима равнодушно у овим годинама. Радује је једино повремено путовање по Африци 2-3 пута годишње. Сад јој предстоји 12 сати летења. Јавиће нам се из Буенос Аиреса.

Налазим и рачун штампарије од 23. X. за 3.000 комада књижевног огласа – нешто мање од 30.000 динара.

Прегледајући новембарску пошту враћам се на Николу Радованова (1. XI) – корпу грожђа које нам је послао из свог винограда, на његов коментар „исправке“ коју сам упутио *Полиџици*, на *Новосџи* и *Полиџику* са фелтонима о мени. А прећуткује се улазак целе наше странке у Народни фронт и наш рад у новој власти. И сам би нешто писао из историје Земљорадничке странке, у којој је био од њеног почетка, али нема докумената. (Писао 1. новембра)

¹⁴² Звонимир Сtimaковић, аустријски, затим југословенски официр; генерал за време НДХ, али без командне улоге. После ослобођења осуђен је на 20 година затвора. – Д. Јовановић, *Политичке успомене*, књ. 12, 327.

4. новембра се јавио Милош Стевовић из Прибоја, пошто примио „исправку“ и књижевни оглас. Оглас је „диван“ и нада се да ће књига бити „добро примљена и продавана“. Он иде у Прчањ да се лечи. Ништа не верује од онога што је објавила *Полиџика* о мени. Лако је писати кад не може да се одговори. Тако је њега нападао њихов „дични феудалац Хигмија“. Он га је тужио, али се сада каје. Боји се да сам ја напад узео трагично. Народ каже: „Тражити у мртвих кобила плача“. „А сада некога нападати значи ићи му на руку“ (То су ми рекли и Тодоровићи Радомир и Тоша: скинули су с нас љагу да смо их без резерве и радо помагали. Сада виде како смо се отимали. Не може се ничим исплатити оне речи које ми приписују: „Нисам хтео да гурам народ у агентуру“. Хвала им, – каже Тоша).

Из Чачка ми се 10. новембра Милојка, жена Миладина Ђирића захвалила за *Анџеј* и књижевни оглас. Њихова Радмила је сада са мужем у Западном Берлину, а Драган (шахист-велемајстор) се оженио у Чачку и има кћер од 9 месеца. *Анџеја* ће показати неке „ко зна шта је добра књига“.

Истог дана из Компијења, Алиса Хоноре се буни због мога дугог ћутања, после карте из Ровиња. Жели вести после повратка у октобру.

17. новембра сам у новинама видео да се тога дана држи Шеста седница Председништва СКЈ о средствима информисања и о улози информативне делатности. Реферише Будислав Шошкић¹⁴³ члан Извршног бироа Председништва. Одмах сам откуцао писмо за њега, да га пре седнице обавестим шта је мени урадила велика и угледна *Полиџика*. У оба наставка све саме неистине; фотографије ни од корова, исправка није штампана; Друловић ме није примио, нити ми је пријем стављен у изглед. (Тражио сам, да бих евентуално исправку скратио или изменио...). „Значи ли то да за мене нема начина да браним своју част?“ У прилогу сам Шошкићу поднео текст моје исправке.

22. новембра пошло је из Влачке писмо, на машини, Милоша Павловића. Дани се учинило да то није сељак. Одјек на уводну реч за *Ведрину*. Много захваљује. Данас је расправљање о моралу потребније него икад: „Материјализам је до те мере заокупио пажњу већине одговорних

¹⁴³ Будислав Шошкић (1925–1979), политичар, у НОБ од 1941, члан КПЈ од 1943; више година био скојевски руководилац; студирао филозофију. Био је секретар Главног одбора НФ Црне Горе, уредник, односно директор листова Побједа, Омладина и Младост; члан Извршног комитета и секретар ЦК СК Црне Горе и члан Извршног вијећа Скупштине СР Црне Горе, члан ЦК СКЈ, Извршног комитета ЦК СКЈ, Извршног бироа Председништва СКЈ. Био је председник Скупштине СР Црне Горе и члан Председништва ЦК СК Црне Горе. – *Мала енциклопедија*, књ. 3, 987.

људи да прети опасност да се човечанство врати оном примитивном начину живота, да не кажем животињском.“ Жели да се сретне са мнош. Да ли знам ко је Манојло Ратковић?¹⁴⁴ Тај човек и његова књига много га интересују. О томе би хтео говорити.

Мита Станковић-Тутичка.¹⁴⁵ Пироћанац из Лоле Рибара 37, професор, пише 24. новембра да је послате огласе растурио, а чита *Анџеј* са задовољством. И сам доста пише, али нема где да штампа. Био је на прослави његове, јагодинске учитељске школе, о којој сам и ја некад, 1910, сањао. Дали су јој име „Сретен Ацић“, по његовом предлогу. После тога је учествовао на једном симпозијуму о соколству – иницијатива Савезне комисије за физичку културу. Драги, добри, фанатични педагог Мита!

25. новембар је писао др Милош Стевовић из Прчња. Само један Сарићев наставак је читао, а други већ није. „Са лажима и смицалицама не вреди се борити. Судови, нижи, виши и највиши ? Сећа се шта је узвикнула једна стара дама кад су је после рата саслушавали: „Знам ја, ако је вама потребно, ви ћете ме везати да сам живела са јерусалимским муфтиром!“ „То су могли и вама учинити“. Морао је бежати од куће, од напада гушења, али на мору су ветрови и кише. Др Света га је посетио кад је ишао у Котор болесном брату Воји. Света и др Милутин су га много задужили својом пажњом. За *Ведрину* ће бити тешко у Прибоју: интелектуалце интересују само аутомобили. Шаље ми списак људи којима би требало послати Књижевни оглас: углавном лекари и адвокати – свет у коме се по својим невољама креће. Његова Ната је прешла у гимназију, где предаје латински и француски; Јелена је уписала III степен студија, а Софија тражи службу у Београду, због тетке Мице уз коју је „прирасла“: „она је њихово духовно дете, више него ли наше“. Референт у Кардељевом кабинету му је рекао да Сања може да иде у иностранство да се запосли: „отворили смо границе!“ „Тешко ми је, много ми је тешко што обољех, те више као Сердар Јоле морадох тејдан да оставим“. Не знам шта то значи. Шаље 17 адреса.

Истог дана, из Кампијења Алиса Хоноре захваљује за слике икона, са преводом, које сам послао (додатак *Полиџике*). Опет тражи вести и шаље

¹⁴⁴ Манојло Ратковић објавио је књиге: *Живот који долази. Роман будућности, Контрола рађања као последњи корак до савршенства човечанства, Стварни излаз из светске кризе.* – Народна библиотека Србије, *Каталог књига на језицима југословенских народа 1862–1972*, X, Београд 1981, 40.

¹⁴⁵ Димитрије Мита Станковић Тутичка, учитељ у Шарбановцу, затим професор у Јагодини и у Београду. Свршио филозофски факултет у Швајцарској. Као ђак и учитељ био је социјалист, али 1919. није постао комунист, или се убрзо разочарао. Бавио се педагошким питањима. – Д. Јовановић, *Политичке успомене*, књ. 12, 319.

„верно пријатељство“. – Опет 25. новембра Љиља, Никодијева снаја, рођена Чичановић, захваљује „поштованом чика Драгољубу“ за *Анџеј*.

26. XI. Мари-Ана из Париза V^e (56, rue Qay-Lussac) нам се на почетку великог писма обраћа са „cheri amis de toujurs“ [„драги вечни пријатељи“]. И она се диви нашим иконама. Презаузета је, али одмах нам пише. Сећа се Грчке, византиског музеја у Атини. Пре тога су јој богородице изгледале „монотоне до крајности“. Да је раније видела наше, пре би се „обратила“. Теме су бројне и потсећају на европске „примитивце“. Боје су „силовите“ – у најбољем смислу. Лица су снажна, истинита, планинска, мушка, пуна живота, дубине, тајне интензивности чак и код младих светаца, као Михаила, а поглед је уперен „на другу страну“ као код Св. Николе из XIV века, – тотална физиолошка равнотежа, суверена, са спиритуалним жаром, који избија из најприснијих извора – медитативних и тужних у исти мах. „Бескрајно је захвална“ пошиликом: ставиће је у најдрагоценију збирку својих уметничких дела. Ми њу зовемо у Дубровник, а кад ћемо ми поново у Париз? – Она је за нас пронашла романске фреске из XII века, из Тована недалеко од Шинона, на 40 км. од њеног Ланжеа. Послаће нам. То је примитивније од наших икона, али је већ полу-апстрактно, чак она ту налази нешто од Матиса,¹⁴⁶ Коктоа, чак од Брака.¹⁴⁷ Саме линије. – Она се још опоравља од болести. Бесна је што мора да само спрема за јело и да се одмара. Брине се само о Шантал и о Жан-Полу, који је опет у Пакистану. Јавила јој се гђа Розенфелд; мисли често на јадну Андре Пратуси, која је 1. новембра изненадила и много јој причала о својим љубавима, часним са „нормалцем“ и о своме браку. То је све сетило моје „Симоне“ – два „изгубљена раја“...

Поглед из првих дана децембра 1969 на последње дане новембра, у светлости стигле преписке:

28. новембра од Ивоне из Шатијона, околина Париза, писмо уз пошилику давно обећане књиге. То су карикатуре о де Голу. Нису све од Тим-а, како сам ја мислио, али има врло добрих. Не исмева толико Француску колико Де Гола: „son homme stusuperbe“ [„као глупог човека“]. Француска је најзад изишла из

¹⁴⁶ Анри Матис (Henri Matisse, 1869–1954), француски сликар, графичар, вајар и декоратер. Сликаство је учио у атељеу Гистава Мороа. Били су ту још и Дерен, Вламенк, Брак, Дифи и многи други. Сви су они после чинили покрет фовизма. Најважнија Матисова слика тог периода била је Плес. Светски углед Матис стиче у Немачкој, САД, а посебно у Русији. У каснијим радовима све више се окреће мртвој природи, слика аранжирано цвеће и воће, а привлачили су га и радови у пластици, литографији и керамици.

¹⁴⁷ Жорж Брак (Georges Braque, 1882–1963), француски сликар и скулптор, који се, са Паблом Пикасом, сматра оснивачем кубизма и једним од најзначајнијих француских сликара али и најзначајнијих личности у сликарству 20. века.

његове сенке, која је изгледала џиновска. Земља има пролема и брига, али поново стиче укуса за истину, телевизија јој више није зауздана, поново се осећа пунолетном. – Ивона такође захваљује за иконе и за моја француска објашњења. Византијска зона је обележена иконама, зато их има тако мало у Хрватској, у Словенији, у Истри. Ивона не разликује [иконе] Македоније и Србије, Црне Горе и неких граничарских места. Видела је опленачке. Има нешто Византије и у Француској, али не са том тежином. – Зашто јој више не пишемо, кад нам француски тако лако иде? Жељна је наших вести.

Истог 28. XI. из Сплита, мој школски друг Веља Велимировић, захваљује за *Анишеј*, а мени шаље неколико својих песама. Сасвим неочекивано, јер нисам знао да се и тиме бави. Ватра му је прогутала многе, као и „Хронику једне паланке“ која би интересовала његове другове од пре 70 и кусур година. Академији наука у Београду је послао свој превод „Увод у изучавање експерименталне медицине“ од Клода Бернара¹⁴⁸ и заведен је под бројем 14.322. Пита ме кад је умро „онај красан човек Жарко Аранђеловић“ – Белопаланчанин. (Одмах после повратка у домовину 1920, или 1921). Веља је скупљао и изреке и пословице којих нема у Вука. Ево две, да се изразе да смо још живи: „Још се држи гркљан џигерице“ (Тучепи); „Још смо дихати“ (једно село на Брачу). А своју жељу нама изражава пиротски: „Да сте ми Живко, Здравко и Веселинко!“ потписао се Велимир, јер „име Веља неки дају из полтронства, па га се одрекао“:

Београд, четвртак, 4. децембар 1969.

Из Јаске јуче писмо. Стеван Ковачевић виноградар, који производи наш шампањ, на искуству из Француске. Моли да књижевни оглас пошаљемо земљораднику-гуслару Јефти Лончаревићу и Предрагу и Тери и Љуби Тодоровићу у Ривицу. Стева ће идуће зиме ићи у Париз и код својих мајстора у винарству. Мораћемо да га посетимо у Јеску.

Петак, 5. децембар 1969.

У петак, 5. децембра нам из Новог Сада писала гђа Вера Николе Михајлова, мајка Мишкова. Однела је сину (у Пожаревац или у Сремску

¹⁴⁸ Клод Бернар (Claude Bernard, 1813–1878), француски физиолог, сматра се оснивачем модерне експерименталне физиологије. Проучавао је физиологију варења, посебно се бавио функцијом желудачног сока, улогом панкреасног сока у варењу и утицајем психичких и нервних фактора на лучење дигестивних сокова и метаболизам. Открио је гликоген и гликогенску улогу јетре. Бавио се и функцијом аутономног нервног система и деловањем различитих отрова, нарочито курареа. Гл. дело *Увод у експерименталну медицину*. – *Мала енциклопедија*, књ. 1, 234.

Митровицу?) послати јој *Нови Анџеј*, али му није могла предати. Вратиће га њој на следећој посети. Онда ће она прочитати. Сећа се „нашег дивног Ровиња“, где је продала свој стан после мужевљеве смрти. Кад син изиђе, мисли да иде код ћерке (Марије) у Америку. Она је родила сина пре три месеца. Пита да ли моја „филозофска трилогија“ излази у овом месецу. Даје адресу својих у Новом Саду.

Из Бање код Пећи јавља се, пошто је добио Антеј, Обрад Малишић, осуђен на 20 година, због летака против нове власти. Моли да му шаљем све што објавим. „Био сам више него срећан онога дана кад сам добио књигу *Новој Анџеја* од мог чика Драгољуба“. Није знао нашу адресу, иначе би нас посетио у Београду кад је био пре неки дан.

Недеља, 7. децембар 1969.

Јуче 6. децембра, телефоном ме пита др Тодор Стојков где сам све и кад тачно био интерниран у Санџаку. То га је питао директор Института савремене историје, где и он ради, Перо Морача, јер то желе да знају „они одозго“. Одговорио је како је знао, а мене пита да ли је тачно: од јуна до 20. децембра 1933. у Тутину; од 10. марта до 10. јуна 1934. у Тутину, а затим одмах до 7. јануара 1945. у Сјеници. – За шта ли им то треба? Можда се питају зашто штампам књигу баш у Санџаку. Да то није нека стара веза из доба старе Југославије? Да није нека организација? Те људе уопште не познајем, нити они мене. Страх?!

Стевовићев сестрић Миодраг-Мија Јакшић (Дурковић) обрадовао се *Новом Анџеју*, јер га није познавао. Тако се упознао са мојим предратним чланцима. Једва чека да изиђе моја нова књига. Он мени честита на виталности, а самом му је „потребна ведрина као насушни хлеб“. Заинтересоваће и неке пријатеље. Није здрав.

Јуче је стигло првих 5 књига *Ведрине*. Одмах сам показао старом пријатељу Милану Ђурићу, агроному, и обећао му је за његов рођендан – 90-ти.

Понедељак, 8. децембар 1969.

По уговору, шаљем штампарији „Милешево“ остатак од 504.500 старих динара, иако сам примио само 5 књига.

Сам сам послао 800 динара претплате за ново годиште *Расковника*.

Изјављујем саучешће сестри Богољуба (који је у Аустралији) и др Јелици (која је негде у Африци) Ранчић и Христини Илић, поводом смрти

њеног мужа Душана. Престао је да пије, па се ваљда пореметила „равнотежа“.

Ушорак, 9. децембар 1969.

Од Милутина и Росе из Лознице лепо писмо. Брине их Данино здравље после сламања десне руке. Роса зна из искуства да је тај процес спор. Жана треба да нам преда 5 кг. меда (за то ће добити *Ведрине*). Свратио је код њих пријатељ Лазар Савић, онај млади предратни официр, четник, који се после њиховог слома неких 9 година крио у кући код сестре. Упознали смо га недавно код Жане. Милутин сада пише да је он мој „велики поштовалац“, а веома га интересује моје резонување и гледање на људе и догађаје. Моли да га Милутин позове кад се буде састајао са мном. Видео је књижевни оглас и хоће да набави књигу. Он би нашао још читалаца. Даје ми адресе, а сам ангажује пет књига, за сада. Књиге данас тешко иду, људи су без посла, а и Бања Лука је земљотресом много шта изменила. Књигу сви стављају на последње место.

Предвече идемо Божани и Милану Ђурићу на рођендан, са *Ведрином*. Посвета: „Начелниче Милане Ђурићу – челни увек и у свему, и оличење ведрине – широко сте гледали, високо сте стремили, далеко сте доспели: 90 година је диван рекорд. Заслужили сте вечну младост. Са поздравом и најлепшим жељама од Дане и Драгољуба Јовановића“.

Среда, 10. децембар 1969.

Од Јове из Лесковца, коме јури време као никад, иако је у пензији, не иде у канцеларију од раног јутра: нема довољно времена све да заврши, до 22 часа ноћу. Кад ће стићи *Ведрина*? Не боји се за њу, иако нико новац унапред неће да дâ. Други питају „да ли ће дозволити да се штампа и слободно растури?“ И он доста скептичан: зна шта све могу да учине... – У политици узалуд очекују да се појави мој одговор. Ко ће их натерати. Мисли да до овога „није тек тако дошло; ствар као да је – временски „темпирана“. „Сирота *Ведрина*. Рођена је у тешком мраку, али ни доба штампања јој није наклоњено. Тешки су облаци притисли да би се указао прамичак ведрине“. Цена је скромна. Чекају је с нестрпљењем. У Лесковцу и у кући – грип. Сви су болесни или боловали, сви, па и деца.

Из Крупца код Пирота Десимир Тошић. Видео *Ведрину* и чуди се да је штампана. Радо ће је читати, али нема да плати 2.000 дин. Нема, па нема. Поклонићу му. Највеће и мени најверније пиротско село мора да је има. Пита се и то како је могао да се појави Тодор Стојков са онаквим писањем о мени. Значи да је терор у Пироту већи него другде.

Ново писмо „штампано“ из Влакче од Милоша Павловића после поклоњеног *Новой Анџеје*. Уверио се да сам „један редак човек“. За мене је чуо први пут 1938. године, кад је имао 12 година у једној кући је прочитао моју „поруку из затвора“. Сада, кад чита *Анџеја* разуме иону поруку и цео мој рад за „социјалну истину“. И Кант је казао да „ништа вредно неће остати незапажено“. „Случај је хтео да живите у режимима који се боје истине и који је нису хтели нити смели прихватити“. Веза са мном је за њега „ново поглавље у животу“. Да рачунам на њега за сваку сарадњу. Скоро пола века „играм социјалну улогу чисту као бисер“. Он је већ имао такве погледе, али сада се идентификује са мном. Још да му пишем.

Од Алисе Хоноре прва честитка за Нову годину, послата 12. XII. Од Мадлене Ласре 14-ог пошло писмо, прво после много времена, можда после Ацине смрти и њене посете Београду са Иреном Лебрен. Примила такође иконе и у њима осетила наше „верно пријатељство“. То им је свима потребно особито у доба кад чекају озбиљну операцију над Пјером. Надају се да ће издржати, јер је храбар. Ирена и њена деца се такође дивно држе, али је невоља тешка и неочекивана. Ипак мисле на нас, особито пред Нову годину, тајанствену. Ако пишемо, да не помињемо Пјерову болест, бар кад се он врати кући: око 15 јануара. – Пјер Лебрен, инжењер, радикал-социјалист велики функционер у СГТ, у последње време се удаљио од комуниста и приближио се Де Голу. Сада га је заробила болест. Каква? Можда неки рак. Мадлена је дискретна.

Уторак, 16. децембар 1969.

Веља Јеленковић из Сомбора шаље много адреса за Књижевни оглас, затим за саму књигу. Највише из Пољопривредно-индустријског Комбината „ПИК Сомбор“, али и из Светозара Милетића, Колута, Бачког Брега, Бачког Моноштра, из самог града Сомбора, из Алекса Шантића, из Смедовца код Неготина.

Из Опатије, Зарије и Лола Вукићевић захваљују на *Анџеју*. Жале што их нисмо затекли у Опатији кад смо се враћали из Ровиња. „Стари Антеј ме је одушевио. Новог је изгледа Херкул на превару задавио. А живе и живеће и један и други док је света и века. Антика је то!“ У ствари прави алузију на издања од 1934. и од 1946. и на моју сарадњу са комунистима...

Среда, 17. децембар 1969.

Из Загреба ми одговара на пошиљку мој бивши ученик, сада професор за поморско право Владислав Брајковић. Јавио сам му се најпре из Ровиња

кад сам открио ко је. Доћи ће у Београд, а сада нам честита нову 1970. годину. *Ведрину* очекује „с највећим нестрпљењем“.

Истог дана из Новог Сада, др Славко Ђирић,¹⁴⁹ некад колега у париском посланству, сада адвокат у пензији, кога смо посетили кад смо ишли у Матицу српску и шаље свој превод Р[оберта] Ситона Вотсона¹⁵⁰ *Позадина југословенске диктатуре* (Александар, Пашић, Радић, Прибићевић) из 1967, а објављена у *Slavonic Review*, децембра 1931, дакле за живота Александровог и Светозаревог. То је за *Анџеј*.

Четвртак, 18. децембар 1969.

Од „Милешева“ укупан рачун: 13.405 нових динара за 1.915 комада *Ведрине* (Радни налог 2040). Зашто ћу добити 85 књига мање?

Субота, 20. децембар 1969.

Пише Мики из Копра да нам свима честита све празнике које поштујемо. И њу и Милоша је сколио грип са великом температуром. Иначе је Милош ових дана требало да дође у Београд и посети нас. Њена сестра Деса прима умањену плату, јер јој пропада предузеће. Давали су јој дуго само 46.000, а сада добија 70.000. Муж јој не помаже у издржавању детета: морала је да га тужи. Уз то, дете је сломило руку, па добило и грип.

Истог дана у Паризу нас се сетила Мариза Розенфелд. Захваљује на уметничким сликама у књизи којом смо јој честитали Нову годину. „Дивна је ваша земља, сећа је се са блиставом успоменом. Редовно се о њој обавештава помоћу једних новина на француском. Време јури, ствари се мењају. Гледа Нови Београд на сликама, а како је то било све у зачетку кад је гледала са Калемегдана. Није најбољег здравља, а много ради. Главна јој је брига да избегне грип. Послала нам је за Нову годину париске чоколаде, а сада изражава своје верно пријатељство, жели нама здравље, а свима мир и напредак.

¹⁴⁹ Славко Ђирић, Србин из Новог Сада, као млад студирао права у Енглеској. Дипломатски чиновник у Паризу, по завршетку Првог светског рата, затим у Београду. Најзад, адвокат у Новом Саду. – Д. Јовановић, *Политичке успомене*, књ. 12, 384.

¹⁵⁰ Роберт Ситон-Вотсон (Robert William Seton-Watson, 1879–1951), британски историчар. Посебно се бавио историјом средње и југоисточне Европе.

Тога 20. децембра сам ја писао гђи Хоноре, да захвалим за величанствену лутку коју је послала нашој унуци. Нашла је у тешком стању и повратила у живот. Сви смо болесни, само Дафне се још држи. Одмах је одлучено: нова лутка ће носити ваше име – *Алис*, како је код нас установљено и за пређашње дародавце. Срђан вам захваљује за одела и униформе у току векова, особито из 1830. Ја немам канцеларију, како она замишља, али ћу наћи место за послату урамљену фотографију у боји једног париског призора. Сада сам у грозници писца-издавача. Француски наслов прве књиге би био *Sérénité*, а цела збирка *Réflexions sur la morale* [Размишљања о моралу], са 32 главе, које се никад неће појавити ни као ове две. Умрла нам је пријатељица из младости, *Andrée Pratoucy*, у септембру а друга, из истог времена, *Marie-Anne Carrai* је била болесна, тешко, и споро се опоравља, после две операције. Југославија стоји добро у свету и не само због фресака и икона – пошто су јој дошли министри трговине француски и амерички. И њу треба да нам доведе 1970. година, као што су раније давале Мадлену и Ирену, Мари-Ану и Андре...

Недеља, 21. децембар 1969.

Пише Миодраг Поповић, професор историје наше књижевности, иначе Црнотравац, брат Милентијев, с којим се не слаже. Захваљује на *Анџеју*, али ме упозорава да хоће да живи изван политике. Има негативан однос према нашем покрету и нашим политичким идејама, од раније. Иначе му је лично и данас жао сваког човека који страда због својих уверења. Не треба да се сврставам међу оне код којих бих могао да нађем „икакву морално-политичку подршку и разумевање“. Не може бити претплатник, на моју „едицију“. – То ми је прво одбијање. Да ли није страх од повезивања од стране полиције, са којом је могао имати неприлика, као информбироовац или друкчије. – Вратио ми је *Анџеј* и Сретен Жујовић, или је бар враћен са „не прима“ с његове поште у Младеновцу (пошто сада живи у Малој Врбици).

Понедељак, 22. децембар 1969.

Нама је писала Ивона из Шатијона код Париза. Добила је студију о Милешеву са фрескама и иконама. Као да су оригиналније од свих које је познала и „аутентичније српске“ – више него Студеница, Сопоћани, Нерези и друге. Можда још нису фотографисане. На Сорбони су јој предавали о романским фрескама. Јесам ли добио Де Гола у карикатурама? Жали што од нас добија само карте. – Зима је код њих била сибирска, после дивног лета и сјајне јесени. „Будите срећни што сте двоје, то је благослов који је

неоцењив. Особито после успелог живота, – „знате о каквом успеху говорим“ – о узајамној љубави и разумевању. Њена кћи је долетела као ветар, али се одмах враћа у аустриски снег. Кад је сувише сама, употребљава мој лек – пише успомене. Дошла је до 1908. Ове странице ће читати само њена браћа и сестре. Не усуђује се да се задуби у алжирске хартије, иако ране зарашћују.

Уторак, 23. децембар 1969.

Пишем директору штампарије Крповићу. Шаљем новац по уговору за 2.000, а добићу само 1915. Зашто? Нека је 10, па и 20 за власт, али остало?

Изненадили су нас младићи из Загреба. Раније Владимир и Иван, синови Мије Мирковића, а сада Владимир и његов најбољи друг Драган Калајџић,¹⁵¹ од мајке Хрватице, оца Србина, обрнуто од Мирковићеве деце. Они раде за загребачку телевизију, па хоће од мене податке о Мији и о Отокару Кершованију. Испитују ме о Нани Кершованијевој и Едварду Кардељу, о Владимиру Бакарићу. Сутра ће донети магнетофон, па ће снимити моја два медаљона (о М[ији] М[ирковићу] и О[токару] К[ершованију]) како их будем читао. Дивни млади људи. Кажу да би у Београду били Хрвати, јер би слушали нападе на Загреб, а у Загребу су Срби, и бране Србију. Послаће ми адресе на које треба послати књижевни оглас.

Среда, 24. децембар 1969.

Од Александра Ђорђевића, сељака из Горње Црниће код Враћевшнице, карта. Извињава се што раније захвалио за *Анџеј*. Зимус ће доћи да се упознамо, а волео би да ја дођем његовој кући, где има „довољно комфора“, а живи у заједници са мајком, женом, ћерком и сином. „Срчано и срдачно поздрав Лека“.

Данас стигле књиге. Шофер камиона каже да се једва пробио кроз „тунел од снега“ преко Златибора. Тешки пакети од по 80 комада. Једва пристао да их унесе, јер јако жури.

Показујем Мирковићу и Калајџићу *Медаљоне*. Читам и они региструју. Влада ме зауставља код неких места о Мирковићу. Није тачно да је у првом делу окупације радио за Истру код Павелића. То је Ива Миховиловић, а не он. Можда. Није задовољан сликом коју дајем о његовом оцу, особито кад се упореди са врло повољном о Кершованију. Питам га две ствари: Шта зна о Кершованијевој ситуацији у Комунистичкој партији... Његов

¹⁵¹ Драган Калајџић, новинар и публициста. Гл. дела: *Оток голе истине, Затечени гласови, Јесмо ли сами на путу, Разговори о нама* и др.

отац ми рекао, у новембру 1944, да је Отокар Кершовани умро као нечлан Партије. Кад је искључен и зашто? Да ли на робији зато што се није слагао са Мошом, или што није одобравао Стаљиново споразумевање са Хитлером? Или напољу. Владимир зна само да су у Загребу, кад се Отокар Кершовани вратио с робије, владали у Партији Кардељ и Владимир Бакарић и да њега нису трпели. Чуо је и то да се Кардељ рђаво понео пред Кершованијево хапшење, на повратку из Беча. Донео је нека документа, оставио их негде пре Љубљане, и за њих је знао само Кардељ. Суђени су обојица, али он је добио 10 година, а Крадељ само 3 или мање, можда 6 месеца. Одатле потиче рђав однос међу њима. Бакарић такође није марио Отокара, а спадао је у његову територијалну надлежност у Загребу. Могао је да ради само у *Изразу*, и то само као Јуниус и као Драгин. Толико зна. Друго моје питање: Како је тата умро? Умро је како је и живео. Претерано је радио и пио је. Зидео је, такорећи својим рукама, вилу на Крку, преморио се, добио запаљење плућа и умро. Није тачно моје обавештење да је седео и пио са др Богданом Стојисављевићем али јесте са проф Васом Богдановим.¹⁵² Не слаже се са мном да је био плашљив. Уопште му је било непријатно што сам пред његовим другом говорио доста неповољно о оцу.

Четвртак, 25. децембар 1969.

Од Сергија Јовановића, просветног радника из Сремских Карловаца. *Анџеј* га заинтересовао, али на *Ведрину* не може да се претплати, јер му је пензија мала. За *Анџеј* не шаље ништа пошто је поклон – боји се да ме не увреди.

Субота 27. децембар 1969.

Бисерка Рајчић ми донела своје преводе Избор словачке поезије. Била је у Совјетском Савезу. Дала нам слике и албум о Кремљу. Занимала је прича о фељтону у *Политици*. Каже да је Друловић кажњен што је тако што допустио. Ево, јутрос новине јављају, да више није главни и одговорни уредник листа, већ само директор предузећа. А уредник ће бити Александар Ненадовић, ранији дописник из Америке.

¹⁵² Васо Богданов (1902–1967), историчар, професор Филозофског факултета у Загребу, члан ЈАЗУ. Између два светска рата био је уредник Литературе, Савремене стварности и Печата, припадајући радничком покрету. Објавио је бројне политичке и књижевне расправе, као и велики број чланака, расправа и студија из историје. Гл. дела: Устанак Срба у Војводини и мађарска револуција 1848–49, Хрватска левица у годинама револуције 1848–49, *Анте Старчевић и хрватска политика, Марксизам и национализам, Хисторија политичких странака у Хрватској* и др. – *Мала енциклопедија*, књ. 1, 266.

Поделио сам у пет група адресе на које ћемо слати *Ведрину*. Прва, они који су унапред платили; друга, којима се шаље бесплатно, из захвалности због неких услуга или друштвених заслуга; трећа они којима се шаље са поштом, али и са чеком, четврта, којима се шаље са чеком по нечијој препоруци; пета, по више примерака, да растурају, као пријатељи. Данас смо послали, управо почели слати првој и петој групи, као најсигурнијима.

Љубиша Д. Туцаковић, брат Миодрагов¹⁵³ послао је новац па је очекивао књигу половином децембра. Закаснила је због непроходног снега. Он је рођени брат нашег некадашњег омладинца Тихомира мога ћака на правима, који је писао брошуру о плагијатима др Јована Ђорђевића.

Понедељак, 29. децембар 1969.

Директор Крповић одговара (27. XII) да су његови сарадници „превидели“ и штампали мање примерака. По уговору је требало да буде 20 табака и 2.000 примерака за 1.600.000. Дато је мање, али и наплаћено само 1.340.500 дин. за 16 табака. Нада се даљој сарадњи, кад ће бити боље.

Новогодишње честитке стижу, стижу. Од Мари-Ане лепе разгледнице. Замак из XV века, донжон из X, у близини њене куће у Лонжеу, на сто метара. Замак у седам слика, које га „кондензују“. И једна богородица, на фресци de Luini. Цитира Чика-Хризона: „Нећу испитивати шта се ради на месецу, него се радо бавим оним што се збива код нас“. И додаје: где све иде наглаваце. Свакако поводом ступања човека на месечеву површину.

Од гђе Жаклине де Тома (пријатељице Слободанове и Бојкине, париске Јеврејке која је као новинар боравила код њих и у француској амбасади код свога рођака Франкофора). Захваљује на пријему у нашем дому и шаље жеље искрене и са поштовањем за Нову годину. Читао сам јој своје одговоре Американцу Алексу Драгнићу, па се није сложила. Зашто излажем новим гоњењима себе и своју породицу и жртвујем све својој амбицији и жељи да будем актуелан?

Сирота Милеса Максимовић, са сином Ђорђем мисли на нас и честита Нову годину.

¹⁵³ Миодраг Туцаковић студирао права у Београду, затим у Паризу, докторирао и бавио се социологијом. Оптужио је др Јована Ђорђевића за плагирање. Једно време био је на челу левих земљорадника на Универзитету; 1933. био је председник студентског клуба ЗЛ. Касније је отишао десно и постао реакционар, скоро фашист. Под окупацијом радио је као наставник на Правном факултету. Није се дуго враћао у земљу. Врло даровит и способан Србијанац. – Д. Јовановић, *Политичке успомене*, књ. 12, 352–353.

Гђа Мила Обрадовић, сестра Слободана Мијовића, нашег пријатеља, добила је за брата моју исправку *Полиџици*, коју је он желео. Читала је, управо почела да чита, с мужем проф. др Милошем, онај фељтон па им се згадило и престала она, а г. Милош је „читао до краја да види докле иде безочност“. Са великом пажњом су читали *Анџеја* и „управо се дивили вашој видовитости“. Самој њој не лежи политика мада је одрасла поред стрица (Александра Мијовића), политичара, кога је можда више волела него рођеног оца. Захваљује и честита Нову годину.

Среда, 31. децембар 1969.

Чудо! Леон Блен пише четири пуне стране. Примео је илустровани додатак *Полиџике* (иконе); гледао је југословенски филм; од пре четири године је у пензији; настанио се у Дижону са женом, а син Дени живи у Брислу као службеник Уједињених нација: комисија европских заједница. Имају децу, односно унучад. Дени је у Брислу сазидао кућу, и тешко ће кренути одатле. Кћи Катрин, 4 године, одлична ученица у Европској школи, особито се истиче у немачком; синови (5 и 4 године) два добра несташка са врло различитим особинама. Шта ће бити од њих у овом тако новом и необичном свету. То се питају деда и баба. Леон захваљује за слике из *Полиџике*, као историчар и љубитељ боја и фигура. Не верује у бога и у цркву, али је збуњен кад гледа шта је све вера могла да изазове у свима областима уметности. Као заједнички друг Драгомир Стошић, и он је нашао велике промене у нашем старом Клермону, у Роаја, у Мендору. Био је згранут зградама које су наружиле пејзаже Оверње – „*déshonoré le paysage; le site de Royal lui aussi, massacré d'affreuses constructions*“ [„опустошиле крај; насеље Роајал, такође, маскирано ужасним грађевинама“]. И свуда у Француској је, нажалост, тако. Стошић му је послао Гордану Пољић, да би као директор у Жансон де Саји уписао дечка Пољића у њихов шести разред гимназије. Брзо га је пребацио у пети, али је онда отишао у Америку, па га је изгубио из вида. Сећа се и Сташе Вулића и сестре Олге и како су га терали да пева „киша пада“ – све до „да правимо бебу“, и „Вино пије Краљевићу Марко“.

Писала је из Панчева моја некадашња ученица Гроздијанка Јовановић, сада адвокат, за Нову годину, и да зажели да мој рад „донесе нове *Ведрине* и осветли хоризонте.

За књигу захваљује и нестрпљви Љубиша Туцаковић: извињава се што је ургирао. Увод је био толико интересантан!

Тако се, у знаку *Ведрине*, завршила 1969.

1970.

Четвртак, 1. јануар 1970.

Новогодишње честитке је почео виноградар Бора Н. Тодоровић из Ковилова у Крајини. – Још више ме обрадовала Милица Радојковић,¹⁵⁴ сада удата Јоксић, захвална на књизи, пажњи и сећању „Желим и Вама много радости, у Новој години“. Мари-Ана тврди да су храброст и патња слили уједно Дану и Драгољуба до те мере да се чак више не може рећи да је једна од „половина“ – „привилегисана“. – Још један бивши ученик, – старији од Милице, – проф. Гојко Грђић¹⁵⁵ добио *Ведрину* скоро случајно, пошто је оставио на степеништу, откинут је лист са посветом. Неко је хтео да је присвоји. Ипак је сачуван. Из књиге зрачи „морална снага велика“ филозофија ведрине добила је прави смисао као израз моралне снаге и вере у себе.“ Зна за „ормар пун ваших рукописа који узалуд чекају на публикување“, а да не пишем за себе него за друге. „У мени се буни савест човека који не може да схвати како може једно друштво себи да дозволи таква расипања својих највећих интелектуалних и моралних снага, јер Ваш случај је управо то“. Верује да ће моја књига унети „освежење у једно антифилозофско расположење добра дела наших интелектуалних кругова“ – последица „вулгаризовања материјалистичке филозофије“ и доброг дела интерпретација марксистичке мисли“. Ви прилазите са моралне стране, а „морална филозофија требало би да почне и нас да преокупира“. Да би

¹⁵⁴ Милица Радојковић-Јоксић, студенткиња Драгољуба Јовановића на Правном факултету 1930. Посвећен јој један чланак у Новом Антеју, пре тога штампан у Венцу Јеремије Живановића. Службовала је у Београду и Новом Саду. – Д. Јовановић, *Политичке усмене*, књ. 12, 280.

¹⁵⁵ Гојко Грђић (1907–1979), професор Економског факултета у Београду. Гл. дела из привредне историје: Привредна историја Европе, Привредни развој Србије и Војводине од ослобођења од Турака; из статистике: Индустриска статистика, Основи економске статистике, Народни доходак (методолошка студија) и др. – *Мала енциклопедија*, књ. 1, 551.

помогао мој подухват шаље 40.000 дин. Ја одговарам захвалом, али му шаљем 7 *Ведрина* да подели својим пријатељима.

На сам дан 1. јануара 1970. дошао ми је један од некадашњих сељака, говорника на нашим зборовима, 1936. Благоје Бусарац из Кнића. Његове адресе ме потсетио М. Миковић, који сада живи у Аранђеловцу. Благоје је дошао са сином, дивним младим „школцем“, како се изражавао Радић. Испричао ми је све невоље које су наши људи претрпели. Помагали су борбу, давали жртве, а ништа им се не признаје. Узео је *Ведрину*, а његов син обећао да опет дође.

Пењак, 2. јануар 1970.

Ивона брине за нас: да нисмо грипозни и шаље поклон за Стелу. Лутка се већ, наравно, зове Ивона, а слатка хаљиница ће јој бити таман, иако се она бојала.

Из Вуковог Тршића ми честита Милорад Бањанац, пошто је прочитао *Ведрину*: „Драгом Србину и борцу из наде Српске Голготе 1917. године, споменик на Гучеву“ – лепа слика у боји.

Мики из Копра, захваљује за књигу и посвету. Не знајући за поклон, пре тога је послала новац за један примерак. Моли да не шаљем још један: нека буде уплата за другу књигу кад будем штампао. Термометар каже рђаво, али они излазе и живе као да је грип отишао. Новогодишњи програм словеначки је био ужасан па су прешли на талијански.

Субоша, 3. јануар 1970.

По трећи пут се јавља Љубиша Туцаковић; *Ведрину* је најзад добио: „изванредна је по богатству идеја, знања и дивног стила.“ Одговара да је рођени брат пок. др. Миодрага, мога „ђака и сарадника и поштовалаца“. Сам је Миодрага обожавао и његова смрт га је покосила“. Захваљује на посвети и радо би ме посетио ако не смета. – Истог дана из Париза, Мари-Ана пише нашој Дафне врло топло да захвали за „најлепши Christmas“ [„Божих“], као сваке године. Убудуће да буде разумнија; да дође у Париз; да поведе и родитеље; уз помоћ Ивоне и Симоне, сместиће нас све; она за себе резервише Дану и Драгољуба. Живот је пустио „на услов“, па се нада да ће се то остварити. Шаље јој витрој из XIII века, чаробан: то су француски примитивци. Многи су уништени у овом рату, али их још има.

Недеља, 4. јануар 1970.

Донео је страшан наговештај, али ништа оправдано сумњиво. Били су нам најпре Жана и Слободан, лепо смо разговарали. Дошао је Демо и придружио се. После смо с њим ми вечерали. Најпре је био лепо расположен, затим се одједном растужио. Ручао је и до 17 часова био код Анице са којом се дописивао док је била у Паризу. Не знамо где је провео пре подне и где је ручао.

Понедељак, 5. јануар 1970.

После 14 часова Драшко нас известио да је Демо извршио самоубиство вешањем. Одмах смо одлетели у 36 ул. 29 новембра, али њега су већ били однели у просектуру. Драшко је дошао нешто раније него обично из канцеларије. Беба још није. На телефону, женски глас је тражио старијег Бенића. То је свакако била Аница, пошто Демо није дошао на ручак како је обећао. [Драгослав] Драшко је ушао у очеву собу, да га зове, али га је нашао на поду поред, испод прозора, са омчом око врата. Затворио је телефон не говорећи ништа, а суседима Дедејићевима јавио страшну вест. Долетели су и нашли два писма: Један деци, да не треба кривити никог, он драговољно одлази у смрт. Друго, Дани и мени: ми имамо за шта да живимо. Он нема, па се уклања. Једино му је остало жао што није прочитао целу *Ведрину*, за коју је са љубављу радио наслов. Оба писма је Драшко дао властима. Демо је још дисао, па су га однели најпре у оториноларинголошку клинику због задављеног врата.

Уторак, 6. јануар 1970.

Нешто после 15 часова дошла је нама дотле непозната Аница. Дана је била видела њену слику, ја нисам. Изгледала је чак лепше него што је Демо описивао. Чула је за догађај. Очајна и збуњена: зашто је то урадио кад су у суботу били заједно и уговарали како ће уредити стан кад се буду венчали. Причао је да се његова деца не противе. Бранка је чак говорила оцу да не чекају да Драшко и Беба добију стан и да се одселе. Она и Благоје ће их све троје (са Лилицом) прихватити у своме стану, а они нека се региструју већ у фебруару или марту. Договорили су се да у понедељак дође на ручак. Никад није говорио о самоубиству. Дана јој каже да је њој једном рекао: „Знам ја шта је најбоље за све – да се ја убијем“. Али то није поновио, нити је то изгледало озбиљно. Упорно гледајући у мене, Аница је питала: „Зашто је то учинио? Зашто ми је одузео последњу наду да уредим свој живот?“ Имала је љубави и веза, али се није удавала. У Паризу је провела лето после познанства с Демом. Он јој је слао дивна писма. Њима

се хранила; од њих је живела; најлепшем се надала од брака с њим. „Зашто је то учинио?“ Ја сам јој одговорио да се уплашио живота с њом. Њега је Нада размазила. Она му је угађала, служила га, робовала му. Сад би он морао вама да угађа и да се труди око вас. Уплашио се и од ваше младости, од ваше снаге и лепоте. Он је био држећи, али већ стар човек, близу 70 година. Уплашио се.“ – Зашто, господине? Ја бих била срећна да му служим, да га чувам, да му угађам. Жељна сам да имам поред себе човека паметног и финог какав је он. Није имао разлога да се боји.“

Дуго је остала, није устајала. Телефоном је Драшко у њеном присуству јавио да је Демо издахнуо. И пре тога је плакала; сад је била несрећна и очајна. Нисмо могли да је тешимо. Најтеже јој је било што за њу ни речи писане није оставио, што се с њом није опростио.

Среда, 7. јануар 1970.

Рано, пре 8 часова дошла је Ђуђа, Стеве Матића, сусетка Бенићевих, сва уплакана и ударајући се песницама у главу. Себе је оптуживала што није спречила ту несрећу. У недељу поподне био је код њих, на спрату испод трећем, и честитао Нову годину њима и лимарки која има дућан на улици, у истој згради. Говорио је као обично, жалећи Наду и несрећан због својих прилика. У један мах је рекао да ће се убити. Ђуђа је скочила. Ти си Демо луд! Шта то говориш. Одмах ћу ићи Драгољубу, да кажем шта ти причаш. Он ће те спречити – „Не, моја одлука је чврста. Ни Драгољуб, ни ма ко ме неће спречити. Ти и Стева имате зашто да живите, и ви и госпођа. Ја немам. Не могу више да подносим шиканације моје деце.“ Стева је лешкарио и није ништа говорио. Није сматрао да Демо говори озбиљно. Он је пришао Стеви, пољубио га и поновио да нема за што да живи. Поздравио се и са Ђуђом и са лимарком и отишао. Те вечери је изгледа написао она два писма која је Драшко предао милиционарима.

Дана и ја смо поподне били код Бенићевих, и опет су се препричавали догађаји и сусрети. Дошао је и др Душан Дејановић, економист. Он се жалио да га је Демо дуго задржавао у разговору, увек о истој теми. Скоро му је био досадио. Демо је то разумео и у новогодишњој честитци му то ставио до знања. Ја сам испричао шта је говорила Аница јуче, а што Ђуђа данас. Дејановић се правио да не верује да је Демо могао рећи да су га деца шиканирала. Драшко и Благоје су тврдили да је Ђуђа интригантна и да јој није веровати. Ја сам казао да је то било пред Стевом и пред лимарком, а да ја и Ђуђи верујем. Бранка је само ћутала. Беба такође. Драшко и Благоје су све уредили за сутрашњу сахрану, управо за кремирање, по Деминој жељи.

Четвртак, 8. јануар 1970.

Два попа су читала опело у капели, па је сандук пренесен у дворану за кремирање. Сем Бетовеновог посмртног марша, по Демином захтеву, свиран је комад „Тишина“ из познатог америчког филма.

Субота, 10. јануар 1970.

Аница поново код нас. Била је и на погребу, али није стајала поред породице.

Кад су прошла ова тешка узбуђења вратио сам се писмима која су стигла тих дана.

4. јанара је, из Глумча, Момчило Тешић сељак књижевник од пре рата, сада најстарији „расковничар“ јавио да је био „пријатно изненађен књигом, посветом и честитком (за његових 60 година и 40 година књижевног рада) и најсрдачније захваљује, и шаље своје жеље и поштовање.

Милош Стевовић честита Нову годину. Вратио се из Прчња. Тегобе су му ублажене, астму је лечио морем и наставиће. Света му је у Прчњу рекао да брине за брата, а ето новине јавише да је умро. Не допушта Соњи да тражи запослење у Немачкој како су јој „надлежни другови“ саветовали. Милош жели да му деца уживају у овом социјализму, а не да их шаље да аргатује капиталистима“.

Истог 4. 1. гђа Аћима Марковића, Спомена захваљује на поклоњеној *Ведрини* (ипак је послала 2.000 динара). Већ прве странице јој рекле да ће „у данима своје велике туге наћи помало и утехе“: за годину и по дана изгубила је мужа и једног брата. *Ведрину* ће послати за Божић брату од ујака који се лечи у Опатији.

5. јануара Просвета (извоз-увоз) тражи 20 комада *Ведрина* за америчке славистичке центре. Однеће Милутин Најдановић у Теразије 16. И наплатити.

Из манастира Св. Ђелије отац архимандрит др Јустин Поповић, кога сам тамо посетио, захваљује за *Ведрину*, захваљује и читаће „са посебном пажњом“. За узврат, шаље ми своју божићну посланицу: „Пошто сам на кодексу комунистичке књижевне инквизиције, не могу вам, драги ми професоре, узвратити ничим од својих штампаних ствари. Ево једне Божићне небоземне варнице из моје „вечне ведрине“. Каже „вечне“, јер сам је ја тако назвао у својој посвети њему. „Бог је постао човек – пише у

Посланици – да би човек постао Бог. Не по природи већ по благодати. Св. Василије Велики: „Човек је биће коме је наређено да постане Бог“. Тај цитат у ствари обрађује др Јустин.

6. јануара, други, тачније први Миодраг Поповић мој ђак и сарадник у трезвењачком покрету, из огласа у *Полиџици* сазнао за књигу, а затекао је кад се вратио с пута: предухитрио сам га. Шаље већу суму, да би добио још два примерка, да пошаље у иностранство, вероватно Милошу Бракусу, своме претходнику у Савезу трезвене младежи. Посетиће ме са Драгошем Денковићем: већ су се договорили.

Миодраг Марјановић адвокат из Параћина је „отпочетка одушевљен књигом“. Слушао ме на Правном факултету после рата. Мој брат од стрица Драгомир био му је сусед и добар пријатељ. После рата отишао у Рековац, Смиљка се удала за официра. Сада је виши негде у Словенији. Нема више везе са њима.

8. I. Милош Стевовић се „затворио као међед у пећини“. Грип би га однео. Брину за Стану [Стојанку]: болесна и неће да се одвоји од школе. Јавила им се Теодора.

Из Лесковца, Јова се смирио, пошто су му књиге ипак стигле. Телеграм о Деминој смрти их пренеразио, утукао. Нису могли кренути на погреб. Све их измучиле болести – грип, бронхитис, лумбаго, како кога, али све. „Рада није кадра да избрише сузе“. После Наде и Демо, за годину дана. Демо им остаје у трајној успомени.

Субота, 10. I из Ресника код Крагујевца, Љуба Радивојевић, „економ. мотокултуре“, добио књигу, и налази минус, на стр. 61–62; Рузвелт и Черчил су за њега идиоти. Да је Рузвелт радио паметније не би Америка ратовала у Вијетнаму, и ко зна докле ће. „Требало је да пусти Хитлера да излупа Стаљина, па би се и сам после у Азији скрхао“. Тражи да књиге хитно пошаљем једанаестиорици његових пријатеља и познаника.

Из Пуле, Брана Месаровић „најбољи коректор у Југославији“, некад, шаље ми сепарат из *Историјској мозаика*, год. VII, бр. 1 за 1969. – чланак Јосипа Перцана: „Два писма Отокара Кершованија Мији Мирковићу – Мати Балоти“. Скоро цео штампан табак, на луксузној хартији, са фотографијом једног писма. Једно је из *Београда 20. маја* (које године? – 1926). *Рад* је почео да излази 1. маја; био је изишао и други кад О[токар] К[ершовани] пише Мији [Мирковићу]. Илија Петровић постаје „све огорченијим противником Драгољуба“. О[токар] К[ершовани] посетио кућу Раде Вујовића у Пожаревцу, где је видео његову госпођу и другарицу, рођену на Ријечи, Талијанку. За њу О[токар] К[ершовани] пише да је знала само талијански и немачки, само неколико речи српски и да је чудно одударала од припростих Вујовићевих родитеља. Каже да је била раније

„другарица Бердиге, Сератије и Бомбачија, – све угледних социјалиста и комуниста, – некад.“ О ускршњим празницима ишао је и у Јагодину Веселину Вукићевићу, чији *Дневник једног нерадника* је издала Ђурчинова *Нова Европа*. Ја додајем да је Раде Вујовић венчао у Паризу, 21 новембра 1919. Дану и мене, Милан Ђурчин Илију Петровића у Београду (ваљда 1922), а Илија Мију Мирковића 1924. (ваљда). Отокар Кершовани помиње и Мишу (Милошевића, Даниног брата) који је у време кад пише био у Паризу, као политички емигрант, да не би лежао затвор по бројним штампарским кривицама као уредник *Новости*. Ту га је наследио Отокар Кершовани и сам, како пише „зарадио“ 4.500 динара глобе за нештампање нечије исправке. О нашем *Рагу* пише да ни он (као ни Мирковић) није сасвим задовољан, јер није довољно оштар. Он је водио политичку рубрику. Одиста је већ од првог броја било око 600 претплатника, и да су Драгомир Ћосић и Недељко Бранковић-Браничевац били највећма загрејани. „Сада раде (као и раније) све Драгољуб, Ћосић и Бранковић“. То се није свиђало Илији, па је покушао да прави супарничку групу сличну СКА – класје. Није успео ни један већи састанак да одржи. Дошло му је само 4-5 људи код „Бледа“ близу Ботаничке баште.

У другом писму, од 3. јула (вероватно године 1926, 1927), јавља Отокар Кершовани да није полагао испите на Правном факултету, јер је навикао да „иде апсолутно спреман“. Тада је Мијо [Мирковић] био у свом селу Ракаљу код Пазина у Истри. Тамо му је Отокар Кершовани слао *Новости*. Жали се да му није послао „ни ретка“ за тај лист, а да је мени „много криво“ што ништа не шаље за *Раг*. А скоро је увређен Илија што му се „ниједним ретком не јавља“. За Ћосића пише да „ради врло марљиво“, а да је Бранковић „тешко заљубљен“ (у сестру др Милана и Драгог Стојадиновића). Није му јасно зашто се породица др Поповића (Милоша Ђ., зубног лекара, предводничког и скаутског папу) толико ангажује за *Раг* и целу нашу ствар. Пише да сада Рад има око 1.200 претплатника.

За мене пише да идем „опет нешто у агитацију“, вероватно пред септембарске изборе 1927, кад смо у Пироту кандидовали др Поповића). Додаје о мени: „Настоји да са мном (а и с тобом) нађе неки модус вивенди, јер би му било неугодно да се растанемо сасвим. (21. фебруара 1927. смо као група СКА, заједно са М[иланом] Прибићевићем и др.) приступили Савезу земљорадника; са нама је ушао и М[ијо] Мирковић, али не и Кершовани. Илија га је једне вечери у СКА врло безобзирно напао да хоће да направи нову, своју странку и да има пашићевске методе. Сличан безобзиран (и зато можда симпатичан) испад имао је Илија пре две недеље на дискусији о женском питању кад је врло оштро иронизовао „плаве чарапе“...

О себи О[токар] К[ершовани] пише да је последњих месеци извршио „одлучан окрет у лево“, али „уједно рашчистио са многим левичарима и предрасудама“. Није далеко од званичних инструкција интернационале. Ствара све боље везе са свима фракцијама радничког покрета и прати интензивније њихову штампу. Нада се да ће се полако извршити – на платформи „једне Labour Party [лабуристичке партије], лево оријентисане, уједињење свију радничких група.“ Најпре синдикално (можда већ ових дана), а затим и политичко. Мисли да је „најважније да се обнови раднички покрет у варошима“ и да ту треба усредсредити акцију. Сада се „оријентише према личностима“ (одушевљавао се за др Симу Марковића). За њега је „формалан улазак у покрет само питање времена“. „Раднички покрет свагда јача“. У Београду ће се ускоро покренути лист и ревија; да ће све радничке групе изаћи заједно и самостално на изборе и ту тезу је и бранио на последњем састанку СКА. Пре свега за општину у Београду, и другде у Србији. Идеолошке основе: атеизам, интернационализам, републиканизам, као супротно од теологије, етатизма и монархизма. За сељачки покрет није спреман, као ни за свесловенску солидарност, задругарство итд. (Писао о тим стварима у *Младој Југославији*). Ако не успе да лаже, и не оде у „четврту партију“ или нешто слично, посветиће се виолини, клавиру, концертима и сличним уживањима. Догађаји су му били недавне премијере Пирандела¹⁵⁶ (шест лица...) и посматрање. Био је у Скопљу и ноћ провео са лепушкастом Fraulein Liserl у II класи брзог воза, али она је отпутовала даље, за Атину. Био је у прекрасном Сомбору“. Већ месец дана станује код професора Јована Максимовића¹⁵⁷ – једног толстојевца, са пчелама, маштом, сјајно одгојеном децом и огромном радиношћу, иделистом ко што су она деца од 14 година кад пишу прве стихове и уздишу под прозорима (као ти некада под прозорима Криачићке...). За себе још пише да његов „оптимизам, коме се ти волиш да подсмеваш, а који понекад може да изгледа као фатализам, није поколебан. Сваког дана кад се дигнем ја сам сретан што сам жив (чак и

¹⁵⁶ Луиђи Пиранделло (Luigi Pirandello, 1867–1936), италијански књижевник. Писао је романе, приповетке и драмска дела, у којима је износио идеје о илузорности реалног живота и реалности субјективних илузија. Гл. дела: новеле *Приче за једну годину*, *Смрт на леђима*; романи *Покојни Матија Паскал*, *Њен муж*; драме *Ђакомини*, *Хенри IV*, *Шест лица траже писца* и др. Добио је Нобелову награду за књижевност 1934. године. – *Мала енциклопедија*, књ. 2, 995.

¹⁵⁷ Јован Максимовић (1864–1955), књижевник; студирао на филозофском факултету у Пешти и Бечу, где је и докторирао; радио као професор гимназије у Београду; одличан познавалац руске књижевности и познат преводилац с руског: преводио је Толстоја, Тургенјева, Чехова, Горког, Достојевског, Љермонтова, Островског и др.; писао и студије из књижевности; крајем 19. века побележио од рудничких гуслара преко 120 епских песама. Израдио велики Песнички зборник. – *Мала енциклопедија*, књ. 2, 560.

онда када пада киша, коју мрзи). Осећа како га „веже крв са мојом земљом“. Умро му је стриц по мајци и осетио је како умире један цео човек из оне старе генерације крашких сељака који су као нека сељачка аристократија, тврдоглави и поносни као права феудална господа“, и „како се рађа једна генерација која даје фашисте и бољшевице“. „Да ли да плачем за Девинским заљевом који ће сигурно изгубити своју лепоту кад га узму у руке људи са тим новим менталитетом?“

Писац чланка у *Истарском мозаику* наводи да је Отокар Кершовани рођен у Трсту 23. фебруара 1902, али је живео у Пазину. После је у Карловцу био у ђачком интернату, који је основан 1919. највише због Истрана. Матурирао је 1921. па се уписао на шумарски факултет у Загребу. Заједно са Мирковићем прве разреде гимназије у Пазину Мирковић у IV, Кершовани у I. Кад је завршио IV, Мијо Мирковић протеран из гимназије као противдржавни елемент. Наставио у Моравској, 1919. ту матурирао. Доста се мучио. Више се зближили тек у Београду, као истарски публицисти. Мирковић се није цео давао политици ни уопште јавној акцији. Кершовани – „Јанукићу“, у потпорном друштву Загребачког универзитета. Писао у Новој Југославији 1922 – 1923. Као ђак у истарском интернату радио за *Тимор* – Тужну Истру морамо ослободити радом.

Не наводи тачно писац чланка да је већ из Загреба Отокар Кершовани био у вези са СКА: Ја сам је с њим и с Мијом Мирковићем, Милошевићем основао у лето 1924. Друго: СКА није никад била „Блиска К[омунистичкој] Партији“. Истина је да Отокар Кершовани није веровао да од СКА може постати странка. У почетку му је то изгледало вероватније: борба за власт кроз политику – на томе смо се сложили у Мачванској улици јуна 1924. Ружно и без познавања пише Јосип Перцан о мени; не разликује Бранимира, књижевника од Драгомира Ћосића, агронома. Ново је за мене да је Отокар Кершовани „већ као опонент левих стремљења у СКА примљен у СКОЈ, и кратко време након тога и у Покрајински комитет за Србију“. Лишен је слободе у фебруару 1928, како наводи Нусрет Сеферовић у *Избору чланака*. (Не верујем да је речи које му се приписују на стр. 15 чланка у *Истарском мозаику* изрекао пред судом тада, 1928. Мислим да је то било касније, кад је осуђен на 10 година. Сем ако је добио још две у казниони.) После пожаревачког затвора вратио се 1929. у Београд и тек после тога је био суђен на другу робију, – 1930. У Сремској Митровици и у Лепоглави. Уређивао робијашки лист *Ударник*. У фебруару 1940. пуштен, и тада се нама јавио из Загреба. – 194 . поново ухапшен и изручен усташама са О[гњеном] Прицом,¹⁵⁸ Б[ожидаром] Ацијом¹⁵⁹ и

¹⁵⁸ Огњен Прица (1889–1941), професор, публицист и политичар; рано је приступио напредном покрету, члан КПЈ од 1921; од 1927. члан ПК КПЈ за БиХ; бавио се марксистичком публицистиком, преводио је и писао оригиналне радове још као студент; са Божидаром Ацијом уређивао је многе напредне часописе: *Знаност и живот*, *Култура*,

другима. Верујем да је могао довикнути онима који су га стрељали. „Убојице, научите се пуцати!“ Али сведоке не знамо.

Мило ми је што Ј. Перцан помиње и Николу Стиховића који је такође био са нама у СКА и Михаила Ивешу¹⁶⁰ – обојицу Истранине – то је писао у нашем *Гласнику југословенске омладине* у Француској 1919, а у Крагујевцу се дружио са нашим људима и био стрељан у рацији 21. X. 1941.

Недеља, 11. јануар 1970.

Дафне, Милан и Стела отишли су на Хвар, у Стари Град, на семестрални распуст. Лекарка др Мира Драшкоци одобрила је боловање, и Дафне је могла да прати ћерку.

Понедељак, 12. јануар 1970.

Тек сада је стигло 4 динара за *Анџеј* за Живадина Стевановића из Брестовца у Грузи, и моли да му се пошље *Ведрина* кад изиђе. Сачувао је *Раг* из 1927. и поново прочитао мој чланак „Сељанка“. Учинио му се да „ништа снажније и истинитије о жени на селу до сад није прочитао.“

Од најбољег расковничара, Србољуба Митића из Црљенца у Стигу, добио сам до сада најповољнији и најинтелигентнији приказ *Ведрине*. Уверен да нико неће веровати да је то писао један млади сељак из пожаревачког краја, дао сам да се његово писмо фотографише, а на полеђини сам га, у више примерака, откуцао. Ево, *преписујем дословно*:

Израз и др.; био је главни уредник *Борбе* у Загребу 1928–29, због чега је, после забране листа, био осуђен на седам година затвора. По налогу Мачека и Шубашића ухапшен је после 27. марта 1941. и предат усташама, који су га стрељали 9. јула 1941. – *Мала енциклопедија*, књ. 3, 96.

¹⁵⁹ Божидар Ација (1890–1941) докторирао је на правном факултету у Прагу; био је повереник за социјалну политику у Земаљској влади у Загребу; 1926–30. у Радничкој комори у Загребу, а 1939–41. начелник правног одељења Државног уреда за осигурање радника. После Првог светског рата био је под утицајем Масариковог „народног социјализма“; од 1919. члан је Социјалдемократске странке Хрватске и Славоније; 1935. прелази на позиције КПЈ и бори се за остварење Народног фронта на челу с радничком класом. Писао је стручне чланке у Радничкој штампи, Књижевнику, Одјеку, Новом листу, Изразу. Мачекова Заштита га је ухапсила и предала усташама, који су га 9. јула 1941. стрељали. – *Мала енциклопедија*, књ. 1, 161.

¹⁶⁰ Михаило Ивеша, Истранин, друг Драгољуба Јовановића са студија у Француској. Сарађивао у Гласнику југословенске омладине у Француској, био адвокат у Крагујевцу, најпре републиканац, затим комунист. Стрељан у крагујевачкој рацији 21. октобра 1941. – Д. Јовановић, *Политичке успомене*, књ. 12, 102.

„9. I. 1970. Црљенац (Стиг)

Драги чика Драгољубе,

Усудио сам се да Вас присније ословим јер ми „Ведрина“ даје права да мислим о Вама као о човеку којему се морам дивити и који ми је у многу чему (нека ово не зазвучи преишенично) веома близак по сјознаји свести. Просто је чудесно како је прошићала моја прошлост мукојрјној сјознавања природе, људи, светиа, уметности и филозофије док сам читао Вашу књигу свезнања тако прожећу поезијом и озареном великом људском вером у свети и живљење. У тим шренуцима скоро да сам пожелео да се оканем својих црних поетских оисесија али је то, сасвим сам уверен да ћете ме морати схватити, немоћу јер би то било и поубљење моје исеме, те и мене самога. Но, када не бих веровао у своју поезију, када бих изубио своју Веру – зар бих могао и да живим.

Но, да говорим о „Ведрини“ о тој, за мене невиђеној ризници велеумља, где се свети поју чудесне некакве контрајунктне вршешке, дутобојне и многозвучне а складне окреће пред умом, усклађујући орфичком моћи наоко айсолутно оиречне појмове; Чудно је да се тако виртуозно (а рекло би се лако) могу укомпоновати у једну (разложно нужну) монолитну целину нпр. јуко, пошћено хроницизирање политичких промена у једном времену са свевремјем поезије и дивотним биогеографским ликом светиа, етничким квантитетима и ... набројати се не може колико се је драгоцења слило у „Ведрину“ а да се није најравио талиматјас, но се добио фасцинирајуће лей и божанствено истинит мозаик, лик прелей и пребодати овога светиа који несрећни људи, еонима већ, анимално силују и скрнавe.

Да Вас не бих премногу замарао хвалом „Ведрини“ јер добре делу за хвалу довољно речи и нема, могу Вам само рећи ово – ако се ојоравим од ове психичке кризе која ме од јесенас просто хара, наоружају се Ведрином и ако поживим верујем да ћу доста доброга створити.

Будите уверени, драги чика Драгољубе, у моје изузетно пошћовање Ваших дела и у моје чврсто пријатељство!

Ваши Срба Мишић.

П. С. 20 динара ћу Вам око 1-ој или нешто касније за „Ведрину“ послати.

Правим изузетак, и овом Дневнику прикључујем, као једини документ, ове Митићево писмо. Не мењам ни ортографију, ни интерпункцију. Сељак-песник, творац незаборавног „Родослова“, кога смо видели у Дому омладине како чита тај исти „Родослов“, али он мене и Дану није видео. Писао је дакле непознатом.

9.1.1970.г.
Београд

Дрота гига Драгољубе,

чудно сам се да Вас признаје основни јер ми „Ведрица“ даде право да пишем о Вам као о човеку којем се мисли да биће и који ми је у много чему (нека ово не зазвучи преопштеност) веома близак по стварању света. Просто је чудесно како је организовала маја органоиди личностног стварања Драгољубе, умишљивости и формозације док сам пишем Ваму и многу ствари тако организују својом и озареном великом мудростом варају Свети и Животице. У тим стварима сам да сам осетио да се охвата својим изванредним поседом одсеја али је то, осећам сам убрани да ће се ме мислима лавати, немогуће је да би било и отуђене маје бесте, те и мене самога. Но, кад бих веровао у своју ствар, кад бих мислио своју веру заједно бих могао и да живим.

Но, да говорим о „Ведрици“ о тој, за мене невазичној прозаници величине, где се свет појавио чудесно чикаве рачунице, контролације, бројке, дубоке и многобројне а складне окрете пред њом, умишљивости органоиди маја као и апсолутно отворене ствари. Чудно је да се тако виртуозно (а рачко би се лако) могу чикаво стварати у једну (различито мисли) монументалну целину под једно, својом крови чикавае органицијских ствари у једном времену са ствареним ствари и дивотним биотоморфним ликом света, лаватики квалитетима и... Чикаваје се не може нитко се је Драгољубе рече у „Ведрици“ а да се вије вистриво талмачује, но се даје организацијама не и бојанијево мислима мислима, так ствари и пробојни света света који несрећно појави, евоина ват, адимацио ствари и окрете.

Да Вас не бих признаје земарио хвалом „Ведрици“ јед добре делу за хвалу државно реги и нама, могу Вам само рећи ово — око се отворити од све бичијске криве која ме од једне од овога света, немогуће се Ведрицом и ако органицијским веријем да ћу дошао доброту ствари.

Будите уверени, дрота гига Драгољубе, у моје личностно ствари Вамо дела и у моје ствари организације! Вам

Јова Мислић

Из Загреба су, 10. јануара, Мила и Мирко Рачки (Палмотићева 5/III, где су добили нов, леп стан) писали о *Ведрини* као „врло интересантној књизи“ и честитали нам Нову годину. 11-ог се јавио из Равња стари друг Стојан Анић поручује три комада *Ведрине*. „Ако можда ниси знао, знај да си за неке још увек Баук, а док све што је паметно тј. (има) здрав разум, знао је и зна да Баук не постоји. Али свет је такав. Позивао сам неке другове да те посетимо, да се поразговарамо, и сваки је тај позив радо примио, али никако да кренемо. Закључујем да је посреди Баук“. Тражи да им пружим „неке гаранције“, па да им прочита, да се „бар“ насмејемо кад видимо какви смо јунаци“ – у Мачви.

Др Мирко Дошен, пријатељ Јове Петровића, нашег портретисте, пише ми 11. I за *Ведрину* да је „колосална у сваком погледу“. Честита ми, али се ограђује. „Ти си за шире концепције, а ја сам опет прешао на уже.“ Лекари су му нашли проширење срца, па је „из њега морао избацити све „изме“: југославизам, илиризам, русизам и панславизам“. Избацио је и Штросмајера и Рачког. Бољује од „стереотипне српске болести: проширења срца“. Лекари га лече кеоптином, а он својим Србима препоручује „уже концепције“. Кад већ болују од проширења срца. Мени поручује да пазим: „Радић ће ти упропастити срце!“

Четвртак, 15. јануар 1970.

Влада Александровић, бивши судија, жали се да умало није остао без *Ведрина*, јер је отвор на сандучету за писма узан, а „златна деца“ су је носила. Случајно је ипак до ње дошао. Жалили су ми се и други, особито којима сам послао више примерака, а станују на спрату.

Истог дана, гђа Мила Ђорђевић, професор на француској катедри шаље писмо брата Слободана Мијовића из Пераста којим захваљује за књигу и посвету. Добио је моју исправку на писање *Полиџике* и „оне неистине“, „петпарачка репортажа“. Он писца лично познаје. Увек сам био задивљен вашим животним еланом, а сада поготово. Ви сте јединствен случај, бар колико је мени познато“. Поздравља Дану, мога „племенитог саборца“.

Сестра Лила, са своје стране, пише: „Дирнули сте нас знатно дубље него што можете претпоставити. Ви спадате у малену фалангу ретких људи које је Диоген свећом тражио“. Комад „Вожд“ (од Студеног) је лоше направљен, али је његова порука горка као чемер: „Србији нису потребни значајни људи, јер она гледа да их се што пре отараси. Није, авај, дорасла. Асоцијације су се наметале.“

Недеља, 18. јануар 1970.

Јавио се Милан Кашанин, „пријатно изненађен *Ведрином*“. Чита с великим интересовањем и верује да ће она изазвати „велику пажњу у јавности“. (До сада, ниједан лист је није поменуо.)

Истог дана се из Melun-а, где ради у болници, одазвао млади Франсоа Lethève. Ради као робијаш; у клиници је с њим једна болничарка југословенка. Рекла му да он њену земљу познаје боље од ње. Кћи Claire има 8 месеци.

Преко Миодрага Поповића, др Милан Бракус саопштава своје утиске о *Ведрини* и мени: „увек свеж и пун енергије“. – Виђа се с Радишом (Воркапићем) у Паризу. „Нове генерације иду новим путевима које ми често можда нисмо у стању ни да схватимо“.

Истог дана из Прибоја [Милош Стевовић] изјављује саучешће поводом смрти „нашег доброг и паметног Дема“. Сећа се свог разговора с њим у октобру 1944: „Како је паметно умео да види и осети догађаје!“ И Воја, брат др Свете је био „диван човек“, као и „сви из њихове породице“.

Среда, 21. јануар 1970.

Дошао ми син Ирене Селимира Лончаревића да га документујем за матурски рад о улози Србије у Првом светском рату. Дао сам му свеску Станојеве *Народне енциклопедије СХС* и још нешто. Симпатичан дечак.

Четвртак, 22. јануар 1970.

Најпре Тодор Стојков о оном питању „одозго“ о мојим интернацијама у Санџаку. Слаже се да је сигурно у вези са штампањем *Ведрина* у Пријепољу. Затекао га је Милош Павловић из Влакче. Волим што је Банаћанин-комунист-историчар видео Шумадинца левог земљорадника. Лично ради својих 7 хектара, а облачи се и понаша као грађанин. Кад смо остали сами поверава ми своју бригу: Ко је Манојло Ратковић, чију књигу-утопију о 2080-ој години је случајно извукао из ватре, као војник на Дедињу, кад су победници партизани спаљивали буржоаске библиотеке. Предаје ми на машини преписану ту књигу.¹⁶¹ Има и један увод од његове руке, па долазим до сумње да се иза Манојла Ратковића крију његови властити снови о будућности. Он ме уверава да је тај човек постојао и да

¹⁶¹ Реч је о роману Манојла Ратковића *Живот који долази*. Роман будућности, објављеном у Београду 1938. године. – *Народна библиотека Србије, Каталог књига на језицима југословенских народа 1868–1972*, књ. X, 40.

је он његову књигу само преписао. Моли ме да се у библиотекама обавестим о другим његовим делима. Видећемо. Милош је озбиљан, паметан, обавештен, поставља се као политичар више него као песник, кога сам нашао у *Расковнику*. Признаје да није песник, али захваљује тој песници што је послужила да га пронађем и да се упознамо. Оставља ми Ратковића; доћи ће по њега за два-три дана.

Пећак, 23. јануар 1970.

Пред подне код Босе и Љубише Ивковића, где налазимо Весну, девојчицу њиховог Луке. Питам је оно што ме највише занима. Какви су код њих у Осјечкој гимназији, односи између Срба и Хрвата. Каже да се код младих питање националности не поставља. За многе уопште не зна да ли су Срби или Хрвати. Не разликују ни муслимане. Друже се, воле се, свађају се, а не знају ко је које вероисповести. Она је врло самостална, али је још добар ђак, и иде ка матури.

Од нашег Милутина Најдановића као обично писмо. Кад је био последњи пут питао сам га пред одлазак колико времена је био у Комунистичкој партији. Одговорио је брзо и одлучно: „Ни дана!“ – „Ја сам тако и мислио, али ме један наш друг недавно збунио тврдећи да си сигурно у Партији иначе не би могао да радиш у Служби државног књиговодства.“ Објаснио је да у ту нову установу није било тешко ући, и да су тражили банкарске службенике, не питајући за партиску припадност. У партизанима су га питали и декларисао се као припадник Народне сељачке странке Драгољуба Јовановића. Сада пише да је, после тога разговора, више не долази код нас, да ми се опет нешто не би десило па да он буде крив. Кад се сумња у њега, боље да га људи не виђају. За време окупације се увек интересовао за моје здравље, али Дану никад није питао где се налазим. Од 1955. до 1968. није долазио просто зато што: „није имао куражи, бојао се за своје троје деце“. Многи су страдали као „драгољубовци“, али никоме није одузет хлеб, али он је морао да ради за двојицу, само да би се одржао и да би догурао до пензије. У поподневној, односно ноћној смени је радио пуних 19 година. Да је био у Партији не би имао само 1.500 нових динара, него дупло, као онај „наш човек“, дотични. Мислио је на Анђелића, који ми је одиста изразио своју сумњу. Потсећа да је 1946. искључен из Народног фронта; исте године му одузет пиштољ: „у служби није напредовао као они који нису били „драгољубовци“ и „црна реакција“ (које је било много у Сл[ужби] држ[авног] књ[иговводства]). За 40 година радног стажа пензија му је 950 нових динара, а нека питам „тог нашег човека колика је његова. – Подсећа ме да је пре рата сваке недеље одлазио у села и говорио од срца за праведну ствар. У априлу 1945, у

партизанској униформи је у Колу српских сестара, устао да ме брани од напада чланова Партије, који су се још издавали за наше. Због тога је имао трновит пут, али се не каје. Остаје мој поштовалац, а за 3 књиге ће послати новац чим их буде продао. Згранули смо се на то писмо. Одмах сам му написао да не лудује. Да сам ја сумњао у њега, не бих му рекао туђу сумњу. Погрешитиће ако прекине, јер се после веза тешко успоставља.

Понедељак, 26. јануар 1970.

Из Самарканда у СССР стигло писмо од 17. I. од неког Александра Дуличенка (фах 7) којим тражи *Ведрину*, на основу огласа у Политици. Не може да плати новцем, али ће ми послати руску књигу коју будем желео. Послаћу му сутра, а он како хоће и може.

Од Ивоне из Шатијона велико писмо од 21. I. Добро је, дакле, на келтски начин, наслућивала да са нама није у реду. Моје писмо је обавестило о свима нашим, особито Даниним, невољама. Да ли може да учини нешто за нас? Разуме и бригу око „новорођенчета“ – *Ведрине* – и желела би да корист не буде само морална, него и материјална. Све је потпуно без компаса, тоне у ужас, па разуме што сами себе сагоревају, претварајући се у буктиње француски гимназисти који живе релативно срећно. „Dégout sans esperance!“ [Гађење без наде] То замагљује њену ведрину, која већ није много сигурна. Веровала је да је постигла то стање о коме сам ја писао, али путем равнодушности, можда чак извесног *durcissement* [отврднућа], којим се нимало не дичи. – Да ли Дана иде на рехабилитацију. Пита, јер је и сама прошла кроз нешто слично са левом руком. За запалење плућа сада има много антибиотика. Можда би се неки нашао и за њу, упркос алергији. Дема се сећа са бугарске приредбе у Дому синдиката 1966. И „тако симпатичног израза његове жене (Наде) са лицем пуним доброте“. Одиста, живот тече сувише брзо, и деца се удаљавају од нас. Њена кћи је долетела као ветар и ишчезла; син ради са страшћу, без предаха. Унучићи још код ње не стварају панику, али ће то доћи, као код свих родитеља. „Да ли смо ми били тако компликовани? У сваком случају нису се старији толико бринули о нашим комплексима“. – Хтела би да нас види опет, али се не усуђује да прави планове. Тако много ствари би хтела да нам каже. Захвална ми је што сам је побудио да прича, писмено, свој живот. Још је парализована пред *la période sneomunicable*“ (време односа са Никодијем). Најбоље што је у животу написала, то су стотине растурених писама и њему. У последњем разговору (у болници) одговорио јој је на једно питање из 1926. – није био заборавио. Око ње, нико није истински срећан. Ретко је ко имао и оно неколико година као ја. Толике љубави су бедне; треба уживати у ономе што нам је дато. Жали Љиљану и

њене кћери. Добро је што се Мака и Боби добро слажу; осетила је њихову солидарност кад је била у кући; живели су у некој врсти страха. – Умро је социјалист Таном Прижан кога сам и ја познавао. Дуго је био болестан. Читала је, преведен с енглеског Ђиласов чланак „Лењин и лењинизам“: јасно и занимљиво.

Ушорак, 27. јануар 1970.

Милош Павловић дошао по Ратковића. Уверио сам се да је само преписао књигу. Одneo је.

Поподне смо Дана и ја ишли у Доситејеву 13, да честитамо 21-годишњицу Бојкиног и Слободановог брака. Слободан саопштава да је одиста постојао Манојло Ратковић и написао више књига. Нешто има народна библиотека: *Како ће изгледаџи 2085.* – и још две књиге.

На тога Св. Саву, 27. I писао Никола Радованов из Новог Сада: баш тога дана завршио први део *Ведрине*. Раније је тврдио да Ведрина не може бити боља од Мемоара, које је читао. Био је упоран и кад сам га са осмехом чекао да и њу прочита. Сада признаје да је био „брзоплет“: „Истрчао сам као ждребе пред руду“. Мемоари су га пленили зато ваљда што је догађаје познавао, па и сам у њима учествовао. Осећао је и стид што више није урадио: младалачко, лудо, пусто доба је то дозвољавало. Он, као Наполеон, *cote civil*, више цени свој рад на задругарству, особито Задружну шећерану у Сивцу. Сада, после *Ведрине*, пита се ко би могао дати критику на њу. Можда Скерлић, али није сигурно, јер је он познавао само француску књижевност и историју. А ово дело обухвата, са тачним познавањем, свих 5 континената, па и шест, не само у књижевности и историји, већ у географији, ботаници, морима, пределима, државнике, политичаре, писце.

„Заиста, заиста, ово и овако обухватно и целовито приказати, реткост је и то каква реткост“. Не слаже се да су француски револуционари били чистунци. Али види да је мени Француска не друга држава, него одмах до Југославије! Никола зна све те људе и сада их помиње, али из *Ведрине* се може сазнати о Француској и више но о својој постојбини.“ За Енглеze каже: „Ни да сте друговали са Енглеzима не бисте их боље познавали“. „Школа политике и државништва“. Опет Никола наводи чувене енглеске политичаре. Италија и школа лепоте. – Нису Мемоари изгубили своју драж за мене, али је „овом књигом још више увећано моје уверење да је овај писац више него негдашњи енциклопедист“. „Све је речено, све“. „Водите човека кроз живот као за руку и указујете шта има да прође и да види, те и да зна.“ Жели и остале књиге (писане у затвору) да прочита, кад се опорави. Сада жели да чита даље књиге мемоара, а бавиће се и црквеном

историјом, пошто је сада у моди измирење цркава. То га потсећа на раније покушаје Уније – 1272, или 1274, 1349. римска, па 1439. флорентинска, – али све се распало. Хоће ли се сада сложити кад, сем политичких, имају веће идеолошке противнике?

Пре Николиног, стигло је Мари-Анино писмо од 21. јануара. Одговара на наше невоље током прошле и почетком ове године. Данина невоља је дира највише. Радује се што је *Ведрина* (Sérénité) ипак одштампана, али је она никад неће моћи читати. Други успех: Срђан ће имати 15 година! Али ту су и жалосне ствари: Израел, Арапи, Бијафра. А велики их снабдевају оружјем, да се убијају. Утеха: двоје лепе деце је донела њена Шантал, а Жан-Пол треба да се врати из Индије.

26. I. Милутин Цанић јавља да је после изгубљена четири примерка, преко Љиље добио *Ведрину* на поклон: „Читање причињава висок степен задовољства, а као приручник може се прочитавати у одломцима. Дивна ствар!“ И Љиља се, каже, одушевљава.

Темира Шаренац, из рачуноводства СИВ захваљује за *Ведрину*: „Верујте да сте ме тиме много почаствовали!“

Гђа Милица и гца Иванка Типсаревић веома гануте посветом на *Ведрини*. Сада тек жали што није за очева живота искористила све што је он могао да јој пружи. Волела би да их Дана и ја посетимо једном.

Субота, 31. јануар 1970.

Ратко Јовановић из Божурње. – „Ваш Ратко“ дошао после много времена. Има сина у Београду, у Генералтуристу, као стручњак за ловачки туризам; агроном. Довешће нам га и узмеће *Ведрине* за друге, а за себе добио. Дао неколико адреса.

Предвече смо били код Маке и Бошка Јовановића, Никодијеве. Боби [Бошко] ми израдио неколико фотокопија писма Србе Митића. Тако нико неће сумњати да је он сам оно лепо о *Ведрини* написао. Ратко има и сина на имању, али тај нема амбиција ни великих интересовања. Ратко се много познаје са Милутином Најдановићем и сада ће му отићи. А Милутин долазио њему за време окупације. Сада код њега оставља, за продају, своју добру љуту ракију.

Недеља, 1. фебруар 1970.

Ми код Жане и Слободана са Милутином Ристићем. Њему првом [сам] дао фотокопију писма Србе Митића да понесе у Лозницу. Сви се дивили. Кажем им да сам од Милорада Бањанца, сељака-писца добио писмо после читања увода у *Ведрину* и саме књиге. Мени се обраћа овако: „Цењени

господине и велики борче за народна-сељачка права, што принесе неизмерне жртве за малог човека – људска бића, која се вечито боре са природом преврћући црну земљу, за исхрану црна живобића на земљи...“ Кад му је Милутин прочитао „Читаоцу који жури“ – „заиста ме обузе нека ведрина из овога живота, а вечито из трновита пута.“ Донео је то у Лозницу сину лекару и психијатру, и он је са задовољством прочитао. Тај син ради по 12 и 16 часова дневно, а сем Лознице „обдржава“ Љубовију, Братунац, Зворник и Крупањ. Отац је троје деце, а жена му је професор немачког и енглеског. Многи га хвале, да ће бити наследник дра Марина, коме су тих дана уручили Вукову награду. Кад му је, после 40 година дружења и сарадње, честитао обојица су пустили сузе док су се љубили. Он, Милорад [Бањанац], у два маха је почаствован да положи венац на Вуков гроб – поводом 130-годишњице Вуковог Буквара и стогодишњице 1964. Слика је ушла у *Сјоменицу* Вукову 1864–1964. Сам је руком написао књигу *Вук и Вуков завичај*. То је прекуцано и налази се у Српској академији [наука], у музејима Вуковом и Доситејевом, у Етнографском и у Народној библиотеци.

Понедељак, 2. фебруар 1970.

Од Јове из Лесковца. Жали се да нема вести од нас, којима је послао 40.000 за 20 књига, ни од Драшка коме је писао после Демине смрти. Рада никако да се смири. Жали Дему, а тешко јој што није дошла на кремацију. Као да су под неком енигмом. „Шта је по среди?“ – У штампани речи о *Ведрини*, а ни исправка се није појавила. – Његов спис о Лесковачком Поречју ушао је у план за издавање. Довршиће га до лета. Нешто слично радовима Ристе Николића¹⁶² (*Пољаница и Клисурса; Крајишће и Власина*). Мора да погледа Дворниковића *Карактерологију*, Цвијића, мора и даље да проучава путујући. Геневски су се јавили. Хтео је да их изненади својим приказом Веселинине књиге „Седам години“, али га нису наши хтели штампати: „није моменат, због наших односа са Бугарима“. А баш зато би то требало објавити. Роман је од преко 500 страна: необично вредна и талентована – та Веселина Геневска. – После Зоркине смрти и са

¹⁶² Риста Николић (1877–1917), оснивач Српског географског друштва и најближи сарадник Јована Цвијића, аутор бројних антрополошких радова, међу којима су: *Пољаница и Клисурса, Кратка историја оног дела српског народа који је живео у Лазаревој држави од 1459. до 1804. године, Стеван Немања и Растислав Немањић, Глацијација Шарпланине и Кораба, Ширење Арнаута у српске земље, Врањска Пчиња у сливу Јужне Мораве* и др. – Народна библиотека Србије, *Каталог књига на језицима југословенских народа 1868–1972*, књ. VIII, 271–272.

„солитерцима“ су везе прекинуте. Већ Влатко из Загреба се никад не јавља. „Наша деца се неће ни познавати кад нас нестане“.

Ушорак, 3. фебруар 1970.

Поп Сава Банковић, из Баљковца код Крагујевца, осуђун на смрт, па на 15 година 1945. Лежао свих 15, сада свештеник у Бешки, узео *Ведрину* за владику шибеничког. Из околине Париза јавио се бугарски земљорадник емигрант, има књижару-папирницу Дадиу 93, 37. улица 18 јуна. Од некога добио *Ведрину* и читао је. Задовољан. Послао сам му, да има своју. Зове се Крстју Зорев. Каже да ме познаје из Београда, у своје време, око 1925.

Ново писмо од Милоша Павловића из Влакче. Брине се што му се не јављам после тако љубазног пријема у Београду. Боји се да ме није увредио својим неким резервама на *Ведрину*: што супротставља Платона Аристотелу и Русоа Гетеу. Још непрестано се пита како сам „смогао духовно-моралне снаге да толике ствари до танчина упознам“. Заједнички нам је циљ: постизање социјалне правде међу људима. Да му кажем, само шта му недостаје. Други Милош (Николе Радованова) јавља нам се из Штокхолма, задовољење свим што гледа и доживљава. Имаће много да нам прича.

Среда, 4. фебруар 1970.

Из Вражогрнца, Стојан Богданов се сећа оне карактеристике из Јежа: Професор без катедре, посланик без дневнице, адвокат без клијентеле. И додаје: Човек на путу без пута; у земљи без земље. Прошлост затворена маглама и мукама. Будућност се не види свему се скори крај не назире.“ А, кад би поново живео, истим путем би ишао. „Уморан, незаморен; гажен-непоражен; уздизан и остављен; плуван неуплуван, каљан неукаљан. Где су стари пријатељи? Где је војска гласача из пиротског краја? „Све се расплинуло као лој на ожегу“. Где је пророчанство (с краја 1927): Сада је сумрак слободе. Нека дође мрак. После мрака, долазимо ми. – Прошао је сумрак, прошао и мрак. За нас опет сумрак, па мрак. И тако наизменично – из сумрака у мрак, из мрака у сумрак. „Кажи, професоре, кажи, где смо сада!?“ И закључује: „Ништа немам да замерим ни теби ни себи. Целог века био сам везан за земљу и за тебе. Од земље – ропство, због тебе – презир. Па ипак ништа није постојаније од земље и од тебе.“ Села се расељавају, држава одумире, пољопривредна добра падају под стечај, на сељачким имањима коров. Шаље ми једину слику која је преживела рат; друго су све однели четници. А шта је остало од њих?! Отац Владо му је изгорео, а он сам је био у логору да би сачувао главу. Тражи *Ведрину*; већ је уплатио. – Ову слику одиста нисам био видео. Стојан седи за писаћим

столом, а иза њега моја фотографија за мојим столом у мојој библиотеци, коју он увељичао и урадио. Чудан човек, тај Стојан Велисављевић-Богданов.¹⁶³

Данас пишем опширно Јови и Ради у Лесковац, да им одговорим о Демином самоубиству и о судбини *Ведрине* после штампања. *Анџеј* је ишао као предјело; књиге је растурено преко 1.000, али новац није стигао у размери. Волео бих до краја године да спремим за штампу другу половину: Рад и стварање; Веровање и знање.

Ми Демина писма нисмо видели, а Драшко се прави важан и упућује ме на судију. У окружном суду никога не знају, јер није било обдукције. Нико не зна тачно шта је Дему руководило, али као да се бојао новог живота, са новом женом, Мађарицом из Славоније, 13 година млађом. Изгледа још млађе. Он као да се уплашио од напора који су га очекивали у сваком погледу, после Наде. „Сада је он имао да буде тај који се труди и стара, који води и управља, а он за то није способан. Та слаба Нада је њега водила и држала усправног.“ Ова жена каже да би му она радо служила и да би га чувала, али он се бојао. Са децом се није слагао; нико му није био добар; лутао је од породице до породице, по целој фамилији, причао свашта, од свога боравка у материној утроби до данас; досађивао је свима, збуњивао све несређеношћу и неуравнотеженошћу, неодговорним причама, изјавама да му треба жена (сексуално) и тако даље. Почео је да верује у чуда, особито кад је на дан славе, 8. новембра, Надина слика пала на кревет ни од кога недирнута... Ми нисмо дали венац, него смо приложили 10.000 динара слепима. Урна је закопана, по његовој жељи у Надин гроб. Ми ниједно од деце нисмо видели од дана погребња. Пре 3 дана је Беба донела, с малом Лилицом, седам комада књига, које је Демо био узео да прода.

Недеља, 8. фебруар 1970.

Др Сима Роцић лекар из Сомбора вратио чековну уплатницу, јер му је вид ослабио (+5), па може да чита само помоћу лупе, што је мучно и штетно. Морао се одрећи читања и скупљања књига.

Из истог Сомбора, 5. фебруара, Веља Јеленковић се изненађује да ни комунисти којима је дао *Ведрину* не стављају приговоре. Други читају пажљиво и по више пута. „Људи као да траже неки отвор, да могу да дишу

¹⁶³ Стојан Велисављевић Богданов, сељак писац из Вражогрнаца, колебао се између десних и левих земљорадника. Даровит луталица. – Д. Јовановић, *Политичке успомене*, књ. 12, 42.

или неки излаз из овог зачараног круга.“ Даје велики број адреса да пошаљем књигу, или бар књижевни оглас. (Сомбор, Алекса Шантић). Књижара одбила да поручи. „Појединци су тако одушевљени да им је то свакодневна лектира. Остају са књигом до касно у ноћ... ко је не узме кајаће се, јер је у њој мудрост.“ Треба да се штампа и други део, мада је сада велика борба против професора, књижевника и студената. Гоне [Милоша] Жанка,¹⁶⁴ иако он није оно што су Ранковић и Ђилас, – али није хтео да одустане од свога мишљења, што су му тражили неколико пута. (Они који су читали *Ведрину*, – пише Веља на крају – људи са различитим убеђењима и различитих категорија у сваком погледу, диве се, поштују и уважавају „памет, поштење и храброст“. То ме подсећа на недавну Љубичину формулу „Памет, поштовање, доброта“, па је касније додала и *humilité* (то је отприлике смерност) – „тога данас више нема!“ Хвала ви, браћо!...

Милорад (Миша) В. Симић захваљује од срца на књизи и на „топлим речима које евоцирају успомену на срећно време наше сарадње и почетка наставничког рада“.

Понедељак, 9. фебруар 1970.

Младен Ст. Ђуричић, бродар, књижевник, јавља да је после читања *Ведрине* записао и ово: „Велики је хуманист др Д[рагољуб] Ј[овановић], и умник и културник, са изузетно јаким осећањем за нашу угрожену стварност. Али ми се каткад чини да је – боловима ишчашен и да би хтео да својом крвљу запише понеке редове... *Ведрине* су драгоцену књига, стигла нам на време и на осећајном и ванредно чистом српском језику... Осећањем лепоте и богатством знања др Јовановићево дело ће послужити једним читаоцима као допуна, другима као подстицај, а трећим и бројно најпретежнијим као безмало филмски преглед српског стваралачког

¹⁶⁴ Милош Жанко (1915–2000), правник; као студент постао је члан СКОЈ-а 1934, а 1941. и члан КПЈ; у НОБ од 1941, обављајући разне војне и партијске дужности. После ослобођења био је помоћник министра за Хрватску у привременој влади ДФЈ, а затим је обављао функције у републичким органима НР Хрватске; био је и потпредседник Извршног већа и Сабора НР Хрватске, као и министар за науку и културу у Влади НР Хрватске. Велику пажњу јавности привукао је у марту 1967. када је јавно критиковао објављивање Декларације о положају и називу хрватског књижевног језика. Због тога је дошао у сукоб са руководством СК Хрватске, зато је прешао на рад у органе федерације, у Београд, где је био и потпредседник Савезне скупштине 1967–70, када га је ЦК СКХ сменио са свих политичких и државних функција због „ставова о међунационалним односима и улози федерације, који су у супротности са политиком СК Хрватске“.

генија, упркос свима, и најкрвавијим ударцима судбине“ (тел. 440–451 – да се јавнем пре него му кренем „на шољу разговора“).

Ушорак, 10. фебруар 1970.

Пишем Пави Маринковић, одговор на писмо којим нас „извукла из неизвесности“. Тешка болест, боравак у пулској болници. Јављам о Даниним невољама са руком и са запаљењем плућа, о Деминој смрти, о кампањи против мене, о мојим демаршима за исправку, о *Ведрини*, коју многи плаћају само кад сретну мене или кога од мојих, – да им не би било на чековној уплатници... Послао сам њеном братанцу у Швајцарску.

Преkjуче био стари друг Милован Прокић, банкарац. Донео ми на преглед своје мемоаре, узео *Ведрину*. Причао како [је] био са Сретенем Жујовићем у Ексу код Марсеља, у школи трговачкој. Сретен неко време и на Вишој комерцијалној у Паризу, па отишао у Легију странаца. Доћи ће да чује моје мишљење о његовом спису.

Четвртак, 12. фебруар 1970.

Од Милована Прокића писмо, пре друге посете. *Ведрину* је прочитао „на душак, али полако, размишљајући, пратећи мисли са уживањем“. „Права је посланица за дух и душу. Ваш јасан стил може да се мери само са луменима наше лепе књижевности: Скерлићем, Слободаном Јовановићем, Ивом Андрићем, др Војиславом Ђурићем.¹⁶⁵ Али ниједан од поменутих није писао овако енциклопедиски и опште-човечански као Ви у *Ведрини*. Ниједан није владао социологијом. Цело градиво је писано као песма у прози. Као виртуоз на виолини, ви пишете о човеку, о живој и мртој природи, свуда налазите душу. Видели сте континенте, океане, планине, реке и, што је најглавније, *живош*... О селу и сељацима нигде нисам прочитао нешто лепше, повољније и научније – социолошки објективније“. Кад опет дође, узеће још примерака.

Пишем Југани Стојановић о њеном *Леонарду*. Није, дакле, само одличан преводилац него и добар писац. За сваку страну реч наша је лепо

¹⁶⁵ Војислав Ђурић (1912–2006), историчар књижевности, професор опште књижевности на Филолошком факултету у Београду, члан САНУ; објављивао је студије из стране и југословенске књижевности, посебно се бавио проучавањем народне књижевности. Дела: докторска теза: *Тужбалица у светској књижевности; Књижевност старог Истока, Порекло поезије, Постанак и развој народне књижевности, Антологија народних јуначких песама, Говор поезије I, II, III*; студије о Доситеју Обрадовићу, Вуку Караџићу, Војиславу Илићу, Милану Ракићу, Ивану Горану Ковачићу и др. – *Мала енциклопедија*, књ. 1, 704.

српско покриће, обогатила српски језик добро изабраним практицизмама, освежила старе речи. Даровито описује природу, особито биље и цвеће, ужива у наборима хаљина, очима и речима милује ивице и површине ствари. Највеће изненађење: понире у душевне борбе у радости и туге, у сумње и наде. Вешто је ограничила број Леонардових блиских, тако се показује јединство његових симпатија, трајност његових осећања, приврженост истим вредностима. Има смисла за драму; много је читала Пирандела. Она је била досад преводилац, мост, али има и свој властити пут. Уме и да ствара, зато жалим што није „развила тему“ – што неки и мени замерају читајући *Ведрину*: баш кад је желео да више сазна ја сам прекинуо. У томе има и скромности и вештине, али је читалац оштећен. *Леонардо* је пун садржине, која је и мало лична, да не кажем аутобиографска. Радо ћу читати и друге њене оригиналне написе.

Вечерас ме је изненадио др Влада Станојевић,¹⁶⁶ пиротски Трнски, санитетски генерал и универзитетски професор у пензији, председник секције за историју медицине и фармације, коју је у Српском лекарском друштву и основао. Добио је и читао *Ведрину*, па ми донео V књигу њиховог *Зборника*, где је његова велика студија о колективним односима (Хаџи-Рувимова 2а – 46-705). Старији доста од мене, али крепак, свеж. Говорио ми опширно о својој историској секцији Српског лекарског друштва којом се поносио. Објаснио да се у Зборницима на нарочит начин штампају предавања одржана у секцији, у његовој вештој и упорној организацији сваком предавачу је он налагао да своје предавање откуца на писаћој машини у одређеном формату, ширине и дужине текста *Зборника*, а даље је била његова брига: да се сними и преломи у штампарске табакe. Испадале су велике књиге, као ова V, коју ми је донео и поклониио. Ту сам видео и два-три предавања о др Владимиру Дворниковићу поводом његове годишњице, од Ксеније Атанасијевић и њеног супруга др Милана Марковића, од Добривоја Дим. Бранковића о др Војиславу Кујунџићу, оснивачу *Оџа* (за кремирање), мога новог познаника др Милана Бизјака и пуно других. Најлепше што ми је рекао мој ведри земљак: „Књига није ни обућа, ни одећа, ни храна, без ње се може. Зато она не сме да чека

¹⁶⁶ Владимир Станојевић (1896–1978), српски војни лекар, историчар медицине, хонорарни професор историје медицине у санитетској официрској школи у Београду; на основу свога рада на изучавању историје медицине, два пута је хабилитован од стране Савета Медицинског факултета у Београду и два пута био биран за наставника за предмет Историја медицине, али то Универзитетско веће није прихватило, па је он, као хонорарни наставник *Историје медицине*, од 1957. године радио на Медицинском факултету у Сарајеву; оснивач је и управник Музеја српског лекарског друштва; био је први председник Југословенског друштва за историју медицине, фармације и ветеринарства, а затим и његов доживотни почасни председник.

купца, него да му иде на ноге.“ Зато је похвалио мој начин. Послао сам *Анџеј* и *Вегрину* и онима који нису тражили, које често не познајем, ризикујући да не добијем ништа. Али ће књига добити, па и ја, пре или после. Његова студија је штампана иако прво куцана, словима која сасвим личе на штампана. Његов тај начин је много јевтинији. Употребљавају га Технички факултети, библиографски завод, и други, све више. Ја ипак не бих...

Недеља, 15. фебруар 1970.

Послао велико и густо писмо упорни Милош Павловић, чим је прочитао *Вегрину*. Касни, јер је ово „читава мала енциклопедија“ и није се могло читати као роман. Пре оцене о књизи, захваљује на пријем у нашој кући. То је за њега био „дживљај који се памти“. Моје речи су му, каже, „прошириле моралне и духовне видике. Највише га импресионисало: „природност, скромност; а поред свега тога „висока морално-интелектуална величина“. Утисак од *Вегрине*: „то се речима не да потпуно исказати“. У релативно малој књизи „сте толико много рекли да вам се ја дивим како сте успели да на тако маломе простору обрадите онако велику грађу“. Сада хоће да говори као ученик, као читалац и најзад помало као критичар: 1) познавање свега чега се писац дотакао: Први рат је био последњи трзај апсолутизма, а Други његов наставак, – и још није завршен. Он Платона ставља изнад Аристотела а Русоа испред Гетеа. Слаже се са мном што сам десне и леве диктатуре ставио у један ред. Али они нису криви за све. Наполеон је био потребан Француској, да спасе Револуцију; Хитлер Немцима, да освети побеђену Немачку; Лењин Русији да оправи расклиману царску државну машину. Не воли што често код мене наилази на реч „буржоазија“, „буржоаски“: После феудализма је свуда у Европи дошла нека врста демократије; само у Русији је једна диктатура замењена другом. На Западу се демократија изметнула у анархију, јер сви грађани нису дорасли за равноправност, па је „суровији“ злоупотребавају. Само САД су за њега добиле тако широк устав, да би свака држава могла постати једна од савезних држава Америке (опет је Русо у праву!) Слаже се са мном да су Французи несебични, да Енглези знају да предвиђају, (само му се не свиђа њихов егоизам).

Тек после *Вегрине* увиђа, како је мало знао, – у политици, у географији, у зоологији, у ботаници, – „перфектан туристички водич, кроз нашу земљу, затим кроз целу Европу“ (извињава се за израз). Пита се како сам све то стигао да научим поред професуре, политике, затвора. „Ви сте једна жива енциклопедија“. Сада жели да чита даље књиге из мога списка. Себе сматра и моли да га и ја схватим као „једну добру сировину коју само мало

треба обликовати, па да се добије ваљан финални производ“. Поздравља много Дану.

Понедељак, 16. фебруар 1970.

Из Лесковца [писмо од Јове], после мојих обавештења о Деми. Дубоко их је све то потресло и унело немир. Рада као да је Надину смрт лакше поднела, ваљда зато што је била на њеној сахрани. Сада разумеју зашто им Драшко није одговорио. Дан пре мога писма, Љубиша је био у Београду и чуо од Драшка и Бебе о самоубиству. То је био нов ударац. Није дошло одмах после Надине смрти, – кад би било разумљивије. Затим, била је ту нова жена, скоро годину дана се спремала нова веза; место тога, конопац о врат... Не сматрају ни они да је то било рђаво – тај нови брак. Осуђује Јова тај корак, јер он значи слабост. Недаћама се треба одупирати другим средствима, пре свега филозофском мирноћом. Јова је био неспокојан десетак дана и многе ноћи патио од несанице. Морао је чак да иде лекару и тражи лекове за смирење и сан, иако је против тих средстава. Јуче је напунио 65 година. Одвезли су се до Владичиног Хана, али без Мире, Богдана, Милана и Јасне, само „петоро старијих“. – На другој густој страни опет се враћа на Демин случај. Смрт не треба звати ни убрзавати. Зар му није била довољна наша близина, једном у недељи „за духовно освежење?“ – „Ви целим својим бићем охрабрујете људе и ширите ведрину, и није случајно што сте и књигу о тој теми написали.“ Демо би се из ње, да је „не само прочитао, већ и простудирао, проучио – из ње би се „напио вере, вере у живот?“ Један фабрички радник који сриче кад чита, упорно прочитава *Ведрину*, и каже: „Ову књигу не треба читати, већ учити!“ А Демо је није ни прочитао, „па није он једини изгубио брачну другарицу. Није Јова очекивао толику слабост од Деме. Он је био доста мажен. Уметничка природа, лако је капирао и био фини у извесним поступцима, спољно углађен, – па „сте га сви због тих особина и мазили“. Кад је Наде нестало, он је поклекнуо, пао. „Боље је када људи науче да сами иду, шибани ветровима и храњени сопственим идеалима и животним циљевима. До беса Јову доводи што се диви њему и мени што смо „умели наћи свој мир“, што „имамо за шта да живимо“, а он – нема! Зар нема децу, унучиће? И код других нема разумевање између генерација, – то није само његов и наш случај. Ни он није ишао путевима његових старих. Сам Јова је свакако своме оцу „нанео некакав бол; а он је остао без жене млађи него Демо. На сахрани није сузу пустио. „Ишао је за ковчегом прав као бор, какав је вечито био. Пао је на руке снаји. Рада је била велика снаја, и он је то стално говорио. Не нама; другима је говорио“. Био је сам у својој соби, „окожен тмином и својим успоменама“, али је много пута дуго у ноћи

стајао на капији авлије да види Јову како се враћа с неког политичког састанка. Тек онда се враћао да легне, умирен. „Мене је гледао као свој живот; радовао се кад чује да Рада и ја певамо“. Једном је рекао: „Појте, славејчики моји!“ Није хтео да чује да се поново жени, иако је имао 62 године, кад је мајка умрла. (Демо је имао седам година више). Демо се „показао као слабић“ и „о себе и о своју децу се огрешио“. То је строг, али „наш народни, сељачки морал“, каже Јова на крају свог писма.

Истог 16. фебруара у Бугарској почиње пролеће и Вера Златарева нам пише. Зимус њен Миша није био добро: патио од бубрега и неког грипа. Субка са својим мужем и двоје деце добили леп стан. Јасен ће дипломирати у јуну као одликаш. Сва три унучета напредују. Шаљу нам мартеницу за пролеће и желе нам га здраво и весело.

Петшак, 20. фебруар 1970.

Из Врњаца, од Милеве са браћом (Бором и Пером) добила изјаву саучешћа, јер су прочитали да је умро проф Драгољуб Јовановић. Нигде није било средње слово К., за мога имењака и презимењака из Параћина, такође проф. универзитета. Било је још неколико забуна. Јови Петровићу рекла гђа Спомена пок. Аћима Марковића, да је носила букет од 1.700 дин., ушла у капелу, али није видела ни Дану ни кога од Милошевићевих, па оставила цвеће и вратила се кући, мало постиђена и мало утешена. Одмах сам писао у Врњце.

Субоша, 21. фебруар 1970.

Из Врњаца писмо „Извињавају се и радују што нисам умро. Надају се да се нисмо наљутили.

Ушорак, 24. фебруар 1970.

Из Цавтата смо добили писмо од Милице и Николе Радованова. Нису стигли да нам се јаве при проласку кроз Београд. Извињава се што су код њега две већ прочитане књиге Мемоара. Зет Јоца није имао времена да их врати јер је путовао у Лајпциг. Можда их задржава да би сам уграбио да чита. У њиховом, новом хотелу Албатросу има 267 соба, са свом савременом удобношћу: 127.000 динара месечно по особи, али је урачунат и пут авионом. Није топлије него у Београду; прилично хладно, кишовито и облачно. Упознао једног Бугарина, Стамболисковог емигранта. Оженио се овде и снашао „као прави Југословен-пензионер“. Био је у своје време народни посланик. Био је у добрим односима са др Миланом

Гавриловићем, а познаје и др. Михаила Геновског и др Веру Златареву. – Њихова унука је срећна што сада Никола не чита „Драгољубове књиге“ као у Новом Саду и у Винопрету. Зашто се ипак с њом не игра. Чита Свето писмо у малом формату. „Каквих све бесмислица нема у тој књизи, каквих противречности и немогућности! А то је света књига!“

Среда, 25. фебруар 1970.

Од Бранка Бранкова из Избишта у Банату. Тражио нас је код куће у септембру, узалуд. „*Ведрину* сам примио и нисам могао од ње да се растанем док је нисам прочитао“. Брата Слободана је убио камион на путу. Радојичина Радмила их оставила и отишла за другог човека. Унук Драгољуб се уписао на правни факултет у Београду, где је седео три месеца. Не свиђа му се храна у мензи. Посетиће нас на пролеће. Син Озрен сада ради у Вршцу у самопослузи. Чекају за ускоро бебу. Станују сада у Вршцу. О кћерима Мири и Ксенији и њиховој деци не пише ништа.

Из Пуле, од Бране Месаровића. Послао новац за књигу, али упутница се вратила. Сада живи у Пули и пише под другим именом Дивашић. Преводи са белоруског за *Ријечку ревију*. Не јавља се као Месаровић, јер то име прогоне Дедијер, Зоговић и комп[анија]. Хвала им, јер му је у Пули добро. Спрема књигу о „Сеобама Срба у Далмацију и у Истру у 15, 16. и 17. веку“. Његови стари су дошли из Херцеговине, из села Месари код Сланог, па су их тако звали у Горњој Шаторњи у Шумадији. А после је постало Месаровић. Моли да ово његово писмо уништим.

Четвртак, 26. фебруар 1970.

Син Леонов, Дени Блен из Брисела захваљује за илустрације старина из *Полиџикиној годашка*, а мени шаље фотографије недавно пронађених предмета, намештаја из IV и V века пре Христа. Сада се налазе у музеју у Châtillon sur seine. Једна ваза необично личи на вазу у Београду. Знак да су наши далеки претци имали веза и уметничких сродности.

Из Лондона, Коста Ст. Павловић захваљује за *Ведрину*, а „дирнут је посветом“. Није веровао да га се још сећам као студента, да сам запазио и неке његове радове (5 књига о Воји Маринковићу; Разговоре са Слободаном Јовановићем и др.). Објавио је и књигу о Јовану Дучићу и послаће ми кад буде дошао до неког примерка, половног.

Петак, 27. фебруар 1970.

Из Загреба генерал-робијаш Звонимир Стимаковић. Књига му је била „изванредно интересантна“.

Јуче сам опширно писао врњачким пријатељима који су, после телеграма са саучешћем и писма са извињењем, послали велики пакет са дивним јабукама, колачима, кајмаком и другим ђаконијама запрепастили све у нашој кући. Особито је Стела била узбуђена кад га је поштар уручио. Одмах је тврдила да је то нешто за њу. Пријатељи из иностранства јој често шаљу лутке и текстил. Видећи да је врло тежак, а не гледајући одакле долази, ја сам тврдио да су књиге за мене. Она је поновила: видећете! Споро смо скидали канапе и двоструки завој. Дана је – фина мачка – одмах нањушила јабуке. Стела се попела на столицу, да прати отварање и свечаном чину откривања. Ликовала је кад се појавила сјајна кутија са цедуљом. Поред јабука су била два велика колача: „Милевини ко[нечитак назив колача]!“ рекла је Дана. Они меки, бело-крем, није била алва, него врњачки кајмак. Стела је одмах јела „њене бомбоне!“, као кришке од лимуна у разним бојама. Све сам то приказао Врњчанима и описао нашу јесен и зиму са здравственим невољама. Затим о Надиној и Деминој смрти и о њиховој деци, њиховим супрузима и унучићима. Од оног лета кад се Стела родила (18. јуна 1965) нисмо одлазили Дана и ја у Врње. Само десет дана у Аранђеловцу једне године. Сања је још љут на мене што нисам заједно с њим напустио вилу „Кушић“ кад се он нашао увређен од стране госпође Милеве. Три или четири године смо им ишли на Аранђеловдан, али он никако да се открави. Није се појавио ни за Надину и Демину сахрану. Зашто Милева не дође у Београд једне зиме? Пуне две стране куцане на машини. Пакет је заслуживао и више.

Од пиротског школског друга Веља Велимировића,¹⁶⁷ као одговор на *Анџеј* и *Ведрину*, неколико његових песама, оригиналних и преведених с француског. Најстарија је из Цариброда 1910. – „Пиротски ћилими“. Не знам зашто у напомени каже да му је ... Цариброд милији од родног места“ („И с песком к’о од шале никла је стара шара“.) „Нарови“ (Les grenads) Пола Валерија, сонет; „Звучна привиђења“ (Fanlaisre) од Жерара де Нервала.¹⁶⁸

¹⁶⁷ Велимир Веља Велимировић, царински службеник, школски друг Драгољуба Јовановића из пиротске гимназије. Имао је двојицу млађе браће Александра и Станислава, два старија Бору и Милутина, и четири сестре. – Д. Јовановић, *Политичке успомене*, књ. 12, 41.

¹⁶⁸ Жерар де Нервал (Gérard de Nerval, право име Gerard Labrunie, 1808–1855), француски књижевник из епохе романтизма. Боемска и сањалачка природа; живео у оскудици, лечен у душевној болници, завршио самоубиством. Својим преводом Фауста задивио је и самог Гетеа. Гл. дела: приповетке Силвија, Аурелија; збирка песама Химере, којом је постао претеча симболиста и надреалиста. Написао је и Путовање по Истоку. – *Мала енциклопедија*, књ. 2, 790.

Крстју Зорев, из Галија код Париза, зарадовао се *Ведрини* колико *Анџеју*. Од својих 21 године живота у Паризу, оженио се Францускињом има двоје деце, сина од 13 и кћер од 11 година. „У трагично омађијаном свету у коме живимо, један од најмање претенциозних идеала остаје земља и њена смугла (?) чеда. У самом Паризу нам остаје етичка наслада да и ту живимо као сељаци, поносити, без комплекса, људи као људи“. Париз уме да прими, да прими и подупре многе странце и оставља им да буду људи као људи. Радо ће читати и друге моје нове књиге.

Из Београда се јавља 2. марта, стари париски друг и сарадник Владислав Павловић. Добио је *Анџеј* и 3 *Ведрине*. Има неколико хроничних болести – ишијас, катаракт на оба ока и др. 8 месеци се лечио на реуматолошком институту, а сада лежи код куће. Лева руке му се тресе. Погодио га је и грип, па је скоро непокретан. Жена Милева-Мила и Слободан-Бобан, син усвојенице Љубице, лекара, су са њим, а она се одселила са новим мужем. С њим је пре две године добила кћер Наташу. Али једно време су са кућном помоћницом сви код њега – укупно седморо. Од децембра су Буца и инж. Радомир Рашић на Коњарнику. Она често долази, јер има фићу. Бави се реуматологијом код др-ке Баровић, а држала је реферате и у Прагу, у Варшави, Нишкој Бањи. Више се не бави политичким радом. Он сам пише чланке против алкохолизма. – Посетили су га, – кад су добили, као и ја, његов чланак за Зборник 1300 каплара, међу којима је био и он, – Богдан Мајсторовић, Живота Ђермановић, Рака Пејић (Пожаревљанин) и Добривоје Дим. Бранковић. – Влада је (као слободан зидар) био на Бањици око два месеца као талац, па је тамо и здравље изгубио. Недић га је после тога пензионисао. После 1945. то је поништено, враћен је у службу (социјална политика), али је био болестан, па га је Кирило Савић пензионисао по пристанку (јуна 1946). Сећа се собних другова са Бањице: др Виктор Новак, др Васа Чубриловић, проф Александар Белић, Влада Рибникар, Божа Ковачевић, Вељко Петровић и др. (Све сами масони. Водио је Дневник о животу талца. Предавао је и објавио у Зборнику Историске секције Српског лекарског друштва, о др Милошу Ћ. Поповићу, о др Јовану Денићу. Долази му брат Веља Поповић, соколац и трезвењак, који је био са нама у Пироту, кад смо по упутству Панте Аранђеловића, основали кола „Смиље“ и „Ковиље“ – Савеза трезвене младежи.

Ушорак, 3. март 1970.

Касно сам сазнао да је умрла госпођа Косара Дивац, па сам написао кћери Олги и унуку Кићи писмо саучешћа, поштовања и љубави. Још теже ми је било што дуго нисам посетио гђу Дивац, неколико дана после саме Дивчеве смрти, кад сам први пут упознао Олгу (са Даном).

Кад сам 25. фебруара примио решење судије за прекршаје, којим ме кажњава са 4.000 динара због непочишћеног снега, одлучио сам да се жалим и да не платим. Данас сам то и написао за вишу установу, јер ме је, позван или непозван, службеник уцењивао да му одмах дам 2.000 динара, а нико у улици није био почистио снег, и још је падао. Био је то први снег, а ја дотле нисам никад био кажњен.

Под 3. мартом, из Софије, Вера Златарева јавља да нису добили послату *Вегрину*. Жале, али ће бити корисно да макар неко други прочита ту књигу... Једино ће јој бити жало ако је нико не прочита. Они би много волели да је имају. „За мене је у многим погледу Драгољуб учитељ: поштовање и стрпљење. Нужан фанатизам.“ – То су јој у животу били „просто руководни нишки“. Објаснила је шта су мартеници које код њих шаљу једни другима за 1. март. Усукана два конца, бео и црвени – радост и здравље. Код њих, пролеће почиње 1. марта. Тај обичај је и сада задржан, па се производе мартеници у разним облицима, са украсима. Али народ остаје на усуканом белом и црвеном концу. – Женском делу наше породице честита међународним дан жена. Тога дана 3. марта, Субка има, као диригент, концерт у Пловдиву, али сутрадан ће опет бити у Софији. У фебруару прошле године извадили су јој из бубрега три оксалатна камена, а у истом бубрегу се после 8 месеци јавио нов камен. Лечили су је воденим средствима. Узда се Вера у њену младост, у њену тежњу да ради и у радовање концертима. За сада су остали у породици добро.

Субота, 7. март 1970.

Милош М. Павловић из Влакче је опет писао. Обрадовала га моја карта; уверила га да нисам љут због његових напомена на *Вегрину*. У *Расковнику* је одиста писало Влакча-Топола, али његова пошта је Страгари. Захваљује на обавештењу о његовом Манојлу Ратковићу и о два друга дела. Ићи ће у Народну библиотеку да их види. Трага за њим већ 25 година. Моли да му пошаљем чим која нова књига изађе. Чуо је од чика-Радомира Тодоровића, с ким је био у Крагујевцу, да таквих списа још имам, а ја му то нисам рекао. Увек се сећа нашег, особито Даниног пријема.

Истог, субота, 7. марта, Ивона из Шатијона, назива „драгим удаљеним пријатељима“, жали се да је затворена у своме склоништу у зими која се продужује, па се боји и за наше здравље. Што се тиче *Вегрине*, коју она не може да чита, мисли да смо ми за данашње младе „бауци“, јер верују да су све открили, неће да продру у наш свет. Боји се да неће примити ни моју књигу. Волела би да се вара... И Париз и цела Француска дрхти од зиме, а многи дрхте и морално. Климат је туробан, нов начин живота се тешко

вари, земља јасних мисли не успева да изабере свој пут, бесумње зато што не осећа да је неко води у будућност.“ Стари универзитет се руши, и то са насиљем које се јавља повремено. Закон Едгара Фора¹⁶⁹ мора да претрпи озбиљне измене. Французи морају да науче да будућност своје деце посматрају разумно. Буржоазија је дуго имала монопол, а сада се јављају безумне таштине. Студенти на свој начин схватају „универзитетске слободе“. Париски ректор је недавно подсетио на њихово порекло, али би требало вратити се на те почетке, упорно, да би свако знао на чему је. Њу као историчарку вређа што још живи Средњи Век на Универзитету, – право и полиција. Француска има поверења, изгледа, у Шабан-Делмаса, са извесном резервисаношћу. Над владом се још надноси велика сенка (Де Голова) и маса не схвата многе њене ставове. Она покушава да продре дубље, – јер многе тајне дипломатије не могу да се проникну. У четвртак 19. марта иде у Карантек да „дочека пролеће“, да ускршњи распуст одлази код „родитеља синовљеве жене, а после се враћа у Шатијон. 26. фебруара је ишла у овај крај да последњи пут види сестру, стару 78 година која је умрла 24/25. Тешко је то било, изненада. Жао јој што није учинила по вољи тој сестри, да јој омогући да прочита њене „мемоаре“ – особито детињство, пре 1914. и младост. Читала је *Моје село* од Гаксота, па је веровала да је Ивона дала нешто боље. „Увек остаје недодирљив период“ – „битан“ и „запечаћен“. (Љубав и патња са Никодијем). Гледа прашњив снег, мисли на Јадран, који би тако волела да види, макар само неколико дана. Имала би толико да нам каже, и да нас пита. Треба за то бити пре свега здрав. За њу је прави извор снаге помисао да ће нас опет видети, јер је за њу такође путовање од 1966. незаборавно. Враћају јој се повремено тренутци, речи које су *voulevants* [потресне]... Читала је један Крлежин интервју и разочарао је: није га разумела. Шта ми мислимо о његовим књигама? Изићи ће на француском *Je ne joue plus*, а преведене су још три. – Њени унучићи све чешће долазе у њен станчић да причају с њом. Сина виђа само недељом. Сличан јој је доста телесно, и интелектуално, па ипак га увек не разуме, увек његово понашање. И он је, изгледа, обележен бретонском „страховитом дискрецијом и стидљивошћу“. Колико ствари није рекла кад је то било време! Кћи и њени су покривени бечким снегом. Она има врло одговорне функције: одлучује у последњој инстанци. Почине Ивона да се боји како ће се развити њени дечаци без очевих аристократских забрана.

¹⁶⁹ Едгар Фор (Edgar Faure, 1908–1988), француски политичар и државник, радикал-социјалист; правник; један од тужилаца на Нирнбершком процесу. Председник владе 1955–56; министар у разним ресорима 1958–69; од 1970. сарадник правног факултета у Безансону. – *Мала енциклопедија*, књ. 3, 744.

– Мисли на нашу Дафне – „бледу, сувише бледу Дафне“ – шаље јој више пријатељско сећање. Не може да суди Маку и Бошка али сматра да раскидање једне породице није добро, чак и кад нема љубави. Може се *шпрџети* и спасавати оно што је опасно одузети деци. Не говорим у зрак.“ Радо се сећа Љиљане, а њена мати је једна од најсимпатичнијих особа које је срела у Београду, једно послеподне. – „Верујем у ваше пријатељство, најдраже од свих која су остала од мога детињства и од мога дугог живота... најнезаборавније, ви то знате и љубим вас врло нежно свим својим срцем. Ивона.“

Среда, 18. март 1970.

Пишем Пави Маринковић – шаљем јој писмо које смо добили из Швајцарске од њеног синовца. Дана и ја нисмо могли да одемо 10-ог Бојки на рођендан, јер је она још ровита после запаљења плућа. Ишли смо тек 16-ог. Док смо се налазили у Доситејевој 13, стигао је од Ђорђа телеграм да је Милеса умрла. Дана није смела да иде на погреб. Ишли смо Бојка, Слободан и ја. Није могла ни Мака да дође, а три сестре и Ђока су били бескрајно тужни. Прави београдски погреб, велики, отмен, тако да смо Дана[?] и ја једва кога познавали, сем неколико библиотекара из Народне и Универзитетске. Нисмо ни знали да је боловала. Да је није докрајчио онај несрећник Миодраг Игњата Стефановића? Онај јунак са два раширена прста? – После њеног писма сваки дан смо јој се надали. Пишемо на море, јер нам је ваш Мирко написао да тамо остајете до маја.

Од моје књиге отишло је око 1000 комада, али од свих новац још није стигао. Надамо се да ће послати сви који не рачунају на поклон.

Примећујем да нисам регистровао под 11. мартом посету Миодрага, агронома у Сенти. Он је син нашег друга Влајка Пејчића из Беле Паланке. Био је раније са једним својим другом, који је професор књижевности у Нишу, затим смо се видели на погребу његовог стрица Михаила-Мике. Сада је из очевог воћњака донео дивне јабуке и крушке, чудесно сачувано до половине марта. Слабо је се одазвао Богољуб, Влајков синовац, који ради у *Борбиним* издањима. Рекао сам Миодрагу да може да се поноси својим оцем, јер је Влајко „оличење озбиљног“ паметног човека, чија реч вреди и кад је на пола уста речена. Такве људе волим и написао сам тога дана Влајку, – јер могу да им верујем“. Топло сам захвалио на плодовима.

Неко је из телефонске централе питао ко нам је дозволио унутрашњи кућни телефон са два апарата. Бојао сам се да нам ту згуду не укину, па сам 12. марта писао Управи телефона у улици Симе Милошевића да оправдам ту инсталацију. Наместио је, у осталом, човек из централе. Потписао је то поред мене, и Милан, као власник бр. 662-528.

13. III. нам јавила Новичина Слађана да је умро њен деда Ђорђе Вељковић-Таратор из Гњилана. Писао сам Момчилу да свакако иде на погреб, иако је отац сву љубав поконио само најмлађем Милутину, а њега и Новицу занемарио. О томе сам известио Новицу у Опатији, где се лечио од срца код др Плавшића. У Гњилан сам послао телеграм породици са изразима нашег саучешћа – „за изгубљеног родитеља“. Само толико, јер нисмо ни ми одобравали Ђорђево понашање последњих година.

16. III. се јавио из Драгошевца код Светозарева наш дивни саборац Животије Марковић. Већ му је зет Таса Аранђеловић из Светозарева послао једну Ведрину, а од мене је добио другу. Друге ствари да му шаљем на зета (Никчевићева 19, у Светозареву), јер сеоске поште су несигурне.

Истог дана из Приштине велико пажљиво откуцано писмо од Милана Петровића, нашег друга из Тимока који тамо ради као секретар универзитета. Прочитао је *Ведрину* и хоће да изнесе утиске „обичног грађанина“ и мисли које она изазива.

Лак и разумљив стил, за сваког писменог човека. Вечито актуелна питања. Ко прочита, појавиће му се, ако је нема, ојачаће ако има веру у „ведрину“. Да је само то, па је велика ствар, јер су ратна разарања и прогањања донела и духовна разарања. Исто поратне тешкоће и јурњава, поколебана је вера у овоземаљског бога лепоте и склада. Људи се врте око себе, највише се задовоље физичке потребе, скоро као животиње. И од науке, филозофије и књижевног стваралаштва резултати су мали. У техници су велики, али и они више помажу разарање него уздизање. Књига је свестрано информативна и за многе високо школоване људе. Ту су узроци, упоређења и описи друштвених збивања. Да ли ваша вера у нешто „боље од цивилизације“ није циљ који измиче фатаморгани? Ипак добро, ма се „људи смејали својим идејама“, како је мислио Кант. – Страдао је највише морал, – али чији морал је страдао? Газде и разбојника или класе, општечовечански? Или је можда релативност разбила морал у парампарчад? И ко зна шта је „паметно“. Природа, земља и рад су извор, одржање и утока живота, а томе је у *Ведрини* посвећена велика пажња. Пр[ирода] и з[емља] одиста окрепљују, али рад? Ако је „под мораш“? Политичке појаве у свету и код нас су тумачене и потстиче на размишљање. Сељаци су искористили окупацију да се освете, и то не само онима који су их тиранисали. Радници су у том погледу били отпорнији. Владајућој класи је главно да њој буде добро, – и онда сматра да је свима добро. И данас је тако: главно је ко предузећу доноси већу приход, а не ко више и боље ствара и производи. Буржоазија је појмом *зарада* зарадила све, и од тога је људе тешко ослободити. Ослањати се на туђи рад. Интелектуалцима, чини се Милану Петровићу, нисам поконио довољну пажњу. Можда ће

бити у II књизи, а можда „нисте хтели да се бавите писменијим мангупима који монополишу привилегије“, то покривају ефектним мудролијама, уздижу до небеса своје мале вредности, хвале се међусобно, подваљују, врше плагијате, иду и даље од тога.“ Толико је запазио скромни и добри М[илан] Петровић.

Пеџак, 20. март 1970.

Картом сам одговорио старом учитељу, социјалисту, преводиоцу Рапоровог *Жореса*, оцу Жарка М[илановића], пријатељу Аце Павловића, Данилу Милановићу. Написао ми је, интелигентно и проициљиво, свој суд о *Ведрини*. Објаснио је зашто нико о њој није писао у штампи: не смеју да хвале, а још мање да осуђују, да критикују. На три моје странице, каже, нашао је више материјала него у томовима неких застарелих и нереалних научника. Прашта ми што сам у један мах можда поверовао да се може сарађивати на општем добру са људима који су вршили или одобравали чистке, споразум са Хитлером, предавање шпанских бораца, комуниста и Јевреја истом Хитлеру. Од моје сарадње сељаци и радници мисли, нису имали никакве користи.

У својем писму, ја му захваљујем што је књигу читао „благоданом и пријатељски“, што ме није „хватао“, ни ловио штампарске грешке, а било је доста такве дивљачи за њега, вичног ловца... Помињем му оцене неких „расковничара“ и храбрим га да прати те сељаке. Срећан што сам пред крај живота објавио прве две главе од великих рукописа са робије. Послаћу му *Анџеј*, као поклон, и *Социјалну структуру Србије*, која би га могла интересовати, с молбом да ми је врати, пошто немам више примерака.

Пеџак, 27. март 1970.

Телеграм из Старчева од Јеленка Алексића, јавља да је добра и племенита његова Лепа умрла. Послали смо телеграм са изјавом саучешћа, да ожалимо велику мученицу.

Понедељак, 30. март 1970.

Др Драгомир Ћосић је захвалио што сам му послао табак из *Истарској мозаики* у коме су дата и коментарисана два Кершованијева писма Мији Мирковићу. Није први пут да мора да одбија похвале намењене Брани Ћосићу, особито после докторске дисертације Тодора Стојкова (мада је овде одиста реч о њему лично, а не о књижевнику). Није он онај Ћосовић о коме се говори у *Новостима*. Не зна ни ко је Станић, такође тамо помену

у вези са тражењем из Врховног штаба да мене преведу на слободну територију у Босни.

Истог дана, из Новог Сада, Михајло Михајлов ми шаље један примерак његовог умноженог писма, 20 дана после изласка из затвора. Мајку испраћа у Америку, исправља личну карту, преузима бригу око стана; хоће да се прегледа лекарски, иако је за 4 месеца био прекинуо са пушењем. Из целог света и из наше земље су се људи интересовали за њега, па му је режим у затвору био сасвим добар. Одобрено му је да се служи писаћом машином. (Можда да би *они* лакше читали оно што је писао!?) Пре тога је доста патио, био је у ћелији три пута, штрајковао је глађу. Није написао молбу за уставни отпуст да се не би одрекао својих идеала. Снаге му је дала Божја помоћ, а и велико старање његове мајке, дугује јој вечну захвалност“. Отац Никола му је умро пре две године; није га затекао живог, а није био пуштен на сахрану, упркос уобичајеној пракси“.

Године затвора: око годину дана у Централном истражном у Београду; 1 и по годину у Пожаревцу, и годину даље у Сремској Митровици. „Није то био немачки или стаљински концлагор“. Није затвор као за Сињавског, Даниела, Губанова, Григоренка, Марченка и других руских политичара кажњеника. Пошту није добијао која је стизала мајци па овим путем свима захваљује. Није га напустио ниједан пријатељ, нико од њих није поверовао кампањи да је агент СИА-е, швајцарски агент, шизофреничар, психопат, продана душа итд. На дан пуштања код његове куће га је дочекао Ђилас. Страха од контакта с њим скоро нема, иако га полиција упорно и скоро отворено прати. О телефону и да се не говори. У Америчкој читаоници су уклоњене новине од 4, 5 и 6 марта, где је јављено о његовом пуштању. Срећан је што га примају у свима југословенским народима подједнако – у добром или рђавом смислу. Можда због порекла и зато што се залаже за интегритет Југославије. Страну штампу добија, и са Запада и са Истока, у Новом Саду. Док се мајка буде налазила у САД, добијаће он њену малу пензију. Изишло је много превода његове књиге *Руска шама*, преко издавача у Берну. Неће одлазити заувек из Југославије, а судски му је забрањено да још 4 године објављује и делује у земљи. До сада та забрана није важила за публикације у иностранству, ако спис није политички ангажован. У затвору је написао малу књигу – збирку од око 200 мисли и афоризама филозофско-религиозне садржине, коју је пропустила затворска цензура. Штампаче је у Европи и Америци као *Мисли*. У затвору је „невероватно много радио и читао, пошто је изборио статус политичког затвореника: „то на слободи не бих успео ни за 15 година“. До сада је само приказивао руске ствари; сада је у њему сазрела „нова, али сада искључиво његова књига“. Жели да је у миру и тишини напише за годину-две дана, без журбе, која га је „увек до сада терала на недовршеност есеја“. *Мисли* су само путоказ ка тој књизи, где залази „у дубље регионе духа, у корене оног зла које данас мучи свет“. Има намеру и да преради и доврши свој докторат (о Достојевском), који је требало да брани

1965, али га је омео судски прогон због *Леша московског*. Да би добио медицинско осигурање, гледаће да обнови чланство у Удружењу преводилаца, а евентуално и нешто преводити. Како увек диктира право у машину, покушава да нађе добру и културну дактилографкињу.

Због неискуства је у неким стварима грешио, али је још чвршћи и убеђенији у исправност и свог пута и својих идеја. *Југославија* је посебна земља, и њен опстанак зависи од „решења *ама баш свих* светских проблема, посебно европских“. У њој се решава и проблем досадашње супротности између социјализма и политичке демократије. Она је као нека епрувета у којој се морају решити сви светски проблеми. Ту се рађа и мора се радити планетарна свест, нова духовна револуција, ренесанса религије. Тек касније ће то бити у Русији, а не на Западу, пошто он није прошао кроз ватрено искуство атеизма, а патио је мање, па је самим тим духовно плићи. Зато се у догледно време не мисли бавити никаквом политичком делатношћу. А има доста људи који и без њега покушавају да остваре онај наум због кога је био у затвору – лист или часопис. Неће ни у будуће кршити ни на који начин југословенске позитивне законе нити долазити у сукоб са властима, нити им давати повода да га поново прогањају. „Револуција у духовној сфери је данас најважнија, а не било каква политичка револуција, поготово не у социјалистичкој Југославији, која полако али сигурно постаје правна земља“. Као и до сада, ниша не ради конспиративно, већ „до максимума јавно“, па и ово писмо се „може схватити као упућено целој јавности“.

Субота, 4. април 1970.

4. IV. из Пожеге Ужичке јавио се судија Богдан Ч. Ђурчић. Од Живорада Бркића, нашег борца из Доње Краварице, добио је *Ведрину*, а књигу коју сам му ја послао уступио је Ђури Николићу из Гугља код Пожеге. Касније ће молити да му уступим *Ајрарну йолишнику*.

Проф. Павле Радивојевић ми донео *Билџен* за април Хаџи-Тодора Димитријевића¹⁷⁰ (год. XVI, бр. 359 и 360) који одавно нисам био видео.

¹⁷⁰ Хаџи Тодор Димитријевић (1889–1977), писац, новинар, публициста и фолклориста. Отишао је у САД 1911, где се бавио новинарством. Прво је сарађивао у Србобрану, да би касније постао и његов уредник. У Чикагу 1914. објављује књигу *Пропаст Аустрије*, којом је изазвао гнев Аустроугарске монархије, која га, у нотама великим силама, проглашава за једног од узрочника Првог светског рата. Током рата држао је у САД предавања у корист Србије и српске војске. За ове заслуге Црвени крст га је одликовао највећим одличјем – златним крстом. Обишао је многе државе у Европи, Азији и Америци, а са мајком је 1928. посетио и Христов гроб, и од тада постаје познат као Хаџија. Крајем 1930. вратио се у Југославију. Као публицист објављивао је на српском, енглеском, шпанском, немачком и португалском језику. Од 1932. до 1941. издавао је и лист *Наше село*. После Другог светског рата бавио се језикословљем и лексикографијом.

Исправља језик Српске академије наука, идући редом по њеном *Речнику*. Сада слова д, г; затим чланак у *Полиџици* „Тешкоће књижевне критике“ (7. II. 70). Затим пише да је *Расковник* „наш најомиљенији часопис“; наводи из њега пословице које нема ни Вук ни Даничић, ни Вук Дојчевић.¹⁷¹ Наводи да је проф. Милош Ђурић рекао да „учи језик од Хаџи-Тодора“, а овај каже да „учи од *Расковника*“. Тај сељачки лист има 10 речи за шуму, много речи за дрво: стабло у живом дебло у посечена. На живом – врховак, овршак, тањак, дебљак и доземак – редом одозго. Има белобор и црнобор. За немачки *тајшер*, има 5 речи: жага, џандур, кладар, трупар, разар. – Хвали адвоката Миодрага Марјановића из Параћина као свог мецену, а и *Ведрина* га цени као свога. – Пише да се „навршују“ 44 године борбе за лепоту и логику нашег језика“. – 7. и 8. стр. – исправљају друге грешке.

Понедељак, 6. април 1970.

Одговарам Милану Петровићу. На њега и људе као што је он мислио сам највише при слању *Анџеја* и *Ведрине*. Није било одговора из Приштине, па ни твојих примедба. Писмо се вратило. Тек, његовом упорношћу, добили смо га преко Милутина Најдановића. О његовим примедбама ћу водити рачуна, а друге две главе ће и саме одговорити на нека питања: интелектуалци и слично. У Приштину није стигла ни моја пошиљка Јовану Јоксимовићу, чија жена Драгина је сестра инж. Љубчета Вељковића. Тамо га сви познају, као Приштевца, али, ето, вратило ми се, као и оно што сам послао Вељи Видановићу, Пироћанцу, у Косовску Митровицу. Сећам се са радошћу његове, Сањине и Ђорђеове честитке и поклона за мојих 65 година. – Скрећем му пажњу на сељаке-песнике и на њихов *Расковник* из Горњег Милановца. То је нешто фантастично. Светско, не само наше чудо, пошто је у Паризу изишло француско издање њихове збирке песама.

Среда, 8. април 1970.

Из Скопља (филозофски факултет, историски семинар) траже *Ведрину*. Послао сам. Истог дана, из Лознице, Бора С. Радовановић, стари и угледан адвокат и његова интелигентна жена Олга, које смо упознали преко Ристићевих, топло захваљују на књизи и посвети. Пише гђа Олга (пошто је муж често омамљен са оно мало ракије што попије) и каже да јој нервоза не допушта да исцела и дуго чита. Врло пријатно је доживела наше школовање и путовање у Француску. Добра су и резоновања о сељаштву, али треба да видим шта сељаци у њиховом крају сада купују: електрична

¹⁷¹ Мисли се на књигу Стјепана Митрова Љубише *Причања Вука Дојчевића*.

постројења поред аутомобила, па и собе мекане од милион динара. „За нас пред гробом нема ведрине, али за њих има“. Не говори из ње љубомора, већ „стварно гледање око себе. Можда је крива њена болест што тако мисли и види. „Ви сте ванредан човек са својим мислима и осећањима. Ја се још једино пријатно осећам кад слушам на радију музику великих музичара. То ми је једина ведрина. Жалим што немамо друштво тако интелектуално ведрих људи.“ (Она је са мужем некада много музицирала, али сада је реуматизам за све онеспособио. Сиромах Бора се боји смрти, не због себе, јер је све доживео и осетио, него због ње, неспособне. Своје деце немају, па су усвојили једног младића. Он се оженио и добио дете, али се од њих старих удаљио.)

Право „циркуларно писмо“, највећим делом истоветно за Marie-Anne, Alice Honoré, Yvonne Cherif Cheirch, пишем 12. марта. А свакој додајем оно што је посебно може интересовати. Обавештавам их о здравственој ситуацији код нас, од 30. X, кад је Дана сломила руку. Гипс, вежбе, запаљење, мој бронхитис, побољевања деце на спрату. Утеха: *Ведрина*. Нада: штампање још две главе, као друге половине: Рад и стварање. Веровање и знање. Стелино „школовање“ у француском забавишту, где лепо напредује у језику кроз песмице, и воли да тамо иде. Уче их боље него нас, кад смо изговарали венир, енир, итер. Ја преводим слово В (бе) у Dictionaire de litterature (mondiole), тежак текст због особних имена оријенталских. Изненадио ме велики број провинцијалних, особито бретонских писаца, и на језику на ок. Ту велику едицију води млади Ван Тијен, син Слободановог професора на Сорбони. Рекло би се да је сваки француски песник, и сваки други драмски писац. И много жена-књижевника. Куцам директно у машину и доста се замарам, али морам нешто да зарадим поред државне помоћи сваког месеца. Преко 10 година било нам је довољно 30.000, сад нам није доста 120.000, колико примам. Дана је храбра, али се сувише замара. Никако да дође себи посла сламања руке. Имамо обоје 75 година.

Ушорак, 14. април 1970.

Из Ниша, Радослав, син Мирин (сестре Веље Јеленковића), одликаш у гимназији, вуковац, захваљује на *Ведрини*: „истински га је обрадовала“, „заинтересовала“, „одушевила“. Неке моје ставове је покушао да унесе у своје писмене задатке и тими задацима су сви били одушевљени. Ово су биле теме: 1) „Људи и догађаји око нас (утисци и размишљање); 2) Пролазност живота и трошност старог друштва. Жели још.

Тога дана је у Дечјем позоришту „Бошко Буха“ даван комад расковничара Добрице Ерића „Вашар у Тополи“ – поема, коју су играли

београдски глумци. То је имало да буде „ведра играрија за велику и малу децу од 5 до 105 година“. *Полиџика* је јутрос донела Ерићеву слику са глумцима.

Петшак, 24. април 1970.

[Дошао] нам је мој бивши ђак, сада секретар београдске Градске библиотеке честитао Ускрс. А раније се много забавио око *Ведрине*. Купио је 8 комада за Библиотеку, и чак преко комисије за набавку платио и за неколико мојих других књига које сам хтео да поклоним. По једној симпатичној службеници ми послао велики новац. Посетио нас и позвао својој кући. Супруга му је зубни лекар и имају двоје деце. Ужичанин, али крајње скроман и фини. Неуморан је као библиотекар. Зове се Јован М. Тадић: не смем га губити из вида.

Субота, 25. април 1970.

25. IV. је Мари-Ана реаговала на моје „циркуларно писмо“. Дубоко је, каже, узбудило. Боји се последица од запаљења плућа, јер их је сама осећала целу годину дана. Одмор и само одмор: баш да би могла бити корисна и другима. Нарочито је потребна Стели. Њен посинак Жан-Пол и поћерка Шантал сисају све њене тренутке. Она чека другу бебу. Штета што се Жан-Пол већ не жени. Хоће ли нам „Симона“ доћи, пошто има средстава? Али нама више треба тишина и ведрина. Она се диви страховитом интелектуалном напору који чиним већ годинама: нека нешто буде објављено на француском бар у одломцима! Овој Европи одиста највише недостаје „ведрина“. Говори се о промени (mutation), а имамо само луду јурњаву (agitation). „Ћутљиве већине“ су слаба противтежа. Страст за техником је без граница; шта ће бити од свих наших нагона. Све већма је забринута. Нови министар просвете, Olivier Qurchard, изгледа интелигентан и јак, али да ли ће моћи да обузда тај вашар, да учини да сваримо све те новине, стваралачке, али неподобне за омладину надувену политиком? То јој личи на пожар у њиховим Ландама, кад се угаси на једном месту јавља се још опаснији на другом. Неће они педагогију, него анархију. А неће нас излечити они који се буне, и буне друге, од технике која доноси собом материјализам, па и анархомаоизам. То све доноси као велики облак, кумулус, олују. Може нас спасти само један реалистички спиритуализам, укратко – хришћанство очишћено од извесне митологије. Али човек са улице више воли позлаћену легенду... паганизам младог

Ронсара¹⁷² велича искључиво „руже живота“. Рабле,¹⁷³ такође у њене Турене, није далеко, а још је смелији. Наравно, за њима долазе Декарт,¹⁷⁴ Корнеј, Ришеље,¹⁷⁵ обновљене бенедиктинске опатије – егзалтира се воља – све до крајности са драматским расплетом Пар-Роајала и јансенизма. На крају се наша пријатељица сећа „јадне Андре Пратуси, и последње слике која јој од ње остала: била је сасвим мало повезана са својим сином, који се загревао само за археологију. Поводом Стелиног учења француског каже да би ваљало написати један педагошки чланак о тој материји. Одушевљена је мојим налазима о богатству и обиљу француских писаца. Сами Французи од појединих дрвета не виде шуму, или им пак шума сакрива поједина дрвета. „А ви, ви сте открили читав расадник!“

Среда, 29. април 1970.

Из Осјека, јавља се чудан светац. Пише ћирилицом и екавски, а име не могу да прочитам. Млад је постао инвалид, пензионисан је као бивши

¹⁷² Пјер Ронсар (Pierre de Ronsard, 1524–1585), француски песник из доба ренесансе. Био је добар познавалац и љубитељ грчке и латинске књижевности; вођ песничке школе Плејада. Француску поезију је обновио богатством мотива и разноликошћу песничких облика; гл. збирке Оде, Љубави Марије, Химне. За време религиозних ратова дигао глас у одбрану отаџбине у Беседи о беди овог времена. Оставио и недовршени еп Франсијада. – *Мала енциклопедија*, књ. 3, 229.

¹⁷³ Франсоа Рабле (Francois Rabelais, око 1490–1553), француски књижевник и хуманист. Рано је ступио у манастир, да би могао мирно да студира, али га је убрзо напустио. Завршио је медицину у Монпељеу; почео је као лекар у Лиону, где је и објавио прве научне и књижевне радове. Поједине књиге су му забрањиване. Гл. дела: сатирично-буфонски романи Гаргантуа и Пантагруел (4 књиге). Основни Раблеов став, пантагруелизам, састоји се у љубави према пуном животу, духовном и телесном. – *Мала енциклопедија*, књ. 3, 126.

¹⁷⁴ Рене Декарт (René Descartes, 1596–1650), један од највећих француских филозофа, математичар и физичар, оснивач нововековне европске филозофије, посебно модерног рационализма. Учи да у основи свега постоје две потпуно различите супстанције, од којих једна чини основу сваког мишљења и свести, а друга основу сваке телесности; један је од твораца аналитичке геометрије, коју је изradio методом координата и изложио у делу Геометрија. Гл. дела: *Расправа о методи*, *Правила за руковођење умом*, *Медитације о првој филозофији*, *Расправа о страстима душе*, *Принципи филозофије*. – *Мала енциклопедија*, књ. 1, 609.

¹⁷⁵ Ришеље, Арман Жан ди Плеси (Armand Jean du Plessis Richelieu, 1585–1642), француски државник, кардинал, први министар Луја XIII. Сузбијао завере племства и учвршћивао краљевски апсолутизам; савладао је устанак хугенота и лишио их политичких права, али им је оставио верску слободу; увео је Француску у Тридесетогодишњи рат; наставио је колонијално ширење Француске и почео колонизацију у Северној Америци. Помагао је развитак трговине и мануфактура у духу меркантилизма; основао је Француску академију 1635. – *Мала енциклопедија*, књ. 3, 214.

„музичар оперних оркестара“, напустио је музику. Имао је два држављанства, наше и мађарско. Ово последње је вукао 19 година, па га отказао, јавно. Сада се бави клипонирањем шаховских проблема: неких 170, па би хтео да штампа. Али свуда траже новац и само новац. Добиће га ако штампа књигу *Пасијанси*. Могу ли му ја помоћи? Разуме се да не могу. То сам му и одговорио.

28. IV. из Загреба, др Вера Ерлих јавља да се вратила из Америке и да сада предаје на загребачком универзитету. Захваљује за *Вегрину*: задовољна је што је „напокон нешто од мога осигге-а послератног изашло“. То је „само мали, врло малени дио од ваших мисли, идеја, спознаја. Али како красно теку мисли, како се сјајно и лако чита! И све оригинално, спонтано, ни једна фраза, ни једна тврдња неинтересантна. Читам с великим ужитком“. Нада се да ће изаћи још која књига ускоро. Она сада слабо путује, јер није јако покретна после ортопедске операције. Иде само до факултета. Очекује Дану и мене у Загребу. Где је само нашла цртеж Београда, бакорез из 1690? (пише да је у Архиву у Загребу).

Опет је дошао „млади истраживач“ из Ваљева који нам је инсталисао каљеву пећ на струју, управо обичну са шамотним циглама. После разговора и кад сам му поклониио *Вегрину* и *Анџеј* место напојнице, загрејао је своје ваљевско друштво. Данас ми донео чланску карту почасног члана, тачније члана – пријатеља клуба младих истраживача „Владимир Мандић-Манда“, бр. 123, са ослобођеним плаћањем чланарине. Донео ми позив од председника Клуба, Душана Михајловића,¹⁷⁶ да посетим њихове акције 1, 2 и 3 маја ове године. Да се одлучим за једну од акција: спелеолошка група изводи акцију у пределу села Лесковице, група за исхрану у природи на Повлену; Етнографска група у селу Доњем Таору; Група за флору на Медведнику; Група за фауну у Јаутини. Све у околини Ваљева. Да јавим кад могу доћи и кад би желео да се вратим у Ваљево.

Из Подравске Слатине је захвалио за послате књиге прота Рајко Комановић, самосталски демократ, који ме видео приликом спаљивања

¹⁷⁶ Душан Михаиловић (1948), правник. Прво радно место било му је у Одељењу државне безбедности РСУП-а у Ваљеву, био је градоначелник Ваљева, затим и председник општине. На предлог Слободана Милошевића постао је потпредседник „прве непартијске, транзиционе владе, која је требало да обезбеди реформу и прелазак из социјалистичког у вишепартијски систем парламентарне демократије“. Оснивач је, 1990. године, и први председник странке Нова демократија; од 2002. она се трансформирала у Либерале Србије. Био је републички посланик 1993–99, у време док је његова странка била у коалицији са СПС и ЈУЛ-ом, која је окончана заправо 1998. После слома Милошевићевог режима, прихвата место „привременог“ министра унутрашњих послова.

костију (пренесених из Прага) пок. Светозара Прибићевића. Шаљу му *Расковник*, не зна по чијој препоруци. Хтео би неко обавештење од мене о Матици Српској. У Београду има удату кћер за Хаму Џабића, муслимана из Мостара, који је сада, као дописник Танјуга у немирној Камбоџи. Посетиће ме.

Петшак, 1. мај 1970.

Одговарам „младим проналазачима“ у Ваљеву. После доласка њиховог друга Јоцовића са чланском картом и позивом на неку од њихових акција. Волим што су истраживачи, а не проналазачи, нови алхемичари који су трагали за каменом мудрости, а тражили отрове. „Ви копате по земљи, силазите испод земљине површине, испитујете воде и ваздух, а не фараонске гробове“. Захваљујем на пажњи и на позиву, али не бих почео са вашим акцијама, док се боље не упознамо. Шаљем им 5 *Ведрина* и 5 *Нових Анџеја*, и позив на додир са земљом, а сами су оличење ведрине. Увек сам радио са млађим од себе, помагао им и на тај начин се хранио, обнављао и освежавао.“ „Лепше нису могли да ми честитају Празник рада, који сам почео да прослављам у моме родном Пироту, кад ми је било девет година.“

Мајски број Хаџи-Тодоровог *Билтена* на страни 4 доноси моју посвету на поклоњеној *Ведрини*, 6. априла; „Са страхом божјим приступам неумитном хаџији Тодору Димитријевићу, због мојих и штампарских грешака, али са „вјерују“ јер је он сам оличење ведрине, а ја нисам никакав академик, с великим поштовањем Драгољуб Јовановић“. Билтен објашњава природу и место овога текста, па додаје, на моју алузију да хаџија оштро критикује академике: „Сетимо се епитафа на гробу великог француског песника и књижевника Пирена: *Ci g t Pirein, qui ne fut rien, Pas même académicien* [Овде почива Пирен, који ништа не беше. Па чак ни академик].

Вук, Доситеј, Вишњић, Јакшић, Кочић, Туцовић, нису били академици, али то су прави бесмртници.“

Понедељак, 4. мај 1970.

Из Матарушке Бање, дошло је сасвим необично писмо Рајка Кнежевића, чију песму сам нашао у *Расковнику*, јесте сељак из Самаила код Краљева. Добио је у Бањи, где се лечи од опаке болести – дистрофије мишића, мој књижевни оглас за *Ведрину*. Поред најбоље жеље, не може поручити ту „по свему судећи занимљиву и вредну пажње књигу“: не би се сложио са мном у неким поставкама и закључцима. На пример, питање

самоубиства. Он у начелу прихата мој став против самоуништења, али постоји и „ништавило живота – када је утрнуло тело и песма (тако) да нису у стању да осете (ни да поднесу) бол, када је екстрем последњи трзај живота.“ Верује да је то одвело у прах и Јесењина¹⁷⁷ и Геринка, мада су пошли са супротних полова: „један кроз цвет до човека, други човеком до човека. Обојица су угледали своју грешку и казнили су себе својим смртима“. И је кажњен – животом: „поруга сам животу, поруга људској памети и њеном тријумфу“. Тако јесте. Зато мисли мање о духу, а више о телу. Моли да му се опет јавим, на село после 15 маја.

Ушорак, 5. мај 1970.

Шаљући новац за књигу, моја бивша ученица, Катарина Милетић, удата Ђуковић, најбоља другарица Милице Радојковић: „Најлепше хвала на сећању и дирљивој посвети, ваша К[атарина] Ђуковић“. Дирљиво зато што сам поменуо њеног недавно умрлог брата, адвоката „грофа“, с којим сам био на робији, а такође некад био мој ученик на факултету. – Истог дана, из Зенице, Фрањо Јеловић такође захваљује на књизи и поверењу: послао сам на голи захтев од непознатог.

Из Сан Рема, на Азурној обали, Јовина и Радина кћи, моја сестричина, Мира (удата Животић) јавља се сва срећна што је најзад видела „велики свет“, најпре Ницу, где је водила своје ученике, пише *француски*.

Пеџак, 15. мај 1970.

Одговарам писмом Рајку Кнежевићу, даровитом сељаку-песнику. Већ су се одазвали Срба Митић, Милош Павловић, Момчило Тешић и други неки „расковничари“. Молим га да не клоне, да верује у оздрављење, да се бори са болешћу. Писмо његово је такво да многи не верују да је сељак. Ја из њега црпем „велико поуздање у наше, особито српско сељаштво. Ви сте нада ове земље“. Зато он мора да живи. Хоћу да му пошаљем своју

177 Сергеј Јесењин (Сергей Александрович Есенин, 1895–1925), руски совјетски песник и прозаист, припадао групи имажиниста и кругу „сељачких“ песника; следбеник Кољцова, Кљујева и Блока, а у зрелом стваралаштву настављао је традицију Пушкина. Почео је као сликар стилизованих пасторално-идиличних и мистично-пантеистичких завичајних пејзажа. Касније прихвата револуцију као сељачку утопију. Његова аутобиографска, исповедна поезија представљала је врхунац лирског аутоисказа у совјетском песништву; заслужан је за развој органске слике-загонетке, за усавршавање композиције песме, циклуса песама; снажно је утицао на читаве генерације песника. Дела: збирке песама: Задушнице, Исповест мангупа, Стихови скандалиста, Кафанска Москва, Совјетска Русија, Персијски мотиви, Ана Снегина. – *Мала енциклопедија*, књ. 1, 980.

књигу, купио или не купио. Човек његове интелигенције, културе и дубине треба да упозна моје животно искуство. Стари људи из Самаила ме познају. Нека их пита.

Истог дана, пишем Стевану Поповићу из Гргујеваца, који ме није нашао код куће. Из његовог села ми је био један досељеник из околине Добоја, Тодор. Добио је *Нови Анџеј*, доћи ће по *Вегрину*. Радујем се што је Стева остао жив. По изласку из затвора сам одмах посетио Стану Малетић и њену браћу, а касније сам у Београду видео Ђорђа, Љиљану и Веру. Више се не јављају.

Треће писмо: Кости Ст. Павловићу, од кога сам као уздарје за *Вегрину* добио његовог Јована Дучића. Он је ту „добронамерни и благонаклони“, али ипак ревностан сведок“, – не хладан историчар ни строг судија. Мора му се веровати. Дучићев егоцентризам није усамљен у нашем друштву. И ја сам срео Дучића и нисам понео најбољи утисак о њему као човеку 1916. у Атини. Он је немилосрдно напао Јована Скерлића: то је заболело мој идеализам, исмевао савршене Грке, а и за стару историју њихову тврдио да је претерано слављена. „Тешко је човеку кад чита све гадости које је Дучић чинио и исказао. Ви сте то писали са болом у души, као што сте гледали и слушали.“ Ипак је најбоље у књизи оно што је казао о Дучићу као песнику, као уметнику, као козеру. Овде почињу да га признају. Издају се његова целокупна дела, држе се приредбе, предавања о њему. „Нова генерација“ је овде примила Дучића тако добро да сам се читајући питао понекад да ли је требало саопштити све о њему као човеку. Већ имају (млади) тако мало прилике тако мало људи за одушевљавање да им ни ову илузију није требало одузимати.“ Моји *Мегаљони* (и мед. о Дучићу) биће објављени много касније. „Пишете лепо, зналачки, обавештено и поштено. Књигу ће читати многи овде.

Субота, 16. мај 1970.

Вера Ерлих се радује што и други „признају мудрост и шарм *Вегрине*“. Један њен колега који много чита – француски, енглески, талијански, немачки и нашу литературу – рекао јој да је „ријетко наишао на такав текст, пун високе културе и дубоког животног искуства.“ На њен рачун да пошаљем књигу у Сарајево, проф. Неџаду Хаџидедићу, а да је понудим, у Загребу, проф. др Иву Ковачићу, проф Младену Чалдаровићу,¹⁷⁸ проф

¹⁷⁸ Младен Чалдаровић (1916–2010) дипломирао педагогију и психологију у Београду; специјализирао социологију у САД; учесник НОБ од 1941. Предавао је на Вишој педагошкој школи и Правном факултету у Сарајеву, на Вишој школи политичких наука у Београду, и на Факултету политичких наука и Филозофском факултету у Загребу.

Ферду Новачићу, проф. Светозару Ливади¹⁷⁹ и проф. Мирјани Гашић.—
Позива нас да свратимо на путу за Ровињ у септембру.

Понедељак, 18. мај 1970.

Ваљевски „млади истраживачи“ захваљују на послатим књигама, на писму („спонтан благослов ентузијазму којим су прожети циљеви наших делатности“. За моја дела, пишу да су им „блиска посебно, због њихове специфичне животне филозофије: на изванредан начин се допуњују са њиховим погледима на живот. Позивају ме да им дођем. Они ће се „враћати“ природи, оном правом животу који вреди да буде проживљен“. Потписао је Слободан Марковић, технички секретар Клуба младих истраживача.

Четвртак, 21. мај 1970.

Из Скопља за мене нов човек, инж. Миодраг Марјановић, финансијски инспектор у пензији, који је књигу добио од Јове у Лесковцу. „Бољи наслов није могла да добије.“ Садржај му потпуно одговара. „Као вредна пчела ишли сте од цвета на цвет светске и наше литературе“. „Прикупили сте нектаре и „неодољиво читаоца подсетили да нека места, – тешко их је изабрати која – прочита више пута.“ „Књига је писана сјајним стилем и такорећи песничким заносом: збиља је то песма у прози“: Њега је нарочито занимало излагање о селу и сељаку. Сам је највећи део живота провео у служби Главног савеза српских земљорадничких задруга у Македонији и Србији као ревизор, па види да је све добро речено како треба радити да би се помогло нашем земљораднику. Задивљује га што је књига писана под неповољним околностима, али „нема трага разочарења; него само ведрина, став достојан часног и поштеног човека, ни трунке дилеме, него усправно и без компромиса.“ Позива Јову и мене да му будемо гости у Скопљу.

Био је главни уредник сарајевског Прегледа, посланик у Савезној скупштини и генерални секретар Матице хрватске. Објавио је више студија и чланака, првенствено из области социологије културе.

¹⁷⁹ Светозар Ливада (1928), српско-хрватски филозоф, социолог, историчар, политичар и демограф; докторирао је на Филозофском факултету у Загребу са темом из руралне социологије, а на истом факултету потом предавао Социјалну демографију; један је од оснивача и предавача постдипломског студија геронтологије на Медицинском факултету у Загребу; један је од оснивача и обновитеља српских институција у Републици Хрватској, председник Заједнице Срба у Републици Хрватској и оснивач Коалиције Српска слога. Гл. дела: *Етничко чишћење – злочин века*, *Етничко чишћење: Озакоњени злочин стољећа*, *Кордунски реквијем* и др.

Недеља, 24. мај 1970.

Дафне ми је донела из библиотеке утисак њене бивше управнице Милице (Мице) Продановић, жене Борине. Као стара комунисткиња вребала је у књизи места горчине, зависти, љубоморе, гнева. Није нашла ништа од тога, а она зна шта смо све пропатили моја породица и ја. „Не могу да дођем себи од чуда. То је јединствен пример, толика душевна равнотежа!“

Понедељак, 25. мај 1970.

Из Бјеловара, Јанко К. Ивановић, лепим писмом моли да му пошаљем *Ведрину* с тим да новац упути после 1. јуна. Погодио је да сам његову адресу нашао у *Билтену* Хаџи-Тодорову. Биће.

Телеграм из Ниша од Радмиле да је наш дивни друг Вукадин Видановић умро. Одмах сам обавестио Жику Милојевића да сам упути изјаву саучешћа; Вука Продановића није било, па сам у његово име сам послао. Дана и ја смо рекли своју дугачку тугу, а слична осећања сам посебним телеграмом изразио у име Светозара Анђелића, Милутина Најдановића, Радомира Тодоровића, Ђорђа Јовановића, др Светислава Живковића, Драгоша Радовића, Новице Вељковића, а Јови Јовановићу у Лесковцу послао сам моју жељу да место мене отиде на погреб сутра. Сада сам поступио друкчије него пре неколико година кад је умро наш Миладин Ђирић (отац великог шахисте Драгољуба-Драгана). Тада сам у договору са његовим земљаком С. Анђелићем послао десетак телеграма нашим људима у Београду и унутрашњости да сами упуте телеграме са изјавама саучешћа његовој породици у Чачак. Сада сам одлучио да Радмили и деци помогнем са 50.000 динара. Учинио сам то упутницом, тако да добију после погребња и не купују венац, а ставио само да је место венца.

Уторак, 26. мај 1970.

Из Новог Сада, Михајло Михајлов одиста рђавим рукописом (на основу кога је у затвору добио право да пише на машини!) јавља да ми је послао још једну своју књигу на читање. Прво сам имао, на енглеском, *Московско лето*, а сада *Руске шеме* на немачком. Ту упоређује логорски живот како га описује Достојевски са приказом Александра Солжењџина.

Иначе много о предреволюционарним писцима који су у великој мери претече данашњих модерниста: о Леониду Андрејеву, Андреју Бјелом, Замјатину,¹⁸⁰ Ремизову и др. Расправља о Шестову (Лаву) и Берђајеву. Нов ми је Аврам Шац, (нечији псеудоним?) који је и њега изненадио блискошћу погледа.

Московско лето је у два дела изашло у београдском *Делу*, а трећи се тек овде појављује. На захтев Руса, друга свеска дела је била забрањена. Михајлов је суђен и осуђен, изгубио је катедру у Задру. Мени и Милану ове своје књиге даје на читање, па да вратимо. Пише да чита *Анџеј* и *Ведрину*; жали се да његовој мајци не дају да путује ћерци и унучету у Америку. Не дају пасош ни њему, да оде у Берн своме издавачу који му не шаље ништа, а сам наплаћује право превођења његових књига. *Московско лето* је издато чак у Индији на језику хинду. Тај издавач-лопов не шаље обрачун за неких десет издања његових књига у разним земљама. Киван је уопште на издаваче. Тврди да су то најчешће Јевреји, свуда у свету. Послаће свога адвоката у Берн, да види шта је. Од тога, вели, зависи његова егзистенција. Зову га да предаје руску књижевност на универзитету у Хонолулу на Хавајима али то не може без пасоша... Пошто није могл да отпутује, на полеђини са потписала и послала поздраве и лепе жеље Вера Михајлова.

Из Великог Трнова у Бугарској писмо од Сотира Пренчева. Књигу није добио поштом из Југославије, нису је дали – него из Софије, други преградак. Не зна како да ми се одужи. „Ви просто хватате читаоца под руку и водите га, са изванредно живописним језиком и стилем кроз најзнаменитије земље свих пет континената света, дајући продубљене и логичне анализе... Тако је занимљиво да се човек не може откинути од читања.“ Живот и рад сељака описан је са „најлепшим“ талентом, као познавалац села, сеоске душе, сеоског живота.“ Он се родио у Ресну, па се читајући *Ведрину* пренео у млађе године и констатовао са усхићењем да се сеоски трудбеник заиста осећа и испољава своју љубав према земљи како је ту описано. Сада има 70-80 воћака и силно их воли. За сваки догађај у породици засађује по једну. А под липом има сто, где седи после

¹⁸⁰ Јевгениј Замјатин (Евгений Иванович Замятин, 1884–1937), руски прозаист и драмски писац, један од учитеља Серапинове браће, од 1931. живео у Француској; имао је велики утицај на развој руске прозе и њену идејну оријентацију, посебно на писце 20-их година, али и касније, на Солжењичина. Његова антиутопистичка визија претходила је многим сличним остварењима светске (Хаксли, Орвел, Бредбери, Барцес и др.) и руске књижевности (Лунц, Платонов, Бабел, Всеволод Иванов, браћа Стругацки, Орлов, Ајтмагов). Дела: приповетке и романи *Провинција*, *Острвљани*, *Бајке за одрасле*, *Пећина*, *Прича о најважнијем*, *Ми*, *Бич Божји*; драме *Ломача Светог Доминика*, *Бува*, *Атила*; есеји *Лица* и др. – *Мала енциклопедија*, књ. 1, 809.

подне и чита. Од њега сам старији десет година. То је опазио и поред многих штампарских грешака. Нашао је и неке речи о Бугарској и Бугарима са којима се не слаже. За 25 година колико ту живи није приметио извесне црте које ја помињем. Он болује од стенокардије, лежао је месец дана у болници, сада је на годишњем одмору као правни саветник у једном предузећу. Иначе је у пензији као адвокат.

Среда, 27. мај 1970.

Јова из Лесковца извештава о Вукадиновом погребу. И од њих је добио телеграм, одмах решио да иде, већ пре мога апела. Спремио је и говор. Повезао је и Раду: у име породице и у име странке. Породица је и очекивала да он говори. Пред саму сахрану стигла је моја упутница и Михајло је Јови показао. Опело је било у 16 часова, а они су читава два сата пре тога били са породицом и родбином Вукадиновом. Јовин говор се свима свидео и многи су пришли да захвале. Неки наводи су изазвали сузе и плач присутних, јер је рекао истину о његовом мученичком животу. И умро је паћенички. Спао је на неких 20 кгр. Шест месеци непокретан, уз то потпуно слеп. Молио је жену да му прекине муке тијаном, али она то није учинила. Љубица и Слободан (из првог брака) су и даље у Топоници. Кћи је потпуни болесник, а син је на махове као здрав, па су га запослили да разноси лекове. Лекари би га и пустили, али Радмила не сме да га доведе међу своје синове. „Вукадина је то силно пекло и увећавало његов родитељски бол“: По Радмилиној жељи, они су свратили у кућу, и све је било по обичају. Код њих у Лесковцу скоро сви су боловали од грипа. Жале Јова и Роса што су на повратку с мора са Лилицом код нас били само два сата. Али то време је „прошло муњевито“. „Сусрет са вама двома ми је као неко окрепљење“. Зову нас да их летос посетимо; крај се много изменио.

У прилогу смо добили Јовин говор „у име другова којима је он остао веран и који су га несебично волели“. „Био си борац и мученик целог свог века“. Одупро се моћницима у Нишу и у целој Југославији, чврсто је држао барјак за социјалну правду и слободу. Одузимали су му службу, терали га у најзабаченије крајеве земље, одвајали га од породице. Никад, ни до смрти није пао ни пред ким, увек је држао високо своје чело; умео је да пати, али свој карактер је чувао. Ни немачки окупатор га није уплашио. Кућа његова, – на капији управе политичке полиције у Нишу, – била је свратиште партизанских курира, па и сам Јова је ту нашао неколико пута заклон за своју главу. Као наш емисар у лето 1944. отишао је храбро на Радан и предао нашу поруку (врховном штабу) да верно стојимо уз барјак народне борбе за слободу против окупатора и његових слугу. После тога

се, по договору, вратио у Ниш да изнутра ради на ширењу великих слободарских идеја и да дочека ослободиоце. Ушао је у руководство Народног фронта нишког и Србије. Одбачен и понижен и онда је остао усправан и поносит, веран своме путу и убеђен да је тај сопствени пут најлепши пут. И небо је према њему било немилосрдно. Патио је због судбине прве деце. Утеху је нашао код Раде, која му је родила два сина. Његова „два млада храста који ће у себи наставити твој живот“. Да би искушење дошло до краја грешком и несавесношћу лекара изгубио је и очни вид. „Притиснуто толиким невољама, твоје јуначко срце је попустило. Ти ћеш живети у нашим срцима. Чуваћемо успомену на тебе, на Вукадина верног друга, Вукадина мученика и жртву људских себичности и несавести. Лака ти била српска и југословенска земља коју си несебично волео и вечан ти помен међу нама.“

Субота, 30. мај 1970.

Опет из Лесковца. Јово је послао, да би учествовао у помоћи коју сам ја наменио породици својих 10.000 динара. Уједно ми јавља адресу Марјановића у Скопљу, да бих могао да одговорим на његово пријатељско писмо.

Жика Милојевић је узео на себе да умножи на писаћој машини Јовин говор, како би га прочитали и други наши. Дао је и читуљу о Вукадиновој смрти, па се она појавила заједно са породичном. Затим је породица у *Полишици* дала изјаву захвалности за многе, врло многе изјаве саучешћа. Посебно су у захвалници поменули моје и Јовино име.

Понедељак, 1. јун 1970.

Још један „расковничар“ за кога сам Чика. Први ме Срба Митић назвао „чика Драгољубе“. Сада Рајко Кнежевић каже „Чика Јовановићу“ – иако ме ни један ни други никад нису видели. Рајко се извињава што тек сада одговара на моје писмо, од 16. маја, кад је управо његов рођендан. „Били сте на неки начин са мном тога дана.“ Нове појединости. Још кад је читао Књижевни оглас схватио је да се на неком часу историје говорило о мени, – не знам више да ли о предратном или поратном моме раду. И без тога, само због *Ведрине*, „треба вам се дивити“. Многи који се бусају у груди за своје храбрости, за своје људскости, за пропагирање о посебној мисији човека на овој рохавој планети, „пали би на испиту који сте ви издржали“. Можда је накнада што се „ваша идеја на један начин потврдила, остварила.“ Али ви сте „своје биће, своју личност искључили из оних интереса које обични људи имају“. То је „прави подвиг“.

О себи каже да је рођен пре 29 година; отац је, поред земљорадње, имао службу у општини у Самаилама. Ванредно је завршио средњу економску школу, а на имању је требало да остане средњи брат, док је старији завршио факултет и отишао, као и две сестре што су засновале своје породице. Он има осећај за тешкоће села и сељака, али не може да ради на свом имању. Његов отац се не сећа мене, али се сећа један сусед мога збора у Заблаћу код Чачка: како ме прекидао полициски писар. Тај сусед констатује да данас на истом свом поседу има мање времена, иако користи и машину, и сејач и копачицу и комбајн. Признаје да се „сада већином живи боље него пре рата, кад је у њиховом селу било „свега 3-4 породице незадужене“.

Потребно је селу још много што: не само стандард, не само машине, не само струја, телевизор, – потребно је „очувати му и душу, дати му културу, онога што се назива добротом и разонодом духа и одмора: књигу, позориште, један шири видик од краја бразде.“ Није све у товару пшенице. „Верујте, осећао сам се срећнијим и задовољнијим, имао сам више вере онда када је пшенични хлеб био само нафора, него сада када га имам сваки дан.“ Ово је осећање многих: „постајемо робови ствари, некакву сулуду трку правимо, – а где је циљ?“ „Откуда толико зависти (до модрине) у нама; откуда тог нездравог претицања, зашто ја баш *морам* да пређем у град, зашто смо толико пута и тако глупонеме, све док нас не погоди каква *велика, ойшша*, несрећа“. Он би хтео да зна почетни импулс тога грабљења, „курјачког путовања“. Зашто за толико векова људи нису еволуирали? Хтео би да сазна из *Ведрине* моје искуство у том погледу. Спасење за себе не очекује, али би бар сазнао да ли право или неправо суди.

Субоша, 6. јун 1970.

Нашао сам да већ могу – после пола године – да опоменем изврстан број „поштованих читалаца“ да пошаљу новац или да примљене књиге врате. Разлог: хоћу да прикупим још мало новаца, поред оног што је приспело, да бих крајем године штампао другу половину *Ведрине*: Рад и стварање. Веровање и знање. Написао сам око 250 таквих опомена учтиво, али јасно: нека врати ко не жели да задржи, јер је многима послато без захтева. Свеједно у каквом стању се књига налази. Рачунао сам да ће се сто до 120 одазвати, да ће око педесет или мање вратити, а да стотинак неће ни одговорити, ни одазвати се никако.

Недеља, 7. јун 1970.

Већ је стигао одговор Косте Ст. Павловића (од 5. VI). Мило му је што ја не налазим да његова књига одише мржњом и злоробом према Дучићу, већ да га је „волео и поштовао“. Јавни радници припадају народу и он има право да сазна о њима све, а не само идеализовану и лажну слику. Слободан Јовановић (стари) подржао га је у томе: размак од четврт века од смрти довољан је да се на пристојан начин каже истина. Мисли да није упао у грешку Црњанског у *Амбахагама*. У Америци је Ј[ован] Д[учић] певао дивних песама. Ту се „ослободио глуме и речи су му из срца извирале“. Можда није било политички, али је било искрено.

6. јуна сам одговорио М[иодрагу] Марјановићу у Скопљу. Нарочито ми је било пријатно што је одобрио наслов књиге, који се односи на целе две главе, а наћи ће се слична садржина и у другим двома. Ова друга половина ће имати *зелена* слова на корицама, док је прва имала *наранџаста*, боју Стамболискове земљорадничке заставе. Не знам да ли ће се за мога живота појавити даље књиге *Мера* и *Доброша*, али сам задовољан што је макар прва почела да живи јавно. Нека још једном прочита Увод, да види лепо цео план дела. Ући ће још боље у атмосферу његовог писања.

Хаџи-Тодор је допустио својој најревноснијој сарадници и сада другарици Милицы Тошић да објасни зашто је и она Хаџији приступила „са страхом божјим“: као матуранткиња је у Врању видела како су га сељаци „носили на рукама, као какву свету реликвију“, и кад му је радни народ кликтао: „Живео наш Ганди“. Исто сведоче и Стојадин Митић из Делиградске улице и професор Златановић из Врања, и Саво Оровић, који је 1931. био командант пука у Врању. Ова сведочанства о Хаџији су објављена у Билтену за јун 1970. под насловом: „У допуну изјаве др Драгољуба Јовановића“.

Среда, 17. јун 1970.

Владета Недић, пријатељ Дафне и наше куће објашњава да није раније захвалио за *Ведрину*, зато што су му је други зграбили чим је стигла. Доставља пет адреса и моли да пошаљем тим људима, а он за њих уплаћује 12.000 динара и за своју.

„Млади истраживачи“ шаљу ми први (јунски) број њиховог Информативног билтена, велики извештај о њиховим акцијама. У акцији „Дурмитор 69“ учествовале су све секције. Ове године, групе су се осамосталиле у припремању своје акције, па су неке морале подбацити. „Медведник 70“, за флору, извешће се у јулу, од 10. до 30. – У августу ће се геолошки истраживати Повлен, а резултати ће бити достављени

рудницима неметала у Србији и другим установама које се тиме баве. Исхрану дивљим биљем и животињама испитиваће на Копаонику. Резултате ће чувати до комплетнијих обавештења. у Доњем Таору једна група ће провести „20 етнографских дана“, смештени у сеоским домаћинствима, међу којима ће тражити чланове за мрежу сарадника: до 30. јула. – Маљен 70“, од 1–20. јула, биће сведен на фаунистичка испитивања, уз помоћ асистената пољопривредног факултета у Земуну, и неколико студената са других факултета. – Спелеолози ће истраживати „Драгов Понор“ на теренима села Лесковице, Брезовице и Лелића. – У одељку „Вести“ дали су састанке у Београду, Ваљеву, Сокобањи, Госпићу и Опатији. Најчешће у Ваљеву и Београду. Дали су и једну песму посвећену њиховом патрону, Манди, више шала.

13. јуна новине пишу о боравку председника Тита у Македонији, где је изабран за почасног члана тамошње Академије. Затим се даје говор председника ЦК СК Македоније Ангела Чемерског¹⁸¹ који је важан кад се доведе у везу са другим изјавама о међурепубличким односима. Тек шо се стишала бура око кампање против др Милоша Жанка у Хрватској, чуло се даје председник СК Србије, Марко Никезић на једном пленуму ЦК Србије изјавио с напоменом да то није за јавност – да комунисти Србије неће силом задржавати у југословенској заједници ни Словенце ни Хрвате, ни Црногорце, ни Македонце ни Албанце, ако мисле да ће им ван Југославије бити боље. Није поменуо ни Босну и Херцеговину ни Војводину, али је додао да Србија може и сама да живи, као што је могла да буде држава пре 1918. Чуло се одмах затим да се Едвард Кардељ одмах изјаснио за Југославију и да је то казао руководећим Хрватима: др Владимиру Бакарићу, Мики Трипалу, др Савки Дабчевић,¹⁸² [Драгутину] Харамији¹⁸³ и Перу Пиркеру¹⁸⁴ у Загребу. Сада читам шта је јуче рекао

¹⁸¹ Ангел Чемерски (1923–2005), македонски политичар, учесник НОБ. После ослобођења обављао разне партијске и политичке дужности у Републици Македонији: члан ЦК КП Македоније, члан Извршног комитета ЦК СК Македоније, члан Председништва па председник ЦК СКМ, председник Председништва СР Македоније, члан Председништва ЦК СКЈ.

¹⁸² Савка Дабчевић-Кучар (1923–2009), економист, професор Економског факултета у Загребу; члан Извршног комитета ЦК СКХ, председник Извршног вијећа СР Хрватске, секретар ЦК СКХ, председник ЦК СКХ, члан Председништва ЦК СКЈ. У децембру 1971, после 21. седнице Председништва СКЈ у Карађорђевоу, смењена је са свих политичких функција и удаљена из свих форума због националистичке идејне и политичке оријентације и деловања, као један од водећих учесника Хрватског прољећа. – *Мала енциклопедија*, књ. 1, 581.

¹⁸³ Драгутин Харамија (1923–2012), економист, правник, хрватски политичар, учесник НОБ од 1941. Након ослобођења био је заменик републичког јавног тужиоца и окружни јавни тужилац за град Загреб, подсекретар у Државном секретаријату за пра-

Чемерски: упоредо се мора развијати све већа самосталност република и даља изградња и јачање наше вишенационалне самоуправне социјалистичке заједнице, тако да федерација буде конституисана као друштвена заједница и као федерални, политички, државни и административни механизам. Морају се смело рушити оне тенденције које теже затварању и изолацији, или економској и политичкој доминацији. Говорио је о функционисању федерације, с тим да системска решења остану у њеној надлежности – валута, монетарна политика, *јединствен* и девизни и спољно-трговински режим, царине, заштита, емисиона политика, али с тим да све републике утичу на заједничку емисиону банку. А заједнички би се утврђивале пореске политике којом се обезбеђују приходи за финансирање одбране, спољних послова и савезне администрације, чак и неразвијена подручја и јединствено тржиште. – Већ 8. јуна, у Долењским Топлицама Кардељ је упозорио на великом збору поводом 25-годишњице победе над непријатељским снагама и окупаторским завојевачима, – да се не смеју „стављати на коцку нешто много важније него што су милиони динара око којих се препиру“. (Мисли на давање за неразвијене крајеве.) Не треба се плашити дискусија, свађа и конфликта, али те спорове треба да „решавамо као равноправни људи, који поштују један другог и то унутар самоуправљања и са средствима самоуправљања где год је то могућно“.

16. јуна сам добио прве две критике на *Ведрину*. Вукоману Шалипуровићу¹⁸⁵ је упућена на Сјеницу, где је радио у Заједници образовања. Тамо су је примили и платили, али он не жели да му се убудуће нешто шаље док

восуће и управу НР Хрватске, председник Скупштине котара и општине Ријеке, председник Извршног већа Сабора СР Хрватске и члан Председништва ЦК СКХ. Био је један од водећих учесника Хрватског прољећа и заговорник привредне и политичке реформе. Након 21. седнице Председништва СКЈ у Карађорђеву, у децембру 1971. године, добровољно је поднео оставку на све своје функције, искључен је из политичког живота и пензионисан. Пред вишестраначке изборе 1990. године приступио је Коалицији народног споразума. Био је један од оснивача Хрватске народне странке и члан њеног Председништва.

¹⁸⁴ Перо Пиркер (1927–1972), хрватски политичар; учесник НОБ. После ослобођења био је градоначелник Загреба, секретар Извршног комитета ЦК СКХ. Као један од вођа Хрватског прољећа, после 21. седнице Председништва СКЈ у Карађорђеву, у децембру 1971. године добровољно је поднео оставку на све своје функције, искључен је из политичког живота и пензионисан.

¹⁸⁵ Вукоман Шалипуровић (1925–1981), учио гимназију у Пријепољу и Новој Вароши. Учесник НОБ од 1941; завршио је Вишу политичку школу у Београду. Сарађивао је у многим листовима и часописима, махом прилозима везаним за историјско-културну прошлост Новопазарског санџака и ужичког краја. Гл. дела: Устанак у западном делу Старе Србије 1875–1878, Раоничка буна: Аграрни покрет у западним крајевима Старе Србије, књ. 1 и 2, Српске школе и просвета у западним крајевима Старе Србије у XIX веку и др.

не поручи. Не воли ту врсту литературе. „Не желим да читам расправе „уређивања света“, јер то нису успели до сада ни богови и пророци, а не калуђери и ђакони. Пише то из Београда, Симе Милошевића 41. – Не жели да му шаљем књиге ни др Љубиша Поповић, Немањина 3, Пожаревац без икаквог образложења. Просто је вратио са том напоменом.

Из Будимпеште је послао разгледницу Б. Пејчић, Влајков синовац (Бела Паланка). Објашњава да није учинио што је обећао на гробљу, јер је путовао месец дана.

Недеља, 28. јун 1970.

Полишика доноси „трагичан биланс смога“ у свету. У Енглеској и то у Лондону масовно загађење ваздуха и тровања: 1873, 1880, 1882, 1891, 1948, 1952, 1956, 1957 и 1962. У Глазгову 1907. и 1925; у Даблину 1941. У Лондону, од 5. децембра 1952. умрло од тровања ваздуха 2.474 особе, а у следеће три недеље још око 1.500. – Те године више него 1.866 због колере. 1962. од смога умрло око 800 лица. Немачка, 1924. – отровано 600, 1925. близу 180, 1926. – 16, 1927. – 19. Белгија, Америка, Мексико, Њујорк. Ваздух будућности – све већу опасност по човека и природу. На рак плућа – загађен ваздух више него дуван. Београд, Загреб, Ниш, Јесенице – често загађени преко допуштене границе. Годишња штета: 700 милиона динара. Издувни гасови – све већа опасност по покрајинама, највише Словенија (14) затим Србија (12), Босна и Херцеговина (10), Хрватска (4), Црна Гора и Македонија по 2. Моторна возила највише трују; фабрике од честица које прерађују. Сумпор-диоксид, чађ, угљен-моноксид и сагоревање бензина и нафте у возилима. Безопирин – рак. Бензин би се могао етилати.

Четвртак, 2. јул 1970.

Дошло је из Компиијења кратко писмо Алисе Хоноре. Болесна је од фебруара и скоро не излази из собе: све врсте незгода, потпуне несанице, чине је неспособном за најмање напоре. Живот јој био тамо тесно везан за живот мужа, да је његов одлазак у смрт такав губитак да физички не успева да то савлада, живи не живећи. Види да ми нисмо добро са здрављем. Жели из свег срца да нам не буде горе. Захваљујући мојим речима, она живи нашим животом. Радује се великом успеху *Ведрине* (Quel beau titre!) [Какав леп наслов!] Храбри ме да истрајем. Превелики је посао превести и издати речник светске књижевности. Не треба да се премарам, – да се одмарам поред Стеле! Ретко пише, јер је крајње уморна, али мисли на нас и жели нам све најбоље. „Пријатељски, увек ваша А. Хоноре!“

Недеља, 5. јул 1970.

Наше новине саопштиле да је умрла Елза Триоле. *Полишика-Експрес!* Њен мртвачки одар са сликом испред, а са стране Луј Арагон окружен друговима: Жорж Марше, затим Елзина сестра Љиља Брик (жена Мајаковског) и Владимир Катанијан.

Понедељак, 6. јул 1970.

Из Игала се јавља Милутин Најдановић. Лечи „десни кук и крстине“.

Ушорак, 7. јул 1970.

На Уролошком одељењу опште државне болнице умро је наш пријатељ, мој друг из пиротске гимназије, Милутин Ристић. Током јануара, Слободан и Жана су ме одвезли у болницу да га видим болесног и да им помогнем да га наговоре на долазак овамо. Лечили су га у лозничкој болници, али тамо је стално слабио. Пре тога је врло често мокрио, па су дошли вероватно до закључка да има рак на простати. Вратили су га кући. Ја га нисам затекао у сувише рђавом стању, судећи по стиску руке. Али глас је био ослабио, јер три недеље му стомак ништа није примао. Жанини пријатељи из Института за судску медицину, особито шеф проф др Јулијана Богићевић, наваљивали су да дође у Београд. Послала је лично доцента др Пејаковића да га види и охрабри. Сада смо Жана и ја утицали на њега да пође са нама. Пристао је. У Уролошкој клиници му је проф др Илић указао сву пажњу, као лекар и као човек. Наши заједнички другови др Милутин Велимировић и др Јован Мишић су га обилазили. Мени нису крили да је присутан карцином простате, али су помишљали да би се могао опоравити довољно за операцију. Он међутим није могао да једе. Одржавали су га трансфузијама крви и гликозом. Успављивали су га да би му се повратио сан, кога није било у Лозници. Од свих нас, Роса је била најсвеснија опасности. Кад га је видела у београдском болничком кревету, рекла је: „Од њега ништа нема“. Морала је да се врати у Лозницу, јер је олуја поразбијала прозоре и засула себе водом, разбила црепове на крову. Жана је желела да га ја *још једном* видим у недељу 4. јула. Хтео сам да му учиним једну последњу пријатност, да му ставим у изглед леп погреб за случај да умре у Београду, где нема онај углед који ужива у Лозници. У договору са Жаном, хтео сам да му ставим у изглед да ће и у Београду бити свечано и достојно испраћен. Али како говорити о скорашњој смрти човеку који се надао оздрављењу. Ево како сам поступио. Тражио сам да се он и ја заверимо један другом да ће се на гробу опростити са пријатељем који први умре онај ко остане. Стегао сам му руку и он мени: „Је ли реч?“ –

„Реч!“ Узео сам његову најмилију кћер за сведока. Нисам смео да говорим о др Микици Велимировићу као трећем пријатељу, јер би алузија на његову смрт (скорашњу) била очигледна. Он је морао схватити, али ничим то није показао.

То је било у недељу. Сваки даљи дан је доносио погоршање. Роса је поново дошла из Лознице. Кћери су почеле стално дежурати поред њега, не само дању, него и ноћу. Нарочито је Жана била неуморна. Већ у Лозници му се нешто обратила, молећи га да једе, да прима лекове, да се бори. „Тата! Татице! Ти знаш колико те ја волим. Молим те, буди добар!“ Он је за њу мени говорио да му је то најбоље дете, а сад, кад смо били сами, рекао је: „Имам најбољу децу на свету“. Јер ја сам га уверавао да је имао велики и успешан живот, да је много радио и урадио, да је подигао дивне кћери, да се са Росом одлично слагао, да је био од свих цењен и поштован.

У ноћи између среде и четвртка, 7. и 8. јула, он је издахнуо пред очима најстарије и најмлађе кћери, Жане и Марице. На сцену је ступио млађи зет Слободан и показао се као добар организатор и велики кавалер. Уз помоћ Жаниног колеге из Института, г Вељка, све је уредио, са лекарима, са општином, са гробљем, са заводом за погреб, за кремацију, обавестио новине. Дана и ја смо одмах отишли у Димитрија Туцовића 44, где станују Душица и Марица; ја сам саставио посмртни оглас, ставио да је био адвокат, један од 1300 каплара, председник удружења носилаца Албанске споменице у Лозници.

Опело су вршила у капели Новог гробља два свештеника, па су његови „Албанци“ из Лознице и из Београда ковчег пренели у дворану за кремирање. Први је говорио, у име средишне управе Удружења, у чијем одбору је био и сам Милутин Ристић, др Милутин Велимировић, врло топло документовано, речито. Ја сам иступио, али се јавио један од делегата из Лознице, па сам се ја уклонио. То је био млађи човек, судија, који сам није прешао Албанију, али се појавио као њихов председник. Ја сам говорио у име другова ђака-социјалиста из Пиротске гимназије, где је Милутин учио V и VI разред, по доласку из Чачка са Костом Јовановићем, његовим професором географије. (То је био први мој говор после погребца Пере Поповића, у априлу 1945). Изнео сам да је био његов живот мученички, херојски и племенит. Сав у противуречностима позитивним. Срески начелник у Македонији, али такав да су десет година после земљотреса Валандовци тражили од Немаца и од Бугара да га не шаљу у заробљеништво; у Куманову је о 5-мајским изборима за његове управе изабран опозициони кандидат, једини у целој Македонији; у Колашину 1938. исто тако. Из заробљеништва – куда је отишао зато што није хтео да

се декларише да је Бугарин, како су захтевали Бугари, он – Драгачевац! – враћен је после 2 и по године као болестан. Постављен је за среског начелника у Љубићу и Чачку, горео на две ватре, четничкој и партизанској, штитио сељаке и грађане, спасавао Србе, био неколико пута хапшен од Немаца, и на крају није осуђен од комуниста као друге „слуге окупатора“ већ му признате све године службе за пензију. Био је социјалист из Пирота и целог живота бавио се цвећем и пчелама. Гладиоле су туговале док је боловао; пчеле нису излазиле из кошница. Имао је најбољу децу на свету, како ми је рекао, али је био сам најбољи муж, најбољи родитељ, најнежнији деда.

Док су га спуштали у понор мрака свирала је музика Марш на Дрину, а после Бетовенов Посмртни марш. Све је било готово. Дана и ја нисмо имали срца да се одазовемо Жанином позиву после погребца, већ смо отишли својој кући. Све те жене су биле преморене и убијене.

У суботу 10-ог јула, дошли су Роса, Жана и Лепушка и Слободан, и тек тада смо могли да говоримо о целом догађају, па и о сахрани. Сви су били задивљени величином, апотеозом коју је значио Милутинов погреб у Београду. Дошао је елитан свет, пријатељи и другови све четири ћерке, стари борци, Лозничани, наши пиротски другови – Милутин Цанић је нашао снаге и Драга времена, Јова Мишић и Тијана су се одазвали. Али највеће изненађење је био неочекивани четврти говорник, млади капетан ЈНА Црногорац Прелевић. Полетно, пламено, заносно величао је старог ратника у име младих будућих бораца. Донео је нов разлог захвалности. Војном музеју је Ристић поклатио свој хербаријум прављен на Солунском фронту, често док су куршуми звиждали, највише по падинама Кајмакчалана. То је већ био поменуо др Велимировић у свом говору, и ја сам довео у везу хербаријум који сам видео са гладиолама, али требало је видети и чути младог официра па осетити сав значај Ристићевог хербаријума. „Ни један војни музеј на свету нема оно што је нашем дао потпуковник Ристић!“ За Лозничане је био „наш драги Чика-Милутин“. Поред венаца Удружења носилаца (средишног и лозничког), Савез бораца из II рата, из Лознице, послао је свој, а четврти је био од јединог Милутиновог унучета, интелигентне и фине Милице од шест година. Није мање изненађење било држање њеног оца Бошка, тога ћутљивог и уздржаног зета, који је пред свима крио свој бол, а плакао сакривен у купатилу и узео на себе половину погребних трошкова. Зетови нису допустили Роси динар да потроши.

Многи су били изненађени – рекли су нам Ристићеви и мојим говором, и питали се зашто раније нису рекли како знатан човек је био њихов отац. Једна стара Црногорка, у кући где станују Душица и Марица, рекла је Роси

да је срећна што је доживела овакав погреб и овакве говоре. Каква несрећа да је умрла пре тога!...

О још једном погребу је било речи у нашој кући. Изненада нас је посетио, у понедељак 5. јула, Вукадинов син Михаило-Мића, студент технике из Ниша. Донео је изразе Радмилине и њихове захвалности. Нарочито их је запањило велики број телеграма, од људи које нису познавали. Добро им је дошло и оних 50.000 динара. Добили су још толико од удружења пензионера и још толико од Завода за социјално осигурање. Нису морали да дирају оно што је Вукадин оставио на страну за своју сахрану. Изненадили смо Мићу једним штофом за одело које смо били наменили самом Вукадину. Он је уступио ранији комад Мићи као бољем ђаку од свога брата близанца, а сада ће овај добити он, Милан. Радмили ће добро доћи килограм кафе који је такође чекао неку прилику да се упути Нишу. Два брата се јако разликују. Милан је веселији, површнији, мање систематичан. Заостао је у школи и задржаће се на средњешколском образовању. Брину и за Љубицу и Слободана, али за њих не могу ништа да учине.

Добили смо из Каштел-Старог карту од Јове, Раде и малог Милана. Поделили су се: Невенка, Љубиша и Предраг су већ раније стигли овде (као васпитачи), а после су продужили у Хрватску. Богдан, Мира и мала Јасна су остали код куће. Рада и Јова ће после ићи у Црну Гору, пошто су на одласку видели Мостар. Жале се на ружно време.

Недеља, 12. јул 1970.

Од Хаџи-Тодора нов Билтен, двоброј – 365/6 – На уводном месту се хвали да је Хрватско филолошко удружење похвалило његово основно начело: „Пиши како треба“. Овако су формулисали у *Језику* за јун 1970: Противречно је раније правило: пиши као што говориш, читај како је написано. Зато: „Пиши као што је прописано, говори (и читај) као што је правилно!“ И њима је нашао погрешке и исправио их, на две странице. Целе 3, 4 и 5 посветио је себи и мени. Опет се вратио на моју посвету *Ведрине* њему. Сетио се нашег првог сусрета, а пре неколико дана нам је дошао у посету са својом дружицом (много млађом), симпатичном Милицом Тошић. Видео ме у Врању 1945, а пратио је и моје предизборне говоре у Београду. Одазвао се моме позиву да нико не остане пасиван; свако треба да изиђе на биралиште. Он је учинио више. Први пут се кандидовао и био изабран 8. новембра 1931, а сада је хтео да се појави на листи Народног фронта. У Врању је мене јавно питао да ли није касно за кандидацију, па је листу и саставио. Она је одбијена јер није био оверио неколико (6) имена потписника из далеких села. Жали исто тако што опозиција није добила више мандата, чак се опозиција Народном фронту није ни

појавила. Уосталом, он држи да избори нису ни имали да буду слободни и настала је нова ера равноправности и напредности „која је донела благостање какво наша земља никад није имала.“ Листа му је одбачена, па се вратио на научни пут. Председник Српске академије наука (Александар Белић) анонимним писмом је „хтео да убеди Народну власт да је он (хаџи Тодор) њен непријатељ, (а он је пријатељ који је за време окупације потписао проглас против комуниста), о чему је Хаџи „писао више пута још за време Белићевог живота“. Умро је 26 фебруара 1960, можда погођен његовим нападом у Правописном билтену од 15. фебруара.

Понедељак, 13. јул 1970.

Од Миће Видановића из Ниша – захвалност нама и свима пријатељима. По адресама које сам му дао, свима је писао и захвалио лично.

Четвртак, 16. јул 1970.

Др Вукашин М. Мићовић је послао 2.000 дин. за примљену *Ведрину*; као и проф др Љубомир Тадић који је написао: „Вашу књигу сам примио и прочитао са великим интересовањем“. Извињава се што раније то није могао да учини – „више него заузет радним обавезама“.

Од Жике Милојевића сам данас добио његову песму „Порука“, која почиње: „Када умрем, сахраните ме крај друма мога села и ничим не истичите моја скромна дела“. На камену гранитном ипак треба да стоји да је „живео храбро и волео безмерно све људе, имао једно лице и изнад свега ценио слободу. Детињство је имао горко; отац му погибе крај Београда кржаве 1915 у петом јуришу у току једног дана. Остао је дужан мајци мученици. Мрзео је рат, лажи дволичнике, презирао похлепу, сервилност и људску пакост. Плашио се лажних пријатеља, догматика и душебрижника. „Веровало је у љубав, волео песме и ликовало са мало радости“. (Написао: 1970).

Петак, 17. јул 1970.

Посетио ме проф др Алекс Драгнић, професор у Америци, у Нешвилу, на Вандербилт универзитету. Донео ми број од 15. јула интернационално издање *Хералд Трибјуна*, са уводним чланком о Стогодишњици Седана. Испричао како му је један колега, такође Американац црногорског порекла изнео нови профил привреде у Југославији. Прича-фикција. Настали су велики догађаји, Југославија дошла поново у кризу. Словенци

и Хрвати се одмах одвојили, као и Македонци и Шиптари. Остали су само Срби и Црногорци. Муслимани у БХ скрстили руке и питају: Шта се то дешава?! Опет су као победници изашли Срби и Црногорци са старим савезницима. Сви се вратили у Југославију, само су муслимани опет питали: Шта се то десило? – Озбиљније му рекао да Србија сада стоји боље и да она подупире Реформу од 1965, док су Словенци и Хрвати против ње: њихове фабрике су застареле, морају да набављају нове машине, али и да враћају примљене кредите, што нису морали пре Реформе. Србија се тек сада индустријализује, по најновијим методима и са најмодернијим машинама. Сви међународни кредити сада иду преко Београда. Страни капитал највише верује Србији: она једина ван дискусије. После 1918, Загреб – наследник Беча у Средњој Европи.

17. јула ми код Жане и Слободана, први пут после Милутинове смрти. Жана никако да дође себи. Не може да се помири с тим да њега више нема. Она је тешко поднела и смрт Слободанове мајке, до те мере да је муж морао да је теши и стишава. Била је несрећна и кад је умрла Слободанова тетка. Пре тога се тешко растала са својом бабом, поштованом и омиљеном Наном. Узалуд је уверавамо да смо ми сви остали и без оца и без мајке, без сестара и без браће. Она као да не уме да губи, особито из свога породичног круга. Рекао бих да она има изванредан породични егоизам. То је њен прави свет, главна брига и основна љубав, баш због тога што се о њему брине и кад то нико од ње не тражи и кад није потребно. Најстарија и најпаветнија од деце, развијенија и од својих родитеља, она сматра да су сви поверени њеном старању, па и њеној контроли.

Ми се већ припремамо за одлазак у Ровињ, па посећујемо „фамилију“ ради опроштаја. Синоћ смо били код Милојевићевих. Они су задовољни Љиљаниним браком са Стевом Радојичићем, али им мање одговара породица Бојаниног Боже. Стари је добар и дискретан човек, али свекрва, кћи сељака-политичара, десног земљорадника из Влашке, хоће да се меша у живот младих. Сами Беба и Жика имају своју невољу. Бебина тетка, рођена сестра њене мајке Немице остала је без мужа, деце нема, и мора да живи код ње или код Љиљане. Добро је ишло док је Саша био мали и покоран. Она га је заволела и свима њима усрдно служи. Али као свако одано и пожртвовано чељаде, тета хоће да све буде по њеном. Млади имају своје назоре и свој начин живота, па долази до тешкоћа. Тета је почела да заборавља, да се збуњује, да греша, да има трауме, па су морали да је повере психијатријском одељењу болнице. Тамо је тешко подносила, лекари су је отпустили, а Љиља више не сме да је држи у кули солитера на Новом Београду, боји се да не прави неразумне ствари са собом, са

Сашом, са намештајем. Беба је морала да је узме себи. Тешко им је, али немају куд. Она има само њих и пуна је добре воље.

Опростили смо се и од Добриле и Влајка. Они чекају 3. или 4. септембар, па ће ићи у Нишку Бању. Надају се да ће им тамо бити боље него у Сплиту, где су раније ишли.

Субота, 18. јул 1970.

Изненада бануо Јован Јововић, друг Јефта Павића, наш искрени и честити политички пријатељ. У своме стану у Земуну дуго није био, пошто се бавио целе зиме и пролећа на Пељешцу, где је стекао кућу. Синови и снаје, кћи и зет рачунају на њу, обећавају помоћ у милионима, али мало шта дају. Јова је однео тезу др Тоше Стојкова, јер је није био читао. Страсно се интересује за период 1929–1935. који се ту обрађује.

Уторак, 21. јул 1970.

Маја вратио други примерак исте тезе. Каже да је у њој први пут јасно видео Мачека, – озбиљног, честитог, приврженог Југославији, – а верује да сам ја био „откриће за Мачека“, јер таквог човека није нашао међу српским политичарима. Ја му кажем да ја одиста, после наших разговора и после извештаја Јаше Јелашића о моме држању у Кустодији, рекао својима: „Мислим да смо најзад наишли на правога међу Србима“. – Маја ми објашњава зашто је напустио с муком нађено запослење. (Нама се већ жалила на тај поступак његова стара мајка, гђа Ангелина, а због тога је изгубио и Раду Мољевић). Није могао да гледа шта се радило у предузећу. Нису хтели да упразне једно радно место, делили су међу собом новац којим би се оно имало да плати, а посао су ставили на Мајина леђа и на још једног исто тако слабо плаћеног службеника. Признао ми је да то није био прави разлог. У ствари није могао и не може да буде слуга режиму који је одобрава. Уверавао сам га, а то су чинили и његови другови из Академије и из њиховог покрета, да сви они под таквим условима и са таквим људима раде. Друкчије се не може. Ја му додајем да нема право да га издржава стара мајка. Она се жалила Дани и мени, да он целе ноћи слуша све могуће стране станице, јер све нешто очекује, нешто што „не долази и неће никад доћи“. Стара жели да умре, јер више овако не може, али смрт не долази. Он спава цело пре подне, ништа не ради, не чита. Она се о свему брине и све ради. Молила ме да му говорим. Верује да ће мене послушати. Успео сам да ми Маја обећа да ће најесен гледати да се запосли, ако се „дотле ништа не деси“... Причао ми је о своме првом сусрету са Ђуром Ђуровићем на рођији 1953. (или 1952). Тада је већ почео

рђаво да мисли о Ђури осетио је да је претенциозан и да презире све друге. Ево како. Причао је Ђури шта се десило Де Головом пријатељу г. Палевском кад је дошао Полу Рејноу да га ангажује за R. P. F. (Rassemblement du peuple français [Сабор француског народа]) који је генерал тада стварао. Реунауд је рекао: „Monsieur Palewsky, vous me faites rire!“ [„Господине Палевски, ви ме засмејавате“]. То је Ђуру тако развеселило да се грохотом смејао. И често је, кад би срео Мају, понављао ту Рејноову реченицу. Интелигентни Маја је разумео да је Ђуро мислио на Дражу и на његову претензију да води државу и да буде шеф њему, Ђури. А Маја је себе видео у улози г. Палевског.

Четвртак, 23. јул 1970.

Из Италије, из Порта Сан-Стефана, где се налазила са ујаком Лолотом и ујном Ибином, јавила нам се Светлана: „купамо се, сунчамо и одмарамо“.

Субота, 25. јул 1970.

Пропустио сам да забележим на свом месту да је професор Љубомир Тадић (Босанац, филозоф), чеком, место 2.000, послао 5.000 дин. Хтео је да

помогне моје „издавачке“ подухвате, или да унапред плати *Ведрину II*.

Ја пишем Ивони у Карантек. Захваљујем што ми је послала број недељног *Figaro littéraire* са чланком о књизи кардинала Daniélon-а о *Рагу и култури*. Ту се наводи Пегијев став против капитализма и против марксизма, јер су оба система противници културе. Једни и други посматрају рад као извор профита, а не као човеково достојанство и извор радости. Ту се у ствари приказује књига кардиналова под тим насловом и наводе његове мисли.

Понедељак, 27. јул 1970.

В. С. пише у *Полиџици* о Миодрагу Нагорном.¹⁸⁶ Његове графике се у овом часу налазе у Барцелони, у Меморијалу Жана Мироа, у париском Бијеналу графике, у Београдском тријеналу, у Бијеналу цртежа у Риједи, овај сликар је у манастиру Крупи, „изгубљеном“ испод Велебита. Открива

¹⁸⁶ Миодраг Нагорни (1932–2016), графичар и сликар; завршио Академију ликовних уметности у Београду, студије наставио у Паризу; члан групе Атеље Норд. Неговао специфични графички поступак у коме је класичне технике бакрописа и бакрореза интерпретирао у облицима асоцијативног и надреалног карактера. – *Мала енциклопедија*, књ. 2, 743.

недавно пронађене фреске, са скалпелом у руци. Већ треће лето проводи тамо, па уз посао за хлеб, уради увек по једну своју графику. Последњу ће поднети Октобарском салону. Три раније „одавде“ већ се налазе у музејима града Београда, Народне уметности у Сао-Паолу, у Кабинету графике у Минхену. – Привлачи га *материја* у свом давном и садашњем кретању, нарочито *амеба*. (Живи 2 и 2 и по хиљаде година!) „У њој је сублимисано све, прастаро и наше.“ Затим: порекло, суштина и структура материје. Свет из електронског микроскопа *црша* више него реч. Паул Кле даје цртеже као да су из праисторије, на пећинским зидовима. Срећан је што се његове фреске налазе *стално* у музејима, а нису предмет трговине. „Ја нећу да се везујем ни за једну средину“. Хоће да бира *место* где ће радити и *начин* на који ће радити. (Кад је већ рођен мимо своје воље.)

Среда, 29. јул 1970.

Пише ми Слободан Д. Суботић, адвокат, „радикал у фронту“, син проте Душана из Босанске Крупе кога су убиле усташе, као Владику Платона бањалучког. Брат је Секе, наше младе пријатељице, која је храбро и поштено одбацила, као супруга и као човек-нечовека, Лалета Ивановића. Овај Слободан шаље за *Вегрину* 10.000 дин., очигледно као помоћ. Али ја сам му сада послао неколико *Вегрина* за млађег брата и сарадника Бранислава и за пријатеље. Добиће и *Вегрину II*, ако и кад се појави. Пише да моја „лична култура и образовање кроз *Вегрину* заиста пружају могућност да се читалац потпуно издвоји из сивила свакидашњице и да ужива у богатству идеја и запажања“. Ова књига је изузетак у нашој литератури.“ Потсетила га је и на време кад је био на Правном факултету кад сам ја био професор. „Веза створена између ђака и професора, а посебно између наше студентске генерације и Вас, ствара осећање поштовања и дивљења за напоре које Ви чините и које сте и раније чинили у вечитој битци човека са недаћама“. Жели да и даље „доприносим култури нашег народа својим прегалачким радом“.

У среду 29. јула Влада Д. Павловић пише с муком, јер има катаракт на оба ока, а лева руке му је скоро одузета. Поћерка Љубица (Цуца), одселила се с мужем (другим) и девојчицом од њега у свој стан, а њен син је остао код њега и Милеве у Косте Стојановића 45, на Вождовцу. Моли ме да га посетим, кријући од поћерке и унука, који би ме радо видели, али не смеју то да траже. Хвали Слободана (Бобу) да је одлично завршио основну школу и гимназију. За матуру је урадио „Живот и рад Николе Тесле“, и одлично је урадио и одбранио. Породичне прилике су га доста омеле на факултету, па то њему, Влади, тешко пада.

Субота, 1. август 1970.

У суботу 1. августа дошао је по своје књиге *Moseow summer* и *Rusisch Thamen*, а узео од мене први број *Мосцова*, часописа тромесечног који издају преводиоци Србије, а уређује наш Слободан, због преведене драме Замјатина, једног од оних предреволюционарних писаца које он хоће да прикаже Југославији. Ето, нашао се неко да га преведе! – Био је са Слободаном Машићем,¹⁸⁷ издавачем „Независне књиге“ која је имала великог успеха са Бором Ћосићем¹⁸⁸ – *Моја породица у револуцији*, до те мере да је друго издање, после НИН-ове награде, *Просвета* преузела под своју фирму. Он се појавио на једном састанку нове групације *Трибина Француска 7*, коју је повео Милан Влајчић.¹⁸⁹ Почели су, [нечитка реч], о књигама о којима се ћути, па сам им послао *Ведрину*... И о њој ниједне речи није било у јавности. Жика Милојевић је отишао на последњи петак, и одушевио се. Ти млади људи су слободни, паметни, културни, а највише му се свидео Машић. Помишљао је Михајлов да би могао да прузме други део *Ведрине*, али он му је рекао да за целу ову годину већ има направљен програм. Ја нисам одушевљен да ме други издаје. Најбоље сам до сада сам то радио. За Ђиласа ми Михајлов каже да не верује да је Марко Никезић смео да „распушта“ неке југословенске републике. Ја и не мислим да је он то чинио по својој глави и без Титовог одобрења, чак сугестија, а да Тито има извесне гаранције за чување југословенске заједнице, и то не само од САД, већ и од СССР-а. Још каже да Ђилас поново показује вољу да игра

¹⁸⁷ Слободан Машић (1939–2016), графички дизајнер, архитекта и независни издавач. Са супругом Саветом, Маријом Чудином, Леонидом Шејком, Бором Ћосићем и Драгошем Калајићем оснива Независна издања, 1966. На београдској културној сцени присутан је од студентских дана, прво као новинар ликовне рубрике, а затим и као уредник студентског часописа Видици. Као графички дизајнер, крајем шездесетих година 20. века сарађивао је са Бором Ћосићем на неоавангардном часопису Рок – часопису за естетско испитивање стварности, креирао чувени лого Битефа, а Независна издања до данас живе као упоран вид борбе слободног уметника и независног интелектуалца на књижевном и уметничком тржишту.

¹⁸⁸ Бора Ћосић (1932), књижевник, уредник листова Млада култура и Данас и часописа Рок. Писац је различитих жанрова. Дела: романи Кућа лопова, Сви смртни, Анђео је дошао по своје, Улога моје породице у светској револуцији, Приче о занатима, Тудори; есеји Видљиви и невидљиви човек, Содом и Гомора; драмски рецитал Радо иде Србин у војнике. Добитник је НИН-ове награде за 1969. годину. – *Мала енциклопедија*, књ. 3, 659.

¹⁸⁹ Милан Влајчић (1939), новинар, књижевни критичар. Завршио је Филозофски факултет. Уређивао рубрике за културу *Студента*, *Младости*, *Политике*, радио као новинар *Политике*. Пише о књижевности и позоришту, филму и телевизији и коментаре о културном животу. Сарадник ТВ Београд. Књиге критика и полемика: *Попршита*, *Једном и никад више*, *Ћути и пливај даље*, *Звездана прашина*. – *Мала енциклопедија*, књ. 1, 439.

улогу у политици. Кад не буде Тита, он очекује да ће бити кандидат за наследника, не само једног дела комуниста, него и преостале буржоазије. Ја у то не верујем. Комунисти га неће ни куваног ни печеног, а остали свет неће нико да пита. Ипак је најбоље решење Кардељ, пре свега зато што је Словенац (после краља Србина и маршала Хрвата) а иностранство и земља ће у њему видети очување југословенске заједнице. Комунисти у њему гледају највећи ауторитет после Тита. Није никакав аргумент што Кардеља нико не воли, па ни његови Словенци. Зар су Тита волели Хрвати 1945? Чујем да се недавно жалио да су га заволели сви наши народи, али да Срби никако не могу да га „прогутају“. Вара се, јер га једино Срби, и то пре свега Србијанци једини и без резерве примају. Генерал Симаковић ми је то објаснио кад сам га питао, на робивији, да ли би Титу, да је Србин, овако пљескали и клицали у Хрватској, као у Србији крајем 1953, кад га је он први пут преко радија слушао: „Не би, а ја ћу вам рећи зашто му Србијанци кличу: зато што је за Југославију, као и они!“

Док смо разговарали Михајлов и ја, наишла је Боса Слијепчевић. Питао сам је, док је Михајло Михајлов за све време само радознано ћутао, како су њена браћа прошла под окупацијом. Перо је био у Скопљу кад му је, одмах после 27. марта, из Београда Тупањанин препоручио преко Лазара Тркље, да одмах са породицом пређе у Грчку. Он то није ни могао ни хтео учинити. Дража га је у неколико махова звао на Равну Гору. Једном се и одазвао, и кад се вратио, Боса га питала шта је тамо нашао: „Много добре воље, мало памети“. Други брат Милош је брзо дошао у Београд. Трећи брат сељак је остао у њиховом селу близу Гацка. Имао је нешто посла код котарског претстојника, који се, мислим, звао Мажуранић или тако нешто. Хрват је одмах рекао овом Слијепчевићу, већ 1941. „Ви Срби сте уцвељени и увређени, а ми Хрвати смо осрамоћени и укаљани за сва времена“. Питао сам Босу да ли је Перо био узнемираван од нове власти. Био је једном кратко саслушан. А после су га звали и нудили му положај у иностранству. Одбио је, пошто има намеру да се бави само науком.

Нашао сам затурено писмо од 5. јула, из Јарушица, мога затворског друга Радоја Домановића. Сетио сам се како ми је, одлазећи у I зграду, на растанку рекао да су ми врата његове куће отворена у свако време, дању и ноћу, па сам му послао књигу а затим и писмо. Сада се извињава што тек сада захваљује: био је спречен својим тешкоћама, а није хтео да пише док не прочита *Ведрину*. Прочитао је два пута. Дobar наслов сам дао. Иначе сматра да сам „политички учитељ“, јер „указујем прстом на све бивше и данашње научнике, државнике, војсковође и друге, који су за похвалу, а који за осуду. Указујете данашњим и будућим генерацијама да су здрав темељ само добра дела, нарочито на руководећим положајима“. За њега

је ова књига „много интересантна и корисна“. Како је речено у посвети, каже, он је „заиста мој пријатељ“. Свратиће првом приликом.

Четвртак, 6. август 1970.

У четвртак увече, Влада Павловић пише да су др Љубица и њен син Боба „веома задовољни што су поправљеним колима могли да ме додаче до куће“. За мој сок од вишње каже да је сачувао арому, док се њему, на „соковнику“ мењао природни укус свему од чега је правио сокове: од грожђа, кајсија, кароте и др. Пита ме шта знам о „бекријској слави“, да би од Архијерејског сабора сазнао *која гашума* је 1882. основано *прво* „Друштво против пића“ у Србији. Од др Милоша Ђ. Поповића је слушао да се та „слава“ одржавала почетком великог поста. Тако и ја знам. Знам и за венац црвене паприке који су стављали ономе који први падне под сто трештен пијан. Код куће се трезнио кафом, киселим купусом, паприком и спанаћем. Сељаци из Великог Села код Пожаревца, на челу са младим учитељем Илијом Гојковићем (оцем Бране, нашег друга кога сам ја венчао у Паризу, са Белом Мијушковићевом) основали у недељу после бекријске славе, те 1882. од 1901 је у Београду основано у новембру „Друштво за сузбијање алкохолних пића“. Влада већ спрема стогодишњицу од 1882.

Среда, 12. август 1970.

Из Владимираца код Шапца послао је 2.000 за књигу Милојко Поповић, поручујући *Ведрину*. Пала ми је у очи његова адреса: улица Драгољуба Јовичића, бр. 4. Познавао сам тога дивног младог интелектуалца, који је имао исто име и презиме као Д[рагољуб] Ј[овичић]¹⁹⁰ из [Лоћике] код Јагодине, старији брат Душана Ј[овичића], судије, сам филозоф и велики хуманист који је умро у Паризу као избеглица. И Дана га је тамо упознала поред Мише, који се с њим дружио.

Четвртак, 13. август 1970.

Из Краљева јавио се др Душан Раденковић, свакако лекар. Тек недавно се вратио из САД, где има удату кћер, па тек сад нам шаље новац за књигу. Он је полу-унук Стевче Михаиловића – бившег председника владе у Србији Обреновића, и регента младог краља Милана. Пише ми да поседује

¹⁹⁰ Драгољуб Јовичић, рано умрли моралист и филозоф. У Београд је доводио енглеске религиозне беседнике. У Паризу је утицао на југословенске студенте у најбољем смислу. У Паризу је и умро, од туберкулозе. – Д. Јовановић, *Политичке успомене*, књ. 12, 122.

протокол Свето-андрејске скупштине и *Балканску царицу* у златном повезу, коју је Стевчи краљ Никола даровао уз један необјављен стих. Др Раденковићу моја књига уопште није уручена, па му шаљем нов примерак са обновљеном и увећаном посветом.

13. августа ми се јавила инж. Јелена Сретена Попадића, кћи Љубише Велимировића, једна од четири сестре, и од шесторо браће, деце свештеника Милоша из Пирота. Шаље за себе и за стрица инж. Станислава који је *Ведрину* читао (од брата др Милутина или Веље), али је није имао.

Пријатно ми је било што се лепо одазвао словеначки књижевник, хришћански социјалист први министар просвете у новој Југославији: Едвард Коцбек:¹⁹¹ „Велико вам хвала; срдечно поздрављам“.

Милутин Цанић је однесен у Железничку болницу, то ми је јавио др Јован Мишић 4. августа кад је свратио код нас. Као да су му још више стешњени канали у желудцу, од кога су му исечене две трећине. Не може да прима храну. Стараће се о њему др Миодраг Вељковић, друг и пријатељ Јовиног сина др Душка, који живи и ради у Немачкој, као и старији др Драган. Истог дана је *Полиџика* дала додаток Информатор, овога пута о срцу. Инфаркт се може предосетити: јаки краткотрајни болови у врху грудног коша. Занимљиво, ја сам после осетио тако нешто. Изгледа да је то прва опомена пре првог удара инфаркта. Морам да пазим. Тога јутра сам много донео с Палилулске пијаце, а било је врло топло. *Memento!*

Субоџа, 15. август 1970.

Дошло је из Скопља ново писмо од инж. агрономије Марјановића. Повратио се на неке делове *Ведрине*. Ради сада на „једној ствари од великог значаја“, и „од актуелне важности за наше прилике“. Концепција и садржина су оригиналне. Од литературе спомиње само Шарла Жида. Рад износи 40 куцаних страна: I Увод; II Како постићи сарадњу задруга са предузећима; III Установљење обавезне сталне штедње за све грађане Југославије; IV Унапређење пољопривреде. – Дао је пуно предлога са образложењима. Рачунски део показује како да се расподели чиста добит. Предложио је да се објави систем за 1969, и да се среде подаци за 1970. – Сва предузећа, па и задруге, дели на I основне произвођаче, II

¹⁹¹ Едвард Коцбек (1904–1981), словеначки књижевник, филозоф и моралист. Борац НОР-а, министар просвете у првој Титовој влади 1945. Католик, хришћански социјалист, није се увек слагао са методама у НОБ. Дела: збирка песама *Земља*; ратне новеле *Страх и срчаност*; *Партизански дневник* и др. – Д. Јовановић, *Политичке успомене*, књ. 12, 147.

прерађиваче и III прометаче – прометнике (ово је његов израз). Помишљао је да рад најпре пошаље др Ксентеу Богоеву,¹⁹² председнику И[звршног] В[ећа] Македоније. Пре тога пита мене шта да ради. Он предлаже враћање на задругарство. Љутиће се приватни произвођачи, а комунисти ће га огласити за утописта. Али зар ми не „скубамо перо по перо од социјалиста-утописта?“ Они нису научни социјалисти, али су „револуционарнији од званичних револуционара“. „Задругарство далеко гледа, а блиско ради.“ Предлаже ми да се састанемо у Врањској бањи и да заједно погледамо његов рад. Могли бисмо га и штампати као заједнички. То би остало за касније, док заврши кућицу на имању близу Скопља, на месту које је, изгледа, инспирисало Војислава Илића. Ту је Вардар, а ту и железничка станица, па може да спроведе струју. Зове Јову и мене у госте. Једну копију овог писма шаље и њему.

Одговорићу да бих радо прочитао његов напис, али да га објави само као свој, а не заједнички.

Среда, 19. август 1970.

Из Пирота, јавља се (стари учитељ) Јован Влатковић, један од ретких Пироћанаца који је сам потражио *Ведрину*. Задовољан је топлином и искреношћу, богатим познавањем материје, стране и наше књижевности, из свих области духовног стваралаштва. Излагање је течно и документирано, компарације складне и поучне. Види се резултат свакодневног рада, логичког повезивања и познавања страних језика. Брза урбанизација одиста изазива нове проблеме, „нов пакет брига“. Мисли да село више није „мрак и блато“, јер је свуда дошла електрика а и путеви за модерна возила. То је довело до бежања са села, а синови и унучад навраћају ретко, на кратко, хвале село али живе у граду, – уз велику помоћ оних који су тамо остали. Имамо градска села и сеоске градове и са свим што је позитивно и негативно. Стално понављамо исте грешке, и то ћемо у будућности скупо плаћати. Невоља се не решава повећањем плата и пензија. Клемент Атли¹⁹³ нам је добро саветовао кад је посетио Југославију: „Више контроле из центра“. (Влатковић је заборавио његову примедбу да је овде све видео,

¹⁹² Ксенте Богоев (1919–2000), економист и политичар, професор и декан Економског факултета у Скопљу, ректор Универзитета у Скопљу, председник Заједнице југословенских универзитета, председник Извршног већа Собрања СР Македоније, председник Македонске академије наука и уметности.

¹⁹³ Клемент Атли (Clement Richard Attlee, 1883–1967), британски политичар, члан више лабуристичких влада. У периоду 1942–45. био је заменик премијера у коалиционој влади Винстона Черчила. По завршетку Другог светског рата, када је на изборима Лабуристичка странка победила, изабран је за премијера Уједињеног Краљевства.

само не „свога колегу, шефа опозиције“). Влатковић сматра да наше самоуправљање и наша миграциона политика нам неће донети радости у будућности... „неће нас у будућности много радовати – то свакодневно констатујемо“. Исправља мој навод на стр. 156: Русо није умро 1788, него јула 1778, месец дана после Волтера (Ја сам био ставио 1788).

Понедељак, 24. август 1970.

Признао сам то Влатковићу у једној карти са спомеником из САД. Питао сам га од којих је он Влатковића – рођак др Љубе, Лазе Кленце, Николе (женевског) или од оних из Висока?

Четвртак, 27. август 1970.

Увече смо узели воз за *Ровињ*, да бисмо тамо били дан и по са Слободаном, Бојком и Срђаном: они морају да буду сви на послу у Београду 1. септембра. – Али до воза је требало доспети. Таксиста нам је узео 1.200 динара и избацио нас са 2 кофера и две торбе испред железничке станице. Нигде носача. Улазак около на перон, један, други, трећи: нигде носача. Враћам се после дугог лутања, да се Дана не би питала где сам ишчезао. Око ње сам оставио гомилу пијаних и узвиканих и распеваних регрута. Вратио се испред станице и, срећом, појавио се један младић, званични, са колицима. Прошао је на улаз према пошти бр. 2. Оставио нас на колосеку за који је веровао да ће примити воз за Пулу. Дао сам му одмах 600 динара, али му је то било мало. Тражио је и добио још 200 – по 200 за сваки „колет“. А није знао где се налазе кола са „кушет-вагонима“. Трбало је чекати у двострукој неизвесности скоро два сата. Уверили су нас други путници да ће ту бити воз за Пулу, али нико није знао где се налазе кушет-кола. Из те неизвесности на четвртом колосеку гледали смо чудо на петом: Атина, Солун, Београд, Милано, Минхен, Париз. Воз крцат већ дошао са истока и југа, а перон претрпан београдским кандидатима за места. Кад су напунили ходнике и платформе код улазних врата, десило се ново чудо: људи и жене пели су се споља на прозоре и убацивали се раскречени и у опасности да падну – назад или напред – како се није видело ни у ратној и избегличкој гужви. Ишао је наш свет на Запад, у капиталистички пакао, бежећи из бар два социјалистичка раја – бугарског и нашег. Са нама и све је посматрао један млади Хрват и Словенац, који је такође путовао према Пули. Умирио је Дану, док сам ја јурио да пронађем кола са кушет-кабинама, да ће нам он помоћи да

пренесемо ствари. Хвала му, јер носача нигде није било, мада сам био спреман да платим још једном.

Кад смо се сместили, све је било лепо до самог Канфанера. Каснили смо сат и по или два. Слободан је био на станици, али без Срђана. То је било разочарење, јер су прошле године били обојица са њиховим Ситроеном (Ами) из Копра. Нисмо питали, није нам речено, али се на пола пута, чак испред Ровињског села, Слободан зауставио и примио у кола једног босоног дечака у плавој мајици – то је био наш унук. Није имао стрпљење да чека у Канфанеру, где нема сладоледа и пошао пешке у сусрет неком расхлађењу... Друго разочарење: у стари део Ровиња није се могло ући колима. Ове године је било забрањено возити даље од споменика палим борцима. Милиционери су ипак допустили да нас пребаци до крчме „Стари град“ близу Мосато 4, с тим да се врати за 10 минута. Треће разочарење. Бојке није било код куће, и однела је кључеве од стана. На Св. Катарини је чувала сина и кћер Иванке Марковић, која је са мужем отишла у Трст на обданицу. Срђан је отишао да смени мајку, па смо најзад могли да уђемо у „гостинску собу“, и да видимо нов патос у претсобљу, нове једне шалоне, свеже обојене друге. Срђан се дуго после ручка вратио са децом, па смо увече на минут-два видели и њихову симпатичну мајку. Ја сам Иванку срео једини пут 1956. кад је неким послом, дошла у нашу кућу. Променила се, наравно, као сви, а чујемо и да је боловала. Сетио сам се како је крајем ...8. Љубица Вуковић, осећајући да јој се Слободан измиче као сигуран кандидат за мужа, питала кратко и јасно: „Коју ћеш, само то ми реци: Иванку или Бојку.“ Наш Македонац из албанског суседства је одговорио тајанствено: „Чуће се!“ Сада чујем да је Иванка и даље велики радник: поред француске читаонице, ради и за амбасаду и много преводи. Као сав млад свет, данас, премара се, сатире. Деца морају имати све, а и родитељи хоће све: намештај, кола, викендицу, чак властити стан...

Причали смо деци како смо у возу упознали једног бившег борца, из села близу Херцег-Новог, стручњака за железничке аранжмане са страним предузећима: распоред вожње, тарифе за изравнање и тд. Помогао нам да се искрцамо у Канфанеру и рекао да се зове Радовић. Пре тога нам причао да се оженио Талијанком из Пуле, коју ће наћи у родном граду са двоје деце. Има још два брата и сва тројица су, као угрожени Срби, били у партизанима. Он је остао читав, јер није био идеолошки изграђен; брат професор се изјаснио за Резолуције 1948. и био на Голом Отоку, ревидирао је став и дали су му да води музеј у Херцег-Новом; трећи је добио чин и остао на селу, као пензионер и земљорадник.

Петшак, 28. август 1970.

То је дан кад смо почели боравак у Истри, пријатан као свакога септембра почињући са 1958. То нам је био први одлазак на море из Београда после 1940. кад смо са Дафне били у Петровцу. И Ацина смрт, 16-ог, загорчала нам је то удаљавање и то уживање после 18 година. Ја сам одјурио сам на погреб, јер Дана је имала астматичан напад. Сада Ровињ изгледа сасвим друкчије. Назидано је неколико нових хотела, плаже су уређене и ограђене испред тих хотела, на њима се сунчају и купају само странци. Највише Немци из Западне [Немачке] затим Аустријанци, онда, доста мање, Талијани. Који-који Холанђанин, Британац или Швајцарац, један-два Француза. Бар у септембру кад ми долазимо. Чујемо да је на месту ауто-кампа сазидан највећи хотел „Еден“, огроман, на путу за интернационални студентски центар, на крају Новог Ровиња, где су многи наши

[недостају две стране, односно један лист, означен бројем 131]

на стану преко зиме и невремена. Чујемо да им старија кћи Зденка поново одлази у Немачку, млађа Нада студира у Љубљани и живи заједно са будућим мужем Ровињцем који завршава архитектуру.

Вера Шеган, Бојкина пријатељица, која има стан испод њиховог, чула од Олге Божиновић да је Мило Максимовић, који с њом ради у *Полиџици* ухапшен. У пијаном стању нападао власт и комунисте и претио им са четницима.

Од Буде Стојановића из Новог Сада, преко Београда, добили смо писмо. Доћи ће нам „фамилијарно“ – то јест са женом и ћерком Ружицом, кад се вратимо кући.

Недеља, 30. август 1970.

Наши одоше јутрос. Зауоставиће се и ноћити негде близу Загреба. Одоше и Шеган-Будимлић једном божанственом Маздом. Видео сам их све троје. Алек пустио косу по модерном, а Срђану родитељи не дозвољавају. Вера одушевљена Шпанијом. Доћи ће да нам прича кад буде стигла да прочита и *Ведрину*. Бора њен такође хвали богатство и рад под

Франком. Врло су изненађени свим што су видели. Учинио им се као право чудо после свега што се рекло о тамошњем режиму. Ја сам испричао како су ми [у Шпанији], испред Сарагосе, близу фронта, Стеван Лилић¹⁹⁴ и Данило Лекић,¹⁹⁵ на моје питање ко су им противници, рекли да су преко пута „добри људи“, који се боре са уверењем, фебруар 1938.

По подне смо отишли др Јелици Петровић, као сваке године. Лане је нисмо затекли, била већ отпутовала. Сада нас дочекала Илијина кћи Иванка: тетка Јелица сломила лево стопало и стављен јој гипс. Попели смо се на спрат и остали мало код Јелице. Позвали су из Београда рођаку Веру, пошто Иванка мора на посао у своју Туристичку књигу, иако јој се не иде у то некултурно и рђаво ужичко друштво.

Понедељак, 31. август 1970.

Вратила се депеша којом обавестили Дафне да смо добро стигли: није била код куће па мора да иде у пошту по телеграм. Из Перлеза, Драгиша Вукић ми предлаже да постанем почасни члан његовог Друштва сељака-књижевника СФРЈ, с којим расковничари нису задовољни. Одговарам му да нећу да се уплићем у рад ни једних ни других сељака-писаца, као ни у студентски покрет: нека сви делају независно од старијих. Ако издају какав лист радо ћу га читати.

Пред вече, код Јове и Габријеле Петровић. Ту смо затекли гђу Меланију, удовицу Стојана Младеновића, бившег директора гимназије у Неготину. Њима Јово сваке године иде на славу, а познају се још од првих година после I рата, кад су Габи и Јова имали стругару у планини Мироч. Ту је био и један даровити проналазач и невешт остваривач, зет Јованов, ваљан човек који је свакоме желео добро а све рођаке и пријатеље оштетио.

¹⁹⁴ Стеван Лилић, Крагујевчанин, левичар. Борио се у Шпанији као политички комесар. тамо и погинуо. Дао је многа корисна обавештења Драгољубу Јовановићу, приликом његовог боравка у Шпанији, у фебруару 1938. – Д. Јовановић, *Политичке успомене*, књ. 12, 164.

¹⁹⁵ Данило Лекић (1913–1986), комунист већ као студент, борио се у Шпанији, добио надимак Шпанац. После 1939. боравио у Француској и Немачкој. Од јуна 1941. у земљи, учествује у устанку, почињући са Мачеком. Био је командант I пролетерске бригаде, затим XII војвођанског корпуса. После ослобођења обављао је разне функције у Армији и дипломатији. Драгољуб Јовановић је од њега, у Шпанији, сазнао право стање. – Д. Јовановић, *Политичке успомене*, књ. 12, 162.

Ни ми нисмо били на лицу кад је стигао Бојкин телеграм из Београда. Донеће га сутра.

Среда, 2. септембар 1970.

Јуче смо добили телеграм Бојкин, а данас карта са сликом од Мики и Бране из Копра, преко Београда: Шта је с нама? Жељни су дугих наших разговора.

Четвртак, 3. септембар 1970.

На јужно-афричкој премореној писаћој машини одговарам Копарцима: Ми смо уморни, особито Дана после тешке јесени и зиме и рђавог пролећа, али ћемо њих радо видети овде ако имају два пара чаршава за гостинске кауче.

Чули смо за нове станове иза старе ровињске станице па смо одшетали тамо. Дом, одмаралиште и посебни станови у павиљонима. Словенци железничари то дивно уредили. Са малим термама и баштицама. Лепота, ред, удобност. То је школа за све остале Југословене, расипнике.

Петак, 4. септембар 1970.

Ишли смо до новог, лудачки раскошног хотела, страховито луксузно, десет долара дневно пансион. На спратове пењу госте 3 лифта. Дана и ја смо за инат сели у мекане и дубоке фотеле да видимо ко све улази у велики блистав хол од мермера. Пуно немачке деце која трчкају около. Да ли и за њих плаћају пун износ пансиона? Хотел и околне зграде још нису довршени, а већ примају госте, да би се режија исплатила. Је ли такав хотел у Цавтату о коме се толико говори, или још бешњи?

Јутрос је Јова Петровић обећао тврдо да прави Данин портрет. Други, да би обе кћери имале свој. Да ли ће и овај радити онако брзо и ефикасно. За две сеансе све је ухватио и оформио. Сада ће, изгледа, трајати дуже, јер и он ће кроз шест месеци имати 80 година, па више нема своју некадашњу свежину. Њега су убиле породичне несреће: смрт зетова, старије кћери Марице, сина Николе, а Лили има невоље са рукама, она, пијанисткиња, којој су руке главно оруђе... Њега одржава ведри темперамент, али и он посрће под толиким душевним теретима. Госпођа Габи је отпорнија. Никад се не жали, мада је скоро непокретна, ради сама седећи и никада не излази из њихове кујне без видика. Храбра Тулонка!

Субота, 5. септембар 1970.

Дафне нам доставила карту Вере Златареве из Варне. Тамо су читали *Ведрину*. Неке ствари су их радовале, друге буниле и изазивале негодовање – где се говори о Бугарској. Можда ће, вели, писати касније једно „критичко писмо“. На разгледници се види Међународни дом научника са именом Жилио и Кирија. Ту је и писмо Стеве Петровића из Гргуреваца, који ми одговара. Ради по 16 часова, а сам има 71 годину. – Драгиша Вукић из Перлеза шаље књигу песама сељака писца СФРЈ од 89 страна. Слабе су *Песме са зелених и живих поља*. Заступљено је 24 песника, скоро искључиво из Србије. Обећава да ће на њиховој скупштини пропагирати *Ведрину*. Дошао нам др Љуба Влатковић, који такође овде има кућу у Бреговитој 3. Сам је сада са женом Јулијаном-Јулом Милком-Милом, како је све не зове. Био је болестан скоро годину дана. Најдуже је лежао у Ичићима, затим у Београду. Симптом болести је да не може ништа да подигне. Је ли то она дистрофија мишића од које пати млади Рајко Кнежевић из Самаила? Причао нам како је, као председник регрутне комисије, ослободио војне обавезе, 1945. Милоша проф. Мике Милошевића-Белог, Даниног брата од стрица. Наљутио га Јова Ставре Станковића, трговца из Пирота (и из Макиша) кад му је понудио један милион да би ослободио његовог сина. Мали је после погинуо на Сремском фронту, а Јова је касније извршио самоубиство. Пре неке године видели смо овде, код Јове Петровића, његову жену Швајцаркињу. Била је прежалила сина и мужа. – Љуба нам прича о својој деци. Вида је лекар и шеф одељења, Лола је уредник дечје емисије на радију, а ту ради и Влатко. Сви лепо зарађују, имају кола, много троше. Он сам има малу пензију, иако је дуго био војни лекар – 134.000. Влатко и Лола не умеју да нађу доброг брачног друга. Лола је била удата за књижевника Свету Лукића, а сада има опет књижевника Бору Ћосића, који је добио *НИН*-ову награду за *Моју породицу у револуцији*. Ја сам му показао *Ведрину* и карту из Варне, па сам желео да чујем како он цени моје судове о Бугарима у *Ведрини* који се нису свидели Геновским. Он је за прве окупације био одведен из Пирота на принудни рад у Бугарску, имао је везе и посла и добро познаје Бугаре. Читали стр. 52–53, и он сваку реч одобрава. – Дана му прича о своме зимушњем запаљењу плућа, а сада то има његова жена. Добио је, каже, нов лек – *рондомицин*. Причао нам како је млада партизанка-болничарка, после ослобођења, чувала у кући Кардељеву децу која су боловала од шарлаха. Били су врло нељубазни према њој, и нису јој дали ништа, иако су јој се виделе пете из чарапа...

Недеља, 6. септембар 1970.

Јелица и Дана се узајамно жале због сломљене десне руке и сломљеног левог стопала. Јелица саветује да Дана рентгенски прегледа своје лево стопало које је боли без удара и прелома.

Понедељак, 7. септембар 1970.

Од Жане и Слободана разгледница са Малог Лошиња, где летују. Јавиће накнадно да ли ће доћи на неки дан у Ровињ, како смо их ми позвали. – Прота Рајко Комановић из Подравске Слатине, посетиће нас кад буде долазио кћери у Београд.

Ушорак, 8. септембар 1970.

Пишемо Жани и Слободану и обнављамо позив. И Роси у Лозницу, Рајку Кокановићу, Цанићевима. – Ми добили велико писмо од Мики и Бране из Копра. – Дана брине што нема вести од Дафне. – Увече Пава дошла са гђом Љубом, другом удовицом из Београда. Прича нам о својој болести дугој 11 месеца, у Пули, затим у Београду. Милесину смрт и она тумачи неваљалствима онога Миодрага Стефановића који је искористио, опљачкао и напустио. Измамио велику суму новца, коју Ђорђе једва спасао помоћу једног боксера и пријатеља од кога се покварени адвокат уплашио. Ђока хоће да издаје странцима део свога стана у Његошевој, па под тим изговором уклонио баку. Стварно хоће да буде слободан да доведе другове и жене. Младић је ваљан, добре душе и за све способан, али ће пропасти: ради код Енглеза, на шанку, у клубу, много зарађује, али и пије. Испите на Медицинском факултету не полаже. И то је можда јело Милесу.

Четвртак, 10. септембар 1970.

Ноћас сам одлучио да [Ведрине поклоним] Меши Селимовићу, писцу романа *Дервиш и смрт*, чији нов роман ће ускоро изићи као посебна књига (Свјетлост, Сарајево) и у целокупним делима од шест књига: *Тврђава*, стављам посвету:

„Уваженом књижевнику Меши Селимовићу. Дивим се вашој књизи, иако не држим да су бесмисао и живот и смрт. Чекам *Тврђаву*. Како ћете ви примити мој разумски оптимизам? Драгољуб Јовановић, Б[еоград], 10. септембра 1970.“

Јова Петровић почео Данин портрет. За сат и четврт је већ јасно поставио. Даровит аматер. Прошле године је дивно дао Мирка Рачког. Стари сликар му приписује сликарску генијалност. Питам га како је почео

тима да се бави. Сасвим случајно. Његове жене сестричина радила у Тулону једну марину испред заштитног зида. Оставила је онако богато постуозну окренуту песку, олуја је оборила и песак се увукао у масне боје. Девојка била очајна, горко плакала. Јова је замолио да је повери њему да покуша да извуче зрнца песка. Дала му резигнирано. Стрпљиво и вешто, очистио је песак, и марина је синула старим сјајем. „Па ви сте рођени сликар!“ У Марсеју му купила сав прибор за сликање и много боја. Тако је почео. Раније се дружио у Београду са сликарима, особито са Живорадом Настасијевићем,¹⁹⁶ исмевао их као левенте.

Не могу више да гледам Дану како пати што нема вести од Дафне. Позвали смо је на телефон у 20,30. Хладно је испричала како је поштар Жика стављао писма у отвор наших шалона у приземљу, да би скратио „километражу“ до сандучета иза кухиње. Милан је једног дана случајно приметио да се нешто бели у шалонама. А Дафне је чекала наше писмо из Ровиња после примљеног телеграма. Иначе је све добро. Очигледно да јој муж ништа није рекао о распри са нама око „продирања“ у њихов стан и о „штетама“ које има од нас. Ми ћерци нисмо ништа говорили, па нас занимало да ли ће он. Ето, направи глупост, увиди да је погрешно, па се понаша као да се ништа није догодило. Тако је било са писмом које је упутио Слободану и Бојки и објавио им да раскида с њима он опет није знао да смо ми ћушпије. Кад смо били деца, мајка нам је то објашњавала овако. У колу су мога оца Ставру девојке дирале да је „љут као оне мале ћушпе“ (паприке). „Ти ли, Ћушпијо!“ Стари су помрли, више нема ко да нам каже да ли је деда-Јован, који је трговао са Трном и Брезником (шајак, сукно) дошао из Славиња, или неко још старији, или је славињски Ћушпија случајан.

Субота, 12. септембар 1970.

Неколико бројева *Monde, sélection reledomadaire* (који сам претплатио и за 1971) донео сам да дочитам, а Дафне ми шаље редовно како који стиже. У једном јунском налазим напоре Француске и САД у Мадриду,

¹⁹⁶ Живорад Настасијевић (1893–1966), српски сликар, фреско-сликар и иконописац. Завршио је уметничку школу у Београду 1910. године, као ученик Ђоке Јовановића, Ристе Вукановића и Марка Мурата. Студије сликарства наставио је у Минхену код професора Грабара 1913–14, али је морао да их прекине због избијања Првог светског рата. У рату учествује, прво као борац, а потом као ратни сликар Врховне команде. После рата наставио је школовање у Паризу 1920–22, на Академији Grande Chaumière код професора Касталучија. По повратку у земљу узео активног учешћа у културним збивањима. Био је члан Ладе, члан групе Шесторице (Бијелић, Добровић, Кршинић, Настасијевић, Росандић, Стојановић). Један је од оснивача групе Зограф.

ради што живљег свог присуства у Средоземљу. У један мах су се нашли тамо (да ли случајно) Дебре и Лерд министри народне одбране Француске и Америке. После напушања база у Либији, Шпанија је за САД постала важна, исто као и Либан, Израел и Југославија. *Indian express* је објавио и *Полиџика* пренела пре неколико месеца да је наша земља добила у облику кредита 2 и по милијарде, а у облику поклона 5 и по милијарди долара, и да су више добили само Израел и Либан. Сада хоће Американци да уведу Франкову Шпанију у Атлантски пакт као равноправног члана. Она нема демократско уређење, али је важна за велике силе, и то је пресудно. *Монд* је донео два велика чланка о Румунији, а на почетку стоји један загонетан motto Германа Паскиареа: „Шта ћете овде (у Румунији, или већ у Француској, како се мени учинило кад сам се први пут враћао из Енглеске у Француску) смо на вратима Оријента, где се све узима олако!“ Сада новинар Manuel Lucbert пише о Румунији „на уској стази“ и каже да су Румуни врло опрезни. Не одвајају се много од Русије, иако их је посетио председник Никсон. Држе се на три стуба: у спољној политици са СССР; у привреди се држе централизма; у унутрашњој, не попуштају стеге и контроле. Признају Кину, не осуђују Израел, али обнављају уговор са Русима, а не руше одједном сва „три стуба“ као Чеси. Раде Ђердап са нама, али пружају руку и Бугарима.

Признају да су опрезни, јер знају да су слаби. У ствари су мудри.

16. јуна је умрла Елза Триоле (по првом мужу, француском официру) и Жаклина Пијатје јој посветила леп чланак. И наши су писали. Новији листови много пишу о Франсоа Моријаку (1885–1970). Умро је пред крај своје 85. Pierre-Henri Simon му се лепо одужио (*Une lumière s'est éteinte dans notre nuit*) [Једна светлост је угашена у нашој ноћи], али је рекао и то да је био ћудљив, да је често мењао, леви католик до краја: за републиканце у Шпанији, за Мароко, за Алжир, али против Народног фронта, због комуниста који се инспиришу подједнако Макиавелијем и Марксом. За своју идеолошку оријентацију волео да има великог човека као оличење: увек Де Гола, једно време Мандес-Франса. Више је волео снажне грешнике него млаке праведнике. Сартр је рекао да он није могао да напише добар роман (као ни бог), јер није казивао све, него је бирао. (Он и Симона кажу све! Кад се Сартр загрејао за „пролетерску левицу“, узео да уређује *La Cause du peuple*, мада не одобрава све код тих разбарушених. Мени је бољи Camus, јер је био доследнији и мање је мењао. Сартр не воли да силази са естраде.

Недеља, 13. септембар 1970.

Ушао сам усамљен дубоко у Пунту, сат и по. Избио сам близу новог лудачког хотела, али сам се вратио по камењу и прескакао зидове по Пунти. Новине пишу о оркану код Венеције: око 40 мртвих и велика материјална штета. 1/3 старог града страдало.

Понедељак, 14. септембар 1970.

Милутин Цанић захваљује што сам се интересовао за његово здравље. Глас му је ослабио, али га руке лепо служе: има леп и чврст рукопис. Сем ако је писала нека од кћери. – Живојин Јоцић се јавља из Обровца, у северној Далмацији, где зида вилу. – Рајко Комановић из Подравске Слатине, с надом да се видимо у Београду. – Дана најзад одлучила да оде лекару због болова у левом стопалу. Млада лекарка јој дала неку маст.

Уторак, 15. септембар 1970.

Опет сам шетао Пунтом. Јова довео Петра и Анђу Бингулце, који преноћили код њега. Били у Пули на фестивалу фолклора. Пера свуда води жену, по земљи и по иностранству: тако видела много света. Опет су се чаркали, као кад су нас посетили пошто су сахранили Станоја Симића.¹⁹⁷ Не дају једно другоме да доврши своје излагање, као Розенфелдови кад су били овде 1960: „Mais chérie, laisse-moi achever la phrase!“ [„Али, драга, пусти ме да завршим реченицу.“] Пера ми препоручује да, после *Признања* Артура Лондона, прочитам *Роман о роману* од Ервина Шинка,¹⁹⁸ пошто сам већ читао *Оптимисте*. Овде се тек виде прави и аутентични руски методи.

¹⁹⁷ Станоје Симић (1893–1970), дипломат и политичар; пре Другог светског рата био у дипломатској служби; 1942–45. амбасадор Југославије у СССР-у. После ослобођења: амбасадор у САД, министар спољних послова, члан Савезне владе, народни посланик Већа народа Савезне скупштине. Учествовао је на оснивачкој скупштини Уједињених нација у Сан Франциску; члан југословенске делегације на Конференцији мира у Паризу 1946. и на I и II заседању ОУН у Њујорку. – *Мала енциклопедија*, књ. 3, 364.

¹⁹⁸ Ервин Шинко (1898–1967), југословенски књижевник мађарског порекла, учесник НОБ, члан ЈАЗУ. У књижевности се јавио 1916. После пропасти Мађарске Совјетске Републике 1919. емигрирао је у Беч, а потом у Париз и Москву. Од 1939. постао је држављанин Краљевине Југославије. Био је припадник револуционарног радничког покрета и члан КПЈ. Италијани су га депортовали у логор на Брачу, па у логор на Рабу. По ослобођењу из логора био је члан комисије за евакуацију јеврејских логораша са Раба. После ослобођења настанио се у Загребу. Дела: збирке песама *Ноћи и зоре*, *Болни бог*; романи *Четрнаест дана*, *Оптимисти*: роман једне револуције; новеле *Егидиус креће на пут*, *Аронова љубав*; приповетке *Зора*; књижевне студије и есеји *Ето иде наша сила*, књижевне студије, *Сабласт кружи Европом* и др.

Код Јелице Петровић смо нашли интересантне Французе, на свадбеном путовању.

Жана и Слободан са Новог Лошиња (код Фрање Брлетића, Остромана б) јављају да им је време врло лепо, јер ово острво мимоиђе све што се дешава на копну. Задовољна је што се Слободан придржава строго својих одлука: не пије, мање пуши. Не знају још да ли ће навраћати у Ровињ. Јавиће се накнадно.

Из Београда, Немањина 31/1 Сава Клисаревић, мој Пироћанац, јавља да купује прву *Ведрину*, али да му не шаљем друге књиге, јер га је „време прегазило и нема више никакво расположење да сем дневне штампе друго шта чита и прати“. Сећам се његовог оца Ставре, угледног кројача, брата Чеде, банкарског чиновника, сестре Лепе. Били су наши суседи, са радњом у главној улици и са станом близу Протина махале и поште.

Мики потпуно схвата што се Дана уморила, још више него ја, кад смо кречили доњи стан. Она је то имала, особито кад је први пут то радила. Сада „као од шале мала једну просторију (за другом) и обично је све готово до вечери. Ове године је ставила тапете у ходнику, и тај посао јој био тежи од малања. Најтеже је, као код нас, било скидање слоја фарбе. Ове зиме је први пут у животу имала грип и „добро је платила цех“. Седам месеци је вукла последице, нарочито нека гушења. Брана и она иду сваког дана у риболов, али сезона је била слаба, јер је „проклета лука уништила робу“. Морају да чекају маестрал па да скоче у воду. Ипак се „лепо сунчају и свађуцају у чамцу“. Милош никад није код куће, иако је одавно пензионер а она пропаде од телефонских позива и од телеграма, писама итд. Иде у Сплит да суди утакмице с Немачком, а после у Модену. Сели се потом у Љубљану до светског првенства у гимнастици. Не примају му оставке. Не верују да ће нас обићи ове године у Ровињу, мада их Милош тера на то. „Не волим да путујем, чак ни најлепшим аутомобилом“. Сестрино дете је порасло, паметно је, лепо пева и избацује вицеве као из рукава, али се на њој примећује несугласица родитеља и глупа атмосфера у кући – разведени, раздвојени. Десино предузеће „Младо покољење“ је пропало, а она узалуд тражи ново место. Месецима већ примају 45,75.000, а сада 100.000; једва излази на крај. Од оца дете добија алиментацију свега 20.000. „Нема много среће у животу“. Мики пише о украдених и обојених 5 авиона, међу којима и џамбо-џет од 24 милијарде динара. – Брана дивним крепким рукописом додаје да, место рибе, лове прљаве свиње и разливену нафту. Али само море их крепи и смирује, – за београдске зимске дане, кошаве и поледице.

Из Карина се јавља Живојин Јоцић, зидајући викендицу. Имају „красно лепо време“. Код Обровца.

Среда, 16. септембар 1970.

Дошло је време да шаљемо с мора поздраве онима који се нама јављају: Жики Милојевићу, Мири и деци за 12 година од Ацине смрти, Милошевићима и Денизи за 10 година од Микине, бака-Боси и Љубиши, првим суседима, Ђорђу Славинском, Св. Анђелићу, Јови и Ради у Лесковац, Живки снаји баба-Кажиној, нашој млекарки у Пиносави, Роси Милутиновој.

Четвртак, 17. септембар 1970.

Увече нам дошли са букетом дивних каранфила Јелица и њена рођака –штићеница Вера (мајка двеју одличних ученица – једна вуковац), са младим Французима Христијан и Аленом. Одушевљавам их за Вука и за *Расковник*, а они нама поклањају плакату са сликама Мориса Бореса, Деруледу, генерала Буланжеа, Драјфуса и Шарла Мореса: то су књижице са историјом III републике које се добијају кад се на пумпи купује бензин. Има их пуно. Препоручујем да код Галимара узму *La poésie paysanne serbe* [Српска сељачка поезија] – превод наших „наиваца“. Дошао је и Јова Петровић да их види и величао Де Гола. Они признају да је водио добру спољну политику, али рђаву унутрашњу. За утеху Јови, ја кажем да ће Де Гол, први после Анатола Франса, са самртног одра бити унешен у Пантеон. Али не одобравам му што је тврдио да је он Француска и да ће после њега завладати хаос.

Крупна вест у новинама: председник Никсон долази у Југославију већ крајем септембра, а у Јордану краљ Хусеин предао сву власт генералима који хоће да униште палестинске командосе. Искористио је киднаповање авиона, у последње време учестало и постало крајње непопуларно.

Петак, 18. септембар 1970.

Ујутру рано Дана и ја смо честитали 82. рођендан суседу Талијану [Сегариону] на спрату испод нашег. Дана за мном са послужавником: пуњене паприке, свеж хлеб и колачи. Стари био запрепашћен, иако то чинимо већ неколико година. Само је понављао: „*Sporca miseria! Sporca miseria!*“

Поподне су код нас били Пава Маринковић и њена пријатељица Љуба, удовица београдског Јеврејина, стрељаног Азриела. Дошао је и Сегарион да врати судове, па је остао до краја са нама и женама. То је утврђен обичај: слатко, кафа и дугачак разговор на талијанском о свима светским питањима. Напунио је 82 годину али све прати, чита талијанску штампу. Вели да бих ја усавршио талијански кад бих је читао. Немам кад. Једва стижем да савладам крцати недељни *Монд*. – У Јордану огорчене борбе између војске и Палестинаца. Много мртвих. Ако војска не успе брзо,

предвиђају се интервенције споља – из Сирије и из Ирака, од стране САД. Шеста флота се приближила обали.

У Полицији Ћ[орђе] Раденковић „Авети“: напада неке француске листове поводом приказивања „Битке на Неретви“ у Паризу. Оптужује их да оживљавају Дражу Михаиловића – да се он борио као и Тито, и да су четници више изгинули на Сутјесци него партизани. Не признају никакве партизанске офанзиве: то су била само извлачења и бежања.

Субота, 19. септембар 1970.

Увече код Петровићевих гледамо разне портрете. Дивимо се глави [Јелене] Љаље Велимировић, снаје мојих пиротских другова, песникиње. У Београду Милутин штампао њене руске стихове. Ту на челу њена фотографија, са које Јова инспирисано израдио жив, речит, обасјавајући, незабораван портрет. Добро и једног француског вајара, Габријелиног рођака који летос био код њих. И „једну Марију“, жену која им помаже у кући, овде. Каже да је Немица и Немицу тако направио да су му дали 300 марака за сваки портрет. Ми ћемо дати више него за претходне, три моја и један Данин, али само 30.000, морамо да завршимо боравак овде и месец. Њима двома, а и гђи Младеновић и дру Влатковићу свиђа се и овај Данин. И ја га примам, али и сам Петровић и Дана су незадовољни. Да бих забавио старе госпође, причао сам о стриженом-кошеном, па Јова дао завршетак друкчије него обично. Није муж признао да је „стрижено“ и извадио луду жену из гроба, вратио „вампира“ кући и уплашио суседе за трпезом на даћи, како сам ја знао. Већ муж разумео немушти језик петла у дворишту: будала, једну жену не уме да уразуми а мене слуша тридесет кокошака. Али је сваку која ми нешто опорекне тако кључну у главу да јој више никад не пада на памет да се буну и да противречи. Разумео муж, и изударо жену: више никад није упорно тврдила да је сено стрижено. Питао сам да ли знају како је настала реч: „Стајало некога нешто као Светог Петра кајгана“. Испричао сам како је са једним апостолом два пута добио батине после вечере са кајганом, једном као „главни“, други пут као „онај други“ који се преместио, да га поново не би тукли. – Или: како је настала реч да „понекад ваља и жену послушати?“ Сељак добио парницу код кадије тек кад му ставио дукат на сто, иако му жена одавно саветовала. – Или као Владика Иринеј Ђирић убедио мајку да јој кћи није силована него пристала. Нека девојка удене конач у иглу кад је држи преосвећени. „Дајте мени и иглу! Ех, тако свако може, као што може добити девојку кад му се она сама раскречи.“ Јова и ту исправља. Није то од Иринеја, него од кнеза Милоша, и није „оперисао“ са иглом. Саставио је момка са девојком, претећи да ће убити цуру ако му се пода; пратећи момку да ће га убити

ако не успе да је добије. Разуме се да није успео, јер се млада отимала и свег га рашчупала.

Недеља, 20. септембар 1970.

Политика доноси као илустровани додатак фигуре, текст и коментаре о Мирослављевом Јеванђељу из 1196. Настављајући синоћне приче и досетке сећам се како се причало 1906, кад је било украђено Мирослављево Јеванђеље из Народне библиотеке, да је Пашић рекао др Мирославу Спалајковићу,¹⁹⁹ који је био дошао у Београд на реферисање: „Што је, Мирославе, чујем да си изгубио неку књигу?!“ Познато је и оно што је рекао

Стојану Протићу који се жалио на опозициону штампу која их обојицу страшно напада: „А ти, што читаш? И мене, ето, нападају, али ја не читам, па се и не љутим.“

Ана Удовичић ноћас имала самртничке болове. Без столице неких 15 дана, превијала се и знојила, а није допуштала Јури да зове лекара. У поноћ ипак дошла хитна помоћ и дала јој три клизме. Још је слаба. Јуре се уплашио да ће му жена умрети, па стално хоће да јави Ђани (у Немачку) да дође. Ана не допушта.

Кад Љуба не може да савлада поново наше тројне степенице, отишли смо ми њима. Довршавали су неки кауч који доктор сам направио, али нам се ипак обрадовали. Док сам му читао писмо лекарке-логорашице са нумером на долактици и комунистичке која није у Партији, у Француској. Упознао је на плажи Св. Катарине, разговарао с њом како је умео. Рекла му да је и сама лекар у Паризу, али да не разуме какав је ово социјализам у Југославији. Опрезни Влатковић јој одговорио да покушавамо да правимо демократију, али је „демократија тешка ствар“. Обећала да му пошаље неку француску књигу и ево је: Emile Merlo, *l'Ille*, код Галимара. Читала је Габи – 700 страна – и синоћ нам је испричала. У посвети, Францускиња каже да је ту обрађена његова теза да је „демократија тешка ствар“. Посада „Вопату“ је дезертирала са Таитија, и искрцала се на усамљеном, али нешто пламеном острву у Пацифику. Чланови посаде,

¹⁹⁹ Мирослав Спалајковић (1869–1951), дипломатску каријеру започео је као секретар посланства у Петрограду 1900. године, али је исте године премештен за конзула у Приштини; за посланика Србије у Софији постављен је 1911. године; заступник је министра иностраних послова од јесени 1913. године, а Први светски рат га затиче на месту опуномоћеног посланика у Петрограду, где је остао до 1918. године. Посланик у Паризу био је од 1922. до 1935. Припадао је Радикалној странци. У току Другог светског рата био је један од блиских сарадника Милана Недића. – Милош Московљевић, *Дневник 1916–1968*, књ. 1. Приредио Момчило Исић, Београд 2018, 224.

Енглези и Таићани, стално се сукобљавали и узајамно убијали. Остао је само један. Он је „демократски“ управљао домороцима, па га није прогонио енглески морнар који је пронашао острво. Али се показало да је „демократија тешка ствар“. Писац је причу чуо од јединог преживелог бегунца, па не гарантује да је тачна. Испричао је први пут Морису Мерло-Понти²⁰⁰ 1952, а после је написао као романескни роман, а не као историски. Унео своје лично искуство и своју политичку исповест. Прочитао сам Љуби Предговор и уверио се да он зна добро француски али нема праксу да говори. Зна и немачки и талијански, рано ујутру, испод јоргана, од 4 сата слуша емисије наше, на три језика. Неуморан је у стицању знања, као увек. И у купању: иде далеко до обале и остаје по сат и више у води. Много мајсторише у кући, као прави столар, – то сам се уверио, а свакако и у другим занатима. Деца га оптужују да са годинама постаје тврдица, а он им одговара да они сви имају два и три пута веће приходе од његових 136.000, па ипак често траже од њега да „заврше месец“. Хвали гђу Јулијану да је велики „економист“, али он води рачуна о свему; не набављају непотребне ствари. Живе скромно. Искључен је из Партије зато што је изјавио да више верује својој жени и њеним исказима него доставама партијских поверљивих људи. Иначе он остаје идеални социјалист-комунист. Кад смо Дана и ја, први пут после 18 година дошли на море, 1958. – нашли смо се овде на Катарини. Кад сам се ја удаљио поред њега су села два господина са лепим псом. Он је покушао да га помилује, а господа су му рекла да „тога пса“ не дира. Разумео је да су полицајци. Питали су га ко је био „господин“ с којим је мало пре разговарао. Љуба, одрешито: „То је човек који је целу Источну Србију – и мене – учио социјализму“. Питали су даље: „Шта тражи он овде?“ Љуба каже сада да је рекао да не зна, да ме одавно није видео, али је вероватно морао рећи да смо код ћерке и зета, пошто су му Лола и Влатко говорили да им је Бојка у Радио-Београду предавала енглески, а и ја сам му казао код кога сам у Ровињу. Значи да су ме пратили. А идуће године, 1959, па и 1960, кад су били Розенфелдови, нека двојица су долазили у стан, тобоже да измере квадратуру, – да би општина испитала власнике који су избегли у Италију.

²⁰⁰ Морис Мерло-Понти (Maurice Merleau-Ponty, 1908–1961), француски филозоф егзистенцијалиста. Изградио је француску варијанту хусерловске феноменологије, посебно у разјашњавању перцепције и смисла егзистенције. Припадао је кругу „ангажованих интелектуалаца“, политички лево оријентисаних. Са Сартром је покренуо часопис Модерна времена. Гл. дела: филозофско-публицистички огледи *Хуманизам и терор, Авантуре дијалектике*; друга дела: *Структура понашања, Феноменологија перцепције, Смисао и бесмисао, Наука о човеку и феноменологија, Видљиво и невидљиво*. – Мала енциклопедија, књ. 2, 649.

Понедељак, 21. септембар 1970.

Писмо од Дафне са рђавим извештајем о Стели. Једне ноћи, кад је Милан већ био отишао у Беч на конгрес о Хегеловој стогодишњици, њена уобичајена кијавица претворила се око поноћи у прави асмавичан напад, први такве јачине. Дафне је била избезумљена гледајући како се дете од 5 година мучи као некад Дана у зрелим годинама. Није знала шта с њом да ради. Дете се гушило, није могло да дише, бледело, зеленело. Ујутру је имала колутове око очију. Лекарка Мира [Драшкоци], која је пре тога видела у кијавици и дала јој, као обично, инјекцију калцијума, запрепастила се колико се стање погоршало за два дана, и дала јој две, па три инјекције. Са трећом је ишло тешко, али су успели са обећањем да ће јој набавити неке жељене ствари. После јој било до те мере добро да се шалила, играла, извољевала као обично, давила мајку. Дафне пише да је срећа што деца лакше подносе болести него одрасли, али је за родитеље страшно да гледају како пате. Докторка помишља да је лечи пеницилином, али се не усуђује после Ацине катастрофе, а алергичност се у породици наслеђује. Мораће да је одведе неком алергологу.

Истом поштом, јавили се из Нишке Бање Пера Антић и његова Радмила, моја синовица; тамо су заједно са Добрилом и Влајком. Ђорђе, Нада и Драгољуб Јове Илића бр. 2. захваљују на нашој карти, били су на пиротској планини, где су зидали кућицу па мисле да би можда и за нас планина била погоднија него море.

Увече смо позвани код Паве и Љубе, на крушке из Трста. Оне су ишле у куповину тамо, и поново се уверила Пава – стари путник „шверцер на мало“ – да се исплати ићи у Италију! све је много јевтиније. Ту је била и њихова пријатељица Десанка-Сека Костић, Београђанка, такође удовица. Како су јутрашњом поштом стигле три *Вегрине*, да нам се нађе овде, говорило се о књизи. Међу првима сам послао Пави на Ровињ, три књиге, па су се вратиле, јер је лежала болесна у Пули. Нису је нашле ни у Његошевој 28а, па су се опет вратиле. Стигао је четврти примерак и неко га је примио, али је она тек вечерас видела како изгледа *Вегрина* о којој смо толико планирали прошлог септембра, кад су из Пријепоља стизале коректуре. Сека и Љуба Азриел су одмах затражиле да купе за себе по једну, па сам донео са спрата и ставио им посвете. – Наш дан 21. септембар је био тужан због вести о Стелином здрављу.

Ушорак, 22. септембар 1970.

Нашим Францускињама пишем по једну карту са шест призора из Ровиња, Катарине, Црвеног отока и Пунте. – Мари-Ани, Ивони, Алиси. Кад је реч о Ивони, трима удовицама сам испричао њен љубавни роман са Никодијем и обећао им да ће читати мој роман о томе роману. Никодије је предвидео да ће до тога доћи. – „То је читав роман“, рекла му је Ивона. – И Драгољуб ће га написати“. Кад је био готов, у јесен 1967. ја сам га превео на француски, да би га виделе Мари-Ана и Ивона, а у Опатији сам га на српском послао болесном Никодију (alias Василију). Касније су читале Боса, гђа Лоренц (Цаца)... гђа Ната Васиља Поповића. Сви налазе да је Францускиња била жртва његове дипломатске каријере.

Данас је Дана позирала Јови седми пут. Ни он ни она још нису задовољни портретом. Гђа Габи и Љуба Влатковић налазе да је добар. Он је друкчији него први, који је много брже урађен. Јова каже да је овај у другој, прецизнијој техници, али признаје да му „не иде“. Дана одлучује да прекине и каје се што је уопште почињала. – Ни мени ни Дани није пријатно што Жана ништа не пише после нашег позива да овде са нама проведу неколико дана. Ми се 26. враћамо за Београд. Обавестили смо ћерке. Разговарамо и о другим случајевима. Ми смо се давали младима, посвећивали им много времена, али то скоро нико није умео да цени. Ја нисам хтео да покренем Жанино питање, да не бих испунио један од доказа да сам остарио. Проф. Слободан Јовановића је наводио три знака да је неко стар (вероватно мислећи на Богдана Поповића): жали се на своје здравље, непрестано, боји се да ће умрети у беди; кука како га не поштују колико заслужује. Али Дана је почела, па сам морао да признам: неколико пута сам играо на погрешну карту, полагао много на младе особе које моје поверење нису оправдале. Најтежи пример је Јове Јовановића Малог-Великог, који нам од краја 1944. ни једну честитку за Нову годину није послао, а за њега сам учинио што ни за кога нико није: увео сам га у улицу Улм – Ecole normale supérieure.²⁰¹ Истина је да је, као ђак, био на висини. Тако ми је рекао директор школе, мој професор Бугле. Боље се показао Влада Стакић, кога сам бескрајно мање задужио. Једино сам му био старији друг у Паризу у тешкој 1918. години, кад је град бомбардован из „Дебеле Берте“.

²⁰¹ Висока школа за образовање највишег наставно-истраживачког кадра свих профила: научног, филозофског, књижевног итд. Овакве високе школе постоје свуда у Француској, настале по моделу најстарије и најпрестижније, оне у Паризу, у улици Улм, од оснивања 1826. године.

Среда, 23. септембар 1970.

Читам стално Кљаковићево излагање (историчара Војмира) у вези са Мемоарима генерала Душана Симовића, у фељтону *Полиџике*. Показује, као и ранији један о томе, да су [кнез] Павле и [Драгиша] Цветковић чинили све да не уђу у Тројни пакт. Страх од Немачке која са свих страна опколила Југославију натерала. У великој мери оправдава владу. Улога комунистичке партије сведена на неколико летака који нису ширени и на поворку после догађаја. Једна групација се појавила и 26, али тада већ буктала Србија и београдске гимназије. Чудна је политика *Полиџике*. Прави се да напада комунистичке противнике, а у ствари им даје за право, ослобођава их одговорности и чак их посредно велича. Овде је ново да су Симовић и Бора Мирковић²⁰² сваки за себе тражили, *post festum*, прву улогу у пучу. Још новије, да су Георги Димитров Гемето и [Дмитриј] Мацанкијев,²⁰³ земљораднички прваци тражили од Павла да не улази у Пакт, него да пре 1. марта 1941. упути извесну малу војну снагу, да помогне опозицији у Бугарској да обори тамошњу владу. И Турска би се изјаснила у томе смислу, па Немци и не би окупирани ни Бугарску ни Југославију. Павле је то рекао Симовићу кад су се возили, 27. марта из Генералштаба у Бели Двор. Симовић му рекао да је пропустио одличну прилику да повеже Југославију, Бугарску и Турску да можда натера Русију да крене.

Од Јове Петровића сам добио да прочитам две велике књиге: од Виктора Новака *Вук и Хрвати* 600 стр. и *Сјоменицу скојски ђачки батаљон 1300 кайлара 1914–1964*, 700 великих страна. Данас сам довршио *Вука*. Има много података, вероватно много узето из раније Новакове о Идеји југословенства, али и нешто нових. Писано са страшћу. Главно је било да се објасни Вуков чланак *Срби сви и свуда*, који највише побунио Хрвате. Вук је објаснио: не мисли да су све сами Срби, јер за кајкаваце и чакавце никада није рекао да су Срби. Само је говорио о Србима свих врста и свуда – о Србима уопште. Новак томе посвећује доста места. Понавља се често. Није поменуо Скерлића, али је осудио његово тврђење да је и Анте Старчевић у ствари Југословен, пошто тврди да нема Срба

²⁰² Боривоје Бора Мирковић (1884–1969), високи официр српске војске, ваздухопловни бригадни генерал у војци Краљевине Југославије и организатор војног пуча од 27. марта 1941, уз британску подршку. Током Априлског рата је, са војног аеродрома код Никшића, организовао евакуацију малолетног краља Петра и око 250 високих југословенских званичника. По савету Британаца одбио је да прими разрешење са дужности и краљев указ о предаји зграде команде Југословенске војске ван отаџбине у Каиру. После ослобођења живео је у емиграцији у Лондону.

²⁰³ Дмитриј Мацанкијев, леви земљорадник, уз помоћ енглеске обавештајне службе, по доласку комуниста на власт, морао је крајем 1940. да напусти Бугарску. У иностранству је водио кампању са разним сељачким вођама, али је мало био активан у самој Бугарској. – Д. Јовановић, *Политичке успомене*, књ. 12, 188.

и да су сви Хрвати, па и сами Бугари. За Новака, Старчевић је хрватски националист и империјалист.

Одмах сам узео да читам *Кайларе*, да бих могао књигу да вратим пре нашег одласка 26. септембра. Сведочанства су врло жива, чини ми се боља, интересантнија од *Повлачења кроз Албанију* од носилаца Албанске споменице. Жао ми је што изводе из свога Ратног дневника Милутин Ристић није потписао целим именом него само М. М. Ристић. Врло добро је написано, као и она Три или Четири друга из Повлачења које је прештампала *Полиџика* у време кад је њихова Споменица изишла. Ристић је несумњиво имао уметничку жицу. Много људске топлине и племенитости. Овде каже да је њега вребао из бугарског рова „хуља братко“, па се одмах исправља: „можда и није хуља“. Помиње како га је Дража Михаиловић, тада потпоручник частио грођем из винограда, у који су залазили и Бугари. То ми је причао и у Лозници. Можда га је то заједничко ратовање у Македонији привукло Дражи за време друге окупације, мада није одобравао поступке четничких команданата.

На подне стигла карта од Бојке. Пошто је Дафне сама, а Стела болесна, долази у нашу кућу више него икад. У прошлу недељу је било у Саборној цркви „велико венчање“ – Буца, син Крунице (Пантић) и проф. Мише Трбојевића, оженио се са ћерком пок. др Синише Тасовца,²⁰⁴ Ациног друга из Француске, можда баш из Страсбура. После био велики пријем код Трбојевићевих у Француској улици.

Дан је тмуран, па Јова није дошао да довршава Данин портрет. Њој се досадило позирање и губљење 7 преподнева. Ја је храбрим, јер може да се поправи. Углавном је добар. Јесте мрачан али се у последње време тако ради, сем са Љајом Велимировић, која сва блиста. Био је заљубљен у њу док је радио. Одиста је чаробна. Очи су незаборавне.

Четвртак, 24. септембар 1970.

Код Петровићевих и њихове гошће из Неготина. По угледу на Јулијану Влатковић, Францускиња направила изврсну зељаницу. Причали су нам како су набавили кућу у Земуну и како су прешли у Ђушину 3. Чуда су створили са немачком великом кућом од набоја, и од великог дворишта направили богат и разноврстан воћњак. Гђа Меланија потврђује да су

²⁰⁴ Синиша Тасовац (1899–1960), лекар, гинеколог, професор Медицинског факултета у Београду, дописни члан САНУ. Медицину завршио у Француској. У време окупације пензионисан је, али је 1943. враћен у службу. После ослобођења био је управник Гинеколошко-акушерске клинике. Објављивао је стручне и научне радове и на француском језику. – Д. Јовановић, *Политичке успомене*, књ. 12, 337.

имали дивне брескве, од талијанских младица. Тамо су, преко њихове Марице, склањали студенте-комунисте, Слободана Пенезића-Крцуна и друге. Остали су за време окупације (хрватско-немачке) и продужили да примају и снабдевају илегалце, а у прозоре им гледала усташко-гестаповска централа. Многе избеглице, после бомбардовања Београда и са других страна, склонили су се код њих. Била је ту и Јовина мајка, – не мање гостољубива и душевна од Габријеле и Јована. У својим сећањима, Крцун помиње само „једну Францускињу“, а не и Јована. Највише смо се забавили девојчетом Станом из околине Бајине Баште, која је једне вечери, са својих десет година, молила, сва озебла и дрхтава, молила да је приме: чуло се да су добри људи. Неколико година је остала код њих, свршила основну и бабичку школу, постала бабица у Нишу и удала се. Али ничим није показала да им је захвална. Не јавља се уопште. Јовин посиљни из Тулона, кад се рат на Солуну свршио, отишао као зидар у порушени Верден, постао палир, затим предузимач, обогатио се. Није их се сетио, све док се [није] нашао у неприлици: хтео је да се врати у Француску, после боравка у Југославији, али га наши нису пустили док не докаже да је одслужио војску. Пронашао је Јову у Пресбируу. Једва је пристао да га прими, али ипак интервенисао код Војина Максимовића,²⁰⁵ генерала: уверио га да је био његов посиљни и да му треба издати уверење... И пуно таквих примера. Кад се говорило о јелу пре рата, Габи је натерала мужа да исприча о своје три вечере за једну ноћ. И то како је уплашио Мадлену Теофила-Тоше Ђуровића²⁰⁶ кад јој довео читаву гомилу младих дипломата са женама изненада, баш кад они нису имали ништа у кући. Јова је уредио да сваки пар донесе корпу разног јестива и пића, па је све било лепо и

²⁰⁵ Војин Максимовић (1876–1942), завршио је Николајевску генералштабну академију у Петрограду. У балканским ратовима интендант у Штабу 3. армије и интендант Дринске дивизије I позива. У рату 1914–1918. интендант Ужичке војске, интендант Тимочке војске, а затим и на другим војничким дужностима, а од 2. септембра 1917. на служби у Српском краљевском посланству у Петрограду, за добровољачка питања. После рата био је поново на одговорним војним дужностима. У чин артиљеријског бригадног генерала унапређен је 1928. Од 1930. командант је Зетске дивизијске области, у ком периоду је добио и чин дивизијског генерала; од фебруара 1935. в. д. инспектора земаљске одбране, а од новембра 1940. је на расположењу. У Априлском рату је заробљен, одведен у логор, где је и умро. – Mile S. Vjelajac, *Generali i admirali Kraljevine Jugoslavije 1918–1941*, Beograd 2004, 201.

²⁰⁶ Теофило Тоша Ђуровић, Рудничанин, школски друг Драгољуба Јовановића из Француске, студирао је права у Поатјеу, доктор правних наука; био је републиканац и писао за Демократску Федеративну Југославију. У Југославији је постао дипломатски чиновник под разним режимима; био је у слободној зони у Солуну, па у Француској, у служби министарства спољних послова Француске за „расељена лица“. – Д. Јовановић, *Политичке успомене*, књ. 12, 90.

весело. Ја сам испричао како се на робији највише говорило о ономе чега није било: о јелима и о женама. Један Београђанин је описивао гурмански дан тадашњих чиновника. У канцеларији од 8 часова: кафа, новине, разговор; око 10 сати, нешто се чалабрцне; пред 12 часова излазе и код „Милановића“ (кнежев Споменик) на топле паштете и пиво; затим код „Гурмана“ на пљескавице, цревца и крзле са црним вином; онда код неког друга на редован ручак: (супа, говеђина, јело, печење, гибаница, колачи, црно и бело вино, кафа, па неко запева: „Мој животе, тужан ли си“, други: „Тужна је недеља“, мађарску песму тада у моди... И није нам ваљала стара, трула Југославија, а сад смо срећни кад 200 грама проје није гњецаво и кад у чорби има нешто сем воде и гаћа од пасуља!...”

Пећак, 25. септембар 1970.

Пошто Габи воли да чита, носим јој Гонкурову награду за 1965 (*L'adoration* (600 страна) од Жака Борела,²⁰⁷ коју је овде делимично читала

Дана без великог уживања у детаљним описима дечачког и младићског живота, уз баку, мајку и многе жене. Носим јој и јулско-августовске бројеве *НИН*-а и *Експрес* [*полиџике*] са сликом Шабан Делмаса који је сада актуелан због такмичења са Жан Жак Серваном око избора за посланика у Бордоу. Један је ставио на коцку своје председништво владе, други положај генералног секретара Радикалне странке.

Јуче је поново поменута Титова изјава у Загребу после обиласка Велесајма, да ће се образовати Председништво СФРЈ. Тако ће се лакше пребродити „криза“ која би настала кад „њега више не буде“. Добра је идеја о једном „колективном наследнику“, али зашто се помишља на ново велико тело до 25-30 људи из свих република по 2-3, затим разне организације? Данас новине јављају да је умро примаријус-физиолог др Љубиша П. Илић, Ацин друг и пријатељ др Душана Павловића, претплатника *Ведрине*. Последњи пут смо га Дана и ја видели на састанку Историске секције Српског лекарског друштва које је било посвећено академији за др Драгољуба Сретеновића и др Велизара Косановића.²⁰⁸ председавао је мој земљак проф. др Влада Станојевић-Трнски, сам је

²⁰⁷ Жак Борел (Jacques Borel, 1925–2002), француски књижевник, најпознатији по роману *L'Adoration* за који је добио Гонкурову награду 1965.

²⁰⁸ Велизар Косановић (1899–1941), лекар Окружног уреда за осигурање радника у Београду, и Савеза графичких радника Југославије. Специјализовао је плућне болести и медицину рада. Објавио је већи број стручних текстова и књигу *Структура и функције човечјег тела*. Поред рада у амбуланти био је теренски лекар, који је обилазио своје болеснике по радничким насељима Београда. Један је од оснивача Издавачке куће Нолит и један од покретача листа *НИН*, а објавио је и велики број чланака о пробле-

доста говорио о двојници убијених од фашиста и нациста, а после су дали реферате др Љубиша и наш млади познаник др Милан Бизјак, који је и од мене добио податке и материјал за предавање о Сретеновићу. Била је ту и супруга др Ср[етеновића] са њихова два сина, др Милорад Драгић са госпођом. *Нико од Парџије* (као ни за Маслешу и Кершованија), само мало лекара и личних и породичних пријатеља. Сутрадан сам Сретеновићки послао *Ведрину*, али се она више није јавила, мада је обећала да ми доведе или пошаље синове. Др Љ[убиша] Илић је већ тада био доста слаб, тако да једно његово предавање (о Косановићу) прочитао др Бизјак.

У Јордану неће доћи до спољне интервенције, бар не са Запада, пошто ће војска сама ликвидирати или ослабити Палестинце, али су жртве тако велике (кажу око 20.000) да неће добро проћи ни „победник“ – краљ Хусеин. Ако га не склоне сами Јорданци, убиће га фанатични Палестинци.

Нашао сам овде стари број дневног *Монда*, од 19. јула 1969. са додатком *Le Monde des livres*, где налазим три студије о Макиавелију, поводом 500-годишњице рођења (1469). Врло лепо је објашњен његов *Владар*, и *Владари*. Није он исмевао тиране хвалећи њихове методе како се једно време мислило. Он је одиста препоручивао те методе и тиранске, лукаве и превртљиве – бити лукав као лисица, снажан као лав и камелеонски прилагодљив према приликама. Он је живео и радио у Фиренци, најјачој и најстаријој републици, али је и она сама била сувише слаба да се одупре Шпанији и Француској. Зато је предлагао уједињење свих талијанских државица и стварање праве војске место најамничке. Нема сумње о његовим намерама, кад се у *Говорима* налази овакво место: „Оне које то занима учим како се задобија власт и како се одржава на власти; а други ће вас научити како да спасавате своје душе.“ Јасно је, такође, шта је мислио о људима: да су по својој природи *зли и рђави*, и његову књигу је Жан Жионо²⁰⁹ с правом назвао *Откривено људско срце*. Државник, по њему, треба да има *virtré*, у значењу *енерџије*, не врлине. То

мимо социјалне медицине. Својим јавним иступањима и написима у легалној штампи и часописима, које су водили комунисти, посебно се истакао уочи Другог светског рата. Као познатог левичара и комунисту Гестапо га је ухапсио и сместио у логор на Бањици, у првој групи заточеника. Стрелан је 17. октобра 1941. на стратишту у Јајинцима.

²⁰⁹ Жан Жионо (Jean Giono, 1895–1970), француски књижевник, представник култа природе и генерације афирмисане око 1930; пацифист, противник етатизма, култа новца, механизације и уопште модерних облика живота, прави живот налази у враћању природи. У романима снажан стилист, нарочито у сликању природе; у другој фази стварања пречишћава стил, напушта амбицију да буде идеолог и пророк. Гл. дела: романи *Брежуљак*, *Један из Бомиња*, *Отава* (у преводу *Нови живот*), *Велико стадо*, *Песма света*, *Борба у планини*, *Снажне душе*, *Пољски млин*, *Хусар на крову* и др. – *Мала енциклопедија*, књ. 1, 785.

је у чланку Мишела Паскала. Друго, Жорж Мунен²¹⁰ налази да је Де Гол ученик Макиавелијев, преко Мораса, – и да је водио исту политику: позориште и комбинационе, јер Француска је као стара Фиренца: богат мамац за освајаче а стегнута између две нове супер силе Сједињене Државе и Совјетски Савез. Такав је био и Фридрих Велики,²¹¹ како је написао *Анџимакиавелија* – радио је као онај кога је критиковао. Требало би видети како је Грамши²¹² видео Макиавелија, пошто су и комунисти особито талијански, велики макиавелисти. Трећи писац, J. de Carlo даје историју његова живота и рада и завршава да је био „флорентинац без имовине или без среће (fortune), док је за Мишела Паскала „изневерени теоретичар“. Умро је као пуки сиромаш, а сам написао да се „родио сиромаш и научио шта је патња пре него шта је то уживање“.

У истом броју *Монда*, Жаклина Пијатје је скупила мишљења песника и романсијера о човековом првом ступању на Месечеву површину. Марсел Арлан,²¹³ Херве Базен,²¹⁴ Рене Шар,²¹⁵ Рене де Обалдија,²¹⁶ Ален Боске,

²¹⁰ Жорж Мунен (Georges Mounin, 1910–1993), француски лингвиста, истакао се радovima из области семантике, семиологије, историје.

²¹¹ Фридрих II Велики (Friedrich II der Große, 1712–1786), пруски краљ, типичан представник пруског милитаризма и освајачке политике; увео је Пруску у ред великих сила; присталица идеје просвећености, донекле је владао у духу просвећеног апсолутизма; веома плодан писац; у свом двору окупљао је филозофе, књижевнике и уметнике, а неко време код њега је живео и Волтер. – *Мала енциклопедија*, књ. 3, 770–771.

²¹² Антонио Грамши (Antonio Gramsci, 1891–1937), италијански револуционар, један од најистакнутијих руководилаца италијанског радничког покрета и теоретичара марксизма, оснивач КП Италије, на чије чело је дошао 1926; исте године фашисти су га ухапсили и 1928. осудили на 20 година робије; измучен и болестан ослобођен је 1936, али је убрзо умро. У затвору је одржавао везе са Партијом и написао Затворске свеске у којима је разрадио неке моменте из културне и политичке историје Италије са аспекта историјског материјализма. – *Мала енциклопедија*, књ. 1, 545.

²¹³ Марсел Арлан (Marcel Arland, 1899–1986), француски књижевник, академик; један од уредника часописа *Nouvelle Revue Française*. Писао је романе, новеле и есеје. Гл. дела: роман Ред (Гонкурова награда 1929), Живи, Наши најлепши дани, Родна грудa, Критички есеји, Анђеоска музика, Јесмо ли живи и др. – *Мала енциклопедија*, књ. 1, 117.

²¹⁴ Ерве Базен (Hervé Bazin, 1911–1996), француски писац. Био је трговачки представник, поштански службеник, собар и скупљач смећа; најзад постао је члан, а 1973. и председник Академије Гонкур. У романима се бави више моралним и психолошким питањима личне егзистенције него социјалном тематиком. Гл. дела: Змија у стиснутој шаци, Главом о зид, Устани и ходај, У име сина, Блажени у очајању, Госпођа Екс и др. – *Мала енциклопедија*, књ. 1, 169.

²¹⁵ Рене Шар (René Char, 1907–1988), француски песник. Прву књигу песама објавио је 1928. године. У новембру 1929. преселио се у Париз и придружио надреалистичком покрету, од којег се дистанцирао од средине тридесетих година. Придружио се фран-

Пјер Гаскар,²¹⁷ Жан-Клод Ренар.²¹⁸ Не слажу се. Већина сумња да смо обогатени, а сигурно је да је Месец изгубио од своје дражи. Сада је „la parente pauvre de la science – fiction d’eupourd’ lui“ [сиромашна рођака науке –данашња научна фантастика.] Још су рекли совје: Анри де Монтерлан, Armond Lanoux.²¹⁹ – Дата су и мишљења о Шпанском грађанском рату 30 година после Франкове победе – са две стране фронта: Angel Maria de Lera²²⁰ (*Последње заспаве*) – Luis Romero²²¹ (*Тога дана: 18 јула 1936*).

У кући сам нашао и два броја *Књижевних новина* (4. јул и 1. август 1970) од нове серије, који уређује Драган Јеремић. Кад је Зоран Глушчевић срамно смењен и осуђен (до душе условно) био је доста дуг застој, па је ипак нађен као уредник. Налазим новог (за мене) енглеског књижевног критичара Ф. Р. Ливиса,²²² и романисијера и репортера Брајана Гленвила,²²³

цуском Покрету отпора 1940, под именом Александар. За време окупације није ништа објавио, али је у то време писао, првенствено, песме у прози које се баве отпором, да би их објавио 1946. године, уз бројна признања. Пуну песничку зрелост достигао је током педесетих и шездесетих година 20. века, када се придружио борби против смештаја атомског оружја у Прованси.

²¹⁶ Рене де Обалдија (Rene de Obaldia, 1918–1999), француски песник и драмски писац; изабран у француску Академију 1999; више од педесет година био је један од најпродуктивнијих и најпознатијих француских драмских писаца у свету, преведен на 28 језика. Изузетно лаким стилем писао је, скоро увек, о темама из савременог живота, третирајући их на комичан начин.

²¹⁷ Пјер Гаскар (Pierre Gasca, 1916–1997), француски књижевник и познати репортер. Гл. дела: роман *Време мртвих*, за који је добио Гонкурову награду 1953, збирка прича *Животиње*. – *Мала енциклопедија*, књ. 1, 491.

²¹⁸ Жан-Клод Ренар (Jean-Claude Renard, 1922–2002), француски књижевник. Прву књигу поезије објавио је 1945. године. До 2001. објавио је још 20 збирки песама, као и седам збирки есеја. За поезију је добио велику награду Француске академије 1988. и Гонкурову награду 1991. године

²¹⁹ Арман Лану (Armond Lanoux, 1913–1983), француски књижевник, писао је романе, хронике, драме, поезију. Добитник је Гонкурове награде за роман *Кад плима угаси*, и бројних других књижевних нагарда.

²²⁰ Ангел Марија де Лера (Angel Maria de Lera, 1912–1984), шпански књижевник. Учествовао је у Републиканској војсци током Грађанског рата, део тих искустава изнео је у награђеном роману *Најновије заставе*. Франков режим га је осудио, па је у затвору био 1939–47. По изласку из затвора радио је најразноврсније послове, био је чак и чистач улица. Први роман *Забрављени* објавио је 1957, од када се професионално опредељује за писање. Следили су нови романи: *Венчање* (по коме је снимљен филм), *Дарк Давн*, *Човек који се вратио из раја*, *Отмица у Пуерта де Хиеро*, *Мир* и др.

²²¹ Луис Ромеро (Luis Romero, 1916–2009), шпански романописац; у четири деценије дугој књижевној каријери и уз велики број написаних дела, пре свега романа и неколико књига о историји Шпанског грађанског рата, освојио је више вредних награда.

као и неке нове песнике. Вељку Петровићу су посветили похвалне чланке Павле Зорић и Драган Јеремић. Дали су скоро целу страну Бранку Лазаревићу за „Праву и реторичку истину у уметности“. Не видим да су *Књижевне новине* много промењене. У броју од 4. јула, Радојица Таутовић²²⁴ пише о „Новом Фаусту“ – то је „јунак кибернетичко-космичке ере“.

Субота, 26. септембар 1970.

Данас треба да путујемо за Београд до Пуле аутобусом, затим возом. Сутра иде последњи директан Пула–Београд. Дана више воли, дан раније.

У Београду, уторак, 29. септембра 1970.

После Ровиња, прегледајући неискоришћену пошту и непоменута документа, решавам да исправим неколико „неправди“, тачније пропусти у овом дневнику. Макар поново бележио, али нећу да пропустим драго писмо моје професорке из Клермона, сада госпође Алисе Хоноре из Компјења. 25. јула 1969. одговорила је на моје писмо од 21-ог, мада је већ била изгубила наду да ће ме пронаћи. Три пута ми се обраћала преко Универзитета, без успеха, четврто писмо је упутила самом ректору. Ово њено писмо је отишло у Сокобању, Драгољубу К. Јовановићу физичару, а он вратио мени, кад је видео да се не односи на њега. Мој одговор је узбудио госпођу Алису, дивила се борбама које сам водио свих година, од одласка из Клермона у јесен 1917. (Прво њено је било послато већ 31. децембра 1968, кад је прочитала наше писмо упућено декану, поводом 50-годишњице пробоја Солунског фронта) објављено у *La Montagne*. Приложила је и једну слику коју сам јој ја био послао: српски артиљерци.

²²² Франк Р. Левис (Frank Raymond Leavis, 1895–1978), енглески књижевни критичар; залагао се за озбиљност и моралну дубину у књижевности. Осим бројних текстова и обимнијих дела о енглеској поезији и енглеском роману, посебно се издваја његова збирка есеја Заједничка потрага, његово најзначајније дело. Био је гостујући професор на бројним колеџима и универзитетима.

²²³ Брајан Гленвил (Brian Lester Glanville, 1931), енглески историчар фудбала, један од најзначајнијих у свету.

²²⁴ Радојица Таутовић (1923–1998), књижевник и књижевни критичар и теоретичар, есејист и преводилац. Дипломирао је на Правном факултету у Београду. Једно време радио је као новинар и службеник. Због свог политичког опредељења робијао је на Голем отоку. Књижевне текстове објављивао је у новинама, на радију и у књижевним часописима широм Југославије. Публиковао је и десетак књига есеја, међу којима и књигу Хефест у свемиру, у којој се бавио односом уметности и науке као и проблемима научне фантастике.

„Задивљена али не зачуђена“ мојим успесима у просветној струци, а политички мој рад учинио јој се пасионантан. Воли имена наших кћери: Grâce. Daphné. Не може бити говора да она и њен муж дођу у Југославију. Али би се радовала да се поново видимо у Француској.

31. децембра 1969. одговара на моје писмо, добивено два дана раније. Мило јој што је лутка – послата Стели добила њено име: Алиса. Код њих влада грип: четворо од њених младих су га добили, па и муж и она сама. Стара је сувише да би дошла у Београд, али ужива у албуму који сам јој послао за Нову годину. Сања да би се одмарала на Калемегдану и код „Три шешира“ („зашто да не?“) и „Код три грозда“. Сећа мене на клермонски Cours Sablon, где смо становали ми Срби, и на rue Pascal, где се налазио факултет, – њен и наш. Није могла да нађе траг Жермене Фурније. Радује се што издајем своју *Ведрину*, и жали што су јој ћириличне речи неприступачне. Њен син ће ићи на Црно море, па би нас могао посетити. Мене замишља како, у тесној соби, куцам на машини. Не треба да се премарам. Читала је студије о Еразму и о Жуберу, иначе много чита.

21. јануара 1970. писала нам је из Штокхолма Мира Радованов, удата за Јоцу Матарића, из Сомбора. Има стипендију за 4 месеца као библиотекар Народне библиотеке: „интересантна и лепа земља, прекрасан град на води“. Учи језик, обилази библиотеке, и музеје, пуно чита и пише. Тешко јој је само без детета (Маје) и без других неких, али се дописују.

2. марта 1970. најзад је „Просвета“ дала оглас у *Полиџици* за књигу др Тодора Стојкова *Ойозиција у време шестојануарске диктатуре 1929–1935*. Неколико месеца нису ни једну белешку дали; како су добили од Института друштвених наука неколико милиона дотације, књига се продаје 8.000 динара. Лепа је, укоричена. Не дају писцу ништа, нити му допуштају да се интересује за судбину књиге.

8. априла 1970, из Београда, извињава се стари социјалиста Данило Милановић,²²⁵ што раније није вратио *Социјалну структуру Србије*. Давао је и Јови Јакшићу и Богдану Крекићу, који ће да умре од леукемије. Захваљује и на *Новом Анџеју*, читао је са великим задовољством, а нарочито се задржао на „Хлебу и слободи“. Много је размишљао о тој теми и даје ми речи Жореса и Ги Молеа: „Борим се за социјализам, говорио је Жорес, јер верујем да ће он са благостањем донети и слободу. Ако тога не би било, вратио бих се на почетак, јер је боља борба у успону на слободи, него ропство у слободи“. (Можда је хтео рећи ропство у благостању.) – Ја сам онај чланак писао почетком 1934, али сам целу ствар јасно схватио

²²⁵ Данило Милановић, учитељ социјалиста, из Десимировца код Крагујевца. Превео Жана Жореса од Шарла Рапопора. – Д. Јовановић, *Политичке успомене*, књ. 12, 194.

током рата: да социјализам (као опште благостање) долази пре слободe, а да социјализам сам по себи не доноси слободу. То се показало касније, кад су се јавили режими са неком врстом социјализма, са увећаним благостањем за масе, али без слободe. За њу имају народи тек да се боре. Не само Египћани, него и ми...

За Ги Молеа, Данило пише да је објавио књигу кад више није био генерални секретар Социјалистичке партије, где обрађује неке актуелне политичке проблеме. Ту је испод текста наведена Марксова мисао: „Социјалистичка револуција треба човеку да донесе благостање и слободу. Само благостање не може бити ни цена ни замена за слободу“.

Маркс је био свестан да социјализам на прво место ставља благостање. То ми је потврда.

18. априла 1970. писала нам је Ивона из Шатјона код Париза. Утешило је моје писмо: да је наше здравље боље, да се *Ведрина* добро продаје. За Дану и даље брине, особито због несигурног пролећа. Чак и у Француској је рђаво. Дани препоручује вежбе, због њене сломљене руке. Наших 75, њене 72 године, су умориле наша срца. Нуди се да пошаље лекове и друго што би требало. За Ускрс је била у Бретањи и посетила St Michel, као некад, пре 51 године, са Никодијем: све је нашла у истом стању. Бретању је нашла младу, динамичну. Вратиће јој се у јуну. Кћи је зове у Беч, па да иде у Пешту и у Београд. Можда, ако јој здравље допусти. – У Француској, универзитет пропада. Шабан-Далмас јој изгледа искрен и његово „ново друштво“ није чиста утопија. Држава се стара о деци више него раније, кад се њен отац сам бринуо о своје седморо деце. – Она не мари много Симону де Бовоар о којој сам јој писао после њене књиге о „Другом полу“. Не задовољава је ни савремена књижевност. „Синови свих светих“ су је сетили на Алжир: чињенице су тачно дате и опажања су слична њенима. – У Бретањи је срела једног старог судију, нешто млађег од ње, из пријатељске породице. Он јој се нашао о Ускрсу 1925. (кад је раскинула с Никодијем), – случајно или свесно... Увек су лепо разговарали о сликарству и уметности, мање о књижевности, имали су исте укусе, братску љубав. – Сећа се Владе Симоновића, Никодијева брата, за чију смрт сам јој јавио. Његов син је био у болници оног четвртка кад је Никодија последњи пут видела. Ова жена га помиње у сваком писму. Не може никако да га се ослободи. Можда са нема одржава тако чврсту везу, јер нема с киме о њему да говори. Сећа се и пријатеља којима смо је водили у Београду, Ивковићевих и Милојевићевих. Кад се сети баште Босине мисли на свој цветњак у Бретањи. Завршава са Н[икодијем]: „ваша деца више задовољавају ваше

укусе него његова! То су *ѝромашаји* као у многим другим судбинама!“ Он, увек он.

Пре поласка за Ровињ, 26. августа 1970, послао сам *Ведрину* Милутину Станисављевићу, у Савезном извршном већу, да му захвалим што се старао да ми се повећа „стална државна помоћ“, на 2.000 нових динара. Он је био наш човек, заменик члана Главног одбора Народне сељачке странке, из Куршумлије. Посвета: Цењеном и драгом другу М[илутину] Ст[анисављевићу] осведоченом борцу за социјалну правду, за сећање на старе бојеве и мегдане.“

1. септембра ми се јавио из Немачке (Нуртенген) Бора Тодоровић, наш друг из Ковилова у Неготинској Крајини. Тамо је на раду, као многи, премноги наши људи. Тамо је у околини Штутгарта. Рад је тежак, али хоће да заради више него што му доноси поље и виноград. Мора и треба да се ради. „Стид од рада је велики порок; нема веће славе на земљи од рада и вредноће“. Писаћу му.

3. септембра ми је син Милана Ђурића, Миша, послао 2.000 динара за примљену *Ведрину*, али с напоменом да му „више не шаљем никакве књиге“. Лепо!

Два дана касније, из Врања се јавља онај млади Ваљевац Будимир Јоцовић, који нам је инсталисао електричну пећ у већој соби. Сада ради у Врању и води лист *Фокус*. Тамо је место пословође техничког сервиса „Стандард“. *Фокус* је омладински, шаље ми први број. Прочитао је *Анџеј* и *Ведрину*, одржава везу са „младим истраживачима“ у Ваљеву. Они нас стално зову на своје излете и студије.

На повратку сам нашао и број крушевачке *Победе* од 11. септембра 1970, са фељтоном „Идентификовање Муриног леша“, у коме се помиње и моје име. Мура је Радомир Милуновић Крушевљанин, који је завршио гимназију 1920, уписао се на Правни факултет у Београду, пао два пута из економске политике (код мене) па отишао у Загреб, где је и докторирао. У Београду се запослио и оженио Стефанијом Неготинац коју је још у млађим данима волео. Знао је да је била болесна, али је узео пошто је био обећао брак. Умрла је у браку [после] само годину дана. Причало се да је на Муру био љубоморан артиљерац Мића Антоновић, и да га је као четнички официр, прогонио и после Стефанијине смрти. То је говорио и Братимир Гвозденовић, Мурин друг из гимназије и са Правног факултета. Он је познао Мурин леш по ожиљку који је имао испод једног рамена. Као судија, Мура му је поверио да је члан КПЈ и дао му на чување 3 бомбе. Са

тим бомбама је после Мура отишао у партизане, и погинуо. Фељтон је потписао Антоније Маринковић.²²⁶

15. септембра се из Утање јавио онај „независни писац“, који се бави писањем о пасијансу, Јанко К. Ивановић, кога сам већ помињао. Добио је моје књиге, „читао их и студирао“ – тражећи „нове снаге да издржи на путу к циљу, на путу у добро и спасење од свих покварених и трулих душа“.

Из Шапца ми је 21. септембра писао наш дивни друг Драгослав Филиповић. Чуди се да нисам добио новац за *Ведрину*, као пре за *Анџеј*; послао га је 10. јануара. Ја сам му послао још један примерак *Ведрине* али га није примио: сигурно га је поштоноша дао некоме успут као што је било и са *Расковником*. Сада жели да му све шаљемо на Београд, на Драгослава Јовановића, Церска 59, – то је сигурније: унук му је. – *Ведрину* је, каже, прочитао два пута. Суд о њој би могао дати Скерлић, а не он. Биће кратак, као што је и сама књига: „са мало реченица много сте рекли“. „Свака реченица је садржајна (као Горски Вијенац)“. Свиделе им се неке моје мисли: „не дати се ни у невољи; инфлација је као дрогирање“; у Америци су људи бегали од разних диктатура. Диктатори мењају свет, а не мењају себе. Под комунизмом нема слободе и независности. – Жали се што све мање има озбиљне лектире. И сама *Полишика* се бори за тираж, па даје порнографске слике. Њени календари су раније давали Вука, Његоша, Вишњића а сада полуголе и голе девојке. А све је теже наћи и озбиљног читаоца. – Жао му је Видановића, али и ми смо све ближи крају“. Изјављује саучешће Вукадиновој породици.

21. септембра се из Париза јавила Мари-Ана. Не обнавља везу с нама, јер она *ничим* и *никад* није била прекинута. Зашто од Истре не продужимо за Париз и за Ланже? Њена Шантал чека своју трећу бебу од Алжирца. Жан-Пол као да ће да се жени... Она то жели од свег срца.

25. IX. Жана пише из Лознице, после Лошиња. Рђаво море им није допустило да дођу у Ровињ. Кад се море смирило, Слободаново отсуство је већ било истекло. Она је својих последњих 10 дана искористила да буде са Росом. Доћи ће нам.

26. септембра из Шатијона, јавља се Ивона, после наше карте од 28. јула. Крајем јуна је напустила Париз, уморна и скоро болесна. Лето у Бретањи је било рђаво, магле са Атлантика, опет болест, радови у кући, муке са мајсторима. Али није престала да мисли на нас, и на Београд, то значи на

²²⁶ Антоније Маринковић, млађи школски друг Драгољуба Јовановића из пиротске гимназије, из доба Ђака-социјалиста, један од најмарљивијих ученика. Касније порезник у унутрашњости Србије. Пензионер у Београду. Он и супруга Белка помагали су леве земљораднике и Удружену опозицију на терену. – Д. Јовановић, *Политичке успомене*, књ. 12, 177.

Никодија! Свега се сећа пре но што ће заспати сваке вечери. Не налази други начин да отера мрачне облаке, него ово: „мисли на срећне дане, на часове нежности, оне нежности која је имала да је напусти заувек“. На мене је мислила чим је добила немачку књигу о ратним циљевима царске Немачке. Историчар [Фриц Фишер] доказује да су биле тачне наше претпоставке о тим циљевима и да су били још тежи и гори, – грозни за Србију, за Француску, за Белгију, Луксембург, колоније итд. Ђаволска гордост – с којом је Хитлер само наставио: обновио немачке снове. Наређивали су из Берлина Аустроугарској, касније Италији. Одлучила је да ми пошаље ту књигу, ако не могу да је добијем у Београду. (Дафне ми је донела у оригиналу из своје библиотеке). Ивона пише такође своје успомене; воли, као сви њени, период 1900–1918, а она оставља „бело“ раздобље 1917–1925, кад се волела са Никодијем: „Не може да напише ту „песму“. 1906. је сазнала да су строфе те песме сачуване у још једном сећању и животу. Све је утврдила у уверењу да је њихова „авантура“ била изузетна – келтска и словенска, – сем других сличности код наших двеју раса. Кад буде скочила до Париза, гледаће наш филм „Битка на Неретви“, мада јој убијају вољу критика и судови о томе филму које је читала.

25. IX. у *Полиџици*, Владо Булатовић-Вић исмева Савезну скупштину – „заобиђену“. И он би је заобишао, али не може, пошто станује у истој улици. Сваког дана застане да види да ли су људи попустили пред бесним коњима. Људи као да су спремни да попусте. Радије би дали оставке, појединачне, или сви заједно. Сви им нешто прете, и ЦК и република. Остаје им само да „већају што је извећано“, да „дигу руке и да буду при руци“. „Све од треће инфлације до треће национализације дешава се ван њих, боље рећи изнад њих. Сви договори су без њих, све нагодбе су за њих тајна. Њима само саопштавају да другови не могу да се договоре или нагоде. Али, поклоници су сами пристали да буде међу републикама договарање, у Скупштини одговарање, у народу оговарање.

26. септембра је из Кашона код Париза пошло авионско писмо Богосава Алексића, у коме ме напада што *Ведрину* нећу да пошаљем у комисион неком Бугарину чију адресу ми је дао, иако сам књигу није читао, већ сам га упутио на сервис увоз-извоз издавачког предузећа „Просвета“. Богосав ме оптужује да сам изневерио борбу, пошто моју књигу растура „државна агенција“. Нисам хтео да шаљем једном непознатном емигранту, од кога никад не бих добио ни обрачун ни новац. Исто сам учинио кад је, преко Милана Живадиновића, Милан Фотић²²⁷ тражио да у Минхен пошаљем 30 комада. Понуду сам предао „Просвети“, они су обавестили минхенску књижу о условима. Она није одговорила,

²²⁷ Милан Фотић, професор Медицинског факултета у Београду; окупаторске власти су га, прво, суспендовале, а затим га 1943. вратиле на факултет. Од 1946. до 1953. руководио је Клиником за оториноларингологију и максиларнофацијалну хирургију; од оснивања па до 1962. радио је на одељењу ОРЛ болнице „Драгиша Мишовић“.

јер зацело мисли да прода моје књиге и да их не плати. Богосав ми цитира неке ауторитете из сељачког покрета, вероватно Милана Гавриловића, који прете да ће жртвама и крвљу ослободити Југославију. Ја сам Алексићево писмо послао овдашњем десним земљорадницима, преко адвоката Живојина Беговића, да виде како ме части емигрант Богосав (Он ми је одговорио да сам правилно поступио.)

Сада тек долазим на почетак октобра 1970, на оно што се дешавало после нашег повратка из Ровиња.

Још нешто из последњих дана на мору: Од Бојке смо добили карту 23. септембра: да не искључујемо струју, пошто ће Слободан долазити у октобру. Јавља да се Крунићкин и Мишин Буца у прошлу недељу венчао са ћерком пок. др Синише Тасовца. Био је пријем код Крунице.

Увече смо ишли Петровићима да се поздравимо пред одлазак кући.

27. септембра смо стигли у 7,30; Слободан нас дочекао са колима. Нашли смо писма Драгослава Филиповића, [Будимира] Јоцовића, Боре Тодоровића. Дафне је добила струму у грлу, док је Стела сасвим добро. Одмах сам послао изјаву саучешћа породици др Љубише П. Илића, пријатеља Душка Павловића и Драгољуба Сретеновића, поводом његове смрти.

Пењак, 2. октобар 1970.

Из Врања, Јоцовић моли да му пошаљем чланак за његов *Фокус*, или бар мишљење о листу. Одговорио сам да нећу да се мешам у послове омладине, јер би им моје име само сметало. Зато сам остао по страни и од студентског покрета 1968, и од сељачког *Расковника* и од клуба младих истраживача.

Из Беча се јавља луди Новица Вељковић, из Костура код Пирота, картом од 5. октобра: то је 81. рођендан његовог Ивана Караиванова, Бугарина који се привио уз наше комунисте и дао се бирати за посланика у Пироту. Пише из кафане, која се налази покрај српске цркве Светог Саве.

Ушорак, 6. октобар 1970.

Одазивајући се књижевном огласу Јове Радуловића из Крагујевца за његове песме *Арабеска*, шаљем му 900 динара за један примерак. Послао сам му и талоне чековних уплатница за *Ведрину* како би и другима послао свој књижевни оглас.

Добро сам писмо од младог професора Николе Милошевића, који се већ јако истакао, као предавач на Радиу, III програм, и својим књигама. Извињава се што тек сада потврђује пријем *Ведрине*. Отац (Херцеговац)

био му је болестан. Захваљује за „веома ласкаву посвету“. Сећа се да је пре неких 25 година слушао једно моје излагање на неком агитационом скупу. Био је са једним рођаком, изразито конзервативно оријентисаном. Скуп је напустио са сасвим друкчијим убеђењима. „Никада пре и никада после нисам видео да је неки човек под утицајем нечије аргументације и говорничке вештине променио своје мишљење“. Радује га што из *Ведрине* види да се „духовно мајсторство о коме је реч није смањило, што мора признати свако, без обзира на то да ли се слаже са неким Вашим оценама“.

Јовин књижевни оглас је духовит, као што ће свакако бити и његова збирка. Почине са „парадоксом“: „Наш човек се на овом свету дочекује и са овог света испраћа песмом; наш човек и своје радости и своје жалости претаче у песму; наш човек је Европи дао најсавршеније народно песништво, а данас, као читалац, отпађује се од песништва и окреће му леђа“. Други парадокс: он, адвокат, пише песме, и то почиње у годинама које многи наши писци нису ни доживели. Закључује да „нема парадокса“: „Никад није доцкан. Човек ствара докле год има способности и воље“. И даље: нису сви адвокати дерикоже. У прошлом рату, у крагујевачком округу, пала је једна трећина од укупног броја адвоката. Људи се отпађују од песме и ивицом самих песника: они пишу небулозно, красно, у гроздовима метафора“ које ништа не казују. Он мисли да је мисао искрена, јасно и разумљива. 100 страна, са 84 песме.

Петшак, 9. октобар 1970.

Дана је имала срчани напад. Хитна помоћ; лекар саветовао да иде лекару-кардиологу. По подне смо таксијем ишли др Аци Рајковићу. Узео кардиограм и дао интанзаин. Код ноге „нема патолошких промена“ (рентген), али је боли. Морамо да припазимо.

Истог дана. Никола Радованов из Новог Сада: понавља своју жељу да и Дана дође у његов виноград у Думбово. Прави комбинације са зетом Јоцом, као возачем до потока. Може и аутобусом, до Милице. Стигла је и Љубица.

Субота, 10. октобар 1970.

Јова Петровић из Ровиња захваљује на карти. Лили и Габи су се вратиле, а он остаје још десетак дана. Није се усудио да их шаљем возом – 14 часова – већ су авионом стигле за 2-3 сата. Габи је, пише Јова, прочитала *Ведрину* и „спремна је да дâ реферат“...

Недеља, 11. октобар 1970.

Ја сам писао Мири Матарих, да одложим наш одлазак у бербу. Ако смо живи, можда ћемо отићи догодине. Ја сам једном већ „пударо“.

Из Краљева, овога пута – не из Матаруга нити из његове Самаиле – стигло ми је писмо од болесног Рајка Кнежевића. Он пати од тешке дистрофије мишића и не верује у оздрављење. Сада се извињава за своју „ненамерну, па и изнуђену муклину“. Баш кад му је стигла *Ведрина*, у породици су се збили „неки догађаји“, од којих још не може да се смири. Неспособан је био ни да мисли, још мање да се озбиљно и одговорно осврне на њу. Обраћа ми се, овог пута, са „поштовани и драги чика Драгољубе“, мада се не познајемо. Пре *Ведрине* је читао Давичову *Робију*: како су људи издавали пријатеље и саборце и себе саме. Једна личност у роману је неизлечиво болесна, па је лабилна, – тако је доведен до издаје. Из *Ведрине*, међутим, закључује да ја имам снаге да и даље поштујем човека. „Само у име тога је и написана *Ведрина*“. Она не нагони да се престане са сопственом мишљу, већ позива да се истражују нове, боље, трајније и човечније вредности. Осећа да нисам исказао ни 0,1% од онога што сам у мислима желео и хтео. Не из неког страха, већ што сам себе стишавао и ограничавао на неопходно. Са великом љубављу, вели Кнежевић, пишем о селу и сељаку. „Скоро да се не поверује да је у питању проза, но чиста лирика“. Многе његове невоље су и данас актуелне. Да ли се ишта креће у том нашем и најмањем обиму? Види он технички напредак, па и културни, али не види „суштинину наших кретања у нама самима“. Докле ћемо да се неразумевамо и да се мрзимо?“ – Има објашњење, али нема одговора. (У Краљеву је код Ђурића, Хајдук-Вељкова 37).

Од Новице Вељковића, шизфореника, стигло је сада писмо из Беча. Лаже о својим путовањима у далеке најдаље земље. Ко је тај човек? Чији је? Чији све?

Среда, 14. октобар 1970.

Шаљем књигу – по жељи Љубе Радивојевића на свој више него на његов рачун – инж. Драгољубу Бојовићу и др Љуби Бојовићу – у Крагујевац и у Београд. Инжењери су ми се врло слабо одазвали, лекари мало боље, али не колико сам очекивао од те две професије.

Четвртак, 15. октобар 1970.

Поновила се крађа књиге кад није послата препоручено. Многе *Ведрине* су тако пропале. Поштар није носио на спратове, а у сандуче није могао да стави дебљу пошиљку. Др Јосип Кораћ²²⁸ на моју опомену одговара да књигу није примио и духовито додаје: зашто она добричина

²²⁸ Јосип Кораћ, усињеник Витомира Кораћа, докторирао права у Београду. Прихватио социјалдемократске идеје и методе у политици. – Д. Јовановић, *Политичке успомене*, књ. 12, 144.

која је узела *Ведрину* није задржала и писмо са опоменом и послала новац. Жели књигу и платиће је радо. Шаљем му.

Недеља, 18. октобар 1970.

Пишем Николи Радованову, да захвалим за диван дан и чаробну ноћ проведене у његовом винограду. Јесењи пејзаж виђен са Јоцом и Мајом од Београда до Новог Сада и Петроварадина и кроз Каменицу коју нисам познавао. Највише ме одушевио сам он. Показао ми и друге пударе, на другом „брду“, с којима се довикује на црногорски начин. Гледао сам бербу изблиза, печење на роштиљу, слушали Љубишиног зета Милоша, за усвојеницу Нађу, о његовој младости и животу у партизанима. Пуно сам му написао, а имало је још много да се каже.

18. октобра из Шатијона (rous Vogleux) пише опширно наша Ивона. Читала је своје успомене (1900–1914–1918) брату Лују и он је похвалио. Волела би да их прочита сестра Лујза, да их није оставила током ове године.

О Никодијевој снаји Љиљи пише са симаптијом и жали што није имала више среће у браку.

Њен син је летос ишао са децом у Алжир и донео јој занимљива обавештења о тој земљи „de douceur et de violence“ [„од благости и од насиља“]. Она јој жели добре управљаче. Хтела би да напише о тој земљи као историчар, али да ли ће имати времена за то? Хоће ли имати среће да нас још једном види и загрли.

Друго писмо је за Дану, скоро пословно, у вези са стварчицама женским које јој је послала, поред Даниног опирања. Лето је било хладно, па је једва излазила из куће. Унучићи су били крај ње. Родитељи у Шпанији, за којом Французи сада одједном лудују. Деца хоће чак да живе у Карантеку, код баке: то је дубоко дирнуло. Опет понавља да хоће опет у Београд, да нас види и да каже „ствари које нису биле изражене“. Бацила је око на један хотел где би одсела на неколико дана. Шта јој ми саветујемо? Није понела фотографију где смо само Никодије и ја: волела би да је има. Никодије је то исто желео. Радо би опет видела југословенске „примитивце“, које много цене у Француској. Фрица Фишера²²⁹ књигу о ратним циљевима Немачке неће слати, пошто сам је добио на немачком.

²²⁹ Фриц Фишер (Fritz Fischer, 1908–1999), немачки историчар, најпознатији по својој анализи узрока Првог светског рата. У књизи Посезање за светском моћи – Политика ратних циљева царске Немачке 1913–1918, објављеној раних шездесетих година 20. века, Фишер је изнео контроверзну тезу да одговорност за избијање рата почива искључиво на царској Немачкој.

Драго Шаркић²³⁰ из Јање код Бијељине поклатио нам фотографију његову са венцем коју је положио 20 октобра 1969 на гроб руских авијатичара који су се срушили на Авали. Он је, као једино приватно лице, донео велики и скуп венац за тај споменик. Остао је одушевљени пријатељ Руса и Русије.

Среда, 21. октобар 1970.

Писала нам Мики – Милица Николић Стергар из Копра. Код њих је такође стигла рана јесен. Пре недељу дана су се још купали, а сада леже помало. Милош је већ у Копру, спрема шампионат. Брана се враћа око 9. новембра, освежен и чио, већ чезне за својима.

Четвртак, 22. октобар 1970.

Мари-Ана из Париза шаље фасаду на опери (групу играча): не смета јој голотиња у мермеру, јер лепо остаје лепо и кад изгледа профано. То је сећа на Валеријеву „Душу плеса“ – људски језик, чист и строг, како нам се мало даје. Др Маријан је умро и ожаљен. Шаље ми Фигаро литерар о његовој смрти.

Понедељак, 26. октобар 1970.

Љубиша Туцаковић, – брат пок. Миодрага Мише који је на универзитету у своје време водио нашу омладинску групу – захваљује на књигама и на „пријатељском и очинском пријему“ у нашем дому. Његова болесна мати је са радошћу слушала његов извештај о томе. Каже да бих учинио добро дело ако бих је посетио, она је већ од Мише много слушала о мени. Он ће нам још долазити, јер хоће много да научи.

Среда, 28. октобар 1970.

Написао сам писмо саучешћа поводом смрти Босе Савићевић, Маркове супруге, деци – Олги, Лоли и Мити. Босу сам видео само једном, у лето 1936, у Пећи, а тада и пок. Воју. Знам какву је поруку оставио мени Марко у цетињском затвору: да му пренесем тело у Србију. (Разочарао се у комунисте којима је веровао више него ја, и у Црногорце). О свима њима

²³⁰ Драго Шаркић, пекар из Јање код Бијељине, фанатичан леви земљорадник, пре, за време и после Другог светског рата. Помагао је партизане, заједно са сином. Године 1945. узет је за заменика члана ГО НСС. – Д. Јовановић, *Политичке усјомене*, књ. 12, 388.

разговарам кад год се видим са Јефтом Павићем и Јованом Јововићем. Сада им шаљем *Ведрину*, као што сам Боси послао *Нови Анџеј*.

Истог 28. X. пишем Мари-Ани и Ивони заједно велико писмо о свему, особито о Данином здрављу. Изражавам жељу да се њих две сретну, упознају и заволе. Дана је, после сламања десне руке 30. октобра 1969, добила запаљење плућа, а није, због астме, смела да прима антибиотике. Ове године, у Ровињу је заболела нога, десна, из непознатих разлога. Имала је срчани напад. Зашто нас је Мари-Ана претплатила на *Figaro littéraire*, кад већ примамо *Monde – selection hebdomadaire*? [*Монд – недељни избор*] За две француске пријатељице дајем у писму преглед садржине прве и друге *Ведрине* (*Sérénité*), као и то да је у Паризу изашао превод песама српских сељака-песника. Радовали бисмо се да Ивона дође у хотел који је пронашла.

Никола Качаревић из Рипња је добио моју дописницу. Био је у Белгији код сина и снаје. Доћи ће да нас види кад буде у граду.

Милутин-Мића Марковић из Јовановца код Крагујевца шаље ми своју песму „Мале лакрдије“. Због једне такве је изгубио радно место: исмевао је свога директора. Овде говори о задругама где „све лепо иде – што је лоше то не виде.“ Неки „задругар“ пријави да тови по двадесет свиња, – не смета му што нема имање. „Свак се боји да каже истину.“

Понедељак, 2. новембар 1970.

Мари-Ана јавља, на позадини разгледнице са музејом у њеном Ланжеу, да је примила моје писмо, али је схватила да треба Ивони да га саопшти. Ја сам погрешио, што нисам ставио да већ шаљем копију другој пријатељици. Одазваће се апелу да се упозна са њом, али не са одушевљењем, јер је читала мој роман *Нова Изолда* и не опрашта јој што се удала после велике љубави. Верујем да ће је Дана, као жена, схватити. Ипак хоће да нам учини по вољи и тражи Ивонину адресу. Док пише, у Француској је „тотална жалост“, упркос чланку П[јер] Мандес-Франса у *Монду*, за који каже да је „отрован и одвратан“: то просто није био дан погодан за такав испад.

Четвртак, 5. новембар 1970.

Захваљујем Нади пок. проф. Драгољуба Павловића за број *Лешојиса* са њеном студијом о „Византиским утицајима на наше деспотовине у XV веку“. Она је Шумадинка из Тополе, а муж је био из Књажевца или тако негде из Источне Србије. Већ она је добра комбинација, а њихова деца имају још више примеса са југо-истока. Похвалио сам предмет и начин

обраде, што жели и Милан Кашанин, али она има више разумевања и љубав и за савремену Србију. Стил јој је лак, полетан и убедљив. Обећавам да јој се реванширам *Ведрином II*, пошто прву већ има.

Понедељак, 9. новембар 1970.

Војин Царић се обраћа Дани да пошаље на седам адреса моју књигу, уверен да сам ја умро – кад је објављено за физичара др Др[агољуба] Јов[ановића]. Морам и њему доказати да сам још жив!...

Уторак, 10. новембар 1970.

Тражим од штампарије „Вук Караџић“ у Параћину предрачун за штампање *Ведрине II*, за 2.000 примерака, формата и квалитета пријеполске израде. Био бих готов да пошаљем рукопис и половину цене половином јануара 1971.

Среда, 11. новембар 1970.

Пише ми – „поштовани чика Д[рагољубе]“ – Љиљана, снаја пок.

Никодија Јовановића. Књигу није добила, јер станари отварају њено сандуче и узимају пошту, прочитају, па некад врате, а некад задрже. Жао јој је. Код својих родитеља је видела узајамну подршку која постоји између Дане и мене, а коју она „лично није имала срећу да оствари“. Са децом живи како мора, али не уме друкчије. Поздравља Ивону преко нас и шаље своје симпатије. На савести јој лежи дуг према њој, јер није захвалила на поклону. „Некада је тешко изговорити истину, чак и када је она зна, мада овим себе нимало не оправдавам.“ Потписује „Ваша Љ[иљана] Јов[ановић-Чичановић]“

Петак, 13. новембар 1970.

У амбасади Француске уписујем у књигу жалости: „Charles de Gaulle, pour nous Serbes, les poilus d'Orient qui nous ont aidés à libérer et à faire la Yougoslavie; la France, mère généreuse, qui nous accueillit, jeunes réfu-

²³¹ „Шарлу де Голу, који је нама Србима, војницима-солунцима, помогао да ослободимо и да изградимо Југославију; Француској, племенитој мајци, која је нас, младе избеглице, прихватила и научила да будемо одани својим савезницима, да волимо живот и да га заслужимо борећи се за слободу и за социјалну правду. Хвала Французима, хвала Де Голу. Проф. др Д. Ј., диплома из књижевности (Клермон), диплома из права (Париз), докторат из књижевности (Сорбона).

giés, nous a appris d'être fidèles à nos alliés, à aimer la vie et à la mériter en luttant pour la liberté et la justice sociale. Merci aux Français, merci à De Gaulle. Prof. Dr D. J. licence ès lettres (Clérmont), lic. en droit (Paris), docteur ès lettres (Sorbonne).²³¹

Од Бисерке Рајчић, карта из Варшаве где је већ месец дана и остаје до краја новембра, а онда ће бити још два месеца у Кракову.

13. XI. Јагош Николић помоћник директора Архива Југославије одговара на моју понуду да Архив откупи и последње четири књиге мојих Политичких успомена (IX, X, XI и XII) пошто већ има првих 8. Захваљује на понуди, оне би биле од интереса за Архив, јер су убеђени да су на нивоу књига које су од мене откупили, али због финансиске ситуације и других проблема, нису у могућности за сад да понуду прихвате.

„Вук Караџић“ одговара да би штампали по цени од 1.000 динара по комаду. Било би јевтиније да је тираж већи.

Понедељак, 16. новембар 1970.

Из Париза, Мари Ана жали што је тако „разочаравајуће“ одговорила на наш апел да се сретне са Ивоном. Моли да јој опростимо. Тешко ствара пријатељства по избору. Помишља да је Ивонин долазак у Београд убрзало Никодијеву смрт, и да је донео зла породици. Нама оставља да судимо и да одлучимо. Не може је охрабрити да поново путује у Београд. Она њу осећа различитом од себе. Она сигурно мрзи Де Гола, као и цела левица, а М[ари] А[на] не мисли да је убеђује. За њу је Де Гол човек из Лондона, храбри витез који није престајао да буди Наду, и поред „Алжира за Алжирце“, и поред „Квебека слободно“, поред Израела и окретања Истоку. Левица је отрована и само жели да доведе мале људе на власт. Моли нас да јој отворено кажемо шта да ради, и ако ми то желимо, она ће Ивону позвати или примити. Одговорио сам да своје писмо не шаље Ивони, пошто је она добила копију.

²³² Деспот Стефан Лазаревић (1377–1427), српски владар 1389–1427, кнез до 1402, деспот од 1402; син кнеза Лазара и његов наследник; првих година владао је уз помоћ мајке, кнегиње Милице. Признавао је врховну власт султана Бајазита до 1402. и борио се на његовој страни у више битака, попут битке на Ровинама 1395, код Никопоља 1396, код Ангоре 1402; осамосталио се после Ангорске битке и приближио Угарској, од које је 1403. добио Мачву и Београд, који тада први пут постаје престоница; 1421. наследио је и Зету. Ојачао је централну власт у Србији, енергично сузбијајући сепаратизам властеле; извршио је војну реформу, преуредио унутрашњу управу; подигао је манастир Манасију; интересовао се за књижевност, а и сам је писао – оставио је, између осталог, дело Слово љубве. – *Мала енциклопедија*, књ. 3, 500–501.

Ушорак, 17. новембар 1970.

Јова из Лесковца пише, јер има мало изгледа да ће нас он и Рада посетити ове јесени, како су намеравали. Јова описује њихово путовање преко лета. Прво су били до ресавског манастира, задужбине Деспота Стефана,²³² па у Крагујевцу и преко Сабанте – кући. Учинило му се, на вашару у Ресави, да је свет физички мање развијен и мање леп од лесковачког. Тек у Крагујевцу их је озарила мушка и женска лепота. Друга шетња је била дужа: преко Осипаонице на Пожаревац, па преко Селаковца на Пек до Мајданпека, на Дели Јовану – Мирочу, на Дунав у Доњи Милановац, па низ Дунав до Текије, где су се одморили. Сутрадан ка Кладову и брани на Ђердапу: јако напоран пут, али интересантан. Доњи Милановац чека да буде потопљен, као и Текија и друга мања насеља. Брана, циновска и језовита, затим аутопут поред Дунава: гигантска револуција ствари и људи. За кратко време, овај свет ће изгледати сасвим друкчије. Од Кладова су уз Тимок дошли до Зајечара и Вражогрнца. Пре тога су видели Брзу Паланку и Неготин. Новим путем поред Гамзи-Градске бање и Бољевца, да избију на Параћин, па на југ, кући.

Трећи излет: Аранђеловац, где су нашли „мермер и звуке“, парк. После су ишли на Рудник и у Горњи Милановац, који их је очарао. Ушли су у Западну Мораву, крај плодан и леп. Ипак им се Горњи Милановац учинио као „најлепши цвет“. Није чудо што се *Расковник* овде родио. И Цвијић је овај крај истакао.

Четврти излет у ствари пети – одлазак у северну Грчку. Пре су били с њима Вера (Јовина сестра) и зет Бранко. Сада само Рада и Јова. Македонци и сада својатају Солун, затим су видели Јањину, Едесу и Флорину. Видели су Битољ и Прилеп, посетили породицу Метерија-Ченте, а у Велесу Косту Ванова, раније Вановића; у Солуну – Зејтинлик и гробље. Хиландар нису због административних тешкоћа и времена. А Раду не би ни пустили!...

Пре тога су, истог овог лета, Рада и Јова били у Жупањи и Сарајеву, у Каштелима и Трогиру, па натраг у Зворник, Ковиљачу и Шабац. 13.000 км у њиховим колима Ами 8. Добио је и читао *Арабеску* Јове Радуловића:

²³³ Бранко Петрановић (1927–1994), историчар, професор Филозофског факултета у Београду, превасходно се бавио историјом Југославије. Гл. дела: *Политичка и економска основа народне власти у Југославији у време обнове*, *Авној – револуционарна смена власти*, *Историја Југославије 1918–1978*, *Југословенске владе у избеглиштву 1943–1945*, *Историја Југославије 1918–1988*, књ. 1–3, *Револуција и контрареволуција у Југославији 1941–1945*, *Србија у Другом светском рату 1939–1945*. и др. – *Енциклопедија српске историографије*. Приредили Сима Ђирковић и Раде Михаљчић, Београд 1997, 570–572.

срећна замисао једног адвоката! Прочитао је и Слободанову тезу о *Идејној драми* и свидела му се, па ће је препоручити ђацима и установама. Од Властиног Мишка су чули да је Дана болесна. Власта им не долази, иако пролази кроз Лесковац идући у железару код Скопља. Богдан ће у Москву, а Мира 23. новембра полаже државни испит у Београду. Рада мора да обилази њен стан и буде јој на руци у овој трострукој заузетости: професор, мајка, државни испит.

Четвртак, 19. новембар 1970.

Нада Павловић захваљује на оцени њеног рада. Није раније због синовљеве свадбе. Честита Дани и мени што смо дочекали старост – по Цицерону најбоље човеково доба, лишено људских страсти, дакле несрећа. Тако она и објашњава што пишем *Ведрине*. И она, као многи, каже *Ведрине!* Не знам зашто, захваљује за речи моје о проф. Павловићу и њиховој Драгани.

19. новембра из Шатијона, Ивона, о проблему, њеном, и сама себи поставља питање: да ли да пише и о годинама 1918–1925, и о свему што је дошло *после*. Пре *шога*, било је детињство и младост, под заштитом оца – оданог, волећег и врло интелигентног, али без мајке, у типично бретонској средини где су била искључена испољавања нежности, ни речима, ни поступцима. Увлачење у себе, потискивање потребе за благим поступком. Забране од стране породице, од стране католичке религије, и њена побожност до 18 година. После таквих стега, разумљива је експлозија: љубав са српским студентом у слободном студентском животу у већем граду. А њена келтска природа је била страсна, склона претераностима, непомирљива.

То је било пре те љубави. О самој њој неће рећи ништа у својој историји. Пада у празно, у понор ни о ономе што јој је помогло да из понора изиђе: „Потпуно луцидно сам свесна тога“. А после, после је победио интелектуални живот и професионални успех у Алжиру, у целом гимназиском животу Алжира. Највише просветне власти у Француској су јој поклонили поверење и она се трудила да га оправда. А осећајни живот. Са мужем ништа. Све је бацила на децу, али сада је оживела бретонска хладноћа родитеља према деци. Оно битно је заувек било изгубљено, али је о томе мислила тек кад је отишла у пензију, вратила се у Француску и осетила се сама, сама. То је натерало да направи биланс, два биланса, – свој; затим његов (Зато је отишла у Београд: да види шта је он учинио од свога живота, – и шта је живот учинио од њега.)

Обратиће се Мари-Ани да јој одреди дан и час састанка. Прочитаће јој писмо „тога страшног Драгољуба, који снажно командује, али је тако

добар и тако деликатан.“ Прекорева је што није научила српски. Покушала је, па је наишао слом. Изгубила је српску домовину. 1966, научила је нешто речи. Ако поново дође, биће вреднија.

Додала је белешку о Де Головој смрти. Све се окреће око јуна 1940, око отпора. И то ће једино остати, за народ. А подједнако претерују и де головци и левичари. Тек историчари ће рећи истину и то неће бити само са овим неухватљивим човеком. Париз је био достојанствен; париски градски оци су поступили неозбиљно кад су му дали Етоал; нећемо идол Де Голове личности, нипошто!

Негде око 20. новембра, јавио се телефоном Звонко Симић сарадник *НИН*-а, и ја сам га примио, као што сам раније примио и др Перу Дамјановића и једног фотографа из Телевизије у вези са њиховом емисијом о Јагодинском збору маја 1936. Питао сам тога симпатичног младог човека, (од оца Топличанина и од мајке Бачванке) како се усудио да дође сâм код мене, кога после робије није посетио ниједан новинар, ни наш ни страни. Зар није приметио да католичке калуђерице увек иду по две. Комунисти такође не разговарају ни с ким у четири ока. Он се благо насмешио: „Али ја нисам комунист“. О мени је чуо од оца, нешто и од Огњена Галића, зна за књигу Тодора Стојкова о опозицији за време дикатуре, али га је мени највише довела књига др Бранка Петрановића²³³ о периоду обнове власти и привреде (1945–46) кад сам ја био најактивнији. Ту је нашао да сам саветовао неке ствари које се тек сада чине. Хтео је да види тог човека за кога је чуо од Петрановића да је најбољи политичар од свих које је проучио у Институту за савремену историју. Хтео је да му објасним зашто сам одбио да говорим на поноћној свечаној седници Скупштине 29. новембра 1945, кад је прокламована република. Показао сам му то место у мојим Мемоарима, и навео одговор Црноме [Сретену Жујовићу] на позив да у име Србије прогласим републику. „Ја нисам коњ за параду!“ Уосталом, ја сам републику прогласио у име целог Народног фронта 6. августа 1945. на оснивачком конгресу. Разочарали су ме и наљутили избори. Огрешио сам се о своје правило да никад не треба одлучивати у љутњи. Рекао је да је о том дану, о тој ноћи говорио и са Чолаковићем и са Минићем, па хоће да чује и мене. Шта ће на то рећи ваш главни уредник Фране Барбијери?“ – „Питао сам га, и он ми је одобрио.“ Тражио је једну моју фотографију из тога времена. Дана му је дала, и занимало нас како ће изгледати тај број *НИН*-а. Дафне није веровала да ће бити поштено донесено и да неће бити фотографије. Песимист!

Субота, 21. новембар 1970.

Добио сам писмо од знатнијег режимског човека. Мома Марковић, члан Савета федерације, пошто је тражио и добио *Ведрину*, изразио је жељу да га посетим у Палмотићевој 14/III. Јавио сам телефоном да ћу доћи.

Недеља, 22. новембар 1970.

Стигла је из Париза тужна вест. Умро је Иренин муж, Мадленин пријатељ Пјер Ле Брен, велики синдикалист, фронтовац неокомунист, један од два-три секретара Генералне конфедерације рада којом владају комунисти. Био је леви радикал. Упознао сам га у Паризу 1937. и 1938. Одобравао је комунистичке патриотске изливе које сам ја осуђивао. „Шта вас се тиче“? Ви нисте комунист, нисам ни ја. Шта нам смета да и они буду добри Французи?“ Одговорио сам да они морају бити интернационалисти, а не националисти. Они то и нису, само изигравају патриотизам до прве прилике. Онда Жак Дикло неће више опасивати тробојку као на збору Place de la Republique (или Nation) коме смо заједно присуствовали. Умро је Пјер Лебрен, способни инжењер. Имао је легију части; у рату 1939–45. заслужио ратни крст, розету покрета отпора, био официр националног реда заслуге, био конфедерални секретар СДТ, био под Де Голом члан Економског и социјалног савета. Могло се предвиђати да неће до краја издржати комунистичке вратоломије. Пришао је Де Голу као стручњак, али није узео никакву политичку функцију, још мање ушао у његову UNR. Мило ми је што међу ожалашћенима видим моју париску присталицу Мадлену Ласре, која станује заједно са својом другарицом Иреном, Пјеровом супругом у 48, rue de Bierfaisanne у 8. кварту.

22. новембра сам се обратио директору штампарије „Милешево“ у Пријепољу, које је радило прву половину *Ведрине*: да ли би могли да раде и другу под истим условима, – по цени од 700 динара по комаду. Очекивао сам да ће бити сада нешто скупље, али не много, и да нећу морати да повећавам цену књизи: да остане 20 динара. Новац уложен у издање вратио се, али неке зараде није било, јер је много послатих књига изгубљено или остало неплаћено.

Среда, 25. новембар 1970.

Јова Радуловић опширно одговара на моју дописницу којом хвалим његову Арабеску. Жали се на мој ситни рукопис, па ми пише на машини. Мило му је што га као песник нисам разочарао. Ја сам у моје Мемоаре унео неке његове мисли из заробљеништва, али он као да више држи до својих песама. Ипак се радује што су те мисли ушле у VII књигу *Полиџичких*

усйомена и што се налазе у Архиву Југославије. Њега је опет позвао директор Крагујевачке библиотеке, да му честита на збирци песама и за откуп пет примерака. Био је у библиотеци изненадио се уређајем и намештајем, особље је све школовано. Да се обратио њему, Просветна заједница би му штампала књигу. Иначе са свих страна добија похвале Дамњан и Делија Поповић, адвокати (Београд), Проте Матеје 62) јавили су се већ кад су примили књижевни оглед, а после књиге писали; песме су оставиле снажан утисак. Прво су читали песму „Крагујевцу“: Песме одишу топлином, лепотом и мисаоношћу. То је највиша врста лирике, оне праве лирике. Унео бих многу вашу песму у моју антологију кад бих се бавио тим послом. Неко ће свакако једног дана то учинити.“ Дирнуле су ме особито песме „Још гори огањ“ и „Унука“, као да је писано за њихове три унукe.

Јова је задовољан, тим више што умало није умро после два или три инфаркта. Ја сам му био захвалио на посвети, и он се осврће на то. Одиста нико тако кратко није дао моју биографију, и укупну оцену о мени. Његова свастика Магда, такође адвокат, одлази за који дан у пензију. „Замисли како време пролази! Магда, оно дериште, стиже за пензију!“

Од Мари-Ане из Ланжеа, под 25. XI. карта Дани, – „*mon amie de longours*“ – подвучено црвеним мастилом – неугашено и неугасиво пријатељство. Што се тиче Ивоне, ако *она жели*, састаће се. На Данин извештај да Стела изгледа има астму, као она и као њен отац, одговара да је астма код деце излечива. Она одлази у Париз и срећна је што Жан Пол не иде поново у Пакистан, већ у Каиро. Шантал чека 3. бебу.

Ирена и Мадлена ми шаљу фотографију чланка у *France Soir* од 25 новембра о њиховом Пјеру, из неро *Serge-a Mafferte-a*, у вези са Де Головом, „*партиципацијом*“ за коју га је инспирисао наш пријатељ. Назива га „социјалистом и левим голистом“. Сахрањен је 24. XI. на Пјер-Лажез, [Пјер Леберн] испраћен од свих левих људи сем комуниста. Писац је тај испраћај упоредио са Де Головим. Био је то посмртни тријумф. Дошли су људи из већине, из левице, из крајње левице, државни великодостојници синдикалисти. Де Гол је од њега примио замисао о „Трећој сили“ – трећи пут између капитализма и комунизма. То је више него сан. Били су људи искључени из Комунистичке парије као Роже Гароди искључен из СГТ, као Андре Барноне, представници [синдиката] Форс Уврије (соц.) и [нечитко име] Сандинс (CFDT), из Уједињене социјалистичке партије (леви социјалист) људи из Отпора, представници Помпидуа и Шабан Делмаса, министри, председник Економског и социјалног савета, делегати СГТ, у којој је тако дуго био активан и водећи човек. „Редак пример слободе духа и политичке храбрости“. Једнога дана ће га млади сматрати једним од очева партиципације. Он јој је давао синдикалистичко обележје – не

капиталистичко, као Валон, Копитан, или Лонше, ни неокапиталистички – да сви буду капиталисти (радници као акционари). Он је 1945. припремио национализацију француске електрике. За Пјера Лебрана, партиципација је значила појачање синдикалне активности и већу улогу комитета у предузећима (*comités d'entreprise*). У тренутку кад су и партије и синдикати и држава на раскрсници, његов пример ће бити са коришћу проучаван.

Четвртак, 26. новембар 1970.

Јова јавља да је ишао у Прешево, где постоји штампарија која би урадила *Ведрину* још јевтиније него Пријеполје 1969. Уствари цена је иста 80.000 по штампаном табаку. Прешево је од Лесковца далеко 110 км, али би он увек помогао у контролисању рада. Има неку понуду и из Лебана. Не волим што Прешево тражи унапред 80% цене. Пристали су на 50%. Видећемо. – Јова је разумео из Маршаловог говора у Смедереву да „ипак девалвирамо динар“ – упркос свима демантијама и самом Маршаловом тврђењу у Загребу. Ја сам то већ наговестио, а Јово закључује у шали: „у потпуности сте се у овом питању сложили“. Рада и он су узели телевизор „дипломат“ на отплату и сада гледају до 22 часа. – Бугари су пошашавали, а с њима и Руси. Не одричу се Македоније, не мире се с тим да су Македонци народ, буне се што смо њиховој цркви дали аутономију. Ништа паметније ми нисмо могли учинити: нека се национални изживе у границама Југославије. То им Бугари не би допустили: они то знају. А свесни су и тога да никад неће доживети да се уједине све три Македоније са Солуном као главним градом. И Бугари и Грци их малтретирају као народ, а ми им допуштамо да буду народ. Наше мешање у Маркосову побуну дало им је изговор да македонске Словене разјуре и – тако су доспели у Пољску и Русију. – Хоће ли Немци дати још неку одштету. Шел је дошао у Југославију. Јови је призната ратна штета 311.000 девалвираних динара: ваљда ће нешто и добити! – Мира је у Београду, на државном испиту, па ће им ваљда донети добре вести, из школе и од нас.

Сада тек видим да сам Јови писао 22. новембра и да сам га умирио у погледу опстанка Југославије као целине. Ни Американци ни Руси не дозвољавају комадање, ни за време ни после Тита. Сваки са свога становишта и у свом интересу, или због својих надања. (Американци неће Русе код Трста, а „Руси се надају да ће *каг-шаг* преко целе Југославије избити на Јадран). Папа је наредио својим свештеницима да више не помажу усташе, да не мисле више на неку католичку конфедерацију у Средњој Европи, већ да се снађу у оваквој Југославији: Друга гаранција су сами наши комунисти: они су за одржање целине, јер без целе Југославије

нема комуниста – не би владали ни у једној одвојеној покрајини. Реакција, малоумна као увек, особито у емиграцији. Свака република има рачуна да остане у заједници. Србија је сваким даном јача особито због нових рудника. Она неће да буде мала држава, зна шта је то. Најзад Република Србија данас има јаче вођство него икад од 1945, јаче него остале републике. Само треба да буде сложено и да се не даде разбити. Затим да предузима сувише скупих објеката и да не пренагли. Српски комунисти су се усправили и говоре гласније.

Дао сам Јови упутство у погледу Прешева.

Са Бенићевима немамо везе од Демине смрти. Они знају да ми њих у великој мери оптужујемо за обе смрти.

Вера Златарева је читала *Вегрину* и пише летос из Варне да би имала да критикује неке моје судове о Бугарима, али то оставља за Софију. До тога није дошло.

Петшак, 27. новембар 1970.

Из Неготина, Небојша Анђелић, преко Боре Тодоровића који ће нас посетити, Бора жели да његово име нађе места у мојим делима. Он је учио 6 разреда гимназије, али се није даље могао школовати. Сам Небојша ће гледати да нам дође до краја године.

Истог дана, „Милешева“ из Пријепоља даје нове цене: 1.000 динара по комаду, управо 115.000 – штампани табак. Целокупан репроматеријал, кажу, поскупео је за 40%. Рукопис бих могао послати у првој половини јануара.

Субоџа, 28. новембар 1970.

Појавио се *НИН*, са Гроловом и мојом сликом, са сликом уједињења 1. децембра 1918. и пријемом код Александра. Виде се Прибићевић, Анте Павелић (зубар), Трумбић и други. Главни чланак *НИН*-а је. Два почетка – „Прошлост је почела 1918. „Има ли ко против“ 1945. – 29 новембар. Најпре је приказана свечана седница Народне скупштине, предлог 46 посланика из Србије – др Синиша Станковић чита декларацију о проглашењу ДФЈ за федеративну народну републику – укида се монархија, а Петар II се лишава, са целом династијом, свих права. Онда Хинко Кризман, у име посланика из Хрватске, и Едвард Коцбек [у име посланика из Словеније]. Мени је Сретен Жујовић предложио да ја говорим у име Србије, али кад сам одбио, јавио се Влада Зечевић. Пре њега Борис Кидрич. – О свему томе је Звонко Симић питао најпре Родољуба Чолаковића, писца *Куће ојлакане, Зайиси из ослободилачкој раји* и других мемоарских текстова. Он

је у паузи изишао и видео свет испред Скупштине. Натерали су га да говори и он је рекао неколико реченица о ономе што се догађало у сали и завршио: Живела Република. Живео Тито, Живео Совјетски Савез, Живели савезници. Затим Симић пише о мени. Управо наводи из необјављених мојих мемоара како ја приказујем тај догађај. Четири дана пре тога, био је главни одбор НСС, сви кандидати и заменици на минулим изборима од 11. XI. Ту су присутни одговарали на моја три питања: какви су били избори; да ли остати у Народном фронту, у који смо ушли 18. фебруара 1945, и да ли улазити у владу. Рекао сам Звонку Симићу да су наши прваци били незадовољни начином на који су комунисти спровели изборе. Сви су били за то да останемо у фронту, може се ући у владу али не Драгољуб. Рекао сам и то да сам у љутњи одбио да говорим у име Србије на свечаном заседању оба дома. „Поступио сам против свог принципа да се у политичким стварима одлука не доноси у љутини: – одбио сам!“

Искористио је моје речи о томе да су многи гласали за комунисте јер они доносе „Русију из прве руке док је ја једем из друге руке“. Напоменуо сам му исто тако да је Тито рекао Милошу Рашовићу на сам дан 11. XII 1945. да су мени наменили министарство пољопривреде савезно које је место мене добио Васа Чубриловић, јер сам говорио 12. XII у Уставотворном одбору, врло критички. У чланку је цитирао и др Бранка Петрановића (Институт за савремену историју. Београд, 1969). Говорио о мојој „бриљантној елоквенцији“, кад сам у Скупштини критиковао установу јавног тужилаштва („инкарнира диктатуру једне партије“), а за доношење закона о задругама рекао је и ударање ножа у леђа сељацима (16. јула 1946) у доба кад за све нас скупљају храну“. Да сам се годину дана касније нашао у затвору; да се то довело у везу са интензивним груписањем сељачке опозиције из источно-европских земаља. Говори о тајној поруци Мачеку и о његовом одговору у писму (које је УДБ-а примила и фотографисала пре мене. Мачек је саветовао „ништа с комунистима“. Ја то нисам послушао, остао сам у Фронту, гласао за национализацију, за план и за сунет. Али ипак је то „имало велику специфичну тежину за суд“. Девет година затвора и губитак грађанских права за још три године.

Од мене је чуо одбрану Павла Павловића да се чуло како падају куглице, јер „немамо текстила за тапацирамо кутије“.

Чолаковић му је само рекао да Шубашићево учешће у влади није успело да „разводни Титово вино“ и још неке ситнице. Милош Минић му је рекао још мање: да се ничега не сећа и да се „диви људима који имају прецизну меморију“. Друго, теже признање: да су узели у фронт и у владу људе из других странака под притиском Јалте: „велике силе су једна другој давале концесије“. Али то је, каже Минић, натерало комунисте да приону

на посао и да масама разјашњавају како замишљају будућност, и да се сналазе у компликованим међународним односима. Треће признање: компромис (са људима из грађанских партија) је утицао на пасивне средње слојеве, умиривао их и ослобађао их „страха од комуниста“.

Звонко Симић је видео и Воју Грола и од њега добио очеву слику. Воја му је рекао да Милан Грол није био несавитљиви конзервативац из старих времена, већ „напротив“. А неки истакнут политички човек је дао о Гролу дефиницију. „Човек од културе који се уплео у политику“. Воја му је напоменуо да он „новинарске и политичке чланке није сабрао у књигу“. Умро је 1952, у 76. години. О Гролу је још навео да је, по Черчиловом објашњењу, он дошао из Лондона да би појачао српску опозицију маршалу Титу. Мени је Грол дао друкчије објашњење: да не умре у емиграцији као „бела гарда“, јер не може да иде у шуму, као Дража Михаиловић, јер жели да поправи што се може поправити. Испод Гролове слике стоји: опозиција ван фронта; испод моје (из 1939): опозиција у фронту.

Чланак у *НИН*-у су прочитали многи и сви су га оценили као поштен приказ. Још већу сензацију је изазвала слика, прва после слика из 1945. и карикатура из 1946. Крагујевачки и јагодински збор на телевизији су били мање запажени, иако их је гледао – нејасно, – брзо дато – много већи број. Годину дана раније, октобарских дана 1969, *Новости* и *Полишика* су дали фељтоне о 1944-ој у вези са мнош, али онда се то тумачило као непријатељски акт, – чак можда компромитоване књиге која је била у штампи. Сада се видело да почиње истина да се пробија и да ће историја говорити друкчије него партиска пропаганда. Нова година се наговештавала повољније него раније.

Среда, 2. децембар 1970.

Никола Радованов се захваљује на моје писмо о фрушкогорским виноградским лепотама. Жали што и Дана није дошла. Радује се што волим планине, особито његово Думбово. *Ведрина* га је у то уверила. Од Сенеке до Русоа многи умни људи су упућивали на ту страну. Думбово га одушевљава више него друга брда, јер је *његово*. Заборавља своје године. Увече се одмара од дневног рада, полако почне са песмицама, док не грмне: Пуцај! Живела Србија! Или рецитује Војничко писмо. Онда, блажен, иде на спавање. Сестра Љубица му је десна рука у пословима, али нешто је попустила. Оболела је и неће моћи долазити даље у Београд да чува Мају. Мора да иде у болницу, због своје кичме. Маја је с њим о новембарским празницима, док су јој родитељи у Копенхагену. Љубичина пасторка и Милош јављају о новом земљотресу у Бањалуци, и стално су у страху. Он и Милица ће вероватно зимус на Хвар, где ће „опет читати

Драгољубову књигу“ – како га је прекоревала Маја у Цавтату. Тужила га Милици: „Бако, деда опет чита Др[агољубову] књигу! – Па то је његово Јеванђеље!“

Четвртак, 3. децембар 1970.

Опширније сам писао Ирени, да учествујем у њеном болу за изгубљеним Пјером. Колико смо могли, преко *Монда*, пратили смо његов рад: знали смо да је напустио генералну конфедерацију рада, да се приближио Генералу, да је у Екномском и социјалном савету. *Monde sélection hebdomadaire* [*Монд – недељни избор*], који примамо од кад смо престали да добијамо свакодневно, мање га је помињао. Сад нас је страшна вест ожалостила. Пјер је знаменит човек са више страна: левичар, али не комунист, техичар са финим смислом за политику; синдикалист подједнако близак радницима и интелектуалцима; француски родољуб са широким погледима и на „свељудској скали“, како би рекао Блум. Једино ми је жао што сам тако мало општио с тим елитним духом. Од њега сам научио да не подносим глупост партија које мисле да држе једину истину, а у ствари иду из грешке у грешку, од привидног национализма до отвореног дефетизма, од 1937. до 1940. (код нас до 1941). – Он је имао ретко искуство и жалио бих ако га није записао. Њега је сем Дане и мене познавала и наша Дафне. Са вама, Ирена и Мадлена остајемо верно као пријатељи у тим часовима туге.

Били бисмо срећни да нам опет дође или да нам пошаљете ћерку и њене. Тако ће бити накнађена наша жалост што нисмо могли да примимо самог Пјера у нашој земљи. Ових дана сам ја добио извесну сатисфакцију. После 20 година упорног ћутања: један недељни часопис је донео чланак о мени са сликом, а пре тога је изашла једна докторска теза која ме представља као најватренијег поборника федерације у 30-тим годинама, кад је владала потпуна диктатура монархије и централизма. И једна књига, све од стране комуниста, која наводи моје критике из 1945. и 1946. по којима се, нажалост, поступа тек данас, пошто је начињено мноштво грешака и злочина. Догађаји ће тако дати за право и Пјеру Леброну, јер је био далековид и луцидан као мало ко у његовој генерацији. Нека вам то буде утеха и даде вам снаге за живот и продужите његову праведну борбу.

3. XII. Никола Радованов из Новог Сада тражио још пет *Ведрина*, а чује да је и Воја Раденковић вредан „растурач“. Од њиховог Милана из Вичите (САД) имају вести да држава повлачи многе поруџбине, раскида уговоре. Као да ће се повући из Вијетнама. Остаје им Израел, а има још места где се ангажују. ЦИА ће се постарати да изазове нова тежишта сукоба.

Понедељак, 7. децембар 1970.

Јова из Лесковца потврђује да је добио један извод из књиге др Бранка Петрановића, где се говори о мојим иступањима у Парламенту 1945, 46, и на суђењу 1947. Јова је свестан тога да писац није добронамеран према мени, према НСС, али се пита да ли је он био свестан закључака који се могу извести из мога става и активности. У сваком случају, он је учинио једну услугу крчењу пута ка истини. Доћи ће после други писци који ће још потпуније и без непријатељског става приказати ствари. А кад се буду објективно проценили и њихови ставови видеће се да је он био у праву и ко је даље сагледавао. А њихови поступци су оптеретили неколико генерација и за народ.

На Лебане не може да се рачуна, а Прешево нуди врло повољне услове за штампање друге *Вегрине*.

У 10. броју *Лесковачкој зборника* изишао је његов прилог, а поводом 10-годишњице излагања током децембра, направиће се план за даљу активност, и њега ће ангажовати. Постоји и *Пирошки зборник* од 1968, затим 1969. Неколико *доктора* ту пишу: Петар Козић, Илија Николић, Јов. Ђирић, Миодраг Видаковић, Радомир Антић, Тодор Васић и неколико без доктората. Све су махом млади.

Гледаће да пласира коју *Вегрину* у Врању, и тражи још.

Истог дана, из Париза, М[ари] А[на] Каруа шаље једног дивног *Паскала* са неколико студија: његов однос према јансенистима. Стели шаље један рам, отуђену књигу *Les adolescents*.

Петшак, 11. децембар 1970.

Из Мирковаца код Винковаца Војин Царић – млађи, синовац нашег „старијег“, шаље 7 адреса из своје Славоније на које треба послати *Вегрину*. Он гарантује за исплату, као „старији“, за своје.

Субота, 12. децембар 1970.

Света Живковић из Херцег-Новог, јавља да је у *НИН*-у нашао оно о мени и Гролу, још са сликом такође одбаченог др Благоја Нешковића, па се пита: „Каква су то оживљавања“. Он каже: *васкрсавања*, или је само историја као о 1. децембру 1918? Можда почињу да префарбавају – за доцнију историјску истину. Ово је написано доста коректно. – Света се интересује за Данино здравље, о коме му је говорила Милица после недавног боравка у Београду. Од срца се лако не умара кад се оно лечи. То он зна по себи. Велики савезници су му море и сунце, иначе би одавно

заглавио колике болести су се изређале на његовом „кршном организму“. Још од 1918. Београд више не може да поднесе. Тамо су забачени али зато више заштићени од удараца. Недостају им брат Воја и Бранко Лазаревић. Другује само с радио-таласима и по мало с књигама уколико му очи дозвољавају.

Недеља, 13. децембар 1970.

Ишао сам, по позиву од 10-ог, Моми Марковићу у Палмотићеву 14/III. Најпре смо били сами, па је наишла једна од три кћери (син је у армији), а после је дошла „другарица Вера Марковић“, како ми је представио. Висока и пуна Ужичанка из Бајине Баште, у црнини због очеве смрти. Прибрана, врло озбиљна жена. *НИН* нису имали, пошто су били на погребу. Моми и његовој жени сам испричао разговор са Звонком Симићем и оно о калуђерицама католичким и комунистима. Мома се насмејао: „Па ја сам са вама разговарао у четири ока!“ Само они, други су увек повели понеког. Раније ни он не би смео да се осами са „класним непријатељем“. Вера Марковић се бунила што ме терају да лично идем по своју „сталну државну помоћ“ сваког првог у месецу. Мома се нашалио на свој рачун да је Савет федерације нека врста сената, а ја сам свирепо додао: „Макар у Дому старца“. А Дража, много млађи игра велику улогу. Питао сам да ли сам прави своје говоре. Мома рече да се Дража много развио, да је доста научио. Сложили су се са мном да је данашње руководство Србије јаче од пређашњих и да је чак јако. Три девојке које су ушле да се поздраве обучене су по последњој моди, а стан је велики и раскошно намештен. На разстанку су обећали да дођу нама како би видели нашу сиротињу и Дану. Мома ће, рекао је, најпре прочитати *Ведрину*, да бисмо могли да дискутујемо.

13. децембра из Прве уролошке клинике јавио се Драго Шаркић и зажеleo да га посетим захвалан је што сам написао неколико речи за његовог лекара у Градској болници. Више брине за сина, код кога као да је нађен неки рак. Свестан је да се „од судбине и смрти не може побећи“.

Понедељак, 14. децембар 1970.

Нас Пера [Антић] и Радмила, моја братаница, позивају на ручак о Св.

Николи. Одазваћемо се, иако ми не можемо да их угостимо као они нас. Знамо да желе везу са нама. Радмила стално подвлачи да има само нас. Истина је да други у фамилији не воле њена наваљивања. Сада имају велики и леп стан на Канаревом Брду, у Мичуриновој 23, па се радују кад им неко дође.

Четвртак, 17. децембар 1970.

Драго Шаркић јавља да нису смели да оперишу његову простату, због дубоке старости, али да су применили неко зрачење.

Петак, 18. децембар 1970.

Пошто је добила моју честитку за рођендан, Љубица Вуковић пише да „не зна ништа лепше чиме би узвратила на моју једноставну честитку“ него да ми пошаље *Молишву* Солжењицинову. Моја икона и ова Молитва су једно. Нада се да ћу, „као толико пута, после понора времена, схватити где је и шта је она“. За „божје и људске празнике, у пријатељству и захвалности“ она ме поздравља.

Молишва, написана 1962. гласи: „Господе, како ми је с тобом лако да живим! Како ми је лако да верујем у тебе. Када ми у недоумици стане памет или затаји ум, када најпаметнији људи не виде даље од данашње вечери и не знају шта треба урадити сутра – ти ми шаљеш мирно поуздање да постојиш и да ћеш се ти побринути да не буду затворени сви путеви добра.

На врхунцу земаљске славе с чуђењем се осврћем на тај пут којим никада сам не бих могао пронаћи, задивљујући пут преко незнања – овамо одакле сам и ја успео да човечанству пошаљем одсјај твоје светлости. И колико још буде потребно да је одразим, ти ћеш ми дати. А што не стигнем – значи наменио си другима.“

Видим да се Љубица доста смирила после материне смрти. Био сам на погребу, видео сам Росину децу – њену сестричину и сестриће. Јавио сам се после неколико дана телефоном и нашао је изгубљену. Говорила је само о гробљу и о цркви, одбијала и пријатељске посете и самилосне позиве. Није хтела да буде „сиромашна рођака“ ни да иде у далеке земље, куда је зову. Све је одбацивала. Случајно сам срео њеног младог пријатеља Страхињу и он се жалио на њене нерве. Сада као да је мирнија. Отићи ћу да је видим у новом стану у Фрушкогорској 2, недалеко од порушене родитељске куће. Не смем да је жалим, јер је у вери и религиским везама нашла неки излаз.

Понедељак, 21. децембар 1970.

Из Копра, Мики нам већ честита Нову годину. Код њих је сада мирно. Милош је завршио са светским првенством у атлетици. Брана се вратио својој кћери и унучићима, она има времена да чита, јер више нема

рибарења. „Зима је једино време кад могу да се посветим својој запуштеној души и устајалом мозгу“. Пита ме да ли пишем другу књигу. На шта ћу прећи после *Ведрине*? Можда бих највише материјала нашао у глупости, наравно људској, јер су је једино људи патентирали. Моли, на талијанском, да јој опростим. Занима се за Дафне и Стелу и обећава да нас посети у пролеће. „Дану и мене увек воли.“

Ушорак, 22. децембар 1970.

Јова из Лесковца се жали на своје ухо, које се никако не смирује, него чак удара на гласне жице, после неког назеба. Три пуне недеље није излазио из собе. То га је спречило да склопи уговор за *Ведрину II* са Прешевом. Мира се хвалила да сам јој „опет помогао“ пре полагања државног испита. Уствари, само смо мало разговарали о неким књижевним текстовима. Честитају нам 1971. Истог дана је, у Компјењу, на нас мислила Гђа Alice Honoré: хтела је да нам пише дуже и да Стели пошаље божићни поклон, али јој здравље покварило све планове. „Потпуно је напустило“. Нервни систем, слаб већ више година, добила је фаталан удар кад је умро друг целог њеног живота. Године су и на њу навалиле и слабост је неумољива. Кад је тако тешко пронашла мој траг, толико се радовала нашем дописивању. Тога јутра је баш добила серију мојих музејских разгледница и наше новогодишње жеље. Тешко јој је што чује да Дана није добро и радује се мојој вести да се полако опорављам. Жели јој да још дуго поживи нормалним животом, за добро свих нас. За Нову годину нам изнад свега жели здравље, то тако драгоцену благо које њу напушта. „Од срца ваша А. Х.“

Четвртак, 24. децембар 1970.

Ирена Пјера Лебрена и Мадлена долазе да нам донесу жеље. За њих је овај крај године мрачан. Захваљује за моје писмо поводом Пјерове смрти. Желе нам здравље и, ако је могуће, срећу. Мадлена нас назива драгим и верним пријатељима, саветује да штедимемо своје снаге, ако умемо и можемо. Пјер се никад није штедео, тврдећи да се не осећа рђаво. Жели нам добру и плодну нову годину, за нас и нашу децу, а „егоистички жели да нас опет види једног дана“.

Петак, 25. децембар 1970.

На енглеском, јавио сам госпођи Мери Марком у Вашингтону, да је 1970. била рђава за нас, особито за Дану. Сада је она боље, као и наше кћери, зетови и њихова деца. Надајмо се да ће 1971. бити повољнија, а њој

и њеним кћерима и сину и унучићима упућујемо најбоље жеље за 1971. – Она нас претекла.

Наша Биса из Банатског Брестовца пронашла је *НИН* за 29. новембар. Видела је да се „истина не може сакрити“. Нашла је у чланку доста мојих речи, а „тек ваша фотографија је величанствена. Ја сам очарана. Кроз ваш поглед се види одлучност и знање и понос“. Са мајком Смиљом нам честита 1971.

Субота, 26. децембар 1970.

Шаљем *Ведрину* Јовану Корди у Београд и др Анти Турини у Ријеку. Ово је вероватно један од Истрана које су нам 1925. привели Марковић и Отокар Кершовани. Корду нам је вероватно дао Војин Царић.

Понедељак, 28. децембар 1970.

Миле Танчић је јавио из Пирота телеграмом да је његова мајка Дана умрла, сахрана сутрадан, вероватно да бих евентуално ја ишао. Одмах сам послао нашу изјаву саучешћа за „храбру и добру мајку, баку и снају“. Миле је храбар као његов отац и звао ме да дођем у њихов дом као што сам раније долазио, све до 29. августа 1946, кад су ме комунистички омладинци вређали, гађали каменицама и патлицанима, прљали обућарском фарбом и шамарали. Од онда нисам ишао у Пирот. Миле је једног дана довезао мајку у Београд, дојездио на Дедиње, пред кућу Душана Павловића, да ме нађу. Можда грешим што не користим ову прилику, кад већ нисам смрт ујке Мите, ускоро по изласку из затвора.

28. децембра из Сомбора од Веље Јеленковића, уз новогодишње жеље лепа политичка посланица, као патријархова пред Божић. Идући за Пирот преко Врњаца, свратио и код Радомира и код владике Василија, затим код Мијалка у Чачку. Радомир му се учинио свеж, Мијалко упоран и сиромашан, као и његов школски друг владика и народски људи. „Ја се надам, рекао је Василију, да ћеш и ти бити наш“. – „Та ја сам већ ваш“. Мијалкова адвокатска канцеларија је скандализовала Рудничанина господина Светозара Анђелића, – особито дрвени сандук за архиву, дрвене клупе и тестије с водом из које и сама браћа адвокати пију, – али све то се свидело Пироћанцу-плебејцу. Волео је и његову доследност и способност да мрзи и да презире. У Василију је видео оличење православља, у Мијалку приврженост сељаштву. Видео је *НИН* и поређење „два уједињења“. Прво је спремљено путем преговора, и никоме се ништа није десило зато што се с нечим није слагао. Друго је изведено по „гласу народа“.

Латинка Перовић, гњиланска снаја, већ пре годину дана је рекла да у врховима има неслагања. Данас то више нико не крије. Хвалили су се решењем националног питања; сада су препирке у пуном јеку. У Пољској се замрзавају цене пољопривредних производа, а снижују индустријске, код нас прве опадају, а друге скачу. Нигде се више не спомиње демократија, зацело зато што је немамо. Он све прати, али му ништа није јасно. Обећава се повећање стандарда, а саветује се стезање кајиша. И он би одговорио као Светозр Џаман Нишавцу, кад му је замерао што стално критикује. „Не знам шта је, али знам да не ваља“. И Веља „ништа не разуме“. Обећава се „бум“ у привреди, а криза је у свима предузећима. Њега су критиковали што растура *Ведрину*, у комитету такође, али њему лично ништа нису рекли.

Његова мајка, Нана је жива, и највише је код Мире у Нишу. Анкица је одлично завршила I годину медицине, сада је на II. Емина се спрема да учи електронику и атомистику. Добринка је удала кћер и има доброг зета. Брат Видан и његова Мира су такође добро. И брату насел Душку, ништа.

28. децембра много лепих речи од Ивоне из Шатијона. Сматра да је мој избор новогодишњих карата из Народног музеја „деликатан“: Сопоћани, чије боје јој се свиђају до те мере да их држи пред очима; три школе, (две најстарије и најлепше, нека се не љути Стефан Дечански). Ваза је интересантна, из Берлинског музеја, који је гостовао у Београду. Захваљује и на мојим објашњењима особито на ласкавом „као што ти је познато“ (историчарски!) Константинова глава из његовог Ниша – буди јој једну стару успомену: кад се искрцала у Константинопољу 1925. (после раскида с Никодијем) видела је бисту цареву, и као да се „капља крви ронила из једне ране“. Из целе Константинове биографије изронило је само једно: „рођен у Нишу!“ (на домаку Никодијеве Сопотнице).

И она се труди, као ја, да разуме данашњу омладину, не осуђује многа претеривања и лутања, тражећи оно што човечанство још није нашло. Прима и моје тврђење да наш живот није био празан ни узалудан, јер несвесни витални нагон је и њу навео на неку врсту самоубиства 1926. (удаја за Арапина) – „на пепелу умрлих илузија“. Не будимо, дакле, незахвални. Изгледало је да све пропада, па ипак смо издржали. Још оклева да се јави Мари-Ани, боји се да је, болесну, не умара. Сад има и да прави документацију о стварима и добрима које је оставила у Алжиру. На телевизији је гледала две емисије о њеној Бретањи, и то је јако узбудило: 10 дана је био код ње Аморк, млађи син кћери Меријем (из Беча): дошао је на погреб очеве тетке маркизе, у 84 години. Дечак данашњице који говори о стварима које смо ми крили. Они упропашћују све вредно све пре него што их упознају. А ако их открију, неће ли се наћи пред лепим

хаосом? Лепа емисија о Ланселоу за њу била песма лиризма и тајанства, и много сензуалнија него њихове еротичке конструкције, прављене с муком. Романа има ужасно много, али она се радије враћа на „Рађање Француске“ ле Фердинанда Лото-а,²³⁴ на *Победу на Марни* у збирци „30 дана која су направили Француску“. Њу не понижава стогодишњица тужне 1870. кад је Бизмарк бомбардовао Париз из Шатијона. Туга њене младости се враћа кад шета по томе Шатијону.

Говори топло о своме сину лекару, с поносом, али не заборавља ни она два писма која су се изгубила, једина, од све њене поште, кад адресант (Никодије) није био код куће. Да ли су се одиста изгубила? Пита се.

Среда, 30. децембар 1970.

Тужни мој клермонски друг [Леон Блен] је кренуо из Дижона писмом дужим но икад: четири велике, густо писане стране. Кад буде отишао у пензију а мислио је наивно имаће варемена да обнови нашу преписку. Већ седам година није у служби и задовољава се само традиционалним новогодишњим честитањем. Радио је, истина, две године као професор, да би се, после тридесет година административне службе, вратио својим фишама и питао се како ће, као наставник, општити са новим генерацијама. Јако се уморио и то се најзад свршило једним можданим грчем. Добро су га лечили и трагови нису остали на интелектуалне способности. Тако је већ пуне четири године могао да обнови наш разговор. Не може рећи да није имао времена, нити му је недостајала воља. Пре се бојао да ми не пружи само бљутаву прозу. Ствар би била још сложенија кад би хтео да уђе у интроспекцију. Рецимо да је он просто човек слабе воље, јер је увек имао намеру да ми пише, чак је почео једно писмо у јануару 1970. поводом једне емисије на телевизији, али га није довршио.

Није без посла, пре свега у кући, јер му жена није снажна и мора много да ради с њом, – све набавља, итд. Не може да не ради, и бави се ситним историским истраживањима у области Дижона (Средњи и 18. век, а пише мале расправе којима никад није задовољан и које зацело неће унапредити историску науку. Служи се методом нашег професора Брејеа, коме је дубоко захвалан. Много је говорио о себи; доста.

²³⁴ Фердинанд Лот (Ferdinand Victor Henri Lot, 1866–1952), француски историчар, првенствено средњег века. Његово најзначајније дело: Крај античког света и почеци средњег века. Био је почасни професор на Сорбони.

Шта је с нама? Пре годину дана, стање није било добро; још је трајао мој бронхитис, Дана је боловала од запаљења плућа и још осећам последице слома десне руке. Умро је мој зет, годину дана после сестре. Бринуо сам за децу, особито за Дафне, бојао се за унучиће као што они мисле на будућност својих. Све се окреће ка несигурности и беспућу. Нада се да је сада све боље од њих, године их притискају. 1. јуна их је озбиљно уплашила криза његове жене. Хернија интинална укљештења и морали су да оперишу исте вечери: све би пропало да су чекали два дана. Касније се обновила, срећом у лакшој форми, нервна депресија од које је боловала 1964. Сада је углавном дошла себи, али још увек је мучи максиларни синусит који се не може лечити, а операција би била опасна. Он се добро брани, пази своју артеросклерозу, избегава велику хладноћу и топлоту, сунце и ветар. Жена исто тако. Мало излазе, мало примају. Два бивша ученика из 1930. су професори, са око 60 год., брину се о њима целе године нису одлазили из овог града; у два маха су видели сина и његову породицу, кад су одлазили и враћали се из Швајцарске, где имају нешто. Све троје унучади уче у Европској школи у Брислу, доста далеко од куће. Најстарија, кћи, 10 година полази у Средњу школу, у септембру 1971, врло је добар ђак, добро зна немачки. Син много ради у Комисији европске заједнице (не у Уједињеним нацијама). Иде сваке године у Беч, због атомске агенције, али увек службено, па не може да дође у Београд. За њега и супругу, не може бити речи да нам дођу: морају с тим да се помире.

Моје *Политичке усјомене* су зацело куцане на машини. Срећан је што га помињем. Чинио је што је могао кад год сам био хапшен или суђен. Волео би да му испишем редове који се односе на њега, да би то унео у свој досије (генеалошки) за унучиће. Разуме што постоји интересовање за моје Мемоаре и што штампа ћути. Идеш до краја 1956, али сигурно не штедиш режим, који је направио „баука“ од тебе. Али као да су најзад признали своју грешку, пошто ти дају државну помоћ. Је ли објављена и како иде *Ведрина*, прва књига „Размишљања о моралу“. То би волео да чита. Што не преведем и не објавим на француском? Сад је време!

Гледао је наш филм *Три* од Александра Петровића, 1965. дала га је у оригиналној верзији њихова телевизија. Апсурдност рата; сцене од 1941–44. После филма је био разговор четворице Југословена: Гавро Алтман, Жика Аврамовић, Велизар Савић и Јанко Тишлер. Први је говорио најпозваније, други су одобравали. Тврдио је да су само комунисти чували националну традицију, док су све друге партије сарађивале са окупатором. Нико му није противречио. Пита ме шта ја кажем на то. Интересује га шта се збива у Југославији, о којој је са Србима сањао пре њеног рођења. Режим је еволуисао, али траје, председник се овековечио и ужива углед у свету. Један генерал хвали у *Фигури* слогу народске одбране, чак и међу

мањинама. Исти тврди да је тај систем неупотребљив у Француској. Шта је то са директном демократијом, самоуправљањем, радничким саветима. „Шта о томе мисли историчар оптимума приноса од радничког рада“?

Очигледно је за Блена да се Југославија одвраћа од „трећег света“ и окреће се све више Западу. Али треба знати да није све добро што долази из Америке. Шта ја мислим о чехословачкој ствари? Он осуђује брутални упад али прашко пролеће је сувише наглило. Реч „слобода“ је опасна и нејасна. Може да буде и распусност. Тиме завршава. Помиње све моје, од Дане до Стеле, Вуићеве, особито Олгу, која се можда и не сећа стидљивог француског студента који им је долазио у Клермону.

Сутрадан по Бленовом писму, сетио ме се, управо ми је одговорио пријатељ са Солунског фронта, Жан Помије (Pommier) професор на Collège de France. Пише из *Манџона* 31. 12. 1970. Превешћу га цело, јер је значајно:

„Драгољуб Јовановић! Како је ово име прошло кроз године, како ме је духовно вратило на време кад сам боравио на Истоку. Говорећи озбиљно, моје више похвалне оцене П[јера] Х[енрија] Симона,²³⁵ моје истрошено памћење вас не види поново физички.

Затим, авај, ја имам 77 година и болестан сам. Ваше тако љубазно писмо ми је стигло кад сам био у постељи са једним рђавим бронхитисом. Полако се опорављам, али желим да знате да сам вашу поруку читао са великим занимањем.

Видим да сте имали сјајну универзитетску каријеру (државни докторат код нас и 1. д., итд.), политички живот врло живахан, али да сте добро издржали затворе, и да сте плодан писац. Особито видим, и био сам због тога срећан, да сте имали породични живот у коме сте нашли срећу. Ништа није равно томе. Ја сам се оженио 1923, са једном особом из Niort-а (моје место рођења). Наша нежност није никад попустила, али нисмо имали деце. Ја их нисам хтео, а сада жалим што нисам.

Сећате ли се великог Rynault-а који је командовао нашем 122. дивизијом. Имао је сина, који је у то време био капетан, и понекад је долазио да једе у нашем штабу, где је волео и да преноћи. Ја сам остао интиман пријатељ тога Жана Rynault-а, који је такође постао генерал. Ту

²³⁵ Пјер-Анри Симон (Pierre-Henri Simon, 1903–1972), француски историчар књижевности, есејист, књижевни критичар, романописац Дела: збирке есеја *Судбина личности*, *Слуђени човек*, *Против мучења*, *Да ли Европа има савест?*; збирке новела *Дан заљубљених*, *Видиковац*, *Зелено грожђе*, *Мушкарци не желе да умру*, *Портрет официра*, *Вечерња мудрост*; књижевна критика *Историја француске књижевности 20. века*, *Позориште и судбина* и др.

скоро је умро од леукемије, крајем прошле године и то ме је јако растужило.

Нећу да злоупотребим моје слабе снаге, и зато, Драги Драгољубе Јовановићу, прекидам овде захваљујући вам још једном за ваше писмо и изражавајући вам моја највернија осећања.

Доћи у Београд! Авај, јадни мој пријатељу, за мене је прошло време путовања, сем путовања најдуже од свих, и са кога нема повратка. Жалим, али ипак захваљујем на вашој лепој помисли!

Жан Помије.

Говорите ми о Galland-у. Овај добри друг је умро врло млад. Ласреа се не сећам. Ви сте се много ангажовали у политици. Мени се чини да се у томе поступа са мало хладнокрвности, и са мало непристрасности. Људи се сувише ангажују и не одустају, ма да је противник такође, скоро увек у неколико у праву. (?)“

Пропустио сам, у децембру 1970, да забележим писмо др Барише Смољана,²³⁶ блиског Мачековог сарадника, министра у влади Цветковић–Мачек, од 9-ог [децембра]. Захваљује на две *Ведрине* једна за њега, друга за госпођу Миру инж. Аугуста Кошутића, подпредседника Хрватске сељачке странке. Са задовољством је прочитао своју. Мири још није могао предати јер се она као бака забавила унучицом. У назебу је сам па не иде ван куће. Магла. За мене се бојао да нећу издржати затвор. „Боље је испало него што смо страховали. Велики поздрав“!

²³⁶ Бариша Смољан (1888–1977), правник и политичар. После Првог светског рата био је у судској служби, а затим адвокат. Од 1919. био је члан Хрватске тежачке странке, а од 1923. Хрватске сељачке странке. Више пута је биран за народног посланика Краљевине СХС. За време Шестојануарске диктатуре кратко је био у интернацији, а за време владе Цветковић–Мачек био је министар без портфеља; након пуча од 27. марта 1941. министар трговине. Био је затваран у НДХ, а због умешаности у пуч Вокић–Лорковић (1944) био је у затвору у Лепоглави. Неколико пута је затваран и у социјалистичкој Југославији.

1971.

□□□□, 1. јануар 1971.

Много честитака и ове нове године. Почињем са Мари-Аном, која мисли и на наше кћери и на Лепу-Теодору, њој особитој драгој зато што је калуђерица. Жали се да је потпуно изгубила памћење, и то нагло и изненада.

Недеља, 3. јануар 1971.

Полази из свога Јовановца Мића Марковић, кога његови сељаци називају Сервантесом, са „Гусларском песмом“ написаном 21. децембра 1969, друга је „Сељаку песнику“, од 27. VI 1970. Захваљује што сам њему, „једном ситном човеку“ послао *Ведрину* и моли да је упутим и Драгиши Јанићијевићу из Сабанте.

Понедељак, 4. јануар 1971.

Јова из Лесковца јавља о својој посети штампарији „Прогрес“ у Прешеву: послали су своје услове писмом. У *Лесковачком зборнику* (10. број за 1970) неки Иван Цина Григоријевић²³⁷ говорио о раду четника у Источној Србији. Овај официр наводи да сам ја одбио сарадњу са четницима. Сам Јова ради на своме „Поречју“ које почиње да штампа тамошњи музеј. Веља Јеленковић им је био, али није затекао Јову, а после није дошао. Посетио га је и Драгомир Миловановић, наш некадашњи првак у Топлици, партизан од 1941, затим председник суда у Прокупљу, који се касније изгубио. Интересовао се за мене, али га Јово не познаје, па тражи обавештења. Рекао је Јови да се Огњен Ракић лепо држи: „добар је“.

²³⁷ Иван Цина Глигоријевић, пуковник. Дела: *Партизански одреди источне Србије 1941–1944, Девета српска ударна бригада, Партизански одреди јужноморавског басена.*

Мари-Анини пријатељи из Страсбура, професор Андре Грап и госпођа лепим писмом нам честитају Нову годину. Сећају се пријема на који су наишли у нашем дому и у Београду. С времена на време Мари-Ана их обавештава о нама. Сада је кажу, она боље са здрављем, мисао је увек живахна, а перо хитро. Госпођа Грап није тако добро, пати од хематопатије у парафазии – што јој повремено јако смета. Може још да хода, вукући мало ногу. Говори и разуме што јој се говори са извесном тешкоћом, али је потпуно луцидна. Желе да ми будемо здрави.

Хаџи Тодор Димитријевић ми шаље свој *Правовисни билтен*. Ово је бр. 375–376 у XVII години излажења. Стално исправља Српску академију и Матицу хрватску и њихове речнике и издања. Овде даје трећи наставак свога *Животописа* од детињства и школских година даље. Описује путовање пешке у Београд, велике невоље у појединим местима. Његов професор српског језика у Београду др Максимовић им је говорио да у животу од одличних ђака ретко испада нешто нарочито, јер се истроше учењем. Сам Хаџи Тодор није могао бити одличан, јер је живео под врло тешким условима. Морао је да ради у кући, у винограду. Сећа се Живојина Рафајловића (официр, висок као Де Гол) који је био посланик, па министар просвете. У овом броју свог Билтена почео је да објављује и прве новогодишње честитке које су добили он и његови сарадници Милица Тошић, с којом нас је посетио пошто је добио *Ведрину* са посветом а ову посвету је објавио у Билтену са коментаром 6. јануара. Грапови нам поново пишу. Чули су од Мари-Ане за Стелине почетке астме. Један од њихових синова, кардиолог, им је рекао да се код деце астма успешно лечи. Сећају се свог боравка у Југославији особито гостовања, силом прилика, код неких људи у околини Лесковца, кад су имали квар у колима. Како госпођа Грап тешко чита, он јој прича о њиховим путовањима по Грчкој и у Југославији, гледају разгледнице и фотографије са својих путовања.

Жанине сестре Лепушка и Марица честитали су нам Нову годину на необичан начин. Марица је послала своје дивне комбинације са сушеним крупицама и гранчицама цвећа на белој хартији честитке. То су у минијатури оне комбинације природне по материјалу, вештачке по композицији од којих је направила око 50, по угледу на оно што је први пут видела у Данској, кад је тамо била као балерина.

Из Лондона, управо из околине, јавља се са жељама, својим и Динкиним, Никодијева Мака. Тамо је код Динке и Линдона, њеног другог мужа, после Кентове смрти. Мака је задивљена лепотом и чистоћом лондонске околине. Динка се придружила њеним жељама, захвалила на примљеној *Ведрини*, читаће радо.

Рођака др Јелице Петровић, коју смо летос упознали са њеним младим мужем, кад су били у Ровињу на свадбеном путовању и млада гђа Николић, сећа нас се и шаље нам, с мужем, своје жеље. У успомени смо јој нас двоје и „осунчани Ровињ.“ А ја се сећам њих двоје на каменитој и одиста осунчаној „плажи“ Монте.

Среда, 6. јануар 1971.

На Бадњи дан, дошли су нам Милош Слијепчевић и његова сестра, драга Боса. Милош ми је донео своју књигу о *Самобору*, родном селу Слијепчевића близу Гацког у Херцеговини – 250 страна велике 8'. Обећавам да му се реванширам кад буде штампана *Ведрина II*. Његову књигу је издала, као врло документовану, Академија наука у Сарајеву. Предговор му је написао проф. др Миленко Филиповић.²³⁸

Недеља, 10. јануар 1971.

Плачним гласом и сав загрцнут од узбуђења, мој пиротски друг др Јован Мишић, ми је телефоном саопштио да је умрла његова Тијана. Ја сам већ био то сазнао од Драге Цанић. Умрла је млада, у 63-ој години, вероватно зато што се даноноћно премарала негујући мајку од 101 године. Ту Христину, жену пок. Косте Николића, учитељицу, видели смо код Мишићевих пре неколико година, кад је још читала и јасно говорила. Пре три године су је из Градске болнице довели кући, и ту су поред ње пропадали млади, особито Тијана. Јова је утучен. Нисам га нашао у Бранковој 14, (био у 16) јер су га синови Драган и Душко, лекари у Немачкој сконили код сестре његове Загорке Боровић, да га не би узбуђивала свака нова посета. У кући сам између осталих, видео Станишу Костића и гђу Јелу. Драган је особито погођен, и тешко савлађује тугу, па му се плач претвара у урлање. Осуђује и себе и брата што су, као лекари, отишли у Немачку и тамо се настанили, а мајку оставили. Њихов пријатељ и рођак др Миодраг – Милош Вељковић је јавио да је умрла од емболије. Јова верује да је то могуће.

²³⁸ Миленко Филиповић (1902–1969), етнолог и антропологеограф, професор Универзитета у Сарајеву. Гл. дела: Височка нахија, Модрича, Дебарски Дримкол, Женска керамика код балканских народа, Вогошћа и Биоча, Галипољски Срби, Гласинац, Рама у Босни, Таковци, Обичаји и веровања у скопској котлини, Североисточна Босна, Белешке из Војводине и др. – *Мала енциклопедија*, књ. 3, 719.

Ушорак, 12. јануар 1971.

Погреб Тијане Мишић. Сам Милутин Цанић се дигао из кревета и дошао са Драгом на гробље. Биле су и њихове кћери Црна и Бела. Дошла је и Жана, из захвалности што су њеном оцу Милутину били Тијана и Јова. Преко свог обичаја, подигли смо покров да видимо покојницу. Била је нетакнута и лепа. Мирно је спавала свој последњи сан. У поворци нам је пришла Љиља Јовановић, Никодијева снаја. Отворено је говорила да са Бобијем не може да настави живот, јер се он опијао и злостављао је. Жалила се да је инфантилан. Ја сам је кориговао. Вероватно је, да је она била развијенија од њега, кад су се узели, и да је имала власт над њим. Али се он касније јако развио, сазрео је, постао мужеван и сигуран у себе. Више није хтео и неће да јој се покорава. Зато је и његова страна обнове брачног живота немогућа. Штета је због деце, а и Љиља је млада, неизживела, а под великим теретом двеју кћери којима све више треба. Кад смо се растали после спуштања у гроб, Жана и ја смо продужили према Маричином стану у Димитрија Туцовића ул. 44. Шетали смо улицом и разговарали о *Ведрини II*. Скренуо сам Жани пажњу на моје тројство радљубав-бог (тачније – вера). Зажелео сам да ту другу књигу чита пажљиво, кад је већ није видела у рукопису (две звездице кад буду читаћемо пре штампања!) Наћи ће много ствари из наших разговора и разумеће мој начин живота и моје односе са људима и са женама.

Четвртак, 14. јануар 1971

У четвртак 14. јануара, послао сам штампарији у Прешеву 750.000 динара и рукопис *Ведрине II*. Тиме сам стварно склопио уговор и прихватио сам њихове услове и поступио по њима: новац пола и рукопис цео половином јануара. Сад они имају да испуне уговор.

Вечерас су код нас у посети Милутинова жена Роса, са кћерима Жаном, Лепом и Марицом. Причају нам да је синоћ у Београду свечано дочекана православна Нова година. Теразије су биле окићене сијалицама као за званични дочек, а кафане су биле препуне. Свет је, кажу, био весело и бучан.

Петак, 15. јануар 1971.

Изнаенађење: дошле су нам Данине сестре од стрица – Беба (Јелица) и Нада. Оне се одавно спремају да дођу и увек их нешто спречи. Било је уговорено да у септембру будемо заједно у Масато 4, у Ровињу, али се Беба разболела од очију, па је то отпало. То су дивне девојке, али су некако сметене и неодлучне. Готове су да полете свакоме у помоћ, особито у

болести, али никад не траже да њих неко помогне. Стално зову у госте, а никад не дођу да се одморе и почасте код рођака и пријатеља. Нада се занима и за политику, иако се не слажемо у погледима и проценама.

Недеља, 17. јануар 1971.

Вељко Ковачевић, такође редак гост. Он се везао за Ђиласу и више не долази на разговор. Ја опет о Ђиласу с њим никад не говорим. Он игра на ту карату. Овога пута смо се потпуно сложили у расуђивању о светској ситуацији. И он сматра да нема велике силе која жели распад Југославије, и да САД и СССР баш раде на њеној целини, и свака са свог становишта и у свом интересу, садашњем или будућем. О унутрашњим питањима су нам погледи такође били идентични. Задовољан је и својим кћерима – Јованком и Вером. Лепо су училе и имају успеха у својим позивима. Једна се чак одликује у Америци.

Били су нам и Власта, Бојка и Срђан. Види се да је семестрални распуст. Милан и Дафне су са Стелом опет отишли на одмор у Стари Град на Хвару. Лекарка др Мира Драшкоци, због мале, даје боловање младој мајци. Налази да Стели море чини добро. Дафне се опет жали да тамо има кијавице и мале нападе астме. Можда би било још горе у Београду – да не иде у топли крај сваке зиме. Срећом, Дафне уме сама да је лечи помоћу калцијума јој ублажава нападе.

Понедељак, 18. јануар 1971.

Сахрањена је гђа Јелена Вуковић, Љубичина мајка. Морам рећи да у тој смрти гледам спасење за Љубицу. Ваљда десет година је заробљена, везана за Београд и за кућу, не иде на одмор, сваког дана мора да буде код ње у подне и у 20 часова. Она сматра да јој је то дужност, а генералица је постала право дете, које не уме да живи без мајке, има жену која станује с њом али то јој није довољно. О њој се стара и Страхиња, чак јој је уступио свој стан, а сам се сместио у њен, тешњи и гори. Превелике жртве! Љубици је било пријатно што ме видеља, и показала ме сестричини Мињи и сестрићу Воји. Миња је лекар у Лондону, а Воки студира птице са великим жаром.

Синоћ су нам били Добрила и Влајко. Они се држе „протокола“ и сваку нашу посету ревносно узвраћају. Ипак сам ја код њих редовнији гост, јер одем у Балканску 28 кад год идем на Нови Београд, крајем месеца, да прими „сталну државну помоћ“. Говоре благајници да ће ми повећати са 1.200 на – не знам колико. Мој једини партнер на томе платном списку Ђорђе Карађорђевић добија више: сада 300.000 [старих динара]. Никад

га не срећем, па ни његову супругу Радмилу, јер они увек дођу који дан раније него ја.

Данас нас је посетио Јова Мишић, седам дана после Тијанине сахране. Никако не може да дође себи. Синови су се вратили у Немачку, и он не може да издржи у старом породичном стану, па се населио код сестре Загорке. Он је с њом врло везан, јер је много за њу учинио кад је била девојка и кад се удавала за Перка Горовића. У ствари он није никакав Горовић нити уопште Пироћанац по рођењу, његов отац је дошао негде из Србије и служио је код њих Горовићевих годинама. Усвојио је њихово презиме, као кнез Милош свога господара Обреновића. Загорка има кћер у Америци, сина Јоцу, вештог трговачког службеника, светског човека, и млађег који ваља много мање. Мораћемо да одемо до њих у Кнез Даниловој улици. Јоца има симпатичну младу професорку енглеског језика Бису, коју сам видео у Милићевој кући, како храни стару Христину. Ова је, несвесно, доживљавала свој учитељски позив, гласно је наређивала ђаку да на табли напише Христина Николић, укоривала ученике, давала поуке и наредбе. У истој соби, поред бабе и Бисе, седели смо ми и говорили о тој наглој смрти. Ја сам тихо разговарао са Станишом Костићем, који је са Јовом друговао у Скопљу кад су завршавали гимназију. Ово вече ми је било стално на памети док је са нама сада седео Јован Мишић и причао о сложеном браку и љубави са Тијаном. Пре ње није познао жену, током заједничког живота никад није пожелео другу жену. Прави идеалан брак.

Среда, 20. јануар 1971.

Из Опатије, где је лечио таласитерапијом срце код др Плавшића, јавио нам се Пера Антић Радмилин други муж. Одржава везу са нама, колико због Радмиле, која се осећа занемареном од остале фамилије, толико из поштовања према нама и због разговора са мном. Он је био порезник, али се за све интересује.

Из Париза се јавља, разгледницом са *lu Saintes Marelle*, Мари-Ана, да би испричала како је на париском Базару ословила два младића који су учинило јој се, разговарали српски. Није разумевала ниједну реч, али јој је музика говора личила на српски. Казала је то и тврдила: да сваки језик има своју музичку особеност. Ословила их, и показало се да су одиста Срби. Запањили су се кад је поменула Београд, где има пријатеље. Нису знали ништа из књижевности. Један је био кројач и рекао да ће јој сашити костим у Београду. На првом штанду је купила брошуру Тејара де Шардена *Le Phenomène humain* [Људски феномен] и дала им за нас. Кад се вратила кући, нашла је писамце од Ивоне, којој сама никад није писала. Ивона се извињавала што тек сада пише. Одговориће јој.

Четвртак, 21. јануар 1971.

Из Вашингтона од гђе Мери Марком пошло је писмо којим захваљује за нашу новогодишњу честитку у облику албума са иконама и сликама. Уживаће да то посматра и чува. Дуго је боравила у Бугарској и блиске су јој те ствари. Београдске музеје није стигла да прегледа, па ће јој ово заменити. Зима је била код њих неуобичајено хладна. Како је код нас?

Петак, 22. јануар 1971.

Сахранили смо Радоша, брата Свете Анђелића. Умро је у Београду од рака. Браћа се нису најбоље слагала, јер се Радош занео за Партију. У почетку је имао неку улогу, па су га истиснули млађи и мање скрупулзни. А његова и жена и кћи су се отуђиле. Света се ипак одазвао, посетио је брата у Чачку и касније у болници. Сахрана је била пристојна.

Субота, 23. јануар 1971.

Беба и Жика су нам довели париску Југословенку Иванку Berthelat. Родитељи су јој београдски ранији новинар *Времена* Матекало. Она је удата за Француза инж. унутрашње архитектуре. Лепо раде и зарађују. Имају развијен друштвени живот којим она управља. Одушевљена је Југославијом, али се у Француској често стиди: наши су тамо мангупи, нерадници, макрои, особито на Ривијери. Разуме их кад говоре и згражава се чиме се баве и од чега живе.

Недеља, 24. јануар 1971.

Добрила и Стошић враћају Бленово писмо које сам прочитао Сташи, гђи Деси и Олги, па сам га поверио и Стошићевима. Бленово писање је Драгог вратило за 50 година унатраг и оживело оно најлепше – нашу младост. Они су га тражили у Паризу пре неколико година, узалуд: био је на путу. Дани саветује да мало обузда то „своје увек младалачко срце“.

Из Нишке Бање нас поздрављају Буда Стојановић, робијашки колега из Нозрине код Алексинца.

Уторак, 26. јануар 1971.

Пошло је из Јоханесбурга писмо Милкице Стакић. Обрадовала је наша честитка за Нову годину. Жао јој што Дана пати, а за Стелину астму и она верује да ће са временом ишчезнути. Она је током 1970. изгубила брата, умро је у Аргентини. На два дана пред свој полазак за тамо стигла је

страшна вест. Она је ипак отишла и остала месец дана са снајом. Сад је још већма усамљена. Остао јој је само Микел, у Београду, па ће гледати да дође летос.

Понедељак, 1. фебруар 1971.

Бата Шојић нам је довео свога зета, мога ранијег ученика Франа Брничевића, од кога сам недавно добио *Пољачки зборник*. Ту је једна врло богата библиографија о томе крају и о чувеном статуту, и то је његов допринос. Лепо смо разговарали. Кад сам питао зашто не траже аутономију за Далмацију, насмејао се: *Каква аутономија, Бог с вама! Како бисмо ми Далматинци онда владали Хрватском!?"*

Уторак, 2. фебруар 1971.

До 2. II још није Прешево потврдило пријем рукописа и новца. Телеграмом сам то тражио, као и прве коректуре. Сумњива ми је њихова ниска цена.

Данас Жана ступа у болницу ради операције чукљева на ногама. Досадило јој да носи широке и неукусне ципеле. Нада се да ће се то успешно обавити.

У фебруарском броју свога „Правописног билтена“, Хаџи-Тодор наставља „Животопис на смрт осуђеног“. Враћа се на врањску гимназију и исмева „скроз одличне“ ђаке и професоре виших разреда, где је било и „женскиња“.

Среда, 3. фебруар 1971.

У Дижону је умрла Бленова жена *Mari-li omse Jovy*, коју смо Дана и ја једини пут видели у Неверу, где је Леон био професор, кад смо, за време светске изложбе 1937, отишли да их посетимо. У карти штампаној, којом саопштавају ту смрт, видим имена његових унучића, децу, снаје, супруге сина *Denis-e Catherine, Français* и *Emmelud*, и њихових деде и бабе *Georges Caylos*, код њихових родитеља и други рођаци. Погреб је био 6. фебруара у Дижону, а сахранили су је у *Fontaine-les-Dijon*.

Кад сам се вратио кући, нашао сам посетницу инжењера-економисте Станислава М. Велимировића, најмилијег од шест синова пиротског свештеника Милоша. Изишао је из затвора (србовање и чланак о пружи Бар–Београд у америчком листу – издавање државне тајне). Дошао је, центлмен какав је био, да захвали што сам се код брата др Милутина, интересовао за његову судбину. Није ме нашао, па је оставио своју

посетницу. Дивни Суце, тј. Срце, како га зову његови пријатељи и још ближи.

Војин Царић даје нов списак људи којима треба послати *Ведрину* у Сомбору, Новом Саду, Београду, Дубровнику. Да не наведем по чијој препоруци шаљем, јер „људима више годи“ кад изгледа да сам их се ја сам сетио...

Четвртак, 4. фебруар 1971.

Пишем Милошу Слијепчевићу (Перином и Борином брату), пошто сам прочитао монографију *Самобор*, село у Горњој Херцеговини. „Прочитао сам сваки њен ред и мало коју значајну реч нисам подвукао“. Подигао је овом књигом себи трајан споменик. Овакво обиље података нигде нисам нашао. Приказивао је и описивао их и објашњавао порекло сваке појаве, установе и праксе. Цвијић ми је некад замерао што се не посветим етнологији и доста је на том пољу очекивао од мене после чланка „Шумадија без шуме“ у *Полиџици*. „Нека би он наставио с тим.“ Од овог писма откуцао сам један примерак за Босу.

Воја Вељковић, адвокат, радикал из Ниша послао ми шест густо куцаних страна својих утисака после читања *Ведрине*. Он у ствари кратко препричава поједине главе и одељке. Негде ставља и критичке примедбе. Не треба пустити на вољу студентима у побуни, јер су млади „неспособни да схвате живот“ и да треба бити у томе „опрезан према њима:“ живот није песма него је пун тешкоћа, бола, борбе и патњи. За суровости у животу омладину треба припремити. – Одушевиле су га странице о биљкама и животињама, о селу и сељацима. Пало му је у очи да ја препоручујем да се упознавање Запада почне у Грчкој или у Чехословачкој. – На петом полутабаку прелази на општи поглед на *Ведрину* – „опсервације и критику“.

Упоређује је са Уводом у филозофију од Вилхелма Јерусалима.²³⁹ То је, мислим, „нов начин писања политичке историје своје земље и појединих делова историје других народа.“ Пита се да ли сам ја увек био оптимист, или ми је то дошло од животног искуства, или је [сам] такав постао после робије, као што болесник тек кад оздрави схвати вредност живота.

²³⁹ Вилхелм Јерузалим (Wilhelm Jerusalem, 1854–1925), аустријски филозоф и педагог; тражио је промену система образовања у Аустроугарској, посебно се интересовао за образовање мањина; написао је монографију о образовању глувослепих; сматра се да је открио књижевни таленат Хелен Келер; развио је аустријски правац филозофске методе прагматизма, а превео је и Прагматизам Вилијама Џејмса. После Првог светског рата професор је филозофије и теорије образовања на Универзитету у Бечу. Гл. дела: *Увод у филозофију, Критички идеализам и чиста логика*.

Из Будве се јавља Војин Царић и жали што му *Ведрина* није поред њега, да би навео своје забелешке на маргинама. Мисли да су „они силни цитати сувишни (Сећају га на Едварда Кардеља). Али је за њега била „песма над песмама оно поглавље где нема цитата“. Вероватно Глава „Природа и цивилизација“ коју је Бора Глишић прогласио за „генијалну“ још кад је читао у рукопису. Његови рођаци су одушевљени мојим посветама, а нарочито музичар Винко Жганец,²⁴⁰ сем што одбија да је он сам „велики“. – Воја ми притиче у помоћ, хвалећи и друге композиторе (Мокрањца, који „своје знање и умјеће калемиле на домаће стабло“). Опомиње ме да проверим у некој географији своје наводе о Кордиљерима и Андима. Зар су Припретске мочваре на северу међу тундрама? Не слаже се са Тихомиром Ђорђевићем²⁴¹ и са мном да у Црној Гори има више вододелница: само је то Чакор у целој Југославији. Ту Воја сигурно грешу.

Субота, 13. фебруар 1971.

Пишем Леону Блену после вести о смрти његове жене. Колико смо се обрадовали његовом дугачком писму од 30 децембра, не само Дана и ја него и Вулић и Стошић – толико нас је ожалостио извештај о трагедији Мари Лујзе. Одмах сам однео извештај карту црно уоквирену Вулићу, а код њега сазнао да је Стошић имао грч у мозгу. Отишао сам у Марка Орешковића 18. али је Столе био још у болници. Добрила ми је рекла да није изгубио ниједну од менталних способности. Дана није могла да иде са мном, јер се и сама не осећа добро. За Бленов бол и губитак немам довољно речи. Молим га да нађе утеху код свога сина Дениса и његово троје деце. Да бих га разонодио причам му о недавној преписци са Жаном Помијеом, са Колежа де Франс. Враћам се мало и на госпођицу Алис, сада гђу Хоноре, која нам је у Клермону предавала енглески. Како ме је тражила и пронашла. Дописујемо се и са Marie-Anne Carroi, која се, заједно с њим, борила преко штампе за мене 1932. и 1939. кад су ми судили у Београду. Најзад му кажем неколико речи о Ивони. То су једине везе наше са Француском, сем Розенфелдових.

²⁴⁰ Винко Жганец (1890–1976), хрватски етномузиколог, члан ЈАЗУ; бавио се скупљањем, обрађивањем и проучавањем музичког фолклора. Зборници: Хрватске народне пјесме кајкавске, Народне попијевке Хрватског загорја, Међумурје у својим пјесмама, бројне етномузиколошке студије и др. – *Мала енциклопедија*, књ. 1, 775.

²⁴¹ Тихомир Ђорђевић (1868–1944), српски етнолог и фолклорист, професор Филозофског факултета у Београду, академик. Уредио је више књига Етнографског зборника САН. Гл. дела: *Македонија, Из Србије Кнеза Милоша, Наш народни живот, Природа у веровању и предању нашег народа, Србија пре сто година* и др. – *Мала енциклопедија*, књ. 1, 702.

Истог дана сам написао и Бленовом сину Denis-у у Брисел, да му изјавим наше саучешће. Оцу ће бити најтеже, сам је и далеко од сина и унучића. Ако се удаљи од Дижона неће моћи да се посвети историји тога краја. А у раду би нашао утехе. Изражавам наду да ће нас Денис посетити једном кад буде у Бечу послом и дајем му адресу и број телефона 662-528.

За 14. II. ме позивају ваљевски Млади истраживачи, који су ме примили у своје почасно чланство на својој Скупштини у просторијама Дома омладине у Ваљеву. Захвалио сам, али им не могу доћи.

Истог дана се јавио из Будве Воја Царић, дајући адресу (Хотел интернационал) да бисмо и ми њему писали...

Понедељак, 15. фебруар 1971.

Биса из Банатског Брестовца, жали се на Смиљино оронило здравље, а вечито су у раду и бризи. Пита да ли нам је Иво Драгомира Милосављевића јавио да је умрла и његова мајка Јула, на Божић. (Јесте).

15. II. сам послао Прогресу (у Прешеву) други телеграм (после захтева од 2. II. да потврде пријем рукописа и 750.000 – да шаљу прве коректуре): 14. I. послао 7.500 за вас Народној банци Бујановац, и она потврдила пријем.

Војин Царић, пола у шали, пише да је ожалио неколико „покојника“ за које је касније сазнао да су живи: Георгије Острогорски,²⁴² Драгољуб К. Јовановић, Јован Сремац,²⁴³ Лазар Грубић.²⁴⁴ За Сремца нема његове кривице, пошто га је неко злонамерно обавестио. Али синовац Стевана

²⁴² Георгије Острогорски (1902–1976), византолог, професор Филозофског факултета у Београду; директор Византолошког института САНУ, члан САНУ и већег броја академија и научних удружења у земљи и у иностранству. Бавио се највише економском и социјалном историјом Византије, питањима идеологије и устројства државе, посвећујући посебну пажњу византијско-јужнословенским односима. Гл дела: *Сеоска пореска општина у Византијском царству X века, Студије из историје борбе око икона у Византији, Автократор и самодржац, Византијске катастарске књиге, Пронија, Проблем из историје византијског сељаштва, Серска област после Душанове смрти, Историја Византије* и др. – *Мала енциклопедија*, књ. 2, 900.

²⁴³ Јован Сремац, брат писца Стевана Сремца.

²⁴⁴ Лазар Грубић, човек који је могао да покреће људе у акцију. Први је покушао да створи левицу у Савезу земљорадника, први је организовао репаре, произвођаче шећерне репе у Бачкој и подстакао зидање мале сељачке фабрике шећера у Сивцу. Ни на чему, међутим, није остајао, за разлику од брата Душана, који је био много истрајнији, ратник и инвалид из Првог светског рата. – Д. Јовановић, *Политичке успомене*, књ. 12, 64.

Сремца је био довољно духовит да себи ода почаст минутом ћутања и да позове све скупљене да узвикну „Слава му!“. Још се жали да му није стигло пола књига (мислим *Нови Анџеј*) док је његовим синовима стигло.

Као сваке године, средином фебруара др Вера Златарева (Геновски) нам честита пролеће, по бугарском рачунању. Поздравља „целу велику породицу“.

Недеља, 28. фебруар 1971.

Леон Блен, из Дижона, одговара на моје писмо. Дубоко је био дирнут. Пре 3 недеље је изгубио Мари Лујзу. Збуњен је до те мере, да упркос очигледности – понекад сумња да га је задесила таква несрећа. Није је ни по чему могао очекивати. Њу је од јуна лечио један сусед лекар од 48 година, па је умро, што је Мари Лујзу јако потресло. 7. јануара други лекар је нашао едем на стопалима и на ногама, али лечење је било сувише болно. Кардиолог је нашао инсуфицијенцију срца и препоручио лечење 15 дана на клиници. Убрзо после 31. јануара осетила се боље. Клиника је нова, држе је калуђерице, али се она ипак боље осећала на другој клиници у јуну. 2. фебруара је читала свој Експрес – претплаћена и одлично упућена у догађаје, тражила да јој донесе *Манон Леско* од Превоа²⁴⁵ – да поново прочита неке странице. Дакле могао је бити спокојан. У идућу среду је нашао у бедном стању, главобоља ужасна, гађење, неодољиви болови, а кардиолога није било. Леон је био сам с њом, изгубила је свест. Очи јој се изврнуле. Кардиолог је дошао, њега отерао из собе, и мало касније саопштио да је све свршено. Леон јој је затворио очи. Како објаснити такав крај? Тога јутра се сукобила са „сестром“ и то је страшно узбудило, повећао се притисак и као да је кренуо један суд.

Брзо су сви његови и њени стигли. Погреб је био скроман. Кратко опело, из поштовања према њеним родитељима, а и сама се пред крај трудила да у нешто поверује. Мрзела је „као и ја“, велика градска гробља; зато почива на гробљу једног суседног села, у стени издубљеној, где ћу, „по договору, и ја доћи“.

Није хтео да остави Дижон, да иде у Брисел, Париз или у Тулуз. Седам година су овде живели, па ће још остати, а касније ће вероватно у Брисел, код деце. Пријатељи су њихов брак сматрали идеалним. Седам година у пензији су их још више зближили. Сада има само два пријатеља, раније његови ученици, верни и захвални, обојица професори у главном лицеју

²⁴⁵ Прево, опат Прево (Prévost d'Exiles, или abbe Prévost, 1697–1763), француски књижевник. Писац углавном сентименталних песама. Главно дело му је роман *Манон Леско*. – *Мала енциклопедија*, књ. 3, 78.

Дижона, људи од акције 60 година. Још мора да узима средство за спавање и пита се како ће отићи унуцима без њих. Стошићу саветује да узима оно што је сам испробао 1965: 3 пута дневно по таблети 0,020 г. Cinnarizine по 0,200 г. Acéfyllinate d' heptaminol. Да избегава хладноћу испод 0: сунце и да носи црне наочари на великој светлости. Чека повољније вести о Данином здрављу.

28. јануара је послао из Париза Милан Живадиновић карту да захвали на мојим картама и да наговести нову паљбу у новинама *Minute* (крајњу грчевиту) реакцију *Monde* свакодневно.

Понедељак, 1. март 1971.

Већ 1. марта су Хаџи-Тодор и његова сарадница Милица Тошић честитали Дани Дан жена. Смејем јој се и предлажем да људима захвали. Она одвраћа да не признаје те измишљене празнике.

Среда, 3. март 1971.

Из Шатијона, Ивона се жали на сивило и хладноћу, „на суморност, која захтева челични морал“ да би се савладала клонулост. Зима јој је била тешка, физички и морално, оставља јој горак укус и свест да узалуд живи. Брине и за нас, јер одавно нема вести, од почетка године. Зацело нам време брзо тече, часови су испуњени, мада не увек занимљиви.

Видела је Мари Ану, после тешког договарања јер је она често путовала до Ланжеа и натраг. 25. II. је најзад нашла код куће, причале су, без икакве нелагодности, тако јој се бар чинило, и чак са великим задовољством. Сетила је се, нејасно, али одређено у погледу црта, надала се да види жену стару, мојих година, оронулу још више због болести. Била је у грипу и доста је она уморила. Позвала је да дођ, ако може, у Шатијон пре Ускрса, кад она креће кући. М[ари] А[на] је „фина, слабашна, али имају толико заједничких тачака, па је контакт био лак и за њу благодворан“ – пише Ивона. Оставила јој је моје писмо, не знајући да је то била копија. Једва чека да оде у Карантек, јер је посете Паризу замарају, а живот у предграђу је монотон. Тамо ће ускоро пролеће, кућа је зове, врт такође, а они су њој потребни. Она је потребна и брату Лују поред кога заборавља закучасте и лажне људе, који су већина. Политичка клима у Француској је тешка и мучна, не одушевљава ни унутрашња ни спољна политика. Није ни јасна. Већина Француза желе само поштену управу, а гади им се византинизам партија. Шта то бива са нашим универзитетима, „јесмо ли изгубили здрав разум?“ Међутим, М[ари] А[на] и она верују у своју земљу. Младима је потребан један идеал. „Ми смо то имали, и кад

би један идеал изгубио оправдање, налазили смо други“. Као Енглези, и Француска је постала „мала земља“ у свету, пита се да ли је добро изабрала своју улогу. Говори се о франкофону али шта остаје иза те речи? Жалосно: Алжир је тежак, охол, безобразан, фанатичан. Она мисли да никад није објављен цели текст авијонских уговора. Болно је било слушати, на телевизији, распру између Рејмонда Кертијеа и једнога од твораца тих споразума. М[ари] А[на]. и она су сањале о нечем лепом: да нас двоје доведу у Француску – код једне, код друге. – Ићи ће у Гранд Пале да види 8.000 год. културе у Југославији.

Воја Царић се јавио из Будве. Кажу му да је тамо март најгори месец. Препоручује да ја Дани честитам Дан жена друкчије него честитком као они већ цвећем. Пише нама да се осећа мање усамљеним, али ипак виђа пуно људи, знаних и незнаних. Свет је мали. Упознају га са неким дамама које он познаје већ 50 година. И други су читали оглас о мојој „смрти“, па су задовољни што се не односи на мене.

Мића Марковић из Јовановца се извињава што ми није одговорио на дописницу: имају много послова. „Посо велик, фајда мала“. Његова кћи Лела је у Шведској. Шаље ми једну своју песму од 22 маја 1969: „Хумореску“ – Крагујевачке фабрике дарују Јовановцу своје отпатке и ђубре. Обећавају и антисептичку јаму, ако их дотле смрад не угуши.

Петшак, 5. март 1971.

Пише из Крагујевца Јова Радуловић, и шаље три нове песме, после Арабеске: „Људски дух“, „Ћирилице“ и „Проклето наслеђе“ (можда, као наслов читајући штампу инфаркт сам добио – последњи стих). А дневну штампу лекар му препоручио кад је пао у постељу. Ова песма је од 24. фебруара о.г., а „Људски дух“ је од 28. децембра – посвећена је мученим и палим за слободу мисли: људски дух – вечан неуништив – нису победили ни Сибири, ни Синг-Синзи, ни Таури ни Бастиље. „Ћирилице“ је од 7. II. о. г. од Ћирила и Методија до данас, ћирилица се тешко пробијала. Вук је поставио у новом руху. Сад је комунисти тако гуше али – „на спрам врагом, ипак, ти нећеш умрети!“

Био је у болници 15 дана, сада лежи код куће. Завиди једном другу који је њега сажалевао, а „здравље црвенога“ отишло за два минута. Сада Јово завиди њему, а, вели и мени што сам „јунак“.

Понедељак, 8. март 1971.

Драго Шаркић из Јање, одговара на моју карту коју је нашао кад се вратио из Зворника. Место операције простате лечили су га електричним

паљењем. После три дана је отпуштен. Тражио нас је код куће после болнице, али никога није нашао. Долазиће на контролу свака два месеца. Син је био на зрачењу и ићи ће на контролу.

Ушорак, 9. март 1971.

Већ 9. марта сам отписао Јови „песнику-народоугоднику“. Још нисам стигао да хвалим *Арабеску* иако је читам наглас многима, кад он долази са нове три песме! Њега су, чујем од инфаркта лечили вискијем и другим јаким пићима. Ја се одржавам духовним напором и умереним физичким радом. Можда зна да је цело тело Томаса Мана било склеротично, али се при аутопсији показало да му је једино мозак био нетакнут, зато што га је цело века замарао. Слично је са мојим очима. Увек сам претеривао са читањем, а и сада читам и пишем без наочара, најситнија слова. Јова се одржавао својим ведрим духом, шалама и заузимањем за људе. Ко га није познавао, а читао је *Арабеску* закључује да је добар и племенит човек пун љубави за људе и жене, девојке и децу – и разумевања за свачије јаде и невоље. Мислим и на његову племениту Олгу и одану свастику Магду, а чујем да има дивног сина и одличну кћер. Жао ми је што никад нису дошли да их упознамо и заволимо.

Војин Царић у честитци Дани за 8. март помиње Прекодравца, сада Радованова, који се у мене „куне“. Кад сазна његову адресу, јавиће да му пошаљем књигу. Он је био пријатељ пок. Славка Царића, Војиног брата и сарадник пок. браће Малетић.

Истог дана пишем другом песнику из Шумадије које није Гружа и не припада „гужанској“ школи, као ни Срба Митић, из Стига, који ствара конкурентску стишку школу и покреће часопис *Стиг*. Мића Марковић се жали на „дарове“ Крагујевца, али и Београд је загађен. „Срце ме боли кад унуку враћам из забавишта и проводим кроз улице пуне дима, испарења и отровних гасова.“ Њих у Јовановцу ипак освежавају околне шуме и ливаде. Нека чува своју Милицу; шта ради Лела у Шведској? С ким је отишла, има ли деце, колико ће остати? Вук Продановић је био болестан, па је отишао на море, код ћерке. Радомир је био овде због болести Тошиног сина, доброг Ивана.

Још једно писмо 9. марта: Микици Велимировићу, пошто сам прочитао његову збирку приповедака из лекарског живота *Међаву*. То ће бити једног дана документ о тешким условима под којима су живели сељаци и њима најближа интелигенција – учитељи и лекари. Збирку је прочитао и др Јова Мишић и такође је врло задовољан. Сада заједно апелујемо да на исти начин прикаже свој боравак у Јагодини и рад у тој околини. И тимочки и моравски свет је сличан нашем у пиротском крају, а он је дао лепо и

пејзаже и свеле и мрачне стране дивљине и питомине, – које се стално смењују. Одужићу му се кад се појави друга књига *Ведрине*. На крају сам се сетио његове једине живе сестре Љубице Попадић и њене кћери, као и Станислава, кога узалуд не зову Срце... Дана је читала нешто од *Међаве* и спрема се летос све приповетке да прочита. Изгледа да ћу настрадати са Пршевом. Шта ми је требало да тражим рђаве поред добрих.

Петак, 19. март 1971.

Посетио нас Милосав Ђурчић-Сеља, инжењер из Крушевца. Овога пута је дошао без супруге др Вере. Новац за књиге није слао, али је сада дао у готовом 20.000, за сва ранија и каснија издања... Он остаје фанатичан сељачки борац, али врло опрезан. Задовољан је што сам успео да објавим *Ведрину*. Нема начелних замерки, иако је идеолошки на крућој сељачкој линији.

Понедељак, 22. март 1971.

Умрла је моја симпатична рођака и даља сестра од стрица – Чича Васка – Деса, удата Матејић, – по Брани, финансиском службенику, који је умро пре неколико година. Имају четири сина: двојица су у Јужној и Северној Америци (Милорад и Велимир) а двојица у земљи, Бошко и Зоран. Чича Васко је после смрти њихове мајке, узео једну врло добру жену, Зору, и они су је поштовали као мајку. Синови су сви ожењени (Веља северном Американком). Деса је добила шесторо унучади (само један мушкарац – Бранислав). Остале су две сестре Лепа и Буша (у ствари Василија) и два брата Никола и Драгомир (Бата). Деса је била фина, образована, дивна мајка. Умела је да буде срећна чак са доста пустим и самоувереним Браном, јер је све савлађивала трима групама вредности које ја истичем и проповедам: ведрина, мера и доброта. Најстарија унука је добила њено име: Десанка. Данас је био погреб. Дана је била слаба и није могла да дође на гробље, а сви смо Десу волели.

Истог дана су београдске *Новосћи* донеле необичан чланак са фотографијом породице нашег рођака др Благоја Стефановића, сина Слободанке Денке и Ненада. Ево пуног наслова: „Познати борски специјалиста др Благоје Стефановић носи хумани рекорд: Пацијентима – и своју крв. Зашто пацијенти из Ниша, Приштине и неких других градова Србије долазе на лечење код уролога у Бору“. На слици су, поред Блашка, његова жена, Нада, из Лужнице, њихов синчић Бата (Драгослав) и близанци Предраг и Ненад – сасвим мали. Нада и Блашко често нас посећују и скоро увек доводе и Бату. Са њима некад долази и Блашкова

сестра Смиља, ревносна бабица и велики политички борац. Развела се од доста млађег геометра Ужичанина, Десимира Кораћа, јер им се нарави нису подударале. Сада је опет сама и доста начетог здравља. Нада као да је љубоморна на Блашкову породицу, јер налази да су они сувише везани једно за друго. У Новој Махали у Пироту Денка и Ненад воде узорно пољопривредно газдинство, са сином Блашком и снајом Будом, који имају два сина. Раде много, али имају све. Сазидали су ове године и велику лепу кућу, на спрат. Баве се највише млекарством: имају 9 или 10 крава.

Пењак, 26. март 1971.

Писала је Мари-Ана једну густу карту, овога пута изузетно без слике. Она нас иначе обасипа дивним фотографијама, уметничким албумима, књигама филозофским и уметничким. Сада ме је претплатила на *Фитаро лиџерер*. Долази већ годину дана. Сада се тај недељник укида, и она ми јавља да ме је претплатила на број од среде где има књижевно-уметнички додатак. Ја сам је молио да то не чини, јер једва стигнемо да прочитамо недељни избор *Монга*. Одлучно пише да ће бити „дубоко љута“ ако одбијемо овај њен поклон. – Каже да је добила тога дана две наше пошиљке, а пре тога врло љубазно писмо од Ивоне, пре но што је кренула за Карантек 25. III. Она је управо онаква како је замишљала према нашем приказу и према моме „роману“ *Нова Изолга*: врло драга и врло сентиментална, у незгоди због усамљености. Али, „поред најбоље воље, нисам ја та која могу да је задовољим, ни у ком погледу.“ Предложила јој је да се нађу на „огромној југословенској изложби“ у Великом Палеу, али није могло да се удеси. Сама мора да се одмара по 3 сата дневно и то јој прождире дане. Кад ће се ослободити тога (неопходног) терета? Штета је, каже, што је *Ведрина* на српском. „Зар нема лека?“ Пита шта мислим о њиховим општинским изборима из којих су комунисти изашли нешто ојачани. Она сматра да ти избори нису ни тако добри ни тако рђави како неки тврде. На Западу економска криза расте. Енглеска темељно мења своју инфраструктуру, иако се непрестано жали да је сиромашна. Њен посинак Жан-Пол чека да се реши криза у Пакистану да би се тамо вратио на посао. Мисли да је одвајање западног и источног дела неизбежно, из многих разлога. На крају пита да ли смо се званично обавестили да ли можемо добити пасош. Њих две се договарају да нас позову у госте...

26. марта пишем директору штампарије „Милешево“ у Пријепољу и тражим последњу цену за другу књигу *Ведрине*, све исто. Ја бих послао рукопис и половину цене, ако се сложимо. Цену тражим по штампаном табаку за 2.000 примерка.

Субота, 27. март 1971.

Данас је стигло из Шатијона Ивонино писмо од 24-ог. Тешко јој је и тужно што одавно нема вести од нас. Да нисмо болесни? Губи се у претпоставкама, пошто је зима била оштра. Срела се са М[ари] А[н], и познала је, после студентског виђења. Слажу се у многим стварима, али се у другима разликују а ми смо то морали опазити одавно. Она је примила најљубазније. Направиле су план, да нас доведу себи. Има тешкоћа, али јесу ли непремостиве?

Мари Ан је слаба, и замарају је путовања до Ланжеа и до Париза. И њених пет спратова у Паризу! Она сама иде у Карантек, где пуца чувено бретонско пролеће. – Ишла је у Гран Пале. Гледала је пажљиво, и лепо се сналазила, јер познаје нашу историју. Неки турцизми јој се нису свидели, јер су банални. Верује да су нам Турци оставили нешто боље од намештаја сумњивог укуса који је изложен. Наши примитивци који су јој се свидели у Београду, као да губе невиност надахнућа и свежину првог потеза. Као да им прети опасност да се комерцијализују. Изложба је била одлично организована. Међу Југословенима наишла је на неког који страшно личи на мене, – као да је мој двојник. Умало што му није пришла. „Ви сте Србин, ви сте из Пирота“. Задовољила се да само замисли ту храброст.

Свет изгледа жалосно, а Француска има велике проблеме. Верује да ће она наћи свој пут и да ће ограничити штете које јој наноси амерички утицај. – Одлази у Бретању и радује се друштву „младог“ брата и снаје, њихове кћери и зета, који је агреже енглеског, спрема тезу и шаље јој плоче, пошто сам свира на оргуљама и на клавиру. Грли нас с љубављу, али не врло весело. „Хоће ли твоје стварање, Драгољубе, бацити у заборав тако дубоко укореењено пријатељство?“

Петак, 2. април 1971.

Из Осијека пише Јанко Ђукић, необичан човек који се бави изучавањем пасијанса. Има неки свој метод и израдио је књижицу, коју штампа о свом трошку. Бави се и шахом, компонује шаховске проблеме. Недавно је читао чланак о мени у *НИН*-у: „тима вам је учињена само услуга, јер се плаћа промашај.“ Сам се неће упуштати у политику, пошто је прочитао роман Болеслава Пруса *Фараон*, где је нашао „много сличности с нашом ситуацијом“.

Среда, 7. април 1971.

Веља из Сомбора ми честита рођендан. „Времена су таква да морате и треба да живите дуго, да би нам показивали прави пут. Стрпљење, поштење и истрајност – то вас никада не напушта и то нас обавезује, када је тешко и напорно, да вас следимо.

За многе смо чудаци и лудаци. Некадашње режимлије уживају што нас комунисти гоне: *шако им и треба*“ Комунисти питају *шша хоћемо*, и прете, јер другог пута не сме бити. Сами одбацују оно у шта су се клели. Признају старе грешке и срљају у нове, али не помишљају да се уклоне. Тешко је и вас следити: признајете грешке противнику све што је позитивно, налазите и оправдања за његове грешке, мржња и презир се код вас не осећају, а освета или подвала за вас су туђе. И тешко је бити поштен, стрпљив и истрајан. Нова велика опасност: да режимлије увере омладину да све тако мора да буде и да нема ни исправке ни промене. „Нарочито због овога морате и треба да живите још дуго и дуго.“

Четвртак, 8. април 1971.

Јанко из Осијека пише да је „осетио велико задовољство читајући *Вегрину*“, а захваљује и за посвету писану лично њему. Сматра да сам „као филозоф задужио југословенски народ“. Читајући *Вегрину*, каже осећао је као да повремено чита Холбаха.²⁴⁶

Милутина Станисављевића, службеника у СИБ-у молио сам да надлежни орган потврди да смо Дана и ја уз сталну државну помоћ, од 1961 добили здравствено осигурање. Наш ранији партиски друг из Куршумлије, увек мој лични пријатељ, одговорио ми је 5. априла да се обавестио филијала III (Палилула) признаје да је то био пропуст и да ће ставити број и шифру на наше здравствене књижице чим им донесем у Љубе Дидића 16, соба 6. То ћу одмах учинити.

Под 7. априлом је у Пријепољу, „сачињен“ уговор о штампању љ II – 2.000 примерака, бездрвна бела харатија од 70 гр, формат А-5, корице у

²⁴⁶ Пол Холбах (Paul Henri Holbach, барон Dietrich, 1723–1789), француски филозоф из круга енциклопедиста, изразито просветитељски и материјалистички оријентисан; извор религије видео је у незнању и предрасудама, а резултат у духовној и политичкој тиранији; био је оштар критичар „старог режима“ као неразумног. Веровао у свеопшту каузалну повезаност ствари и догађаја и у фатално одређен поредак ствари. Гл. дела: Систем природе или закони физичког и моралног света, Разголићено хришћанство, Здрав разум или природне идеје супротстављене натприродним идејама, Природна политика или расправа о правим принципима владавине, Друштвени систем, Елементи универзалног морала. – *Мала енциклопедија*, књ. 3, 836.

две боје на бездрвном белом картону од 300 гр. – и све исто као и I књига. Формат 24 цицера, ћирилица, цена 1.150,00 нових динара (то јест 115.000, место 80.000 како је било 1969). Пола се плаћа уз предају рукописа, и остатак при пријему књиге.

7. априла из Тополе, Слободан Недић, син пок. Арсенија Недића, чувеног учитеља из Плачковца, захваљује на изјави саучешћа и даје своју адресу у Тополи, Радоја Домановића 3.

Субота, 10. април 1971.

Станко Ђурић је дошао до краја *Ведрине* и видео да имам у припреми нове књиге: моли да га имам у виду кад која буде изишла.

Истог дана, у самом Пријеполу, технички руководилац штампарије тражи од директора Рајка Крповића да ме упозори шта и како може да се изведе при штампању *Ведрине II*. Нпр. увод за њу не може да стане на 2 стране из гарамонда већ из петита; подвучене речи неће моћи бити из курзива, него полумасно.

Недеља, 11. април 1971.

Воја Вељковић из Ниша, Синђелићев трг 25, честита Ускрс и жели да „нама“ васкрсне нови бољи живот са здрављем и весељем. (Он чека одговор).

Понедељак, 12. април 1971.

Пишем Јови у Лесковац да му потврдим да сам настрадао са Прешевом. Два месеца и 10 дана по пријему новца и рукописа, они јављају да не могу да штампају *Ведрину II*, враћају рукопис, али не и мојих 750.000 динара. Молим га да их тужи и шаљем му пуномоћје. Најбоље да са тим и целом документацијом оде у Прешево, кад већ ногама морам тражити оно што сам дао руком. У другом делу писма обавештавам их о Данином здрављу. „Узима лекове као никад у животу.“ Сада јој ни сан није добар, као раније. Стела побољева повремено, 15 дана су је заушке удаљиле од школе, а и сваки њен назеб траје по 15 дана: то поједе Дафне. Са Бенићевима немамо никакве везе од Демине сахране, сем о Св. Николи код Власте, затим о Новој години кад је Нади било 2, Деми једна година од смрти. Умре кум...

Ушорак, 13. април 1971.

Јова је одмах 10-ог одјурио у Прешево. Лагале су чиновнице да је новац послат, или да ће бити послат, а директор се најзад појавио и умало Јову није избацио напоље. Ипак је обећао да ће новац бити послат за 4 дана. Окренуо се да оде, Јова га зауставио и рекао да неће отићи док он новац не врати. На то је директор напустио канцеларију а 5-6 службеника су Јову гледали немо и уплашено. Јова је говорио о срамоти, али се уверио да су они новац појели, да им машине не раде, да су банкрот. Тужиће их суду, за повраћај, камату и одштету. Да би тужио, морам му послати 40.000 динара. Он верује да ће суд досудити повраћај суме и камату, али за одштету нема услова.

Да ме разведри пише о Мириној малој Јасни, која је, „све интересантнија“. Он са Радом често излази у шетњу колима. Јова учествује у литерарним скуповима, па и реч често узима. Труди се да „иде у корак са младима“. Умре кум...

Среда, 14. април 1971.

13. априла Пријепоље пристаје да са рукописом пошаљем само 900.000, колико сам спремио. Уговоре да потпишем и да им вратим један примерак.

14. априла то сам и учинио, преко њиховог жиро-рачуна 630-1-8-Народна банка Пријепоље. Дајем и упутство техничком руководиоцу.

Субота, 17. април 1971.

Мари-Ана из Париза захваљује на нашој „лепој карти“ и шаље „розосу“ из катедрале у Туру. Претплатила ме је на *Фијаро* против моје воље, и чак тражи да јој наведем шта ми је још потребно. О Ивони: не мисли да јој „суди са свога пједестала етико-сентименталног“, али се боји варница које би могле полетети у њиховим разговорима. Не би хтела да је повреди. За себе држи да је „зацело мање еманципована него Ивона – чини јој се по *дужности*“. Постоји опасност да се сукобе на свима пољима. „Дискусија је ослобађајућа само ако је мирна.“

Петак, 23. април 1971.

Из Шведске се јавио Милош Милојковић, који нас је посетио пре одласка у свет.

Четвртак, 6. мај 1971.

Имали смо велико и врло пријатно изненађење. Дошла нам је, први пут, кћи Миладина Остојића,²⁴⁷ подпредседника Народне сељачке странке, солунског борца и инвалида, партизанског борца и мученика, из Горачића код Сјенице. Зове се Мила, удата је и живи код Милојевића у Пријепољу, Валтерова 3. Каже да су јој сузе грунула кад је угледала бр. 11 у нашој улици. Толико година је слушала о нама од оца Миладина, коме је обећала да ће нас потражити, и дуго, дуго сањала о томе. То су, дакле, Дана и Драгољуб о којима је слушала од раног детињства, од 1934. кад ме је њен отац виђао у Сјеници, као интернирца. Причала нам о томе како су Миладину комунисти одузели председништво окружног суда у Новом Пазару кад није хтео да се одрекне моје линије 1946. Боловао је и умро у беди. Ја сам Мили прочитао „Медаљон“ који сам посветио њеном оцу, и она се зачудила кад је ту нашла све њихове патње, беганије, живот у шуми, у пећинама, враћање на згаришта њихове куће и изградњу у два или три маха. Била је дирнута пажњом коју сам посветио њеном оцу. Муж јој је служио у милицији, сада је у пензији. Имају децу.

Петак, 14. мај 1971.

Јова пише одмах по повратку из Бујановца, где је био у општинском суду да види шта је урађено по нашој тужби. Нашао је предмет. Суд је одобрио наш предлог, обавезао туженика да ми плати 750.000 старих динара и таксу, трошак око писања предлога и награду адвокату (стварно је он све радио али као пензионисани адвокат морао је то да учини са печатом колеге активног). Накнаду није тражио зато што ћу другом штампару платити више. Од 14. I. 1971. тражио је да се наплати камата од 7% које је суд прихватио. Сад му је уручио платни налог, а добиће га туженик, на повратни рецепис. Опет ће ићи у Бујановац, да прати ствар. С њим су ишле и Рада и његова сестра Вера. У Врању су видели Ристу Симоновића, бившег адвоката, који води Историски музеј у Врању. Тражио да му Јова набави све моје ствари, и да плати. Вратили су се преко Сурдулице и Владичиног Хана, и њихове Мале Бистрице. Радино здравље, којим се толико поносила, као да је попустило. Уочи мајских празника, два напада грознице, лекар их је назвао грипозним; притиском 180 са 110, који

²⁴⁷ Миладин Остојић, ратни војни инвалид са Солунског фронта. Сиромашан сељак, више живео од кирицијања него од пољопривреде. Леви земљорадник, потпредседник НСС 1940. и 1945. Учествовао активно у НОР, кућа му је у рату спаљена. После ослобођења био је председник Окружног суда у Новом Пазару. Мислилац и говорник, популаран у целом крају. – Д. Јовановић, *Политичке успомене*, књ. 12, 236.

је после пао на 145 са 90. Тумаче узбуђењима које Рада има на претек". „Неке ствари“ – то су односи са Невенком и Љубишом, који су под истим кровом. Љубиша сутра пуни 40 година, а јуче је Јасна имала две. Југословени се свађају као пиротски Горовићи и чак прљав веш износе на улицу, „грдимо јавно и претимо“.

Мила, најмлађа Ђурчићева из Сивца, са ћерком Љубицом, јавља да ће бити свадба. Љубица се удаје 16. маја за Исидора. Послали смо телеграм на Рибареву 42, честитамо вољеној Љубици.

Понедељак, 17. мај 1971.

Јова Радуловић је спевао нову песму „Путевима мога завичаја“ и одмах ми је послао. – О путу сточни, прашњави и бели... Крвоток прави мога завичаја... У исти мах вас ја мрзим и волим.

Петшак, 21. мај 1971.

У Сплиту је умро Веља Велимировић мој школски друг из пиротске гимназије, вршњак, док је његов млађи брат Саша био у клупама са мојим Ацом: Микица је две године старији од мене, а најстарију двојицу и не знам. Веља се оженио у Далмацији, па смо се ретко виђали. Друговали смо 1916. у Солуну, у Атини и Паризу, са Милошем Мисирлићем, па су нам се путеви разишли. Он, царински службеник, такође је писао песме. Неке ми је и послао. Посетио нас после погребџа сестре Вуке, даровите скулпторке.

Ушорак, 25. мај 1971.

Нас је Вукадина Видановића жена Радмила известила да је наш велики и драги друг Вукадин умро. Одмах сам послао десетак телеграма са саучешћем, на име Ж. Милојевића, Св. Анђелића, др Св. Живковића, Мил. Најдановића, Радомира Тодоровића, Драгоша Радовића, Новице Вељковића, Ђорђа Јовановића, Веље Јеленковића, као да сви шаљу из Београда, и Јови у Лесковац саопштење о смрти и молбу, да у име свих нас оде на погреб и држи говор нашем мученику Вукадину. Одмах сам породици, уз изјаву саучешћа, послао 50.000 старих динара. То сам учинио тек пред вече, како би добили касно и не би то одиста уложили за венац, под којим изговором сам слао, у име Вукадинових другова.

Крајем маја, *Михајло Михајловић* (како се он сам потписује) послао ми је свој превод Солжењицинове „Молитве“, коју ми је већ била доставила Љубица Вуковић. Додао је да је то Солжењицин написао „после успеха“ „Једног дана Ивана Денисовича“, 1962.

Уторак, 1. јун 1971.

Јавио ми се Власта К. Јовановић из Пожаревца (Давидовићева 8) о коме ми је Пера Обретковић одавно говорио. Каже да је неколико пута прочитао *Ведрину*, „са великим интересовањем и задовољством“. Тражио је и друге моје књиге раније, али без успеха. Апелује да наставим са објављивањем Размишљања о моралу. Жеља му је да има и издање сарајевског прегледа *Село и сељаштво*, у коме је и мој чланак о проблему јединства земљорадничког покрета. Жао му је што ни Адам Прибићевић није добро разумео моје погледе на сељаке. Други су их видели наопако. Тражи још да објавим Руралну и задружну културу, Сељачки социјализам, Политичке успомене и Медаљоне о сусретима са људима.

Послао сам, управо позајмио овом младом човеку *Село и сељаштво*, а заувек друге. Пре 1. јуна из Лесковца, на повратку са Вукадиновог погребца, Јова шаље опширан извештај о томе догађају. Прилаже у препису и свој говор на гробу. Одлично је говорио и породица и пријатељи су му захвалили. Породица је дала саопштење у читуљи, а са наше стране смо дали и ми преко Жике Милојевића. Неколико дана касније, породица се јавља, захвалили преко *Полиџике* свима који су им се нашли у невољи, особито мени и Јови Јовановићу. Био је у Нишу кад је стигао новац „за венац“. Сам је мени упутио 10.000 динара да не бих ја сам све сносио. Дали су и други, особито Света, Новица и још неки.

Среда, 2. јун 1971.

Јова пише одмах по повратку из Бујановца. Предао је суду налог за извршење досуђене суме са свима трошковима. О томе је обавестио председника суда Пашића и једну службеницу, – да што пре оде решење у банку. Јова је био тамо и 28. маја, али је тек 31. маја био прошао рок од 8 дана од правоснажности платног налога. Трошкова је признато 222,50 нових динара, а принудном наплатом 7.500 динара, са каматом од 7% од 14. јануара 1971. Свега трошкова 4.554 динара.

Зна да сам са Пријеполем склопио уговор са 30–40% већом ценом. Можемо да тужимо за 45.000 нових динара на име штете. Али онда долазе нове таксе, за нову парницу. Верује да бисмо добили.

Петак, 4. јун 1971.

Писао сам „презимењаку“ Власти Јовановићу. Јавио му да сам дао у штампу другу половину *Ведрине* и причао му авантуру са Прешевом. Кажем да сам дао оглас у *Полиџици* и апеловао за претплату (22 динара до

августа). Књига је већа од прве, а трошкови много већи. Продајна цена ће бити 25 динара. Нисам могао да нађем свој примерак зборника *Село и сељаштво*, јер ми је скоро цела библиотека у подруму, у вешерници, где пропада од јула 1947, кад сам био већ у затвору. Пера Обретковић је у Жагубици.

4. јуна пишем и Јови о великој превари *Ведрине II* и Прешева. И Пријепоље је дуго ћутало – после пријема рукописа и новца. Нешто је убрзала кћи Миладина Остојића коју сам замолио да оде код директора штампарије. Већ сам добио прве коректуре и прелом 128 страна.

Одиста би било добро да он [Јова] и Рада дођу у Београд, или прођу на путу за море. Ја сам сада заробио сав свој новац 800.000 у Прешеви 900.000 у Пријепољу, а требаће тамо још више од милиона.

О догађајима: Руси су изнудили Египћанима уговор на 20 година, али је њихов положај ипак уздржан. Већ Насер се спремао да се отима из њиховог загрљаја, као и други арапски шефови. То ће трајати дуго, и стари сан да се наместе у Средоземљу неће лако остварити. Средоземно море је као мишоловка: лако се улази, али се тешко излази. Американцима се не жури да се отвори Суецки канал јер њихови танкери су огромни и не могу туда да пролазе. Скупо је проширивати канал. Египћанима се с тим жури, јер су од њега живели. Криза ће трајати дуго, али велике није брига. Исто важи за Вијетнам. Ови добри људи се боје Кинеза више него Француза и Американаца и Руса, јер они никад не би изишли ако се једном увуку у Индокину. Американци желе да у извесној форми остану у Јужном Вијетнаму, као у Јужној Кореји. Исто важи за Индонезију и Филипине, као и за јапанска острва и сам Јапан: чувати стражу око Азије, да не би морали да закораче у сам континент, у џунглу и у пустињу. Морају чувати ту стражу, ма како скупо то стајало, материјално и политички. – Код нас ће ићи редом: уставне промене председништва, владе, све тако до јесени. Постоји жеља да се разбије српска водећа екипа, добра и до сада сложна. Хрвати ће се опет притајити, као после сваког неуспеха или малог успеха, па ће поново истицати нове захтеве. Препоручујем Јови да нађе Дело из 1895 и чланак Милована Ђ. Миловановића²⁴⁸ „Срби и Хрвати“: као да је писан данас, а не пре 76 године. Исто тако нека нађе Крлежину књигу *Десет крвавих година* са чланцима из 1926–1928: као на длану се види цела

²⁴⁸ Милован Ђ. Миловановић (1863–1912), правник, дипломат, државник, професор Велике школе у Београду, један од првака Народне радикалне странке и главни редактор Устава из 1901; министар правде, привреде, финансија, спољних послова, посланик у Букурешту, председник владе; склопио је савез с Бугарском. Написао већи број студија из уставног права и дипломатске историје. – *Мала енциклопедија*, књ. 2, 672.

Хрватска историја. А данашња карта Југославије показује њихов трагичан положај данас. Кифла од Дубровника до Шида, са заробљењем у Словенији која неће да чује за излазак из Југославије и сарадњу са Хрватима. Ми смо хтели да им помогнемо, али нисмо успели, јер њима није лако помоћи. 1945. године нису се дали ослободити. Загреб је „ослобођен“ истог дана кад и Берлин и кад се убио Хитлер.

Писао сам му кратко и о односима у „фамилији“ особито о доброј Мириној деци. – Дана нам задаје бриге. Стела је слатка и безобразна. Дафне плаћа све. Милан ради и има успеха. Јова Мишић је још у Београду, али ће морати у Немачку.

Субота, 5. јун 1971.

Пишем Мари-Ани о нашој радости што се срела са Ивоном: нека нас она замени код ње! Води је у Ланау, она тебе у Бретању! Да се увери колико је Ивона задовољна својом посетом послао сам јој мало недискретно, њено писмо о томе. Пишем јој и о Даниним здравственим невољама о спондилози, срце, дебело црево. Сада откривамо да скоро цео свет има спондилозу. Дафне се боји да Стела наслеђује астму од Дане, као што је она од свога оца. Уверавају нас да ће брзо проћи, приликом једног од кризних периода – *Ведрина II* се штампа. Ниједан лист није забележио прву, али публика је узела и највећим делом платила. Захваљујем јој на *Паскалу* и на *Фиџару*.

Недеља, 6. јун 1971.

Народни Универзитет „Веселин Маслеша“ у Генерал Ждановој [улици], изложба слика Алексе Ценића, младог Пироћанца.

Довезао ме Станко, заједно са Бранком Узуновићем и Бором Глишићем. После изложбе – врло интересантне – велики разговор – по Ташмајдану, са Бранком и Бором, до девет увече са самим Бором, који ме уверава да још морам да одиграм улогу у животу Југославије. „Никад није доцкан. Године не сметају. Нема другога“ итд. Ја сам, на растанку, захвалио на великом поверењу, али да од тога нема ништа.

Истог дана је у *Полиџици* изишла плаћена белешка о *Ведрини II* са адресом и бројем жиро рачуна 608-620-1-3003-71500-61926.

Понедељак, 7. јун 1971.

Пошло из Крагујевца ново писмо Јове Радуловића: шаље своју „последњу песму“. Обећао да га током месеца син доведе у Београд и до

наше куће. Да му јавим хоћемо ли бити у граду. Завршава Вињијевим: „Souffre et meurs sans gémir“ [„Пати и умри не цвилећи“]

Одмах сам му одговорио да ће још бити његових песама и да их радо очекујемо.

7. јуна требало је да идем Јовану Јововићу на Канарево брдо, где лежи после аутомобилског удеса код ћерке и зета, али наишао ретки гост: Мијалко Кнежевић. Изненадио ме својом одлуком да се приликом пописа од 31. маја изјасни као Југословен. Ја сам се много ломио. Саветовао се са Милојевићем и Анђелићем, али они нису били одушевљени мојом жељом да се нас неколико левих земљорадника „пишемо“ као Југословени, у традицији Стамболиског. Најзад смо се и Дана и ја декларисали као Срби, да не одуземо српству једног и два Србина. После смо сазнали да су друкчије поступили: Тито Југословен, Ђилас Србин, Љуба Радивојевић Југословен, сада и Мијалко Југословен. Чујемо, али није проверено да се у Републици Црној Гори 400.000 изјаснило да су Срби, 70.000 Црногорци, а свега их је било 535.000. Бројке о народима се не објављују, и тумачи се као да има више Срба него што се очекивало. Особито у Војводини и у Босни.

Мијалко је узео још 10 *Ведрина* I.

Шифови за коректуру стижу из Пријепоља, а 8 табака је већ штампано.

Миленко Дошен дошао да врати књигу *La tragédie du général*. Дани саветовао да иде његовом другу урологу у Железничкој болници, начелнику др Бошку Стојкову. – Ићи ћемо сутра. Сам Миленко је већ постао или ће ускоро бити доктор медицинских наука, а већ је начелник одељења у Новом Саду.

Ушорак, 8. јун 1971.

Још у Шатијону, на повратку из Карантека, пред нови одлазак у Бретању, Ивона пише Дани. Два месеца била у својој вили близу мора. При повратку нашла писмо од М[ари] А[н] Каруа, с којом се дописује. Ни једног тренутка се није са њом осећала нелагодно. Њу поштује, а диви се њеној доброты. Ви сте, Дано и Д[рагољубе], хтели да ја уђем у ваше пријатељство; Међутим, са Антоанетом Ришар (некад нераздвојном Мари-Аном) годинама је радила, у Алжиру, али овакав контакт није нашла а ценила је њену професионалну вредност; за време рата су истоветно гледале на збивања. М[ари] А[н] јој је причала о посети мајке Теодоре (Лепа) и о Данином здрављу. Моли Дану да каже шта јој треба, да се чува, да се лечи, ако ни због кога, онда због Стеле. Мари-Анино пријатељство је старије, али њено је такође чврсто.

Оне обадве верују да ће и француско-југословенски односи ојачати после посете Шабан-Делмаса. Она не губи наду да ће нас видети између шуме и мора – „сањам, сањам...“ Као да снажна мисао убрзава остварење. Она се диви Мари-Ани како често путује, а слабачка је и још осећа последице од операције и невоље година.

Волела би да говори са нама о југословенској изложби у Гран Палеу: лепо се види цела наша историја, раскрсница разних утицаја, богатства многих култура, страшне тешкоће прошлости, стварање и консолидовање државе после толиких борби. Србе сматра тврдим и храбрим језгром, чију историју је проучавала далеко пре 1914, „не знајући да ће једног дана њој делић једног страног народа бити за њу тако топао и братски“. Воле обадве Дану и моле је да се чува, да буде здрава.

Четвртак, 10. јун 1971.

Из Маглаја, Јован Годић шаље 45 динара за *Ведрину* I и II, – да му пошаљем. Хтео би и *Нови Аншеј* и моли и *Село* за 1941 – макар да му позајмим. – Послао сам му све то, – једно за новац, друго на поклон, треће на поверење. Надам се да ће све наћи у фаху 10, у Маглају.

Из Париза, Мари-Ана шаље Ђована, скулптуру са куле Богородичине цркве у Паризу. Као да влада великим градом, који су неки поредили с Цариградом. Али при дну тога чудовишта, стоји Богородица и обожавање једног, (у исти мах извор живота и љубави). Његово је царство разапето код људи и духа, јер без тога имали само материју и слепу трансценденцију. Зато сви који, напором воље учествују у животу, у духу, у љубави, у својим свакодневним поступцима, такође учествују у Причешћу.

Недеља, 20. јун 1971.

У читуљи *Полишке* видим да је умрла моја сестра од тетке Дара Јовић, удата и удовица Станковић. Сахранио је Пироћанац Бане, ветеринар син Богољуба, ћурчије.

Понедељак, 21. јун 1971.

Жика Милојевић ми донео своју нову песму праву личну и идеолошку исповест. „Моји сељаци“. Певали су, дању и ноћу, кад се рађају и кад умиру, кад у ровове крећу, у борби и у миру, голи и боси, окићени и сити, тужни и распевани, волели и мрзели, ником зло нанели. Као лавови гневни, као јагњад мирни. Стремили слободи; у борби верни, снажни, срчани,

полетни. Радознали и стидљиви, комшија у жалости јеца. Радили од зоре до мрака и песмом, жетву обављали раздрагано, кукурузе брали под росом, хлеба давали знаном и незнаном. Тако је било.

Данас се селом мојим не чује више песма. Снажни сељаци наши размилели се светом. Зарасле њиве у коров, пресахла и сеоска чесма. Идем кроз село тужан, опхрван тешком сетом.

У суботу 19. јуна из Париза, М[ари] А[н] је читала радосно моје писмо, зато што је уверавам да је Дана боље. Нека јој последња слабост буде поука. Ми смо срећни упркос свему, и то љубав наша озарује све који нас воле. То „чудо“ се одиграло са Лепом. Миша и она су дали све, али, ето, из тога дара ниче непрестано нова љубав, која везује коначно са бесконачним.

Штета што *Sérénité* (Ведрина) није на француском. А писано је за наше, али ће се, мало помало проширити, можда не док је ујак (Тито) жив, али после, кад људи буду мање зауздани и кад дистанца буде допустила да се суди, из перспективе историје. О Де Голу се већ пише тако, скоро сваког дана, све књиге нису исте вредности. Малро је неупоредив кад саопштава последњи разговор са Де Голом. Он се повукао мирно, кад је његов предлог добио мањину гласова. Многима је сметао, многи га не жале, али га је народ волео због његове несаломљиве храбрости. Као Титан, изврнуо је многе новине из ропске француске политике. Сада му се враћају.

Враћа нам Ивоново писмо о њој самој. Преко нас, и она, каже М[ари] А[н], има хладније о њој, али стоји да њу разједа време (после две операције 1969) мора дуго да лежи сваког дана да би јој се храна варила. Затим дели се између троје „деце“: Шантал, Жан-Пол и Ланже. Шантал сада има троје малих, и они су дивни а 100% Арапина за мужа, са таквим погледима о жени. М[ари] А[н] повремено пумпа гуме, а и без тога она воли своју дечицу, материнство је спасло. Жан-Пол јој долази једном недељно, и то је и њој довољно: да он рачуна с њом, да му је потребна. Ланже је такође зове често и без ње би пропала. Понекад мрзи тај тако мало интелектуални живот.

Срећом има доста бивших ђака, бивших колега, ранијих познаника; никога не може да пренебрегне. Дани су јој кратки. Не значи да ће са Ивоном много да општи, односи ће бити лабави, и она ће се разочарати. Тешко се везе обнављају у старости, а и нема шта да се говори кад се тако брзо разумеју људи који су имали велику прошлост. Ивона има више слободног времена. Има Карантек, где може да се поново утопи у заједничку прошлост. Мило је то и Мари Ани због Ивоне. Изгледа да је здрава, срећна је што има толике одрасле унучиће с којима може да општи. Друге везе јој и не требају, сем оних са којима може да говори о

Д[ани] и Др[агољубу] Жалосна је што овога лета не може да нам се нада. Одговара јој езоповање: све сачека их, уме да чека. „Чекаћемо“.

Говориле су много о Дафне, коју обадве много воле. Она се највише и радује што је Дани боље, као и мала Стела. (Звезда са кочије богородичине цркве) љупка легенда. Са Ивоном може да говори и да се дописује само о нама двома, и то, неизбежно, површно. Међу свима бившима Ивона јој је најсимпатичнија, али ипак...

21. јуна Младен Ст. Ђуричић жали што нисам могао да се одазовем његовом позиву на књижевне часове којима се поново вратио. Сазива увек нове госте да им чита своје радове и чује њихова мишљења. Објављивање може доћи и у наредном веку, али му је стало да одабрани људи чују мене, као „филозофа каквих ведрина“ рачунао на то, и зато жали.

Уторак, 22. јун 1971.

Јова из Крагујевца јавља да ће у суботу 26. доћи нама са неким од својих, да ће долазити и у јулу.

Четвртак, 24. јун 1971.

Миша Брајац, из Старчева у Банату, првак Хрватске сељачке странке, Радићев љубимац већ од 1926. године, шаље тужну обавест да је његова супруга Марија умрла у (рођена Pillrenn – Немица) 71-ој години „земаљског живота“. Сем њега, оставила сина др Јосипа, који је лекар у Америци, кћери Магдалену Рукавину и Терезију Радочај, сестру Клару, удату Данковић, зетове, унучад, праунучад. Марију је доводио Миша кад је у Београду оперисала око. А ја сам са Јашом Давичо био у њиховој кући гост кад нас је полиција ухапсила и протерала.

Неколико дана после погребa, нарочитом картом са Маријиним сликом захвалио је на нашој изјави саучешћа. Миша је трезвен Хрват, са тешким положајем међу Србима у Доњем Банату. Није очаран ни досељеним пиротским колонистима. Воле да узимају ствар на зајам и да не враћају.

Среда, 7. јул 1971.

Навршила се година дана од смрти нашег драгог друга и пријатеља Милутина Ристића. Из Лознице је дошла његова Роса, а око његове урне смо се окупили, са његове четири кћери и два зета Дана и ја и неколико рођака. Урна је у ниши за две особе, па ће му се једног дана придружити Роса. Сада је сама у Лозници, труди се око гладиола и другог цвећа, али је

кошнице морала да растури. Сваке недеље јој дође по једна кћи, најчешће Лепушка, која има свога „фићу“, о распусту је с њом Милица, једина унука. После смо отишли у Димитрија Туцовића 44, овога пута у већи стан Душице и Бошка, где смо видели и Миличину собу, са лепим украсима по њеном избору. Марица нам је показала нове своје цветне слике, урамљене у беле оквире, али не тако лепе какав смо ми добили. Ја сам њој поклонико укоричену *Ведрину* са топлом посветом.

2. VII. Са Оребића, из Вигња, смо добили разгледницу са лепим поздравима од Десанке и Вере, Драга и Славика. Вера пише да често мисле и разговарају о нама: Породица је на окупу, али Славик више лута по острву и слика него што је са њима. Не даје адресу, тако да ми не можемо одговарати.

Истога 2. јула, гђа Адела Драгнић пише из хотела Славија Дани опроштајно писмо пре одласка у Охрид са кћерима др Љубише Давинића, мога некад млађег колеге из Министарства финансија, 1923, по повратку из Француске. Гђа Адела захваљује за пријатно поподне које су она и њен муж провели у нашем дому и за лепу сељачку торбицу коју јој Дана поклонила. Била је усхићена до суза. Каже да је то за њу право благо и да ће бити веза са драгим и љубазним пријатељима преко океана. Муж се придружује њеним топлим жељама за наше здравље и срећу. Ми смо једне године упознали њену кћер студента на Сорбони, а сада чујемо да се удала. Сада смо видели и гђу Драгнић и одмах смо је заволели. Дану је требало видети како је са Американком храбро говорила пуна два сата енглески. За то време смо Драгнић и ја причали анегдоте о Николи Пашићу, он је доста записао за монографију коју спрема о њему. Иначе мало могу да му помогнем.

Четвртак, 22. јул 1971.

Одговорио сам што сам могао љубазније Ксенији Бранка Бранкова из Избишта на једно њено неурачунљиво писмо поводом мог захтева да њен брат Озрен плати примљену *Ведрину*. Он и жена зарађују, а Ксенија нам дугује 5.000 динара. Из њеног писма је јасно да се Бранко не слаже са њеним кораком, али она је својеглава. Од Бранка и Анђелке не очекујем и не тражим ништа, јер смо стари пријатељи. Он је водио борбу са нама, храбро и пожртвовано, а ми смо га кандидовали за заменика савезном посланику др Свети Живковићу. Док сам био у затвору, Анђелка и он су мислили на моју породицу и на мене и помагали су колико су могли. Добио сам диван џемпер који је Анђелка сама за мене исплела. Са њима се нисам видео у Избишту по изласку из затвора. Бранко је ретко долазио, али зато су наша врата била отворена за њихову децу, – Миру и Ксенију, Озрена и

његову жену. Она, Ксенија је са својом Весном и одседала код нас и ноћила. Озрен и Радмила су желели *Ведрину*.

Ја сам се Бранку Бранкову одужио и на тај начин што сам га уврстио у серију Медаљона о знатним људима са којима сам имао везе. Он је своме првом унуку дао моје име. Жао ми је што не долази, иако студира право у Београду, али верујем да ће имати успеха. Ја овај одговор шаљем и Бранку, нека зна шта је Ксенија радила и како није успела да ме избади из такта.

Пењак, 23. јул 1971.

Јова из Лесковца јавља нешто тешко: вратио се с мора са Радом оболелом од сунчанице. Пет дана је лежала у болници у Бару, па је он 22-ог, на њен захтев, са доста ризика, довезао кући. Ноћ је провела добро, јутрос доручковала, мирно лежи. Деца су све растурена, па је узео једну жену да јој се нађе. Чекају лекара.

Ведрину II је у 2.040 примерака донео један млад Пријепољац, шофер штампарије „Милешева“, са својом младом женом, на сам дан 20. јула. Одлучио сам да је најпре пошаљем онима који су купили *Ведрину I* или је добили на поклон. Пре тога сам опоменуо оне који нису платили прву и обавестио да ускоро излази друга половина, нешто скупља и већа: 292 стране, 25 динара. Од оних који су узели прву, а сада добили другу, први се јавио већ 23 јула прота Рајко Комановић из Подравске Слатине. Он ме видео на сахрани костију Светозара Прибићевића, а после био у Опатији са нашим Новицом Вељковићем. Сада је добио три комада, као и прве књиге, и одмах шаље новац. Радује се што сам здрав и што радим. Опет му срце није добро, па ће у септембру и ове године ићи у Опатију. Пита докле ћемо ми бити у Београду. Дугује нам обећану посету.

Субоша, 24. јул 1971.

Други [заинтересован за *Ведрину II*] се одазвао 24. јула, мој стари пријатељ Димитрије Станковић, кога сам цитирао у *Ведрини II* у вези са игром и радом. Одмах је узео да чита. Колико сам се бојао, отварајући протино писмо, да ће бити незадовољан другом главом „Веровање и знање“ о мојим безбожним мислима, особито нападима на религије, цркве и попове, толико сам зебао од Митине тезе да је рад потекао из игре, с чим се нисам сложио. Он ми међутим јавља: „Ти пишеш лепо, јасно и разговетно. Сем тога обухватио си толико много проблема, скоро цео живот, да је просто чудо. Кад једном човек узме књигу у руке не испушта је лако. Прича се за Канта да три дана није изишао из куће, изоставио је своје свакодневне шетње, све због *Емила* Русовљевог кад га је добио. По

њему је те године одржао своја предавања из педагогике. Исти је случај био и са мном. Дао си ми пуно инспирација, јер си обухватио и неке теме, управо већину, које су и мој хоби.“

Понедељак, 26. јул 1971.

Јова из Лесковца даје „Билтен“ о Радином здрављу и да је примио 10 *Ведрина II* са малим писмом. Рада се лагано опоравља, али је још везана за постељу. Не може да стоји, али седи, што раније није могла. Храни се добро и има столицу. Пита каква је цена овој књизи и „шта је са Прешевом?“

Уторак, 27. јул 1971.

Јавља са са Власинског Рида Воја Вељковић, адвокат из Ниша и даје адресу. У Нишу му је оперисано лево око, а сада не види на десно. Беде и невоље!

Среда, 28. јул 1971.

Из Отешева, управо из Царев двора у Македонији јављају се, по други пут, пошто на првој карти нису ставили нашу адресу – Жана и Слободан Јовић. Преспанско језеро их задовољава и одмара. Већ два пута су били у Охриду и на Св. Науму, Битољу, у Ресену. Како нисам знао адресу, ни *Ведрину II* им нисам послао. То сам учинио данас.

Четвртак, 29. јул 1971.

Из Драгошевца, Животије Марковић потврђује пријем књиге и обећава да ускоро дође.

Смиља се јавља из Бање Ковиљаче, где се лечи.

Петак, 30. јул 1971.

Из Аранђеловца, Живадин-Жића Петровић, директор гимназије у пензији, враћа неотворен пакет са *Ведрином II*, препоручено: „Не читам више ништа. Жалим што сам и досад ма шта читао. Ж[ивадин]. Лепо, нека се зна и упамти!“

Недеља, 1. август 1971.

Из Чајетине, Љубиша Р. Ђенић, истакнути и одликовани библиотекар, писац и цртач, одушевио се *Ведрином II*, каже: „Ваше дивне Ведрине“ Зашто сви говоре у множини? Мило му је што су се мени свиделе његове

„Златиборске брвнаре“ – текст и цртежи. Закључили су баш изложбу под истим именом, после месец дана трајања; успели преко очекивања. Поновићу је.

Првих 80 страница *Ведрине II* одушевиле као и прва књига. „Заљубљеник сам књиге“. Бави се и растурањем, те зна Вуков: „Мука је љута са пренумерантима, а још теже без њих“. Књига још није постала неопходна, па писац и растурач мора да доживљава много неугодних ствари. Ипак је узвишено и слатко борити се за књигу. Мој Љубиша Туцаковић је поручио *Брвнаре*.

Одговорио сам младим проналазачима у Ваљеву да нисам могао доћи на њихову свечани испраћај учесника акције у „Ваљевске планине 71.“ 10. јула нити сам могао бити с њима у Поћути од 10. до 31. јула.

Онај лудак Богосав Алексић, из околине Париза, прелази преко мога ћутања на његове увреде поводом испоруке моје књиге преко „Просвете“, и шаље ми, као неку врсту провокације, један први лист из броја 15 *Српској њоилега* (са словима из Љубомира Недића часописа) од Видовдана 1971. који издаје Српски национални одбор у Чикагу. То је Резолуција 13. свесрпског конгреса и његове Декларације. Саветују председнику Никсону да не прима Тита у Америци, већ да откаже његову посету, да западни савезници више не помажу Југославију, Тита називају „једним од најопаснијих диктатора“, а његов режим, комунистичко-бандитским“ и „тиранским ропством“. Плачу за [краљем] Петром II, али се залажу за „демократску алтернативу комунистичкој диктатури“ и да се „спречи да једна мрска диктатура буде замењена ма којом другом“. Српски народ се ослободио проливајући море крви, па и убудуће тако мора бити. Југославију једва помињу, а траже уједињење свих српских земаља у „јединствену националну државну целину“. „Српском народу слободу нико и никад није поклонио, но је за њу морао сам да пролива море крви. То ће се неизбежно и овог пута поновити“. Да би емигранти дошли на власт... Дражу Михаиловића стављају упоредо са Св. Савом, Лазаром и Карађорђем и Његошем. „Чича-Дража!“ „легендарни херој“.

Не знам из кога листа је Ивона извукла један чланак о Румунији која је, поред зближења САД и Кине и комунистичког слома у Судану, „загорчала Брежњеву годишњи одмор“. То је био састанак комунистичких шефова на Криму из Варшавског пакта и из Монголије (Јумжагин Цеденбал²⁴⁹). Критиковали су Кину и прекорили Судан. Нису се случајно

²⁴⁹ Јумжагин Цеденбал (1916–1991), монголски политичар; завршио Финансијско-економски институт; 1939–40. био заменик министра и министар финансија, 1940–45. генерални секретар ЦК Монголске народно-револуционарне партије, МНРП, 1941–41. руководилац политичке управе Монголске народно-револуционарне армије. Био је члан Политбироа ЦК МНРП; 1952–74. председник је владе НР Монголије, од 1957. први секретар ЦК МНРП, а од 1974. пердседник Президијума Великог народног хурала. – *Мала енциклопедија*, књ. 3, 868.

нашли на Криму. Сваки шеф је био заузет на другој страни, својој, али су хитно позвани. Чаушеску није дошао: већ други пут, као после удара у Чехословачкој 1968. је био одсутан; 1971. је оптужен. [нечитко] је писала да Румунија не напушта своју независност тиме што је потписала уговор о економској интеграцији до 20 година са Комионом, у Букурешту. То је почело у исто време кад је окупирана Чехословачка. Али Чаушеску је био обазривији од Дубчека. Пијанство од слободе није било допуштено. Букурешт није имао своје „пролеће“ као Праг. Није проглашена *неутралности* као у Прагу 1968, (или у Пешти 1956). Румунија ради са Западом али му се не предаје. Не да водећу улогу СССР-у, али задржава комунистичку правоверност. Свађа се с Москвом, али не са Лењином и Марксом.

Румунију је највише оптуживала Мађарска. Мађарска је, међутим, највише ублажила свој режим, за 15 година после 1956. и доласка Јаноша Кадара. Његова тактика је управо обрнута од тактике Чаушеска. „Под амрелом верности светској политици совјета, он спроводи свој рад либерализације.“ Румунија је била посредник у зближавању Америке и Кине. Румуни су увек били за пријем Кине у ОУН, али су га се бојали. Русија је узела Буковину, прешла Дњепар, прогутала Молдавију, до делте Дунава „univers torride frémissant de poissons, bruissant d’oiseaux“ [„жарки универзум који подрхтава од риба, одзвања птичјом песмом“]. Румунија је ништавна према СССР, може да је одува. Чаушески ће то одложити, али неће спречити. „Ко ће мрднути?“ То је неизбежно. Русија не може трпети такву јерес, још мање највећу, Титову. Он ће ускоро умрети, а само док је жив сачуваће се јединство. Ова опасност зближава Тита и Чаушеска. Три совјетске дивизије су на југословенској граници, а спремају се маневри у Бугарској! Румунија скупштинским законом забранила пролазак туђих трупа чак за маневре, без свога одобрења. Али како спречити? Маневрима је почела и окупација Чехословачке.

Брежњев је добио трећи удар у Судану. Кримски излетници су меко протествовали. Нимеири²⁵⁰ уништава комунисте, тера 1800 стручњака

²⁵⁰ Цафар Мухамед Нимеири (1930–2009), судански политичар и генерал, један од лидера илегалне војне организације Слободни официри. Био је на челу групе официра који су 25. маја 1969. извршили државни удар; 1969–71. председник је револуционарног савета, председник владе и врховни командант оружаних снага. Од октобра 1971. председник Демократске Републике Судан, командант снага безбедности и председник Савета националне одбране. Од јануара 1972. такође председник Суданског социјалистичког савеза. Априла 1985. војним ударом скинут је са власти. – *Мала енциклопедија*, књ. 2, 808.

руских, окреће се у исти мах Америци и Кини, а Гадафи²⁵¹ ће помагати Египат само ако Садат помаже Нимерија. Руси су уложили тешке милијарде у Асуан и у наоружање Египта.

На Криму је требало да се ојача комунизам на руски начин, а тучен је у невреме у Европи, у Азији и у Африци. Противофанзива је предвиђена, можда не и одлучена. Сазнаћемо о њој кад покаже своје дејство, кад експлодира.

Исти лист пише да је у Бону, као у Њујорку експлодирала „бомба“ – тајних докумената [нечитко име листа] је објавио шифроване строго поверљиве телеграме немачког амбасадора у Вашингтону влади у Бону: врло актуелне ствари, а не историја као документи које је објавио *Њујорк шајмс*. 1) Разговор Егона Бара²⁵² се Хенријем Кисинџером и *О Берлину*, о совјетском конзулату у западном Берлину. Циљ: да се бар Берлин одвоји од федералне Немачке, као посебно тело. *Бар је ирисшао*, да би се ратификовао уговор совјетско-немачки, на коме је он радио 17 месеци. Бон је био бесан и говорио о комплату. Бар је пристао да Западни Берлин буде 11-ти Ланд и „трећи немачки феномен“ а Шпренгерова штампа је скочила, оптужујући Бара. Министар спољних послова Валтер Шел²⁵³ тврди да Бар није био овлашћен оптужују немачку амбасаду у Вашингтону да је издала тајну, јер потајно ради за хришћанске демократе.

1. августа из Јовановца, Мића Марковић пише да његов мозак није довољан за *Вегрину II*, али казује да је то део још већег „једног из најнаучнијих дела како у садашњости тако и у будућем развоју људског друштва“. Моја „наука му се учинила јаснија, виднија и шира од дела

²⁵¹ Моамер ел Гадафи (1941–2011), либијски политичар и државник, пуковник у либијској армији; државним ударом 1. октобра 1969. прогласио је Либију републиком, био је врховни командант оружаних снага, председник владе. Од марта 1977. на челу Генералног секретаријата општег народног конгреса Социјалистичке Народне Либијске Арапске Џамахирије. Од 1999. је подстицао економску приватизацију, зближавање са западним државама и панафриканизам; председавао је Афричком унијом 2009–10. Усред Арапског пролећа 2011, на истоку Либије избили су протести против корупције и незапослености. Ситуација је прешла у грађански рат, у којем је НАТО војно интервенисао на страни антигадафистичког националног прелазног савета. Влада је свргнута, а Гадафи се повукао у Сирте, где је заробљен и убијен.

²⁵² Егон Бар (Egon-Heinz Bahr, 1922–2015), немачки новинар и политичар; творац „ост-политике“ („источне политике“), коју је промовисао канцелар Вили Брант, чији је он био секретар 1969–72.

²⁵³ Валтер Шел (Walter Scheel, 1919–2017), немачки политичар. После Другог светског рата постао је водећа личност ФДП. На позицији министра спољних послова Западне Немачке учествовао је у креирању политике помирења Западне Немачке са комунистичким блоком; председник државе био је између 1974. и 1979. године.

Сократа, Демокрита и Маркса“. Опет шаље једну своју песму коју крагујевачка *Светлост* није хтела да штампа. То је „Шумадијска тугованка“ коју је написао у станици Семизовац код Сарајева. Шаље и један исечак из *Полиџике* од 2. јула белешка о њему поводом писма које је добио од Индире Ганди – захваљује на честитци поводом изборне победе. Такву захвалницу је добио још један наш друг – Драго Шаркић, из Јање босанске.

Понедељак, 2. август 1971.

Писао сам Мари-Ани, али са једном копијом за Ивону. Садржај је морао бити од интереса за обадве наше пријатељице. Лепа нам је донела од Мари Ан две књиге са сликом у боји *Сезана* и Ван Гога. Док сам писао, Стела је прелиставала једну од тих књига, задржавала се на свакој слици, као да разуме њен значај. Саопштавам јој да смо Дана и ја одлучили да после наше смрти једна остане Срђану, друга њој, Стели. Кажем пријатељици да ће наша деца наследити и врло много њених и Ивониних писама. Стела ми је замерила што њима не пошаљем ни једну *Ведрину II*, коју сада разашилем свима онима који су купили али на поклон добили прву. Објашњавам јој да оне не знају српски, а она пита „што не преведеш на француски кад их толико волиш!“ Пишем онда о Данином здрављу. „Она има разних невоља, али подноси филозофски, налази да је 76 година довољно, да сваког дана умиру млађи од нас. Прве наше кћери имају незгода које не би смеле имати у својим годинама. Слободан мало ради на великим речницима, јер се сав предао часопису *Мостови* који уређује у име српских преводилаца. Писци га замарају разговорима више него текстовима и одузимају му врло много времена. Срђан улази у трећи разред гимназије, претпоследњи пре матуре. Бојка није задовољна његовим резултатима, мада је један од пет најбољих у свом разреду. Он се опет жали што једини од свог Одруштва мора да се враћа рано кући, и излаже се потсмеху...

Обадвема дајем податке о *Ведрини II*, да је већа и скупља од I. Сада верни и марксистички и код нас много дискутују о религији, па се бојим да ће многе изненадити моја глава Веровање и знање, али ме још нико не помиње. Дају ми помоћ, као бившем члану Президијума. У фебруару су ми повећали, и онда имамо.“

Срећни смо и поносни што имамо њих две и имамо пуно поверење у то пријатељство.

Уторак, 3. август 1971.

На повратку у Београд, Данило Милановић, стари учитељ и преводилац Рапопоровог *Жореса* пише да је нашао *Ведрину II*. Тек ће да чита, али верује да ће бити добра као и I. Није ме видео ни на погребу Аце

Павловића ни на његовом парастосу. (На погребу сам био, и о томе ћу га одмах обавестити). Његово здравље је доста лоше и емфизем му смета да дише. Још теже је болестан Јово Јакшић, тешко ће преживети.

Истог дана, из Карантека, Ивона захваљује за слике наших примитиваца, које је она видела у Музеју савремене уметности на Ушћу. Боји се да се они комерцијализују. Жали што се кувамо у граду. Задовољна је вестима о мојој књизи. Нада се да ћемо о њој говорити на тенане – у Француској. Писаће Мари-Ани, јер нема вести од ње. Смејала се вицу о Мики Шпиљку који је у Лувру познао „примитивце“ на једној великој слици. Водич је приметио „екселенцију“, да је пред њим огледало, не слика. Она је сада у сјајном врту, обојеном бојама, није јој досадно, никад јој није досадно. Мисли и сећа се, реконституише срећне и несрећне дане и часове. Брат Луј, њен alter ego у великој мери обезбеђује јој људску топлину. Деца и унучићи су сви крај топлих мора – на Крфу, на Корзици. Купила је *La Bretagne blo France* – пуну здравог разума, објективну. Писац, новинар P. Sorant, није Бретонац, али га је освојио келтизам. Није за аутономију, али за демократију – у *целој* Француској, и у целом свету. Чита све што се односи на Југославију, размишља о нашим уставним променама, о јачању нашег федерализма. И Француска има проблема, удаљили су се од политике, презиру политичаре, али управљачи се ипак труде да се ослободе тешког притиска цина – Америке. Поново говори бретонски, са суседима, са скромним људима, који увиђају да им је блиска, да продире у њихове мисли. Она саму себе открива у њима, заједничку основу. *Келтизам* се тешко обухвата, па она каткад посумња, али с њима открива његову дубоку истину. – Да смо ми са њом, стално бисмо разговарали – о нама, о њој, о прошлости и о сличностима које често личе на паралеле. „Кад је реч о Н(икодију) извините што увек говорим о њему“. Мари Ана је крхка, али ваљда јој је добро поред Лоаре, баш на месту где се Бретања спојила са Француском 1532. „Не подсмевајте ми се. Нећу, не могу да уништим оно што је било и што је дошло до извесног савршенства.“ За Дану је нацртала једну вазну коју је купила у Београду, као типично српску: Има као мала избушења и крила. Ту ставља цвеће – fleur du souvernir – једну камелију или 1 ружу, са неколико листића – провидно је – зар не?

Пеџак, 6. август 1971.

Из Лесковца, Јова јавља да Рада још лежи, али стање је боље: 22-ги дан је од кад се разболела. Равнотежа јој се нормализује али је он ипак води од кревета до купатила. Прима Stugeron, 2 таблете на дан. Последња 3 дана има и болове у врату кад га покрене, има апетит. Све функције нормалне, иначе. Али ноћу лоше спава. Предвече је изводе на терасу по

сат, сат и по. Мира и Богдан долазе свакодневно, Љубиша и Невенка никако. Сада су у Штутгарту, враћају се око 20. августа са Предрагом.

Ушорак, 10. август 1971.

Мари Ана јавља да је добила моје „изврсно писмо“, које она „није заслужила“, јер тобоже она нама не пише равном мером. Оптерећена је са двоје деце (и троје унучади), а здравља је слабог. Враћа се на Ивону – објашњава зашто не може да негује и то пријатељство. Неће да се људи разочарају у њу са својом осредњом преписком. Ипак ће с времена на време, чинити што може: писаће јој.

Недеља, 15. август 1971.

Телеграмом честитам венчање Новичиној и Роксандиној Наташи (млађој ћерци, која је одбегла за момка у Нову Малу не свршивши средњу медицинску школу). Зажелели смо да се старија и мирнија Слађана, скоро уда.

Истиот 15-ог Мића из Јовановца реагује на моју примедбу да сувише брзо пише, као и Радомир Тодоровић, па су му песме недовршене, недорађене. Брани се да није школован, да је дете неписмених родитеља, да му инспирација извире из осећаја. Писање му је само „лични хоби“, кад му дође тешко кроз стихове се изражава. „Мана ми је што сам страстан лиричар“. У младости му се свидела Шекспирова дела, а то је „и ту застарело“. – Лела се враћа из Шведске половином месеца, па ће можда свратити и до нас.

Понедељак, 16. август 1971.

Књижевне новине бр. 397–398 донеле одговор др Велимира Мајсторовића, личност комунисте и првоборца, на чланак Звонимира Кулунџића у 394 бр. истог листа. „За чисте рачуне и на историографском нивоу“. Мајсторовић је сада у Београду, Александра Стамболијског 10. Своме одговору даје наслов „У основи је борба против шизматика“. Срби су за Хрвате једном за свагда осуђени на вечне године у паклу, не толико у XI веку (шизма!) него 1437. на фиорентинском сабору – као сви незнабошци јеретици. Пуне 534 године! Кулунџић је почео од 5. XII. 1918, а он почиње са 28. јуном 1914. кад су Хрвати плакали за Францом

Фердинандом и Софијом,²⁵⁴ викали „Србе о врбе“ (као и 1941) и желели освету над Србијом а његовог оца свештеника напали као влашког попа, да би му 1941. чупали браду и убили их без браде. Кулунџић позива да се заборави прошлост. Ето, Мајсторовићи су заборавили 1914, па је његова сестра удата за Хрвата, он се оженио Хрватицом, мада је Степинац био против тога брака а његов отац све то одобрио. Заборавили су и позивање у Карловцу, да светске трупе у Србији 1914. „ни штеде ни дицу у утроби мајчиној“ (Домобрански генерал Матошић из Луковог Шугарја). Кулунџић тврди да је 34.000 сељака тучено у првој Југославији, а тражи да се заборави што је, током II рата, убијено неколико стотина хиљада Срба. С[тјепан] Рагић је 1914. штампао оду Њ[еговом] цар[ском] и краљ[евском] велич[анству] нашем премилостивом итд.“ после слома А[устро]-У[гарске] молио је западне савезнике да ослободе Хрватску од Србије, у Москви је приступио Сељ[ачкој] Интернац[ионали] а 1926. клицао Александру [Карађорђевићу]. У бескрајној бездани на Јадовном (Велебит) почива 40.000 само српских интелектуалаца, од Срем[ских] Карловца и Вишеграда до Брегане и Трста. НДХ се родила са немачким тенковима, које су Загрепчани дочекали цвећем и сузама радосницама. Павелићу замера само римски уговор (којим се одрекао Далмације и примио талијанског грофа за краља Хрватске). Помиње Кватериникову „буну“ против Павелића, али не и Сељ[ачку] и грађ[анску] заштиту Мачекову, које су сарађивале с усташима. Мајсторовић цитира Степинчев *Дневник* из Београда за 3–4 августа 1943. – да би за 20 година могао покатоличити целу Србију, а раније је писао (стр. 172, 3, 27. III 1941) да су Срби и Хрвати два света који се никад неће ујединити док је један од њих у животу“. – Кардинал Тисеран је у Ватикану прекорио хрватску делегацију. Поклали сте заједно са Немцима и усташама све свештенике православне цркве, а нестало је 350.000 Срба (28. V 1942). Само у једном логору има 20.000 Срба. На крају Мајсторовић наводи да су сви од његових убијени: отац прота, брат студент, сестра девојка, два мужа његових сестара, стари ујак свештеник, његов зет свештеник, његове две кћери и два унука од 5 и 7 година. Ипак, он живи у љубави са својом женом Хрватицом католикињом, као стари комуниста, отишао у борбу 1941. Ипак је за споразум, и „кренимо већ једном напред, јер национални пубертет и сувише дуго нам траје“. Чланак је имао великог одјека. Забрањен је тај број Књижевних новина, али је забрана касније скинута.

²⁵⁴ Престолонаследник Аустроугарске Франц Фердинанд и његова супруга Софија, убијени у Сарајевском атентату 1914.

Петшак, 20. август 1971.

На дан Радиног 64. рођендана, Јова јавља да су се вратили из Италије Љубиша и његови. Сви су на окупу око Раде реконвалесцента. Повремено седи у кревету, али је изводе и на терасу. Глава је више не боли или мање него пре 10 дана. Неће да је доведе у Београд (како сам ја предлагао) из много разлога, а и нема нужде. Од београдске болнице их одвраћа и Ацино и Надино страдање.

Понедељак, 23. август 1971.

Из Париза, Милан Живадиновић захваљује на *Ведрини II*, само жали што на њој нема посвете као на првој. Кад се будемо видели, рећи ће ми неке своје опаске. У мени је нашао сродну душу, а ужива у општењу са школским друговима. Жао му је што је Стошић болестан. Мислећи о нашем VIII/I у Другој београдској, закључује да нас је остало 5 или 6. Шта је са Милошем Рашовићем? А о Милутину Пламенцу ништа није чуо од јуна 1914. кад смо полагали матуру. Шаље ми понеке новине. Умрла му је сестра Милица (у 71 години) прошле недеље – од срца и чира у стомаку. Она је била удова пок. Анте Цетинеа,²⁵⁵ професора и песника.

Уторак, 24. август 1971.

Из Карантека, Ивона жели да ово њено писмо добијемо пре одласка у Ровињ, крајем месеца, као сваке године (од 1957). Радује се што је Дана боље. Она долази после Мари-Ане у нашем пријатељству, али зна да је тачан мој приказ Дане као храбре и непосредне. Радује је што је Стела живахна и брзомислећа, а за Срђана сматра да Слободан има право што није очајан: друга деца су много гора. Она им завиди на слободи, мада је она конфузна, наметнута, и требало би да нађе границе, да од ње не праве карикатуру. Од њених шесторо унучади, Франси, Меријанин најстарији, улази у вишу наставу на факултету у Бордоу, те у Навалну школу јер није довољно јак у математици. Ту ће бити у вези са очевом породицом, перигордском аристократијом француског Југа и Запада. Ово пише са

²⁵⁵ Анте Цетинео (1898–1956), књижевник, студирао је у Прагу, али је књижевност дипломирао у Београду; радио као гимназијски професор у Београду, Шибенику и Сплиту. Као лирски песник и романијер био је сликар мора и његових људи; преводио је са шпанског и италијанског. Гл. дела: збирке песама *Звездане стазе*, *За сунцем*, *Златни кључ*, *Ласте анд увалом*, *Магарчеве еклоге (чакавске песме)*, *Камени завичај*; романи *Мештар Иван*, *Гребени се роне*; приредио антологију Савремени јапански пјесници и др. – *Мала енциклопедија*, књ. 3, 875.

извесном слатко-горком мишљу и лако иронијом. Судбина је њој доделила оно што је Никодије желео. Она нема довољно ниску душу да се због тога радује и чак јој је тешко кад на то мисли. Обраћа се Дани: „Иронија судбине, не скупљај обрве!“ Мари Ана не воли за Француску реч „хексаген“ – али лето ове године није у њој пријатно. – У Бретањи, она доживљава необичну обнову и враћање на келтске изворе, а то је узбуђује и пасионира. Много књига се појављује, више него икад, које приказују последњих 50 година па иду и даље у прошлост, има и плоча на бретонском. Телевизија је недавно дала емисију о „келтизму код француских писаца“. Изненадила се, скоро уплашила, што код себе налази и да највише воли оне који су изражавали дубоке корене њихове расе. То је добро и води на двојезичној култури – то је обогаћење. Нема места за политичку забринутост. Ивона брине за Југославију и налази да је Титов задатак тежак. Дани саветује да не избегава физичке вежбе у циљу рехабилитације: оне имају врло велико дејство: „Шта бива са крстарењем *Ведрине* у свету ћутања?“

Среда, 25. август 1971.

Одмах после саме Жане долази нам др Јован Мишић, а затим Бора Глишић. Јова нас у ствари обавештава да одлази синовима у Немачку. Бору укратко упознајемо са Жаном и он онда слободно говори што му је на срцу. Понавља своју замисао да мене устолочи на највише место у држави: неко мора да спасе ову државу и да ствари доведе у ред. Ја се одупирем: то је немогуће; ја имам 76 година; комунисти не признају ником ко није њихов; код њих нема рехабилитације ни за њихове људе. Бора наваљује као никад раније и сили ме да кажем ко у овој земљи ужива већи реноме, ко има већи ауторитет, политички и моралан. Тражи да му наведем имена или име. Ја признајем да таквог човека данас нема. Жана само слуша и ћути. Бора тражи моју реч, моје обећање, да нећу одбити ако ме догађаји доведу пред дилему. Да бих га умирио, причам како су посланици у Француској, после Рејмона Поенкареа, тражили од свога председника Пола Дешанела,²⁵⁶ и захтевали, да се кандидује за председника републике. Најзад им је рекао: „Je ne dis pas non.“ [„Не кажем не.“] Јесте ли сад задовољни? Обоје су се слатко насмејали. Пристао је да Жану испрати до куће, пошто је дошла без свога Слободана. Занима ме шта су разговарали

²⁵⁶ Пол Дешанел (Paul Eugene Louis Deschanel, 1855–1922), француски политичар и државник, председник Француске од 18. фебруара до 21. септембра 1920. године.

од Професорске колоније до врха Палмотићеве улице. Нису ваљда упорно ћутали.

Четвртак, 26. август 1971.

Мији Јакшићу-Дурковићу сам послао нових хиљаду динара за још три примерка његове збирке песама „Стихови за ђаке прваке и остале јунаке“ коју је издала Багдала. Већ ми је био донео једну са посветом у којој ме уверава да више није „мрачан песник“, разведрила га је ћерчица Милена а утицала је и *Ведрина* I и II. Онда сам му дао за три а данас послао за још три. Песмице су божанствене, свеже, нове, изненађујуће. Оне вечери кад их је донео, ја сам почео да читам наглас, пред њим, и нисам могао ниједну да изоставим. Он је то волео и рекао да му изгледају лепше кад их слуша у моме „извођењу“. Причао је о томе и Бори.

Нов извештај од Јове: после 40 дана лежања, Рада је почела да хода, по соби и увече мало по дворишту, али увек уз њега. Притисак је пао на 100/80 а глава већ раније престала да је боли. И они су добили позив на свадбу Новичине Наташе, и каже да би ишли да Рада није болесна. Јова ревносно путује од кад сам му саопштио да га сматрам својим највероватнијим наследником на челу нашег покрета. Њима су најавили посету Радмила и Пера Антић. Сада им баш не одговара.

Нас опет позива у Водањ Груја Вељовић, заједно са Милојевићима, иако још није време за бербу. То не може бити, пошто Жана и Беба одлазе у Италију, а ми смо одлучили да не идемо у Ровињ, већ у Аранђеловац. Жена која је радила код Милана и Дафне Тереза-Резика Милановић и њен муж хроми Воја заменили су свој стан у Крњачи за нешто у Аранђеловцу. Одговорили су да могу да нам уступе једну собу, – „са купањем и кувањем“. То волимо, чак више него Ровињ, јер је ближе, није на трећем спрату и Дана неће морати да кува ни ја да доносим с пијаце.

Петак, 27. август 1971.

Писао ми др Милутин-Микица Велимировић, да захвали за примљену *Ведрину* II, – уздарје за његову збирку приповедака *Мећава из Књажевца и околине*. Дирнула га је посвета, у којој сам поменуо недавно преминулу његову браћу Велимира и Станислава. Сада су остали, од њих десеторо поп-Милошевих, само он и Љубица пок. др Сретена Попадића. Ставља ми у изглед нову своју књигу *Лушања* – којом би завршио своју ратну тетралогiju. Моја *Ведрина* II му се учинила „необично интересантна“, „као мали леп роман“ који се не може читати као роман. Мора са разделом, да се прочитано мало слегне. „Социјално-научна и историјска, књижевна –

права енциклопедија“. Читаоцу даје, а и у друштвеном разговору би уносила ведрину, пријатно расположење, а давала би и „отмен тон“. Могла би бити и „настолна књига“ (за узглавље и при раду) да смири нерве, – да се више пута прочитава. Кад се Милачић врати са одмора, доћи ће заједно.

Ушорак, 31. август 1971.

Мари-Ана из Париза, полазећи у свој Ланже, јавља да је Ивони послала „la belle longue lettre“ [„дуго лепо писмо“], не знајући да сам ја већ био упутио копију. На разгледници се види нова линија париског метроа која замењује приградску железницу и пролази кроз добар део града. Загрева се полако за Ивону особито због њене велике љубави према нама. Ради много у Карантеку, али није немогуће да зимус дође у Београд, а обадве се надају да ћемо једног дана ми доћи у Француску, 1972. Опет мисли на Лепу, а интересује се за *Ведрину*, верујући да је „званична равнодушност“ неће угушити.

31. августа је изишао други оглас у *Полиџикиним* Белешкама. Платио сам да изађе четири пута током септембра. „*Др Драјољуба Јовановића* нова „Размишљања о моралу“: *Ведрине* II, Рад и стварање. Веровање и знање. 292 стране. Од писца се добија за 25 динара, Љубе Стојановића 11, или на жиро рачун 608-620-1-3003, 71500-61926. Остало је нешто и од *Ведрине* I. Савремени човек. Природа и цивилизација. 20 динара.“

„Ставио сам све ово због намере [Гојка] Ћопића аквизитера да *Јуџословенској књизи* и *Нолиџу* понуди да узму на чврст рачун изванредан број примерака по већој продајној цени I – 3.000, II – 3.500 – свега 6.500. Од тога, књижара добија 30% аквизитер 7%, а мени остаје 4070 динара. Пристао сам на то, да видимо да ли ће ићи. Али ја за своје купце задржавам старе цене.

За време бесаних часова прошле ноћи одлучио сам да пошаљем обе књиге Полу Јанковићу, Србину-Французу (ваљда по мајци) који интелигентно и доста храбро дописује из Београда за *Монд*. Јавио сам му се телефоном, да видим да ли је он Павле Јанковић из телефонског именика. Он је. Каже да зна тачно ко сам, радо ће читати. У писму га обавештавам да после изласка из затвора добијам негде редовни, затим недељни *Монд*, као и недељни *Фитаро лиџерер*. Кућа нам дише француским духом. Деца и унук су нам најпре научили француски. Био сам са Французима на Солуну, учио у Клермону и у Паризу, државни докторат на Сорбони. На факултету Правном предавао од 1924. до 1932. Осуђен два пута због федерације (и републике) 1932. и 1939. Био 2 године интерниран у Санџаку. Изабран за народног посланика 1935; са опозицијом нисам улазио у Скупштину, 1940.– генерални секретар НСС. После рата враћен

на факултет, народни посланик, члан Президијума. Осуђен на 9 година строгог затвора и 3 године без грађанских права. У затвору написао девет књига Размишљања о моралу и 400 медаљона. На слободи, после 1945. 12 књига *Полијтичких усјомена*, од којих 8 откупио Архив Југославије. Данас оглас у Политици за *Ведрину* I и II, у моме приватном издању. Ни у једну амбасаду нисам крочио, сем да бих се уписао у књигу жалости за Кенедија и Шарла де Гола. Ниједан страни новинар ме није посетио, док су ме пре затвора доста опседали од Француза Лаптев,²⁵⁷ гђа Жаклина де Тома, пријатељевао са Орестом Розенфелдом и супругом. Одржавам преписку са француским пријатељима из студентских дана и са још живим професорима. Довољно сам „легаллизован“ да би он могао да се заинтересује за мој рад без опасности за себе и свој лист. У *Ведринама* ће наћи много Француске и Француза. Ако жели, могли бисмо се видети после почетка октобра кад се вратимо са одмора. Ништа од њега не тражим, али му нудим прилику да упозна једну породицу фанатично привржену Француској и народу који је и њему драг. До сада, све до августа 1923. нисам одржавао везе са страним амбасадама, јер су оне морале штедети сваки режим, и ја сам се једном загрејао за идеале и политику Анатола Франса и Жана Жореса, па сам то тражио и у мојој земљи, без успеха. Сада имам 76 година, ближим се крају, и хоћу бар нешто да исправим и допуним. Овог последњег дана августа вече сам провео код Десанке [Милутиновић] и Вере, најзад и са Славиком, али без Драгана, који их је довезао са Пељешца (Вигањ), па се опет тамо вратио, сигурно да још нешто уради на њиховој кућици. Понео сам прву књигу Медаљона и Десанки прочитао њен. То је, преко телефона, желела Вера да би Десанка имала једно од последњих задовољстава. Она је мирно саслушала и само рекла: „Тако је било. Написао си како је било.“ Вера је можда очекивала нешто друго, али је истакла да сам дао тадашње прилике и тадашњу Десанку. Она је упознала као стрпљивог борца за време рата и непоколебљивог идеалисту увек. – Жалиле су се на Славика. Он је и даље сликао на мору. Вера налази да ради сувише брзо и да брља, а мени су се и нове слике свиделе. Жалиле су се на његове планове после матуре: Неће да студира, неће да има струку (математику и физику), професуру, хоће да слика слободно, да путује, да продаје слике и даље путује – све до Кине и Јапана. Моли једино Веру да му *позајми* милион динара за кола, а сам већ има

²⁵⁷ Лаптев, француски новинар руског порекла, у Београду радио за АФП. Особито активан 1946. и 1947. године. – Д. Јовановић, *Политичке успомене*, књ. 12, 160.

скоро милион. Вратиће се, живеће од свога сликарског рада. Оне су очајне, али не могу да га спрече.

Среда, 1. септембар 1971.

Сазнали смо од Мире да је умрла од рака њена сестра Ерна, у загребачкој болници. Одмах смо послали телеграм њеном мужу Драгомиру, Новакова 32. – Из Париза је истог дана пошло писмо Милана Живадиновића, извињава се што није приметио посвету и на *Ведрини II*. То је видео тек кад је послао своје писмо од 23 августа. У броју за 19. август *Гласа канадских Срба* наишао је на фотографију „симпатичног младог човека“ Велимира Тошковића, па се пита да ли је род нашем школском другу Јову Тошковићу, на чије је историске брошуре наишао недавно међу својим књигама. Јову су убили комунисти, као једног од првака четничког. Питаћу чиновницу Београдске банке, код које је мој жиरो рачун, и која памти његов број и многе друге, да ли зна шта о том Велимиру.

Субота, 4. септембар 1971.

У суботу 4. септембра возио је Дану и мене, Дафне и Стелу у Аранђеловац на одмор наш зет Слободан. Ове године смо изоставили Ровињ, јер се Дана бојала дугачког пута возом и тамошње климе после њених неприлика са срцем. Далеко је до плаже, не можемо да дајемо хиљаду динара дневно за прелазак на Катарину, а није хтела ни да се замара кувањем, па да ја претрчавам степенице (трећи спрат) неколико пута дневно. У Аранђеловцу се настанила Резика (Тереза Милановић, Васе Савића 7/1) пошто су свој стан у Крњачи заменили. Резика је радила код Дафне и Милана као „бединерка“, па зна нашу потребу да једемо лаку и дијеталну храну. Бићемо код њих на стану, куповаће намирнице за наш новац и куваће нам по Данином упутству. – На половини пута, зауставили смо се у једном мотелу у приватној режији „Дизниленд“. То је диван ружичњак са високим дрвећем, пуним ораха. Стела је уживала, а ја сам натерао и Дану и Дафне да погледају ту лепоту довитљивог кафеџије. Наместио је и три собице, за потребе љубавника и сентименталних парова. Ту смо јели врло спретно направљену гибаницу – свака порција је печена у посебној посуди. Нешто око 1 часа стигли смо у Аранђеловац. Пред самом кућом смо сустигли Резику – враћала се из своје „цркве“, као ревносна адвентист-суботарка. Њене кћери Младенка и Ружица (Марија) биле су на пољаници. Стела је полетела у загрљај Ружици, која има 16 година, али се с њом играла у Београду. Слободан се брзо распитао како

се иде на Букуљу и кренули смо чим смо ствари оставили у соби са терасом у којој ћемо Дана и ја становати. Испод самог врха, ја сам остао са Даном и Стелом, а Слободан и Дафне су се попели на око 720 метара који обележавају врх западне планине. Сетили смо се географије у гимназији: Венчац и Букуља. Поглед је оправдавао та имена. Венчац је одиста изгледао као низ брда која су се настављала једно на друго, а Букуља је уз претежне букве имала много четинара, храста, цера и другог лиснатог дрвећа. Пењући се, приметили смо близу врха један мотел, и тамо смо ручали: топле, лепо печене и шупље, не препечене – лепиње (150) и ћевапчићи (80 динара комад) киселу воду (250). Врло љубазна жена нас је служила са осмехом, зацело је супруга власника мотела.

У парку аранђеловачком – српском Версају, како га је назвао наш стари пријатељ начелник Милан Ђурић. Стела је преко реда пунила своју чашу киселом водом на извору и доносила нам редом свима. Ни Слободан ни Дафне нису никад били у Аранђеловцу, па су се дивили и изненађивали. Дана и ја смо били пре 6 година на 10 дана, али тада није било дивих белих „скулптура у природи“, ни приредаба „Мермер и звуци“ о којима се толико писало. У 4 сата, Слободан се сам враћао. Деца су остала да проведу недељу са нама.

Недеља, 5. септембар 1971.

Тај дан, 5. септембар, провели смо сви у парку, а на подне смо ручали у Резикиној кући. Није нам било пријатно, јер се њен муж хроми Воја наместио и гледао у нас. После ручка је он дошао и на нашу терасу и почео да говори о својој прошлости, обраћању на адвентизам, да би дошао на оно што га је највише занимало: колико ћемо остати и шта мислимо да плаћамо. Уплашио се да то не буде „по пријатељству“, особито кад је видео наш поклон од преко 4.000 дин. – једна [шерпа?] са поклопцем. Умирио сам га. Плаћаћемо 2.000 дневно за две постеље, а даваћемо још 1.000 дневно за Резикину услугу. Био је задовољан, али је приметио да је пансион код „Старог здања“ и код „Шумадије“ 6.000 и 7.000 дин. Умео је да подвуче и то да он од државе не добија никакву помоћ, као Ђорђе Карађорђевић и ја... Као сељаче из Лозовика већ у првим разредима основне школе заболела га нога, стегла се у колену, и никад се није исправила. Учитељ га је, каже, послао кући, тако да ни основно образовање није добио. У Београду је био чистач ципела, без икаквог интересовања за књигу, док га није одвео у адвентистичку цркву један старији човек. Тврди да је нешто и сањао и да је чуо глас да треба да мисли на душу. У цркви је упознао Резику, која је имала шестеро деце са мужем пијаницом у Бјеловару, али децу углавном распршену. Сам се женио, стекао четверо деце, али они су

се сложили против њега, жена је живела с другим, остао је сам. Некако је добио стан у Крњачи, и то је привукло њему честиту, чисту и вредну Терезу. Немају ничега заједничког сем молитава и заједничког певања уочи суботе – чак и кад су у највећој свађи. Већ првог дана смо схватили да ћемо живети поред пакла: живе заједно и убијају једно друго. Ружица је на страни мајке, напада очуха, одговара му, препиру се. Сестра Младенка је отпутовала аутобусом са Дафне и Стелом. Служи у некој кући, где и станује. Добија 25.000 месечно и све даје на тоалету. Има се утисак да њене хаљине стају и више него што она зарађује у послу... Има 18 година али је слабија и ситнија од Ружице.

Понедељак, 6. септембар 1971.

Од понедељка 6 септембра почиње наш редовни живот. Ја идем рано, у 6.30 по воду, шетам, доручкујем, читам новине, па заједно у шетњу, па на ручак и спавање. Лепо је време, али не као у суботу, кад смо дошли.

Уторак, 7. септембар 1971.

7. септембра смо добили прву пошту на Аранђеловац од Жике и Бебе из Каприја – сећање на Мунтеов тон Макеле. Знали су нашу овдашњу адресу.

Среда, 8. септембар 1971.

Од Дафне препослано писмо адвоката – радикала Воје Вељковића из Ниша, са „предговором и критиком“ за *Вегрину II*. Сада је критичнији него за прву књигу, пошто се зацело не слаже са мојим погледима на религију. – Ту је и занимљиво писмо из Загреба од Драгана Калајџића (Ханаманова 11), који је прошле године био код нас са Мирковићевим сином Владимиром, да сниме магнетофонски моја сећања на Мију и Кершованија. Сада сам им послао нову књигу. Владимир је само послао новац као и брат Иван, а овај Србин по оцу пише: „Браво! Честитке!“ Тек се вратио после саобраћајне несреће и лечења: прелистао је, навалиће да чита. У заносу наводи René Charia: „Il lui disait comment jadis dans des forêts persécutées il interpellait les animaux. [Он му је говорио како је некада у претраживаним шумама – он дозивао животиње] То су стихови из „l'éri de cristal égrené dans les herbas“ [окруњени кристални клип у трави]. Калајџић – Србин у Хрватској, а био би Хрват у Србији – заинат – је још на боловању после свога „гадног“ удеса, али је зато имао најзад времена да размишља о много чему. Моли да му јавим о нашем здрављу – Одговорио сам сећајући се „кристалне казне Тинове из Увода у *Вегрину I*. Поздравио

сам пријатеља Владимира, који није био задовољан како сам приказао његовог оца. Овај друг, међутим, рекло би се зна исте ствари о Мати Балоти, па ми се обраћа са поверењем. – Владимиру је вероватно непријатно што је моје судове о оцу чуо пред својим пријатељем.

5. септембра је из Прибоја писао, на Београд, Милош Стевовић да захвали што сам се трудио да његову трећу кћер, Станку, сместимо код гђе Зоре Поповић, наше прве сусетке, иако без успеха. Становаће сигурно код Натине сестре, као и Соња и Јелена. Та Српкиња из Тетова нема деце, а муж је невероватно племенит и крајње стрпљив. Тешко иде са уписом на факултете, а матураната свршених има премного. Сем сведочанства, сада траже и лекарска уверења, и то не из места рођења, него из Београда. Најављује нам у Аранђеловцу сусрет са том тетком Мицом и са њеним Костом, инжењером шумарства у пензији. Сам Милош опет мора на Бежанијску косу, као пролетос (због астме), кад смо га посетили Бора Глишић, Бранко Узунковић, Станко Славински и ја. Дивно се био опоравио.

Каже да су га спасли из мртвих. Сада се све упропастило.

У среду, 8. септембра *Полиџика* је донела десети наставак фељтона др Душана Бибера²⁵⁸ (Институт за савремену историју): „Краљевина Југославија на раскршћу 1939. године). Наводи да цензура није допуштала критику владе, па су „поједини представници опозиције, па и левичарских снага користили ступце иностране штампе“. – „Тако је, на пример, Д. Јовановић (није се усудио да наведе и моје име проклето!) у Француској ревији за спољну политику *Полиџик Странжеу*, априла 1938. године, критикујући спољнополитичку оријентацију југословенске владе, записао, између осталог: Г. Стојадиновић, пре свега, има личне симпатије за Немачку. Он је студирао у Немачкој. Техничар, човек финансијског света, послован човек, више је отворен према немачком него француском духу. Још више од тога, он замера Французима што нису инвестирали капитал у индустријска постројења и југословенске руднике. Замера им да не знају ефикасно да „раде“ и „праве послове“. За њега је француски систем сувише спор. Он је парламентаран, демократичан, сувише подложен контроли, сувише великом броју контрола. Пословном човеку контрола само смета.“

Бибер даље наводи да је Стојадиновић у мају 1938. кад је избила судетска криза имао сличан став као Даладје²⁵⁹ и Чемберлен²⁶⁰ трудио се

²⁵⁸ Душан Бибер (1926–2020), историчар, научни саветник Института за историју радничког покрета у Љубљани, Института друштвених наука и Института за савремену историју у Београду. Гл. дела: Нацизам и Немци у Југославији 1933–41, Тито – Черчил, строго тајно и др. – *Мала енциклопедија*, књ. 1, 241.

²⁵⁹ Едуар Даладје (Eduard Daladier, 1884–1970), француски политичар, вођ француских радикалсоцијалиста, професор историје и радикалсоцијалистички посланик од 1919.

да делује умирујуће. Стојадиновић је, међутим, био ближи Хитлеру, слао му дарове, и примао поклоне за своју Аугусту од Хитлера. Занимљиво је да је тада, особито октобра 1938. кад је Стојадиновић, расписао изборе (а мене ухапсио 1. октобра) лондонски *Тајмс* њему предвиђао победу: децембарски избори могу резултирати само огромном победом Стојадиновићеве владе“. Преварио се.

7. септембра из Новог Сада писао ми је мој некадашњи ђак Лазар Хаџић, пензионисани адвокат (Јована Суботића 7). Прву *Ведрину* је прочитао у своје време. Сада чита другу. Био је судија у Новом Саду пре рата и једну годину после. Има даровиту кћер, математичарку; већ је асистент на Природно-математичком факултету. Жали се да 1954 године умало није погинуо на улици. Погрешно га напао ножем пијан човек који је из кафане јурио другога, с којим се побио. Поздравља моју препоруку да се у свакој прилици сачува ведрином. Он томе учи своју кћи. На једном симпозијуму математичара у Сребреном она повела и родитеље. Први пут је тада, пре два месеца, видео море и сетио се странице из *Ведрине I*, где се приказују осећања човека који то доживи: био је узбуђен и очаран лепотом и плаветнилом мора. Сећа се да је био у нашој кући 1928. кад се послужио мојом докторском тезом за један семинар код др Милоша Тодоровића.

Истог дана сам од Дафне добио *Монд*, врло занимљив.

8. септембра смо Дана и ја писали млађој-луђој [кћерци] да је упутимо како да поступи са евентуалним купцима књиге. Молио сам да ми пошаље топле ствари, јер је време нагло захладило. Те вечери сам у Војда Карађорђа 32, где смо пре 6 година били, недалеко од стана нашег код Кубуровића, код Ивана Вељовића, који је водио *Народну исхрану*, где смо ручавали, и његове супруге Милице-Маце, коју смо упознали у једној трговини на пијаци. Од њене свекрве сам сазнао да држи киоск одмах испред поште и издања Борбе, дуван и ситнице продаје.

Четвртак, 9. септембар 1971.

Појавио сам се [испред киоска Милице-Маце Кубуровић] и она ме познала. Сада њен муж води угоститељство цело у Аранђеловцу а седиште му је у Зеленгори, трећем ресторану, после Старог здања и Шумадије. Сада је елегантнија и још лепша. Има сина на студијама и (заједничког са Иваном) и кћер своју са првим мужем, који је страдао, недавно удату. Иван има сина од прве жене и зида му кућу на свом плацу.

Пишем Леону Блену у Дижон, пошто из Београда нисам одговарао на његову карту из Швајцарске, где његов син има нешто за одмор.

Пеџак, 10. септембар 1971.

Прва шетња са Даном после њеног боловања у Аранђеловцу. Хладно је, а и стомак је мучи, и њена спондилоза. Видели смо заједно Мицу, па је затворила киоск и честила нас кафом код Зеленгоре. Био је и њен муж, али је стално устајао због посла и давања наредби. Он сам не служи, али о свему се стара, па прелази и преко, у друга два ресторана и хотела. Она је почела да прича невоље за време рата, бежање од четника, опасности и невоље. То је ранило њену младост у најосетљивијим годинама. Прекинула је причу о бежању – ноћу, босих ногу, – у Божурњу код родитеља нашег Ратка Јовановића. Отац Радован је требало да заштити родитеље њеног мужа и њу саму, јер је био председник општине. Ратко јој је брат од тетке. Није знала да се познајемо и волимо.

Субоџа, 11. септембар 1971.

Наши адвентисти одоше у своју цркву. Сви троје и једна Словенка, која станује у другој соби „сестра“. Ружица имала да рецитује „Суботу“ па је и пред нама поновила увече. – У новинама налазим да је умро др Ђорђе Марковић, некад мој одлични ученик, после адвокат и проф. универзитета, и Ђорђе Старчевић, муж Катице, рођаке Радованових. Једној и другој породици пишем да изјавим саучешће, али ће адресе допунити Дафне из моје картотеке.

Добили смо од Јове извештај о Радином стању и од Зоровића захвалност на изјави саучешћа. Дафне опширно пише (8. IX) на машини и руком. Од Резике је већ на путу за аутобус сазнала да јој муж није ништа рекао о нашој погодби и да ће одмах добити 40.000. Сама Дафне је заборавила да им преда 3.000 динара за једну ноћ. Нека дамо ми. Пријатељице су јој рекле да будемо опрезно са киселом водом, особито на извору. Или бар да контролишемо крвни притисак, који се код неких повећава од те воде. Вук Продановић је изјавио телефоном и донео поздрав од др Свете Живковића, кога је посетио у његовој вили на хрватској територији, како му се наши подсмевају. Изгледа да је направио нешто чаробно. Његов др Миле је у Америци, али да брак између њега и др Милице не иде добро. Вук је поручио једну књигу за Алимпијевића. Мака Никодијева је телефонирао да иде ћерци у Енглеску и да ће остати неколико месеци. – Описује нам Стелин приступ новој школи; била је крајње узбуђена. Били су и родитељи. Вратиле су се тек у 8 увече, пошто су куповале свеске. Милан је целог дана био са колегама из Аустрије. Добила су деца распоред за целу недељу: имају доста часова, по четири и пет и више дневно. Једне недеље пре, друге поподне. На повратку је

тражила да је Дафне води у њену библиотеку, да је виде, све тете са торбом на леђима, затим у Београдску банку, где су наши жиро рачуни, пошто је и тамо познају. Лепо је све поздравила, што раније није имала обичај. Са њом ће у разреду бити мали Мрвић из Османа Ђикића улице с којим је била у забавишту. Згодно је што ће заједно ићи, и то више колима (њиховим) него аутобусом. То нама много олакшава, пошто Даница – суботарка мора да води своју млађу кћер Миру у школу. Невоља је друго: сада је поносна што иде у школу, док Ђајина унука Соња још не иде. „Ми ти више не требамо, нећу ваљда да се играм са луткама“. Добила је за то батине од Милана. После су се опет лепо играле. Штета што су Соњини родитељи тако одлучили, јер су у истој школи видели децу мању и слабију од ње.

Дафне је сваког дана у вези са Бојком и обавештава се како ће ићи испитивања њеног стомака, вероватно амбулантно, пошто за сада нема места у болници Војно медицинске академије, где је зове др Поткоњак, муж њене колегинице из Више школе за спољну трговину. И тамо је захладило, па су грејали себе. Невоља ће бити идуће седмице кад је настава пре подне. Како ће се њих две пробудити и спремити?!

Недеља, 12. септембар 1971.

У недељу 12. IX писали смо кући Дана и ја свака упутства за Дафне – како експедовати књиге и др.

Понедељак, 13. септембар 1971.

Тражили смо од ћерке топле ствари, јер се овде смрзавамо, и добили смо лепо упаковану кутију, са Бојкиним рукописом. Значи да је Дафне њој поверила експедицију.

Увече смо Дана и ја посетили Драгишу Луковића геометра (Вожда Карађорђа 54), на кога нас је, као на партиског пријатеља, упутио Вук Продановић. Доста осорно нас је примила његова супруга Даринка, професор, али се после мало откравила. Она и Драгиша су сасвим различите природе. Она је озбиљна, строга, хладна, а он бујан, развикан и површан протестант, опозиционар. И она није у Партији, али је добро гледају, као професора и грађанина. Изабрали су је за општинског одборника и изгледа да ће добити септембарску награду 19.[септембар] дан ослобођења Аранђеловца. Дошао је затим млади професор југословенске књижевности, Војвођанин Бабић који се распитивао за др Милоша Савковића, чије име носи овдашња гимназија. Било је протеста, зато што је Савковић најпре био на Равној Гори са Дражом, Драгишом

Васићем (зацело због њега) и Ацом Мишићем. Убили су га сами четници, зато што је одржавао везе са партизанима. Нисам много умео да му кажем. Слабо сам га познавао, али је такође полагао државни докторат на Сорбони и велики утисак оставио на Јову Сретеновића-Малог-Великог, коме је предавао у II београдској [гимназији]. Он је изradio прву историју југословенске књижевности. Није био комунист пре рата, колико зна Бабић, не верује да је он из Шаторње, већ негде око Ваљева. Да бих обавестио тога Бабића, кога Даринка учи француски, да би могао да полаже докторат, причао сам о моме сусрету са Недићем у октобру 1940. о Мачековом писму, о мом суђењу 1947. То је све више уплашило гђу Луковић, него што је придобило за нас.

Среда, 15. септембар 1971.

Киша је лила, али ја сам ипак кренуо у шетњу, – као на робији по сваком времену. Пред самим улазним вратима наишао је Миодраг Миковић, Грузанин из Кнића, комунист, норвешки заробљеник за време рата, после управник, то значи полициски службеник у Крагујевцу, већ неколико година у пензији. Долазио нам је у Београду и купио 9 *Ведрина I*. Сад је добио исто толико друге књиге. Не знам коме их продаје. Дао је и неколико адреса својих сељака. Врло заинтересован за политику и за догађаје, дискретан и доста критичан за прилике у нашој земљи. Од Вељовићевих је сазнао да смо овде, а Луковић му дао адресу. Случај је хтео да на путу за Парк сретнемо Луковића. Као синоћ, – пошто нас гђа Даринка ничим није послужила сем кафом, а Луковић понудио да нас води на ћевапчиће – и сада сам то одбио, па смо седели у једном заклону иза „Шумадије“ и врло лепо разговарали сва тројица. И Луковић је Грузанин, али као да му није било згодно да буде заједно са Миковићем, старим удбашем. Ипак је мало галамио против корупције, крађе, станова за директоре итд. Миковић није то бранио, па је и сам критиковао. Луковић нам је саопштио да је Бабић већ добио од своје жене историчарке књигу др Тодора Стојкова *Борба опозиције против шестојануарске диктатуре 1929–35* о којој сам им синоћ говорио. Миковић је једва дочекао, пошто одавно трага за том књигом. Добиће је преко Луковића.

8. септембра је Јова опширно писао из Лесковца. Рада је оздравила, али је то трајало „50 дана упорног лечења и леговања“. Сада самостално хода по кући и по дворишту, па излази с њим и у варош. Дала је крв на преглед и мокраћу. Све је у реду сем нешто повећаног холестерола. Мора да настави са шугероном али последица, каже лекар, неће бити. – Добили су из Аранђеловца нашу карту са адресом, па нама најављују посету. – *Ведрина II* иде добро, а неки траже и прву књигу, и одмах плаћају. Умро је

и други Вељковић, адвокат, из Крајине, који је такође био мој ђак, али се зна да је био и полициски писар. Јова га разликује од „радикалске перјанице“ који долази код нас, иде Смољану и Анти Радојевићу, изгледа и Ђиласу. Одушевљава се, каже, и Риста Симоновић, такође некадашњи мој ученик сада управник историског музеја у Врању. Књигу је узео и др Владимир Михаиловић, Јовин школски друг и пријатељ. Био му је и Драгољуб Трајковић, вечити сапутник и сарадник. Сада су се доста удаљили, јер је Јова у оштрој опозицији, а Драгољуб ради у републичком тужилаштву. Он се претплатио на Ведрину, али је молио да му се пошаље у октобру. Помишљам да је то онај Драгољуб Терзић, који је слао новац, па се књига враћала, итд. Јова није знао за тај псеудоним, ако је тако.

У Лесковцу је 5. септембра слушао игумана др Јустина Поповића, проповед против технике и науке. Јова му је пришао и приметио да је био сувише строг за науку. Питао га да ли је примио и другу *Ведрину*; Јустин је потврдио, мрачно: очигледно незадовољан главом о Веровању и знању. Јова му је наговестио да ће можда доћи у његов манастир Ђелије. Игуман је рекао да дође.

Лесковачки зборник је Јови објавио студију о Циганима, а дао је и „Лесковац у току I светског рата“. Спрема „Пироћанце у Лесковцу“ и *Порецје*, већу монографију, после још неколико месеца рада. – Мира је добила у лесковачкој гимназији да предаје латински хонорарно али она воли и даље да иде у Лебане, где предаје њој милији француски. И тамошњи колектив јој више одговара. Воли свој посао, али се замара децом и путовањем. Љубиша и Невенка су такође наставници у Лесковцу, али нису стабилни. Љубиши нуде за директора у Великој Грабовници у правцу Грделице. Мала Јасна весели Раду као нико други. Мира долази сваког дана.

Од 13. септембра карта од Дафне, како је пронашла топле ствари за нас и како их Бојка послала. Једне вечери су сви троје били код Миланове сестре Милице. Јели су прасе, што Дафне обожава, али не сме, па су „радили бускопани“. Кућу уређује Милица, па је сада неописив хаос. Син ништа не помаже, стално се свађају. Стела се пробудила и отишла пре подне, срећом у вези са Мрвићевима. Несрећна је што је имамо за одмор тако рђаво време.

Касно нам стигла, из Нишке Бање, разгледница од Добриле и Влајка (писана 10-ог). Лепо им је у стационару хотел Озрена. Друштво старо и ново.

Из Јаска у Фрушкој Гори Стева Ковачевић, произвођач српског шампањца, јавља да му је жена Вида ипак умрла од рака на плућима. Остала је ћрка Јелена са 16 година и Милан са 9 година. Ја сам му већ

говорио да мора да се ожени, а сада му пишем да њему и деци изјавим саучешће.

Дафне нам је препослала и карту Бранке Крчединац из Панчева, наше младе пријатељице, рођаке наше дивне Бисерке Бараћ из Банатског Брестовца. Бранка није потврдила пријем *Ведрине II*, јер је била оперисана од жучног камена, а после им били у посети син из Француске, после 4 године. Опоравља се.

Четвртак, 16. септембар 1971.

Маца болесна, грло, велики болови, целе ноћи без сна. Од Бојке писмо од 15-ог. Добила наша два писма одједном. Жали што нам је време рђаво. Она чека да је позову на прегледе, болничке или амбулантске. Њена Ружа је морала да оде хитно у Босну. Бојка је завршила са својим испитима у школи. Осећа се здравствено много боље него у Ровињу; већ једе доста мяса, а у поврће ставља доста путера или уља. Не прима похвалу за лепоту пакета, ни за себе, ни за Слободана: правила га је стручна жена из поште у Чика-Љубиној улици. Мали доживљај је било кад су Дафне и Стела донели топле ствари. Спремљен је био суфле и печено пиле. Сестре су разговарале, а цура је прогутала суфле и оглодала батак без икаквог присиљавања. Маторима је било да умру од смеха кад су приметили како прождире, – као никад.

16. септембра су се јавили са Хвара Миша Михајлов и његова дружба Милица.

Дафне пише на машини из Библиотеке, преко обичаја. Жали се на моју картотеку, и кори себе што се за моје експедиције није заинтересовала ни колико Стела: она би требало да буде моја секретарица! Није умела да нађе неке адресе. Прича како Мрвићи возе Стелу ујутру у школу. Они је и враћају. Само једном је Милан морао да иде по њу. Од уторника се појавила и Францускиња. Стела сама ради своје задатке – углавном цртање. Озбиљно схвата школске обавезе. Тога јутра је кашљуцала. Време је очајно, и Дафне се брине да ли нам је у соби намештена мала пећ. Хоће да верује нашим извештајима да се одиста одмарамо. Не шаље нам *Фиџаро*, јер не стаје у сандуче. Она је практична: не враћа поштоноши, него сама промени адресу и спушта где било. Пита маму шта је са њеним срцем, шта са спондилозом, са жучи? Моли за извештај.

Из Бољевца се јављају Блашко и Нада, са децом. Добили су *Стихове за њрваке* и захваљују. Излет праве.

Петшак, 17. септембар 1971.

17. септембра сам почео да се јављам пријатељима по обичају: С[ветозару] Анђелићу, Милутину Најдановићу, Ђорђу Славинском, Даници, Мари Ани, Ивони.

Недеља, 19. септембар 1971.

Време се пролепшало. Дана и ја у парку, по лепом сунцу, кад на другој алеји, у средини парка шири руке човек у сивом мантилу, поред њега жена. Дана је прва познала Тошу Стојкова. Загрлили смо се, а Дана је пољубила госпођу Стојков. Она је професорка, Крушевљанка, имају два велика сина. Једног су довели у Аранђеловац на ауто-рели. Цело јутро јуре по граду, заглушују нас. Таман смо се зближили кад су нас сустигли – неочекивано – Слободан и Бојка. Охрабрио их леп дан па су нам дошли на обданицу. Упознали смо један пар гостију са другим. Чули смо да треба да дође још један – Тошина свастика и њен муж. То се ускоро и десило. Тај пашеног Тошин је био мој ђак на факултету, и одмах је пред свима почео да прича како су изгледали моји часови: да су ме ђаци дочекивали и испраћали аплаузом, да је слушаоница увек била препуна, да су многи стојали око катедре, као зрна грожђа... итд. Он је био у генерацији годишта 1911, последњег које сам извео на испит. Радио је у суду, затим у тужилаштву, али за грађанске ствари. Био је, по наредби, на моме суђењу 1947. и сећа се моје одбране. Поновио је неколико реченица.

Занимљивије ми је Тоша причао пре ова два сусрета. Био је у Лондону, 20 или месец дана. У Форенофису су му дали скоро сва документа до 1941. Видео је сву дипломатску преписку до рата. Особито га изненадила отвореност енглеског посланика из Београда. Као главно му је остао утисак да је краљ Александар смртно мрзео Мусолинија и да је покушавао да Хитлера одвоји од њега и приближи га Француској. То као да је и била сврха његовог путовања у Париз у октобру 1934. Нека документа је могао и да сними, али је приметио да неких бројева top secret – нема!

Са Слободаном и Бојком смо ручали код Зеленгоре. Нисмо сами тражили директора, Ивана, Мициног мужа, али он нас приметио и одмах се ставио нама на услугу. Сам нас је – изузетно – служио и стално питао да ли смо задовољни. Видели смо како издаје строге наредбе и одређује како да нам спреме. Слободан и ја смо тражили посно прасеће печење на ражњу са салатом, а даме су извољевале јунеће „вешалице“ на жару. Све изврсно и укусно. Рачун је изнео 1.500 динара по особи. Али изненађење је био Иван Вељовић, тај дотле крути директор. Бојка и Слободан су се

извукли из града пре но што су биле завршене трке. Пре подне су се једва пробили. Морали су да заобилазе, да иду на Лазаревац итд.

Понедељак, 20. септембар 1971.

Млада ученица Драгана, сусетка наша, прича о свом селу Јарменовцима и даје Дани разгледницу, са басеном и шумом. Наши су хтели летос тамо, али је било све заузето. Дана би хтела да сазна што више због наших.

Ушорак, 21. септембар 1971.

Од Дафне ново дугачко писмо. Она не уме да пише кратко, као Дана и Бојка. Ја такође пишем велика писма, особито нашим Францускињама, или Јови, али то су извештаји о стању фамилије и нације. Дафне је желела да дође такође у Аранђеловац, са сестром и зетом, што је и Стела желела. Али ова се разболела, па се уплашила компликација. Школа бива све озбиљнија. Три и по сата дневно, а неких дана и четири и пет. Најтеже је кад је настава пре подне, пошто су мајка и ћерка велике спавалице. Ради и суботом, иако нешто мање. Францускиња је изненађена како су деца мало научила у забавишту, особито писање и говор. То су им рекли и на родитељском састанку. Српкиња је саопштила да у првом полугођу морају да науче да читају и да пишу. Хтела је за нас нешто да напише штампаним словима, и ишло је тешко. А Францускиња тврди да у фебруару морају почети да пишу на француском. Комбинација са Мрвићевима тече изврсно, јер су деца заједно, а родитељи имају кола и возе их. Гђа Мрвић предаје француски у једној осмогодишњој школи. Свршила је вишу педагошку школу, а њен отац има „ливничку радњу“, приватну. (Мораћу њега да замолим да погледа моју, управо Пољкиње Бојке бисту и каже ми да ли је солидна цена коју тражи брат шофера који је наше младе возио на Космај). Моли нас да се не бринемо о њој и Стели, него о себи. „Тражите“ да вам унесу пећ или грејалицу, па платите више!“ Да не заборавимо Данино запаљење плућа, и да не сме да се врати мршава као што је отишла. Да јавимо тачно кад се враћамо, да би нам Даница уредила стан. Итд.

Млада Драгана је ушла у нашу собу, па су се надодали и домаћини: Ружица, Резика, Воја. Седељка какву више нећу да трпим, али је била пријатна због Драгане. Показала је неколико тема које су им задали у средњој техничкој школи за угоститељство, причала како иде на праксу у Шумадији – за кување, па тамо добро једе два и три пута недељно. Саветујем јој како да се документује о Првој шумадиској бригади: у

градској библиотеци најпре. Резика је донела једну књигу о Аранђеловцу, неку врсту водича, па сам тражио нешто о тој бригади. Тако сам наишао на одељак о политичким странкама, о Удруженој опозицији, о комунистима. Дали су и божићни збор 1938, на коме смо се појавили, из Београда, на позив Чеде Плећевића, организатора збора у снегу, др Иван Рибар, др Драгослав Смиљанић, Стојан Шпадијера (радикал), проф др Божа Марковић и др Драгомир Иконић као демократи и ја као леви земљорадник. У књижици се не помиње Иконић, а нема ни др Милоша Пантића из Ваљева, кога је Чеда био повео као свога друга са студија. Дакле написали су „Драгољуб Јовановић, представник левих земљорадника“. Драгана нам је причала о свом селу Јарменовцима, недалеко одавде, па нам отворила вољу да одемо аутобусом према Горњем Милановцу, још боље да нас Јова одвезе, ако буде дошао овамо са Радом.

Пре подне смо шетали по парку. Ја сам рекао Мици пре тога да морам кући чим купим новине, јер *сваки 21. у месецу* припада Дани: то је наш дан. Предвече сам шетао сам, а кад сам се вратио негде после седам, затекао сам Јову и Раду. Стигли су већ у подне, и нашли кућу по моме опису, али се мудри Воја уплашио од њих, опрезни Јова од њега, па су разумели да нисмо ту. Јова је заборавио и адресу и име станодавца, али је знао да је иза парка и иза игралишта у школском центру. Тачно је нашао кућу, али није умео да помене моје име. Да је Рада била с њим, Воја би био слободнији, овако се уплашио да није нека власт. Нашли су стан за себе, Челик батаљона ул. 2, кућа адвоката Јовичића, где су раније једном одсели. Газдарица им се обрадовала: Моји Лесковчани! Ишли у туристички биро, у милицију. Очајан, Јова тражио телефоном Београд, али не наш него Слободанов број, који је добио од Властине Весне. Бојка се препала кад је чула да зове Аранђеловац... Она им дала име улице и Терезе Милановић. Најзад, кад сам ушао, изненађен, сви су ми рекли: прави роман! Грип смо имали, па су гости отишли.

Среда, 22. септембар 1971.

Ја сам био рђаво, па нисмо отишли код воде „кнез Михаило“ по договору, већ Дана њих довела. Прекинуо нас Миодраг Миковић, који сазнао од Вељовића да смо у Аранђеловцу, од Луковића адресу. Разговор доста натегнут, јер се Миковић и Јова нису познавали, а мени незгодно било да говорим о „удбашу“. Ја сам лежао у постељи за све време разговора. Кад је Миковић отишао разговарали смо слободније. Рада и Јова су имали свој ручак донесен из Лесковца па су ручали у свом стану. Састанак у парку у пет сати. Лепа шетња и пријатан боравак међу чаробним дрвећем. Стигло је велико писмо од Дафне.

Четвртак, 23. септембар 1971.

Јова нас возио на Букуљу. Ручали смо у хотелу, као пре са Бојком, Слободаном, Дафне и Стелом – изврсне лепиње и ћевапчиће. Служила иста симпатична жена. Видели смо и газдину мајку, стару Јерменку, дебелу, малу, једва говори српски. А жена која је служила – њена снаја из Даросаве (Партизана) права Шумадинка. Дани насамо правила комплименте: да је отмена, да има лепе очи. Кад сам ушао да платим наш ручак познао сам ко су власници мотела.

Тек данас сам приметио у фељтону о Драгојлу Дудићу,²⁶¹ коме се подиже споменик у Клинцима код Ваљева, да је, (у броју Политике од 12. септембра) наведено како је у септембру 1935 Сретен Жујовић, као инструктор КПЈ, у име Земаљског бироа за Србију говорио о оснивању Народног фронта, на конференцији са преко 60 људи из Ваљева и околних села. Препоручио да се ради на задругарству и на повезивању са левим крилом Земљорадничке странке и на стварању Странке радног народа. Почетком 1937, пише даље фељтонист Зоран Јоксимовић, ухапшен је цео Месни комитет КПЈ у Ваљеву и његов члан Драгојло Дудић. То је она група комуниста коју смо из Београда дошли да бранимо Триша Кацлеровића,

Више пута био министар одбране и председник владе; потписник је Минхенског пакта; 1940. забранио КП Француске. Одговарао је пред окупацијским вишијским судом у Риому; Други светски рат провео је у интернацији у Немачкој. – *Мала енциклопедија*, књ. 1, 585.

²⁶⁰ Невил Чемберлен (Arthur Neville Chamberlain, 1869–1940), британски државник и политичар, вођ Конзервативне странке; министар финансија постао 1931. и завео заштитне царине; 28. маја 1937. заменио Балдвина на положају председника владе и вође Конзервативне странке. Према фашистичким државама водио политику оклевања и попуштања, што је Немачкој омогућило да потчини Аустрију и Чехословачку, Италији да освоји Етиопију и Албанију, а Франку да загосподари Шпанијом. Састао се с Хитлером, Мусолинијем и Даладјеом у Минхену 1938. и потписао капитулантски Минхенски пакт 29–30. септембар 1938, али је већ 3. септембра 1939. био принуђен да, због фашистичке агресије на Пољску, објави рат Немачкој. Одступио је са председничког положаја 10. маја 1940; заменио га је Черчил. – *Мала енциклопедија*, књ. 3, 907.

²⁶¹ Драгојло Дудић (1887–1941), сељак, писац и организатор устанка у ваљевском крају; члан КПЈ од 1920; стално прогањан и често хапшен; члан ОК КПЈ за Ваљево; сарађивао је у Радничким новинама, Раду, Народној правди, Гласу Ваљева, Народној читаоници и зборнику сељака-писаца За плугом. У јулу 1941. формирао је Колубарску партизанску чету и постао њен комесар, касније заменик команданта, па и командант Ваљевског партизанског одреда. У новембру 1941. изабран је за председника Главног народноослободилачког одбора Србије, али је истог месеца погинуо. Његов Дневник, објављен 1941, представља значајно сведочанство о првим месецима устанка у Србији. – *Мала енциклопедија*, књ. 1, 690.

Бора Продановић и ја. Ја сам бранио нашега Миливоја Стефановића, дописника Политике из Ваљева, Милорада Милатовића, тада адвоката приправника код Животе Ђермановића (мога каснијег иследника 1947) и Драгојла Дудића.

На повратку с Букуље затекли смо писмо од Милене Атанацковић из Руме. После Опатије где се лечила и одмора на мору, од тога се одмарала код рођаке (сестричине) адвоката Јелчева. Жели да се видимо у Београду и да се разрачунамо за послате *Вегрине*. Одмах ћу јој писати, да Јелчеву замерим што нам никако не долази нити нас зове себи са њеним земљаком Слободаном Јовићем и са Жаном. Има писмо и од Бојке. Слободан предлаже да не долази по нас 26 септембра (по Данином плану) већ 2. октобра. Хтео би да за Бака-Косин рођендан 29 буде у Београду. Кревет у болници није могла да добије, па се одлучила за амбулантско испитивање и лечење.

Са Јовом и Радом, у парку налазимо гђу Мицу свастику др Милоша Стевовића и њеног мужа Косту. Лепо смо разговарали и дивили се њима што се толико жртвују за Милошеву и Надину децу. Они нам кажу да су одсели код „Шумадије“ и да је са њима и Мицина мајка – шлогирана. Ни овде, дакле, нису мирни и сами. Лесковчани нас воде у свој стан, код госпође Јовичић, да видимо собу и упознамо газдарицу. Можда бисмо једне године отсели код ње. Цена 1500 динара, по постељи кад се остаје више од 5 дана.

Пећак, 24. септембар 1971.

Вози нас Јова у Јарменовац, – преко Тополе, Винче и Д[оње] и Г[орње] Шаторње. Зауоставили смо се код куће Драганиних родитеља, на самом уласку у Јарменовец. Они су у Манојловцима. Ту налазимо Драганиног деду Драгољуба Росића, који израђује дрвена кола, иако је хром на једну ногу. Врло интеллигентан Шумадинац, али није упућен у политику, као његов брат Добросав – звани Сингер (јер је продавао те машине), демократ, касније партизан, борац од 1942. и пензионисан. Упознали смо Драганиног оца Миливоја Росића и њену мајку Добринку, који раде у месној „Воћари“ (конзерва воћа и поврћа). И бабу Јелку, малену старицу, нешто старију од мога имењака. Горе, хотел „Карађорђе“ који је пре рата зидала београдска општина за незбринуту децу. Сада је луксузан и доста скуп хотел у шуми са дивним парком и базеном. Уједињене нације су хтеле да од Јарменоваца и Шаторње направе угледна села. Изабрале су Србију, а за ова села се борио Личанин Дракулић, који је у овом крају водио партизане као политички комесар. Врло луксузан парк, са негованим дрвећем, виноградом испод хотела, а преко пута, на брду, виноград на

терасама, са бетонским казанима за бордовску чорбу. Био је и живинарник и свињарник, било је и узгојно млекарство. Све је поједено и разграбљено, сада смо видели напуштене зграде, пропао расплодник за рибе, виноград на брду – пустиња, мртва на јужном сунцу, – камен бесплодан. Нама је све то показао и објаснио Драганин отац, Миливоје Росић, радник у „Воћари“. Кад смо ишли видели смо крај пута, испред „Воћаре“ жене како празне паприке, црвене, и спремају их за машинско сечење, после солидног прања. Миливоје каже да је предузеће такође било запало у кризу, али се повратило. Има 60 радника, од којих су 6 партијци, као он сам. Али није задовољан и као да доста критикује. Главно је да су директору купили стан.

Добринка је са чудесном брзином спремила ручак: погачу, супу, печена кокош са дивним прженим кромпиром, неколико боца пива, боце белог вина, сокови, кисела вода. На повратку смо пустили Добросава Росића Сингера, те је и он ручао са нама. Причао је своје страдање под окупацијом. Зна све о мени, нерадо говори о смрти Чеде Плећевића, с којим је сарађивао као опозиционар. У кућу Љубе Давидовића је улазио три пута. Са свима сам се изљубио кад смо полазили натраг.

Хтео сам да свратимо у Тополу, да упознам унука Арсенија Недића, Слободана-Бату. Тешко смо нашли његову улицу Радоја Домановића, и то преко старог судије, Воје Недића, који је недавно изгубио супругу Љубицу, рођену Гужвић, сестру мога школског друга из Друге београдске, а сада је уз њега дечји лекар др Иванка.

Субота, 25. септембар 1971.

Одмах ујутру сам послао Добросаву Росићу *Ведрину II* на поклон, Воји Недићу да плати, ако хоће и може, јер је читао *Аграрну политику* и интересовао се за мој рад. Каже да смо се једном и срели у Тополи, кад је био неки хонорар. Хоћу да загрејам и др Иванку. Написао сам посвету за целу породицу Росић која ме је тако лепо угостила, са свима члановима поименце, а однеће је сутра Драганина млађа сестра Мира. Јова и Рада су такође очарани овим људима, за које ја тврдим да су политички најразвијенији сељаци у ставу – ти Јасеничани.

Наши Лесковчани су отпутовали јутрос, јер хоће да сврате у Крагујевац, код Јовине сестрине.

Стигло је од Жане писмо, прво дуже и на машини куцано. Није нам дошла после оног разговора са Бором Глишићем, јер је Марица организовала фарбање дрвенарије и стављање тапета. Била је и код Росе неколико дана. Тамо је обавештена да умире тетка Милева, Милутинова близнакиња, па ће отићи на последње виђење. То јој је обавеза пошто их

је Милева – пекарка у Гучи исхранила да време окупације. Завршава са *Ведрином II*.

„Књигу сам прочитала до краја. Не знам да ли ми се чини, или ми је свежија сад ова него прва али кад бих морала да се одлучим, одлучила бих се за ову другу, тј. њу бих понела на пусто острво. Мада та ваша књига по свом садржају није мени наклоњена, бар не у свом првом делу. Причаћемо о свему опширније када се вратите. Са надом да ће Вас моје писмо ипак затећи у Аранђеловцу, примите много поздрава од Жане и Слободана. До виђења!“

У предњем делу писма говори о Вуковом сабору, 19. септембра у Тршићу. Роса је добила две улазнице на своје име, а време се тога јутра пролепшало, па су отишли. Људи су им говорили на дан Вукова сабора већ 24 године, од кад се одржава, време није било ружно, макар пре и после Сабора било веома лоше. Програм јој се учинио и добар и недобар, – нешто много другачије и не може да се направи. Музичка тачка „Вукова Србија“ могла је бити краћа, а добрим делом је била и досадна. – Роса ће им можда доћи ускоро.

Недеља, 26. септембар 1971.

У малом парку су у доњем делу Аранђеловца откривене бисте Чеде Плећевића и (Николe) Жакуле. А већ је постојала биста Милана Илића-Жуће или Чиче, чије име носи и сам парк, а и основна школа поред њега. То је био сељак из околине, заменик команданта Првог шумадиског одреда. Чеда је старији него што га знам, али доста веран. Жакула је млад радник, из неког другог краја. На повратку смо поверили једну *Ведрину II* Јекићу, пензионеру, који на великој, предугачкој улици некад јединој, држи радњицу са ситницама за сељачке девојке и снаше. Све су занатлиске израђевине, као да доста прави сама Лепосава, Јекићева супруга. Он је 10 година служио у Новом Саду, побегао је кад су Мађари клали Србе, па је радио у општини овде за време и после рата. Рано је пензионисан. Зна доста о мени, али ме није познавао.

Дана и ја смо тек из новине сазнали за свечаност у парку, на коју су дошли из Београда Душан Петровић, Латинка Перовић и други. Говорили су само локални људи. Ми смо 28. отишли да видимо.

У *Полицији* од недеље 26. септембра у рубрици *In memoriam* изишла је чудна белешка, са закашњењем. Љуба К. Петровић, („Фурија“ са робије) апеловао је на „поштоваоце и ђаке великог *Учишеља*“ Томе Живановића, професора, академика, „једног од најистакнутијих светских правника и филозофа и научника“ да дођу у суботу 25. септембра у 11,30 часова на

помен у Саборној цркви – „тужној молитвено-духовној свечаности“. Шта је ово требало Љуби? Свакако је био неки пркос, као кад је други адвокат Добривоје Дим. Бранковић једне године објавио да ће бити на путу на Лазареву суботу, дан његове крсне славе. Љуба мора да зна да је Тома Живановић, после рата, врло присно сарађивао с Мошом Пијаде на комунистичком законодавству. Мора да је имао свој разлог.

Истог дана, још један пркос, као исправка једне кривице. У другој белешци објављена је промоција за почасне докторе наука неких са Универзитета избачених професора, због рада за време окупације. Азбучним редом Војислав Арновљевић, Радивоје Беровић,²⁶² Јулијана Божићевић (Жанина директорка), арх. Ђурђе Бошковић, Велибор Глигорић, инж. Ђорђе Димитријевић,²⁶³ Александар Костић,²⁶⁴ Миливоје Костић,²⁶⁵ инж. Ђорђе Лазаревић,²⁶⁶ Радован Лалић, Милутин Нешковић,²⁶⁷ Владимир

²⁶² Радивоје Беровић (1900–1975), лекар-интерниста, професор Медицинског факултета у Београду, декан 1959–60, управник Интерне Б клинике Медицинског факултета у Београду, проректор Медицинске велике школе, члан САНУ.

²⁶³ Ђорђе Димитријевић (1909–1978), професор Технолошко-металуршког факултета у Београду, почасни доктор наука Београдског универзитета. Објавио је већи број радова из области испитивања структуре и реактивности органских хетероцикличних једињења. Више година био је председник Српског хемијског друштва и уредник његовог научног часописа. – *Мала енциклопедија*, књ. 1, 640.

²⁶⁴ Александар Костић (1893–1983), лекар, професор хистологије и ембриологије на Медицинском факултету у Београду 1921–1952; дугогодишњи уредник Библиотеке за сексуална питања. Гл. дела: *Полни живот човека*, *Жена-пол*, *жена-човек*, *Сексуално у српској народној поезији*, *Хигијена брака*, *трилогија Полно сазнање; уџбеници Основи нормалне хистологије*, *Ембриологија*, *Основи хистолошке технике* и др. – *Мала енциклопедија*, књ. 2, 375.

²⁶⁵ Миливој Костић (1883–1974), лекар-хирург, професор Медицинског факултета у Београду и дугогодишњи шеф катедре за хирургију, члан САНУ и АНУБиХ. Написао дело *О генези и лечењу пептичног улкуса* и много стручних радова у југословенским и страним часописима. – *Мала енциклопедија*, књ. 2, 376.

²⁶⁶ Ђорђе Лазаревић (1903–1993), грађевински инжењер, професор Грађевинског факултета у Београду, члан САНУ и АНУБиХ, проналазач неколико, и у иностранству признатих, конструкцијских система, конструктор многобројних запажених инжењеријских објеката. Гл. дела: *Основи теорије армираног бетона*, *Гранична носивост лицијских система*, *Сегментни квадрати*, *Витко сегментни лукови*. – *Мала енциклопедија*, књ. 2, 440.

²⁶⁷ Милутин Нешковић (1884–1980), лекар-физиолог, професор Медицинског факултета у Београду. Радио експериментално у разним областима физиологије и области балнеологије. Гл. дела: *Шећерна болест*, *Ферменти* и др. – *Мала енциклопедија*, књ. 2, 797.

Спужић,²⁶⁸ инж. Милан Пајевић,²⁶⁹ Коста Тодоровић. Промоција 28. септембра у свечаној сали Универзитета.

Уторак, 28. септембар 1971.

28. септембра писмо од Дафне (од 24). Срећна је што се време поправило и што ће нам друга половина одмора бити лепа. Добро је што Слободан долази по нас тек 2. октобра. Са одвођењем и довођењем Стелиним иде добро и лако, али не ваља што су мали Мрвић и Стела по својој жељи у истој клупи и то последњој, јер је он велики па се кевељају и туку. Учитељица ме је опомињала и можда ће Дафне молити да их растави. Још горе је што се туку и на улици и тужакају се. Раније је била мирна, у клупи са непознатим дечаком. До сада Стела све прича мајци, чак и неповољне ствари: зато не би хтела да се сукоби с њом и удаљи је од себе. Мали Мрвић не прича својој мајци ништа, па се [она] обавештава телефоном од Дафне. Стела не воли много Францускињу, строжу од Српкиње. Не прича скоро ништа са француских часова. Са Соњом се виђа врло мало. Кашаљ је овога пута прошао врло брзо. За нас се опет боји да не зебемо ако се време поквари после 25-ог.

Код нас је дошао Пироћанац др Влада Станојевић Трнски, историчар, медицине, 85 година, виталан и енергичан – тако се учинио Дафне. Аквизитер Ђопић је Југословенској књизи продао [*Вегрине*] 10 + 10 (I и II). Да видимо и то чудо!

Данас у *Полиџици* у фељтону поводом Стојадиновићевог [уклањања?] 1939, поново цитирају мене: „Драгољуб Јовановић је 1938 писао у француској ревији *Политик ешранжер*: „Мислим да не правим никакву индискрецију ако кажем да је кнез Павле главни инспиратор наше садашње спољне политике... Г. Стојадиновић, министар иностраних послова, који је одговоран за ту политику, у ствари није њезин прави руководилац.“

Среда, 29. септембар 1971.

Из Тополе, писмо непознатог Пере Кленовића (Радоје Домановић 12) који моли да му пошаљем *Вегрине* I и II. „Као великог пионира људске среће много Вас поштује и срдечно поздравља“. Сутра ће му отићи *Вегрина*

²⁶⁸ Владимир Спужић (1893–1982), физиолог и алерголог, професор Медицинског факултета у Београду, члан САНУ. Написао је бројне радове о плућним болестима и алергији, а писао је и психолошке расправе о сензацијама и инстинктима. – *Мала енциклопедија*, књ. 3, 458.

²⁶⁹ Милан Пајевић, професор Технолошко-металуршког факултета у Београду, почасни доктор наука Београдског универзитета. Аутор више уџбеника и бројних научних радова и пројеката из области ливења метала. – *Мала енциклопедија*, књ. 2, 913.

И са посветом и писамцетом – пошто се „такође загрева за људску срећу“ а *Ведрину* I ћу му послати чим се „вратим кући“.

Данас су се већ јавили Лесковчани. Још ми је у памети Букуља и ми у Аранђеловачкој бањи. Лепо су се провели у Крагујевцу и здраво стигли преко Сабанте. Вера Јеремић се зове сестричина, учитељица, коју су посетили. Да попију чашу уживања до дна, извезли су се одмах у долину Ветернице, до Вучја, и по подне у још лепшу и интересантнију, Пусту Реку.

Приближује се крај нашег „летовања“, а нема ни Миковића ни Луковића да нам дођу. То су наши једини „контакти“ (како своје „везе“ на терену зову најновији француски левичари (рошисти). То показује слику прилика у земљи. Још се људи боје полиције, чак и кад су режимски или кад нису реакција. Миковић је слободно долазио у Професорску колонију, и овде нас је једном потражио, кад је чуо да смо га поменули. Затим је отишао послом у Београд, дошао у посету (кад је наишао на Јову и Раду, затим у Кнић код болесне бајке и да би набавио новац за куповину стана сину „женику“ на Карабурми. Више се није појавио. Можда му је замерено, или је мајка умрла, или остаје у селу док ми не одемо?

Драгишу Луковића смо ми потражили и увече га непозвано посетили. Није дошао, него смо се случајно срели у два маха, на улици (са Миковићем) и у парку о подне сами. Тада је нашао за потребно да своме земљаку – полицајцу довикне, с клупе где смо нас троје седели – где је Миковић? да би дао на знање да не крије моје друштво. Још пре нам је сам испричао како му је Иван Вељовић рекао, да се распитујемо за њега: „Ја га тражити ни звати нећу, а примићу га ако дође!“ После наше посете, шефа полиције је, као у шали питао, да ли ће опет да га зове и испитује, као пре шест година кад је с нама седео у бифеу под бањским аркадама. – Ја те ни онда нисам звао! – Лажеш, звао си ме! – То нам је сам испричао, непосредан и отворен какав је. Поновио је речи своје Даринке кад јој поменуо да би требало опет да се видимо: „Хајде, само хајде, па ћеш и ти проћи као он!“ – За своју жену каже да је одличан професор у школи, али рђав педагог за своје синове. Тврди да им она све чини и да неће да им се замера. Ето, он је сада ишао на Технички факултет, и сазнао да његов син одавно (каже 7 година) није положио ни један испит – седам месеци, а шаљу му 100.000 динара месечно. Али својој жени није смео да каже да се распитивао у деканату. Какви су то односи!? Није чудо што се грузански џин Луковић прибојава Удбе тачније СУП-а. Али од чега зебе Миодраг Миковић, кад је одавно у пензији? Речено је да нема *бивших*, него само *покојних* шпијуна. Да ли то важи и за полицајце. Ко је једном био у тој служби, остаје до века...

Четвртак, 30. септембар 1971.

Остварило се моје предвиђање да ће *Политика* у Биберовом фељтону о Југославији у 1939. донети моју слику. Не би иначе Миле Максимовић долазио по њу још пре два месеца. Дана, по свом обичају, то није веровала. Нисмо Милету дали ништа, па су објавили ону слику из 1935. која се у изборној борби много ширила. Многи сељаци су ми је показивали и 1945. други су је уништили из страха од окупатора, затим од комуниста. Испод ње је Бибер написао: „Драгољуб Јовановић, представник грађанске левнице често је иступао са критичким чланцима у француској штампи“. Пре тога је ставио ово под поднасловом „Демократија – сувише нежан цвет“.

„Др Драгољуб Јовановић је већ 1938. у француској ревији „Политик етранжер“, пишући о спољној политици Југославије, тачно приметио да је та политика увек била под утицајем страха од нерешеног националног питања и страха од комунизма. О Павловој политици записао је:

„Та политика је изгледала нова, пошто је била инспирисана више енглеским него француским тенденцијама... Политику коју је повео краљ Александар у задњим месецима свога живота, обновили су кнез Павле и његов министар иностраних послова г. Стојадиновић. Међутим, ако је та политика била интензивирана, било је то из сасвим других разлога. Брига за унутрашње питање, хоћу да кажем за хрватско питање, није више главна у тој оријентацији.

Кнез Павле има антибољшевичку идеологију; Рус по рођењу, племић, аристократ. Ако већ има симпатије за демократију он ипак сматра да је демократија сувише нежан цвет да би могла да се развија у нашој земљи, у оштрој клими.

– Она може бити погодна за Енглеску, можда Француску – каже он.

Са таквом и сличном идеологијом, наравно, могао је да оперише приближавањем Немачкој и Италији, поготово пошто је Француска једна Француска народног фронта.“ Даље наводи Мелвила²⁷⁰ (Енглеза), фон Козелека²⁷¹ (Немца), Гедија²⁷² (Американца), фон Херена.

²⁷⁰ Британски публициста Мелвил је, још за време рата, после слома и окупације Југославије, у својој брошури Балканска уцена писао детаљно о кнезу Павлу, истичући, између осталог: „Хоће ли пресуда будућности сврстати кнеза Павла у ред Лавала, Тиса, Антонескуа и самог Квислинга, у галерију портрета владалаца који су издали своје земље Хитлеру, или ће се за њега казати да је био само жртва околности? Ја мислим да ниједна од те две пресуде не би била потпуно тачна. Било би неправедно према бившем регенту Југославије ако бисмо му залепили етикету 'квислинг' и зауставили се на томе. С друге стране, он не заслужује да буде представљен као потпуно невин играчка судбине. Његов случај је компликован и као такав треба да га посматрају будући историчари.“ – *Политика*, 30. септембар 1971, 17.

Дана и ја смо нагађали како ће бити код нас у јавности примљена ова фотографија, прва у Политици после 1936–37. и после 1945. кад сам играо улогу у Народном фронту.

Поподне, од Дафне карта, последња док смо овде, од 28. IX. Наше писмо су читале заједно она и Бојка. Слободан је у недељу 26. извезао у Фрушку гору њу и Гролове. Бојка је издржала лако прва испитивања, најтежа. Милан се враћа из Сарајева 29-ог. Са Мрвићевима „организација“ се уходала. Нико не иде два пута дневно због деце. Стела броји дане кад ће нас загрлити. Слободан и Бојка овде треба да буду око 11 часова 2. октобра, да нас врате.

Петшак, 1. октобар 1971.

У Аранђеловцу, последњи дан одмора. Јуче смо посетили госпођу пок. адвоката Јовичића (Челик батаљона 2) да бисмо је замолили, у вези са нашим евентуалним доласком у овај градић који је од 3 хиљаде пре рата порастао за још 10 хиљада. Да ли би она могла да нађе неку жену која би нас примила на стан, па да нам и кува по нашој жељи, дијетално, као Тереза Милановић, наша Резика, у Васе Савића 7/1. То изгледа мало могуће.

Код гђе Јовичић смо нашли њене госте из Крагујевца, бившег порезника и шефа пореске управе Крагујевчанина (1898). Бору Зекавицу и његову 20 година млађу другу жену. Он слабо чује па смо сви морали да вичемо, као са начелником Миланом Ђурићем. Од њега смо чули необичну причу о хапшењу Стјепана Радића.

Бора Зекавица је служио војску у Загребу. Можда је био каплар или подофицир кад је, у пратњи пет војника, осетио под ногама један шупаљ простор у „топличкој војарни“ (артиљериској касарни). Подигао је дебео ћилим, подигао поклопац са алком и угледао у просторији човека за столом, са писаћом машином. Наредио је да војници ставе лисице на руке томе човеку. Био је то Стјепан Радић, сакривен од власти. Зекавица је врло поносан на свој подвиг, а није нам рекао да ли се то десило случајно, или је постојала достава или сумња да се он ту крије.

²⁷¹ Рајнхарт Козелек (Reinhart Koselleck, 1923–2006), немачки историчар. Један је од веома значајних историчара 20. века. Радио је изван било које претходно успостављене „школе“. Учинио је пионирски допринос концептуалној историји, епистемологији историје, лингвистици, основама антропологије историје и друштвене историје.

²⁷² Геди, дописник Њујорк тајмса, писао је 11. априла 1937. „да су Немачка и Италија врло вешто играле на карту династичких симпатија кнеза Павла за бившу руску царску кућу и његове мржње према Совјетима, који су, можда, најкориснији савезник Чехословачке, савезнице Југославије“. – *Политика*, 30. септембар 1971, 17.

Јуче сам послао *Ведрину II* Пери Ивановићу, Топола. Са Мицом Вељовић смо се договорили да данас поподне Дана и ја дођемо да се с њом опростимо, а она ће нам дати обећани „реванш“ за *Ведрину II*.

Пре подне смо се обрачунали са нашим домаћинима, Резиком и Војом Милановићем. За 28 дана и ноћи дали смо им 84.000 динара (2 постеље и услуга око кувања – 2+1), и 2.000 за млеко. Били су врло задовољни. Јуче је Воја читао фељтон, у *Полиџици* и дошао да ми честита за оне речи и да зажали што тада 1938. нисам ја, а не Стојадиновић био председник владе. Искрен или фарисеј?

Недеља, 3. октобар 1971.

Нашли смо стигла писма и захтеве за *Ведрину II*, али и нека ранија писма која нисам поменуо у овом Дневнику. Забележићу најважнија.

21. августа 1971. су књижевници Вишеслава и Младен Ст. Ђуричић захвалили на *Ведрини II*, где их је „освојило“ ово: „елегантан француски стил, знање матерњег језика; знање социологије и осталих наука, развитак човековог духа; теза дивно брањена, и одбрањена, канда за вечност; нова философија и храни овом нашем залуталом човеку, кога узалуд отимају од идола у колима и викендицама, у безумној јурији и најлуђој погибији, до данас познатој. Теза о човеку-богу (а они: човеку-полубогу) је најновија философија и храна за векове отворенијим умовима.“ Књигу би људи радо читали, али да је не купују, јер „летовање све поједе“. „Дело је једна од најбољих и најкориснијих књига нашег времена“.

13. августа 71. јавио се Леон Блен из Швајцарске (Champréу) са сином, снајом и унучићима. У Дижону се нада да затекне одговоре на своја питања у последњем писму.

14. августа се из Рима јавила Бранка.

8. априла из Осијека о *Ведрини II* – „осећао сам повремено као да читам Холбаха“ (Јанко Ивановић). Додаје: „као филозоф, нема сумње, задужили сте југословенски народ“.

У августу 71. Радомир послао писмо које је добио од мени непознатог Миливоја од 78 година, из Породина, који признаје да је погрешио што је био на Нинковом конгресу у августу 1946. Увидео је да је у праву била тада осуђена, наша странка, Народна странка: „после тога се ишло у свему по трасираном путу од људи који су били далековиди по погледима на будућност.“ Да ли још неко увиђа да смо „имали доста свесних људи ван власти који су својим визионарством знали шта хоће и зашто то хоће.“ Моли Радомира да му пише. Ја сам му писао.

14. маја 71. из Париза, Мари Ан Carroi јавља да је наша калуђерица Лепа (Теодора) изненадила и причала да се ја „porte comme un charme“ [„држим сјајно], а Дана слабо.

13. јула 71. из Оребића (места) јављају се Вера Десанкина, са Драганом и Славиком. Десанка је тамо имала мали шлог, али се опоравила. Вера за себе: „Ја сам онај вечити изрод коме тешко полази за руком да буде ведар“.

11. августа 71. Јавили се из Дубровника Светлана и Влада (Тодоровић), управо из Милина.

11. јула из Буљарица (Црна Гора) Јова и Рада са Љубишом и Невенком и Предрагом, преко Рожаја. – Ноћили у манастиру Морачи: дивили се.

6. јула из Брела Дафне, Милан, Стела хотел Берулија, диван, храна перфектна. Стелу мрзи да жваће.

16. априла 71. Јасмина из Страсбура, на студиским курсевима, као службеник Института за међународно право: има и испите да полаже, да би после ишла у Лисабон.

2. априла 71. Мари-Ана, велико писмо. Не може да се одазове идућег лета на наш позив у госте. Она нас зове тамо и то одмах, кад је све у цвету, у долини Лоаре. Док људи нису уништили дрвеће. Жали се на њихове теоретичаре који не маре што земља може да прецркне. Одушевљена је Ивоном, али сама нема кад да је посети. Нас двоје љуби „изблиза“ бришући простор. Радује се што је Тито (oncle Toto) посетио папу Павла VI. Одушевљава екуменизмом. Госпођа Грап поново може да говори помало: чудо, захваљујући великој нези мужа (André) и пратиље, гђе Берте) – врло пожртвовани.

Из *Шпаније* – Милош Стергар пуно поздрава из Мадрида, где борави по „гимнастичком“ послу.

21. маја 71. из Париза Мари Ана Carroi о Лепиној посети – Лепа, непромењена, као калуђерица, иста.

10. јула 71. Љубиша Туцаковић (млађи брат пок. Миодрага) из Дубровника. Доћи ће по *Ведрину II*.

21. августа 71. од Владете Недића и његове Радмиле из Пирана, после Вероне, Лугана, Милана и Венеције. Свадбени пут! Хвала Богу што се добри човек оженио.

29. априла 71. М[ари] А[н] Carroi из Ланжеа, о Шабан-Делмасу у Југославији. Биће разочарење, јер Французи нису Американци. Она би волела да се обнови раније братско пријатељство. Била је на југословенској изложби у Паризу – 5.000 година културе. Много света било. Највише је

фрапирале ископине из Лепенског вира. Жали што су наше иконе рестаурисане, тако да се не види старо, оригинално. Много видела.

11. јула 71. Мари Ана из Париза. 18. јуна је код ње била Ивона. Говориле скоро искључиво о нама. Ми „спајамо њих две“. Кад ће нас видети од крви и меса? Ивона, рекло би се, врло пази на своје здравље, обрнуто од Дане и од ње. Андре Грап срећан што смо му се јавили. Шантал је добила и треће дете. Жан-Пол је сада у Хавру, а сваке недеље у Паризу. Брине се за Данино здравље.

1. септембра 71. Мари-Ана из Париза – мислила да смо на мору али воли што смо у Аранђеловцу – близу мора шума, где све одише животом. Из далека учествује у том животу – док скупљамо резерве здравља. Жали што не може више да пријатељује са Ивоном и њеном „*délicate gentillesse*“ [„префињеном љубазношћу“]. Ивона је „*très aimable et affective*“ [„веома љупка и осећајна“], али она стално кружи између Ланжеа и Париза. Очарана је њеном љубављу према нама. „Она је сасвим отворена природа, као гранитске стене бретонске, које не трпе меке слојеве између себе – „*toute franche et spontanée*“ [„потпуно искрена и спонтана“], што је „*rare privilège*“ [„ретка привилегија“]. Апелује да јој увек будемо верни. – Пита се: шта значи Титово љубљење са Брежњевом? „Живимо, дакле у спектакуларном и позоришном свету?“ Она верује да ће све ипак надвладати „солидни здрав разум“. – Задовољна је са лепим Шанталиним бебама (4 године, 24 и 11 месеца); жали што је Жан-Пол нежења.

28. септембра 71. из Врњачке бање Виден и Драгица Деспотовић – на одмору и лечењу, без деце!

29. септембра 71. Имро Филаковић из Осијека шаље 5.000 за две *Ведрине II*, послате госпођи Вуковић, а он је продао. Не заборављамо се!

Касно стигла карта др Јове Мишића од 13. септембра из Шлајдена у Западној Немачкој, где је код сина др Драгана. Дан пре их посетио др Дуле (млађи) са женом и децом. Драган јако заузет као лекар; сам шета по цвећу и зеленилу. (Покушава да се разоноди после Тијанине изненадне смрти). Донела Резика 7. X.

30. септембра 71. Велико изненађење: *Полиџика* донела моју слику из 1935 у фељтону др Душана Бибера: „Краљевина Југославија на раскршћу 1939. године“ 32-ги наставак. Велика слика са дочека кнеза Павла на железничкој станици. Иза њега Милан Стојадиновић. Мене је Бибер већ два пута раније цитирао у вези са нашом спољном политиком, према часопису *Politique étrangère* из 1938 – моје стенографисано предавање у Паризу у фебруару 38 стручњацима за спољне политике. Цитирам Бибера: Др. Драгољуб Јовановић је већ 1938, у француској ревији *Полиџик еџранжер* пишући о спољној политици Југославије, тачно приметио да је

та политика увек била под утицајем страха од нерешеног националног питања и страха од комунизма. О Павловој политици записао је:

„Та политика је изгледала нова пошто је била инспирисана више енглеским него француским тенденцијама... Политику коју је повео краљ Александар у задњим месецима свога живота обновили су кнез Павле и његов министар спољних послова г. Стојадиновић. Међутим, ако је та политика била интензивирана, било је то из сасвим других разлога: Брига за унутрашње питање, хоћу да кажем за хрватско питање, није више главна у тој оријентацији.“

„Кнез Павле има антибољшевичку идеологију; Рус по рођењу, племић, аристократ. Ако већ има симпатије за демократије он ипак сматра да је демократија сувише нежан цвет да би могао да се развија у нашој земљи, у оштрој клими.

– Она може бити погодна за Енглеску, можда Француску – каже он.

Са таквом и сличном идеологијом, наравно, могао је да оперише приближавањем Немачкој и Италији, поготово што је Француска једна Француска Народног фронта.“²⁷³

Испод моје слике стајало је: „Д. Ј., представник грађана левице често је иступао са критичким чланцима у француској штампи“. Тада су ме комунисти први пут ставили на чело грађанске левице!

1. октобра 1971. Пре одласка из лепог Аранђеловца а у времену кад увелико креће у свет *Вегрина* II, вратио сам се на два писма мога млађег зета др Милана Дамњановића, која ми је послао пошто је доста брзо прочитао прву *Вегрину*. Мислио је да моје рефлексije нису увек сажете, кратке, афористичне. Нашао је „луцидних појединости, свежих израза, лепог стила, али и непотребних ствари које гуше вредности текста“. Предлагао је да текст скратим. – Ја то нисам учинио, јер сам познавао своју публику: да не буде сувише заморно за мога просечног читаоца? – У другом писму, од 2. септембра 1969. године, замера што се постављам као „учитељ“ и „водич“. Мени се то није учинило нескромно, с обзиром на велико животно искуство и на моје претпостављене читаоце. Милан налази да став учитеља није ни демократски ни социјалистички. – Замера и моме здраворазумском тону. Треба, по њему, подизати ниво, јачати интелектуалне способности код радника и сељака а не учитељевати. То прихватам и трудим се да више обавештавам него да доцирам. Али је можда ипак остало нешто од професуре и агитације. – Милан зна да сам написао историју у облику *Политичких усйомена* и да је сада потребно да

²⁷³ Овај осврт на Биберов текст о Драгољубу Јовановићу већ је цитиран – у дневничкој белешци од 30. септембра 1971.

израдим *систем*. Можда нисам израдио систем, али девет књига „Размишљања о моралу“, кад се *све прочитају*, даће слику о мојим погледима на живот и на друштво. *Ведрина II* је само један увод у та Размишљања, увод који не треба да уплаши читаоца него да га привуче и охрабри, заинтересује за цели низ књига које долазе. Мој план је био готов пре но што је написан тај увод. – Милан налази да моја ведрина није образложена. Какву ведрину ја предлажем: да ли само трпљење, пристајање, издржавање, да ли Ничеова трагична ведрина или само жил-пајовска умереност? И на то ће доћи одговор у даљим књигама. Овде је наслов само један *џркос*, – писати о ведрини на робији, објавити то у време кад сам ван живота на какав сам од младости навикао. – Милан налази, најзад, да је било боље да, у таквој ситуацији и даље *ћушим*, да би то било речитије. Ја сам пак желео да оставим, пре смрти, нешто у облику приступачне књиге, преживелим друговима и младима и да побудим интересовање за друге књиге.

Пред одлазак у Аранђеловац, Милан је прочитао други део *Ведрине II* (Веровање и знање) па рекао да је боља и дубља од *Ведрине I*. Ту је нашао више филозофије и теологије, што он познаје, и дао ми је неколико корисних сугестија које сам искористио. Невоља је што није могао – и нико дуго неће моћи – да сагледа целину мојих „Размишљања“, а она вреде само узета у целини.

2. октобра нас је Слободан вратио у Београд, преко Младеновца. Сада смо боље видели колико је много пољских кућица и викендица подигнуто с обе стране пута. Кроз сам Аранђеловац смо прошли на повратку кроз нову велику улицу, паралелну са оном старом, једином. Показали су нам и трећу, која полази испод Парка. Са Букуље смо видели колико се град раширио. У новим улицима, па и у великим, дивили смо се многим цвећу у старом дворишту, као да се грађани такмиче ко ће створити што више природне лепоте. Сељаци су такође подигли много нових кућа, са трокрилним прозорима, неке су и на спрат. Шумадија нам се овога поподнева учинила још шаренијом и дражеснијом него при доласку.

Код куће сам нашао писмо Живојина Јоцића из Врњачке бање. Његова Драга се лечи у Матарушкој. Добио је четири *Ведрине II* и у Бањи је прочитао „ваше дивно дело“ – „нешто најбоље од свих књига које сте до сада написали. Одговара савременим друштвеним кретањима, а имаће своју вредност и за многа покољења“. Пошто Иван Студен, млад драмски писац, није послао новац за примљене *Ведрине I*, он ће дати за те три књиге, и за нове.

Ту је и Јовино писмо од 1. октобра из Лесковца. Шаље снимке, потпуно успеле, са Букуље. Рада се осећа боље после њене сунчанице, лаћа се

кућевних послова: „нека се ослободи комплекса болесне особе“. Тражи још 4 *Ведрине* II, особито за тамошњу Народну библиотеку „Радоје Домановић“. – Значи да је Радоје службовао и у Лешовцу, као у Пироту – тадашњем српском Сибиру, за опозиционаре.

У вароши, близу „Лондона“, сустиже ме Пироћанац Света Бранковић, фарбар, богат човек коме су све узели. Он је ипак ведар са својих преко 80 година. Дали су му као трговцу свега 18.000 дин. пензије. Идући за моју „плату“ у Савезно извршно веће, он ми замера што гледам у земљу. „Главу горе! Доле нема ништа! Исправи се, немаш разлога да се кријеш. Читао је у *Полиџици*, видео испод моје слике да сам „представник грађанске левице“. Он је демократ, али ме сада прима за вођу, а сам себе види као грађанског левичара. Каква виталност код тога једноставног човека који је био шегрт, калфа, газда и богаташ у Београду и у Скопљу.

3. октобар, недељу, кориситм да експедујем тражене књиге, пре свега пријатељици Мици Вељовић у Аранђеловцу, Јови, затим његовом старом другу Драгољубу Трајковићу, који даје адресу (Терзић) на друго име, зато што је запослен у јавном тужилаштву. А мора да је уопште врло плашљив човек. Дивна интелигенција и ерудиција, али без храбрости. Интересује се за политику, али не сме да се ангажује, као његов мање способни друг Јова.

Док сам био одсутан, телефоном ме тражио неки Драган [Драгољуб] Петровић²⁷⁴ историчар, који жели обавештења о Крагујевачком збору, августа 1935, и о Народном фронту. О њему ми је у Аранђеловцу већ говорио Тодор Стојков и препоручио да га примим.

У писму из Херцегновог, Света Живковић не може довољно да се начуди „богатству моје ерудиције“.

Посетио нас Пироћанац Томислав Цветковић, син деловође из Велике Лукање – Пере пијанице, који ме доста прогонио, али код сина и пријатеља ме хвалио и хвали. Томислав се препоручио и као рођак Јордана Николића из Крупца. Био је на раду у Шћедансу, узео моје књиге.

Дана тражи да јој прочитам шта је написао др Света Живковић о *Ведрини* II: „Читам полако, јер то се за мене не дâ друкчије читати, ако хођу све да схватим. Кондензована је задивљујућим материјалом и обилно и

²⁷⁴ Драгољуб Петровић (1934), правник и историчар. Радио је на Факултету политичких наука до 1974, а од тада у Институту за раднички покрет Србије, односно у Институту за новију историју Србије. Посебно се бавио историјом Србије у Другом светском рату, као и феноменима државе и нације на Балкану, и федерализмом. Гл. дела: *Ириденга фашистичке Румуније у североисточној Србији, Источна Србија у рату и револуцији 1941–1945, Четничтво Косте Пећанца у окупираној Србији 1941–1942. године, Конституисање федералне Србије, I и II, Конституисање федеративне Југославије, Сарадња антифашистичких покрета у Србији и Бугарској 1941–1944.* и др.

квалитативно. Где и када све то сабрасте и сручисте? У нашој књижевности није се до сада објавило ништа слично, али бескичмењаци страхују да је у јавности прикажу. Можда ће их окуражити слика у *Полиџици* (од 30. септембра).“

Јова тражио две песмарице за децу – Мија Дурковића, *Исеме за љрвање* и *грује јунаке*, које су нас све очарале.

Ушорак, 5. октобар 1971.

Шаљем још три књиге инж. Кости В. Костићу²⁷⁵ из Словиња, Ватином сину, јер је послао двадесет хиљада за I књигу. Десни земљорадници ме сада примају и помажу. Остали су усамљени. Више је послао и Александар Ђорђа Перића, кога нам је једном довела Милена Атанацковић и испричала шта јој је рекла гђа Мери Стенсфилд (проф. Владете Поповића): „Имали смо, као професори два ђака: Бојку и Ацу. Друго све је било осредње?“ Шаљем му још једну књигу преко Милене, Немањина 36/IV.

Јавио се, после дугог ћутања, Пироћанац правник Велизар-Веља Видаковић из Косовске Митровице Маршала Тита 239). Одмах му шаљем тражену књигу.

Среда, 6. октобар 1971.

Читам интервју Алберта Моравије (у *Огјеку* из Сарајева) који је дао Ани Марији де Доминик. Писац је занатлија. Где год постоји занат, постоји и уметник. Шетам, читајући, испред куће на сунцу. Прекида ме Бора Недић. Шетамо читав сат по Професорској колонији. Прича како Ђилас постаје мистик. У продавници Библиског друштва дошао да купи једну *Библију*. Добио на поклон енглеско издање у кожи: познао га продавац.

Бора се рђаво изражава о Мештровићу, док му је повољан утисак оставио Крлежа о ручку са једним мађарским писцем, кад су били (на Бледу) на конгресу Пен-клуба, у Радовљици. – Поводом Ђиласа помињемо Дивца. Бора читао његов превод *Посијанак врше* у рукопису. Дивац му био захвалан за исправке превода; другима је учинио више, па се наљутили...

²⁷⁵ Коста В. Костић, инжењер агрономије. Студирао у Чехословачкој. У СЗ играо је значајну улогу приликом уласка у Народни фронт; био је посланик, али се брзо повукао. Интелигентан и вешт у политици и у послу. – Д. Јовановић, *Политичке успомене*, књ. 12, 146.

Жани на телефону објашњавам у шали зашто је *Ведрина II* боља од I: због инспирације у знаку једне жене, као што је била свака моја књига: увек је председавала једна. За прве писане Жермена, за тезе – целог живота – Дана; за *Аграрну политику* Милица, за *Социјалну политику* – Љубица; за ову Жана, погружена за оцем Милутином, ради њене утехе. Зато је у Отешеву нашла изражене мисли које је сама годинама носила, а није умела да формулише.

О ручку, Стела даје своје прве утиске из основне школе, после забавишта. Прошле године је волела тета-Бебу Српкињу и *Madame Alique*; сада више воли нову Српкињу, мање нову Францускињу, удату за Србина, Мари.

Одмах после ручка, на пиротски начин, син Душана Ранчића – Старца, Миодраг, рођен 1941. Зову га Мими. По препоруци свога професора на правима, у Нишу, тражио за неко време, Аграрну политику, па је дао и другима. Дипломирао пре 3 године, ради у предузећу као шеф рачуноводства. Читао обе нове књиге, али пре га отац о мени није обавештавао. Очеви се излажу, али синове штеде, особито док уче школу. Мајка је опет стално зебла да ће Душана затворити. Сећа се: кад је имао 12 година, у игри, отац неког детета је викнуо сину да удари лоптом Миодрага: „Удри тога, отац му је драгољубовац!“ Тај жиг га је обележио заувек међу друговима. Две трауме су га стално пратиле: страх за оца, страх од Драгољубове судбине. Зна доста, мада је отац с њим мало општио, увек је некуд журио. Мајка га је упућивала на оца, јер сама је била неука. Оженио се са Невенком која је била на петој години медицине, од Панића у Соко Бањи. Она зна за Душана Миленовића-Мосацију који води Казнени завод у Сремској Митровици непрестано од 1945. Њен стриц ради у Заводу и сматра се да ће он заменити свога земљака Миленовића.

Пећак, 8. октобар 1971.

Рајко Нешковић из Лозња жели да дође на разговор, јер намерава да пише историју наших ратова кроз које је прошао, од 1912–1919. против Виљема крволока...

Ујутру рано Љуба Радивојевић из Ресника за уобичајени *tour d'Horizon* светске политике. У подне сам пратио у школу Стелу и Јовицу Мрвића пошто је наш дан да водимо, а они враћају. Сутра ће његов отац и мајка колима одвести Стелу.

На повратку: чека ме Буда Стојановић, друг са робије, некад срески чиновник у Житковцу, из Нозрине (отац наш присталица, био сам у кући њиховој) сада предузимач у Новом Саду. С њим његов садашњи сарадник,

из околине Лознице. Говоримо о прошлости заједничкој; смејемо се. Читам им медаљон посвећен Буди. Задовољан је, с тим да се измени: после самице послат у I зграду, затим у Поповац, да ради у цементари. Вратили су целу групу с тим да иду кући; сви су отишли, али њега избрисали из тога списка. Његов број је Радован Марковић заокружио. Ипак га послали на рад на заводском имању, где му било добро: водио је књиге, замењивао шефа и све успешно водио. Руководиоци долазили и одавали му признање: односили прасиће, воће, поврће. Добијао је по 18 кгр. парадајза на једном корену. Издржао на робији пуних 12 година; био на смрт осуђен, па на 20 година. Његов компањон био четник велики, такође осуђен на смрт; лежао 14 година. Сада раде сложено, успешно.

Субота, 9. октобар 1971.

После *Арабеске*, Јова Радуловић из Крагујевца наставио да пише песме. Јутрос стигла једна врло лепа и полетна: „У напону снаге напречац умрети. Док те младост краси, а живот ти мио; док те ближњи хвале да си „сила био“; док старост могао ниси ни назрет“.

Недеља, 10. октобар 1971.

Жика Милојевић, на повратку из Италије, прича како су код Пријепоља имали застој аутобуса, а други им нису послали да их извуку јер су били у другој републици, у Србији, после Црне Горе. У Италији видели целу земљу, а с особитим уживањем Фиренцу. Код кћери Бојане и зета Боже упознао сина нашег друга Воје Даниловића из Голобока. Он испричао како је погинуо Драгиша Шулерић – што је до сада била за нас тајна. Био затворен у Паланци, побегао из затвора, отишао у шуму пре партизана; придружио им се кад се појавили, остао у сарадњи неко време, али се није слагао и повукао се у једну колибу у винограду. Два комуниста сазнали где је и дошли да га зову да им се врати. Док је један с њим пријатељски разговарао, други му зашао иза леђа и кајишем око врата га давио; помогао је његов друг. Кад је Драгиша био мртав, ставили га усправно испред колибе и обавестили Недићеву стражу или четнике где се налази. Ови се приближили усправном Драгиши и звали га да се преда. Кад се није мицао, пуцали у мртвог. Људи су видели да је леш био избушен метцима, али без крви... Сахранили су га људи који су то видели, као и модри траг око врата.

Поподне, код нас Михајло Михајлов и његова невенчана жена (стара студентска љубав, удавана, са децом, разведена), Милица, коректор у предузећу „Рад“. Чули смо од њих да се и они и Ђилас виђају са Лалетом

Ивановићем. Кад смо им то замерили, знали су да мора да ради за Удбу, али њима то не смета: „Шта нам може?!“ рекла је Милица, од које смо очекивали да ће бити разумнија од Михајла, коме је главно да чује нешто о Русији. Кад су нас поново звали да их посетимо у новом стану, на периферији: „Нећемо да ризикујемо да се сретнемо са Лалетом.“ – „Он не долази кад није најављен“. Испричао сам како је зету Слободану, негде на Космају, рекао да ми је учинио велико зло. И Дедијер је, кад је полазио за Шведску и Манчестер, осамио Дафне: „Молите тату да ми опрости!“ (То је било онда кад му се обесио син од 13 година). Рекао сам: Какви су то људи?! Какав је то свет?! У каквој џунгли живимо?

Понедељак, 11. октобар 1971.

Разговор са Михајловима ми разбио сан. Још једно разочарење. Још један изгубљен пријатељ. Дана и ја смо имали утисак да су, онако свечано обучени, од нас отишли Лалету на Нови Београд. Михајлов ме охрабрио да Медаљоне понудим издавачком предузећу „Отокар Кершовани“, које је штампало Мемоаре Милана Стојадиновића и спрема издање Троцког: сигурно би и мене штампали. Ето, он је видео у излогу Југословенске књиге (Палата „Албанија“ моје две *Ведрине*, додуше по цени од 6.500, место 4.500, по којој их ја продајем. Ето и *Полишика* ми донела слику. Ја не верујем да је дошло „повољније време“.

Резика, наша „газдарица“ у Аранђеловцу побегла од мужа адвентиста лукавца, да служи код неке жене до њене смрти, па да наследи њен стан!... Ништа.

Најзад сам дошао до тачне адресе пријатеља Милана Петровића, Зајечарца. Од Милутина Најдановића је купио прву, сада му шаљем другу *Ведрину* као секретару Филозофског факултете у Приштини.

Хаџи-Тодор Димитријевић ми шаље свој *Правоисни* билтен за октобар. Опет напада Велибора Глигорића као председника Српске академије наука због чланка у *Полишици*: „Трактат о насиљу“.

Од Ивоне велико писмо од 10. X из Шатијона, задовољна што је од нас добила у Карантеку „цветну карту“ из Аранђеловца, који је упознала са нама 1966. Изглед Шумадије јој помаже да замисли Никодијеву Сопотницу. Хтео је да је тамо води. У болници се пред њом сећао свежег извора у шуми док је лето било врело. Она тешко двоји сан од стварности, јер је било међу њима двома необичних саглашавања у осећањима и у мислима, и о два детињства на селу, његовом и њеном. Увек о њему! Ако смо се бојали другог пута у Ровињ, како бисмо се одлучили да идемо у Француску, што она и М[ари] А[н] толико желе? Је ли то утопија? Она се

зближила са М[ари] А[н] да би разговарале о нама. Позвала би је себи у Шатијон, али је саобраћајна гужва у Паризу страшна. Кад Ивона мисли на нас, то је на Југославију, дакле на Никодија, живог и мртвог. Везује се за нашу „солидност, несводљивост, којом се разликујемо од „других“ који су се опустили. Срби, разуме се.“ Теши је што је њен брат у заробљеништву упознао врло добре Србе, којима се много дивио. Није задовољна Француском ни под Де Голом ни после њега. Опозиција је подељена – цепа длане на четири. Она јесте за децентрализацију, па и за регионализам, али с тим да то донесе нове ствари, за Бретању и за друге. Сада се у Француској много чита о прошлости. Она сама је јакобинка и републиканка, па неће да пада у претерани и глуп аутономизам. Историчарка је и могла би о томе много да ише, јер су се ствари решавале сувише површно. У прошлости Келта нашла је појединости које су је збуниле и скоро уплашиле. Је ли то расно наслеђе? Мораће да се више „интелектуализује“ – да угуши сензибилност, да оријентише своју личност. Зато је потребно да јој пишемо, макар само карте...

Четвртак, 14. октобар 1971.

Шаљемо за 80. рођендан честитку Павлу Радивојевићу, професору из Ресника крагујевачког, као „поштоваоци и пријатељи целог племена Радивојевића и његови лични.“ Придружујемо се његовим ученицима (који ће се окупити на вечери код „Два јелена“) и свима који га познају и воле. Осам деценија плодног живота. Много је видео, много доживео, много урадио и може слободно да гледа прошле и будуће године. Жеље наше.

Из Париза, где је код синова, Милан Живадиновић ми донео фотокопију тестаментa бившег краља Петра II и полемику Радоја Л. Кнежевића²⁷⁶ и *Гласа канадских Срба* и Петра Салате²⁷⁷ који је имао да се стара о лечењу и сахрани бившег краља. Добио је од некога и фотокопију забрањеног броја *Сџуденџа* са материјала и забранама *Сџуденџа*, *Праксиса*, *Видика*, *Докуменџа VI и VII*, *Анала њравној факултџеџа*, *Сџрадије*,

²⁷⁶ Радоје Кнежевић (1901–1983), професор француског језика и књижевности, члан Извршног одбора Демократске странке и истакнути члан Српског културног клуба, учесник у организацији пуча 27. марта 1941, после чега је постао министар Двора. За време Априлског рата, заједно са краљем и владом побегао је из земље. У току рата био је на страни организације Драже Михаиловића. Остао је у емиграцији и после завршетка Другог светског рата.

²⁷⁷ Петар Салата, један од Херцеговаца који су почетком 20. века срећу потражили у Калифорнији. Кад се краљ Петар II разболео, он је изабран на чело одбора за краљево лечење. Последње месеце краљевог живота провео је уз њега, а потом је организовао и платио краљеву сахрану.

Хрватској шједника, Књижевних новина, WR мистерије (Макавејевог филма о организму – тачније о оргазму... Забрањен је и број *Културе* са чланком Николаја Берђајева, од 10. X.

Лале, син Мире, кћери Раке Петровића, сестре Веље Јеленковића, пише из Ниша да захвали на *Ведрини II*, после прве. Слушао је, од својих и од људи из народа, много о мени, али му „неке ствари нису баш исувише јасно приказане.“ Нада се да ће се временом разбистрити.

Пеџак, 15. октобар 1971.

Пера Цветковић, син Толе, унук деда-Маноила, из Доње Махале у Пироту, довео ми сина Ацу, кога онемогућили у Пироту, па предаје физику у Младеновцу, у школи за квалификоване раднике. Донео ми свој рад о разоружању, са симпатијама за Кину и Мао-Це-Тунга. Хоће да прочитам и оценим, јер би хтео да пошаље У Танту. Отпустили су га из Младеновца. Ако га не врате, отићи ће у Француску. Пера се не противи, јер види да неће да му врате кафану „Ладна вода“ код циганске чесме.

Субоџа, 16. октобар 1971.

Жив[ојин] Јозић се вратио с мора. Зидео је у Карину код Задра викенд-кућу. Вратио сам га на Паланку и на Драгишу Шуледића, па ми причао како су га тукли и мучили што је помагао партизане. Није признао, али га послали на Бањицу, где је био до самог распуштања логора. Драгиша је сарађивао с њим, отишао у партизане, разишао се, крио се у шумама код Живадина Аксентијевића, затим, у Паланци, па у Азањи код Лазићевих (Радомира-свиленог). Јозић га и тада виђао. Бунило га што ја не сарађујем са комунистима, најзад схватио и сам се повукао. Крио се по колибама. Јозић верује у верзију о дављењу. Одиста су га мрзеле све три струје, четници, недићевци и љотићевци, али се није слагао ни са партизанима. Видео га је мртвог, а чуо је да из рана није текла крв. Јозић је са братом Радомиром долазио Душану Богдановићу и са Драгишиним питањем: Зашто наши београдски другови не долазе у партизане? Зашто Драгољуб не улази у борбу? То су била *йишања*, а не *йрошесџи*, како је Душан тврдио, осуђујући мене, а обећавајући да ће сам убрзо кренути у Босну. Драгиши није било јасно зашто се ја и други наши устежемо. Убијен је 1943. Зна Јозић да је био разочаран и да је отишао од партизана. На Бањици је 1943 видео Душана, који је дуго сумњичио браћу Јозића да су га издали. После је увидео, јер су и сами били гоњени. У ствари, њега (Душана) полиција је пратила и фотографисала у Пожаревцу и у Доњем Банату, где се крио. Кад је био ухапшен, у полицији се бранио да је хтео да иде у партизане, али не

као присталица, већ да би их демаскирао. Тако је објаснио Јозићу. Овај му је рекао: „Погрешили сте, стрељаће вас, већ зато што сте Бећаровића уверавали да је и он Србин и да је за Русе. Кад су га водили на стрељање, каже Јозић, Душан је довикнуо у септембру 1944: „Вујковићу, зар сад изводите на стрељање кад су Руси већ у Србији?“

Недеља, 17. октобар 1971.

Од Николе Радованова упутница на 20.000 за *Ведрине*. Мисли да смо и ове године били у Ровињу и пита како је Дани пријало море. Жали се да је његова берба била слаба. Кроз месец дана он и Милица крећу у Америку, сину Милану и снаји Беби. И унучићима: њима се сигурно највише радују.

Понедељак, 18. октобар 1971.

Исти Никола [Радованов] нам дошао рано ујутру. Пут га навео, – на опроштај са ћерком Миром у новој Народној библиотеци, – на Небојшину 29, кућу Милоша Московљевића, где је некад свраћао. Нашао Олгу. У који део Северне Америке иду он и Милица? У Вичиту. Полазе 12. новембра. Не могу више да издрже ту раздвојеност.

Од Јована Гајића из Маглаја дугачко писмо. И он, као многи, не каже *Ведрина*, него *Ведрине*, не знам зашто. Добио је и другу књигу и *Нови Анџеј* на поклон. *Ведрине* су му „блиставе“ и прочитао их „са највећим задовољством“. Више него сама садржина – јер ме одавно познаје и одушевљен је „самом појавом“ тих књига. „Зачудио сам се што сте после свега што сте преживели и пропатили, имали толико здравља и снаге да овако нешто створите. Дело је, може се слободно рећи, епохално без премца досад на нашем језику. Као филозофија историје стоји у рангу Божињих *Принципа историје*, а као историја цивилизације далеко боље, потпунија и савременија од Сењобсове.²⁷⁸ Неопозиво је инструктивна за сваког образованог човека, а тако јасно и књижевно написана да је лако могу читати и сељаци и радници као и други без вишег школског образовања.“ Ово исписујем да бих истакао једног бившег вероучитеља у гимназији, који ме видео некад у Врњачкој бањи, а сада живи у Маглају. Интересује се и за Милоша Московљевића и жали што су му „због једне

²⁷⁸ Шарл Сењобс (Charles Seginobous, 1854–1942), француски грађански историчар; бавио се упоредном историјом европских народа, националном историјом Француске и историјом цивилизације. Гл. дела: *Историја савремене цивилизације*, *Упоредна историја европских народа и др.* – *Мала енциклопедија*, књ. 3, 349.

речи“ уништили цели Речник, његово животно дело. Гајић пише да је и он био прогоњен 1949. и 1950.

Шаљем Вери Барух, сестри проф. Саве Обрадовића и пок. Милета, све три књиге на адресу коју ми дали Бојка и Слободан: Сарајево, Маршала Тита 29. Изразила је жељу да их добије. Удата била за Јеврејина Баруха.

Многи нису добили у јулу и августу, због годишњих одмора, па поново шаљем Секи и Невенки бившој жени Лалета Ивановића, сестри др Слободана Суботића и њеном болесном мужу Славољубу. Поново шаљем и Никодијевој снаји Љиљи, рођеној Чичановић, и – први пут, пошто нисам знао тачну адресу на Брду – Душану Суботићу, старом другу, Аврамовићевом земљораднику и републиканцу из 1924.

Дописник *Монда* из Београда Пол (Павле) Јанковић јавља телефоном да ће ме посетити 20. октобра.

Браћа Вељковићи стално у сукобу. Сада се сложили Новица и Момчило-Бујер против трећег Милутина официра. Мени је врло непријатан њихов сукоб, пре са оцем Ђорђем, сада међу браћом. Не могу да се определим ни против Новице са женом и две кћери ни против Момчила болесног и самотног.

Писмо из Компјења од Алисе Хоноре, од 18. X. Била је болесна, та моја клермонска професорска, па се бојала да, после 20. фебруара, више неће моћи да нам пише. Живци су јој попустили услед премарања, особито после мужевљеве смрти. Њена кћи се обратила специјалисту у другом Клермону (Oise), али је могао да је прими тек 16. септембра. Тешко је поднела јулске и августовске врућине, које су јој донеле и стомачне незгоде. Син је жртвовао 3 целе недеље од свога годишњег одмора да би, поред мајке, замењивао сестру. Као кћи и син, и унучад су јој била врло приврежена. Најзад, 15. септембра, лекар је саслушао и наредио „агресивну терапију:“ 5 ситних прашкова за дан и лак прашак за успављивање за ноћ. Резултат се неће показати пре 8 дана. Ни онда није било боље, али се после све променло, нагло, нерви су били бољи, и сада се вратила ранија снага, сем ногу. Болови дању, несаница ноћу, кад је често мислила на нас, али није била у стању да напише ни два реда. Прва два писма је упутила сину и једној старој усамљеној пријатељици, треће пише нама. Тражи да јој пишем о *Вегрини* (Sérénité) и о другим нашим активностима. Не заборавља Стелу, која је свакако била разочарана што за Божић није добила поклон. Биће за идући.

22. октобра сам одговорио тој племенитој жени, дивео се њеном лепом рукопису, иако је прешла 80 година: „Чист рукопис је као чврсто стезање руке“. И нама двома је 1970. била неповољна. После сломљене десне руке дана 30. X 69, Дана се још није сасвим опоравила. Имала је запаљење

плућа, а ја тежак бронхитис. Она има још болове у жучи и спондилозу. Место Ровиња, ишли у Аранђеловац. У Београду, ја зарадио нов бронхитис, Дана пала на 47 кг. Стела је пошла у француску-српску школу. После I дошла је II *Ведрина*. Прва је добро продата, иако је штампа уопште није споменула; надам се да ће и друга. Умрла су двојица од потписника нашег писма декану клермонског Филозофског факултета, (Михаило Динић²⁷⁹ и Драгомир Стошић). Леон Блен је изгубио супругу. Морам да му пишем али пре свега одговарам њој.

Среда, 20. октобар 1971.

Павле Јанковић дошао. Није му мајка Францускиња, како сам мислио, већ сестра Николе Петровића, дуго година конзула у Женеви. Отац му је Крагујевчанин, али умро кад је имао 2 године. Одрастао је у Фрибургу код језуита, затим у Француској. Десет година је радио у „Авали“, са нашим Мишом. Зна и Лепу, Стокића. Гистав Окутирије му је пашеног. У тој кући су сви интелектуалци, велики. И отац и син су прошли кроз *École normale supérieure*. Обојица су велики слависти. Гистав преводи Пастернака и Достојевског, као пензионер у унутрашњости. После *Navas-a*, радио у *AF. Presse*, као један од њених оснивача. Преводи из задовољства више него због новца. Сам Павле Јанковић је у Атини упознао Василија, сада жичког, а зна и Висариона вршачког и патријарха Германа. У Загребу је имао сукоб са Миком Трипалом кад је примио стране новинаре, 30 дописника. Кад је Павле поменуо југословенство, Трипало страшно реаговао, зато што је дошло од Србина. Пол му је хладно одговорио да је идеја потекла из Загреба, где је створена и још постоји Југославенска академија, док је у Београду Српска. Јанковић за наше неспоразуме криви католичку цркву. Међутим, ни моријански ни мариолошки конгрес у Загребу нису успели, нису Хрватима донели очекиване резултате. Папа није дошао и у свету није било никаквог одјека. И он мисли као ја, да ниједна велика сила (па ни Папа) не раде на разбијању Југославије, јер је свака заинтересована, да остане у целини. Американци хоће то данас и за догледно време, а Руси се надају да ће једног дана ипак доћи под њихов утицај – цела. Ако би једна сила интервенисала, умешала би се друга, и то би за све било рђаво. – Јанковић је врло самоуверен Шумадинац, хајдук, а не рафинисани полу-Француз кога сам очекивао да видим.

²⁷⁹ Михаило Динић (1890–1970), историчар, професор Филозофског факултета у Београду, члан САНУ и дописни члан АНУБиХ. Објавио документа из Дубровачког архива и велики број расправа из историје Србије, Босне, Дубровника и Хрватске у средњем веку. Радио и на историјској географији, као и на историји рударства у средњем веку. – *Мала енциклопедија*, књ. 1, 643.

Четвртак, 21. октобар 1971.

Беба Милојевић дошла да нам прича о Италији, од Барија су ишли ка Венецији и Трсту, све до Ићића. Усладило им се, па одлучили да лети, уместо одмора, путују. Идуће године: Грчка.

Била нам је и Смиља, бабица, Данкина и Ненадова. Разочарала је Бања Ковиљача: бара, хотел прљав, услуга рђава. Тамо упознала Данила Лекића, директора гимназије у Бару. По њеној жељи, одмах сам му послао књигу. Рекао да ме се добро сећа. Смиља је била у Пироту кад су Бошковић сина испраћали у Армију. И тамо се праве лудости том приликом, као по Србији свуда. У Ненадовој кући је било 80 званица и послужење врло обилно и раскошно. Снаја Нада (Блашкова) опет се рђаво понела, није уопште помагала, док су Блашко, Бошко и Смиља радили све трчали, служили. Други унук Некица (Ненад) матурант губи време са фудбалом. Купили га за 100.000 динара месечно, па се посветио сав томе. Слабо учи, а и студије ће му бити рђаве. Нажалост, Ненад почео да пије ракију, док се Данка оканила пића: уплашила се после срчаног напада. Смиља апеловала на њу да чува свој лепи углед у народу, и то помогло. Ненада све нервира, највише режим у држави и снаја у кући. Мораћу ја да напишем Нади и скренем јој пажњу да чува Блашка. Он се поново бацио у зидање у Нишу. Пошто му прва жена узела једну кућу, сада зида другу, коју ће да дигне Нада... Тај човек, добар као хлеб и способан лекар, није умео да изабере жену. Бошко помаже и при зидању ове куће, као и код оне коју отела др Вукица.

Петак, 22. октобар 1971.

Копије писма које сам упутио Алиси шаљем на три стране, да обавестим и друге драге пријатеље: Блена, Мадлену Ласре и Ивону. Ту говорим и о Југославији, за коју и они брину. Кажем оно што и Павлу Јанковићу. Овде додајем да ми је већ наш „кум“ Луј Аве саветовао федерацију. Економска ситуација није добра, пошто нам много радника и интелектуалаца одлази на рад у иностранство. Кажем да ми је одговорио Жан Помије, са Колежа де Франс, познаник из 122. дивизије у Солуну.

Од Јове Радуловића стигле три нове песме: од 15. и 22. септембра и од 17. X: „Љубав“, „Само смрт је вечно жива“ и „Хлебово дете“ („Колико за дечју радост мало треба, драге марке скупи, парче топлот хлеба“). Имао је два или три инфаркта, па ипак стално производи добре ствари. То нисмо могли замислити од њега пре рата.

Новине јуче јавиле да је Вили Бранту додељена Нобелова награда за мир, због политике усмерене на попуштање затегнутости и за

нормализацију односа са Источном Европом. Окарактерисан је као „најзаслужнији Немац“. Сви му највише одају признање што је смерно клекао на згаришту у Варшавском Гету. „Брант је клечао за Немце, Брант је опрао образ Немцима, милионима Немаца. Тако је покушао да их рехабилитује пред историјом и пред светом.

Субота, 23. октобар 1971.

Стигло писмо од Вере Обрадовић-Барух пошто добила књиге. „Скоро нисам доживела такву радост“. Тако ће „лакше поднети осећање самоће, која почиње да ми ствара животну тежину“. Дирнуле су је моје три посвете, јер је поносна на своје родитеље и целу породицу. И што ме је слушала током једног семестра „са великим уживањем и нарочитим осећањем поштовања“. Пок. брат Милета, после очеве смрти „преносио је на мене поштовање за вашу личност и вашу мудрост“. И још један човек јој „објашњава моју личност“ – Драган Милићевић. Сада „пролази у мислима кроз прошлост и живо се сећа тих генерација, које су имале јаке интелектуалце и људе пуне знања“.

Из Аранђеловца нам се јавља детињаста Ружица, Резикина кћи, која нас заволела и тражи да одговоримо на њену љубав. То ће бити тешко. Добро је што се вратила школи, тим пре што јој је мајка у Београду.

Јова пише да се обрадовао (у Крагујевцу) слици у *Полиџици* после толико година бојкота: „Бар у овом случају су се понели поштено према теби, донекле те рекламирали, а, богами, и потврдили моју посвету теби у *Арабесци*“. Брине за Данино здравље, не и за моје, пошто сматра да сам ја „зоро Ага“. Моје кћери није видео 30 година. Сина, Синишу ми је довео, а довешће и кћер, „под условом да ја и твоје кћери видим.“

Понедељак, 25. октобар 1971.

Десимир Тошић из Крупца воли што је добио на поклон *Ведрину*, али не разуме све добро.

Хаџи-Тодор Димитријевић, иницијативом његове Милице Тошић, честита нов број телефона, што је објављено, као мали оглас у *Полиџици*: 662-528. Сада је, поред Милановог, и моје име у „Именику претплатника“.

Увече нам био Мија Јакшић-Дурковић, донео још неколико књижица своје збирке песама *Стихови за ђаке њрваке и грује јунаке*. Хоћу да шаљем деци наших пријатеља. Мија спрема још једну збирку и позоришни комад и роман *Болесни*. Он је стварно дуго боловао од плућа. Ваљан млад човек, скроман и стидљив, даровит песник. Пред њим сам на душак прочитао целу збирку, сада му се учиниле његове песме још лепшим.

Миланова сестра др Милица преузима Данино лечење. Ми нисмо хтели да је узнемиравамо, али се сада мора, а и она се сама понудила. Хоће да се у земунској болници, код ње, изврше сва испитивања.

Уторак, 26. октобар 1971.

Честитам Јови Радуловићу на новој серији од 8 афоризама од по два стиха. Издајам два: „Слобода“ је нека врло чудна жена: што је више силују све јој већа цена.“ – „Једнакости ми смо све ближе и ближе, ал’ се она самом тек смрћу постиже“. Не могу да одолим и последњој која дефинише државност и сувереност: „Решење азијска конструкција даје: кров под кровом као азијске пагоде.“ То је од 24. X, а обећава: наставиће се.

Данас је сахрањен Павле Павловић,²⁸⁰ стари социјалист и комунист, с којим сам био заједно кандидат 1945. у београдском V Рејону. Нигде се није поновила сцена са нашим предизборним говорима: ја сам позвао бираче да гласају за „учитеља“, он их позвао да гласају „ђака“. Био је ваљан и разочаран, као многи прави борци.

Данас је умро Никола-Пеца Гајић, који је изневерио своју младост напуштајући нашу политичку линију и наш морал. Оставио је супругу Милу, кћери Наташу и Лолу. Од сестара сам познавао Марију супругу пок. друга Стеве Несторовића, а нисам Анђелију. Чујем да га нико од колега у суду није ожалио, јер није био ни добар шеф ни савестан службеник. Умро је у срамоти. Колектив окружног суда у Београду где је био пошто је морао да изгуби председ[ништво] првог општинског суда, каже да је био члан Савеза комуниста – *дугогодишњи*. То звучи као оптужба, пошто се после 1945. и 1946. издавао за члана Народне сељачке странке и био члан њеног Извршног одбора.

Среда, 27. октобар 1971.

Дана иде у Земун на преглед жучне кесе која јој задаје невоље од Бојкиног рођења пре 50 година, а сада мучи и онемогућава да се храни као човек. Милица ће руководити рентгенским и свима другим прегледима и одредити терапију. Надамо се олакшању.

²⁸⁰ Павле Павловић (1888–1971), политичар, члан Социјалдемократске странке Србије од 1906; маја 1919. постао је секретар Централног радничког синдикалног већа Србије; 1921–22. био секретар заграничног Комитета КПЈ у Бечу. Искључен из КПЈ 1927, наставио рад у Независним синдикатима до њихове забране 1929. После 1945. био је помоћник министра рада у Влади НР Србије, уредник листа *Рад* и председник Савеза текстилних радника Југославије. – *Мала енциклопедија*, књ. 2, 910.

Дафне, као библиотекар, морала да присуствује предавању неког угледног Пољака у универзитетској свечаној дворани. Изненадила се кад је видела да се као преводилац појавила Бисерка Рајчић, као елегантна млада дама. Ангажовао је и представио, као колегиницу из Народне библиотеке, управник Универзитетске Иво Фрол. Тако сазнајемо да се вратила из Пољске, одакле нам се одавно јавила.

Књижевници Младен Ст. Ђуричић и госпођа Вишеслава шаљу нам нову књигу М[ладен] Ст. Ђ[уричић] *Самоубиство незнаној јунака*. Ратна хроника. Дневник о поразу у априлу 1941. 112 стр. Штампало у Шапцу „Драган Срњић“, 1971. Захвалићу.

„Југословенска књига“ (палата Албанија) уплатила за још 20 књига *Ведрина* I и II (после ранијих 30). Продају по 6.500 (место 4.500), а мени послали 55.500. Треба нешто да исплатим и посреднику (Гојку) Ђопићу мада он то не тражи.

Дафне чула да је муж њене пријатељице Наде Радаковић купио код Југословенске књиге обе *Ведрине* и да су обоје одушевљени. Он се зове Мандић. Прочитао је у *Полиџици* мој оглас да се књиге могу добити и у тој књижари, а не само код писца-издавача.

27. X у *Полиџици*, Предраг Милојевић духовито коментарише догађај у Организацији уједињених нација ових дана. Н[ародна] Р[епублика] Кина је примљена у чланство, а Чанг Кај – његов Тајван је искључен. Американци су се преко свога представника Буша залагали да у УН буду оба две Кине. Кад је гласање било друкчије, и Тајван био избачен, Буш је изјавио да је био изненађен, а Милојевић мисли да је захваљивао Богу што није успео са својим предлогом.

Четвртак, 28. октобар 1971.

Ново писмо од Вере Барух из Сарајева. Захваљује сада за *Нови Анџеј*, који сам јој послао кад сам видео колико је задовољна са *Ведринама*. „Још једним дивним бисером обогатили сте и украсили моју скромну библиотеку“. Нарочито захваљује на још једној „топлој и пријатељској посвети“. Прави напоре да се пресели у Београд, те бисмо се видели, преко Слободана и Бојке. Две *Ведрине* II шаљем Радивоју Ковачевићу, адвокату у Ади, који се много занимао за прву.

Петак, 29. октобар 1971.

Младену Ђуричићу пишем поводом *Самоубиства незнаној јунака*. Допустио сам себи, поред захвале, неколико критичких примедба. Добро је што је наш слом приказао како га је доживео у Источној Србији, о чему

није било писано. Нашао је нове или освежене речи, али и он употребљава много имена, мало активних глагола, као сви данашњи. Затим много придева, који смањују снагу самих именица. Подсећам га на Боалоа:²⁸¹ Бришите много, и додајите мало. То говорим себи више него њему: зато му се не извињавам.

Посетио нас, после кћери Јеле, и син Миладина Остојића, Војимир, из Горњег Горачића код Пријепоља. Одмах после ослобођења, пошто су били пљачкани и паљени више пута, општински одбор је њиховом домаћинству дао 4 овце, а сами су запатили још 4. Кад се Миладин солидарисао са мојом политичком линијом, власт му је „нарезала“ 13 кгр вуне. Толико није имао. Предложио је да његове овце буду ошишане пред одбором и он ће дати све. Онда су га казнили са 15 дана затвора. Пред Резолуцијом Информбироа, Миладин саветовао сину да буде за своју земљу и њену политику: „мој народ и моја земља су ми најпречи“. Тако су рекли и други, после Војимира, али је била и друкчија агитација, па су многи страдали. Отац је умро 1963. и оставио им аманет да не забораве нашу кућу. Јела му причала како смо је пријатељски примили. Узео *Ведрину* II и обећао да се заузме за њено растурање. И Јела и он су чланови Савеза комуниста, а Јелин муж је службеник Удбе.

Субота, 30. октобар 1971.

После подне издахнуо најзад, после коме од 20 и више дана, Драгомир Стошић у Трауматолошкој клиници. Одмах смо отишли код Добриле.

Недеља 31. октобар 1971.

Сахранили смо честитог Стошића. Од наших другова био је само Сташа Вулић. Добрила се држала врло присебно. Пало нам је у очи да су у новинама била два посмртна огласа, њен и његових сестара Косаре и Загорке и сестрића, др Саве Вукановића, Српковог сина. Значи да нису били у љубави.

²⁸¹ Никола Боало (Nicolas Boileau, 1636–1711), француски песник и критичар, теоретичар француског класицизма. Написао је *Песничко умеће*, критичко дело у стиху, о књижевницима савременицима. У њему је дефинисао улогу књижевног ствараоца и кодификовао различите лирске, драмске и епске жанрове. На предлог Луја XIV постао је, 1684, члан Француске академије.

Понедељак, 1. новембар 1971.

Време је тако грозно да нисам ишао на Нови Београд по моју „плату“. Дошао ми Пера Ивановић, један ентузијаст из Тополе, да узме још два комплета *Ведрине*, после онога што је добио из Аранђеловца. Трудиће се да нађе нове купце. Говори најлепше о пок. Арсенију Недићу, док се мање одушевљава за Слободана-Бату, унука. Каже Ивановић да је долазио и раније и да има све моје књиге. И њему је идеал Масариков социјализам, у ослону на сељаке. Формирао се као официр пре 1941. Био у заробљеништву у Италији; после њихове капитулације, 1943. вратио се у земљу, али није пришао ни Дражи ни партизанима. Син му је инжењер, кћи удата за лекара, а сама економист. Много ми се свидео у сваком погледу, највише по своме заносу за корисну акцију.

Јуче смо послали честитку младој Мирјани Брекић која се родила у нашој кући док сам био у затвору, после јуна 1947. Добили смо позивницу за венчање. Са Радетом и Милом²⁸² су моји одржали добре односе, иако су им били наметнути од стране полиције чим сам затворен. Били су сасвим пристојни. Дана је одлазила код њих и кад су се одселили у Далматинску 63, да јој Мила шије. Имају млађу кћер Лишку. Раде је Личанин, радник, који се даље школовао и дошао до факултета. Није се користио сродничком везом са Јованком Броз. Мила је наша Чехиња.

Ушорак, 2. новембар 1971.

Рано јутрос, на телефону, Душан Баранин²⁸³ тражи „друга Драгољуба“. После разговора са др Душаном Милачићем, који читао свих 12 књига *Полишичких усјомена* и 4 књиге *Медаљона*, одушевио се и у њиховом књижевничком кругу говорио да би *шо* требало штампати, а не разне мемоаре који излазе као фељтони у *Полишици* (Симовић, Ђ. Карађорђевић и др.). Ја му кажем да бих радије спремао за штампу 90–100 одабраних *Медаљона*, само о људима који су већ умрли, од готових 400. Куцао бих поново и дотеривао.

²⁸² Раде Брекић, радник из Лике, службеник „Таре“, школовао се касно; усељен је у стан Драгољуба Јовановића одмах по његовом хапшењу, као комунист и поверљив, али су се и он и супруга Мила држали врло коректно. – Д. Јовановић, *Политичке успомене*, књ. 12, 35.

²⁸³ Душан Баранин (1903–1978), књижевник; пре Другог светског рата радио је у просвети и бавио се новинарством. Углавном је писао романе и романсиране биографије о догађајима и личностима из српске историје. Гл. дела: *Прота Матеја*, *Зека Буљубаша*, *Делиград*, *Велики господар*, *Карађорђе*, *Хајдук Вељко*, *Стефан Немања* и др. – *Мала енциклопедија*, књ. 1, 190.

Из СИВ-а ме сада шаљу у тзв. СИВ II, где су министарства, па ће ми од сада исплаћивати благајна Државног секретаријата за финансије. Познајем те службенике. Тамо ме одвезао из СИВ-а и вратио кући младић који доноси новац из Народне банке. Дана није могла, па сам сам ишао код Жане и Слободана да гледам слајдове из Македоније и Преспанско језеро, Отешево и околину, па и Охрид, Свети Наум и Битољ. Запрепастило ме мрвило овога града. Кад сам Милану говорио о Душановом предлогу, он је пре за изводе из Мемоара него за Медаљоне: осетљиво.

Говорили смо у Палмотићевој 5 о јучерашњем извештају из Загреба (у Политици бр. 1) о пубертетским изливима загребачких студената, надам се малог броја. Наш др Хрвоје Шошић²⁸⁴ је тражио „чисте рачуне“ са Београдом. Он и *Хрватски тједник*, Први господарски гласник, траже да СР Хрватска буде примљена у Уједињене нације као држава, да се формира Народна банка Хрватске са својим гувернером и да он иде у Вашингтон по акредитиве. Дражен Будиша,²⁸⁵ председник студената Загреба, тражио да се одбаце амандмани, јер њих хрватски народ неће, Срби у Хрватској би имали исто право, али у хрватској држави. Студент-проректор Иван Звонимир Чичак²⁸⁶ је критиковао хрватски Сабор и огласио га неспособним за ма какав законодавни рад, још мање да доноси

²⁸⁴ Хрвоје Шошић (1928–2012), хрватски економист, политичар и дисидент у социјалистичкој Југославији. Био је професор на Економском факултету у Загребу. Ухапшен је у време Хрватског пролећа и робијао више од пет година, да би затим, због захтева да Хрватска постане чланица ОУН, био осуђен на још две године затвора.

²⁸⁵ Дражен Будиша (1948), у време гимназијског школовања изражавао је неслагање са избацивањем Фрање Туђмана из Савеза комуниста, одбио је да се учлани у СК по завршеној Омладинској политичкој школи у Кумровцу; као студент филозофије и социологије на загребачком Филозофском факултету јавно је бранио Декларацију о називу и положају хрватског књижевног језика; током Хрватског пролећа био је један од студентских вођа, због чега је ухапшен и осуђен на четири године строгог затвора; није се, по изласку из затвора, прикључио Туђману, већ Славку Голдштајну и његовом ХСЛС; изабран је за градоначелника Загреба 1995, али га Туђман није потврдио; на председничким изборима 2000. изгубио је од Стипе Месића. Објавио је више десетина стручних и научних радова из европске и хрватске културне историје.

²⁸⁶ Иван Звонимир Чичак (1947) изабран је 21. јануара 1971. за првог студента проректора у историји универзитета у Загребу, што је изазвало, прво код студената, а затим и у целој Хрватској, поделу на присталице и противнике Чичка. Убрзо је ухапшен и осуђен на три године строгог затвора. Ново хапшење уследило је 1987. године због утаје пореза, али је, након два месеца затвора и штрајка глађу, ослобођен. По изласку на слободу, с Доброславом Парагом организује петиције за амнестију политичких затвореника, води и невладин Одбор за људска права, а потпредседник је Већа Европског покрета Југославије. Обновио је Хрватску сељачку странку, поставши и њен председник, али убрзо самоиницијативно напушта тај положај. Први је председник Хрватског хелсиншког одбора.

Устав. Загреб треба да буде главни град хрватске државе и национална метропола. Не треба слати поздравне телеграме Савки Дабчевић Кучар, Мику Трипалу и Драгутину Харамаци, јер су били за избацивање [Шиме] Ђодана²⁸⁷ и Марка Веселице²⁸⁸ из Савеза комуниста. Веселица је тражио да све девизе задржавају општине на чијем терену су убране. Кад то буде, каже Веселица, обуставити рад Црвене заставе (аутомобили) у Крагујевцу и фабрику машина и трактора у Раковици. Људи који су то читали слатко се смеју глупостима.

Среда, 3. новембар 1971.

Одмах сам издвојио 90 имена [медаљона] за објављивање. Поред сваког имена сам провизорно ставио у једној или две речи карактеристичку дотичне личности. То би била прва серија, а после би се видело. Узео би имена из све три књиге, из сва три периода: у Акцији, у Политици, у Борби. Из треће мало, јер су махом још живи људи. Обележио сам где се које узето име налази.

Четвртак, 4. новембар 1971.

Од Ивоне велико писмо од 31. X. из Шатијона. Одговара на моје од 22. X. Брине за Данино здравље: 47 кг., то је забрињавајуће. Она је јака жена, али требало би мало да се поузда и у медицину, не само у своју природу. Врло је дирнуло писмо које сам упутио гђи Хоноре. У њеном интересовању види знак да су ме моји професори ценили. Можда је онда било друго време, али је веза са наставницима била живља. узајамно смо се поштовали. Неће да ми ласка, али се искрено радује што сам заслужио да ме та жена тражи и најзад пронађе. У моме писму њој нашла је обавештење о политичкој и економској ситуацији код нас. Стари Аве ме је

²⁸⁷ Шиме Ђодан (1927–2007), хрватски економист и политичар. Са НОП-ом сарађује од 1943, а у оперативне јединице ступа 1944. Завршио је Војно-политичку школу у Београду, а 1953. Вишу војну академију артиљеријског смера у Ђуприји. На Правном факултету у Загребу дипломирао је 1960, а већ наредне постао асистент. Право је докторирао 1964, а економију 1965. године, Доцент на Економском факултету у Загребу постао је 1967. године.

²⁸⁸ Марко Веселица (1936–2017), хрватски економист и политичар, комунистички дисидент. Као члан вођства Матице хрватске био је један од најистакнутијих учесника Хрватског пролећа, због чега је био осуђен на седам година затвора; због критике комунистичког режима у интервјуу немачком *Der Spiegel* поново је осуђен 1981. на дугогодишњу затворску казну. По изласку из затвора први је иницирао оснивање ХДЗ, али му је Туђман преузео вођство. Дела: Политичка економија, Зов савјести из хрватског Сибира, С вјером у Хрватску, Моја хрватска судбина: узнички дневник и размишљања о темељним проблемима хрватског народа и хрватске државе у хрватском Сибиру.

добро саветовао, а она је чула да је тако говорио Александру и његов професор Albert Maller – да „не буде само краљ Наваре“, тј. Србије. Ивона се слаже са мном да две велике силе гледају само своје интересе, као Француска и Енглеска 1939. У Француској мисли она, неће доћи до праве регионализације, али ће се свакако олабавити јакобински и наполеоновски јарам Париза. Раније је он био потребан, да би република била једна, недељива и јака. У Бретањи се увек претеривало са критикама, али је чињеница да је била занемарена. Она воли тај келтски свет.

1. новембра је наставила своје писмо. Код њих је монетарна криза због америчке охолости према Европи. Она одобрава пријем Кине у Уједињене нације, већ као историчар. Већ 1942. је вређало што три велика нису признавали Француску. Американци су се радије везали за Чанг-Кај Шека и зашли у ћор-сокак. Руси су били правичнији према Француској. Онда Стаљин, сада Брежњев. Он јој је насмејан, вешт, и врло способан такође. То се показало у Марсеју и у Паризу. Она је пажљиво гледала у Керсополису Тита и Јованку – „couple confortable“ [„пријатан брачни пар“]. – Звала је Мари-Ану у Шатијон, узалуд – њен живот је сувише тежак и сложен, особито после болести. Ићи ће јој кад се врати из Турене.

Писала и старија пријатељица Alice Honore; из Компјења, да захвали за велико писмо у плавој коверти. И она саветује Дани да се обрати лекарима. Сама је захвална специјалисту за нерве. Била му је још једном и задивљена је резултатима његове терапије. Нашао јој „девојачки крвни притисак“. Кад му је споменула своје године, рекао је да „после 50 година треба спалити своју крштеницу“. Занимало је све што сам јој написао о Југославији. Причала је о томе пријатељима. Није згодно бити државатампон, али то даје и извесну сигурност. Не ваља што имамо незапосленост и што многи иду на рад у друге земље. Омладина данас не уме да нађе меру, бар у Француској, али су млади самостални. Унук њен Жак (17 година) отишао је са једним другом скоро без пара. Најпре Лијеж, затим Шведска, Норвешка, Данска и натраг преко Хамбурга и Немачке. Често су радили као обични физички радници 8 дана, 10 дана, и ишли даље. Нису увек нашли места у auberge de jeunesse [хостелу]. Спавали су под мостовима у џаковима. У јутарњим недаћама увлачили се у пластичан џак, што је помагало. Највише им се свидео Штокхолм – 5 часова вожње по фјордовима. Вратили се прљави и смршали, али одушевљени. – За то време, старија унука Ана-Марија (20 година) положила пуни лисанс енглеског и прошла Италију. Задовољна споменицима и рушевинама, али не Напуљем и околином, као и врућином. Трећа унука, Брижит (15 година) била први пут у Енглеској у имућној породици и доста путовала, особито у Кембриџ. Најмлађа Хелена 8 година, са мајком у њиховој пољској кући близу Вишија: она је јахачица и не боји се ничега. Алисин зет, инжењер из

Националне школе за електротехнику у Греноблу, толико ради у свом предузећу да нема ни неколико дана за одмор: чува 2 недеље за лов! Врло мало га је виђала, иако је била сама, јер он контролише 2.000 км. електроводова и неких 250 инсталација. Син њен Жан је њој жртвовао део свога годишњег одмора (3 недеље). Све је радио у кући, док служавка (employée, не више „bonne“) није могла да дође, на три недеље. Три пута је извезао у лепе шетње, а сваког јутра јој доносио цвеће. Све дискретно, као што предаје у Клермону. Његови су били на Југу Француске, где имају кућу у Гусијону (Provenç-Vaucluse). Не сећа се ни Михила Динића ни Сташе Вулића, а – „зашто вас нисам никад заборавила?“ „Parce que c’était lui, parce que c’était tout moi“ [„Јер је то био он, јер сам све то био ја“] каже песник. Али особито због оне карте са српским топовима и тобџијама коју ми је послала преко универзитета, да би се легитимисала, коју нисам примио. Ипак ме нашла. Не може да се нада да ће икад доћи у Југославију, али њен син и унучићи могу једног дана да се појаве. Не сећа се мога семинарског рада за њу о енглеском и француском карактеру на основу њихових књижевности. Свакако је био интересантан, али је „прохујао са вихором“. Жели успела Стела у школи. Шаље јој „намештај“ – у минијатури – спаваћу собу; намагнетисане „даме“; а за Дану марамнице, које ће бити пријатније са малчице мириса; за мене мараму свилену за око врата, изабрала дискретну, али не превише строгу. У последњем тренутку, њена кћи додала пакету: перле које се нижу на конач од најлона – за лепе ћердане, – да их сама Стела прави. Због тежине, биће два пакета, место једног. Шаље их већ у новембру, због натрпаности у пошти у децембру.

Петак, 5. новембар 1971.

Био [сам] код Десанке, Вере, Драгана и Славика у Лоле Рибара 4. Вера каже да њен шеф у музеју Николе Тесле проф др Вељко Кораћ није хтео да тражи повратак у Савез комуниста после растурања партијског комитета на Филозофском факултету, у вези са студентским демонстрацијама 1968. (јуна). Тражио је само Вуко Павићевић, можда још неки.

Субота, 6. новембар 1971.

Св[етозар] Анђелић и Бранка нас посетили, као кумови и пријатељи. Ми њима не посвећујемо пажњу коју заслужују, али они то не меарају. Света је страстан политичар, па воли мене да чује, а ја се код њега обавештавам о привреди. Штета је велика што се тај човек није више школовао или бар добио веће могућности да се на пракси изгради. Мора све сам.

Мари-Ана се јавља из Париза пре но што крене у свој Ланже. Њен посинак Жан-Пол је отишао у Оман, малу државицу у Арабији за 3 недеље, где су нашли нафту испод земље. Француска нема приступа, пошто су Англо-Американци све монополисали. Радије мисли на младе Гркиње које свечано корачају, озбиљна чела, са Атхениним атхосом. Та скулптура је на слици коју нам шаље, а налази се у Лувру. Остаће у Паризу да чује једног лоричког свеца Марсела *Légant*.“ Говориће о хришћанству и напашће католичанство баш зато што га воли више од свега. Волела би да смо, са Лепом, крај ње, да га слушамо. Мисли на *Ведрину*. Јуче је била код поћерке Шантал у *Athis-Mons*: троје предивне деце; скромно, врло скромно живе, чак рђаво. Њен Алжирац не ваља.

Проф. Миодраг Томић захваљује на изјави саучешћа поводом смрти оца Алексе,²⁸⁹ бившег министра, борца у војсци и у политици, страсног републиканца.

Пера Антић и Радмила се не хвале здрављем, особито Периним. Он је већ месец дана у болници, од старе бољке срца. Боље би му било код куће. Неће моћи да дођу на славу Слободану и Бојки, 8. новембра.

Миланка Јовановић изрони као из дубоке воде, али пада с неба, изненада. Јавила се телефоном и зажелела моје књиге, послао сам све три у Народног фронта 42/V.

Понедељак, 8. новембар 1971.

Из Игала, где лечи свој у рату стечени реуматизам, Милутин Најдановић. Тамо је као у Београду у пролеће – све зелено, птице певају, иде се у сакоу. Он се купа у базену и скоро се препородио за прва три дана: нема више ни кашља ни шлајма. Хоће да посети др Свету [Живковића] у Херцег Новом или у Молунату – Груды – где је зидао пољску кућу – „на хрватској територији“, како га задиркују.

Среда, 10. новембар 1971.

Јова Радуловић налази да сам му „много тепао у последњој дописници“. Није, вели, на то научио. Шаље још песама, као да сам жртва његове брзе палбе. „Морам. Грабим од смрти. Знам да је трка њена, али бар да води до задњег круга“.

²⁸⁹ Алекса Томић, бивши ратник и полицијски чиновник, један од најватренијих републиканца. Сарађивао је у Републици. Био је министар у влади НР Србије. Његов син Миодраг је математичар. – Д. Јовановић, *Политичке успомене*, књ. 12, 345.

Четвртак, 11. новембар 1971.

Из Пожаревца Власта Јовановић (Давидовићева 8) јавља да ће доћи у посету 17 новембра, ако могу да га примим. Врло радо: озбиљан је и паметан.

Понедељак, 15. новембар 1971.

Били смо на рођендану Маци, интелигентној девојци Страхине-Банета и Драгице Јовановић. Видели смо, први пут после 1946. Рељу и Јелену Поповић, Периног брата и снају и њиховог занимљивог сина. Сутра ћу им послати све три књиге, на Кнез Михаилову, поред „Загреба“. Ни речи нисам рекао о априлу 1945. кад је Пера гласао, стидљиво, против мене, па после пет дана умро од јада и гриже савести.

Четвртак, 18. новембар 1971.

Стигла карта од Милутина: нашао Свету и Милицу, али га забринуо мој извештај да Дана пати од жучи. Препоручује своју Топчидерску воду као универзалан лек. Помогла је једној баби од 80 година. Против чира, које су Дани такође нашли у Земуну, препоручује воду Донат и руски лек Б.15, само да је свеж из Русије. Света и Милица су [му] се учинили остарели, јер их одавно није видео. Сам ће можда издржати операцију.

Вратила ми се и књига коју сам Танасију Маринковићу послао као свој новогодишњи поклон. Раније се вратила она што [је била] послата у јулу (били отсутни), али зашто не прима на поклон? Да није била нека интрига? Или је Белка вратила без његовог знања? Жао ми је.

Од Алисе из Компјења, карта од 15. новембра, добила обе *Ведрине* на српском, али се радује што је Дани боље. Мени саветује да будем смернији и да не пењем толико крвни притисак. Слова су јој се учинила врло естетично, странице пуне, али јој донеле Танталове муке. Захваљује на извесним преведеним насловима, што јој донекле олакшава приступ у страшну тврђаву. Дирнуле је моје посвете. Признаје да је одиста мајсторски успела да ме пронађе после толико година и тако трагичних догађаја. Мора да пронађе професора руског језика који би јој превео макар неколико страница. Њен син предаје на Филозофском факултету у Клермону, па ће можда наћи некога. Син Жан има 49 година и она не губи наду да ће нам га једног дана послати, као „овлашћени амбасадор“. Сама је потпуно оздравила, вратила се у нормално стање. А у Оверњи (где је наш Клермон) снег после неочекиване мећаве, после лепе јесени. Код

Мондара, снег висок 2 метра: 400 аутомобила блокирано целе ноћи близу Рошфора-Монтењ.

Понедељак, 22. новембар 1971.

Из Нишке Бање, Јова и Габи Петровић: „крпе старудију“ – да би продужили коју годину овог „дроњавог живота“. Не чита Јова више „глупости које долазе из Загреба“. Загорчавају му живот, а немоћан је да ма шта уради. Не јавља му се ни сликар Рачки. (Ни мени Бариша Смољан). Лепо им је, али жуде за одмором код куће.

Од млађег Јове, из Лесковца [писмо] (од 19. XI): Нисам их обрадовао картом од 11-ог, особито о Данином здрављу: камен у жучној кеси; чир на 12-палачном цреву. После свога повратка из Аранђеловца имали врло пријатан доживљај: њихова Економска школа славила 20-годишњицу, а прва генерација славила своју матуру. Јова био њихов професор француског, па позван на прославу са Радом, били на почасном месту на банкету, и за цело време он проглашен од тих 120 младих људи и младих жена за најомиљенијег наставника, у највећем хотелу – „Београд“, некадашњих матураната из 1955. Сви су сада свршени људи, многи на положајима. Сви му прилазили са много поштовања и љубави. Био је пре банкета „Велики час“ у самој школи. Све разредне старешине из оног доба имали су да прозову своје ученике из каталога, и сваки имао да каже шта је радио и урадио. У његовом разреду их је било 20, сви мушкарци: судије, директори банака, неких фабрика, професори, итд. У другим собама је било слично. А Удба га је некад избацила из те школе! – Он и Рада се често извозе. Ишли су до Призрена, па кроз Качаничку клисуру до Скопља, и натраг. За њихов Зборник, Јова је написао „Лесковац у паклу Првог светског рата“, а њихов часопис *Наше стварање* објавиће му рад о драми Томислава Цветковића,²⁹⁰ директора позоришта: *Никола Скобељић*. На академији против алкохолизма даће реферат: „Борба против алкохолизма пре пола века“. Прикупља грађу за *Пироћанце у Лесковцу*, за *Лесковачко њоречје*. Тражи још *Ведрина II*.

²⁹⁰ Томислав Н. Цветковић (1933–2010), књижевник и новинар. Завршио је Филозофски факултет и Високу школу политичких наука. Један је од оснивача Удружења писаца Лесковца и идејни творац часописа Помак. Био је оригинални песник и приповедач. Аутор је и две драме Агитатор – отужна комедија и Војвода Никола Скобаљић. Познат је по идеји бесплатног позоришта (Лесковачког народног), иницијатор и непосредни организатор Смотре класика на југословенској сцени, Сусрета жена писаца Југославије, Сабора народног стваралаштва Србије и Конфинових дана хумора. Гл. дела: збирке песама *Отимања, веку ветру, Хисарски одзиви, Земно време*; збирке прича *Пукотине, Изнад крвета*; поеме *Бакља комуне букти, Од преслице до новестице* и др.

Уторак, 23. новембар 1971.

Од Радомира из Дивостина, жали што му нисмо дошли на славу о Ђурђицу, а наша честитка стигла тек сутрадан, тако да није, као обично, могао да је прочита гостима. Види да на мене почињу да мисле и „другови“, најпре у *НИН*-у од 29. XI. 1969, а сада у *Полицији* (и фотографије). Видео у новинама и то да се Ведрине продају у палати „Албаније“ и да смо добили телефон на моје име. И за друге наше се интересује: за др Милоша Стевовића, за Јову, коме ће упутити младог песника који је сада у Армији, дописује се са Миливојем Пауновићем из Породина, чије писмо ми шаље. Извињава се што је у један мах напустио нашу линију, али он га утешио: није био једини. Мило му је што ми Јова Радуловић и Мића Марковић (из Јовановца) шаљу своје песме. Људе упућује да ме посете кад долазе у Београд, – „центар за окупљање“, – „само ако Дана и ти ту тарапану можете да издржите!“ И књиге свакако препоручује, мада сам „није дорастао да се на њих критички осврне“. *Ведрина II* је „тако убедљиво написана, а и популарна да је разумљива иоле писменом човеку“. Сам је целог живота радио, а у вери прошао све фазе од хришћанске заједнице до безверја, а у књизи је нашао потврду свога мишљења да је „човек измислио Бога“. Један свештеник-теолог му рекао да бих ја морао бити историчар да о томе пишем, а Радомир му одговорио да сам прво био учитељ, затим дипломирао историју: поп је заћутао.

22. новембра сам одговорио Драгомиру Зоровићу у Поречу на његове оптужбе против снаје Мире и братанице Светлане у вези са смрћу његове супруге Ерне. Жао нам је што су сада дошли у сукоб, место да заједно оплакују покојницу. Саслушао сам и другу страну, али не могу да будем судија. Желео бих да се њихова имена не повлаче по судовима, како он прети, учинићемо што можемо Дана и ја да брука не пуца даље од наше куће. Реч је, наравно, о новцу и о осталим стварима.

23. новембра шаљемо телеграм синовима пок. др Мије Мирковића (Загреб, Средњаци 818) поводом смрти Мијине супруге Станке – „племените мајке и дивне пријатељице“.

Четвртак, 25. новембар 1971.

Секретарица Мише Брашића јавља ми да је „друг М[ита] Бр[ашић].“ на путу службеном; *Ведрину II* није примио, а није ни уплатио. „Биће му пријатно да вас посети, чим му „то редовне обавезе и здравствено стање буду дозволили“. Шаље: Радио-телевизија Љубљана. Сектор за послове обавештајне службе Београд – Занимљиво! Тај човек је био режимски новинар у старој Југославији; совјетски обавештајац за време рата; шта је и чији је сада? Дошао је једном, кад је узео *Ведрину I*, али ништа нисам сазнао о његовом статусу.

25. новембра Били смо код Марице, заједно са Росом, Жаном и Лепушком. Слободан није био. Наишле Душица и мала Милица. Жана је још под утиском *Ведрине II*, и очеве смрти. Веровала је дотле да постоји загробни живот. Али зашто јој се не јавља Милутин, кад она о њему непрестано и тако интензивно мисли. Сада сумња. Први пут је у *Ведрини II* нашла јасно и одлучно изражене њене мисли о богу и о смрти. Више је не мучи то питање.

Петшак, 26. новембар 1971.

Ишао у СИБ 2 за плату-помоћ. Увече, код Влајка и Добриле, коментарисали изјаву њиховог зета Миодрага-Милета Азањца у *Полиџици*: врло оштро се изразио о нашим музичарима: Београд нема ни композитора ни диригента. Зар не признаје ни Љубицу Марић,²⁹¹ која се толико њиме одушевљава? Истина је да је Душан Трбојевић престао да компонује, ретко и свира јавно. Посветио се музичком мисионарству, почињући са Сомбором. Од гђе Спомене, пок. др Аћима Марковића карта којом се извињава што није уплатила за *Ведрину II* – није нашла уплатницу у књизи. (Хтео сам да јој поклоним, пошто је пок. Аћим био крајње предусретљив према нама). Ипак је нашла начина да пошаље новац.

Субота, 27. новембар 1971.

Читам *Моћ и стирење* Добрице Ћосића, које је издао Народни универзитет „Браћа Стаменковић“. Свиђа ми се што критички оцењује урбанизацију, заузима се за слободу и за културни социјализам; за српску културу у Југославији; Србија ће бити међу народима она која ће превладати свој национализам. Књигу ми донео Жика, који се одушевљава

²⁹¹ Љубица Марић (1909–2003), прва српска композиторка и академик САНУ. Композицију је учила код Јосипа Славенског и Милоја Милојевића. Уз композицију, дипломирала је и на одсеку за виолину. Њен дипломски рад био је Соната фантазија за соло виолину 1929. године, када је студије музике наставила у Прагу, на Мајсторској школи Прашког конзерваторијума, дипломиравши 1932. године. Завршила је и студије дириговања, поставши једна од првих жена диригената у Европи и прва жена која је дириговала Симфонијским оркестром Чешког радија. Из Прага је отишла у Берлин, где се уписала на студије клавира, у класи Емила Селинга. По повратку у Београд бавила се дириговањем, да би се 1935. преселила у Загреб, из кога се већ наредне године одселила, поново, у Праг, на специјалистичке студије код Алојза Хабе на Одељењу за микротоналну музику Државног конзерваторијума. У Прагу није прихватила понуду Хабеа да постане асистент, већ се 1938. вратила у Београд, где је до 1945. била професор Музичке школе „Станковић“, затим, од 1945. до 1967, доцент и професор Музичке академије у Београду.

Посићем и у њему види могућног вођу српске нације. Мени је још конфузан и неодређен. Хоће да остане комунист, али да буде и велики Србин, светосавски и хиландарски хришћанин. Немам велико поверење ни у његово велико-дреновско порекло.

Хрвати и даље лудују. Вјекослав Калѐб²⁹² тврди, безумно, да је у Јасеновцу страдало више Хрвата него Срба. А број жртава је, каже, представљен удесетостручено. Чујемо да су хрватске власти уништиле спискове убијених Срба, а да су оставили само Хрвате и силом покатоличене Србе, које рачунају у Хрвате.

Јова Радуловић шаље још две песме: ударио је у брзу паљбу и у трку са смрћу. Очигледно спрема другу свеску песама, после успеле *Арабеске*. Пишем му и апелујем на његову Олгу да му не допушта да умре, и на његову урођену ведрину да га подржава.

Понедељак, 29. новембар 1971.

Савка Дабчевић најзад проговорила после студентског политичког штрајка у Загребу. Ако ми притиснемо, притиснуће и други према нама. И Тито и она одбили да приме студентску делегацију. Ћуте и Крлежа и Владимир Бакарић – најинтелигентнији међу Хрватима. Јасно је да Бакарић не одобрава студентску акцију, да се радници нису одазвали, да се најпозванији Хрвати борци и руководиоци ограђују од њих. Има много отпора међу студентима. Трипало се држи двосмислено, али је ипак рекао да „Хрвати ни двије минуте не би могли опстати без Југославије“. Најјаснији став има, зачудо, не много интелигентни Јаков Блажевић, хрватски Милош Минић. Срби, као по договору, ћуте, не само у Хрватској него још више у Србији. Руководство Србије, као никад, мудро подноси све глупости из Загреба и чека да их сами Хрвати изобличе. Срби ћуте и раде више него икад. И као да су сложни петорица главних: Марко Никезић (партија), Миленко Бојанић (економија и влада), Латинка Перовић (секретар партије), Мирко Тепавац (спољни послови), Дража Марковић (скупштина). Овај је амбициозан и први може да се одломи. Главно је да су у овој кризи мудри и стрпљиви. Не верујем да је Савка у вези са емиграцијом и са сепаратистима али је у стању да искористи студентски покрет да Хрватска република добије више од централе (и после Реформе од 1965. и после одлуке да се од 1971. ником ништа не даје из федерације без враћања као до пре Реформе), а да даје мање, по

²⁹² Вјекослав Калѐб (1905–1996), хрватски учитељ, књижевник и академик. Учесник НОР-а. По завршеку рата био је уредник неколико књижевних часописа (Република, Коло, Напријед, Књижевник) и секретар Друштва хрватских књижевника и Матице хрватске. Од 1961. је редовни члан ЈАЗУ. Објавио је 57 новела; писао је и филмске сценарије, репортаже, приказе, а бавио се и превођењем.

могућству ништа за Косово и Македонију, Црну Гору и друге неразвијене крајеве. Словенци су први схватили да им је потребна Југославија и да дају мање, а примају више од заједнице. Србија је давала од 1945. непрестано, да би се оспособила и обновила индустрија у Словенији и Хрватској, јер је тамо била већ јака основа – да би се земља снабдела робом, после разарања – али на своју штету: металне сировине испод светских цена, храну испод цене. Сада је дошло време да се и сама индустријализује и изведе велике радове који су стално одлагани.

Пало им у очи да Марко Никезић тражи да се одбаци јединство партије и власти. Ја сам већ 11. XII. 1945. то тражио: одвајање партије од државе, као што се одвојила црква од државе и од школе. То још неће бити, али је добро да почињемо са врха.

Телевизија нам је дала из Приштине *Акорге 1971*. То је један нов свет, који нас изненадио својим културним изгледом. Изједначили су се са Београдом, Загребом, Љубљаном. Ничега оријенталног.

Смиља, моја братаница по Драгомиру чича-Томином, била код нас раније сама, а обећала да свакако доведе Драгомира, кога нисам видео од октобра 1945. Сада га одиста довела. Јелена му је умрла у Љубљани, сестра Добринка је још жива у Нишу са синовима Ацом и Ђорђем. Довели су нам и Смиљиног сина Слободана и његову вереницу Едиту. Били су најпре у Врњачкој бањи, затим код Добринке. Никола Пржа, њен кум је умро, а синови се препиру око поделе имовине. Сам Слободан се био загрејао за комунизам, али се отрезнио и сада изгледа врло паметан, озбиљан, са своје 23 године. Едита (22) исто тако озбиљна и паметна. Желела је да види Србију која је тако лепо примила избегле Словенце. Драгомир само ћути. Жалостан без Јеле, али задовољан што је Смиљка добро успела међу Словенцима, у железничком предузећу на утицајном положају. Особито води успешне преговоре са београдским железничким предузећем. Долазила је и раније, али се није усудила да нас посећује. Охрабрили су је Драгица и Виден Деспотовић, који су и сами дуго оклевали да обнове односе са нама. Нису једини. Има их који нам још нису отворили врата од 1945–1946. Страх је страшна ствар.

Из Забрдице ми се јавља Павле Ј. Ђурић да се извини зашто неће моћи више да прима моје књиге. Има 82 године, катаракта му се навукла на очи, на лево потпуно, на десно делимично. Престао је да чита. Прошле године му оперисали лево око, па нешто назире. Може само нешто кратко да прочита или напише. *Ведрину I* дао једном пријатељу, који је послао новац, а *Ведрину II* враћа са извињењем. Жали се на поштаре који књиге и писма дају најпре којекоме, најчешће деци из основне школе, да не би долазили до адресанта. За себе сликовито каже да је „већ амортизован“.

Ушорак, 30. новембар 1971.

Милан [зет] донео *Савременик* за новембар, са занимљивим чланком од 35 страна: др Драгољуб Недељковић²⁹³ „Христос-Револуција“. Анализује Блокову песму „Дванаесторица“ и црвени војници у лаганом маршу обилазе улице Петрограда, маршују, маршују, и одједном им се учини да на њиховом челу корача Христос са црвеном заставом у рукама. Замисао је да Револуцију у ствари води хришћанство. Ја бих дао друго тумачење; да Христос место крста на путу за Голготу, носи нов крст – комунизам са свим што он доноси Христовој науци и његовим верницима. Шта је стварно мислио Блок? У једном и у другом случају, он критички гледа на комунизам: 1) комунизам је био непотребан, али неће донети спасење, пошто Христова наука постоји и дејствује већ две хиљаде година, па видимо резултате; 2) Христа је издала сама његова црква, а сада га гоне противници са истим речником као што је био његов. Он им стаје на чело, примајући да поново понесе свој крст и да чека нову издају.

Јуче саопштена имена добитника АВНОЈ-еве награде за 1971. – „за стваралаштво и рад од општег значаја за развитак СФРЈ.“ Загреб: др Грга Новак,²⁹⁴ др Лука Марић²⁹⁵ – наш др Миљивој Сарван²⁹⁶ (Сарајево) у науци; Крешимир Барановић²⁹⁷ у музици; Борис Калин²⁹⁸ (Љубљана) вајар, Иван

²⁹³ Драгољуб Драган Недељковић (1925–2015), студирао француску и упоредну књижевност, докторирао у Стразбуру, професор универзитета у Београду (општа књижевност), Бордоу и Паризу. Истакнути слависта и компаратиста, био је редовни члан Европске академије наука, уметности и књижевности са седиштем у Паризу. Основао катедру за српски језик у Стразбуру и на Сорбони. Био је председник Српског народног покрета „Светозар Милетић“. Дела: *Ромен Ролан и Стефан Цвајг, Универзалне поруке руске књижевности 19. века, Ка обећаној земљи, Моћ и немоћ књижевности; 3 књиге сећања: Издалека – светлост, Светлост изблиза, Из дубине – светлост.*

²⁹⁴ Грга Новак (1888–1978), професор историје старог века на Филозофском факултету у Загребу; председник ЈАЗУ 1958–78; у средишту његовог научног интересовања била је Далмација. Главна дела: *Млетачка упутства и извештаји, IV–VIII, Повијест Дубровника; Повијест Сплита, Повијест Далмације, књ. 1 и 2, О подријетлу и згодама Славена* и др.

²⁹⁵ Лука Марић (1899–1979), професор Техничког факултета у Загребу, члан ЈАЗУ, дописни члан САНУ. Написао уџбенике: Систематска петрографија, Петрографија за студенте архитектуре, грађевинарства и примењене уметности, Тера роса у карсту Југославије. – *Мала енциклопедија*, књ. 2, 585.

²⁹⁶ Миљивој Сарван (1895–1978), лекар, специјалист за дечје болести, професор Медицинског факултета у Сарајеву, члан АНУБиХ. Истакао се стручним радовима и популарним делима о нези одојчади и деце. – *Мала енциклопедија*, књ. 3, 310.

²⁹⁷ Крешимир Барановић (1894–1975), композитор и диригент; диригент опера у Београду, Загребу и Братислави, балетског ансамбла Ане Павлове и Београдске филхармоније; члан ЈАЗУ и дописни члан САНУ. Стварао је у синтези фолклорних елемената, пре-

Радовић,²⁹⁹ сликар (Београд), Милош Вушковић,³⁰⁰ сликар (Цетиње); Марко Ристић, Есад Мекули³⁰¹ Приштина; Димитар Митрев³⁰² Скопље; Станко Томић,³⁰³ Зеница, Петар Зечевић,³⁰⁴ ПКБ Београд (привреда). Зар нема јачих људи?

тежно из Загорја, и савремене европске технике, на основу оркестра јарких боја. Гл. дела: балети Лицидарско срце, Имбрек с носом, Кинеска прича; опере Стрижено – кошено, Невјеста од Цетинграда, циклус соло-песама 3 мојих брегов, симфонијска песма Пан и др. – *Мала енциклопедија*, књ 1, 190.

²⁹⁸ Борис Калин (1905–1975), словеначки вајар, члан Словеначке академије наука и уметности од 1953. Учесник НОБ-а, професор вајарства на Академији ликовних уметности у Љубљани. Завршио је Школу за уметност и обрт у Љубљани и Академију ликовних уметности у Загребу. Припадао је Клубу независних, с којим је више пута излагао. Именован је за мајстора вајара 1947. У реалистичкој традицији обрађивао је теме женског акта, материнства, портрета. Изврстан познавалац класичног скулпторског заната. Извео је низ споменика НОБ: *Талац* (Камник), споменик у Лошкој долини, Гробница хероја у Љубљани и др. – *Мала енциклопедија*, књ. 12, 196.

²⁹⁹ Иван Радовић (1894–1973), српски сликар; професор Уметничке школе и Архитектонског факултета у Београду, дописни члан САНУ. Почео је под утицајем кубизма; касније га заокупља сликарство сеоских наиваца, војвођански пејзаж и људи. Радио је композиције, портрете, мртве природе, а највише сеоске улице и равницу. – *Мала енциклопедија*, књ. 3, 141.

³⁰⁰ Милош Вушковић (1900–1975), српски сликар и карикатурист, завршио сликарску школу у Бечу; у Београду био професор гимназије, а после ослобођења уредник листа *Јез*, затим први директор Школе за ликовну уметност у Херцег Новом и директор Уметничке галерије на Цетињу; члан ЦАНУ; између два светска рата припадао београдској групи *Облик*. Истакао се као портретист и као карикатурист *Ошишаног јежа*; највише је сликао црногорске пределе. – *Мала енциклопедија*, књ. 1, 472.

³⁰¹ Есад Мекули (1916–1993), најистакнутији књижевник албанске народности у Југославији, председник АНУК, члан ЦАНУ, САНУ, АНУБиХ и спољни дописни члан САЗУ, доктор ветеринарских наука, учесник НОБ; после рата оснивач и дугогодишњи уредник часописа *Јета е ре*. Писао је емоционалну лирику, есеје и чланке; на албански је превео многе југословенске прозаисте и песнике, а на српскохрватски је преводио албанску поезију и прозу. Дела: збирка песама *За тебе и др.* – *Мала енциклопедија*, књ. 2, 638.

³⁰² Митрев Димитар (1919–1976), књижевник и публицист, члан МАНУ; студирао права у Софији, а завршио филозофију у Скопљу; учесник НОБ, члан КПЈ. По завршетку Другог светског рата био је јавни тужилац у Македонији, уредник *Нове Македоније*, уредник часописа *Савременост*, професор Филозофског факултета и ректор Универзитета у Скопљу. Гл. дела: *Пиринска Македонија у борби за национално ослобођење*, *Критеријум и догма*, *Прошлост и књижевност*, *Огледи и критике* и др. – *Мала енциклопедија*, књ. 2, 688.

³⁰³ Станко Томић, политичар, члан Председништва ЦК СК БиХ; у НОБ од 1942. Био је генерални директор Рударско-металуршког комбината у Зеници и члан Председништва СКЈ. – *Мала енциклопедија*, књ. 3, 605.

Среда, 1. децембар 1971.

Почиње месец честитака за Нову годину. Ја сам почињем паљбу шаљући, уз жеље за здравље и срећу, фотографије неких слика и икона, и предмета из Берлинског музеја који су „гостовали“ у нашем Народном, пријатељима у иностранство – Мери Марком, Милки Стакић (најдаљи), Мари Ани, Ивони, Мадлени и Ирени ле Брун, Блену и гђа Розенфелд. Одмах сам се одужио донекле и сину нашег пок. друга Пере Петровића, др Бори, који је лекар у Башаиду. Неколико година нам је слао по 50 или 100 јаја по Момчилу Вељковићу-Бујеру: шаљем му са зхвалном посветом *Ведрину II*. – У *Полиџици* налазим исправљање једне неправде, коју ми у Београду нисмо, у својој велеградској брзини, довољно осетили, а коју је видео сељак-библиотекар у Чајетини, наш пријатељ Љубиша Ђенић: дао је имена писаца, које је изоставио Југословенски књижевни лексикон из Новог Сада; Лазар Комарчић,³⁰⁵ Тадија Костић,³⁰⁶ др Милош Перовић,³⁰⁷ Драгиша Лапчевић,³⁰⁸ Љубомир Ковачевић, Јеремија Живановић, Миле Павловић-Крпа, Драгутин Илић-Јејо,³⁰⁹ Влада Станимировић,³¹⁰ Милосав

³⁰⁴ Петар Зечевић, председник Пословодног одбора специјализоване пољопривредне банке Агробанке, директор Пољопривредног комбината Београд 1948–76. – *Мала енциклопедија*, књ. 1, 831.

³⁰⁵ Лазар Комарчић (1839–1909), књижевник и новинар; претходно био терзија па учитељ; уређивао листове Видело и Српски завет. Писао приповетке и романе. Дела: роман Један разорен ум; приповетке Записник једног покојника и др. – *Мала енциклопедија*, књ. 2, 326.

³⁰⁶ Тадија Костић (1863–1927), српски свештеник, вероучитељ, новинар и писац. Био је сарадник и уредник листа Таково у Горњем Милановцу, судија Духовног суда у Нишу. Први светски рат провео је у избеглиштву. После завршетка рата, и повратка из избеглиштва, настањује се у Београду, где постаје парох при храму Светог Саве. Гл. дела: приповетке *Стари људи*, *Зао глас*, *У беди*, *Чикино дете*, *Прво весеље*, *Паланачке новине* и др.

³⁰⁷ Милош Перовић (1874–1918), књижевник; филозофију студирао у Београду, Бечу, Лајпцигу и Цириху, где је и докторирао. Био је наставник у Србији, Македонији и у Солуну. Дела у традиционалном духу: две свеске песама, драма у стиховима *Карађорђе*. – *Мала енциклопедија*, књ. 2, 969.

³⁰⁸ Драгиша Лапчевић (1864–1939), новинар и политичар, један од оснивача Српске социјалдемократске партије, њен председник 1903–05, када је поднео оставку због искључења групе Јовановић–Скерлић–Јовчић; поново председник 1908–11, када поново подноси оставку због размимоилажења са Димитријом Туцовићем око питања укључивања сељака у Партију; из Партије се повукао пошто је на ванредном конгресу 1912. прихваћено Туцовићево гледиште. На Другом конгресу КПЈ био је на челу „центру-маша“. Из партијског и политичког живота повукао се 1923. Дела: *Раднички захтеви и предлог закона о радњама*, *Комунална политика*, *Како буржоаско друштво пљачка раднике*, *Историја социјализма у Србији*, *Рат и српска социјална демократија* и др. – *Мала енциклопедија*, књ. 2, 450.

Јелић,³¹¹ Стојан Живадиновић,³¹² Ранко Младеновић,³¹³ Милутин Јовановић,³¹⁴ Глиша Бабовић,³¹⁵ Зора Топаловић,³¹⁶ Здравко Поповић,³¹⁷ Љубица Радојичић³¹⁸ – Шешељ и др. Не наводим ово зато што тако оштро замерам Новосађанима колико да забележим кога све зна Љубиша Ђенић, па можда и има у својој библиотеци. Чујем да уредници имају једно

³⁰⁹ Драгутин Илић Јејо (1887–1945), до Првог светског рата радио је као новинар у више београдских листова. Учесник је ратова 1912–1918. После рата радио је у Скопљу као секретар и шеф административно-правног одсека Дирекције пошта, предајући, истовремено, историју и географију у Поштанско-телеграфској школи. Од 1921. до 1945. био је контролор и инспектор Министарства пошта у Београду, уређивао је Поштанско-телефонско-телеграфски весник. Сарађивао је у великом броју часописа и листова. Гл. дела: *Војничка смрт* – драмска слика у једном чину; романи *Под туђим небом*, *Женидба Чарла Чаплина*, *Циркузани*; приповетке *Јуда*, *Дунавска улица* и др. – Ревија *Колубара*, 30. јул 2020.

³¹⁰ Владимир Станимировић (1881–1956), књижевник и преводилац; чиновник; један од оснивача и сарадника Словенског југа. Дао је препеве бројних словеначких и бугарских песама. Родољубив лиричар и сликар сељаштва. Дела: песме *Књига стихова*; позоришни комади у стиховима *Пољска болница*, *Мали Радојица*; драматизована поема *Изгнаници*. – *Мала енциклопедија*, књ. 3, 482.

³¹¹ Милосав Јелић (1883–1947), дипломирао је војну историју, учесник ратова 1912–1918. По завршетку рата обављао је и неке дипломатске дужности, од 1920. сарадник је листа *Политика*. У време рата објавио је збирку песама *Србијански венац*, а са Милојем Поповићем написао текст за композицију Станислава Биничког „Марш на Дрину“.

³¹² Стојан Живадиновић (1890–1942), књижевник, права завршио у Паризу, учествовао у ратовима 1912–1918; после Првог светског рата био је службеник Министарства спољних послова. Дела: приповетке *Испод Озрена*; роман *До последњег даха*; трилогија *Карађорђе*, *Хајдук Вељко*, *Новица Вулићевић*. – *Мала енциклопедија*, књ. 1, 781.

³¹³ Ранко Младеновић (1894–1943), књижевник; филозофију студирао у Цириху, а докторирао у Берну; службовао као професор, затим функционер у позоришту, Министарству просвете и др. Уређивао је књижевни часопис *Мисао*. Дела: збирка песама *Звучне елисе*; драмске гатке *Синцири*, *Даћа*, *Гривња*; драме *Човек поносан што нема среће*, *Страх од верности*. – *Мала енциклопедија*, књ. 2, 696.

³¹⁴ Милутин Јовановић (1881–1935), официр, књижевник. Ратовао 1912–1918. Песник патриотски. Писао и приповетке из војничког живота. – Д. Јовановић, *Политичке успомене*, књ. 12, 118.

³¹⁵ Глиша Бабовић (1886–1961), књижевник. Писао је претежно за децу. Приче за одрасле објављивао је у *Правди* и *Политици*. Гл. дела: приче за децу *Вода са извора*, *Дедине приче*, *Јахање на курјаку*, *Јунаци старог дворишта*, *Љутита бака* и *седефска дугмета*, *Моја бака* и др. – Народна библиотека Србије, *Каталог књига на језицима југословенских народа 1862–1972*, I, 281.

³¹⁶ Зора Топаловић (1908–1996), књижевница, створила велики број дела у прози и стиховима. Дела: *Девојка са обале*, *Добро јутро Сунце*, *Живот оивичен тамницом*, *Легенда о човеку*, *Од понора до звезда*, *Дани сунца*, *Испрекидан монолог*, *На ветру времена*, и др.

извињење, за многа, ако не за сва наведена имена. Овај Лексикон су, изгледа, правили за *Мађаре*, па су га дали и на српском, а спремају за нас један далеко већи и потпунији. Ни сам нисам знао за *Господу сељаке* Тадије Перовића, од кога је и *На шућем послу*. Нисам запазио ни то да је песма „Нашта мисао“ од др Милоша Перовића ушла у Богданову *Антологију*. Боље сам познавао песме Владе Станимировића (Изгнаници), и лично сам га познавао, као и Милосава Јелића (Србијански венац), кога сам више волео, док сам више научио код његовог парњака у *Полицици* Григорија Божовића,³¹⁹ кога су без разлога убили комунисти. Пријатељ Јова Петровић, који је радио Данин и мој портрет, љут што у Лексикону нема мене. Кажем му да нисам књижевник, на шта зет Слободан одвраћа: „Ми знамо да сте ви књижевник“.

Други зет, Милан, је у жирију за додељивање књижевних награда Србије из Београда, па добио нарамак књига од Нолита и Просвете. Преврћем са коришћу Банашевићев *Лейоис йоја Дукљанина* (СКЗ), који већ 606 писан на талијанском; Дејана Медаковића³²⁰ *Пушеви српској барока*

³¹⁷ Здравко Поповић (1894–1978), књижевник, писао је песме и приповетке. У Ужицу је издавао омладински лист *Расвит*; 1919. приредио је *Антологију* лирских песама и *Антологију* приповедака. Гл. дела: *Златибор у песми и причи*, *Иза нас*, *Приче живота*, 1–2, *Људи и догађаји* и др. – Народна библиотека Србије, *Каталог књига на језицима југословенских народа 1862–1972*, IX, 316.

³¹⁸ Љубица Радојичић-Шешел (1914–1991), српска књижевница, завршила је Филозофски факултет, предавала историју и француски језик и годинама радила као библиотекар. Написала је четири романа и неколико позоришних комада. Први њен роман је: *Крв се буди*.

³¹⁹ Григорије Божовић (1880–1945), српски књижевник и публицист; у младости учествовао у раду националистичких организација за ослобођење од Турака. У Краљевини СХС / Југославији био на разним поверљивим положајима. После Другог светског рата стрељан због наводне сарадње са окупатором. Написао неколико књига приповедака: *Из Старе Србије*, *Тешка искушења*, *Неизмишљени ликови* и др.; путописе, репортерске записе и скице *Узгредни записи*, *Са седла* и *самара*, *Чудесни кутови*. – *Мала енциклопедија*, књ. 1, 272.

³²⁰ Дејан Медаковић (1922–2008), историчар уметности, професор Филозофског факултета у Београду, члан САНУ и њен председник. Проучавао је српску уметност новијег доба, посебно период барока и 19. век. У многобројним студијама и расправама анализирао је питање иконографије, архитектуре, минијатура, дрворезних икона, писане и штампане књиге, веза и сл. Монографски је обрадио више споменика културе и уметности, као и бројне личности (Христифор Жефаровић, Марко Мурат, Димитрије Петровић, Мојсеј Суботић и др.). Гл. дела: *Београд у прошлости*, *Београд у старим гравирама*, *Дунавски путеви српске културе*, *Урош Предић*, *Љубомир Ивановић*, *Паја Јовановић*, *Графика српских штампаних књига од XV до XVII века*, *Путеви српског барока*, *Хиландар у XVIII веку* и др. Објавио је и породичну хронику под насловом *Ефемерис I–V*. – *Мала енциклопедија*, књ. 2, 621.

(Нолит), Свете Лукића *Руска књижевност у социјализму* (Нолит), др Драгише Живковића³²¹ *Европски оквири српске књижевности*. На овоме сам се највише задржао, као и на Павла Ивића³²² *Српском језику* и Павића³²³ *Српски барок*. Мени се већ раније чинило да би се српски језик тим путем развијао и без Вука, јер су му тај пут крчили Доситеј, Сава Мркаљ³²⁴ – Г. Трлајић,³²⁵ Мушички,³²⁶ Ј. Суботић и други који су напуштали црквени језик. Али Живковић подвлачи, с правом, Вуков утицај на српску

³²¹ Драгиша Живковић (1914–2002), историчар књижевности, професор Филозофског факултета у Новом Саду. Проучавао је старију српску књижевност и критику примењујући стилистички метод; бавио се и теоријом књижевности и превођењем с руског. Дела: Теорија књижевности, Почети српске књижевне критике 1817–1860, Европски оквири српске књижевности, I–VI, Ритам и песнички доживљај, Од Вука до Андрића и др. – Мала енциклопедија, књ. 1, 782.

³²² Павле Ивић (1924–1999), лингвист, професор Филозофског факултета у Новом Саду и Филолошког факултета у Београду, члан САНУ и спољни сарадник САЗУ. Нарочито се бавио дијалектологијом српскохрватског језика и његовим историјским развојем, као и питањем фонологије. Гл. дела: *О говору галипољских Срба, Српскохрватски дијалекти, Акцент у српскохрватском са И. Лехисте, Српски народ и његов језик*. – Мала енциклопедија, књ. 1, 850.

³²³ Милорад Павић (1829–2009), књижевник, књижевни историчар и преводилац, професор Универзитета у Београду и Новом Саду. Гл. дела: Историја српске књижевности барокног доба, „Забавник“ Вука Караџића, Војислав Илић и европско песништво, Гаврил Стефановић Венцловић, Језичко памћење и песнички облик, Историја српске књижевности класицизма и предромантизма, Рађање нове српске књижевности, Историја, стил и стил; збирке песама *Палимпсести* и *Месечев камен*; проза *Гвоздена завеса, Коњи светог Марка, Руски хрт, Нове београдске приче, Душе се купују последњи пут; Хазарски речник*, роман-лексикон; *Предео сликан чајем, Унутрашња страна ветра* и др. – Мала енциклопедија, књ. 2, 907.

³²⁴ Сава Мркаљ (1783–1835), учитељ и калуђер, познат по томе што је 1810. написао тада врло актуелну књижицу о српској азбуци Сало дебелог јера либо азбукопротрес, која је посебно за Вука Караџића била значајна: из ње прихватио начело Пиши као што говориш а читај како је написано; поводом Вукове ортографске реформе написао је 1817. Палинодију у којој се одрекао своје графичко-ортографске реформе. – Мала енциклопедија, књ. 2, 729.

³²⁵ Глигорије Трлајић (1766–1811), књижевник, по идејама Доситејев следбеник; филозофију студирао у Пешти, а права у Бечу; у Русији био професор Педагошког института у Петрограду и Универзитета у Харкову. Написао неколико стручних књига на руском, за српски народ писао на рускословенском. Писао је и спевове, дао прераде и преводе с немачког. – Мала енциклопедија, књ. 3, 631.

³²⁶ Лукијан Мушички (1777–1837), калуђер, песник, архимандрит манастира Шишатовач; одушевљавао се Доситејом и био пријатељ Вука Караџића. Као псеудокласичар певао је оде у грчким строфама, песме су му надахнуте родољубљем, хуманизмом и просветитељским идејама, и имале су великог утицаја на савременике, нарочито Глас харфе шишатовачке. – Мала енциклопедија, књ. 2, 739.

књижевност и упућивање на реализам и народну књижевност. Награду ће изгледа, добити Павић, кога ће предложити Милан. Вук је такође извршио одлучан утицај на наш правопис. Не треба заборавити ни Ј[ована] П[оповића] Стерију,³²⁷ Павла Соларића,³²⁸ Николу Боројевића³²⁹ и Никонора Грујића,³³⁰ па Ђорђа Малетића.³³¹

³²⁷ Јован Стерија Поповић (1806–1856), књижевник, први српски комедиограф и један од првих великих песника новије српске књижевности; професор права на Крагујевачком лицеју, који је убрзо премештен у Београд; као начелник Министарства просвете донео указ о оснивању Народног музеја, основао Српско учено друштво (сада: САНУ). Написао је 1830. Роман без романа извршио је обрачун с романтичарском и авантуристичком књижевношћу. У комедијама исмева мане тадашњег грађанског друштва: помодарство, покондиреност, надриученост. Гл. дела: *Лажа и паралажа*, *Покондирена тиква*, *Зла жена*, *Тврдица или Кир-Јања*, *Родољупци*; збирка песама Даворје и др. – *Мала енциклопедија*, књ. 3, 45.

³²⁸ Павле Соларић (1779–1821), књижевник и преводилац, ученик Доситеја Обрадовића; деловао је као просветитељ-филозоф, лингвист, археолог, географ, песник. У Венецији, где је најдуже живео и умро, издао је 1804. Ново грађанско земљеописаније, прву географију на српском; доста је преводио стране филозофске писце. Гл. дела: *Иероглифика*, *Поменик књижескиј*, *Буквар славенскиј триазбучниј*, *Римљани славенствовашициј*. Објавио је и *Мезимца Доситеја Обрадовића*. – *Мала енциклопедија*, књ. 3, 435.

³²⁹ Никола Боројевић (1796–1872), српски песник. Био је граничарски војни административни чиновник, поручник, пред смрт капетан. У Смиљану га је 1838. посетио Вук Караџић, кад је скупио етнографску грађу. Први пут се јавља прилогом у пештанском часопису Српска новина или Магазин за художество, књижевно и моду. Од 1842. до 1846. је оберлајтнант у Огулину, али ни тада не престаје да пише. Дописни је члан Друштва српске словесности у Београду од 1844. Објављивао је песме и друге прилоге и у новосадској Матици и *Даници*. Мада није прихватио Вуков правопис, језик му је више народни него црквенословенски.

³³⁰ Никанор Грујић (1810–1887), песник класицистичког смера, касније се приближио романтичарској поезији; један од најбољих српских беседника. Био је архимандрит манастира Крушедол, а затим и епископ Пакрачке дијецезе. Осим патриотских песама, које су објављиване под псеудонимом Срб-Милутин, писао је и одмерене и узвишене мисаоне песме, понекад песимистичке. Међу најбоље спадају: „Музе при пожару“, „Нашој старој смоковници“, „Година 1840“, „Очајање“. Написао је и *Аутобиографију*, а оставио је и бројне беседе. – *Мала енциклопедија*, књ. 1, 562.

³³¹ Ђорђе Малетић (1816–1888), књижевник, псеудокласичар; филозофију је завршио у Сегедину; био је чиновник у Крагујевцу, Београду и у Српској агенцији у Букурешту; професор Лицеја у Београду, директор I београдске гимназије, управник Народног позоришта; уредник Подунавке и Родољупца. Писао је лирске и епске песме, приповетке, драме и књижевне студије. Дела: *Теорија поезије*, *Реторика*; стихови *Три побратима*, *Песме* и др. – *Мала енциклопедија*, књ. 2, 566.

Петшак, 3. децембар 1971.

Поново нам писао Мирин зет Драгомир Зоровић. Сада у великом писму у појединостима приказује како је Мира журила да добије сестрине уложне књижице, и Светлана однела у ауто (који возио њен муж Влада Тодоровић, Мијалков син) неки скупи цео штоф, који Ерна била наменила мужу, или својој пријатељици лекарки која је последња лечила, др Невенки Перовић. Однеле су и друге делове Ернине тоалете без његовог знања, а њему је Мира претила судом. Сада је он њих тужио суду, и поред моје жеље да се њихова имена не повлаче по судовима. Ја Мири замерам што није све ствари одмах вратила кад је он протествовао препорученим писмом. – Сада ћу му само потврдити пријем другог писања. Прве сам дао Мири кад га је потражила.

Одговарам на честитке др Благоја и Наде из Бора.

Недеља, 5. децембар 1971.

Враћа ми *Ведрину* II Јелена Драшковић, сестра пок. проф др Милоша Ђурића јер је већ добила од неког мога рођака. Читаће кад заврши једну рецензију.

Пишем изјаву саучешћа породици Луке Стевића, ратника из Првог и овог рата. Био је леви земљорадник, писао у *Рагу* и долазио на наше састанке. Узели смо га у Главни одбор НСС као члана-заменика. Био је рођен 1887 у Мојковићу, код Крупња. Имао је велико одликовање: 3 сребрна Милоша Обилића, Таковски крст, Златну Карађорђеву с мачевима. За овај други рат је одликован Орденом републике са сребрним венцем, Пољским партизанским крстом, француском Легијом части. Имао Споменицу 1941.

Неко нам је препоручио Богутовачку бању, на путу од Краљева према Пазару, на 20 км.

Одговарам на честитку брата Драгомира, Смиљке и њиховог сина и снаје, на Љубљану, Рилкова 5.

Ушорак, 7. децембар 1971.

Јавља се Звонко Симић из *НИН*-а, који је писао о мени поводом 29. новембра. Сећа се нашег разговора. Читао је прву *Ведрину* и читаће другу. Доћи ће нам опет, јер се дуго сећао многих мојих речи.

Јова из Лесковца шаље нову серију (5) фотографија са Букуље за које сам га молио, јер су успеле. Чуди се да је Пакистан ушао у рат са Индијом

због Бенгила кад није био сигуран у кинеску помоћ. Кина је пре повела Јахију Кана. Источни Пакистан ће се одвојити.

Треће писмо од Мире и Драгомира Зоровића. Сада напада и Јасмину, коју је толико волео. Кад се вратила са правничког пост-дипломског курса у Лисабону (после Страсбура, прошле године) дошла је њему у Загреб заједно са Светланиним Владом. Испричао јој све поступке мајке и сестре, рачунајући да ће бити на његовој страни. Рекла је само толико да зна да је њена мајка шкрта. Саопштили му да ће на пролеће путовати у Њујорк са ћерком Лазара Мојсова, који тамо представља Југославију у Уједињеним нацијама. Он јој саветује да радије путује бродом што је сигурније и за тај пут јој поклања 1.100 швајцарских франака, које се налазе код њене мајке. Две недеље касније је поново дошла у Загреб са вешћу да је од мајке добила тај новац, а он јој још поклатио Ернин бриљантан прстен с молбом да га чува као успомену на тетку. После тога му се више није јавила.

На суђење није дошла Мира, него Влада, који је чуо његову изјаву: жали што суд није имао прилику да види и упозна „један риједак примјерак љешинара“. Пошто је добила и швајцарске франке и прстен, пише Зоровић, очекивао је да ће бар она остати с њим у добрим односима. Она се „своме Попају“ више никад није јавила. Чули смо, с друге стране, да је сам „Попај“ урадио нешто ружно. О свему што му се десило са Миром и Светланом, обавестио је управу Коларчевог Народног универзитета, где Светлана са успехом предаје енглески језик, пошто је положила и пуни магистеријум, после дипломе.

Среда, 8. децембар 1971.

[Драгомиру Зоровићу] сам формално захвалио на новим обавештењима, али тако хладно и кратко да неће више имати воље да нас тим стварима узнемирава. Мира долази код нас, али нити она пита, нити јој ми говоримо о другом и трећем писму Зоровићевом. „Ми ту не можемо ништа, баш као што смо о свему били обавештени кад је све узело драматичан обрт.“ Он је вероватно очекивао да ћемо даљој нашој породици и пријатељима разгласити овај спор, али ми ником нисмо рекли ни речи, – сем самој Мири, другој страни.

Четвртак, 9. децембар 1971.

[Мира] нам потврдила пријем карте од 22. новембра, где смо приложили и Светину слику: „са ђаволским осмехом“ како је нашла гђа Алиса Хоноре. Њено здравље се и даље поправља. Код њих се Божић приближава, за ђаке, за потрошаче, за радње, за улице. За Нову годину,

она ће ићи у породицу свога зета у Паризу, а њен син ће потражити предак на Југу. Настава је постала тешка, јер је број студената огроман, а менталитет је несхватљив. (Њени унучићи од сина уживају у јахању. Имају кобилу чистокрвну, од 4 године, која је већ добила неколико награда. И најмлађи Франсис је изврстан јахач.) Сама Алиса је задовољна што се на време повукла из наставе. Жели нам све најбоље у Новој години.

Истог дана, Мари-Ана из Париза објашњава своје неприлике са пакетићем који је спремила за нас. Хтела је заједно књиге и слаткише, – пошта одбила. Шаље Срђану књигу, а нама Сезана. Жеље за нас и за Лепу-Теодору. Жали што је она затекла болесну кад је била у Паризу. И што није могла да пише Ивони.

Још две песме од Јове Радуловића: „Епитаф свима песницима“ и „О делима својим нека човек снови“. Олга – велики притисак а добила и хернију; Магда још у Паризу код сестре и сина Сенише у канцеларији. О ћерци ништа.

Петшак, 10. децембар 1971.

Честитка од Мише и Милице Михајлов(ић): празна визит карта од Димитрија Миће Станковића и гђе Живке – честитају Божић и православну Нову годину. Тај стари социјалист не признаје ништа ново.

Недеља, 12. децембар 1971.

Драгош Радовић упорно тврдио телефоном да код њега није књига Тодора Стојкова, али кад је потражио, нашао је и донео. Ових 5 фотографија (Дана и ја на Букуљи) – од Јове за наше Французе.

12. XII увече, сам, код Браце Павловића и његове Лиле, наше лепе апотекарице. Ту био Мирослав Никитовић, брат др Часлава. До 11 увече – прописно ме исцедили. – Најзад сам Блашку Стефановићу послао књигу о *Борби опозиције против Шестојануарске диктатуре* Т[одора] Стојкова коју купио за 8.000 за њега. Књигом песама Милете Јакшића честитао његовом Бати рођендан.

Ушорак, 14. децембар 1971.

Позвани смо код Жане и Слободана Јовића, да коментаришемо састанке у Карађорђеву 1. XII = Тито са Хрватима, само још Кардељ; Председништво и сви одговори Хрвати; дипломатски кор у лову; високе војне старешине = четири пуна дана за Тита.

Уследиле *осиљавке* Савке Дабчевић, Пере Пиркера, Харамије, Мике Трипала, генерала Бобетка.³³³ Долазе на хрватске врхове: Милка Планинц³³⁴ (из Дрниша, какво порекло?) и Јосип Врховец³³⁵ (Загреб) и Милан Мишковић³³⁶ (Хрват, бивши савезни министар унутрашњих послова после Ђеће Стефановића и обарања Ранковићевог. – Рекло би се све људи Удбе.

Нова песма Јове Радуловића: „Ми чекамо земља да ради човека“, написана 9. XII у 0,30 часова. Све мисаоније и боље.

Четвртак, 16. децембар 1971.

Од Јове Живанића из Београда. Није примио *Ведрину II*, сигурно је затурена кад су он и Роса били у Ровињу. Шаљем нову. И Хаџи-Тодору

³³² Милета Јакшић (1869–1935), песник и приповедач, синовац Ђуре Јакшића, наставник монашке школе у Хопову, бележник конзисторије у Темишвару, библиотекар Матице српске у Новом Саду; један од најбољих српских пејзажиста, претходник симболиста у Србији. Гл. дела: *Песме*; збирке приповедака *Приче*, *Црно маче*, *Мирна времена* и др. – *Мала енциклопедија*, књ. 1, 946.

³³³ Јанко Бобетка (1919–2003), генерал-потпуковник ЈНА; за време Хрватског пролећа 1971. године прикључио се хрватским реформистима, па је одлуком Јосипа Броза Тита демобилисан из ЈНА, заједно са још 19 хрватских генерала. До осамостаљења Хрватске није могао јавно да иступа. Током рата у Хрватској „зарадио“ је чин генерала армије Хрватске војске и постао начелник Главног штаба Оружаних снага РХ; ове дужности разрешен је уочи операције Олуја, којом су Срби, са подручја Српске Крајине, протерани из Хрватске. Од тада па до 1999. био је заступник ХДЗ у Хрватском сабору. Објавио је, 1996, књигу *Све моје битке*.

³³⁴ Милка Планинц (1924–2003), хрватски политичар; учесник НОБ од 1941. После ослобођења била је организациони секретар Градског комитета СК Загеба, републички секретар за образовање, председник Одбора за просвету, науку и културу Републичког већа и председник Републичког већа Сабора Хрватске, члан ЦК СКХ и Извршног комитета ЦК СКХ, председник ЦК СКХ, члан ЦК СКЈ и члан Председништва ЦК СКЈ, председник Савезног извршног већа. – *Мала енциклопедија*, књ. 2, 1006.

³³⁵ Јосип Врховец (1926–2006), хрватски новинар и политичар; уредник Вјесника у сриједу и Вјесника, чији је био дописник, прво из Велике Британије, па из САД. Обављао је многе партијске и државне дужности: секретар Извршног комитета ЦК СКХ, члан Председништва ЦК СКЈ, савезни секретар за иностране послове, председник Председништва ЦК СКХ, члан Председништва СФРЈ.

³³⁶ Милан Мишковић (1918–1978), политичар; у НОБ од 1941. После ослобођења помоћник министра унутрашњих послова НР Хрватске, члан Извршног већа Сабора Хрватске, секретар Савезног секретаријата унутрашњих послова, потпредседник Извршног већа Сабора и члан ЦК и Председништва ЦК СК Хрватске, члан Председништва СР Хрватске, члан Председништва СФРЈ. – *Мала енциклопедија*, књ. 2, 694–695.

Димитријевићу – као ударје за његов *Правойисни билџен*, који добијам сваког месеца, и за неколико великих свезана његовог Речника.

Мари-Ани послали пакет од 600 грама, македонске шаре на сваком чаршаву. Опет ће да се љути, а она нас стално обасипа поклонима, па и Срђана и Стелу.

Од Јове Радуловића писмо, веће него обично. Није спавао, па у четири сата ујутру певао песму „Човек“. Добио грип иако се вакцинисао. Неколико дана у кревету. Тужан је, сем тога, умро му најбољи школски друг од основне школе првог разреда (од 17. X. 1924) у истој клупи, а на истом предмету код истог наставника дипломирали. Отишао је од инфаркта, претекао га. Удар био у јуну, 4 месеца у болници, затим код куће; синоћ 13. XII умро. Јова каже да његова „стара канта још држи као да је нова“, зато што је окрпио своје срце. Пита мене: колико сам година предвидео да живим. [др Живадин] Мачужић³³⁷ се зауставља на 101, ваљда због симетрије цифара. Јову хладноћа смлати горе него врућина. Магдин син Никола (Вујановић) добио, као лекар и постдипломац, француску стипендију за усавршавање код чувеног француског професора Воазена, који га лично упознао у Београду, као човека и као научника (радио у Имунолошком на Торлаку). Никола је остао без оца пре свог рођења а изгурао сјајно. Јова шаље неке измене у песми „Ми чекамо Земља да роди Човека“, у два строфама. Додаје, од 14. децембра, нову: „Човек“.

Петак, 17. децембар 1971.

16. и 17. децембра слао [сам] опомене 47-орици „питомаца“ Веље Јеленковића за *Ведрину* II. Синоћ Радивоје Николајевић причао ми занимљиве појединости о заседањима у Карађорђеву, 1–2. XII. Он чуо да је на претходном састанку са Хрватима са Титом био Црвенковски. Тада је Тито променио дневни ред раније предвиђен: говориће се о догађајима у Хрватској. Франце Томшич³³⁸ изјавио да би он тражио, у име Словеније, да се о томе говори, да Тито није промену предложио. „Ми Словенци смо у томе животно заинтересовани“. Тито је одлучно разрешио чвор. За себе

³³⁷ Живадин Мачужић, крагујевачки дечји лекар. Првак ЗЛ, а затим и НСС. Школовао се у Чешкој, одакле је довео супругу Веру. Тамо је постао аграрца, и са собом у домовину пренео ту идеологију, којој је остао веран до краја живота. – Д. Јовановић, *Политичке успомене*, књ. 12, 190.

³³⁸ Франце Томшич (1905–1975), словеначки филолог и лексикограф, професор Природно-математичко-филозофског факултета у Љубљани. Гл. дела: Староцрквенослованска словница ин читанка, Словствена згодовина Словенцев, Хрватов ин Србов в прашањих ин одговорих. – Ко је ко у Југославији. *Biografski podaci o jugoslovenskim savremenima*, 731.

рекао да је унитарист, а „лидере“ у Хрватској први назвао контра-револуционарима. Мики Трипалу замерио – лидерство, скоро фирерство. Зашто је допустио да се пева: Друже Мико (место Тито) ми ти се кунемо да са твога пута не скренемо“. А Савки што је допустила да се пева: Друже Тито, отерај Јованку, па ти узми другарицу Савку – да имамо и ћаћу и мајку“. Сад је ствар још јаснија. Радивоје још чуо, да је Виктор Бубањ³³⁹ начелник генералштаба одбио Савкино апеловање на „хрватске генерале“: „Нема хрватских генерала. Постоје само Југословенски генерали“.

Субота, 18. децембар 1971.

Шаљемо телеграм-саучешће поводом смрти Маре, ћерке Милана Ђурчића, Живкове жене.

Ја сам Љубици [Вуковић] честитао рођендан (рођена 1911).

18. децембра *Полиџика* доноси добар чланак Миливоја Иванишевића после конгреса културне акције у Крагујевцу и Село хоће културу, а у 4.000 села ужег дела Србије има само 19 пројектора за дијапозитиве, у свим домовима културе само 539 телевизора, а у 1.500 села нема ниједног тв пријемника. По неколико година села са десетинама хиљада су без иједне филмске представе. Само 1.200.000 становника обухваћено редовном испоруком поште. За преко 750.000 сеоског становништва нема тв пријемника. Просветни радници нису искориштени за културне активности. Штампa редовно стиже само у 1/6 насеља. Претплаћује само незнатан број сељака.

Недеља, 19. децембар 1971.

Били смо код Власте и Цице на Св. Николу. Нисмо могли, због Данине слабости, ни код Радмиле, ни Новице ни Наде Поповић: честитали смо само писмено.

Од Вере Барух стигао списак 10 адреса које препоручује за слање *Ведрине* II. Никако не може да добије слободан дан да дође у Београд и код нас. Неће се сви одазвати, зато што нећу да стављам њено име (које препоручује), само њеном брату Радоју, проф. Више педагошке школе. Одазваће се, верујем, Бошко Перић, мој бивши ученик, сада професор

³³⁹ Виктор Бубањ (1918–1972), генерал-пуковник; пре рата грађевински техничар; завршио пилотску школу, члан КПЈ од 1939, у НОБ од 1941. По ослобођењу био на школовању у СССР-у, затим командант 2. ваздухопловне дивизије, начелник Штаба команде РВ, командант ваздухопловног корпуса, заменик команданта РВ и ПВО, помоћник државног секретара за народну одбрану и начелник Генералштаба ЈНА. Написао књиге: *Трећа димензија*, *Човјек у простору*, *Доктрина победе*. – *Мала енциклопедија*, књ. 1, 327.

права у Сарајеву. Хоће ли Лидија Вуковић, Рајко Пелеш, Радмила Беговић, Мића Бранисављевић, сви из Сарајева, као и Жарко Праштало?

Среда, 22. децембар 1971.

Честитам рођендан Бисерки Рајчић, а послао сам и *Ведрину II* њој и Милану Табаковићу.

Петак, 24. децембар 1971.

Писмо од Јове из Лесковца, после дводневног саветовања о борби против алкохолизма за југоисточну Србију. Упознао људе из Зајечара и Књажевца. Зваће га на идуће саветовање у Бор или у Пироту. Тема ће бити: „Религија и алкохолизам“. Повешће тамо и Раду. Сада у Лесковцу после саветовања била неуобичајена вечера са пићем и музиком, као никад раније. Сада је допуштена „умерена употреба алкохола. Они није узео ни кап. Описује њихову породичну прославу Св. Николе и 5 јела које су спремили. Била су деца са супрузима и унучићима – свега 15 особа; заједно са најближим суседима. Пре подне био свештеник, па са унучима Јова вртео колач.

Олга Савићевић, Маркова кћи, из Београда, дошла да замени стан и сели се у Црну Гору, па нашла књигу. Захваљује и на посвети и на писму са саучешћем приликом смрти драге мајке.

Читам књигу *Сељаци* Бранка В. Радичевића. Препоручио ми Михаило Берберијан, мој бивши ученик, кога сам венчао са Вуком Протић, али се био удаљио од нас. Сада дао „за фонд“ 50.000 дин. Прави Србин, а не Јерменин!

Мари-Луиз Розенфелд захваљује на доброј замисли да јој за Нову годину пошаљемо Данину и моју фотографију са Букуље. Добила је још четворо наших француских пријатеља. Не би рекла да је Дана болесна: лице јој је фино и насмејано. Сама она је преморена: два месеца после годишњег одмора она је већ клонула (*à plat*). У Паризу је живот постао немогућ – ваздух није за дисање, галама, гужва, а она је у најгорем крају у том погледу – поред Сене где су аутодроми. Сви су нервозни, љути и живот је тим сложенији. Париз постаје монструозан. А треба издржати. Ради много, и теже него раније, али рад је једина садржина њеног живота. Политички живот је код њих жалостан, као увек. Апелује на мене да се не премарам, јер за уморно тело лекови не помажу.

Недеља, 26. децембар 1971.

Од Бориса Благојева из Скопља врло љубазно писмо: сећање на моја предавања му освежава и друга *Ведрина*: „најнапредније што се, у тадашњим условима, могло јавно да чује“. За узврат шаље неколико својих објављених списа: О сенату у Француској, о Међународној организацији рад, о колективним уговорима данас, о радним односима у условима самоуправљања код нас. Нешто на француском и талијанском.

Од Вере Михајлове и Маше Ивашић честитка из Алабамија (САД). Не заборављају нас стари „Ровињци“.

Од Јелене и Воје Потића из Пирота. Одговарам на честитке њима и Аници, Љубиши и Марини Туцаковић. Не даје адресу близу Лондона Мака Никодијева, која код Динке и Линдона, са децом Дијаном и малим Џулијаном. Одговарам Блену и његовој деци у Бриселу. Јови Радуловићу захваљујем за две нове песме „С капије ме враћа“ и „Магла“. Породици Вукадина Видановића из Ниша; Драгомиру и Смиљки и њиховом Слободану у Љубљани; Миленку Ђукићу у Осигеку; Воји Раденковићу и његовој Бојани у Новом Саду; Јеленку Алексићу у Пирот; Славинским Нади, Ђорђу и „малом“ Драгољубу, Вуку Продановићу и његовима; Живки и Радету Костићу (у Мехмед паше Соколовића 4, Београд); Мики-Милицы Николић-Стергар у Копру; Милошу на опширној честитци од 19. XII. *Ведрину* II чита тек од кад је испратила последњег госта: „писана лако, стилем јасним, без закукуљења и замумуљења, и слатко је читала сваке ноћи.“ Књига Алвина Тетфлера³⁴⁰ је већ преведена на талијански. Маглу не воли, а зиме се не боји, јер тада највише чита, и највише уради за себе. Милош је јесенас опет био у Шпанији и опет га очарала. И за Будимпешту, где је био почетком децембра, каже да је врло леп град, са изванредним положајем. Зиме она одржава форму играјући одбојку, али јој риболов ипак недостаје. Брана назебао, па још не може да нас посети, иако га замолила, [нечитка реч]?! Одговарам на честитку и Драги и Живојину Јозићу. Али не могу Ристи Топаловићу, јер не знам адресу. Поздравио сам га преко Сање Стаменовића. Драгој Мици Вељовић и целој породици у Аранђеловцу узвраћам, као и Бугарину из Македоније Сотиру Б. Тренчеву у Великом Трнову. Можда ће идуће године у Београд, где је живео 12 година.

³⁴⁰ Алвин Тофлер (Alvin Toffler, 1928–2016), амерички писац, футурист, познат по својим делима која расправљају о савременим технологијама, укључујући и дигиталну и комуникацијску револуцију.

Понедељак, 27. децембар 1971.

Одговарам Јови Радуловићу на писмо од 25. децембра где се уплашио своје песничке продуктивности: боји се да му није „пред главу“. Шаље најновију и „најпобожнију“ песму. Грип га не испушта, а неки ђаво га тера ван куће. Кад изиђе – држ за нитроглицерин, – као уље за мотор. За 2. јануар би дошао у Београд са Магдом и њеним сином Николом – одлази проф. Воазену. Гледаће да нас посете.

Одговарам на честитку добрих пријатеља Драге и Вуке Шаркић из Јање. Мари-Ана шаље цвеће – у слици, наравно. Ивони такође писала, кратко кад не може више. Нама шаље и париску Тријумфалну капију, са девизом града светлости [нечитке три речи]. Од Милутина нама двома Дафне, Стели и Милану честитке и жеље. – Мари-Ана на данашњи дан захваљује на лепо одабраним сликама из наших музеја. Све је вратило у велику Изложбу уметности на тлу Југославије од пре 5.000 година. Тужна је због Данине жучне кесице, и због мога високог притиска. Писаће сину професора Грапа, који је кардиолог, један од најбољих у Страсбуру. Препоручује нам храброст, а нуди своју помоћ. Видела је баш тог јутра у новинама да Французи могу да шаљу у Југославију мале суме новца... Лудост! Догађаје у Хрватској прати, и они је забрињавају. Верује да ће покрет бити обуздан док је Чича жив, али после? И самим њима недостаје онај патрон (Де Гол) који је 20 година пре других предвидео и умео да лечи. Ако се чека, чир то користи. Чика, изгледа, то значи Жан-Пол иде у Алжир одмах после Нове године. Нама саветује да се чувамо и помогнемо себи кад смо умели да помогнемо толиком свету. Три теолошке врлине смо, вели, имали: веру, наду и љубав – у најширем и најсветлијем смислу ових кључних речи. Уређујући своје књиге, Жан-Пол је са великим узбуђењем пронашао моје тезе. Тако је дошло до њене велике приче о нашој париској прошлости. – Лепа Јовина песма „Великој светици с манастирског зида“: „Тело ти је само на зиду своје док кроз поглед душа ко зна куда блуди. Рек’о бих да хрли бићу вољеном... Ако грешник грешим, милосна ми буди“. – Захваљујем на честитци Радмили и Пери Антићу. – Истог дана кад Мари-Ана, Алиса захваљује на нашим жељама, а нама изнад свега жели мир. Они су Божић славили код мајке њеног зета у Паризу: четири брачна пара, 14-оро унучади и много других младих рођака. Ужасава се над оним што сам јој писао о Стелином школском раду, за децу од 6-7 година. Родитељи морају да помажу (а како ће они који не знају?) Поздраве и жеље шаље преко једног крупног и дивног пса. – Мирјана Јовановић-Чичановић пише да је „са великим задовољством прочитала *Ведрину* II. Поздравља нас и од Ивоне и Беце, својих. – Радујем се честитци младе Весне Собочак и њене маме. Много очекујем од те

младе особе. Верни за рођендане, не заборавља нас ни о Новој години. Бранка из Панчева са мужем Душком и ћерком, коју не познајемо (Моше Пијаде улица, бр.?) – рођака Бисерке Бараћ из Банатског Брестовца. – Сетили нас се и Драгица и Виден Деспотовић, па им такође шаљемо наше жеље. – Јана и Радомир Тодоровић из Дивостина. Видео је Живомира Милојевића у Горњем Милановцу код Расковничара. Спрема се и нама да дође о Новој години са братом од стрица Душаном Тодоровићем. – Бисерка Рајчић захваљује на књизи и на жељама о рођендану. Извињава се што „занемарује драге пријатеље због којекаквих библиотекарских испита и сличних квазинаука.“ Да је очекујемо после празника и да се не љутимо на њу. – Одговарам др Мили Обрадовић, која дуго водила јавна предавања на Коларчевом Народном универзитету. – Из Софије, Монин [нечитка реч], Иван Бојацијев зет Ал[ександра] Стамболиског честита 1972. и жели од срца радост и срећу, одговорио сам му 29. XII. – Добривоје Дим. Бранковић шаље, као честитку, свој портрет са сином, а у име целе породице. Одговорио сам поздрављајући нарочито тог ментално заосталог младог човека – његовог „шефа кабинета“. – Љубиша Туцаковић, брат великог пок. Миодрага, сећа нас се из Париза, 30. XI. Не могу да му захвалим одмах, али захваљујем Марку Бошковићу (Србину из Македоније, бившем официру Радићевом пријатељу) и гђи Јелисавети, који се сада настанили у Скопљу. – Сетила нас се и Вука Продановића Мирјана-Мика са сином из Омиша, па сам јој одговорио 31. XII, као и Тодору Стојкову са Новог Београда, који нам представио супругу и свастику, са пашеногом, у септембру, у Аранђеловцу.

Пеџак, 31. децембар 1971.

Пре него закључим ову годину, морам да допуним њен терет или благо стварима које сам пропустио да забележим кад је требало. – Тако сам 7. новембра, кад није било посета, прегледао новине и исецао најважније о догађајима. У Београду био Брежњев, у Пекинг отишао Кисинџер, и остао тамо два дана више него што је било у плану. Примљена је Кина у ОУН; Брежњев био у Паризу и у Марсеју. Тито био у Вашингтону и у Калифорнији, што му је давно била жеља, па га спречио Кенеди кад су га у Хотелу Асторији на 34 спрату чекале усташе. Био је у Канади, затим, на повратку, у Енглеској. Питао се он, а питали се и ми, шта ће затећи у Југославији кад се буде вратио. Приликом маневара у Хрватској изјавио да није видео неслогу између Хрвата и Срба, и никакав хрватски национализам. Затекао је студентски покрет и изјаву Савке Дабчевић и

самог Владимира Бакарића да у Хрватској има националиста, нема сепаратиста.

Пре новог издања – за евентуално штампање – читам оне Медаљоне који би за то дошли у обзир. Стигао сам данас до стр. 719. – о Слободану Јовановићу.

Понедељак 8. XI. – Дошао ми Животије Марковић из Драгошеваца близу Јагодине. Причао да и Животије Цветковић, раније врло активан, разочарао и да је признао Марковићу да је имао право што ни за живу главу није хтео да уђе у СРЗ – колхоз. Овај трезвени сељак је и раније имао своју главу, али му је све било још јасније кад је у Немачкој видео Русе и чуо шта је и како у њиховој земљи. – Добио сам чудну посету: Добрила и Марко Аброванел, син Хајима, мога млађег друга-Пироћанца и некадашњег ученика. Кад је чуо да сам остао без писаће машине, пошто се Стакићева мало „израдила“, послао ми по Пироћанцу Лоси, нову, немачку. Кад сам добио прве паре од Мемоара, понудио сам му 100.000. Одбио је: „Шта сам онда урадио!“ Хтео је нешто да учини за „пријатеља и учитеља“. Међутим, он је умро, био сам на погребу. Чуо сам да се развео од жене, али је и она била са ћерком и сином на јеврејском гробљу. Сада се створила код нас, врло удешена, са сином студентом. Тражи да јој вратим машину, да је прода и купи сину Марку [нечитке две речи]. Понудио сам сваку суму коју би могла добити од других. Одбила је, а обећала да ми пошаље стару Хајимову. Пристао сам, иако ми ћирилична „не врши посао“.

Митровдан је, па смо ишли на славу Слободану и Бојки госпођа Рада Николић, официрска удовица, први сусед њихов у Лазаревићевој 6, раније Слободанова колегиница у Народној библиотеци. Повела се реч о Милачићу, она налази да је он рђав и слаб човек. Био је сношљив и чак добар управник Народне библиотеке док се није уплашио од Олге Прокић секретарице. Онда је тиранисао особље, најзад загорчао живот и самом Слободану. У ствари је он несрећан човек. Није умео да придобије ни сина лекара ни кћер Љиљану, коју обожава. Сада је обасипа новцем за велика путовања, али је касно. У старости (рођен 1892“) губи вид, а жали што не може да изгуби и слух: да не гледа и не слуша шта се чини.

Уторак, 9. XI. – Од Милутина из Игала где се лечи. Био Новица Вељковић: немогућ споразум са браћом око наслеђа.

Петак, 12. XI. – Смиљина прва посета. Удата за бившег потпуковника Врањанца, Јордана Петровића: зато није долазила код нас. Син Слободан

23 године, правник, кћи 21 Јасмина, учи технику и математику. Мајка Јела умрла пре 4 недеље. Послала оца Драгомира у Ниш код Добринке, да се разоноди после ове смрти. Осоколио је Драгомир Деспотовић да нам дође, а можда и фотографија у *Полиџици*.

Субота, 13. XI. – Драгица Николе Ђурчића из Бачке Паланке посетила кћер, Миру која станује у кући где и Анђелић, па и нама дошла. Врло лепо смо разговарали.

Недеља, 14. XI. На слављу и насељу код Банета (Страхиње) и његове Драгице. Мара му слави рођендан. Стан диван и врло раскошно намештен. Упознали смо сина Реље и Јелене Поповић – Бућу, правника, с којим су врло задовољни. Реља за Пецу Гајића каже да је био рђав и неморалан човек. Као послован адвокат упознао судију.

Понедељак, 15. XI. – На Сајму књиге, први пут после првог. Разгледао сам штандове, кад ми пришао репортер Радио-Београда да му кажем ко сам и какве утиске носим са Сајма. Рекао сам неколико реченица, не верујући да ће објавити кад чују ко је говорио. Срео и Брацу–Радослава Павловића,³⁴¹ са робије, који се сада бави организацијом туризма, претежно на јужном Јадрану – Цавтат – Будва. Увече код нас били Власта и Цица.

Уторак, 16. XI. – Тодор Стојков телефоном јавља да је његова супруга јуче у 19,30 преко радија чула моју изјаву о Сајму. Ми се уопште нисмо интересовали, па нисмо ни деци скренули пажњу. Наш радио искључен.

Милан ми даје да прочитам студију Ђерђа Лукача³⁴² о Солжењичину, са Милановим предговором. Издао „Комунист“ – Клуб читалаца. Причам му како сам на сајму, у штанду издавачког предузећа „Отокар Кершовани“, разговарао са једним од њихових уредника, мислим да се зове Стричевић, Србин из Бачке. Показао му списак 90 имена која би ушла у обзир за прву

³⁴¹ Радослав Браца Павловић, из мађарског дела Барање, оптирао за Југославију. Населио се у Славонији. Учио је славистику. Као љотићевац осуђен је на робију, на којој се добро држао и радио. По изласку са робије запослио се у пропагандно-туристичкој служби. – Д. Јовановић, *Политичке успомене*, књ. 12, 240.

³⁴² Ђерђ Лукач (Lukács György, 1885–1971), мађарски марксистички писац хегеловске инспирације, један од протагониста тзв. западног марксизма. Био је, прво, члан Кружока

серију Медаљона *Људи, људи*. Рекао да им пошаљем да виде, кад буде спремно за штампу. Кад су објавили мемоаре Милана Стојадиновића, и књигу о Троцком, можда самог Троцког. Видео сам Кершованијеву *Повијест хрватској народа*, у врло лепом њиховом издању.

Јавио се велики ентузијаст Љубиша Туцаковић који жели да пласира *Ведрину* у Клубу читалаца и у неким београдским књижарама, прочитао у Југословенској књизи: то може његов Гојко Ђопић аквизитер истог „Отокара Кершованија“.

Макса Вебера у Хајделбергу; 1918. постаје члан Комунистичке партије Мађарске, а затим и члан ЦК КПМ. После пораза Мађарске револуције емигрирао је у Аустрију, а 1929. у Москву; 1931–33. у Немачкој води групу писаца комуниста, а 1933–45. поново је у Москви. По повратку у Мађарску, 1945, на Универзитету у Будимпешти предаје естетику и филозофију културе; 1956. министар је у влади Имреа Нађа, после чега је 1957. лишен професуре, интерниран и уклоњен из Академије наука. Гл. дела: Историја развоја модерне драме, Историја и класна свест, Млади Хегел (односно економије и дијалектике), Егзистенцијализам или марксизам, Разарање ума, Естетика, Онтологија друштвеног бића. – Мала енциклопедија, књ. 2, 520.

1972.

Сада могу да почнем *Нову 1972. годину*. Од луде добре предобре Мари-Ане 2. јануара стигло 100 франака, нових. Нема јој лека! – Прави лудак или бар шизофреник Новица Вељковић из Костура, који узео ново име, у Бечу наговорио проф. др Чалића теолога да ми пошаље своју књигу о бечкој православној црквеној општини, а ја њему обе *Вегрине*, на Vertgosse 3/5 – Wien 3. Говори ми и о Љиљани Ђурић „Währiagergürtet 93/15 у Бечу 18, рођеној 1958 у Обреновцу, а већ је четири године у Бечу. Шта хоће с тим?

Бора Н. Тодоровић, школован земљорадник из Ковилова код Рајца у Неготинској Крајини, се дакле вратио са рада у Немачкој, пошто од куће честита Н[ову] Г[одину] као и Олга Јовановић-Славински, са Новог Београда; Радоје Д. Обрадовић, проф. В[ише] Пед[агошке] школе брат Вере Барух – „најфинији члан породице“, како она каже; са супругом; Јефто Павић са Маром, из Никшића; Мари-Луиз-Розенфелд, захвална на нашим картама споменицима. Задовољна што сам успео да објавим књиге. Је ли сад готово кад је изишла и друга *Вегрина*? Волела би да зна какав ће бити одзив у штампи. Проћи ће *Nouvelles yougoslaves [Југословенске вестии]*. Мисли често на нас и на Југославију коју воли. Хтела би још једном да дође, али тешко! И нама неће бити лако, каже, да дођемо у Француску. Пита шта ради велики Срђан. Трајковић Милева са браћом Бором и Пером из Врњачке Бање. Александар Спасић, – син пок. Ивана, шурака нашег Душка Симоновића, – велики преводац. Породица Грап (Groppe) Мари-Анини пријатељи који били код нас у Београду. Г. Грап каже да је такође био Буглеов ђак на Сорбони. Сећају нас се врло радо. Одазвала се нашем поздраву Милкица Стакић Прапорчевић из Јоханесбурга. Ни Мери Марком нас не заборавља, ни ми њу и њеног дивног супруга. Власта Јовановић из Пожаревца даје две нове адресе, за књиге: Богољуба Симића из Пожаревца и Рафајла Кринуловића ветеринара из Милићева. Пита ме

кад је тачно закључен уговор о вечном пријатељству између Југославије и Мађарске³⁴³ – пошто разне Енциклопедије се не слажу.

Ушорак, 4. јануар 1972.

Од Јове нова песма: „Роде, ја у тебе имам пуну веру“ и жеље за Нову годину. А ја шаљем претплату за *Расковник* за 1972. – 1.200 динара. Честитка од Војимира Остојића и његове Радојке из Пријепоља; од Ивана Мирковића (са Косарком, Надом и Мијом) из Загреба. Из Француске Добрила пок. Мике Пејчића (Бела Паланка, брата Влајковог), са сестром и својима: 95 Gorge la Gonesse – 3 rue des peupliers. Где су све наши! Из Брисела, Леон Блен лично: добио је наше из Дижона. Шаље и своју слику, као Дана и ја. Налази да је постао „sinutre personnage“, он који је био увек весео упркос своје урођеном песимизму. Женина смрт га је убила. Бежи из опсесије само у рад. Не мири се са губитком. Сам је живео у Дижону до 6. XI, под „надзором“ два своја ученика из 1930-тих година. Сада се населио у Бриселу, не код деце, али недалеко, близу зграде Европске заједнице где Дени ради. Он и његова жена су му много на руци. Упућују га унуци у нову математику. Погодила га вест о Стошићевој смрти, а поручује Вулићу да саосећа с њим у болести његове жене. Зна шта то значи.

Недеља, 9. јануар 1972.

Радомир из Дивостина јавља да је последњи пут, после разговора са мном, био дуго са Драгишом Витошевићем, великим расковничарем па га загрејао да сам нешто напише о својој „бурној и плодној прошлости“. Предлаже му да најпре направи потсетник – редослед збивања. После да размисли о свему, боље се присети, па би неко дошао са магнетофоном код њега, да сними његово причање. Прекуцали би, па би му послали на допуну. Доцније би евентуално то издали. Нека исприча и своје сукобе са Дедијером и Мијалком. Да ли се ја слажем с тим планом и да ли бих му помогао? Ја сам све бележио о нашим зборовима, конференцијама, састанцима, па бих му могао помоћи. Био је са Анђелићем код Сање, где је видео целу његову породицу. Живомир Милојевић се обрадовао чланком својим у *Полиџици* „Подршка непознатим прегаоцима“, од б. I. у *Међу нама*. Мисли често на Свету и Јефту, на Ђорђа и Новицу, на М[илутина] Најдановића и Јову из Лесковца. У додатку ми даје списак

³⁴³ Краљевина Југославија потписала је с Мађарском уговор о вечном пријатељству 12. децембра 1940. године.

зборова којих се сећа: Са балкона „Јадрана“ где се он први пут појавио (VII. 1935); велики на Вашаришту (август 1935), кад је Данило Денић ноћио код њега; Десимировац са Миланом Прибићевићем; Краљево са Рибаром и Светом и са мнош; Ратковић, код Жунића Баџе, у Левчи – кад његов сукоб са Миланом Поповићем, десним земљ[орадником]; Лесковац, кад оставио своју славу, због тога збора; сахране Милана Прибићевића, март 1937; Рековац, са Блуом; Баре са капетаном Миљевићем и са мнош; Кнић, сукоб са пијаним сељацима; варошица Гружа, са Баџом који говорио на име пријатног сељака Антушевића; Сјеница; моја осуда од априла 1939. до 8 септембра 1939; Данина активност место мене; Цветковић долази на власт са Мачеком 26. августа 1939.

Сећа се како је за време мога тамновања њему долазио Гојко Половина, како смо се ослободили његовог Мирка Томића. Тај правник Личанин био плаћеник министра трговине и снабдевања Јакова Блажевића. Звао њега и Милоја да одрже зборове у Лици. Није могао Милоје, па ни он није отишао: једини њихов пропуст. Мачеку су писали да посети Шумадију. Он им послао Миховила Павлека – Мишкину,³⁴⁴ лепо га дочекали у Дивостину и водили на због у Баточину. О изборима децембра 1938, Дана била врло активна, у моме одсуству. Ишао у изборни срез Николе Ђопића. Са Ружом Прибићевић ишао у Главничане, родно место Прибићевића, затим у Костајницу, Двор на Уни и другде. Помогао др Небојши Малетићу у Срему, у три среза. Ишао Мачеку у Загреб, да би утицао да др Гвоздић не саботира Малетића. То све ишло преко Дане.

8. I отпоздрављамо младенцима Бојани (Милојевић) и њеном Божи. Изјаве саучешћа (јуче) породици умрлог проф. др Саве Обрадовића, драгог пријатеља, брата Вере Барух. Одговор на честитке Власти и Цици; Страхињи, Драгици и Мари. Стигло велико писмо од Ирене и Мадлене (од 1. I). Добиле моје „циркуларно“ Алиси и жале што је Дана болесна (нису криве само године, већ и премор). И Ирена има неког рођака који лечи жучну кесицу!... У Рену. Оперисао је 5.000 и ниједан му није умро. Са женом је дошао са одмора у њиховој (Le Brun) пољској кући у Шаранту. Париз је постао немогућ. Труде се да штампају неке Пјерове текстове, после књиге објављене 1965. (Senil). Нико га још није могао заменити у политичкој и синдикалној акцији. Шта ће бити 1972? Свет насиља, прљавости, где техничка достигнућа више притискују духове него што

³⁴⁴ Миховил Павлек Мишкина (1887–1942), као присталица ХСС постао левичар и био убијен од усташа у Јасеновачком логору. Један од најзначајнијих југословенских сељака-књижевника, а у посебној вези био са српским сељацима-књижевницима. Гл. дела: За својом звездом, Крик села, Тракавица, И ми смо људи, Брат раднику, Инвалиду, Песме о Матији Гупцу и др. – Д. Јовановић, *Политичке успомене*, књ. 12, 238.

формирају критичку мисао. Универзитет се није опоравио од кризе 1968. Пјер се *надао* и њих уверавао, али сам није много веровао. Нека ми нађемо утеху бар у деци и унуцима; нека *Ведрина II* настави да успева. – Мадлена, – увек доња у односу на Ирену – пише краће, жели мир свету и нама. Са наших лица (на фотографији) види ону „ведрину“ која се тако ретко среће, срећне дане. Захваљује што смо им послали. Хоће ли нас једном имати међу собом живе и *roug de bon?* [за стварно?] Не смеју се више правити планови. Јако се обрадовала писму које сам упутио Алиси, јер се сетила њеног оца – правичног и правог човека, сећао се Србије врло живо, а Драго му био као син. Захваљује што и ја за њега осећам исто, – он је то и заслужио. Све који су нам драги обасипа жељама.

Понедељак, 10. јануар 1972.

Стигло велико писмо (од 7. I) из Шатијона од Ивоне. Стиди се што тек сада одговара на моје карте из музеја и на наше фотографије. Урамиће их и чувати у Карантеку. Утолико је била тужнија због вести о Данином и моме здрављу. Чита и прочитава оно шта сам јој написао. И сама је толико слаба да не може да пошаље спремљен пакет. Нисмо ваљда сумњали у њену љубав. И она и Мари-Ана су у души са нама, али не могу да учине све шта желе.

Наставља 8. I. Најстарији унук од кћери је једини за Божић ишао у Берн, јер обожава краве, пилиће, коње по селу познаје по имену. Најбољи је средњи унук Фелисите; старији је *trés fantaisiste* [велики маштар]: Девојчица је врло вредна – ћеркина породица у Бечу, сем Франсоа који учи права и политичке науке у Бордоу. Њему је Ивона потребна и хоће да јој дође у Карантек већ у јулу. Код ово шесторо унучади чини јој се да проналази своје мане и врлине, али може и да се вара. Изабелине плаве очи су врло нервозне, а код Франсоа су кестењаве боје – са опасном склоношћу да сања. Муж њене нећакe (која чека бебу напролеће) прави тезу о „Утицају Вагнера у Енглеској“ – лудује за музиком и за келтизмом. Нема добрих књига нових, па се враћа на свога професора Фердинанда Лота, чија предавања сада издаје његов ученик. То је дивота; језгровито, строго, француска историја пре романизације! Због болести није могла да види све изложбе које је желела, али зато се начитала о скандалима, више или мање политичким. Теши је оно што види око себе – толико честитих и часних Француза, какве је током живота налазила. Помпиду као да се све више поставља као државник и опрезно исправља голизам, на који мора

да се позива због фанатика који све примају безусловно што је било генералово: Помпиду као да хоће корак и да Француска не напушта своју улогу у свету. Ивона прати све што се пише о Југославији. Пита се шта се то обнавља од старих грешака. Сећа се СХС и свих „уједињавања“ кроз историју Европе. И на француско, кроз разне перипетије, добре и рђаве. Она је већ дубоко зарезана у Галији и у старим манифестацијама једне националне свести. Моли да јој пишемо о свима нама, а мисли исто и о Љиљани „рђаво вољеној“, која подиже две Никодијеве унукe: сећа се извесне породичне климе, али са много нејасноћа и непознатих. (Мисли сигурно на Никодија и Маку). Почиње да излази, па ће послати два текста место једног.

10. I. Јови [Радуловићу] изгледа и „смешна“ његова продуктивност. „Ухватио ме неки бес“. Нова песма: „Пред Вуковим спомеником“ и још 3 раније са извесним коректурама. Имао и напад срчане астме, која је гора од инфаркта. Брине за Дану, а за мене не пита: „Ти ћеш да живиш као онај са Кавказа – два пута по 80“. Тражи да на оне три [песме] ставим: „дефинитиван текст“.

Среда, 12. јануар 1972.

Борислав Филиповић из Руме шаље новац за *Ведрину II* и тражи неки мој текст за часопис књижевног клуба „Панонско једро“ – истог имена, – једном у два месеца излази.

Четвртак, 13. јануар 1972.

Од Грапових из Страсбура, за Нову годину, и по Мари-Аниној жељи траже лек за Дану и за мој бронхитис. Госпођино здравље већ 3 године не ваља, али јој се доста вратила моћ говора. У септембру је г. Грап видео Мари Ан смршалу, али увек храбру и стално у покрету између Париза и Лажеа. У Канади, код Нијагариних водопада, га је извукао из аутомобилске незгоде један наш земљак. Шаље нам фотографије у боји њиховог универзитета где учио брат Аца са Гетеовим спомеником напред. Сетили нас се поново Франсоа Летев и госпођа, са ћеркама, Клер од 2 и по и Бенедиктом од 10 месеци, а чекају ускоро још једну кћер или синчића. Он је кинезитерапеут за свој рачун од јула 71. Оптерећен послом и породицом не може више да путује као раније, али то ће опет бити кад кћери одрасту и пошто га „демон авантуре“ чврсто држи „увек“.

Пеџак, 21. јануар 1972.

Пуна коверта од Мари Ане: нама двома за Нову годину планински пејзаж са написом: „Свака природна лепота је мало лице јединствене Божје лепоте“. Затим: звоник на чијем врху је Паскал изводио своје покусе о тежини ваздуха. То је у „нашем Кварту“ – близу Шатлеа, она „воли ту кулу и због Паскала“. И још, из Кварта: У луксембуршком парку „Љубавнике из Горотеје које вреба Киклоп/љубоморно“. И велико писмо истог дана, на повратку у Париз, „кад је испратила Жан Пола у Алжир 3-ћег (прави рафинерију – електричне инсталације), пала на степеништу и повредила се. Сада дошла у Париз да се прегледа. Срећом ништа није сломљено. Моли за вести о Данином стању. Не раздваја нас двоје, јер нас замишља као Филемона и Ваусès: живели су преко 100 година а онда су претворени у два дрвета – усађени дубоко у земљу а са главом међу звездама. Не жали се на Ивону, што јој сама није писала 3 или 4 месеца, да одговори: она је и друге запустила због послова који прелазе њене снаге. Све више цени Ивонину човечност и деликатну и дубоку љубав. Одмах су на истом нивоу, пошто се она не крије. Обадве се радују успеху *Ведрине II*, али само могу да „нагађају њену мудрост“ – јер не знају српски. „У сваком случају, то је добра порука будућим читаоцима“. Гђа Розенфелд јој врло љупко писала за Божић. А онда насрће на наше „лудости“. Као Пантагруел (њен сусед из Шенонеа) не зна да ли да се смеје са бебом у рукама или да плаче мислећи на жену умрлу на порођају. Тако и она, гледајући кад је стигла кући – фину тканину, ружичасту и дивотну, на ручном раду розе боју рађену, каквих они више немају – „дивну вештину која је сећала на старе ношње македонске, накићене везовима као у античкој Бретањи, и чак на иконе које је заволела у балканским црквама: плакала је од узбуђења и од општења са нашим напором, – какав је још могла видети дуж српско-бугарске и румунске границе. Плакала је од радости, али нам ипак није опраштала – бесна што не може ни најмањи поклон да нам пружи, а да не изазове наш реванш. Из више разлога: толико ствари је донела са својих путовања; затим уколико стари све више открива да је „све таштина и да се треба отимати од земаљских лепота. Дакле, радост и туга, – али тај чаршав је музејска ствар, још мало па да каже: као над своје... „Срећом, још не!“ Лепа јој се јавила и она је зове, зове, у Париз или у Ланже, – где хоће, слободно нека дође. – Сви старимо, удаљени, али сједињени. Кад ћемо се видети поново? Захвална је судбини што је ипак успела да нас види, дуго после Париза, да се сети младости, да стакне мало више *вечности*, која нас прожима под променљивом кором времена. Ми постајемо као космонаути – отварају нам се непознати, можда чудни, видици, али не тако необични како би се могло мислити. Наш дух се навикао на живот чистог пријатељства. Наставићемо да се подржавамо.

Из Крагујевца ново писмо (од 20) – зашто Јови [Радуловићу] нисам потврдио пријем ранијих песама? Постаје уображен: мисли да су песме „Пред Вуковим спомеником“ и „Те свемоћне речи“ антологиске вредности. Читаоцу више верује него критичарима. Трка се наставља, али минуле ноћи се умало није прекинула. Занимљиво: после врло тешке ноћи долази „неко стварање веће вредности“. Скерлић је рекао за Војислава Илића млађег: може лепу песму да испева само ако му се допада некаква несрећа. Сада шаље: 1915. Браниоци Београда“, „Радник и машина“, „Ти, свемоћна речи“.

Понедељак, 24. јануар 1972.

Др Воја Царић се јавља из Каменице Сремске, где се лече грудоболни. Он је због запаљења плућа.

Јуче је требало да се одржи IV годишња скупштина „Удружења сељака писаца и осталих књижевних талената у СФРЈ“, Поп Павла 31 – Перлез. Његов председник Драгиша Вукић ме позива да присуствујем, с правом да учествујем, али не и да одлучујем, пошто нисам члан... Одржава се у Београду, у Дому културе „Божидар Аџија“.

Среда, 26. јануар 1972.

Јова [Радуловић] шаље „најновије творевине“: поново „Ти свемоћна речи“, „Радник и машина“, и нове: „Моја душа“ од 23. јануара. – Био је рђаво, али ишао на сахрану куми, читав сат.

Пошто су се вратили, шаљем књиге Бошку Јовановићу и Катарини Милетић-Луковић.

Четвртак, 27. јануар 1972.

Мала – у ствари велика и врло лепа – Вида матурант, кћи Миле Милана Ђурчића, захваљује на наше гостопримство и савете за матурски рад о детињству у делу Боре Станковића. Књигу о томе свога професора није пронашла у Београду. Ја ћу је пронаћи! Од Јеле ћерке Миладина Остојића, из Пријепоља писмо, после своје посете нама. Чита моје књиге „с апетитом и много јој се свиђају“. Причала је мајци о нама.

Аца И. Спасић,³⁴⁵ књижевни преводилац, ме разуверава: погрешно сам њему захвалио за једну лепу честитку коју ми неко други послао. Тим више

³⁴⁵ Александар И. Спасић (1937–1995), новинар и уредник Телевизије Београд; истакнути преводилац с енглеског (Награда „Милош Н. Ђурић“); значајна књижевнокритичка дела превео је заједно са Слободаном Ђорђевићем: *Критички појмови Ренеа Велека*, чувена *Теорија књижевности* Р. Велека и Остина Ворена и др.

захваљује за моје жеље за Нову годину. Извињава се што се дуго није јављао, био је болестан неколико месеци. Није примио моје књиге, за које, судећи по наслову, мисли да су поеме. На Новом Београду, где сам послао а он није тамо становао, постоје два А[лександра] Спасића. Послаћу за Ивана, покојног шурака Душка Симоновића.

Среда, 2. фебруар 1972.

Шаљем једну књигу коју ми дао да прочитам *Србија јача од смрти* од Драгутина – Гунета Димитријевића, бившег судије и резервног официра који је, у првим рововима, отворио бугарски смер да нападну наше и савезничке трупе на Солунском фронту. Послаћу Гунету *Ведрину* а он ће мени своју књигу: и друге ће интересовати.

Петак, 4. фебруар 1972.

По препоруци Видена Деспотовића, – који за време окупације службовао као ветеринар у жупском Александровцу – шаљем књигу његовом пријатељу Кости Мих. Костићу Стубал, код Александровца.

Од Ивоне (31. I) из Шатијона писмо којим потврђује пријем моје карте. Није успела да пошаље други пакет, јер имала запаљење, врло болно, крајника: то је уништило. Отишла у Париз да купи за нас књигу о Версаљу, па касно приметила да је текст шпански. Моли Дану да тражи нов појас ако јој потребан „Pas de chichis!“ [„Без вајкања!“] Захваљује што смо мислили на Никодија који нас ових дана напустио пре пет година. Била је са нама у својој „нежној и дивљој (farouche) [жестокој] верности“. Није се чак усуђивала да заборави. „Надам се да је последњих својих дана схватио шта је она стварно била. Сазнала сам да су његове успомене биле исто тако живе као и моје. Било је у Београду слатких и болних тренутака, кад је било немогуће зајазити талас који нас је плавио“.

Кад чита о нашем здрављу, пита се да ли томе не доприносе догађаји у Хрватској, од *йаширишких* брига. Она се осећа такође као погођена. Срећна је што је добила прву *Ведрину* и што је моју књигу ставила међу врло личне књиге, које врло воли, у својој библиотеци. Нешто зна од нашег језика из „блиставих година 1918.“ – у Марлеу.

Ушорак, 8. фебруар 1972.

Јови у Крагујевцу препоручено, писмо на рђавој ћириличној машини, први пут, да га умирим: све послате песме сам примио, у првом и поправљеном издању. Давао сам све повољније судове, а његов неуморан

песнички рад оценио као најбољу хигијену и најефикаснију терапију за његово срце. Код Томаса Мана цело тело се, при секцији, показало као склеротично, сем мозга. Дана му захваљује за стално интересовање, а ја на веровању у дуговечност. Амин. Ми благосиљамо кошаву што нам чисти ваздух, иначе не би могло да се дише.

Јуче сам послао књигу др Милораду Милошевићу, ветеринару у истом [жупском] Александровцу после чланка који му посветио у *Полиџици* Вук Трнавски,³⁴⁶ а говорио о њему и Виден Деспотовић, његов колега. – Јови сам у ствари одговарао на његову бригу и страху од цензуре у писму од б.п. Умирујем га: нема никакве цензуре. Ту је била нова песма: „Поезији“: „Ти мисли извлачиш из тамних дубина, што брушење тобом моћ лепоте значе.“ И крај: „Онамо где нема тебе, поезијо, живети ни мрети никад вредно није.“

И још један леп стих „без песама не би Историја била.“

Среда, 9. фебруар 1972.

Од непознатог Адама Митровића (Ужице, Јакшићева 5) писмо који тражи обе *Вегрине*, које је видео код неког пријатеља. Каже да има пет мојих ранијих књига, па жели и ове три, зацело са *Аншејем*.

Петшак, 11. фебруар 1972.

Из Орешана код Драчева, ваљда у Македонији, Миодраг Марјановић, инж. ваљда агрономије који се већ јављао. Сада најављује долазак свога пријатеља Уроша Ивковића са његовим рукописом. „Реконструкција земљорадничких задруга, сарадња са радним организацијама и расподела добити“. Затим: „Тезе о унапређивању сточарства и кредитирању индивидуалних сточара – основних произвођача. Већ пре две године је требало то да пошаље, али није стигао да препише. Наводи да у Србији, индивидуални произвођачи држе 4/5 земље, што је објавио и инж. Раденко Станић (*Полиџика*, 28. XII 1971). Моли да прегледам његове радове и да захтевам од Јове Јовановића (Лесковац да му врати његов рад, (9 страна) „Организација кланице у Брестовцу“.

³⁴⁶ Вук Лазаревић Трнавски (1917–2000), српски новинар и песник. Новинарством је почео да се бави уочи Другог светског рата у Радио Београду, као дописним из источне Србије. Учесник је НОБ. После рата, сарађивао је у бројним књижевним листовима и часописима. Ухапшен је у лето 1949, због прихватања резолуције ИБ. На Голом отоку остао је до пред крај 1950. По пуштању на слободу, радио је као сарадник–репортер у Политици. Писао је и репортаже.

Прекјуче сам др Драгомиру Ћосићу послао наведену књигу Адама Прибићевића „Од господина до сељака“, где саопштава свој животни пут и искуство као земљорадника и паћеника на Косову. Добио сам је од Власте Јовановића из Пожаревца, а знам да ће Ћосића интересовати – Браниславу (Браци) Ћурчићу послао сам за љубимицу Виду пронађену књигу Свет детињства у делу *Боре Сџанковића*: требаће јој за матурски рад. Данас шаљем *Ведрину* I и II проф. др Богољубу Константиновићу,³⁴⁷ који сада предаје у Земуну на Пољопривредном факултету

Субота, 12. фебруар 1972.

Ново писмо из Крагујевца. Јова добио мој *илави ковераш*, али без пара са државне касе. Задовољан је што све његово примам у реду. Дане се сећа кад год сам добије напад. Решио је да умре стојећи, „као сваки Црногорац“, мада не признаје да су Црногорци посебна нација. Њему су одатле и отац и мајка, а он је Ц[рну] Г[ору] видео само на географској карти. Ако не „блекне“ на Ћурђевдан натераће децу да га тамо одвезу: крв није вода. Ту је и нова песма „Бројке“. Чујем да их шаље и Николи Радованову и Бори Глишићу. Не знам још коме, али многима.

Понедељак, 14. фебруар 1972.

Од Ивоне, у писму од 10. II. приказ књиге Предрага Матвејевића³⁴⁸ о пригодној поезији (*La poesie de ceraonstance*) изд. Nizet, изишао у *Филароу* од 11. II. Сама Ивона јавља да је и други пакет отишао: 3 књиге и ешарпа за Дану, због зиме. Јавља се из Шатијона, где је такође све сиво, као у њиховом политичком животу. Забављају их само скандали, фискални и други, што само штете владиној партији, чак ако Шабан Делмас и није утајивао плаћање пореза. Купила је оквир за Данину и моју фотографију, ставиће је тако да је види чим се пробуди, из кревета. Ни књиге које се јављају на телевизији је не задовољавају. Спикери кваре језик. Једина нада је Универзитет. Кад изиђе из своје кризе, поново ће научити јасну мисао и

³⁴⁷ Богољуб Константиновић, професор на Пољопривредном факултету у Земуну. Пчеларство је било посебна област његовог интересовања. Објавио је и књигу *Практично пчеларство*. Био је уредник часописа *Српски пчелар* 1964–73. Друштво пчелара у Крушевцу носи име „Др Богољуб Константиновић“.

³⁴⁸ Предраг Матвејевић (1932–2017), књижевник, професор Филозофског факултета у Загребу, докторирао на Сорбони. У својим радовима ангажовано је расправљао питања модерне књижевности и културе, посебно у социјализму. Гл. дела: *Жан Пол Сартр, Шест есеја о новом роману, Према новом књижевном стваралаштву, Пригодно песничтво (на француском), Разговори с Мирославом Крлежом, Југословенство данас* и др. – *Мала енциклопедија*, књ. 2, 607.

строгу форму. Како би волела да продре у *Ведрину* и да нас осети ближима! Жали што сам остао без латиничне машине: тако ће и она бити дуго без мојих писама. Саме карте јој нису довољне. Ни од М[ари] А[н] нема ничег доброг. У априлу ће ићи у Карантек. Камелије и мимозе почињу да цветају, али овде јој унуци сваки час груну у собу. Вечерас ће слушати Жискар д'Естена о пореској реформи, а јуче гледала руски филм „Оклопчача Потемкин“. После била дискусија историчара, у присуству Столипиновог сина. Да ли и код нас певају са естрада којешта? 11-ог наставља писмо, пошто јуче ишла у *Petit Polais* на излет без романтичких сликара и енглеских прерафаелиста. Још од гимназиских дана је то желела. Оригиналнији су *le gent* [господо] кад се упореде са француским из истог периода. Била је одушевљена сликама, али и перспективама са обала Сене. Пред тим радостима, пред тим емоцијама старост није оронуло. За нас двоје каже да смо, упркос свему што смо прошли, сачували вредности које су за њу битне. Без њих смо ужасно сиромашни. Она се теши кад види Французе из свих средина и честита су и држе се храбро пред свима проблемима. Професионално савесни и фини. Ето њен баштован и занатлије који раде за њу. Мило им је кад јој говоре о своме животу, – не смета им нимало њена „култура“. Волела би да самном разговара о нашој унутрашњој политици, као и о дипломатској активности „принчева који код нас владају“, најзад о Европи која с муком превире. Заклињу се многи на верност Де Голу, али има и много неверних, клизања, опрезних критика. Све прати са чуђењем и забавом, али не без ироније. Сећа се она два писма која су се „изгубила“ крајем 1965, – дакле ипак нешто се губи. Не оптужује пошту, јер је био штрајк. Завршава: „Je vous cobrosse l'endrament, breu beir fort.“[]

Данас *Полиџика*, настављајући Записе ратара и ратника Љубомира Мићића (24. пук) доноси место о његовим упозорењима Централног и Покрајинског комитета Србије КП и раду на селу (чега се сећају и Милојко Ђирјаковић, Тодор Вујасиновић и Брана Јевремовић), а Мићић у петој тачци пише дословне закључке: „С обзиром на демагогију и пораст утицаја левих земљорадника (Др[агољуба] Јовановића) израдити популарну и темељиту критику његова програма и његове политике и супроставити јој нашу“. Та конференција је одржана на Златибору крајем септембра 1934. године.

Ушорак, 15. фебруар 1972.

Писмо од Леона Блена из Брисела од 10. II. Кратко писмо и неколико исечака из *Ексџреса* и *Nouvel observateur* о догађајима у Загребу: Сматрају их либералима, који су озбиљно схватили самоуправљање и траже све за

Хрватску. Све писано из Загреба, по причању по кафанама. Нимало разумевања за Србију и Београд. Блен види да се много говори о Југославији, али верује да су вести нетачне, непотпуне и измишљене. Сећа се наше деце и Слободана, док Милана не познаје, чак и по имену, а хоће да чује нешто и о нашим унуцима, особито о Срђану.

Мари-Ана, у карти са Александровим мостом ноћу, тражи да се не бринемо за њу, него да мислимо на *Вегрину* III. Жали што није саграђена Вавилонска кула па да сви говоримо једним језиком: онда би читала моје српске књиге назване „*penseur politique et humain*.“ [„политички и хумани мислилац“]. Не жали се на свој пад, али признаје да су напрсла ребра и да је напада реума. Верује да ћемо нас двоје оздравити, јер бог хоће да дођемо у Француску: „*joie, pleurs de joie*“ (Pascal) [„радост, сузе радоснице“ (Паскал)] – „*Les corps divergent, mais les esprits convergent*“ [„Тело се растаче, дух се сабира“.] – То је слично Тејару де Шардену.

Субота, 19. фебруар 1972.

Јова из Крагујевца од мене сазнао да је Вука [Продановића] угрувао неки ауто и поломио му ребра. Верује да ни тај Гружанин неће да оде без проштаца, као ни његови стари. Није тачан Вуков утисак да је Јова икад био клонуо: међу срчаним болесницима, у болници, нису имали већег јунака од њега. Сем кад нема ни $\frac{1}{4}$ капацитета плућа, кад „дише на шкрге“ – ако га је у таквом стању видео Вук. Др Мачужић „излапео начисто“: само гледа у шољу, окреће пасијанс, сања још о младим женама и понеку провезе аутом, понеког прегазу па онда Сениша Магда и он сам морају да га „воде“. Држи дијету лети и стварно се добро држи. Али кад ујесен почну славе, свадбе и свињске даће „назида се као крмак па једва брекће“. Ради физкултуру у подруму, који му је некад био ординација. У сексуалној потенцији се такмичи са једним старцем од преко 80 година – хоће да туку рекорд Виктора Игоа као и Зоро-але.

Из Париза од Милана Живадиновића (од 18. II) неколико бројева *Монга*, *Фитара* и *Канер Аншене*, као што је и у јануару слао. Ја њему шаљем неколико последњих бројева *Јежа*, јер је то најозбиљнији лист код нас.

Од Јове из Лесковца писмо од 21. Чека Слободанову тезу *Игејну драму*, да би је приказао и препоручио библиотекама и школама, али хоће да је плати. О М[иодрагу] Марјановићу, који се жалио, то је прича за себе. У лето 1970. био је са женом у Раковачкој бањи код Бујановца. То је у ствари један брлог управо две каљуге за купање бивола, али ту гамиче безбројан наш свет, мушко и женско, са костимима и без, са подераним гаћама, и без гаћа, са подераним комбинезонима и кошуљама и без тога, старо и младо, болесно и пусто. Черге и закони од било чега, највише од асуре,

колико да ноћу нису под ведрим небом. „Ѓубре и болести од стоке свуда до колена.“ Али свет верује да је лековита вода и хрли. У таквој „бањи“ је и Марјановић имао колибу од картона, где је спавао сам са секиром испод главе. Купио је, каже, за 25.000 дин. Одатле је дошао да их види, прљав са неуљудном кошуљом, али распеван. Затражио од Јове на зајам 5.000, затим још 5.000 дин. Прву суму је дао, другу (од које био дигао руке) одбио. Другом приликом га возио до „бање“, са пуним руксаком и балоном вина од 10 литара, затим тражио да га вози и до Скопља. Својој кући нас није одвео, балон негде однео, а затим замолио да га врати у „бању“. После је тражио свој рукопис о кланици. Сад му га је вратио. Мора да је примио и *Ведрину II*, али је његова жена вероватно сакрила, да не би платили. Они рђаво живе. Вратио је оних 5.000 динара, али је Јова љут на њега и због писма којим оптужује Раду да је обавестила његову жену о његовим женским везама. Жалосно, све то.

Јова је читао Мићићев фељтон од 14. II, па се сећа да ме већ тада упозоравао да је с комунистима немогућа сарадња. Криво му је што сам га прекорио да „не уме да ради са комунистима“. И додаје: „Надам се да ће ускоро доћи време када ће они зажалити што нигде у свету нису хтели да имају савезнике, што су оне који су то хтели да им буду савезници најбруталније дали“. Рада и он сваког дана иду колима у планину, а у први мрак су опет код куће. Лепо им је у малој Бистрици, особито са унуцима.

Мала Вида из Сивца се чуди како сам успео да набавим књигу о детињству Боре Станковића (било је то у књижари Српске академије наука, на чију љубазну службеницу ме упутила Дафне). Захваљује и каже да са матурским радом добро напредује. Студије о Бори неће више да чита, јер жели да њен рад буде што самосталнији, „а не мисао критичара“. Јова шаље још две песме: „Бројке“ и „Љубав неречена“. Радомиру је послао цео „комплет“, а то ће и Вуку, јер му није редовно слао, као мени. Радомир се жали на свој реуматизам у рукама и у ногама. Мисли да само моја старост није гадна. Никола Магдин се хвали пријемом у Паризу, радом и животом. Тамо живи Олгина близнакиња, (већ 50 година) и брат од тетке – већ 20 година – ожењен Францускињом и са двоје деце. Ако Јова не „блекне“, доћи ће за 6. мај у Београд.

Петак, 25. фебруар 1972.

[Јова Радуловић] шаље још једну песму: „Чудан инструмент“ – „јесте душа моја“, – од безбројних жица, дирки и педала“. Штимују га увек други, – „вечно, немилице“, а „кад једног дана попуцају жице, задњи акорд задњи бол душе ће дати.“ Боји се марта, за себе и за Дану, јер је то месец „велики

превртљивац“, као да је политичар или дипломат. Каже да мене изузима, јер сам „доказао да сам изузетак“. Марту то опрашта, јер је „ипак месец пролећа и младенаца а и дана жена“. Фантастично је живахан тај Јова!

Од Југане Стојановића љубазна захвалност што сам дошао на Коларчев универзитет да чујем њено предавање о трагедији живота и смрти, особито код њеног Пирандела. Предавање је читала, мада она врло лепо и говори.

Недеља, 27. фебруар 1972.

Мари-Ана захваљује на једном илустрованом додатку *Полиџике* од 16. I, са нашим школама. За њу и за наше друге француске пријатеље сам превео све што је писало испод фотографија у боји. Већина школа су из Македоније и Србије. Већ раније добила од нас карте са иконама, тако да многе познаје. Особито се радовала Сопоћанима из XIII века. Не знам од куд јој да је Дана пореклом из тога краја. Неко је тај манастир упоредио скулптурално са Ремсом, или Страсбуром: оно је „експлозија готског сила“, а ово, у Сопоћанима, „најоштрија строгост романске уметности“. Чињеница је, међутим, да су ове иконе са невероватним скулптуралном енергијом и са животним еланом, без везе са представом коју имамо обично о византиским богородицама. Пао јој у очи загрљај Петра и Павла. Да ли су боје сачуване, или су освежене? У Хиландару налази претечу париске богородичине цркве. Девојка са необично енергичним лицем, невероватно српским. Са стране је написала на свом примерку: „Личи на Дану у младости“. То није ласкање, каже, него њено уверење. „Осећа се да је ништа на свету неће поколебати“. Св. Никола из Дечана припада истој породици: одмах се види да је то у Србији. Иста пиктурална фактура, исти поглед привидно уперен у даљину, и одлучан, исти сој који је кроз све покоље сачувао свој језик и своју земљу. Узгред – дивно једно чело. Анђели и арханђели су различити од западњачких, који су луткасти и дебелушни, док ови личе на домаће свештенике, сељаке и свеце. За њу су ове иконе врло узбудљиве и лепе: усисава кроз њих душу једног народа, и та душа није само грудва земље, већ нешто што покреће све – сликара, вајара, сељака, ратника. Каква разлика са нашим временом кад влада нихилизам, и све се руши, – храброст, далеко гледање вишег циља, упорност да се циљ постигне и, пре свега, одлучност да се изаберу стваралачки и добри правци. „Јако волим Драгољуба, Дану, Лепу, због одлуке да превазиђу сами себе.“ Волела би да пружи тај пример штрајкачима без броја који траже често више него што заслужују. Један пилот штрајкује са друговима иако прима више од милион старих франака месечно. То је скандал, али се трпи, јер су општински избори на прагу, а морају да се слушају „коко“ (комунистичке) вође. Грапове спасава оданост гђе Берте, верне пратиље

с којом су нас посетили после Грчке. У закључку, Мари Ан држи да је велики период неспокојства прошао. Тим пре за Дану, која је цео живот провела дајући се за друге – што је једини начин (тако ретко примењен) да се буде хришћанин.

Ушорак, 29. фебруар 1972.

(Преступна, изборна година у САД) писмо од Ивоне (од 27) Она захваљује за књиге – амбасадоре. Објашњења хране машту. Жељу јој остварила да има још књигу *Између шамнице и слободе*. Од 3 речи из Револуције, она највише воли *Слободу*, – једину која вреди. Једнакост није у природи, а братство је сувише леп сан за човечанство. Да ли је има и код хришћана? У селу одакле су њени још постоји Дрво слободе засађено 1793: да ли га има и негде другде? Не може да чита моје књиге, јер јој судбина није допустила да научи српски. Извесне речи ипак остају у њеном сећању и оне буде врло живо много што шта. Иза мога наслова она замишља једну битну снагу – тамница, слобода... Радује се што ми је виша сила одузела писаћу машину, – да се мало одморим, – али то ће њу лишити мојих дугачких писама. Не чуди се што сам се брзо сродио са *занатлишћивом* Жана Жионо у књизи коју ми је послала – *La colleine*. Занат је једна од најлепших речи – слави све радове. По повратку из Алжира, поново је доживела смисао и сочност заната, у Карантеку и у Шатијону. Хвала богу, у Француској још има поштења, укуса, љубави за добро урађен посао: то је један од њених најлепших цветова. Чудно је како се увек слаже са радницима у свома малом свету: они осећају њену дубоку симпатију, њено дивљење; а њој казују своја мишљења, свој идеал. Долази на то да велича физички рад и да понекад презире онај други, интелектуални, бар кад је баналан и претенциозан. – Хтела би да јој нешто помогнем. Мислила је да зна шта је социјализам и комунизам, шта је била 1848, шта марксизам, шта лењинизам. Сада има толико много социјализама – свака земља прави свој – корача помало у том правцу: шта ће најзад бити! Хоће ли сачувати нешто хуманизма? Мисли на своје унуке.

Већ од Никодија је слушала о мојим Медаљонима; саслушао је свој, али није рекао ништа, а она није питала. Занимљиво је како нас неко „види“, ма био прави пријатељ. Тешко је већ познати себе самог, свој идентитет. Она мисли да је већ као девојчица била одређена својом расом (келтском) до те мере да је морала да се противи добивеном васпитању, религији. Сада у старости то јасно схвата. Мило јој што читамо исте чланке у *Фитаро лиџерер*. Она се, – уморна од актуелних књига, које толико хвале – враћа Шатобријану своје младости, кога је много волела. Хоће да

прочита целе *Успомене с оне сџране ꙗроба*. (Тога Бретонца све више осећа као свога.)

Од Милоша Стевовића карта од (28. II) – Жали што има толико вести, а он живи као пустињак у Прибоју. Био је тежак болесник целог децембра: бронхије. Средином марта иде у Прчањ, где се добро осећао раније: добио 30 дана лечења.

Срега, 1. март 1972.

1. марта 1972. умро је мој друг из основне школе до шестог разреда гимназије у Пироту Милутин Цанић, годину дана старији, јер је био изгубио [годину] због болести. Да ли је увек био желудац, или нешто друго? Старији брат Драгутин умро је од туберкулозе, али отац и мати су дуго живели. Он је имао доста низак тоналитет живота, али је занемоћао тек после операције, при којој му је било исечено више од половине желудца. Пропале су због нечег биле и гласне жице, па је тешко и са мало гласа говорио. Рано је изгубио веру у комунисте и чак постао религиозан и српски националист. Кад су га вратили из болнице, посетио сам га. Није изгледало да му је крај тако близу. Видео сам га и мртвог, спремљеног већ код куће за кремирање, само на доњем рубљу. Био је достојанствен, миран и мудар, као целог века, – сада још у већој мери. Три кћери и син ветеринар. Љиља је најстарија, професор енглеског у основној школи код Саборне цркве, велики пионир у новим педагошким методима. Две близнакиње, најмлађе су правници, [Белка] и Црнка (Цуна) и доктор права Бата [Јован] ради у лабораторији у Нишу. Супруга Драга – Драгица из земунске трговачке породице, вредна и штедљива као он. Обогатили су се у Пироту, али су обоје били жртве тога богатства и те велике породице. Деца су их поштовала. Пошто сам говором испратио Милутина Ристића-Драгачевца, тим пре морам Милутина Цанића – Пироћанца, и што ћу бити једини, док је Ристић имао још три говорника. Сахрана сутра.

У *Полиџици*, данас, Студентски културни центар се брани од напада тога листа (17. II) што је на својој трибини, у некадашњем Офицерском дому, пустио Хаџи-Тодора Димитријевића, Врањанца и језикословца, да прави свој „националистички шоу“ – као „борац за чистоту (српског) језика“. Студенти кажу да је њихова трибина отворена, и да излагања предавача нису нужно и мишљења самог Центра. Они жале што се предавач удаљавао од самог језика, али се туже да је „све уочљивија тенденција“ да се „омаловаже њихови напори да се оствари програм достојан универзитетске установе“ кад се боре са елементарним тешкоћама.

Четвртак, 2. март 1972.

Од Владимира Аршинова из Зрењанина [писмо] којим одговара на моје. Драго му је што сам се сетио Павла Аршинова, чију књигу сам добио на Видовдан у пиротској гимназији. Али каже да се ми и лично познајемо, у ранијем Петровграду, код Милана Рацкова, који је био тада председник Земљорадничке задруге. Не обећава да може дати нове адресе за слање *Ведрине*. Његове колеге, адвокати у Зрењанину и Кикинди, још старији су и заморенији од њега. Пре би моју књигу требало да читају млађи, на прагу живота, али он тај свет не познаје.

Субота, 4. март 1972.

Милован Данојлић,³⁴⁹ кога иначе знам као песника, даје данас у *Полицији* „Листић“, „Осмех беле раде“ под јаким фебруарским сунцем. Жеља јој је само да повири у свет. „Поглед: одсутан, врховно миран.“ Два сата је остао са белом радом у фебруару. То би свакога одвратило, бар за часак, од безумне жеље да свему ухватимо циљ и смисао. Блистав пољубац земље и сунца, пустоловина нежног цветића, непосредан и дрзак осмех живота, – то све нам казује да „превише плачемо, да превише питамо, да превише говоримо.“

Недеља, 5. март 1972.

Никола Ђурчић ми донео из Бачке Паланке новосадски *Пољопривредник* са зеленом главом, где се говори о састанку преко 400 домаћина земљорадника, окупљених ових дана у аматерском позоришту у Кули. Под насловом „Ситне подвале“ излаже се како су окупљени пољопривредници „нетремице посматрали једног сељака из Сивца“. (То је био наш друг Милан Ђурчић-Пећарски, мој вршњак.) „Нико се није ни померио са свога седишта нити накашљао док је овај сељак полако, бираним речима, износио оно што му је на срцу.“ Својевремено је, рекао је Ђурчић, робијао две године због 2 метра жита које није на време испоручио. Пшенице није имао, нити је на време могао купити. Данас, међутим, они који земљораднике често обмањују, краду, свеједно да ли

³⁴⁹ Милован Данојлић (1937), књижевник, слободан уметник. Његово стваралаштво се креће од надреалистичких елемената, преко књижевности за децу, до културолошких истраживања. Гл. дела: збирке стихова *Урођенички псалми*, *Недеља*, *Гласови*, *Ноћно пролеће*, *Баладе*, *Чистине*; песме за децу *Како спавају трамваји*, *Фуруница јогуница*; књиге есеја: *Лирске расправе*, *Како је Доброслав протрчао кроз Југославију*, *Зимовник*, *Змијин свлак*; роман *Мишја рупа* и др. – *Мала енциклопедија*, књ. 1, 592.

лично за себе или за своје колективе, користе свој положај за уцењивање или срачунато обмањивање, најчешће никоме не одговарају. „После ових речи сви присутни су спонтано аплаудирали говорнику“. Овако отворено и јасно исказивање – наставља се у чланку – веома је ретко на јавним скуповима о бригама и проблемима пољопривредника. Потпис: Милош Мишков.

Од Јове из Крагујевца: било је прпе око његовог пелцовања против великих богиња (*variola major*). Он је „филтер“ за пелцовање. После је имао температуру до скоро 39°, али је издржао. Две нове умотворине: „Смех кроз сузе“ (наставак) и „Највећа награда“. Док чита једну елегију сви ћуте, само се јавља глас његове унукe: „Доста, деко, доста!“ „Из ока јој суза, врцале су капи. И он је пролио тада сузе, али је у болу своме срећан био (Ово је писано у ствари 4. априла, а не марта).

Ушорак, 7. марџ 1972.

Из Грчке се јавља са „турнеје“ Смиља Новомалка, наша млада другарица. Послао сам све три књиге Пироћанки др Љубинки Ђирић-Богетић,³⁵⁰ из Института за савремену историју (или Институт за историју радничког покрета) с којом сам се упознао у Цанићевој кући пре 5 дана, кад смо се вратили са кремације. Драга је, и против воље својих паметних кћери, грдно наспремала „за покој душе“, правдајући то Цанићевом жељом. Љубинка је већ раније најавила свој долазак преко Дафне у Универзитетској библиотеци, – питајући да ли ћу хтети да је примим, пошто је кћи пок. Ђоке Ђирића, бившег посланика режимског и директора гимназије, мога „политичког противника“. Није онда дошла, али је сада села до мене и цело вече смо разговарали. После сам сазнао да је писала о улози жена у радничком покрету у Крушевцу у фељтону локалног листа. Јутрос је написала писмо – да захвали за послате књиге. Када их прочита „замолиће за један разговор“.

³⁵⁰ Љубинка Ђирић Богетић (1920–2014), доктор правних наука. Службовла је у Председништву владе ФНРЈ и Министарству спољне трговине, а затим била предавач на Вишој школи друштвенополитичких наука. Од 1968. је доцент, а онда ванредни и редовни професор Факултета политичких наука у Београду. Предавала је Историју државе и права на правним факултетима у Београду и Новом Саду, а држала је и предавања на Вишој партијској школи у Москви. Основна подручја истраживања: обичајно право балканских народа и историја грађанских и радничких политичких странака и политичких институција. Гл. радови: *Комунице у Црној Гори у XIX и почетком XX века*, *Политичка историја југословенских народа (до 1914)*, *Новија политичка историја југословенских народа до 1912.* (коаутор М. Ђорђевић), *Мејници наше револуције 1919–1980.* и др. – *Енциклопедија српске историографије*, 286.

Среда, 8. март 1972.

По Радмилиној жељи, написао сам дугачко њеном сину који је из Канаде прешао у САД. Сетио сам се његовог детињства, кад је био леп дечак обучен као принц, више у руком плетеном него у шивеном оделу, рукотворинама мајке и бабе. Радовао сам се његовим успесима у средњој техничкој школи, затим на послу, у Паризу, код фирме која га послала у Канаду, заједно са Мирјаном и малим Мартином. Сада смо чули неповољне вести. Да је продао кућу и ауто, да је Мирјана долазила са Мартином и другим сином, Дејвидом, али да није посетила свекрву, његову мајку нити јој унуче довела или бар послала. То је жалостило и Радмилу и њеног другог мужа Перу Антића, срчаног болесника. Нисмо се мешали у његов живот, па то нећемо ни сада, али их пријатељски и рођачки молимо, као најстарији чланови преостале породице, да дођу себи и да поправе односе са Радмилом, од које бољег пријатеља не могу имати. – Ко зна да ли ће нам на ово писмо уопште одговорити. Пије и пропада.

Недеља, 9. март 1972.

Од Јове [Радуловића] писмо, са две нове песме и препорука Дани да покуша лек „Русardon“. Шаље упутство. Песмом „Бреза“ – у две верзије честита Дани Дан жена.

Ушорак, 14. март 1972.

Власта Јовановић из Пожаревца донео ми на поклон песму Милисаву Павловића „Песма сељаку“ која је била штампана у синдикалном *Рагу*, бр. 18. за 1. мај 1970. Почиње овако: „Ти што си у миру неисцрпни извор, у рату ударна снага“, кога крсте: гегула, опанак, паприка („а на теби лежи њихова и фабрика“). Теби песник може само стиховима заслуге да призна.

Среда, 15. март 1972.

Од Јове [Радуловића] једно писмо од 13, друго од 14. Песма се односи на Арсенија Бабића, адвоката из Крагујевца родом из Десимировца. Догађај је истинит, сем што калуђерица није пала у несвест. Арсеније се никад није одвајао од села, остао је „сировина“, али велика наивчина. Кориговао је песму, „Чудан инструмент“ и шаље нову верзију – у III и IV строфи. – 14 – песму „Soneta simplicitog“. Нема гушења више, а на ангину пекторис и инфаркт и не мисли. Има 75 кг, висину 1,74 – тако да није много: не сме да пређе, међутим, 65 кг., али тада личи на мртваца или на сарагу.

Пеџак, 17. март 1972.

Шаљем [зету] Јови [Јовановићу] и проф. Димитрију Кулићу³⁵¹ шта сам говорио у лесковачком суду бранећи Косту Стаменковића, лесковачког радника, комунистичког првака, који са ћерком погинуо или „погинуо“ у борби. Да ли ће се овакав текст свидети Кулићу, који треба да пише о Кости. Ја сам му дао шта мислим и шта сам говорио.

Ушорак, 21. март 1972.

Од Ивоне из Шатијона (18. III) писмо. Добила моје рукописно писмо (пошто су ми одузели латиничну машину) и фотографију Добриле и Никодија у Никодијевој кући коју више није ни очекивала. Тек сада смо је нашли. Гледајући фотографију, Ивона је видела „једног побеђеног и једног непобеђеног:“ то је очигледно и невесело. „Ти си, Драгољубе, непобедив; твоје лице исказује твоју виталност и неку врсту зрачења. Ник[одије] је уморан, опхрван“. Од његових амбиција остало је само оно пропратно: „буржоаска“ кућа, апартман. Она је, боље него ико, упознала како је планула та жеља“. „Могла бих да обележим етапе по којима се развијала та мисао, императивна и на крају деструктивна: старање да се постигне „establishment“. То је играло против ње, савршено свесно. Она никад није изразила свој суд који би могао изгледати само сумњив, заинтересован. „У беспутници своје прекинуте каријере он је остао при своме циљу. Постигао је тај циљ по цену великих поремећаја и велике дисциплине! Верујем да је чир на желудцу – болест психо-патолошка – деловао је такође разарајући, чему је могла да одолева само отпорна снага ваше расе“. Волела би да прочита његов медаљон, написан од најбољег пријатеља. Шта би из тога научила? Шта би могла томе додати? Тако много ствари је могуће прецизирати само у дугачким и поверљивим разговорима. За то би требало да путује, а то је немогуће после зиме коју је издржала. Много је препатила; мило јој што смо бар ми изишли из тог ћорсокака. Њу је охрабрило и освежило наше окрепљење. „Буди храбра, Дано, јетра је врло осетљива господарица...“ – Једва чека да оде у Бретању, међу цвеће.

³⁵¹ Димитрије Кулић (1923–2004), доктор правних наука. Као ћак лесковачке гимназије укључио се у раднички покрет, био је члан СКОЈ-а и активни члан Трезвене младежи. У току окупације Краљевине Југославије учествовао је у акцијама против окупатора. После хапшења од Немаца и београдске специјалне полиције, постао је борац Бабичког партизанског одреда. Поново је ухапшен за време непријатељске мартовске офанзиве 1942. и интерниран у концентрациони логор у Смедеревској Паланци. По ослобођењу обављао је многе значајне друштвено-политичке функције у Лесковцу, Нишу и Београду.

Задовољна је што су Срби испољили велику мудрост у догађајима (у Загребу) посведочили су своју политичку зрелост. Дивила се Титу и ценила га као државника. У њиховој историји је такође било „окупљача“, али су се тешко борили против замешатеља сваке врсте. Пита ме шта мислим о Италији, државу тако стару и тако младу. Неред, инфантилан, мора да забрињава и мучи патриоте. Хоће ли избећи опасности које је вребају? „Тако стара цивилизација и толика слабост!“ Код Француза, опште право гласа је истакао Помпиду, и он се утврђује и расте. „Безусловни“ деголовци га мотре и надзиру, он им се измиче, вешто и са луцидношћу коју му је она увек желела да види. Он као да Француској даје извесну тежину, димензију која превазилази њен снаге и територијалне и људске (по броју становника). Појављује се као Европљанин – хоће ли да се оствари оно што су желели Шуман и Жан Моне? Француска је за Европу, али је најсмешније што телевизија тврди да Помпиду иде за (Де Голом) Великим! Народ се неће још једном преварити путем референдума. Она се нада да ће одговор бити *јасан*. Французи се више не заносе: ни скандалима (фискалним и.т.д.), ни атацима на личну слободу. Остају непослушни, али разумни. Она је наишла на неке старе Французе и Францускиње које јој показују како се може живети корисно и пријатно са више од 80 година. Она није могла да чита *О, Јерусалиме*, који доживљава велики успех. Завршила је Шатобријанове *Мемоаре* – толико је Бретонац да јој се чини да продира до дубине његових мисли, – казаних и прећутаних. Користи јој келтско наслеђе и детињство под истим небом, на истој земљи, поред истог мора. Од Мари Ане је дошао само један чланак о преводу једне арапске песме. Своју крепкост она савлађује духом и вером које је чине непобедивом, као да је пао у заборав њен пад на степеништу. Ивонин син, лекар, наместио се на Јелисејским пољима и виђа много људи. Троје деце, у лицеју, мењају се из месеца у месец, и све су јој ближи, јер очев утицај као преовлађује над оним другим. Њу загрева наша љубав, а она моли да примимо њену и опростимо брзину њеног пера. На крају једно питање које јој пече усне: Је ли Мака и Бошко знају, или мисле да знају? (Не каже јасно шта, али жели наше искрено мишљење.) Са стране наводи кризне године у француском јавном животу: 1958–1961. – април 1962. – октобар 1962. – април 1969. (под Де Голом) – 1971. и касније.

Од Јове [Радуловића] (20. III) толико се добро осећа да се боји неког ђавола. Магдин Никола гура у Паризу. Нова песма: „Ја и унука“, написана на кафанциским столом код „Дубровника“.

Вечерас Бора Глишић са својим новим идејама: да се ја поново окренем Р[епублици] и да се спремам за председника републике: другог спаса нема Србима?

Среда, 22. март 1972.

Око подне Добривоје, Дим. Бранковић. Пре подне, Боса и Љубиша Ивковић дошли на Данин рођендан. Поподне Добрила и Влајко – са истим циљем. Увече Слободан и Бојка, Беба и Жика, најзад Срђан – својој баки.

Четвртак, 23. март 1972.

Не знајући за [Данин] рођендан – можда и знајући од Милојевићевих, Бранка и Света Анђелић, али сигурно необавештени Жана и Нада Мајсторовић, професор економист.

Од Милоша Стевовића из Прибоја [писмо] (21. III) Каже да је прележао грип. Код њих била граја око 8. марта. Сломљен је као да су га млели воденички каменови. Захвалан што ће у прве медаљоне ући њихов Риста. Моли да се не огрешим при опису његовог сина. Остао је доследан сељачкој идеологији и да је остао жив, не би ми ударио нож у леђа као неки наши другови. Ристо до краја поштен српски интелектуалац. „Умро је на време, јер би после рата био несрећан и онако болестан, још више намучен. Милош се нада добром од Прчња.

Петак, 24. март 1972.

Дошао поново (пошто ме није нашао раније) Драгољуб Николић, Србијанац, који дуго живео у Дебељачи, а сада у Бољевцима у Срему има имање. Бори се и даље са властима и са рђавим људима.

Субота, 25. март 1972.

Земљак из Велике Лукање Ратко, син деловође Петра Цветковића, званог „пијаница“, који ме раније пригонио, а сада свуда хвали. Ратко дошао по *Ведрину* I и II. Живи у Срему, где му је добро.

Велизар Видановић, наш друг из Пирота. Ухапшен и осуђен кад и ја био у Нишком затвору, а раније га трпели у одељењу за унутрашње послове округа код Ђоке Павловића, који недавно рекао Данки: „опет морамо заједно да радимо“. Велизар сада у Трепчи код Косовске Митровице. Одвојио се од жене Данице, а кћи Драгица (15 година) га и даље воли и виђа. Он много чини за њу. Прича о великим богињама на Косову: жртава много више него што се објављује. Има и ваљаних Шиптара. Знају да је у Албанији рђаво, много горе него овде, али искоришћују наше слабости и глупости – као и Македонци: „Узми, кад будале дају!“ Председник суда Димитрије Ђирлић осудио га на три, па још на две године затвора.

Прерађујући Медаљоне, пишем о Влади Павловићу, (чија смрт није далеко) после браће Вујовића и Л[уке] Смодлаке.

Недеља, 26. март 1972.

Телефоном јавља Драган Јовановић (Жикичин млађи брат, Верин муж) да се и Десанкина лева нога сада окреће на зло. Боје се тромбозе.

Четвртак, 30. март 1972.

Умро Влада Павловић, стари друг из Свилајнца, затим Пожаревца и Париза, – трезвењак и велики хуманист. Био саветник министра социјалне политике, један од 1300 каплара. Умро у 79 години, после дугог боловања. Кремација само пред породицом, јер је била у јеку зараза великих богиња. Картом сам питао Милеву како му је, пошто [сам] од Добр[ивоја] Дим. Бранковића чуо да је у болници. Тад својкиња др Љубица-Буба омогућила да га дуго-дуго држе у Градској. Нисам знао да је имао и сестру Љубицу и брата Бранимира. Љубишин син, унук Бућа или Буца, стварно се зове Слободан: стално у кући код њих, пошто се Буба развела и преудала за инж. Радована.

Петак, 31. март 1972.

Карта-писмо од Алисе из Компјења (од 25. III). Жали се да одавно нема вести. Каква нам је била зима? Чита све што нађе о Југославији у новинама. О ускршњем распусту њена кћи и двоје од њене деце иду оцу у Оверњу у пољску кућу. Старији иду да се скијају. Она се не боји самоће: добро је да се човек с времена на време суочи са самим собом. Крупан пољубац Стели. Дани и мени слику етрурску из Тарквиније – детаљ са гробнице Франческе Ђустинијана.

Ђурици Лебовићу, Сарајевска 16, обе књиге шаљем.

Од Јове [Радуловића] писмо и још 2 песме настале у два узастопна дана: „Дед, о другом чему“ и „Текла река Лепеница“. Није знао да се знамо и дружимо са Бором Глишићем, његовим Крагујевчанином. Писао му да је код мене затекао на столу и његову песму „Ја и унука“. Много воли то слатко дете. Магди су потекле сузе кад јој читао песму о Лепеници. Он је, као пролетерско дете, поред те реке одрастао, – „на њој“, каже Јова. Али она умире, а и он осећа да се гаси.

Субота, 1. април 1972.

Од Јове Алексе Жујовића дошло једно право првоаприлско писмо. Уверава ме да и гђа Нада и он нису боловали од грипа до пре неколико дана, раније прочитао другу *Вегрину*. Стигао је до стр. 177 и закључио да „до сада бољу књигу није прочитао“. Стил савршен, јасно писано, па ипак није за широки круг необразованих људи. Није очекивао, али „све кипти од огромног знања“. Познаје и лично многе наше научнике и најистакнутије интелектуалце, али ...“ Набраја: Брана [Петронијевић], Богдан [Поповић], [Михаило Петровић] Алас, [Иван] Ђаја,³⁵² [Јован] Цвијић, [Милутин] Миланковић, Николај [Велимировић], др М[ихаило] Константиновић, др Душан Поповић, др Ј[ован] Радонић³⁵³ и др. „Стручњаци велике категорије, али немају неке ствари“: нису се активно бавили политиком и били у два-три маха на „факултету“ где се може много да научи. У ово га је уверавао и проф. Ј[ован] Радонић који је жалио што се политиком није бавио док је био млађи. Ја му „импонујем и због борбености“, што „нисам каријерист“, имао сам „своју идеју“. Да сам ушао у радикалну странку, итд... Хоће да има ову књигу као *bréviaire*. Чита је без предаха, као што читао Додеа,³⁵⁴ Тургенева,³⁵⁵ и делом Толстоја (Ана

³⁵² Иван Ђаја (1884–1957), биолог и физиолог, професор Универзитета у Београду, члан САНУ, дописни члан ЈАЗУ. Оснивач је прве катедре за физиологију у Југославији 1910. Експерименталним прилозима и теоријским поставкама у области енергетике животиња познат је, признат и цитиран у свету, а нарочито су му значајни радови из области физиологије дубоко охлађеног организма. Написао је и први уџбеник физиологије на српскохрватском језику. Гл. дела: *Основна биолошка енергија и енергетика кваса, Експериментално тражење емпиристичке основе у живих бића, Од живота до цивилизације* и др. – *Мала енциклопедија*, књ. 1, 697.

³⁵³ Јован Радонић (1873–1956), историчар, професор Универзитета у Београду, члан САНУ, дописни члан ЈАЗУ. Гл. дела: *Историја Срба у Угарској, Западна Европа и Балкан, Гроф Ђорђе Бранковић и његово време, Римска курија и јужнословенске земље, Дубровачка акта и повеље*; допунио је Историју Срба Константина Јиречека. – *Мала енциклопедија*, књ. 3, 142.

³⁵⁴ Алфонс Доде (Alphonse Daudet, 1840–1897), француски књижевник. Мада је припадао натуралистима, у делима је испољавао осећајност и хумор; писао је романе, драме и новеле. Гл. дела: *Писма из мог млина, Набоб, Сафо, Тартарен Тарасконац, Нума Руместан, Краљеви у изгнанству* и др. – *Мала енциклопедија*, књ. 1, 655.

³⁵⁵ Иван Тургенев (Иван Сергејевич Тургенев, 1818–1883), руски књижевник. У делима је наглашавао обдареност и природну бистрину руског сељака; касније се заинтересовао за типове интелектуалаца и њихове дилеме, судбине и однос према друштвеној стварности свог доба. Гл. дела: романи *Племићко гнездо, Рудин, Дим, Новина, Очеви и деца, Уочи нових дана*; записи *Ловчеви записи*; приповетке *Асја, Пролећне воде*; песме у прози *Врабац, Сиромах, Пир код Врховног бића*; драма *Месец дана на селу* и др.

Карењина). Не зна у коју категорију да стави *Вегрину*. Даће да се укоричи, даваће је познаницима, нарочито млађим људима. Сматра да је „безобразлук“ што се дневна штампа ни једном речи није осврнула на ову књигу, а толике безвредне ствари се приказују. Помишља да је однесе Драгану Јеремићу уреднику *Књижевних новина*, али то неће учинити без мога одобрења. Сам му је дао своја сећања на Богдана Поповића и штампао је. Пита ме да ли помишљам на аутобиографију. Не свиђа ми се што се поново интересује за Стеву Ковачевића, виноградаря из Јаска, чију препеченицу је пио кад је Стева донео за наше госте. Није ми се свиђало и нешто раније: питао нас да ли бисмо му допустили да зида поткровље на нашој кући, и то доста давно, кад смо се једва познавали. Сада облеће око мене и заузима се да Ведрини нађе купце: да ли опет не смера да ме за нешто своје искористи. Он се није слагао са сестром Булком, али је ли он Алексин син, питам се, јер је обдарен практичним духом.

Недеља, 2. април 1972.

У Београду, посетио нас опет проф. Алекс Драгнић, са Вандербилт универзитета, који долази сваке године, пошто пише студију о Николи Пашићу. Опет ми донео овај чланак у *East Europe* (in international magazine) за октобар 1971: „Је ли озбиљна (и колико) југословенска криза? Уредништво бележи да је Алекс Драгнић објавио књигу *Титова обећана земља*. А да је ово писао по повратку из Југославије. Основно расположење: несигурност. Помешали су се политички, снага и национални проблем. Титових 79 година допуњују затегнутост, јер он све држи на окупу. Затим страх да се не примени на Југославију Брежњевљева доктрина о ограниченем суверенитету социјалистичке државе. Осећање несигурности није ново, увек га је било у новој Југославији. Стално су вршене неке промене; сада су на дневном реду амандмани на Устав, – иде се ка конфедерацији – 6 република и 2 аутономне покрајине. Тито хоће да КП и даље буде ујединитељ. А њему (Драгнићу) Ђилас је недавно рекао да „у ствари већ имамо шест ком[унистичких] партија“. Амандмане захтевали ујесен 1970. углавном Хрвати, да би добили максимум аутономије за Титова живота; одувек полажу много на писане документе. Срби не заборављају да су они највише жртава дали током рата и прве деценије Титове владавине најмање добили. Боје се да ће амандмани разлабавити заједницу. Највише протеста са београдског Правног факултета и од листа *Студенци*. Сем српског страха, истиче се да амандмани иду у обрнутом

правцу од опште тежње за интеграцијом у Европи и у свету. Проф Стеван Врачар³⁵⁶ – знак су дубоке социјалистичке кризе, пре свега да национално питање није решено (а тврди се 25 година да јесте). Проф Михаило Ђурић „Ј[угославија] је једва нешто више него геогр[афски] појам“. Др Радослав Стојановић:³⁵⁷ „После амандмана Ј[угославија] није ни федерација ни конфедерација, а нико не зна какво име да јој се да.“ Коста Чавошки:³⁵⁸ „Откад је уведено веће појединих република – сећамо се какву улогу је веће одиграло у историји. Американци су због тога водили грађански рат. Опет Ђурић: где су границе српског народа? 40% Срба живи ван републике Србије. Централизам су форсирали други, баш зато да Срби не би поставили питање геноцида над њима. Они највише полагају на заједницу – обично на своју штету. Др Ђорђевић: „Нико нема право да пренебрегава интересе Србије. Она је постојала пре заједнице, постојаће и после ње.“ И пленум на Брионима, каже Чавошки, потврђује да се народу не да могућност да сазна целу истину. – Забрањује се *Сшугенш*, *Јеж*, један професор права је рекао Драгнићу, члан партије, да Тито не сме да иде на референдум, јер би били амандмани одбачени, чак од чланова Партије.

³⁵⁶ Стеван Врачар (1926–2007), професор Правног факултета у Београду. Предавао је, осим Увода у право, Филозофију права, Теорију државе и права и Методологију права. Чланком „Партијски монополизам и политичка моћ друштвених група“, објављеним у часопису Гледишта (број 8–9/1967), постао је „обележен“ од режима, а након учешћа у студентским немирима 1968. и прилога расправи о уставним аманданима 1971, удаљен је из наставе и 1972. премештен у Институт за правне и друштвене науке на Правном факултету у Београду. – Будимир Кошутић, *Стеван Косте Врачар 1926–2007*, говор поводом смрти професора Врачара.

³⁵⁷ Радослав Стојановић (1931–2011), професор Међународног јавног права и Међународних односа на Правном факултету у Београду; један од оснивача Демократске странке 1989, прве опозиционе странке у тадашњој Србији; амбасадор Србије у Холандији, правни саветник у Министарству спољних послова; успешно је заступао Србију у спору поводом тужбе за геноцид, коју је поднела Босна и Херцеговина Међународном суду правде у Хагу, о чему је приредио и двотомну књигу докумената. Гл. дела: *Међународни односи*, *Југословенски федерализам*, *Сила и моћ у међународним односима*.

³⁵⁸ Коста Чавошки (1941), професор Правног факултета, академик САНУ и члан Сената Републике Српске. Осуђен на пет месеци затвора, условно на две године, због критике уставних амандмана из 1971. и подршке професору Правног Факултета Михаилу Ђурићу, а 31. децембра 1975. једногласном одлуком Наставно-научног већа избачен на улицу због тзв. морално-политичке неподобности; на факултет је враћен 1. јануара 1991; један је од оснивача Демократске странке 1989; оснивач је и Српске либералне странке. Гл. радови: *Филозофија отвореног друштва*, *Могућност слободе у демократији*, *О непријатељу*, *Револуционарни макијавелизам*, *Право као умеће слободе*. *Оглед о владавини права*, *Српско питање*, *Моћ и превласт*.

Тито верује да су корисни, а други су му рекли да је игра опасна, наметање. Нико не верује да ће ове промене преживети Тита.

Економски, Југославија је напредовала уз помоћ САД и других. Има се утисак обиља у радњама. Динар се стално девалвира. Људи и земља живе на кредит, а њима многе земље дугују. Бирокартски апарат у предузећима је превелик. Привредна реформа 1965. није дала резултате. Првих 10 година инвестирало се највише у две републике (Словенија и Хрватска). Мало су добиле Макеоднија, БиХ и Црна Гора, Србија скоро ништа. Српски комунисти су ћутали у влади. Сада се износе цифре: шта је Србија дала, али то није помогло.

Драгнић: хрватски и словеначки ставови су кратковиди. За њих су Србија и друге покрајине одлични пијаца, а дају им сировине, метале и храну. Срби морају због тога да се слабо развијају, а имају највећи потенцијал. Хрвати и Словенци журе да добију што више док не буде доцкан. Сада са приморја зову Србе да им дођу, јер су најбољи потрошачи. Невоља долази и од Албанаца Косова. Комунисти тамо повлашћују Албанце, тако да Срби одлазе и бива их све мање. Чим говоре о Хрватима, Србе оптужују да су шовинисти, али у критичним данима у Загребу, бар на Универзитету, сви Срби су били стојички мирни. Чак *Јеж* није хтео да 10-ту страну обележава са Х, јер је то на ћирилици оно што је Н у латиници, па је писао 9а, пре 11. Срби су претрпели, углавном ћутећи, стављање Мештровићеве грађевине и скулптуре место оне коју је сам Вељко саградио за своју гробницу. Србима једино тешко пада што иностранство погрешно схвата догађаје и боје се да Руси не искористе прилику да уђу и „направе ред“ као у Чехословачкој. Срећом тога се боје и сами Хрвати, и то не само најразумнији међу њима. Драгнићев закључак је оптимистички.

Понедељак, 3. април 1972.

Одговорио сам честитком на вест да су гђа и г. Франсоа Летев добили и треће дете, сина Ксавијеа 1. марта, поред Клер и кћери Бенедикте.

Субота, 8. април 1972.

Од Јове А. Жујовића (6. IV) ново писмо. Прочитао је и последњу 289 страну *Ведрине II*. Кад сам стигао да научим све оно о чему говорим? – пита се он. Зна огромно много наших људи, али не види ниједног који би могао да да овако не добру, него одличну књигу!“ Тако се пре чудило Скерлићу, који је живео много краће. Жујовић сада гура испред себе своју супругу Наду, да бисмо и њу упознали. Зашто да не? Она изгледа озбиљна и солидна, и доста напаћена. Ја је знам само из виђења на улици, кратка.

Данас, на мој рођендан, сетила ме се и пријатељица Бранка Крчединац из Панчева. Добили смо и поздрав из Врњачке бање од Љубише Туцаковића. – Од Веље Јеленковића за 8. IV велико и богато писмо. Изазива ме да *saga* будем добар пророк као у ранијим приликама. „Увек сте били у праву“. Одмах после рата, кад су сви очекивали обрачун између капитализма и комунизма, „ви сте рекли да неће бити рата“; предвидели сте да ће се комунисти одрећи Стаљина, кад су се на њега сви позивали; после робије – предвидели сте сукоб између Русије и Кине. Сада не верује да ћу и ја моћи да одгонетнем збивања код нас. Реформа није успела. Бор се жали да трпи велике губитке; директор „Горења“ подноси оставку; Вискоза је данима на ступцима штампе; сада се тражи да се радничкој класи да власт, као да је није узела већ 1945. Ко је њој узео власт? Ко треба да јој је врати? Тражи се аутоматизација и компјутери, а признајемо да највише девиза добијамо од туризма (од Немаца) и од радника (код нас незапослених) са рада у Немачкој. За Мијалка Тодоровића (у Трстенику рекао) не постоји сељачко питање – 50% становништва је ван закона. Број неписмених се не смањује, него се повећава. „Мислим да на све ово и ви не можете да одговорите“. Самоуправљање је само завадило раднике међу собом. Пре се подизале политичке фабрике, а сада фабрике без сировина и без потрошача. Нове уљаре у Врбасу, у Тополи, у Сомбору са најсавршенијим машинама и аутоматизовани. До руководиоца не може да се дође, без заказане аудијенције. Чудна честитка!

Написао сам (7. IV) др Гојку Грђићу поводом посвете његове књиге *Две деценије развоја привреде СР Србије*. Тек он је бројевима *показао* оно што смо недовољно знали или само осећали о неправдама које су чињене Србији. Кад би хтели да читају ћирилицу, видели би истину и они који тврде да је Србија експлоатисала Хрватску и Словенију. Пошаљите им своју књигу, и само ставите: Чекам одговор!“ Честитао сам му на прибраности и миру с којима је износио чињенице. Они пре закључка на крају првог дела су изврсни а други закључак где се радује напретку, ма где се испојио у Југославији, али је најлепши трећи да је Србија поднела главни терет тешке индустрије и енергетике у другим крајевима. „Родитељ чини за децу више него за себе – то је Грђић схватио, а ја сам тиме све рекао. И ја сам нашао да се ствари мењају у последње време, јер је Србија најзад добила једно паметно и мудро руководство. И храбро. Сама земља је богата рудама и храном, има људе у народу какви се надалеко не могу наћи. На крају поздрављам брата Риста, а њему и породици желим срећу и даље успехе у раду.

Недеља, 9. април 1972.

Навршили су се 40 дана од смрти Милутина Цанића. Породица је дала новинама изразе захвалности др Мирјани Протић, лекару и особљу у болници „Драгиша Мишовић“. Захвалили су и мени на опроштајном говору. (Одмах после смрти, Сретан Живковић, правник, њихов зет, пошто је ожењен Десом, ћерком пок. Драгутина Цанића, дао је *Полиџици* белешку о Милутиновој комунистичкој активности на универзитету у Београду после Првог рата и на учествовање у оснивању СКОЈ-а у Загребу у име комуниста-студената у Београду).

Ушорак, 11. април 1972.

Од Јове из Крагујевца писмо и најновија песма „Сфинга“ – „човек може да буде ударник и после 70-те. Ти си ми дао пример.“ Он ће да ствара, а на смрт нека мисли онај који „вади душу“ – „сваки ради свој посао“.

Доноси и Хаџи-Тодоров *Правойисни билџен* за април. Опет напада „Огласног погребника „Политику“ – „највећег кварцоца нашег језика“ – писањем и лукративним огласима о алкохолу и дувану трује омладину, трује народ. Трује и науку“. Сада је „упропастила језик новог председника Српске Академије Павла Савића³⁵⁹ (11. марта) – Пре 216 година (1756) могло се уживати у разговору угодном народа славинског“, а сада две Академије српска и хрватска кваре наш језик. Хаџи-Тодор се и даље окомљава на А[лександра] Белића, али му је главна мета *Полиџика* на коју нико није смео да удари. Оптужује за „грубост и нечовечност“ поводом борбе бикова и борбе петлова. Њено је начело, вели, „загади па пљачкај“. *Полиџика* је против забране рекламисања цигарета: Она „пали очеву кућу“ како народ каже за младиће који пуше.“ – Хвали гђу Зору Петра Чичковића, коме ће се комеморација одржати 23. IV, што је при преносу мужевљевог тела отворила сандук да га види још једном, пола године после смрти. Назвао је новим (женским) Орфејем.

³⁵⁹ Павле Савић (1909–1994), нуклеарни физичар, професор Универзитета у Београду; члан САНУ, председник САНУ, члан АНУБиХ, МАНУ, ВАНУ и АНУК, дописни члан ЈАЗУ и спољни дописни члан САЗУ. Један је од проналазача процеса нуклеарне фисије. Научно радио у области физичке хемије и атомске физике; организовао је Институт за нуклеарне науке у Винчи. – *Мала енциклопедија*, књ. 3, 287.

Субота, 15. април 1972.

Никола Ђурчић (син Миланов) из Бачке Паланке донео Дани миље које израдила његова Драгица. – Ја сам добио 3 броја новосадског *Пољопривредника*.

Од Јове [Радуловића] нова песма: „Моме стиху“. Жели му снагу наших гора, река, бујица, родних поља и творница; искреност детета, чврстину гранита, дух народних гласова; да поживи док наш народ траје и вечно напаја нове нараштаје.

Понедељак, 17. април 1972.

(Проф. Драгнић) шаље ми кратку белешку: „Доста људи мисли да Руси желе распадање Југославије, међу њима и Ђилас и проф. Михајло Марковић. Мислим да би вас ово интересовало.“ Одиста ме интересује, јер ја уверавам људе да Русија зна врло добро да Америка неће Русима препустити овај терен због Трста, Италије, Француске итд. – бар за догледно време. Зато она неће долазити у сукоб са Американцима због Балкана. Има и невоља са Кином. Може се задовољити коришћењем Ђердапа за прелаз великих бродова до Београда, затим пругом Бар–Београд. Зашто би желела распадање Југославије и освајање Србије и Црне Горе, а да се Американци дефинитивно утврде у Трсту и у Северном Јадрану? Не видим.

Уторак, 18. април 1972.

Браца и његова Бранка дошли у Београд, због њеног прегледа у болници „Драгиша Мишовић“. Није успела да задржи прву трудноћу: спонтани побачај.

Пишем Вељи, да захвалим на рођенданском писму и да му опширно изложим како гледам на економску ситуацију и умирим га у погледу Србије.

Од Јове (16. IV) нова песма „Вечна спрега“ (ума и срца). Написао је услед несанице, али у 5,30 добио напад бронхијалне астме, која изазвала и срчану. Без њега је сахрањен његов најбољи друг – веома паметан и честит човек, – такав да је био срески начелник (за време рата?), а нова власт га уопште није узнемирила (као Милутин Ристић!)

Субота, 22. април 1972.

Из Новог Сада, писмо од адвоката Лазара Хаџића који учио права за моје време, има кћер велику математичарку. *Дневник* писао о њој: најмлађи доктор математичких наука, вероватно у читавој Југославији. Био са Војом Царићем – сем тешког бронхитиса који лечио у Каменици, има јако увећану простату и оболелу мокраћну бешику, и не сме да се оперише због ослабелог срца. – Лазара одушевила и *Ведрина II* особито глава о религији и науци: „задивљен тако великим познавањем тих проблема“. До сада ни у једној књизи није нашао толико интересантних и корисних података као у *Ведрини I* и *Ведрини II*. Налази да су „преко сваке мере јефтине; требало је свака да стаје бар 40 динара нових“. Оне „информишу, надахњују и дају наду на лепшу будућност човечанства.“

Надежда Јовановић³⁶⁰ – Рускиња од оца Србина и мајке Румунке – прегледала још једном моје *Политичке успомене* у Архиву Југославије. Хтела би да види оригинале још неких писама – од Дане, о Мирку [Томићу] и П[етру] Стамболићу, од Вељка Ковачевића о Бартошу, летак „земљорадници воде“; Милетићева од 14. 9. 1934; Марка Савићевића Милетићу, Извештај др Андрије Карчића³⁶¹ Мачеку са збора у Лесковцу; Мирково мени од 21. II. 1935, из Сарајева; Пето писмо пријатељима моје Дане; Мирково мени са Аде Циганлије; затим из Суботице, опет са Аде, из Велике Кикинде. Хоће да дође.

Среда, 26. април 1972.

Од Јове [Радуловића] „Памтим“ и „?!“ од 20. IV. „Памтим да време новац није било“ и све тако од утицаја: „боље да све заборавим и да поређење никакво не правим“. „?!“ је протест против Македонаца који

³⁶⁰ Надежда Јовановић (1931–2015), историчар. Историјско-филолошки факултет, Група за историју Карело-финског државног универзитета у Петрозаводску завршила је 1954. На Универзитету у Петрозаводску, Војноисторијском државном архиву у Москви и Институту славистике АН СССР у Москви радила је до априла 1964, а од тада, па до пензионисања, у Институту за историју радничког покрета Србије, односно Институту за новију историју Србије. Докторску дисертацију: *Политички развој Краљевине СХС 1924–1928*. године одбранила је на Филозофском факултету у Приштини 1969. године. Гл. дела: *Мирко Томић, Политички сукоби у Југославији 1925–1928, Изабрани списи Благоја Паровића, Борба КПЈ у Србији за стварање Народног фронта 1935–1939, Земљорадничка левица у Србији 1927–1939, Живот за слободу без страха. Студија о животу и делу др Драгољуба Јовановића* и др. – *Енциклопедија српске историографије*, 415.

³⁶¹ Андрија Карчић (1888–1972), адвокат у Руми. Мачек га је слао као делегата на зборове Удружене опозиције у Србији. Није се упрљао сарадњом са усташама. – Д. Јовановић, *Политичке успомене*, књ. 12, 132.

улазак Србије сматрају поробљењем: „Неки Ксенте [Богоев] рече (о грдне ли беде).

Полишика од 23. IV тврди да је песма „Буди се исток и запад“ први пут певана маја 1936. на опозиционом збору у Јагодини који „заказао тадашњи шеф Народне сељачке странке Драгољуб Јовановић, али су га београдски комунисти претворили у велику манифестацију комуниста.“ Дошло из Београда око 120 студената, а ускоро стигли и радници из Крагујевца. „Живела Шпанска република!“ Говорио и Мирко Томић. „Певана први пут песма коју испевао Чедомир Миндеровић“ (на слици у „Да ли знате“). Певано после у НО Борби.

Пешиак, 28. април 1972.

Од Јове из Лесковца (од 27) Имају госте (Невенкине) из Хрватске. Пелцовали су се сви. Шаље сепарат „Лесковац у рату 1915–18.“ Очекују „Медаљоне“.

Данас Добрила даје на гробљу пола године Драгомиру Стошићу, парцела 20.

Субоша, 29. април 1972.

Перса Поповић (адвоката Аце) из Крушевца. Прву књигу платио син Лале, другу да не шаљем.

Недеља, 30. април 1972.

Од Алисе из Компјења. Ако нису богиње, онда нас погодиле друге здравствене незгоде. У новинама се више не говори о великим богињама, значи да су ликвидиране. Занимало је све што сам објаснио о хрватском питању. „За Србе је тешко да живе из дана у дан са једним рђавим суседом, с којим не могу да се споразумеју. Судаћи по карти, одиста су Београд и Загреб суседи“. Шта хоће да каже логичар-Францускиња? Можда су судбином одређени да буду два центра?

Понедељак, 1. мај 1972.

Из Нишке бање се јављају Габи и Јован Петровић, наш пријатељ и портретист.

Четвртак, 4. мај 1972.

Од Јове Радуловића песма од 29. IV – „Поцепана душа“ – Сањао како га неко поделио – у њему се двојица крваво гложе – и јесу и нису он. Први је сушто добро, други – сушта наказа. Буђење је „антипode, тобож, у једно слио“, али је од тада „вазда двојне душе био“, а ову тајну до сад ником није рек’о.

Петак, 5. мај 1972.

Од [Драгутина Димитријевића] Гунета из Врњачке бање. Зна да сам прочитао његову књигу о *Србији (јача од смрти)*, и да ми се свидела, особито оно његово директно учешће у обавештавању Врховног штаба да Бугари спремају напад: био прислушкивач на сектору XI пешадијског пука – то је условило наш напад од 15. II – IX 1918. – пробој фронта, код Шумадинске дивизије на источном и западном Ветернику, а не код Југословенске дивизије на Добром пољу. Шумадинци су 26 месеци били на положају, а сам војвода Степа Степановић, командант II српске армије признаје да су они извршили пробој. Гуне – Драгутин Димитријевић пита зашто више не долазим у Врњачку Бању (где ме је раније стално виђао) од 1965. године.

Субота, 6. мај 1972.

Писмо од школског друга из II гимназије Милутина Пламенца „из Улциња“ (4. V) који добио моје две књиге – „две драгоцјене књиге, увијек свјеже плодове твога неисцрпног духа“. Шест деценија је прохујало од нашег расанка 1914. „У нашој генерацији (пише М[илутин] П[ламенац]) посебно се издвајао твој интелектуалан лик, а својим бриљантним знањем блистао си кроз све предмете, а нас, школске другове, остављао у сјенци и дивљењу. Сећа се да сам му једног дана, идући кући, говорио о социјализму: „управо прва лекција у животу из те области“. „И наводио нека имена која су ми до тада била недоступна“. Пратио је касније „сваку твоју појаву у политичком и научном домену са одушевљењем и болом, јер... дуго си и незаслужено страдао и у очима часних и објективних људи био високо изнад својих противника знањем и моралом.“ Зато је пријатељима увек говорио „по коју истиниту ријеч о мом другу Драгољубу, којим се поносим, јер ми је био друг, чије име, знање, научна и морална преимућства увијек високо цијеним.“

Јуче [сам] послао Гунету обе књиге, данас Димитрију Коњовићу, брату музичара, само *Ведрину II*. Др Нади Јовановић обадве.

По жељи Жике Милојевића био сам код старог Милана Ђурића због споменице Средње пољопривредне школе у Ваљевоу, чији управник дуго био његов школски друг из Беча Алекса Јовановић. Један је био из Јагодине, други из Крагујевца, а Милан је нашао Алексу већ у Пољопривредној високој школи, са завршеном првом годином. По завршеној бечкој школи, Ђурић је био најпре суплент, затим професор Средње пољопривредне школе у Букову, затим пољопривредни инспектор за Јужну Србију, најзад начелник одељења за биљну производњу у Министарству пољопривреде, све до пензионисања. Алекса је рано добио Ваљево и тамо као управник врло много урадио. Ђурић је једном повео тамо свога министра др Ота Франгеша, и дивили су се уређењу. Ђурић ми је испричао ту посету, особито штале које су биле као санаторијум. Алекса је сам био грудоболан и учинио је све да његове краве то не буду. Школа сада слави 50-годишњицу. Дао сам Жики свој мали текст, а он ће га употребити за Зборник са малом сликом старог Алексиног друга.

Понедељак, 8. мај 1972.

Писмом, дужим, одговорио сам Милутину Пламенцу у Улцињу. Његово писмо било је калиграфско, моје на слабој ћириличној машини. Послао сам му и нашу матурантску фотографију са разредним старешином Владом Радојевићем историчарем. Јавио му да се преживели из нашег Првог одељења повремено састају у Дому ловца на другарске вечери, али нас је мало остало. Дајем му редом имена и судбину наших другова са фотографије, први ред, други ред, горњи ред. Да будемо у вези!

Среда, 10. мај 1972.

Умрла је Десанка Милутиновић – Феодорова. Одмах сам отишао у Лоле Рибара 4 и нашао је на одру, мирну, спокојну, лепу. Вера је била исцрпљена Десанчиним дугим боловањем, после срчаног удара у Трпњу, на Пељешцу. Проф. Вељко Кораћ, директор музеја „Никола Тесла“ допустио јој да буде непрестано крај мајке више од 2 месеца. Ноћи су биле најтеже. Вера је пропала. Изгледала је гора него Десанка мртва. Погреб ће бити 12. V. Говорићу, као и М[илутину] Ристићу и М[илутину] Цанићу, ко би други? А било би жалосно да Београд не чује ко је била та велика морална снага.

10. маја је стигла и Јовина „Ђурђевданска песма“ – „Дајмо петолетки десет за човека!“ Бори Глишићу је написао, уз песму, да је то „предлог за решење свих питања у Југославији“, јер смо потпуно заборавили Човека. „Сад беремо плодове нашег заборавља. Чему закони кад нема морала?!“

„Морал је бесмртан. Савест га је дала и људска, па је будан и кад закон спава“. У част Десанке Милутиновић?

Велимиру Поповићу, великом соколцу и трезвењаку брату Вељи, познанику из пиротских ђачких дана, шаљем све три књиге, на Тераску 20/IV. Нашли смо се на „даћи“ Влади Павловићу, као кад је Влада славио 70 година живота.

Пеџак, 12. мај 1972.

Таман смо сахранили Десанку, на Централном гробљу, тако далеком за Верина ходочашћа, кад стиже извештај синова да је умро још један пиротски друг Атанасије-Таса Маринковић, виши порески инспектор у пензији. Остаје супруга Јелена-Белка и синови Србислав и Драгомир са супругама и децом. Остају и сестра Добрила, Данче и Христина, брат Александар (док је Коста умро). Срба је апотекар у Жаркову, Драган економист. Сахрана у недељу 13. V. на Топчидерском гробљу, – најближем Србином Жаркову.

О Десанки сам говорио (једини) по плану који сам себи направио: супруга (Рус муж), мајка, бака. Сложена и богата природа, активна на разним пољима (политичком, васпитно-школском, здравственом) (болничарка у ратовима). Имала и једну велику љубав: била I социјалист, затим комунист, учитељица, болничарка II велики пријатељ – верна пријатељима, обожавала Русију и Русе. У СССР није отишла из страха да се не разочара у својим илузијама. Муж је морао бити Рус, макар „бели“; кћи Вера (као код Чернишевског) унук – Славик. Жалим једино што нисам поменуо велику млађу пријатељицу гђу Душана Виторовића, која је била поносна што предаје заједно са Десанком у Нишу. Остале пријатељице до смрти. Кћи Душанова Кринка (комунисткиња ван Партије) најбоља Верина пријатељица, уз њу свих последњих дана Десанкиног живота и дуго, дуго после њене смрти.

Уџорак, 16. мај 1972.

Јова [Радуловић] се буну и боји што му не пишем. Шаље нову песму: „Моме стиху“, кориговану.

Четвртак, 18. мај 1972.

Писмо (друго) од Милутина Пламенца, пошто је примио и другу *Ведрину* и фотографију матураната са списком. Дао је да се прекопира. Захваљује. „Једна генерација која је бриљантно избила на површину и развила свестрану активност“. Чуди се да га сматрам дипломатом, кад је

целог века био професор француског језика, у гимназијама: Улцињ, Цетиње, Никшић. Стручни предмет му је историја уметности, и бавио се сликарством. Пензионисан је 1964 као директор Његошевог музеја на Цетињу. Јако је оптерећен последицама двеју саобраћајних удеса, што му отежава, скоро онемогућује сваки рад. Жели да му пишем о свом животу.

Субота, 20. мај 1972.

Умро у Београду учитељ Војислав А. Тошић звани Сава Корошец, из Нишора. Био раније наш присталица, 1945. се окренуо, али јавно никад није напао. Умро у 64-ој години. Оставио супругу Босиљку, кћер Слободанку, сина Александра. Њему често одлазио Јеленко Алексић из Велике Лукање, после из Старчева.

Недеља, 21. мај 1972.

Писмо од Ивана Грбића, брата Загорке Стојиљковић и Боре Грбића, агронома. Љути се на брата што је за њега ангажовао *Ведрину II*, као да је његов тотор. Дуго нисам веровао да тај човек одиста постоји, сем у причи сестре Горе. Вратио се из Русије. Пише да нема исувише књига и да изабране шаље у село, а друге баца. Интересују га само техничке и претежно медицинске. Бира сам, јер није неурачунљив, да други бирају за њега.

Среда, 24. мај 1972.

Од Ивоне из Карантека. „Дан је још магловит, даљине су сиве, али беле фасаде већ примају сунчеве зраке“. Она осећа како је сједињена са овом земљом, и ту налази изванмир. 29. априла је напустила Шатијон, тако уморна да се најпре завукла у кућу. Бретонци је нису оставили, деликатни су и верни, без фраза. Од јуче, пролеће више није зловолна, па је отишла у варошицу, где [су] јој сви давали вести о три генерације. Бретања је подмлађена, пуни се дивним кућама, од племенитих материјала локалних. Од малог рибарског места из почетка века развила се лепа варош. Како би се њен отац и њен брат сада радовали дивној општини, која завршава многа њихова остварења кад су били председници општине Марле. Добила је из Шатијона, мој исечак о Алжиру: штета што Француска није на време умела да направи ремек-дело гест дара и цивилизације! Она тек сада схвата те ствари. Сада земљом управља уски фанатик [Хуари] Бумедијен, узак у политици и у религији. Помпидуов референдум је испао тачно онако како га је она замишљала: опште расположење. Многи су се уздржали, многи рекли „не“, – а то је „да“ за Европу. Французи не воле претерано лукавство у политици не воле сакнале ни млакост у мерама против њих: „Ова земља није

израсла од последње кише.“ И сама владина партија почиње да се лечи од свога гупог самозадовољства. Њој су смешни они „безусловни“ деголовци – зар је Француска икад била безусловна за ма кога?

Чита помало Шатобријанове *Мемоаре иза троба* то је њена љубав – песник – Бретонац до сржи у костима. У исти мах један од највећих прозних писаца Француске. Чека је један *Талејран*. Он је благ према томе чудовишту, па се просто боји да му приђе. Али стил је тако vertigineux [вртоглав], раскошан: човек после тога не сме да верује да зна француски – (А наш Дучић се изненадио кад је Слободан Јовановић поредио његов стил са Шатобријановим: Зар мислите да је Ш[атобријан] тако велики писац?“ – Ивона хоће да продре и у Солжењицинов „Први круг“. – Писала је Мари-Ани, која јој је јавила да је умрла Антоанет Ришар, 1946. обадве су добиле (после Алжира) место у париском лицеју. А[нтоанет] Р[ишар] је прихватила, а Ивона одбила, јер су деца плакала и нису хтела да напусте Алжир. То их је скупо стало: изгубили су све што су стекли у Алжиру. „Нисам никад била велики реалист!“ Сећа се 1918. кад је Никодије видео Карантек. Завршава писмо: „Не заборавите да вас пуно волим. Шта бих ја била без пријатељства, пре свега вашег?“ – Са стране: њен зет и његов син Амори имали су удес у аустријским Алпима, са Изабелом ишли на зимске спортове. Амори ће се извући, али се зет тешко и споро опоравља.

Четвртак, 25. мај 1972.

Са позивницом коју [сам] добио од Јове Жујовића, идем у Масарикову улицу на изложбу Историског музеја Србије „Србија и социјалистички покрет (1870–1919)“. Мало за мене нових ствари. Пријатно је што су толико новина, плаката, фотографија и књига покупили и сачували.

Милан Живадиновић ми донео коверат у коме било писмо њему упућено из Опатије од рођака Јована Поповића, који је био управник Народног позоришта под окупацијом. Нисам знао да је то „Лепи Јоца“ и да је синовац Богдана и Павла Поповића. Милан је мислио да ће ме занимати да је адресовано на хотел „Спленид“ у бр. 5 улица *Драгољуба* (место Драгослава) Јовановића, некадашња Дворска, из чијег бр. 3 смо издавали *Раг*, 1926, 27.

Из Долова (29. XI) др Станоје Тошић из Нишора ме потсећа да је лично узео и платио *Ведрине* и јавља да је Сава Корошец сахрањен у недељу 21. маја, а да станују његови у Голсвортијевој 42.

Понедељак, 29. мај 1972.

Јова Палилулац крагујевачки. Није се „истутњио“ у младости – бар у поезији – и сада га ухватио неки „незадрж“. У младости истутњио све, а

поезију оставио за старост. Мића Марковић, из Јовановца, такође пише песме, па у једној величао др Мачужића. Овај замолио Јову да тај хвалоспев умножи на машини, а Јова ђаволски убацио две три стране које упропашћују лекара који воли само испод 25 година. Кад је читао наглас, незнајући шта је Јова урадио, Мачужићева жена Вера (чешка Немица) вриштала од смеха, и „више плакала него што ће плакати кад га буде сахрањивала. Онда и неће имати рачуна да плаче.“ Ту је и велика, најдужа песма: „Сељацима“. Цела историја од досељења на Балкан, до данас. „Што раду хрлите нека тако буде, плодови су ваши, а и ви сте њини, ал' схватит не могу вас, сеоске људе, што срећу тражите у хладној туђини.“

29. маја из Париза, писала нам Мари-Ана. Дошла за Духове из Ланжеа. Стално тамо путује, путује, да види Жан-Пола, накратко у Француској. Добила позив од Ивоне да је посети у Шатијону, што је немогуће. Али је љута што није знала да ће Лепа долазити. Могла је да удеси да се виде и да нешто спреми за Дафне. Нашла је за мене само Паскала, па се после сетила да ми је једног већ била послала. Тај научник је био велики претходник, али је главно што је знао за *срце*, које се данас зове „интуиција“.

Недеља, 4. јун 1972.

Воја Раденковић пише из Херцег Новог, где се опоравља после операције очију. Одговорио [сам] му на Луку Матковића улицу [бр.] 20.

Ушорак, 6. јун 1972.

Јова Петровић, са кратког излета до Ђердапа, Турну Северина и Бање Херкулане у Карпатима шаље своје поздраве.

НИН објављује да је крајем 1971. Југословена на привременом раду било: у Западној Немачкој 478.000, у Аустрији 131.000, у Француској 80.000, у Шведској 36.000, Швајцарској 34.000, Белгији 5.500, Холандији 11.000, Данској 7.500, Луксембургу 1.500, у Норвешкој око 1.000. – Највише, преко мора, у Аустралији око 120.000, у Канади око 30.000, у САД 25.000, у Новом Зеланду 25.000.

По последњем попису од 1. априла 71. – У Београду, 1.209.360 свега од тога Срба 84,2%; Југословена 4,3; Цигана 2,5; Хрвата 2,5; Македонаца 1,3; Албанаца 0,8; Словенаца 0,6; муслимана 0,6; Мађара 0,4; С[рба] К[атолика] 0,3; Бугара 0,3; Руса 0,3.

Пирот 69.285, од тога Срба 94% Бугара 3; Рома Цигана 1,2. Ниш 193.511; Крагујевац 130.591; Пожаревац 73.768; Светозарево 69.75?

Табела.- Становништво према народности или етничкој припадности 1971, по републикама и аутономним покрајинама (недостају подаци за Словенију)

СФРЈ	СТАНОВНИШТВО ПРЕМА НАРОДНОСТИ ИЛИ ЕТНИЧКОЈ ПРИПАДНОСТИ 1971. ПО РЕПУБЛИКАМА И АУТОНОМНИМ ПОКРАЈИНАМА							
	Босна и Херцеговина	Црна Гора	Хрватска	Македонија	Свега	Уже подручје	Косово	Војводина
Црногорци	13.021	355.576	9.715	3.246	125.260	57.289	36.416	31.555
Хрвати	772.491	9.192	3.513.578	3.882	185.894	39.057	138.561	8.276
Македонци	1.773	723	5.633	1.142.375	42.675	25.100	16.527	1.048
Муслимани	1.482.430	70.236	18.465	1.248	154.327	124.479	3.491	26.357
Словенци	4.053	658	32.499	838	15.957	10.926	4.639	392
Срби	1.393.148	39.514	626.720	46.465	6.016.811	4.699.418	1.089.132	228.261
Албанци	3.764	35.674	4.177	279.871	984.760	65.507	3.086	916.167
Бугари	284	410	686	3.334	53.800	49.791	3.745	264
Чеси	871	74	18.997	80	4.149	1.341	2.771	37
Италијани	673	70	17.497	48	566	330	211	25
Мађари	1.262	296	35.485	229	430.314	6.279	423.866	189
Румуни	189	22	794	105	57.419	4.412	52.987	20
Русини	141	38	3.728	59	20.608	452	20.109	47
Словаци	279	31	6.483	46	76.733	3.912	72.795	26
Турци	477	397	221	108.552	18.220	5.735	241	12.244
Аустријанци	44	5	352	9	164	118	38	8
Грци	48	23	92	536	840	529	296	15
Јевреји	708	26	3.048	32	1.128	603	513	12
Немци	300	109	2.792	77	9.086	1.825	7.243	18
Пољаци	757	18	819	72	1.173	453	704	16
Роми-Цигани	1.456	396	1.255	24.505	49.894	27.541	7.760	14.573
Руси	507	116	1.238	516	4.746	2.490	2.082	174
Украјинци	5.333	10	2.794	50	5.643	633	5.006	4
Власи	52	6	13	7.190	14.724	14.653	66	5
Остали	174	96	763	16.702	3.684	1.968	699	1.017
Нису се национално изјаснили								
Чл. 41	8.482	521	15.806	414	4.486	3.284	1.025	177
„Југословени“	43.976	10.943	84.118	3.652	123.824	75.976	6.928	920
„Регионалци“		1.204		684	9.428	3.926	5.255	247
Непознато	9.598	3.224	18.884	2.491	30.274	22.338	6.341	1.595

НИН даје II наставак Сине Пауновића. Још једанпут о 27. марту 1941. Који министри су дошли место оборених. Д[ушан] Симовић, [Влатко] Мачек, С[лободан] Јов[ановић], Б[огољуб] Јевтић (саобраћај), [Момчило] Нинчић (инострани послови), М[илош] Трифуновић, (просвета), М[илан] Грол (соц[ијална] политика и нар[одно] здравље), М[иха] Крек (без портфеља), [Џафер] Куленовић (шума и рудника), Б[ариша] Смољан (без портфеља), др Иво Андрес (трговина), Јосип Торбар [поште], Срђан Будисављевић (унутрашњи послови) др Бранко Чубриловић (пољопривреда), Милан Гавриловић (без портфеља), Богољуб Илић (војска и морнарица), Јован Бањанин (без портфеља), Марко Даковић (без портфеља), Сава Косановић (снаб[девање] и исх[храна]), Б[ожидар] Марковић (правда).

Тупањанин, место шефа С[авеза] З[емљорадника] Милана Гавриловића, – рекао: какав му после овога долази рат, затим морална револуција. Нису смели за спољне послове Гавриловића, јер би то значило одмах рат.

6. јуна од Мари Ане једно писмо од 2. VI и једна карта од 15. маја, које послала погрешно на Љубе Јелачића – Стојановића, па јој се све вратило. Сада додаје један П. С.; отворила враћено писмо да би нешто додала о Прудоновом федерализму. Тиме се бавио Бугле а и Драг[ољуб] свакако. По Прудону, свака организација и администрација треба да полази од комуне (а не толико од области како се сада говори у Француској. Прудон јасно разликује аморфну комуноу са „монархиском организацијом“ и државном, од организације комуне о којој он сања, која полази од народа, пењући се, мало помало, концентричним круговима, до нације, да би постали интернационална, али не апстрактна. Конфедерација се претпоставља организацији међу нацијама до крајњих граница (она мисли и мало претерано). Он верује у анархију у позитивном смислу. Потпуно различито од свих теза марксистичких. У ствари је то индивидуализам наглашен са плурализмом. Ово додаје, јер у Прудону види претечу инспиратора Буглеа.

Од 15. маја је разгледница са замком Стелпаселих у долини Лоаре, где ће ићи на одмор и опоравак. Тај замак је зидала Катарина Медичи,³⁶³ на мосту преко реке Cher, са кристалном водом. И тамо ће, каже, мислити на нас – „les amis de toujours“ [„пријатеље за сва времена“].

Писмо од 16. маја је из Париза, после примљене разгледнице „све лепшег“ Београда, али још већма радосна што сам јој најавио *Медаљоне*. Она мисли да ће *Havet* бити филозоф, брат Луја, романистик са Колежа де Франс који је нас венчао. Она мисли да ја не потцењујем романтизам ни В[иктора] Игоа (о коме се сада мало говори) јер је ту Ламартинов³⁶⁴ сентиментализам, али и поносити Вињијев песимизам и изазивачки

³⁶³ Катарина Медичи (Catherine de Medicis, 1519–1589), кћи Лоренца II Медичија, господара Фиренце, краљица Француске. Удата за Анрија II, владала после његове смрти као регенткиња својих синова. За њене владавине беснео је у Француској верско-грађански рат 1562–98. између католика и хугенота; да би што самосталније владала, дуго је вешто балансирали између једних и других, али је, најзад, видно допринела организовању покоља хугенота, познатог под именом Вартоломејска ноћ, 1572. године. – *Мала енциклопедија*, књ. 2, 239.

³⁶⁴ Алфонс де Ламартин, француски песник.

атеизам парнасовских стихова, које је особито цизелирао Леконт де Лил.³⁶⁵ Онај Хавет за кога она погрешно мисли да ће ући у моје *Медаљоне*, имао је храбрости да се врати – не Волтеру ни Русоу – него Паскалу, универзалном научном и мистичном хришћанском генију. После њега, то је учинио Леон Бреншвиџ³⁶⁶ – класичан као професор. Што се тиче Буглеа, који ће ући у Медаљоне Мари Ан га је слушала као социолога, али није јој се учинио на висини других које је имала на Сорбони. Ипак је остао важан због своје француске социологије – васкрсавајући Сен-Симона и Огиста Конта – оснивача тадашњег позитивизма. Прудона је тек он истакао. Бугле је, по њој, сувише наглашавао идеалистички социјализам – опет Сен Симона и Прудона. То јој се чини да одговара дубокој француској традицији, којој се враћају после искључивог и предугачког рођења у марксизам и лењинизам. Ево се поново јавља анархистички и кооперативни дух Прудонов, – на који извесни садашњи млади надовезују маоизам – што њој изгледа чудно. Као *човек* Бугле је заслужио похвалу коју ћу му сигурно дати у својој књизи: она се томе радује. У моје време су владали такође Мен де Биран,³⁶⁷ Бутру, Бергсон и други.

Она опет покреће питање нашег доласка у Француску. То жели и Ивона, која је познавала и Антоанету Вишар и с њом радила у Алжиру. Антоанета је умрла нагло после 2 путовања у САД, затим у Алжир. Мари Ан мисли да је умрла у еуфорији једне велике продужене младости, и то сматра њеном повластицом. „Напуњен лонац траје дуже него нов“ – каже њихова пословица, што сам ја дефинисао поводом њеног здравља, често прекиданог болестима. Неки лонци су се сломили изненада, каже она, али праву срећу види у овоме: радити скоро увек искрено, пратим путем мисли, које су упућене нагоре, било то *горе* Синај или Беседа на гори или идеал који се назире.

³⁶⁵ Леконт де Лил (Charles Marie Rene Leconte de Lisle, 1818–1894), француски песник, предводник групе књижевника која је образовала песничку школу парнасоваца, присталица јасне, безличне, по форми дотеране поезије; песме му карактеришу филозофске наклоности и бујна машта. Успешно је преводио Хомера, Есхила, Хесиода, Еврипида. Гл. збирке: *Античке песме*, *Варварске песме*. – *Мала енциклопедија*, књ. 2, 463.

³⁶⁶ Леон Бреншвиџ (Léon Brunschvicg, 1869–1944), француски филозоф. У традицији француског позитивизма развијао је филозофију наука на темељима историцистичког и активистичког идеализма. Гл. дела: *Етапе математичке филозофије*, *Људско искуство и физички каузалитет*, *Прогрес свести у западњачкој филозофији и др.* – *Мала енциклопедија*, књ. 1, 308.

³⁶⁷ Мен де Биран (Francois Pierre Goniter de Biran, 1766–1824), француски филозоф, противник филозофије 18. века; пред крај живота, склоност мистицизму вратила га је практичном хришћанству, односно католичанству.

Често мисли на Стелу, коју упорно зове Etoile [Звезда]. А онда се са жалашћу окреће према својој усвојеници Шантал, која се удала за Алжирца, човека несталног и поквареног, развратника. Зато је она помаже својом симпатијом и друкчије. Жан Пол је зове у Bône (који више не сме тако да се зове). Не верује да ће наћи снаге да оде у ту врелину. У Паризу и у Ланжеу је свежије, и она не губи наду да ћемо јој доћи.

Пошто јој се писмо од маја вратило, због рђаве адресе, пише нам, уз то писмо, ново 2. јуна. Жали се на своје памћење, али томе је крива и навика да нас види у Бана Јелачића улици. Мораће да погледа увек у свој адресар. Била је у болници на Монпарнасу – после пада у степеништу – 5. јануара. – У одмаралишту јој је било дивно, у травњацима, међу дрвећем од 100 година. Мисли да ће изићи крајем месеца потпуно „васкрсла“. Да не бринемо за њу. Жан Пол јој пише да је Фидел Кастро, у друштву Бумедијена, посетио базу коју је Де Гол био обећао и чак делимично уступио Алжирцима. Сада се не каже ниједна реч о ономе што је Француска тамо изградила. Главно је да се Константин сада зове Анаба. Царства се праве и разарају масом клевета. Она ми за будуће медаљоне предлаже Корнеја, Мишлеа, Јованку Орлеанку. Послала би ми књиге о њима. Али ја пишем само о људима које сам лично познавао и с којима сам нешто радио.

Четвртак, 8. јун 1972.

Из Херцег Новог пише мало урачунљиви Воја Вељковић, адвокат – радикал из Ниша. Побеглао је у природу, да би био независан као коза г. Серепе, макар ту жељу платио као она. Али га ситуација толико растужује да не ужива ни у мору, ни у сунцу, – као други људи око њега. Чезне за нечим чега нема и осећа се као сужањ у изолацији, у коју ме бациле околности“. Није, дакле, луд.

Субота, 10. јун 1972.

Са Љубишом Ивковићем смо провели вече код Маре и Веље Поповића, у Париској 20/IV, – некада куће Спире Крстића, пиротског трговца, – национализоване. Велики стан Поповићи држе и плаћају, можда у нади да ће им се синови, или бар један, вратити из САД. Брат Веља нам је показао и своје сликарске радове, и велики албум његовог животног пута. Гђа Мара је Српкиња из хрватског приморја, елегантна и фина жена.

Уторак, 13. јун 1972.

Из Дивчибара, Рада и Јова, велики путници – пут од 342 км од Лесковца. Нису очекивали да је ово „толико лепо“, – лепше него на Букуљи. Још да смо ми са њима, као тамо! Сад видим да је карта из Румуније била његова, а не Јове Петровића (6. јуна, Херкуланска).

Од 10. јуна од Јове Радуловића – који „демантује медицину“ – јуче се пео на марелу и два сата брао плод за слатко по највећој врућини. После „Сељацима“, нова песма „Срећа“.

Четвртак, 15. јун 1972.

Био М[ихајло] Михајлов, па наишао Бора Глишић. Комбинација није била успешна.

Петак, 16. јун 1972.

Стеван Опачић из Книна, по препоруци свога пријатеља др Мирка Дошена, узео обе *Вегрине*, бивши железничар.

Субота, 17. јун 1972.

Томислав Цветковић из Чиниглавца код Пирота нашао нас, после повратка из Шведске, довео нам и своју кћер Лелу, која је била вуковац. Он говори рђаво о Шведској и Швеђанима. Први пут чујем, да су нерадни, намћори, неприступачни. Може му се веровати: тамо радио 6 година.

Понедељак, 19. јун 1972.

Код нас Роса Ристић са кћерима Жаном и Лепом и зетом Слободаном. Он ради у Енергопројекту и доста зна о стању привреде. Наши главни, скоро једини могући, купци су Руси. Запад мало, скоро ништа. „Несврстани“ узимају све, али не плаћају ништа. Немачкој боље воће и поврће продају Бугари. Са Француском и Енглеском ништа.

Уторак, 20. јун 1972.

Милански часопис *L'Est* доноси приказ талијанског издања Михајлова: *La fuga della provetta* – бекство из епрувете (совјетске). Часопис посвећен источним земљама.

Среда, 21. јун 1972.

Љуба Радивојевић, рано ујутру, такорећи на легалу. Мора да добије одговор на пет питања: 1) Ко је с ким у троуглу Америка–Русија–Кина? – Главни партнери су Русија и Америка, у свему и у добру и злу, такмиче се, али избегавају да се сукобе; Кина служи и Русији и Америци за уцењивање другог. 2) Американци и даље не допуштају Русима да озбиљно пређу на дизање свога стандарда, да постану потрошачко друштво: морају се спремати за рат кога нема, стално производити сутрашње старо гвожђе; морају да се такмиче (некорисно) и у космосу. 3) Ипак ће Америка радије са Русима него са жутом расом. 4) Американци ће користити Кину за разбијање совјетског царства у Источној Европи и у Азији; 5) Амерички циљ је да Русија постане и сама демократија, зато помажу све који су против бољшевичког режима.

Данас почело суђење др Слободану Суботићу [адвокату], Радославу Мичићу [слободном комерцијалисти], [др] Јовану Зубовићу [инжењеру – професору у пензији].³⁶⁸ – Милан у сталној бризи за његовог друга проф. Михаила Ђурића, који такође под оптужбом. Умирујем га.

Од Николе Радованова (Нови Сад 16) да је дуго био тежак болесник, он који никад није боловао. Био на Хвару са нашим. Они остали дуже због његове непредвиђене болести: бронхитис, запаљење марамице са водом. Пре тога, ишијас у ногама, – у уверењу да је нерањив (као Дантон: „Откуд ће они на мене?!“) Лежао (у болници у Новом Саду) пуних шест недеља, затим у Каменици још 7 недеља, на Институту за туберкулозу. Досађивао је лекарима са резањем винограда, огртањем, натапањем и сејањем поврћа... Диоклецијан се одриче царства ради својих патлицана. Али се бар прочитао. *Успомене* Ивана Мештровића, доста пљује на све што је српско. И Светозареву *Дикџашуру Краља Александра*: сувише се затрчавао – и један и други. Косте Тодоровића *Кроз Албанију*: да није Србин, то би постао после ове књиге. – Чита и песме Јове Радуловића – и њему стално шаље. Диви му се, и његовој упорности, иако слабо мари за песме. Његове чита са одушевљењем. У *Ведрини II* највише му се свиђа део о пољопривреди: свим тим путевима је лично прошао. Скренуо је пажњу на то помоћнику јавног тужиоца, кад му продао књигу. Држаће, по позиву, предавање у Адвокатској комори о *Привилегијама српског народа у Угарској*. Многи те ствари не знају.

³⁶⁸ Уз ову тројицу, оптужени су још и Стеван Корда, правник у Заводу за социјално осигурање, и Живојин Тодоровић, свештеник из Земунa. Група је оптужена за писање, штампање и растурање летака с непријатељском садржином. – *Политика*, 21. јун 1972, 10.

Против Михаила Ђурића је подигнута оптужница. Он то објашњава жељом наших руководилаца да покажу Хрватима да они још ревносније прогоне национализам. После Суботића и Зубовића треба још неки да буде жртва. Мисли се да се српски ЦК [СК] не слаже са тим. У ствари, само паралела са Загребом.

Четвртак, 22. јун 1972.

Јова из Крагујевца јавља да ће доћи 2. јула у Београд, на венчање Магдиног сина Николе. (De qui est-се?) [Чија ли је?] Шаље и песму „Бангеа“ – То је син Срђана Зекавице, лимара из Крагујевца. Добар човек кога су Немци стрељали 1941. Син дефектан, телесно и душевно. Напуштен од свих, носио куфере и терете, стално у напитом стању, ноћивао где стигне испод моста код винограда. Ту је и сахрањен. Једног 21: оцу палио свећу, бранио је од ветра и плакао. На циганском „бангеа“ значи ђаво. Хтео је песмом да се одужи своме пријатељу Срђану и самом Бангеи.

Од Јове (Лесковац, 19. VI) писмо од куће. Дакле, сам је био кратко у Румунији, са лекарском подружницом. На Дивчибарама су хтели да изненаде др Жака Конфина. На одласку су свратили поново у Аранђеловац. Оба извора су била опседнута великим редовима: неописива гужва. После горње Јасенице и Колубаре, од Диваца ка Мионици. Конфину се разболела жена, а он отишао у Београд. Он и Рада узели собу у хотелу „Дивчибаре“ – 5 ноћи и дана, уживали у чарима маљенске лепотице. Тих дана је у Београду и Лесковцу било 35° у хладу. Шетали по бескрајним боровима пуним мириса. Излетници са свих страна. Много простора за младе. Ноћу ипак мир са цвркутом птица. У суботу 17, на повратку – на Љиг, Горњи Милановац, Прељину, Краљево и Врњачку бању, где остали 5 сати у сенци разбуктаних липа. У Лесковцу, у 19 часова, нашли у свом дворишту сву своју децу: Мира са Богданом и децом.

18-ог у Малој Бистрици, али фабрика целулозе у Владичином Хану упропастила Мораву. Хлад под храстовима и липама које сам засадио. 20-ог отворен у Лесковцу сајам текстила и текстилних машина – јубиларни, на рушевинама гимназије у којој је он учио. Ту после рата био леп парк, а сада павиљони који зврје празни преко године, а 15 дана оживе.

Петак, 23. јун 1972.

После најаве Милета Максимовића, дошао Јован-Јовица Аћимовић (робијаш, син Миленка, старог Ужичанина, такође (покојног) робијаша, да разговарамо о његовој намери да најесен покрене недељни магазин *Време*, по угледу на *Тајм* и друге светске. Међу првим текстовима би били неки

Медаљони, које би он и директор (*Дује*, издавач) одобрили. Однео је преко 300 готових откуцаних страница, да види. Обећао да дође 15 јула – да све уговором утврдимо.

Уторак, 27. јун 1972.

Са Даном код Вере Десанкине, пропале од туге и очаја. Драган отишао код мајке, затим иде на Пељешац; син Славик ће са својим фићом дуж обале Јадрана. Да није добра пријатељица Кринке Виторовић никога не би имала, увече и ноћу. Жалосно је неко стање, а мора у канцеларију, јер већ много недеља користила због Десанкине болести и смрти.

Среда, 28. јун 1972.

Са Даном код Жане и Слободана Јовића. Коментаришемо јучерашњу пресуду Суботићу и Зубовићу. Суботић – 14 месеци, Зубовић 12 условно, Мичић 2 и то безусловно. Много!³⁶⁹

Четвртак, 29. јун 1972.

Стеван Ковачевић из Јаска. Умрла му жена, у болници и страшно погођен кад је у мртвачници видео свучену голу, и са осталима набаченим као трупци. Разочарао се и у болнице и у попове, у својину, у новац. Читао је *Ведрину II*, и доста разумео. Размишља о једној новој вери без Бога, без својине (и над земљом), без новца. Сељаци га слушају са чуђењем а новосадски новинари се заинтересовали, – не само за његов шампањ (фрушкогорски пенушац), него и за његове идеје. Доћи ће да његове речи снима на магнетофону. Ако дођу, – само да би пили...

Петак, 30. јун 1972.

Преко Дафне, у Библиотеци, а по препоруци проф. Радомира Лукића³⁷⁰ и Цветка Костића,³⁷¹ хоће да ме посети Енглец, млад професор социологије, особито пољопривреде и села. Зове се Џон ...? Доћи ће у 18 часова.

³⁶⁹ Адвокат Слободан Суботић осуђен је на 14 месеци строгог затвора, Радислав Мичић на годину дана строгог затвора, док су професор др Јован Зубовић и свештеник Живојин Тодоровић осуђени условно, а правник Војин Корда ослобођен је оптужбе услед недостатка доказа. – *Политика*, 28. јун 1972, 10.

³⁷⁰ Радомир Лукић (1914–1999), правник, правни теоретичар и социолог, професор Правног факултета у Београду, члан САНУ, дописни члан ЈАЗУ. Гл. дела: уџбеник Теорија државе и права, Основи социологије, Историја политичких и правних теорија, Увод у

Био је. Зна доста наш језик. Питао ме о Михаилу Аврамовићу, па сам му дао *Учићеље енергије*, а позајмио *Аџарну йолиџику* и *Социјалну сџрукџуру Србије* и *Пројрам Савеза земљорадника*.

Овога месеца сам послао књиге десеторици људи које препоручио Јован Ал. Жујовић, особито из зграде где и сам станује. До сада су се његови „питомци“ доста добро одазивали. Тако и брат Милоша Стергара (Микијев муж), др Андрија такође из Душанове 60. Занимљив је и др Иван Ламбић³⁷² из кнеза Вишеслава 15/б. – Неколико значајних чланака је објавила у *Полиџици*, о кризи на српском селу, Бисерка Матић, па сам јој послао *Ведрину* II. Досад нисам имао среће ни са новинарима, ни са књижевницима. Ниједном речи се нису захвалили ни Меша Селимовић, ни Драган Јеремић. Неће ни ова Бисерка. Све је то уображен и размажен свет. – Одазвао се, међутим, адвокат Стева Пјекчић, такође из Душанове 60, као и Бора Зечевић, мајор у пензији, др Жика Веселиновић лекар-потпуковник.

Кад смо били на Христинином парастосу у априлу (Милошевићеви лудују с „посмртним почастима“, о којима је певао Сима Пандуровић) срели смо, после много година инж. архитекту Аџу Секулића, мога и Даниног друга из Париза. Њој је урадио портрет Филипа Вишњића за албум српских народних песама, које исписала својим лепим рукописом, за Луја Аве-а. Сада мени обећао да изради слова за корице мојих Медаљона. Ове речи, у плавом: *Људи, људи...* Станује у Његошевој 11, па сам му послао обе *Ведрине* и *Н[овој] Анџеја*: желео је.

право, Друштвена својина и самоуправљање, Политичка теорија државе, Социологија морала, Политичке странке, Тумачење права, Емпиријско изучавање права и др. – *Мала енциклопедија*, књ. 2, 521.

³⁷¹ Цветко Костић (1912–1985), социолог, настављач дела Сретена Вукосављевића; први српски и југословенски социолог који је добио прилику да истражује промене у сеоским заједницама у иностранству (Алжир, 1965). Написао је и први уџбеник социологије села у Србији / Југославији. Предавао је Социологију насеља на одељењу за социологију Филозофског факултета у Београду, социологију села / града на Економском, Пољопривредном и Архитектонском факултету у Београду. Био је члан Извршног комитета Међународног удружења за социологију града и уредник бројних домаћих и страних социолошких часописа. Био је председник Српског социолошког друштва и управник Одељења за филозофију и социологију Филозофског факултета у Београду. Гл. дела: *Муслимански Цигани у Скопљу*, *Селаци индустријски радници*, *Бор и околина: социолошка испитивања*, *Социологија села*, *Социологија града*.

³⁷² Иван Ламбић (1921–2009), лекар-интернист, професор и декан Медицинског факултета у Београду, начелник интернистичке службе Клиничке болнице у Земуну. Објавио је низ радова из области кардиологије; један од аутора уџбеника *Интерна медицина*. Гл. дела: *Екстрасистолне аритмије*, *Одабрана поглавља из срчаних аритмија* и др.

Понедељак, 3. јул 1972.

После последње изложбе (Социјализам у Србији од 1870 до 1920) директору Историског музеја Србије, Едибу Хасанагићу,³⁷³ моме некадашњем ученику послао обе *Ведрине* и *Новој Анџеја*. Врло пријатан муслиман из Санџака. Са мношом био Јова Жујовић, члан удружења пријатеља тога музеја.

Среда, 5. јул 1972.

Из Лесковца Јовино писмо од 3-ег. Прошле недеље два дана били у својој „вили“ у Малој Бистрици. Унуци су провели дан на Морави, пецајући, али је лепа река уништена политичком фабриком. Јова се забавио око шуме и стаза, а Рада у хладовини њихових храстова. Хоће и јули, можда и август да проведу ту, док су Љубиша и Невенка на мору, а Богдан и Мира не зна се где. Шаље двоброј *Наша стварања* са чланком о Жаку Конфину, поводом његових 80 година. Жели да га прочитају и Слободан и Бојка. И ја ћу. Шаље и фотографије са Дивчибара. Његов рад „Лесковац у паклу Првог светског рата“ можда ће излазити у фељтону њихове локалне *Наше речи*. Ради Јован, ради!...

5. јула сам послао на захтев, обе *Ведрине*, адвокату Берберовићу, који се јавио телефоном из Генерал Жданове 35/III. Из Игала се јавља Вук Продановић. Ићи ће да обиђе Свету Живковића и Милицу, евентуално у њиховом Молунату, у „другој републици“. Његова Мима је била у Београду 20 дана са својим сином, па је одвела у Омиш Цецу и њеног Вучића. Он се лечи у Игалу, као војни ратни инвалид, а жртва Маутхаузена. Не каже где ће за то време бити његова жена Зора.

Петшак, 7. јул 1972.

Дана и ја смо били, са Жаном и Марицом, на гробу њиховог оца Милутина. Слободан се разболео, и Жана се жали да у последње време опет попушта друштву и пије јака пића, која му шкоде. Толико је очајна да говори о разводу брака. Упозоравамо је да не брза, да се смири, да не

³⁷³ Едиб Хасанагић, правник, уочи Другог светског рата судски приправник, у току рата члан Извршног одбора ЗАВНО Санџака. После ослобођења: председник окружног одбора у Новом Пазару, заменик председника за научне установе, универзитет и високе школе, помоћник министра правосуђа, директор Архива Србије, Института за раднички покрет Србије, Историјског музеја Србије. Гл. дела: Независни синдикати, Први конгрес КПЈ, мемоари и хронике из народноослободилачке борбе (1941–45) као историјски извори, Светозар Марковић и његово доба, Пиво Караматијевић и др. – *Енциклопедија српске историографије*, 701.

даје неопрезне изјаве. Онда и сама признаје да мора да трпи, јер „нема куда“. Она је у ствари навикла на живот пун трошења, што са својом платом у Институту за судску медицину не би могла. После растанка са кћерима Милутина Ристића, иза гробљанске цркве смо наишли на Драгу и две кћери Милутина Цанића. Вратили смо се до плоче испод које је његова урна, а затим отишли на гроб Цукиног мужа проф. др Боже Јовановића, великог правника. Никад нисам видео такву надгробну плочу: Усправљена и отшкринута мермерна књига. Љиља, Цука и Драга су свака захтевале за себе ауторско право за ту интересантну замисао.

Недеља, 9. јул 1972.

Изненадио нас наш ранији партиски друг и велики борац Миодраг Рамадановић. Био се удаљио од нас после ослобођења, сарађивао са комунистима и са Нинком Петровићем. Болестан је и он (инфаркт) и његова супруга Драгиња. У рату су изгубили сина, а сада имају кћер на матури. Рамадановић се разочарао и не само у комунисте и у Нинка и Животу, већ и у многе друге. Прича ружне ствари о проф. др Ивану Станковићу, Синишином сину, офталмологу: штитио и награђивао као шеф очне клинике, непоштене службенике међу њима, једног лопова који био осуђиван. Рамадановић био у стручној финансиској комисији о пословању клинике, вршио преглед књига и утврдио неправилности.

Понедељак, 10. јул 1972.

Жана нас изненадила јављајући се од куће телефоном. Она се смирила, пошто [је] Слободан дошао поново себи. Били су у Лозници, где је мала Милица гледала 5 прича Декамерона, и жали се што то „није тако сексуално како се прича“; скоро ништа о сексу...

Увече, на телевизији, „Одисеја мира“, неко читао текст амбасадора Љубе Радовановића о разним послератним кризама: Конго после деколонизације, Катанга и Чомбе,³⁷⁴ затим Мобуту³⁷⁵ после Лумумбе;³⁷⁶

³⁷⁴ Моис Чомбе (1919–1969), конгоански политичар; председник Националног савета провинције Катанге; отцепио Катангу и постао њен председник до краја 1962, кад је побегао у иностранство. Умро је у затвору у Алжиру. – *Мала енциклопедија*, књ. 3, 932.

³⁷⁵ Мобуту Сесе Секо (1930–1997), политичар Републике Заир. Војним ударом 1965. преузео власт у земљи, поново је изабран 1970. – *Мала енциклопедија*, књ. 2, 699.

³⁷⁶ Патрис Лумумба (1925–1961), конгоански политичар. Учествовао је у преговорима око независности Конга. Убили су га колонијални плаћеници. Био је симбол борбе за слободу и независност у целом свету. – *Мала енциклопедија*, књ. 2, 523.

погинуо тамо Хамаршелд,³⁷⁷ генерални секретар ОУН, – зато што је био против Чомбеа. У Тант га заменио у тешкој улози, у једном говору, Бурманац је употребио речи *imperfect society* [несавршено друштво], које је Ћилас узео за наслов своје књиге, где напада сам марксизам (као теорију за незреле и очајнике), а не више саму примену његовог учења.

Пре подне нам опет био Драго Шаркић, наш друг из Јање код Бијељине. Тај још верује у бољшевичку Русију.

Од Јове Радуловића, после добро проведене свадбе, ноћас било „мало прпе“. Свршило се на самој несаници. Видео је Бору Глишића и учинио му се „много орону“. Сигурно одавно није био с њим. Нова песма је патриотска, па ће је огласити за шовинистичку: Носиоцима Албанске споменице „за верност отаџбини 1915“. „За милост нам рука не би испружена“ „Творци смо постали страшне епопеје, сејали смо гробља по снегу што веје. Понос беше мрети за славу Србије.“

Ушорак, 11. јул 1972.

Од Мире из Лесковца: захваљује на пакету за Јасну. Врло је корисна и лепа хаљиница. Јасна понавља: „Од ујкине Стеле“. У ствари, од дедине... Богдан тражи да допише: да више нећемо добијати његове разгледнице из иностранства, пошто је сада наставник, а не вечити путник-преговарач предузећа. Мира додаје иронично да су Богдану путовања толико досадила да од како је наставник има стално вртоглавице и несанице: „ето му, да води тај наш професорски живот, на коме је толико завидео!“ – Данас Милутин Најдановић однео Јовици Аћимовићу наставак Медаљона – од 354 – 434. стране.

Среда, 12. јул 1972.

Од Јове из Лесковца [писмо]: од Слободана примио све бројеве *Мосшова* – гледаће да их прикаже у њиховом часопису *Наше стварање*, где изишао већ његов чланак о [Жаку] Конфину. За све објављене *Мосшове* би морао да плати 27.000 динара, што му је много: вратиће их кад прегледа и спреми приказ.

³⁷⁷ Даг Хамаршелд (Hjalmar Agne Dag Hammarskjöld, 1905–1961), шведски политичар, филозоф, академик; генерални секретар министарства финансија, министарства иностраних послова, па министар без портфеља. Делегат Шведске на Генералној скупштини ОУН, а у априлу 1953. постао је и генерални секретар ОУН. На тај положај реизабран је и 1957. Убијен је у авиону над Катангом. – *Мала енциклопедија*, књ. 3, 789.

Четвртак, 20. јул 1972.

Хаџи-Тодор наставља своју кампању (у свом Правописном Билтену) против *Полиџике*, упркос моме савету да се не довађа са том великом силом. Сада доноси писмо неког „незнаног јунака“ који га храбри у том послу. И њему је криво што се *Полиџика* проширила рушећи лепу Другу гимназију, и замера јој што се одиста добрим делом претворила у посмртни огласник, он каже: Злогласник – погребник, што је почела сахрањујући Другу гимназију. – Хаџија му одговара додајући да нико није далеко отишао ко је газио преко мртвих. Он је саветовао *Полиџици* да се преобрази да не би пропала. Она се преобразила, али од пуноглавца у жабу. Срећом, престала је да пише о алкохолу и о дувану, – и он то приписује своје рату против ње. Наставља борбу против једне и друге Матице због језика – Објављује велико писмо Радисава Филиповића из Новог Београда, који каже: „*Полиџику* читам од 1936. али никад није била гора.“ Али налази да у писању Хаџи Тодорова о А[лександру] Белићу има много јеткости, иако верује да је све истинито. Слаже се са писањем о Далибору Брозовићу,³⁷⁸ али не прима његово тврђење да су Срби и Хрвати један народ, то је тешка илузија и неоснована тврдња (само су најсроднији јужно-словенски народи). Не прима ни то што Хаџија у име југославенства пише латиницом, као и наша Радио телевизија и други. Предлаже да се изради ново писмо, у коме ће бити све што нам је заједничко. Из ћирилице избацити слово ш и још нека а из латинице љ, њ. Дакле, да се иде ка јединству кроз техничко-естетско усавршавање, за јединство кроз прогрес, а не кроз наметање.

Хаџи-Тодор одговара да је теза о два народа аустроугарска, а латиница је боља зато што је универзална. Усвојили су је и Немци, одбацујући своју готицу. Јавља да је окружни суд од 16. јуна одбацио приговор *Полиџике* против тужбе Хаџи-Тодора.

Одговорио сам Драгиши Витошевићу, највећем аниматору *Расковника*, на писмо од 16. јуна. Тек болестан и лежећи, у болници стигао је да прочита *Ведрину*. Читао „с великим задовољством“ и стално размишља како би о њој нешто објавио, ако нигде, онда у *Расковнику*. Друга мисао: да се што пре нађе са мном. „То је доиста књига мудрости и човечности, тако ретка у овом нашем времену и на овом нашем простору“. Пита: да нисам

³⁷⁸ Далибор Брозовић (1927–2009), лингвист, професор Филозофског факултета у Задру, ванредни члан ЈАЗУ. Бавио се српскохрватском дијалектологијом, фонологијом, балтичко-словенском лингвистиком и теоријом стандардних језика. Гл. дела: *О проблему ијекавскошћакског дијалекта, Рјечник језика или језик рјечника, Стандардни језик и др.* – Мала енциклопедија, књ. 1, 323.

објавио и друге делове? Значи да је имао само прву. Шаљем му II и *Нови Анџеј* на Студентски трг 17/I телефон 629-663. Написао сам и да бих се врло радо срео с њим.

Од Јове из Крагујевца нова песма о „Носиоцима Албанске споменице“ са исправком: „Дантон место Габета о отаџбини која се не носи на потпетицама.“ Указао му Бора Глишић.

Писао сам Мари-Ани и Николи Радованову, болесном.

Стално се код нас разговара о Михаилу Ђурићу. Милан је врло уплахирен, због осуде на 2 године, и то узимајући као олакшицу што је учествовао при крају у НОБ. На питање браниоца Кнежевића да ли би и сада написао оно за што је оптужен, одговорио да не би, јер се историске прилике мењају. Отежица што је студентима 1968. рекао, написао, да сада неспособни суде способнима.

Милан би, као Михајлов пријатељ хтео да се људи потпишу на једној петицији у корист осуђеног, пре одлуке вишег суда. Радомир Лукић, који је ваздан гурао Ђурића, од асистента до редовне професуре, одбио да потпише. Радмила Шајковић³⁷⁹ и Војин Милић пристали. Руди Супек³⁸⁰ први писао суду, преко адвоката, да М[ихаило] Ђурић није српски националист. Лукић одбио са мотивацијом: ко сам ја? А он је секретар Српске академије наука, награђен од АВНОЈ-а. Добрица Ћосић изјавио да се ништа не може, али обећао чланак за *Филозофију*. Ту ће протестовати и против пресуда студентима.

Виб наставља да пише сваке недеље у *Полицији* свој „Корак назад“ са врло садржајним мислима, о друштвеним појавама. „Дрво се наслања на дрво, а функција на функцију? – Пожутећемо кад Јапану вратимо позајмљених 30 милиона долара. „Сви бисмо јединствено мислили кад бисмо сви јели арго-супу.“ – „Привредна кретања су позитивна, само се из њих треба извући.“ „Свуда пада киша, само код нас падају елементарне

³⁷⁹ Радмила Шајковић (1924–2016), историчар филозофије, професор Филозофског факултета у Београду; бавила се истраживањем живота и дела протагониста модерне филозофске мисли. Гл. дела: *Лајбниц и опште добро*, *Филозофија Баруха де Спинозе*, *Декарт и његово дело*. – *Мала енциклопедија*, књ. 3, 946.

³⁸⁰ Руди Супек (1913–1993), социолог, психолог и филозофски писац, професор на Одсеку за психологију Филозофског факултета у Загребу и на Институту за друштвене науке и истраживања у Загребу; 1963. основао је Одсек за социологију на Филозофском факултету у Загребу; био је први председник Југословенског друштва психолога и Југословенског друштва социолога. Био је уредник часописа *Погледи* и један је од оснивача и уредник часописа *Праксис*. Гл. дела: *Психологија грађанске лирике*, *Психологија у привреди*, *Умјетност и психологија*, *Истраживање јавног мњења*, *Аутоматизација и радничка класа*, *Социологија и социјализам*, *Друштвене предрасуде* и др. – *Мала енциклопедија*, књ. 3, 530.

непогоде“. Кукавица је кукавица и кад су јој јаја црвена. Вода од рибе смрди ако јој се не мења риба. Не видим разлику између богољупца и догмољупца. Мирослав Радојчић³⁸¹ из Лондона пише како се хране Енглези (у *Полиџици*, 23. VII) Једу храну из целог света и није тамо скупља.

Ђорђе Раденковић³⁸² пише о „Загонетки Роберт Фишер“³⁸³ поводом изазваног шаховског меча са Русом Спаским³⁸⁴ прваком света. За Бобија каже, на крају, да је „најћудљивији владар најхармоничнијег света“. Он се осећа као шаховски месија [уверен да је] богиња Каиса³⁸⁵ њега изабрала да „заустави Совјете“.

Драгош Станојевић пише о разуму Швеђана, особито о ономе што су радили у Конгу 1961, у Катанги нарочито. Професор Михаел Вехтер то објашњава друштвом које се руководи конкуренцијом: то ствара сталну спремност за дискриминацију – конзервирати очигледне материјалне неједнакости у друштву. Истину треба рећи.

³⁸¹ Мирослав Радојчић (1920–2000), дугогодишњи дописник *Политике* из САД и Велике Британије и специјални извештач из многих земаља света; стални сарадник спољно-политичке рубрике *Политике*. – *Мала енциклопедија*, књ. 3, 142.

³⁸² Ђорђе Раденковић (1922–1993), новинар; почео у *Младом борцу*, потом сарађивао у НИН-у и био његов главни и одговорни уредник. У *Политици* био спољнополитички коментатор, дописник из Мадрида и Пекинга. Објавио студије: *Портрети нашег времена*, *Тито – сусрети са државницима света*; путописе *Пустииња и људи*, *Од Хаваја до Јужног пола*. – *Мала енциклопедија*, књ. 3, 129.

³⁸³ Роберт Боби Фишер (Robert James Bobby Fischer, 1943–2008), амерички шахиста, велемајстор; први амерички шахиста који је постао светски шампион у организацији Светске шаховске федерације 1972, победом над Борисом Спаским; титулу је званично изгубио 1975, када је Светска шаховска федерација одбила његове услове за одбрану титуле. После тога Фишер није играо званичне мечеве све до 1992, када је, у Југославији, поново победио Спаског. Како је тада Југославија била под општим ембаргом, Фишер је дошао у конфликт с владом САД, због чега се више никад није вратио у своју државу. Живео је у Мађарској, Немачкој, на Филипинима, у Јапану и на Исланду, где је и умро.

³⁸⁴ Борис Спаски (Борис Васильевич Спасский, 1937), руски шаховски велемајстор; светски шаховски шампион 1969–72. Титулу је изгубио поразом од Бобија Фишера у чувеном „мечу столећа“. Емигрирао је у Француску 1976, постао француски држављанин 1978. Наставио је да се такмичи на турнирима, али са много мање успеха. У Русију се ипак вратио 2012. године.

³⁸⁵ Каиса је богиња заштитница шахиста и шаха, измаштана у периоду ренесансе; то је нимфа у коју се заљубљује бог рата Марс, а како му она не узвраћа љубав, он ствара шаховску игру не би ли тако задобио њену наклоност.

Ушорак, 25. јул 1972.

Од Цона Олнона писмо из Загреба (Allcock) враћа *Аџарну полицију* и *Требник С[авеза] З[емљорадника]* Биле су му „врло корисне“ за његов рад. Не враћа се у Београд, јер му жена болесна – одмах иде кући. Нада се да ћемо се наћи кад се врати у Београд.

Новине: Уништена је усташко-терористичка група у Босни. Убијено је 17 терориста, а за двојицом се још трага. У Хрватској су пронађени и ликвидирани и последња двојица. Како су могли прећи из Аустрије и доћи чак до Бугојна? Шта је са нашим граничним стражама и другим органима?³⁸⁶

Среда, 26. јул 1972.

Од Јове (Крагујевац) „Буба“ жали што дуже нисмо могли разговарати у Београду – дошла по њега породична „потрага“ и одвела га на венчање Магдиног Николе. Њему стварно помаже руски лек „Б-15“ који и Дана и ја узимамо.

Четвртак, 27. јул 1972.

Јављено најзад да је Лин Бјао³⁸⁷ убијен „кад хтео да побегне у Совјетски Савез преко Монголије“. Каже се: авионски удес. И неки његови сарадници тада погинули.

³⁸⁶ Крајем јуна 1972. у Југославију је из иностранства убачена фашистичко-терористичка група, коју је сачињавало 19 терориста, добро наоружаних и опремљених за вршење диверзантских акција и злочина. У првих 48 сати акцијом јединица територијалне одбране, службе безбедности и једне чете војне полиције, група је била разбијена на групе и била принуђена да напусти план, циљеве и задатке с којима је из иностранства упућена. Према извештају Главног штаба Народне одбране НР Босне и Херцеговине и Републичког секретаријата за унутрашње послове, од 26. јула 1972, ликвидирано је 17 терориста: Хрвати: Лука Бошњак, Бранко Блечић, Марјан Брадић, Фрањо Гребешкић, Бранко Љубичић Петар, Миле Одак, Милан Сабљић, Фрањо Иванда; Муслимани: Ахмо Гелић, Исмет Чолић и Касим Алијагић, као и Србин Милош Поповић. Такође, службени извори су јавили да су органи сигурности СР Хрватске 25. јула ликвидирали још и Видака Бунтицу, званог Роћко. – *Политика*, 27. јул 1972, 5.

³⁸⁷ Лин Бијао (1908–1972), кинески маршал, члан КП Кине од 1926. У Кинеској револуцији учествовао до 1926. до 1949. и био на високим војним дужностима: командант пука, дивизије, армије, начелник војне академије. Члан ЦК КП Кине од 1945, а од 1955. и члан Политбироа; 1958. постао је потпредседник ЦК и Политбироа КП Кине, од 1959. министар одбране. У време Културне револуције 1966–68. именован је за заменика Мао Цедунга. Погинуо је у авионском удесу над територијом Монголије. – *Мала енциклопедија*, књ. 2, 491.

Петшак, 28. јул 1972.

Радомир из Дивостина. Из новина је сазнао за смрт нашег старог пријатеља начелника Милана Ђурића. 24. јула у Страгарима је био приликом удаје Босине млађе ћерке. Удала се за унука пок. Тихомира Калановића, нашег доброг борца. Видео целу породицу Калановића, што он није жив да види све то?! Позива нас да дођемо у село „у прву недељу“ или кад Душко Тодоровић буде могао.

Субота, 29. јул 1972.

Од Јове: „Несаница“: „Зар сан може доћи када душа снови и жели ми рећи досад неречено?“

У Крлежином „Дневнику из 1967.“ (данас у *Полиџици*) о посети Милана Прибићевића на путу за Азурну обалу. Не каже кад је то било, у Куковићевој улици „готово сваке године“. Да је Мија Мирковић (Мате Балота) тада још члан групе СКА, „уклети Истранин, луталица, југолабињанин, поклоник суседа-сународника Фрација Илирика, стигао на Косово предвече у пролеће око 1925. Милан напајао коње а Ружа спремала вечеру. Мали салон са клавиром, као гостинска соба. „Милан се осећао као бродоломац као и наш Мате Балота“. „Људи без домовине“. Насукали се Милан: мрачне нихилистичке формуле звоно звони свему што су веровали. Милан се интересовао ко је уредник *Књижевне републике* и што је – Крлежу посетио Милан после Александрове погибије. Преко њега – имао је утисак – желео да успостави везе са левицом. Посете су биле дуге, али „никако да стигнемо до језгра самог разговора“. Из аустроугарске војске су изишли многи чудаци, дилетанти, либерали, националисти и прикривени бунтовници. Чешки непловени, Великосрби, Хрвати тријалисти, Југословени, Видовданци, Пантуранци, Препрумуни, сви који су у пропасти А[устро]-У[гарске] – гледали једини спас и излаз за своје народе. Тако и Милан: у „Отаџбини“ том блиставом фантому, открива свој романтични идеал. „Наш највећи јунак“ (Миланов) сељак, постао политички профитер, па би био жаца, само да скине опанке. Милан се питао: да ли преостаје само КПЈ? У оно време, Крлежи *Млада Југославија* претила смрћу.

У истом броју, Крлежа о Анти Трумбићу, поводом књиге др Анте Павелића-Смита: „Литература“ о А[нти] Т[румбићу] бедна, управо боље, непостојећа“. А о А[нти] Т[румбићу] самом: „никада није завршио ни један свој посао с успехом.“ Ни да дружину поведе у Беч, под круну Св. Стефана (и комбинација Франа Супила). Наши Диоскури: Фране и Анте. Уједињење Далмације са Хрватском. А од 1914. почиње бламажа, неуспеси и поразии,

све од Крфа. Од Крфа, калварија његова се продружује до Женеве. Компромис са талијанским либерализмом 1918. торпедован политиком Радикалије, као и питање југословенских легија на Западу, затим и оних у Русији. Губитак Ријеке, Рапала: „беседа над властитим политичким гробом“. Нови реквијем у Конституанти. Најзад (1920) у каноси пред Радићем. После: „трагична и јалова смрт у предвечерје II светског рата“.

Понедељак, 31. јул 1972.

У *Полиџици* о порасту малолетничког криминала: предњаче ђаци и студенти. У Југославији, 1962. било осуђено 3898 малолетника, 1963. – 3.220, 1964. – 3.988, 1965. – 4.682, 1966. – 5.572, 1967. – 5.663, 1968. – 6.468, 1969. – 6.807, 1970. – 7.180, а 1971. – 7.568. У Србији је у опадању, а највише има у Словенији. У Хрватској пада. У Црној Гори – пораст. – На 100.000 малолетних, у Црној Гори 225 осуђених, Србији 488, Босни и Херцеговини 674, Хрватској 722, Македонији 834, Словенији 1.167. Највише је на мети приватна имовина. По друштвеном статусу, у 1.970. од свих осуђених, око 1.500 су *деца сељака*, 934 тзв. „нестручних радника у пољопривреди“, 1.233 радника у рударству и индустрији, 923 деца радника запослених у саобраћају и трговини, 519 су деца чији су родитељи службеници, уметници или руководиоци, 280 су деца занатлија, а 1.075 пензионера. На 10 година осуђено 3 малолетника, од 5–8 на 12, од 3–5 на 28, од две до 3 – 59, до две године затвора – 961 малолетник. – У 2.696 – на појачан надзор органа, у 1.319 – појачан надзор родитеља, укором 1.938 малолетника.

У истом броју *Полиџика* доноси да СССР још помиње лозинку „стићи и престићи САД“. Они тек то изгледа постижу, а Милован Ђилас је већ 13. јула 1946. предвиђао да ћемо ми за 8 година стићи Велику Британију, а за 10 година Америку, па је то, на моју примедбу, поновио и 29. априла 1947. Благо нама са таквим државницима! Совјети за 1975. предвиђају 90% националног дохотка у САД, индустриску производњу 110, капиталне инвестиције више од 130 и пољопривредну производњу око 110%. Дакле, приближавање двеју џиновских привреда, према овим подацима, очигледно је“, завршава Зоран Жујовић.

(27. VII) сам одговорио Милутину Најдановићу, који нам се јавио са опоравка и лечења у „лепој“ Нишкој Бањи.

Ушорак, 1. август 1972.

Листови јављају, да „после дугих сукоба између протестаната и католика у Ирској, Велика Британија морала да пошаље своје трупе, а сада

је почела операција „закон и ред“ и „војска има (главну) реч“. Премијер републике Ирске Линч³⁸⁸ је упутио апел свима Ирцима да избегну „узнемирујућу британску офанзиву“, да промисле о свим последицама, како би „избегли нове патње и нове жртве недужних“. Војска је добила наређење да иде „даље од рушења барикада“ у Алстеру, – шест месеци после „крваве недеље“.

О Кини – да је Лин Бјао припремао пуч против Мао Цетунга. Објављен је неки мистериозни „документ број 571“ из кога се види позадина завере Лин Бјао-а. Ваздухопловци да се прво дочепају базе у Шангају, где је требало да стигне Мао, и да он буде ликвидиран. Један официр је имао да подметне бомбу под воз којим је путовао Мао, али се у последњем тренутку предомислио и открио заверу.“ Од септембра 1971. почела је чистка у армији (чим је откривен документ 571, а Лин Бјао ишчезао из јавног живота, и др. Заверу против Маоа припремао од марта 1971. официр под надзором сина Лин Бјаоанга уз помоћ начелника штаба за ваздухопловне операције. Све су ово, наравно, званичне верзије кинеске владе.

Среда, 2. август 1972.

Бојка телеграмом јавила да је добро стигла у Ровињ, пошто смо 31. јула на аеродрому у Сурчину испратили Срђана и око 130 његових вршњака да доврше гимназију у Северној Америци. Сваки ће бити у другом месту у америчкој породици, без везе са Југословенима. Срђан ће бити у Тексасу, варош Корпус Кристи у Мексичком заливу, у породици Нелсон: отац послован човек, мати проф. енглеског језика и историје, Бил 15 и по година, једна кћи 13, друга 11 година. Ми смо задовољни што се удаљава од рђавог друштва у Београду, које га квари. Седам разреда (нови III) завршио је са врло добрим успехом, као и I и II, док је у основној школи био увек одличан. Он је врло добар друг и на то полаже више него на квалитет својих другова. Дobar део лета родитељи су му допустили да у њиховом стану борави са 4 или 5 тих другова, а знамо да су их посећивале и другарице. Мора да су правили велики џумбус над главом племенитог Талијана Антонија Сегарионија. Бојим се да су обрукали Слободана и Бојку и код Живанићевих и код наше пријатељице Паве Маринковић. Видећемо какво ће бити дејство живота и рада у америчкој породици и средини. Јавио се први Бил, њему писао Срђан, а Бојка госпођи Vederemo.

³⁸⁸ Џек Линч (Jack Lynch, 1917–1999), ирски политичар, министар просвете, министар трговине и индустрије, министар финансија, вођа опозиције од 1973. до 1977.

Субота, 5. август 1972.

У Равенсбургу (Западна Немачка) усташе покушале да киднапују судију, – у познатом усташком леглу на Баденском језеру. Судија је пре 2 године осудио већу групу усташа због бомбашких напада и терористичке организације. То је „Лубурићево гнездо“: Иван Бабек и још неки. Судија је успео да се отме. Зове се Штарк.

Недеља, 6. август 1972.

Добили смо разгледницу из Копра, са поздравима Бране Миљковића и наше Мики Стергар. Мики моли да њој и њима напишемо коју реч. Одговорићу им опширније, јер одиста смо одавно без везе. Брана је изгубио доброг зета Станислава Сондермајера и оставио Загу и двоје дивне деце, коју Брана обожава. Био сам на погребу, видео све и мајку Мону Сондермајер, несрећну.

Ушорак, 8. август 1972.

Велико писмо пријатељима у Копру. Прво помињем *Полиџикин* фељтон, из докторске тезе на Сорбони (седам југословенских државних доктората) Крунислава Спасића, Неготинца, 700 страна о Његошу, – више о његовим лутањима и љубавима него о књижевном делу и животу у Црној Гори. Говорим кратко о својој тези и о Ралеа (Румуна), пре моје, о *Идеји револуције*, такође код Буглеа. Затим о првих 102 медаљона, које спремам за штампу: бојим се да ће бити око 700 страна и да нећу моћи да издржим страховито повећане штампарске трошкове. Кажем да читам и Крлежине дневнике из 1968, где говори о свему, – са презиром и гађењем. Прешао сам затим на фамилију: Слободан у Ровињу, прерадио свој спрат, ново аргатовање после *Речника* и *Мосћова*. Срђан отишао у Америку. Милан, Дафне и Стела били 20 дана у Брелима (Брелама?), а Дафне и Стела после 15 дана на Јастрепцу. Читам и *Монг* и *Фиџаро* по једном недељно – књижевни додаток у *Фиџаро*-у, избор чланака у *Монгу* Разговарам са људима о догађајима. Два велика (СССР и САД) свршавају своје послове, жртвују своје штићенике, али ови као да почињу да се споразумевају међу собом: две Кореје, два Вијетнама, па и Израел и Арапи (бар са Јорданом и Египтом), можда и ми и Албанија, чак и Бугарска. „Хрватима нема помоћи“ – лишени су политичког смисла. Спознао већ 1895. Милован Ђ. Миловановић и писао у *Делу* („Срби и Хрвати“) – као да је јуче... Хрватско питање се не може решити; мора се *решавати*, дуго и врло, врло стрпљиво. Милошев брат др Андрија купио обе *Ведрине*.

Субота, 12. август 1972.

Већ Брана и Мики са два велика писма ми одговорили, – крајње љубазно. Од Бране Миљковић, не више само кратак поздрав, већ писмо на две стране чврстим и читким рукописом. (Ја њима на старој ћириличној машини пок. Хајима Аброванела, да би лакше читали и не мучили са мојим рукописом) Он годинама проводи лето код Милоша. Мики и он га одржавају у фантастичној свежини. Понео је последњи роман Добрице Ћосића (Време крви [смрти]) али не стиже, јер је рибарење са Мики сваког дана прече. Син му је имао мождани удар пре месец дана, одузета лева страна, али се потпуно опоравио. Све су то крили од Бране, док није прошло: сада му син лично написао опширно. У Копру не причају много о политици, јер су Словенци мудри и радни. Прави малограђани, али у најбољем смислу. „Уживање је гледати их како спретно везу своје живљење, остварују сигурно и тихо жеље: куће с баштом, ауто, с тежњом да га има сваки члан породице, намештај, штедну књижицу. Не сецају нерве око политике и национализма. Битна је економија.“ Милош спрема своје људе за Олимпијаду у Минхену, млад је и чио. Милица (Мики) је врло снажна Српкиња, држећа, још игра одбојку скакуће као шипарица на Ташмајдану, чврсто држи стој. Научила је Словенкиње да праве ђувеч, мусаку, српску сарму и гибаницу. Измислила је и лансира нову науку о геронтопедагогији. Вешто је примењује на Милошу (60) и на њега самог [Брану] (80). У тој науци има из старе, класичне педагогије али и доста из модерних стремљења. Кад је он, Брана, покушао да попуши цигарету на тераси, одмах му је ставила пред нос чланак из *Политике* – о једном пушачу коме су због дувана морали да одсеку ногу. Постоји вероватноћа да ће се излечити после 65 година пушења.

Мики „постиђена брзином и опширношћу“ мога одговара на њен атак, поздравља долазак треће моје књиге. „Како сам и могла помислити да сте одустали од систематског рада?“ Додуше, има и позитивних и негативних систематских људи. За себе каже да припада другој групи. Ипак нас повезује „систематичност“, о којој говори Душан Милачић у медаљону који је о мени направио. Крлежу је брзо одбацила и само повремено баца поглед на неки одломак. „Зашто тај човек све и свакога ниподаштава?“ Ипак њој се допадају његова дела. За К[рунослава] Спасића каже да је био њен колега 1952. кад су њу и Дафне поново вратили на факултет. Као студент није много „обећавао“, мада то ништа не значи.“ Израчунала је да је Спасић седми Југословен са француским државним докторатом, после Драгољуба Јовановића, М[иодрага] Ибровца, А[лександра] Арнаутовића и Д[ушана] Милачића. Одмах је почела да чита одломке у *Политици*, али је после другог престала. Диви се ипак његовом „огромном архивском

раду, необичној исцрпности у тражењу и поткрепљивању извесних чињеница, – које ипак и даље остају под знаком питања – али „мене то заиста не интересује“. Не помаже ни то што Сп[асић] лепо и течно пише. Многи ће се заинтересовати. – Њој је жао што је Срђан отишао у Америку: још је млад да би се већ удаљио од породице на дуже време. Мрзи допунске радове на зградама као оно што раде наши сада. – Брана је много пропао после Сташкове смрти. Она се труди да га поврати, али је доцкан стигао у Копар. Октобра помишља и она да дође у Београд, поглавито због Заге, која се развела од мужа.

Од Јове (Крагујевац) две нове [песме]: „Душа ми је рудник“ а измењена „Несаница“. Врућина му није сметала да пише, али му зима „помера даску“. Кућа му пуна гостију – из Париза Олгина близнакиња – па се сви сјатили: он воли грају. Свиђа му се Милан Радовановић, па ће једном отићи у Нови Сад, а тамо је и др Радослав Илијић, адвокат Јовин пријатељ који је заљубљен у његову поезију. Упоређује га с неким нашим и страним великим песницима: не сме да их наведе – из скромности. Послаће ми једном шта тај пише.

Ушорак, 15. август 1972.

Ја пријатељима, у Копру, да се забаве: „Антон освете“ др Душана Милачића: *Медаљон Драгољуб Јовановић* Пошто је прочитао свих 12 књига Мемоара и 3 књиге *Медаљона* – особито ме занима шта ће они рећи о његовом суду о Дани и њеној улози у моме животу. Јављам да смо добили писмо од Срђана из Тексаса. Био и чланак о њему у локалном листу.

Данас ми писао Леон Блен, поново из Француске, код брата Жан Жака у области Вандона, пољска кућа. *Нувел обсервер* писао о осуди студента Николића, Имшировића и г-це Којић. Не шаље ми, да не бих имао незгода, мисли он.

Петшак, 18. август 1972.

Од Јове и Раде из Власинских језера. Висораван већа и већма таласаста него Дивчибаре испод Маљена.

Ушорак, 22. август 1972.

Мих[ајло] Михајлов и Милица се јављају с отока Колочеп. Од Јове Крагујевац). Није успео да нам дође 19-ог, кад одлазила свастика. „Ја сам еквилибрист“ – то је нова песма – 47. по реду после *Арабеске*. Биће их 50, па ће штампати нову збирку, као књигу.

Петшак, 25. август 1972.

Од Ивоне из Карантека. Опет брине за нас, због нашег ћутања. Њен зет је подлегао повредама задобијеним у аустриским Алпима. Погреб је био 10-ог. Волела би да кћи и унучад напусте Беч што пре, да се ослободе тужних успомена. Она често мисли на дане проведене у Београду, и то јој враћа храбрости уколико стари, све више остаје сама са својим успоменама – „*farouncheme nt sauvegerdès intacts*“. – Француској је потребан један здрав ветар да је очисти, макар донео строгост: Французи заслужују да се њима боље влада. Од М[ари] А[н] нема ништа, и унучад су збуњена и њој све сличнија. Али ниједно није наследило оно што је за њу било тако битно. Њено срце је истрошено, али не и за нас.

Недеља, 27. август 1972.

Драга и деца дали пола године Милутину Цанићу. Само руски свештеник пристао, наши сви одбили зато што је био кремиран. Тако сам видео и руску црквицу на Новом гробљу. Опет велика даћа иза цркве!... Онај чланчић о Милутину у *Полиџици* 2. јула дао је Сретен Живковић, некад мој ученик, који се оженио Десом, ћерком Милутиновог брата пок. учитеља Драгутина. Била и Драгина сестра из Земуна, несрећна удовица, сестра умрле Владице, коју сам упознао у Пироту.

Понедељак 28. август 1972.

Враћам Драгомиру Ћосићу позајмљену Кершованијеву *Повјесћ хрватској народа*. Писао на робији, са доста документације, али наивно марксистички. Проф. др Јеврем Недељковић жели две *Ведрине*, па сам му послао. Био у Америци, као стручњак за плућне болести, и сам, чини ми се, туберкулозан, али велики радник и добар човек.

Ушорак, 29. август 1972.

Изјаву саучешћа шаљем породици Пеке Мاستиловића, Соколовина, Гацко, Херцеговина. Умро 28. VIII. Био на Солуну и у Нар[одно-ослободилачкој] борби. Рођен 1895. Умро на ногама, усправно, као увек. *Ведрину II* шаљем, по захтеву и препоруци: Миодрагу Коларићу,³⁸⁹

³⁸⁹ Миодраг Коларић (1912–2001), историчар уметности; управник Народног музеја у Београду. Бавио се проучавањем српског сликарства 18. и 19. века и ликовном критиком. Дела: *Прилог проучавању српског сликарства с краја XVIII и пре XIX века, Српске графике XVIII века, Рано грађанско сликарство код Срба, Класицизам код Срба* и др. – *Мала енциклопедија*, књ. 2, 316.

управника Народног музеја; Јели Жујовић, Јовиној сестри у селу (Мала Врбица, Влашка); Ђорђу Паљићу, новинару *Полиџике*; Драгану Видмару, правнику, Теразије 29/III Вани др Воје Јањића,³⁹⁰ старој радикалки; Гојку Лађевићу,³⁹¹ управнику Историјског музеја [архива] Београда; Живку и Види Милићевић, после читања Живкових успомена – *Друга времена*, лепо писана.

Субота, 2. септембар 1972.

У Ровињу. – Јуче сам послао Бори Глишићу остатак Медаљона. Тако је добио 100. Нису написана последња 2 – о Ђ[уру] Виловићу³⁹² и Ник[оли] Стојановићу.

Синоћ возом од 22,20 у кушет-колима, из Београда. У истом купеу две симпатичне Београђанке, старија Ружица удата за „белог“ Руса који отишао у Америку, млађа Загорка неудата, Здравковић, ради у Мостоградњи. Сестре су од тетке Кочи Поповићу – мајка Кочина је рођена сестра њиховог оца. Знају све о [Кочином] породичном животу, али су врло дискретне. – На Канфанеру нас дочекао зет Слободан са својим

³⁹⁰ Војислав Воја Јањић (1890–1944), теолог и политичар; професор Богословије у Београду, припадник Народне радикалне странке. После балканских ратова ступио у дипломатску службу и обављао дужност аташеа српског посланства при Ватикану. Касније је премештен у Енглеску, где је био и професор богословије за српске ђаке у Хадсону и Оксфорду. После уједињења поново је професор богословије у Београду. На листи Народне радикалне странке биран је за народног посланика на изборима 1920, 1923, 1925. и 1927. Био је министар вера, а у време обнове парламентаризма, током прве половине тридесетих година 20. века, био је један од оснивача Радикално-социјалне странке. Имао је значајну улогу у Конкордатској кризи. Обављао је и дужност директора Радио Београда. – Драгољуб Јовановић, *Медаљони*, књ. 3, 23.

³⁹¹ Гојко Лађевић (1928–2014), историчар. Радио је у средњој школи у Београду, Заводу за прикупљање и обраду докумената о развоју радничког покрета, Институту за историју радничког покрета Србије. Био је директор Историјског архива Београда и Историјског музеја Србије. – *Пола века Института за новију историју Србије 1958–2008*, Београд 2008, 79.

³⁹² Ђуро Виловић (1899–1959), Хрват југословенске оријентације, бивши католички свештеник, књижевник и новинар. Члан Централног националног комитета ЈВО и председник Пропагандног одбора. Учио је богословију у Задру, а филозофију у Бечу. Напустио је свештеничко звање, оженио се Српкињом и прешао у православље. Пре Другог светског рата предавао је, једно време, у лутеранској школи у Старој Пазови, а затим се бавио новинарством и књижевношћу. После рата предао се властима заједно са Стеваном Мољевићем. Осуђен је на седам година затвора, приликом суђења Дражи Михаиловићу. Преминуо је убрзо по изласку из затвора. – Д. Јовановић, *Медаљони*, књ. IV, 304.

„спачеком“, који је, кажу, Коча напустио. Писао о томе *Фронти* коме одбио интервју поводом 80. Титовог рођендана. Нема кад, путује у Париз.

Недеља, 3. септембар 1972.

Одмах идем Пироћанцу, Ацином другу др Љуби Влатковићу, пошто [сам] синоћ на Мољу видео његову Милу, за коју [сам] у једном тренутку помислио да је умрла, по огласу у новинама. Упознао [сам] најзад њиховог Влатка, из Радио-Београда, и рођака учитеља Драгољуба Петровића, који ме видео 1936. у Селевцу, а сада са женом учитељицом живи у Лесковцу код Младеновца [Лазаревца]. Узели *Вегрину* I и II.

Понедељак, 4. септембар 1972.

Друга посета: код Јове и Габи Петровић, где [смо] упознали госпођу Меланију, супругу пок. Стојана Младеновића, Јовиног друга из детињства и вечитог пријатеља, – који је био директор гимназије у Неготину.

Среда, 6. септембар 1972.

Поздрав Мики и Брани и да ли су примили Медаљон Милачићев о Д[рагољубу] Ј[овановићу], који је адресовала Бранка Стојановић, поштарка. Од Мари Ане велика разгледница Париза, препослата од 1. 9. из Београда. У Паризу је за 8 дана био у јулу с њом Жан-Пол, али још нежењен. Од пада у степеништу јој напрсла ребра, али сада је добро. Треба да се умиримо, као и Ивона, претерано осетљива. Моли Дану да се не премара. Из далека се радује мојим Медаљонима, мада неће моћи да их чита.

Петшак, 8. септембар 1972.

Опет преко Београда од [зета] Јове [писмо] (од 5. 9) Примио моју крцату дописницу, где [сам] доста негативно писао о Жаку Конфину по причању проф. Боре Недића, коме се свидео Јовин опис борби око Лесковца крајем 1915. Сада ће изићи његово „Лесковачко поречје“ I део у *Лесковачком зборнику* за 1972. Добиће 200 сепарата у облику књиге – 160 стране, 20 фотографија, 1 карта и 1 његов цртеж. Први његов већи научни рад. Шаље читав низ наших фотографија на Букуљи, ако нам треба, и фотографију Мириног и Радиног боравка са Богданом на Власини са синовима – Предрагом и Миодрагом и Јасном (18. 8). Од Дафне, по обичају, велики извештај. Пишем десетак карата – поздраве из Ровиња: Боси и Љубиши Ивковић, Мари Ани, Радмили, Мих. Анђелићу, Јови

Радуловићу, Драги Цанић, Јови Мишићу, Милутину Најдановићу, Јови и Ради, Маки и Бошку, Влајку и Добрили у Нишкој Бањи. Пре тога (3. 9) саучешће породици др Радомира Стефановића – Раце, лекара у Ваљево, поводом његове смрти. Затим карте Ивони, Вери Десанкиној, Јовану Тадићу (Библиотека града Београда), Бранки Стојковић, Жани и Слободану, Милојевићима.

Ушорак, 12. септембар 1972.

Сестре Здравковић код нас. Узимају *Ведрине*. Занимаће нарочито њиховог брата архитекта и његовог Синушу, 16 година, велики читач, врло висок дечак.

Среда, 13. септембар 1972.

Јова Петровић вратио двоброј *Филозофије*, забрањене због чланка Добрице Ћосића о суђењима студентима у Београду и Новом Саду и Мих[аилу] Ђурићу. Вратио ми и *Монг* са чланком *Пројони у Југославији*, где доста симпатично [пише] за хрватске студенте и хрватске сепаратисте. Доста жалосно. У *Полиџици* изишао одговор *Вјесника* (Загреб) на тај чланак. Данас Хрвати критикују једни друге. Доста су се Срби борили међу собом.

13. септембра од Боре Глишића директно у Ровињ писмо од 11. Одмах после читања 100 медаљона, из Кондине 7:

„Драги Драгољубе Јовановићу,

„Пре неколико дана, завршио сам Ваш рукопис и осетио жељу да Вам се јавим и захвалим Вам за задовољство које сам имао читајући их; и за оно што сам, из њега, научио.

„Доживљавао сам Ваше дело као нашу (балзаковску) људску комедију: колико људи, толико судбина, догађаја, колико контраста (од наших предела до Сорбоне и до робијашница) и све то у ратовима, научном стварању, у политичким борбама, у људском страдању и храбрости и доследности. Као велики роман стварног живота... и текуће историје. Роман у коме се – као код Марсела Пруста и кроз једну велику људску свест доживе читаве поворке најразличитијих личности, и реевочира доба – које није *du temps perdu* [изгубљено време]. Роман збирних психолошких истина; али и откровитељски и сазнајан; и у богатим гамама од једноставности до сублимности, од лепоречја и трибунаштва до перспектива које се, намах, блиставо, космички отворе; и до суза које навру кад оним новчаним писмом које се врати у Лесковац с фронта („Погинуо“), или кад Вукадин Видановић каже: „Не смеш... А ако те и

пријатељи оставе, онда ... умри!" Плутарх³⁹³ је писао о животима славних људи. Ви сте о њима – али и о људима обичним, које други нису примећивали; и њих сте уздигли до славних (ако их нису и надмашили).

„Биће ово јединствено, монументално дело у српској литератури... Над овим још несређеним утисцима, лебди то сазнање. И – ведрина.

„Госпођи Дани и Вама жели пријатне часове и добро здравље, уз топле поздраве и оданост

Бора Глишић.

P. S. Ако сретнете маистра Јову Петровића, молим Вас, поздравите га.“

Гђа Меланија препоручује дијету: један дан у недељи појести само $\frac{3}{4}$ кг кромпира и $\frac{3}{4}$ литра млека помешано, за сва три obroка.

Четвртак, 14. септембар 1972.

Дана први пут са мношвом у редовну јутарњу шетњу. Досад је болела нога, као пре две године опет у Ровињу, и упорно читала *Роман о Лондону* Милоша Црњанског, док ја савлађујем две књиге Добрице Ћосића, више шетајући, *Време крви [смрти]*. Од Јове из Крагујевца две песме; од Микија писмо с којим њена сестра Деса донела нашим Милачићев медаљон. Захваљује на изјави саучешћа супруга и кћи др Раце Стефановића (др Олга и др Нада). Дафне препослала и *Монд* до 6. септембра. Занимљиво о терористичком акту у Минхену на Олимп[ијади].

Петак, 15. септембар 1972.

Куцам Борино писмо и Дана шаље по један примерак нашим кћерима.

Субота, 16. септембар 1972.

После Минхена (Палестинци), нов злочин у Шведској – усташе киднаповале авион са 89 путника и посаде. Уцењују – да се пусте из

³⁹³ Плутарх (око 45. – око 125), популарни филозоф и славни биограф, живео у време императора Трајана, филозофију учио у Атини; био архонт епоним свог родног града, а извесно време и свештеник Аполоновог светилишта у Делфима. Писао коментаре Платонових дијалога, полемичке расправе против стоика и епикурејаца. Посебно су популарне његове Упоредне биографије хеленских и римских државника. – *Мала енциклопедија*, књ. 2, 1014.

затвора 7 осуђених усташа³⁹⁴ и да им се преда 1 милион шведских круна. Шта ће урадити Швеђани.

Недеља, 17. септембар 1972.

Нема *Полиџике*, узимам *La voce let poroto* из Пуле, да видим вести: Швеђани пристали.³⁹⁵ Извели из затвора осуђене усташе (сем једног који мало осуђен, па одбио) и дали пола милиона круна. Одлетеће у Мадрид. Шпанци ће судити само тројици отмичара авиона, а вероватно неће изручити Швеђанима осуђенике – немају уговор о екстрадицији, затим неће да се замере католичкој цркви, која подржава усташе.

Понедељак, 18. септембар 1972.

Честитамо (84) рођендан Сегариону, као сваке године – печено пиле, помфрит, колаче и „касете“ ровињске као и хлеб. Изненађен што памтимо датум. Позвали га на слатко и кафу за после подне. – Дафне јавља сензационалну вест: Стела задовољна „боравком“ у школи, први пут. Толико била раздрагана да ће остати у боравку до краја основне школе! Први утисак; видећемо касније... Микијево писмо о Милачићевом медаљону о мени. Не верује да ја више истичем негативне стране код људи, а не зна да ли одиста имам „нагонску мржњу против српских радикала“, како тврди Милачић (и сам бивши радикал).

Уторак, 19. септембар 1972.

Браци Ђурчићу – да се интересујемо за Бранкино здравље и за Видину матуру.

Среда, 20. септембар 1972.

Радомиру Тодоровићу. Занимљиви сусрети мисли: док [сам] писао Бори Глишићу (11. 9), он писао нама; док ми Браци и Бранки, они нама из

³⁹⁴ Отмичари, као лица „југословенског порекла“, тражили изручење Барешића и Брајковића, осуђених на доживотну робију због убиства југословенског амбасадора Роловића; Стојановића, Миличевића и Лему, осуђене на временске казне због саучесништва у овом злочину, и Вујичевића и Микулића, који су осуђени због провале у југословенски конзулат у Гетеборгу у фебруару 1971. године. – *Политика*, 16. септембар 1972, 1.

³⁹⁵ Шведска влада је 15. септембра увече прихватила услове отмичара, наредивши полицијским властима да одмах ослободе седам усташких терориста и да се они хеликоптерима пребаце на аеродром у Малмеу, пре истека ултиматума у 01,00 час. – *Политика*, 16. септембар 1972, 1.

Светог Стефана. Писали смо Лепи (Теодори) у Месић да се Мари-Ани увек, у сваком писму сети ње. За 16. септембар (годишњица Ацине и Микине смрти, као сваке године, писали смо Мири и Јасмини, Денизи и осталим Милошевићима. Сетили се и Добриле Стошић да је тешимо што га изгубила. Сетили се са задовољством Мице Вељовић из Аранђеловца с којом се виђали прошлог лета и која нас посетила у Београду са сином. Нисмо заборавили Ђорђа Јовановића Славинског са Надом и Драгољубом, ако су се вратили из Висока. Живки Маринковић из Пиносаве, која нам доноси сир и кисело млеко сваке недеље. Власти и Цици са Мишом који дипломирао технику и Весном која ће ускоро саобраћајни факултет. Жани и Јови у Лесковац по један препис Бориног писма о прочитаним Медаљонима, са неколико речи. Данас др Јелици Петровић, коју нисмо нашли овде – отишла чим остала без гостију и без Иванке. Дана писала Даница Сергијевић, која ради код наших на спрату, па и нама помаже, да похвалимо сина који нам помогао да унесемо ствари у воз.

Данас смо гђу Меланију Неготинку из Меленаца водили да види велелепан хотел Еден и Међународни омладински центар, које није познавала. И ми смо први пут видели, сем хола и тераса, ресторана, и три басена с морском водом (један под кровом, који се загрева). У башти један мали за децу, све излази и на море, преко ширине где раније био аутокамп. Госпођа Меланија нам прича о др Крунославу Спасићу кога зна кад био сасвим млад, из Неготина. У Паризу се над њим нешто срушило, изгубио једно уво, добио велику одштету и могао 15 година да путује по Европи за траговима Његошевим. Она ће га посетити у Београду, као седмог Југословена са француским државним докторатом и рећи ће му да је упознала првог. Можда ће га у Београду довести и нама. Спасић сада има 58 година. Био је неко време професор у гимназији. Са мајком живео дуго у Паризу и много путовао. Из Белановице нам се јавио Миодраг Рамадановић али овде немамо ми његову београдску адресу. – Од Јове Радуловића, преко Београда, стигла и 50, јубиларна песма. То је „Поган сан“ – како је сањао да је слободан, па се пробудио у квргама.

Увече сам шетао по великом молу и срео адвоката Данета Стојиљковића, старог Личанина, а после нам се придружио сликар Стојан Аралица, такође Личанин, кога смо упознали пре неколико година, овде, код др Јелице Петровић, где је била и његова Швеђанка.

Мики нам одговорила овде и адресовала на Хотел „Еден“ чију слику смо јој послали. Срећом, ставила је и Мосато 4, па нас карта нашла...

Од Јове из Крагујевца, две песме од раније – коригована „Сељацима“ и „Ја и унук Миша“. Никола Радованов га зове у свој виноград, Фрушку гору, али он се сав „ушећерио“.

Мари-Ана пише на Ровињ, пошто добила од нас. Не уме да напише Ровињ, већ Roving. Како се не сети да они имају њ у Содлас? Буни се што јој нисмо рекли да путујемо на пола пута од Београда до Париза и Ланжеа. Мисли да је Ивона знала, па јој зато није дуго писала. Сада се јавља из Париза са величанственом сликом зграде њихове телевизије у облику потковице са једним солитером у средини. Виде се и Сена и Ајфелова кула. Уверава ме да бих у Ланжеу могао да дотерујем (глачам) моје медаљоне, а Дана и она би спремале јело.

Влајко и Добрила одговарају из Нишке бање.

Враћам се на Микијево писмо преко Београда, и на Милачићев медаљон. Што се Дане тиче боље може да суди него о ономе што је рекао о мени. Њу више познаје. „Добро је све, сем што се он пита да ли је она била анђер чувар или зао дух“ за мене. „Волела бих да видим још коју жену која тако „повлађује“ мужу и несебично га пушта да и њен живот чини патњом“. Сматра да је Дана одлично поступила, чак задовољавајуће, а „све остало је Ваша заслуга или кривица“.

Четвртак, 21. септембар 1972.

О синоћној шетњи са Стојаном Аралицом још нешто. Зна да су талијански листови осудили тероризам усташа, а и јужно-немачке новине. Аралица се сећа 1933. у Паризу са др Николом Лалићем, који много радио за нашу групу међу француским социјалистима – радикалима. У то време, Ст[ојан] Прибићевић послао Аралицу Карољиу,³⁹⁶ са поруком да има 100.000 људи са којима ће оборити краља Александра. Мађарски државник, такође емигрант, мирно одвратио да је то *илузија*, и да ниједна емиграција није оборила неки режим у земљи. Прича како је Хрватским књижевницима и уметницима (као члановима Југославенске академије) речено да немају мозга – Петру Шегедину и другима, у лице. Прича да је Тито питао Крлежу шта му је требало да пише Декларацију о језику.³⁹⁷

³⁹⁶ Михаљ Карољи (Károlyi Mihály, 1875–1955), мађарски политичар, државник и писац. Као вођ мађарске Независне партије био је за радикалне реформе, против немачке оријентације; руководио парламентарном опозицијом у Првом светском рату и био организатор и вођ буржоаско-демократске револуције 1918, председник прве привремене владе, затим кратко председник Републике. Поднео је оставку уочи проглашења Мађарске Совјетске Републике, и емигрирао; у иностранству иступао против хортијевског режима. После Другог светског рата вратио се у земљу; као мађарски посланик у Паризу дао оставку 1949. и остао у емиграцији. Гл. дело: мемоари Против целог једног света. – *Мала енциклопедија*, књ. 2, 230.

³⁹⁷ Декларација о називу и положају хрватског књижевног језика називу састављена је 9. марта 1967. у Матици хрватској, коју је, затим подржало 18 хрватских културних и

Кукавички је одговорио: „Јер сам бил бедак!“ Ја сам потсетио да је на седници ЦК СК Хрватске на исто питање одговорио да су то од књижевника тражили политичари. Пошто их је Партија демантовала, Крлежа је дао оставку на своје чланство у ЦК Бакарићу, тада главни човек, само је предложио тада да се оставка друга Крлеже уважи, а није оповргао његову тврдњу о политичарима у вези са Декларацијом. У прошлогодишњим догађајима, Бакарић је најбоље схватио ситуацију и оградио се од Савке Дабчевић. Крлежа је ћутао, само је изјавио – сада и да су хрватски и српски један језик са два имена. Говорили смо и о Мештровићевом маузолеју за Његоша. И Стојан Аралица и његова Швеђанка кажу да је грозан и као архитектура и као скулптура. Ја хвалим споменик на Авали, али Аралица тврди да је то копија Кирове гробнице у Персији. Швеђанка каже да су прехваљени и Његош и Мештровић: у великом свету нико не зна за њих. Ја нисам видео ни слику самог маузолеја, али ми се не свиђа скулптура: то ни по чему није Његошев став. Аралица каже за Пеђу Милосављевића да је даровит и врло културан. Он је из села Бара у Грузи, али међу претцима је било Македонаца. – Пјер Крижанић је са Кордуна, по оцу Хрват, али од мајке Српкиње. Приволео се Србима и у Загребу говорио да Србијанци „праве државу“, а шта раде Хрвати? Не граде ништа, а нападају све. Ја наводим зашто Пеђа више неће да учествује у избору лепотица: зато што је и „младо магаре лепо“. Аралица: Пеђа је то чуо од њега. – И Дане и Аралица се сећају приче како је Анте Старчевић 1903. (умро 1904) неког српског попа питао шта то ради у својој башти: „Убијам Хрвате!“ – „Како Хрвате?“ – Тако, убијам гусенице, али ви тврдите да је Хрват и хрватско све што живи у Хрватској!“ – О хотелу „Еден“, где је Аралица једном био на свечаном ручку: оно што смо тамо јели, ја не бих дао ни своме псу“. Кажем да ми се на храну у томе суперлуксузном хотелу жалили и Слободанови пријатељи Американци Хорецки (бивши прашки Јеврејин) и његова супруга Ли из Ајове. Слободан зна Хорецког из славистичког одељења Конгресне библиотеке. Они кажу да је, као зграда и инсталација нешто боље него што они имају у Америци, – јер су њихови хотели старији.

Новине: Усташе су у мадридском затвору, Шпанија им не даје азил, али их и не изручује Шведској. Отмичарима авиона ће судити шпански војни суд. Шведска се ипак нада изручењу, макар по цену да сама изручи

научних установа, међу којима Матица хрватска, Друштво књижевника Хрватске, Хрватско филолошко друштво и Институт за језик ЈАЗУ, као и већи број јавних и културних радника. У декларацији су изнети негативни ставови о Новосадском договору из 1954, о јединственом књижевном језику који се називао српскохрватски, односно хрватскосрпски.

Шпанцима 3 [4] баскијска емигранта.³⁹⁸ – Стево Остојић (18. 9) у *Полиџици* саопштава да је у Загребу изишла књига Ренеа Ловренчића³⁹⁹ о 1903. и генези политике „новог курса“ – на заседању далматинског Сабора. После Васе Богданова и Мирјане Грос и др. Ловренчић, доктор историских наука, долази после Хрвата Матковића⁴⁰⁰ (*Св[ештозар] Прибићевић и Самостална демократска странка до 6-јануарске диктатуре*) – о односима Срба у Хрватској самих Хрвата да је „српска буржоазија била инфериорна хрватској и бројно и релативно 1900. – у Бановини било 1.478.825 Хрвата и 610.909 Срба – 2,4 : 1; а улоге у привреди биле – у занатству и индустрији 4 : 1; у трговини и кредити 4,4 : 1. Српска подручја су привредно пасивнија. Повод за сукобе 19. 02. у Загребу – чланак „Срби и Хрвати“, у *С[рпском] К[њижевном] Гласнику*, који преузео *Србобран* без речи оградe. Односи су се отада заоштравали и мало јачи потицај је био довољан за жестоки судар. У Далмацији је било друкчије – „знакови међусобне наклоности“. До сарадње их је довео прилично једнак положај у Монархији. 1903. се Србија еманциповала од Беча, и то одговарало „новом курсу“. Губила се илузија да се словенско питање може решити у оквиру Монархије. Тражила се „друга, успешнија полуга“.

У јубиларном броју (20) *Енциклопедије модерне*, др Иван Супек: „Проблеми тела и душе“ и Супекова уводна реч за септембарско издање пагвашке конференције у Оксфорду.

Животни стандард се од 1971. на 72. попео највише у Јапану, затим у Канади, још више у САД, мало опао у Француској, исти у Шведској, мало опао у Белгији, доста опао у Аустрији, попео се доста (3 пута) у Италији, исто у Шведској, дупло у Енглеској, смањено се у Холандији и у Западној Немачкој (*Полиџика*, 18. септембар 1972).

³⁹⁸ Шведски амбасадор у Мадриду уручио је 19. септембра, преподне, усмени, неформални захтев за изручење усташких терориста: Мире Барешића, Анђелка Брајковића, Анте Стојанова, Маринка Лека, Блага Микулића и Ивана Вујићевића, као и тројице отмичара авиона ДЦ-9 скандинавске компаније САС Томислава Ребрине, Рудолфа Прскала и Николе Лисца. На овај захтев шпанска влада је одговорила да ће коначну одлуку о овом питању донети 29. септембра. – *Политика*, 21. септембар 1972, 2.

³⁹⁹ Рене Ловренчић (1928–2012), хрватски историчар, професор Филозофског факултета у Загребу, шеф Катедре за светску историју новог века; био је аутор и коаутор више уџбеника историје за средње и основне школе. Гл. дела: *Опћа повијест: од Бечког конгреса до Париске комуне, 1815–1870*, *Генеза политике „новог курса“*, *Немирни мир. Свијет 1918–1939*.

⁴⁰⁰ Хрвоје Матковић (1923–2010), хрватски историчар. Докторирао је на Филозофском факултету Свеучилишта у Загребу темом Светозар Прибићевић и Самостална демократска странка до шестојануарске диктатуре. Предавао је историју у средњој школи, затим је радио у Повијесном музеју Хрватске, Заводу за просвјетно-педагошку дјелатност Хрватске и Факултету политичких знаности.

Као што ће се повезати Рајна са Дунавом, пишу новине о гасоводу Сибир–Баварска: да буде готов и пуштен 1975.

Број штрајкова и изгубљених дана од 1960.–70. – највише у Финској, затим у Западној Немачкој, па у Шведској. Највише изгубљених радних дана у Италији, а још више у САД (*Полиџика*, 18. 9. 1972).

Либан је све више изолован у арапском и другом свету зато што мора да трпи Палестинце. Они тамо царују.

Пред Вуковом кућом ове године било 40.000 посетилаца и гостију из земље и иностранства.

Вук Трнавски – сељак који постао новинар и публицист, био је у Великој Дренови код калемара и повртара (Почековина – повртари; Милутиновац – сточари, Миша Митровић; Живорад Ћосић из Велике Дренове – калемар, 19. 9. 1972. *Полиџика*) Ћосић стао раме уз раме са сељацима Шведске, Данске, Холандије. – Митровић ради тачно по књигама. Ћосићева кућа и башта – „као из журнала“. Мајка им трпа цвеће у кола.

Много се говори о милијардерима код нас. И Тито их поменуо два-три пута, али их нико не уме да пронађе и каже који су по имену. Не зна их ни С[лужба] Д[ржавног] Књиговодства ни Секретаријат за финансије. Ако их има, они су међу грађевинским предузимачима, трговачким путницима и заступницима страних фирми. Већина држе новац у иностранству.

„Поган сан“ је Јовина 50-та, јубиларна песма.

Ушорак, 26. септембар 1972.

Од Милоша Стевовића, преко Београда, велико писмо до 21. Све болести и невоље, али главно је ово: удала се средња (Јелена) – и најмлађа (Стана), а Софија још оклева и бира. Шаље и његову и Добрину представку радничком савету Медицинског центра у Прибоју, да се новој болници даје име Ристино, пошто је он молио браћу, док боловао на Голнику, да се подигне, њиховом посмрћу, болница за туберкулозне. 1914. отишао у рат као добровољац са 16 година. Заробљен од Аустријанаца. Задобио болест у логору.

У Ровињ – преко Београда, стигло писмо др Жака Конфина о *Ведринама*: тек сада (15. IX) је стигао да каже да су ове књиге библија оптимизма; диви се ерудицији и стилу, пророчком начину казивања, хуманости и топлини; „пријатеља и мудрог водитеља“ осећа читалац, и по лесковачком „сас затворени очи се предиво“. Шаље своју књигу, мали позоришни комад. Схватио сам да треба да му напишем поводом његовог јубилеја: 80 година. То сам јуче и учинио у *Нашем сиварању* лесковачком,

нашао сам Јовин приказ Конфинових прича, и нову једну јеврејску реченицу. Муж жени доноси са пијаце плодове и цвеће, а она му захваљује. Јеврејин одвраћа деликатно: „хвала теби *шїо си жива!* Ја сам то изразио мало друкчије: „што живиш *шїо њосїојиш!*“ Њему, Конфину сам пожелео да до краја буде ведар, – што је „по заповеди свога дара и свога личног уживања“. Има рај на земљи у доброј жени, као и Јова и ја.

Пре сам одговорио и Милошу Стевовићу. Раднички савет њиховог Медицинског центра би требало да усвоји његов предлог. Захваљујем му на новим подацима о Ристи и његовим мукама под окупацијом.

Јови шаљем новију Конфинову песму и моја писма њему. Јефти пишем о његовим текстовима. Одговарам Бори Тодоровићу, који се јавио из Немачке (Фринкхаузен).

Субота, 30. септембар 1972.

Према *Полиџици*, *Руде љраво* оптужује Запад што у ЧСР стиже пропагандни материјал, због кога хапсе многе опозиционаре. Зато су протерали талијанског новинара Валерија Онета, који био у вези са Јиржијем Пеликаном⁴⁰¹ и сада ухапшеним б[ившим] ректором партиске школе доц[ентом] Миланом Хиблом.⁴⁰² Лист тврди да је Пеликан писац књиге која је у Риму објављена под именом Вел. Истинока. – *Руде љраво* се осврће,⁴⁰³ као и московска *Правда*,⁴⁰⁴ на говор Станета Доланца пред Далматинцима (22. IX): „ослободити се опортунизма, лажног

⁴⁰¹ Јиржи Пеликан (Ji í Pelikán, 1923–1999), чехословачки новинар и члан парламента, члан Европског парламента за италијанску Социјалистичку партију; 1939. пришао је Комунистичкој партији Чехословачке у егзилу и учествовао у Отпору у Чехословачкој током Другог светског рата.

⁴⁰² Милан Хибл (Milan Hübl, 1927–1989), чехословачки историчар, професор универзитета, академик и политичар; члан Комунистичке партије Чехословачке и представник њене реформистичке струје током Прашког пролећа. Био је члан Чешког националног већа на почетку стандардизације, али је убрзо смењен са свих јавних функција. У опозицији је био посебно активан 70-их и 80-их година 20. века.

⁴⁰³ Под насловом „Актуелни задаци југословенских комуниста“, *Руде право* истиче да је Доланц као најактуелнији проблем Југославије означио стабилизацију привреде, те да је оштро осудио национализам „као продукт класних односа који је у основи усмерен против комунизма – против радничке класе“. – *Политика*, 29. септембар 1972, 2.

⁴⁰⁴ Говору Станета Доланца пред политичким активом Далмације пажњу је посветила и московска *Правда*, чији се прилог завршава речима Станета Доланца да треба „бити до краја револуционаран и схватити да је истинска демократија – демократија коју ствара радничка класа, а не она демократија коју нам предлажу неки ултралеви или ултрадесни екстремисти“. – *Политика*, 29. септембар 1972, 2.

демократизма и либерализма“⁴⁰⁵ – што предлажу, неки ултралисти или ултрадесни екстремисти“. *Руде Право* о деловању иностраних снага против Југославије: „уједињење фашистичке реакције уз учешће усташа“.

У Француској је Момчило Бојовић, као Богомир Далма,⁴⁰⁶ песник, сликар и скулптор, добио честитку од Де Гола. Добио је и награду француске академије. Израдио бисту Емила Верхарена.⁴⁰⁷ Рођен је у Пљевљу 1899, слављен у туђини, а непознат у домовини. Студирао у Марсеју, Монпељеу и Паризу. „Песник луталица“. Де Гол му захвалио за „Оду Француској“. Представљају га у Француској као средину између Верлена и Валерија. Остао је у мислима и у својој поезији веран својој домовини.

Виџ говори о „новом муцању“ и друге изреке Станислава Јежи Леца⁴⁰⁸ (*Полиџика* од 24. септембра). „Човек није усамљен (пошто) непрестано неко мотри на њега.“ „По угловима осмеха може се израчунати распон слободе“. Досаду не треба растеривати полициским снагама“. Итд.

Европска водена магистрала: Франкфурт на Мајни – Вирцбург, Бомберг, Нирнберг, Регенсбрук, Пасова, Београд – Црно море. А 25. септембра сазнајемо да је канал Рајна–Мајна–Дунав већ стигао до Нирнберга. До 1981. године још 133 км. Без претовара до Црног мора. То ће бити Европа.

⁴⁰⁵ У разговору са политичким активом Далмације 19. септембра 1972. Стане Доланц, секретар Извршног бироа Председништва СКЈ је, у редоследу приоритетних акција у СКЈ, „на прво место ставио неопходност јединственог и одлучнијег деловања Савеза комуниста, његово акционо, мобилно и идејно оспособљавање. При томе ће особито оштра борба бити против свих облика опортунизма који у Савезу комуниста егзистира.“ – *Политика*, 20. септембар 1972, 6.

⁴⁰⁶ Богомир Аћимовић Далма (1899–1963), српски и француски академски сликар импресионизма, вајар, ученик Клода Монеа, песник и публициста. За време Првог светског рата школовао се у Монпељеу и Паризу, где је завршио Националну школу ликовних уметности, после које је упућен у сликарску колонију одабраних у Живерни, где убрзо постаје најбољи ученик Клода Монеа. Свестрано образован и надарен, постао је у париским интелектуалним круговима познат и као вајар, песник и публициста.

⁴⁰⁷ Емил Верхарен (Emile Adolphe Gustave Verhaeren, 1855–1916), белгијски песник и уметнички критичар, писао на француском језику. Био је један од оснивача школе симболизма и шест пута номинован за Нобелову награду за књижевност.

⁴⁰⁸ Станислав Јежи Лец (Stanisław Jerzy Lec, 1909–1966), пољски афористичар и песник. Постао је светско име – убраја се у најпознатије творце бритких и заједљивих реченица које продиру у саму срж проблема.

Хрвати поново откривају Аугуста Цесареца,⁴⁰⁹ који је волео и Београд, као Мачек и Ујевић. Нови издавачи пребацују на ијекавштину Цесарчеву екавштину. Он је и сам то чинио за збирку *За новим џушем* 1926. За себе је рекао ће до судњег дана стајати, сасвим лево, сасвим лево“. То је и мој завет: равнање на лево.

Совјети праве ваздушни мост са Сиријом, – боје се израелске победе над Сиријом. Дају авионе и најмодернији војни материјал.

Истих дана (око 26. IX) Уганда прогони „афричке Азијце“ кад имају британске пасоше. Они би радо прешли у Британију, али се буне Британци, особито радници, због конкуренције, јевтиније радне снаге. Апелују на фирме да их приме, особито кад су приучени корисним пословима.

Не само калуђерице: жене ће моћи бити и свештеници. Прва је то постала у Вестминстерској катедрали, прва после близу хиљаду година: Мери Џејн, доктор теологије са Кембриџа. Опет су Британци претекли све!

Јапанци хватају везу упоредо са Совјетима и са Кином. Танака је прво био у Пекингу, али Громико наговештава његов долазак у Москву. (Хоће ли вратити курилска острва?) Хрватски свештеник Вилим Цецеља у Салцбургу⁴¹⁰ (пре у Хрстовини код Петриње). Радио са Будаком, Славком

⁴⁰⁹ Аугуст Цесарец (1893–1941), књижевник и револуционар; учествовао је у демонстрацијама поводом анексије Босне и Херцеговине, као и у Јукићевом атентату на злогласног комесара Славка Џуваја, због чега је осуђен на три године затвора. У Првом светском рату присилно је мобилисан, и у њему остао све до краја борби. Приступио је КПЈ већ 1920. године; у два наврата био је у СССР-у; учествовао је у Шпанском грађанском рату, одакле се илегално вратио у земљу. Усташе су га ухватиле и стрељале недалеко од Загреба. С Крлежом је уређивао Пламен, Књижевну републику, а сарађивао је и у бројним напредним листовима и часописима. Писао је ангажовану социјалну белетристику, као и расправе, полемике и чланке из области књижевног, социјалног и политичког живота. Гл. дела: *Стихови, Судите ме, За новим путем, Тонкина једина љубав, Цареви краљевина, Златни младић и његове жртве* и др. – *Мала енциклопедија*, књ. 3, 874.

⁴¹⁰ Вилим Цецеља (1909–1989), свештеник. У мају 19 подружницом Црвеног крста која се старала о хрватским рањеницима. По ослобођењу није се, због повезаности с усташким режимом у НДХ, смео вратити у Хрватску. Ипак, у судском процесу 1946. осуђен је и затворен у логор за ратне злочинце у Гласенбаху код Салцбурга, до маја 1947. По изласку из логора остао је да живи у Салцбургу, где је промовисао блајбуршка окупљања, а од 1951. уређивао је салцбуршки *Гласник Срца Исусова и Маријина*.

Кватерником⁴¹¹ и др Младеном Лорковићем.⁴¹² Придобија наше раднике у Аустрији.

29. септембар – Американци се надају да успеју да до споразума дође већ пре избора. То неће моћи да буде.

Јова из Лесковца примио препис писма Боре Глишића о Медаљонима. Сам познаје само 2-3 медаљона, па га је утолико више занимала Борина оцена. „Мора да је прерада јако лепа кад је Глишића натерала да напише овако дивно писмо.“ Осетио се Јова као Лаза Лазаревић кад је прочитао *Ану Карењину*. Диви се Глишићевој култури која се испољава у писму. „Како бих волео када бих умео и могао тако да пишем!“ Сећа се да сам му једном приликом рекао да ја „пишем за поколења која ће доћи после 50 година“. „Иако је око нас још густа тмина, ваш драгуљ успева да заблиста“. Јова наставља да проучава лесковачку околину. Рада је боље са својом главом, али не сме да је води далеко.

Конфино се интересује да ли сам добио *Крв није вода* његов драмолет. Сада ћу му послати и рећи шта мислим о драми тога Јеврејина који је покушао да се прилагоди нацистима: без успеха.

Православље јавља како је одведен на издржавање 30 дана затвора, чиме је кажњен због говора на верској свечаности у Брезни код Горњег Милановца жички владика Василије. Жалио се републичком већу за прекршаје, али је одбијен и упућен у затвор СУП-а у Краљеву. У недељу 2. јула су га посетили у затвору Хризостом браничевски и Стефан далматински, епископ.

30. IX писмо од Николе Радованова из Новог Сада, које смо нашли по повратку из Ровиња. За октобар позива Дану и мене у своје Думбове. Они данас почињу бербу, прво кукуруза. О Јови Радуловићу, који му такође шаље своје песме: радо би га упознао, да види „каква је то јуначина, каква природа, кад поред толиких болести, тегоба, пише песме и ствара ново доба у нашој поезији.“ Свога Милана и снају очекују ове јесени или зиме, из Америке, са традицијом. Штета само што су унучице, а не унуци –

⁴¹¹ Славко Кватерник (1878–1947), маршал, командант оружаних снага НДХ и министар домобранства. Организовао је усташке-домобранске казнене експедиције, које су вршиле покоље, интернације, пљачке, палеже и мучења грађанских лица. Организовао је тзв. добровољачке пукове и легије, које је слао на Источни фронт у борбу против СССР-а. Након завршетка рата осуђен је на смрт и стрељан 13. јуна 1947.

⁴¹² Младен Лорковић (1909–1945), један од оснивача усташког покрета и један од најближих сарадника Анте Павелића, министар спољних послова НДХ. Због умешаности у аферу око кријумчарења злата, 28. априла 1943. разрешен је дужности министра спољних послова и именован за министра без ресора, задужен за послове са немачком војском. Ухапшен је већ 1944, а крајем априла и убијен у затвору Лепоглава.

Радованови! На крају зове у Думбово да опет палимо ватре виноградске, прескакати ватру, бојати ракете, и разговарамо на свежем ваздуху.

Полиџика јавља да ће Краљево добити 2.000 нових прикључака за телефоне, да се удвостручује капацитет у Санцаку, а да телефоне добијају и нека села у краљевачком крају. Долази полако, долази – рурална култура!

Београд, понедељак, 2. октобар 1972.

Вратили смо се аутобусом преко Лабина, Мокћеничке Драге и Опатије. На путу смо се стално враћали на разговор са „Шјором“, носачем бр. 1 у Ровињу, са Брача. Питао сам га откуд нерасположење према Србима после толико година пријатељских односа са Ровињцима. Он је дуго избегавао разговор, јер је и сам „странац“. Био је партизан, после талијанских логора, у војсци дошао до Тетова. Већ је 23 године у Ровињу. „Најели смо се круха и меса, па смо побеснели!“ Сада се дечаци шорају са хлебчићима. Мили на Ровиње, а да нису дошли Београђани и Загрпчани „појели би их пацови!“ – У возу, после Ријеке, упознали смо Топличанина из Куршумлиске Бање, молера, 30 година, нежењеног, који зарађује и по милион динара месечно. Прво је фарбао бродове, затим радио приватно или за словеначко предузеће из Марибора. Отац му је некад био срески начелник. Иде да оцу постави споменик и да лечи заосталог брата од 30 година. Упропастили га лекари. Хоће да их казни у Нишу. Носи револвер за појасом. Хвали свој боравак у Ријеци. Ми причамо како смо се пели на Стари град, са много нових зграда. Нови Сушак са Трсатом смо видели. Све су зграде за становање, скоро нема дућана. Гробље препуно мермера, врло лепо урађено. Нема хумки од земљи као да су сви били богати.

У Љубе Стојановића 11 нас изненадила тераса много већа од наше раније. Настрешница широка је покрита. Наши су спавали, па смо чекали до 7 сати, да се пробуде. У пошти: листови бугарски *Землед знаме* (праншово) и *Народна култура* – где пишу о Зенку, брату Ивана Бојацијева, познатом сликару који умро. И књига коју најавио Конфино. Чим прочитам, писаћу му о њој. Од Јове из Крагујевца писмо и песме. Нудио велику збирку Просвети, С[рпској] К[њижевној] Задрузи, Матици [српској] у Новом Саду. Сви га стварно одбили, иако је понудио материјално учешће и пристао да избаци све „непоћудно“.

Петшак, 6. октобар 1972.

Разгледница из Порторожа од Марка Бошковића, инвалида, који се тамо лечи. Волео би, док је тамо, да посети Слободана у Ровињу, мислећи да је још тамо. Налази се у инвалидском дому Струјан.

Посетио нас Бора Глишић, да врати рукопис 102 медаљона. Ја сам га молио да погледа и забележи места која би могла сметати. Скренуо ми је пажњу на смрти (тајанствене) Веселина Маслеше и Мирка Томића, Чедe Плећевића. *Песма Маћедонији*, коју сам приписивао Кости Н. Костићу, је од Стевана Каћанског.⁴¹³ Тренка није сестра Милице Бешевић, него њена синовица, Николина кћи, и да су Сремци, а не Далматинци. Боји се за Цанићеве речи о пиротским комунистима одмах после ослобођења, хаос, пљачка и корупција, за медаљон о Ивану Ђаји написао ми у белешци: „Савршенство“. Иначе му се свидео Вукадин Видановић и Ђуро Басаричек.⁴¹⁴

Недеља, 8. октобар 1972.

Ја пишем Жаку Конфину о *Крв није вода* чим сам прочитао. Изобличио је нацисте, али они су имали и претече и последнике: то су комунисти. Ако су Немци неполитички народ, који је увек играо на погрешну карту, имамо у нашем суседству два народа који су слично поступали, зато што су их водили рђави политичари. Наша српска невоља је што морамо да се носимо са њима, да их трпимо, да будемо стрпљиви и да сачекамо да изиђу из политичког пубертета. Његова књига је и лепо писана и дубоко мишљена. Дигао се изнад своје расе. Нашао је добар материјал и слаб морал и код својих и код других. Нека и даље пише и чува своју највећу силу: ведрину.

Дао сам рукопис 102 *Медаљона* суседу Љубиши Ивковићу да их покаже Богдану Пешићу, старом уреднику *Полиџике*, мада од тога не очекујем ништа.

Пишем и Ванку [Бојаџиеву] о смрти брата Зенка, о његовом сликарском раду, нажалост, нисмо ништа знали док смо виђали његове, Ванкове цртеже и цртеже његовог сина. Лепо је што је Зенку била наклоњена и нова власт. Јављам да ће бити медаљони Илије Бешкова⁴¹⁵ и

⁴¹³ Стеван Владислав Каћански (псеудоним Стари Бард, 1830–1900), песник романтичарске епохе. Рођен је у Србобрану; завршио студије права у Загребу; од 1857. живео је у Србији као професор и национално-политички радник; издавао је лист Велика Србија. Писао је претежно родољубиве песме, од којих су најпознатије: „Хеј, трубачу с бојне Дрине“, „Где је српска Војводина“ и др. – *Мала енциклопедија*, књ. 2, 243.

⁴¹⁴ Ђуро Басаричек (1884–1928), политичар, првак Хрватске сељачке странке. Погинуо, као народни посланик, у Народној скупштини Краљевине СХС у Београду 20. јуна 1928.

⁴¹⁵ Илија Бешков (Илија Бешков Дунов, 1901–1958), бугарски карикатуриста, професор Ликовне академије, самоуки музичар на свим народним инструментима. Политички

Косте Тодорова,⁴¹⁶ од Бугара. Да ли се Бешко убио? Да ли ће добити ово моје писмо, кад су и њему и Геновском и Тренчеву одузели на пошти *Ведрину* I? Морали смо их послати по човеку!

Понедељак, 9. октобар 1972.

Посетили смо гђу Нату Поповић. Сломилa је ногу у куку и једва се креће са штакама. Зидала је у Херцеговном кућу за кћери и унуке, настрадала, пренели је и оперисали у Земуну. Ићи ће на рехабилитацију. Нашли смо је храбру и орну за шалу, у свој невољи.

Уторак, 10. октобар 1972.

Јавио сам се Вери Десанкиној. Славик се вратио из Далмације, а Драган из Совјетског Савеза – усхићен, – мада је видео само дела из Царске Русије.

Четвртак, 12. октобар 1972.

Радомир Тодоровић са братом од стрица Душаном, од 16–20 часова разговор. После се попели Дана и ја на спрат, да видимо проф. Михаила Ђурића и његову Мирјану. Михаило се пита да ли је „српско руководство мудро“, како се мени чини. Мирјана бесна што је само њен муж осуђен, док су други говорили теже ствари него Михаило па остају у својим службама и уживају на слободи. Викала је још да *она* не допушта да Михаило буде осуђен, јер се она жртвовала и није положила докторат, само да би он радио и напредовао и да би чувала њихове синове и водила домаћинство. Ја сам уверавао Михаила да он није осуђен за говор професорима права о амандманима и за оно што стоји у оптужници, већ за друго – што је рекао у четири ока или преко телефона, или у разговору са колегама или ђацима. Тако је бивало са другима, па и са мном.

и идеолошки је припадао Земљорадничкој странци. Био је члан Бугарског земљоделског савеза. Главна дела су му: *Цртежи, Цртежи и карикатуре и Бешков говори*. – Д. Јовановић, *Медаљони*, књ. 2, 282.

⁴¹⁶ Коста Тодоров (Коста Василев Тодоров, 1889–1947), бугарски политичар и историчар, присталица југословенства и непријатељ династије Сакс-Кобург. У току Првог светског рата био је добровољац у француској војсци. Вративши се у Бугарску да дигне устанак, ухваћен је и осуђен на смрт, али је помилован. Био је бугарски посланик у Београду, а након пада Стамболијског, 1923, био је принуђен да емигрира. Оптуживан је у Бугарској као српски агент. Политички је био близак левим бугарским земљорадницима, а за шефа је признавао Г. М. Димитрова. После Другог светског рата, као противник комунистичке диктатуре, емигрирао је у САД, где је и умро. – Д. Јовановић, *Медаљони*, књ. 3, 251.

Испитивали су ме пола године, а нису поменули оно што је после јавни тужилац, на претресу, обележио као *главно у овом процесу*: Мачеково писмо из Париза. Михаило је то признао, не говорећи шта је било. На пр. разговори телефоном са Жиком Стојковићем и другима.

Јова Радуловић шаље нове песме и сећа се првог инфаркта пре пет година. Има опет асмастичне нападе.

Јову и Раду је у Лесковцу изненада посетио др Жак Конфино. Јова му је причао да је у једном предавању о Ћопићевој *Башћи сљезове боје* упоређивао његов хумор са Конфиновим. Препоручује ми да прочитам ту Ћопићеву књигу, јер се он у њој „поистовећује са нама“, или бар с њим, Јовом. Храбро је рекао оно што други нису смели.

Субота, 14. октобар 1972.

Телеграмом сам честитао венчање унука Тихомира Калановића (из Страгара) са сином Радомирове кћери Босе, а у Дивостину се венчао и син Радомировог Драгише (21. X)

Из Крагујевца од Јове боље вести о здрављу и песма: „Шта би човечанство да му песме није?!“

У петак 13. октобра рано је телефонирао Вељко Ковачевић: да ли би могао да примим његову ћерку. Уствари је мислио на [кћерку] зубног лекара Драгана Јовановића, познатог комунисте.

Први број *Газете*, коју издаје Дуга а уређује Јовица Аћимовић, познаник из митровачке казнионице. Заинтересовао и мене и помишља да објави неке од мојих медаљона. Формула недељника је нова и занимљива, али не верујем да ће успети поред толиких илустрованих недељних листова. Још се штампа у Љубљани. Ангажовао је и Владету Јеротића и друге стручњаке, и велику и сталну редакцију неће имати.

Пре подне нам је била Драга Цанић, много говорила о своме браку и о својој деци. Велика мученица, како су сви били и јесу добри. Нарочито се жали на Цанићеву мајку Шипу, а за Драгутина (брата) каже да је био добар човек, као и свекар Јоца.

Недеља, 15. октобар 1972.

Добио сам од Младена Ст. Ђуричића о Позоришту код Срба. Ишли на 6-месечни помен Радмилином Пери Антићу. Видео Драгољуба, сина кројача Јосифа Танчића, брата од стрица Санде Шустера. Био дуго у Паризу, где је усавршио занат. Он је брат Денке и Добринке и Боже. Станују у Васе Пелагића 18.

Понедељак, 16. октобар 1972.

Јуче изненада умро Виктор Бубањ, начелник Главног генералштаба ЈНА. Пет лекара констатовало срчани удар. Говори се да му је пукла јетра. Вечерас о томе случају говорио генерал Вељко Ковачевић. Играли заједно тенис, одједном лопту није примио. Рођен у Фужинама, имао 54 године. Одбио хрватским националистима да рачунају на њега, као хрватског генерала: „Нема хрватских, постоје само југословенски генерали“. – Послао нам брат – Веља Поповић са гђом Маром, свој животопис, намењен њиховим синовима (лекару и инжењеру) који живе у Америци – Суседи Боре и Љубише Ивковић такође од њих то добили. Били код нас. Наишао је и Миодраг Рамадановић. Он чуо да многи сумњају да је тако дошло до смрти Виктора Бубња. Свет свашта прича, као обично у таквим случајевима: да су га отровали усташе.

Милан је довршио грађење собе под нашом кухињом. У нашем одсуству дао да се шприца и кречи цела кућа споља и да се ставља велика тераса. Ја сам морао да дам предузимачу Бошку Ђорђевићу-Црногорцу, 225.000 динара. Од тога ће и наш задњи део куће опасати бетоном од 50-60 цм ширине.

Ушорак, 17. октобар 1972.

Синоћ председник Тито говорио на састанку свих форума СКЈ где су критиковани руководиоци СК Србије, поглавито Марко Никезић и Латинка Перовић. Од њих тражено да изврше самокритику, али они одбили. Већина чланова ЦК Србије није их напала, и Тито то констатовао: али не значи да су у праву ако су у већини. Признао им да нису криви за национализам, али за либерално држање према културним радницима и у привредним питањима.⁴¹⁷

Јутрос је био Крагујевчанин Миодраг Миковић, кога смо упознали у Аранђеловцу. Он доста шири *Вегрине*. Донео нам поздрав од Мице Вељовић. Прича да је присуствовао стрељању нашег првака Милоја Симовића од стране љотићеваца и Немаца. Миковић је у исто време био у затвору и морао да копа јаму за осуђене. Потврђује да је, приликом стрељања, Милоје викао: „Живела армија рада села и града!“ И да је писао синовима. Чуо је да је умрла његова Душанка, али није сигуран. Како да нас Радомир није обавестио?

⁴¹⁷ Говор друга Тита руководећем друштвено-политичком активу СР Србије: „Верност политици СКЈ доказује се њеним извршавањем“. – *Политика*, 17. октобар 1972, 1–3.

Британска краљица Елизабета II посетиће Југославију 4 дана са супругом и ћерком.

Листови доносе дугачак Титов говор после пленума на коме се судило српском комунистичком руководству. Предложио је „померање кадрова“ до идућег ЦК Србије. Потврђује се да је В[иктор] Бубањ играо тенис са Вељком Ковачевићем и са Кочом Поповићем. А говорило се да је отишао у Француску после Титовог рођендана 25. маја, кад је одбио интервју сарадницима *Фронша*. Рекао им да не може да пише о Титу поводом 80 година јубилеја. „Један необављени интервју“. Скоро избацио сарадника *Фронша*. Служавци: Шта је с том кафом? Другови журе!“ А они нису нимало журили. И то објавили. То се протумачило као одвајање Кочино од врх[овног] вођства.

Среда, 18. октобар 1972.

Лоренцови су били код нас пре нашег одласка у Ровињ. Сад смо ми били код њих. Није било ни Бебе ни малог Боре. Стари се мало интересовали за политику. И они су читали Титов говор и знају да су српски руководиоци одбили да положе оставке. Нису се осећали кривима. Све се пренело на сам ЦК Србије.

Четвртак, 19. октобар 1972.

Наставља се хајка и захтева померање кадрова. Циља се и на Миленка Бојанића, пошто је у питању привредна ситуација у земљи. Напада се и Српска књижевна задруга због Добрице Ћосића њеног председника. Уклоњена је из Телевизије (бар из центра) Верослава Тадић,⁴¹⁸ зато што незгодно коментарисала неки Бакарићев говор у септембру, кад смо ми били у Ровињу, па га нисмо ни чули. Бакарић је у Сплиту напао београдске правнике поводом амандмана.

Михаило Ђурић је најзад добио пресуду: 9 година. Жалио се Врховном суду. Суд је дуго оклевао да формулише пресуду, после суђења. Дато му је на знање да после затвора не може предавати, али да неће остати без хлеба. Већ раније му је било забрањено да држи предавање и да даје савете постдипломцима: „Не могу васпитавати нашу омладину...“

⁴¹⁸ Верослава Тадић (1942), новинар, уредник. Са 26 година постала је најмлађи главни и одговорни уредник информативног програма у историји југословенске телевизије. Због једног коментара који се није свидео Јосипу Броз Титу и Станету Доланцу, али и због крађења једног Титовог говора, 1972. године смењена је са места главног и одговорног уредника и избачена из СК. Остатак каријере, до пензионисања 2000. године, провела је у образовном и научном програму.

Петшак, 20. октобар 1972.

Дана и ја смо били код Матарихевих у Шумицама – Љермонтовљева улица. Била Мира сама, без Јоце и без Маре. Чисто породични разговор. Говорила нам најзад о кризама у свом браку. Дуго је била увек уз мајку, скоро против мужа. Увидела да је грешила. То је било пре одласка у Шведску. Тамо много размишљала. Сада се отима од Миличине превласти и све више се приклања мужу. Цени његову толерантност.

На мети је и Антоније Исаковић директор *Просвете*. Проф. Миша Павић се спрема да га наследи. Ако то буде, одлучио да буде послушан директор – благодоник ментор докторандима. Био готов и да подупре Лешићев докторски рад. Милан га осуђује. Вечерас га не помиње. Радомир Константиновић није дошао да прими октобарску награду, а појавио се на телевизији на III програму, кад се говорило о књизи.

Понедељак, 23. октобар 1972.

Пишем Младену Ст. Ђуричићу о његовој књизи о српском позоришту. Изненадило ме велико познавање те материје. Похвално је поменуо Милана Јовановића – Стојимировића,⁴¹⁹ кога сам упознао у затвору. Свиделе су ми се његове *Силуете сјајне Београда*, боље него карактер њиховог писца. Одужићу се Ђуричићу за пошиљке ако будем могао да издам макар једну серију мога медаљона писаних (250) у самици 1948–1949. Кад сам био без новина и без књига. Ђуричића и гђу Вишеславу сам упознао код Недељка Дивца.

Уторак, 24. октобар 1972.

Пишем Јовици Аћимовићу да му саопштим нов број телефона, сада само нашег: 768-433. Молим да ми врати цео рукопис медаљона.

Миланова сестра Милица има понуду за Адис Абебу. Можда би ишла, да заради новаца да би школовала сина, у британском колеџу, где је врло скупо.

Многи се чуде што је Тито ударио на српско руководство у време краљичине посете Југославији, од 17. до 21. X. Можда је ово објашњење.

⁴¹⁹ Милан Јовановић Стојимировић (1898–1966), новинар, увек режимски. Даровит, обавештен циник. Био је осуђен на 20 година због помагања окупатора. Изашао је пре рока. – Д. Јовановић, *Политичке успомене*, књ. 12, 122.

На Западу су 1971. многи били наклоњени Хрватима, који су католици и оријентисани према Западу, а Срби су проруски. Сада се успоставља равнотежа: гоне се једни и други. Брачни пар су водили у Дубровник и Подгорицу, затим у Славонију (Ђаково) да виде липицанерске коње беле као снег. Најзад у Загреб и на Брионе.

23. X. Стигао је *Монд* са уводником „Les cas Yougoslavie. Après la Croatie, la Serbie.“ [Случајеви Југославија. После Хрватске, Србија.] У Хрватској је „покрет“ схваћен као националистички, у Србији као демократски: дискусија место командовања. Тито је одбацио стаљинизам, али практикује политику чврсте руке, да би се одржало јединство државе и партије. *Монд* закључује: ти методи могу да упропасте ствар коју хоће да спасавају. За Тита каже да је васпитан стаљинистички и такав остаје. Његова творевина га је превазишла. На чланак „la Répression en Yougoslavie“ [Репресија у Југославији] је одговорио загребачки *Вијесник*, а пренели и српски листови, на овај још нико није реаговао и неће. 21. [октобра] су смењени (дали оставке) Марко и Латинка, али се ништа не објављује. Очекује се и пад Боре Павловића (Београд) и ако је и сам напао Марка.⁴²⁰

Среда, 25. октобар 1972.

Вера ми јавља да је умро Десанкин муж Виктор Феодоров. Одмах сам отишао у Лоле Рибара 4. Дошао је свештеник који ће га опојати: Самарцић, рођак нашег Радована. Вера га молила да не спроводе сав церемонијал који следује кад се сахрањује свештеник, него да све упросте, а да га опева само он један. Одговорио да ће морати да узме још једног, да не би сам био одговаран за пропусте.

Четвртак, 26. октобар 1972.

Данас објављена оставка М[арка Никезића] и Л[атинке Перовић] Добраца Ћосић је у С[рпској] К[њижевној] Задрузи поднео оставку већ 10,

⁴²⁰ На 43. седници ЦК СК Србије, која је одржана 21. октобра 1972. године, Марко Никезић је дао оставку на дужност председника ЦК СК Србије, а Латинка Перовић на дужност секретара ЦК СК Србије. – *Политика*, 26. октобар 1972, 1.

а тек сада обелодањено. За начелника Генералштаба, место Хрвата Бубња, дошао Словенац, генерал пуковник [Стане Поточар].⁴²¹

Субота, 28. октобар 1972.

И Бора Павловић дао оставку, а за 30. [октобар] најављена седница Председништва ЦК Југославије на Брионима. На Косову завршени маневри „Косово 72“, после поморских „Подгора 72“. Поред Тита, на командном броду се појавила Јованка. То је изазвало многе протесте.

Синоћ, код снаје Мире, велики разговор са Мијалковим сином, Светланиним мужем Владом. Светлана је већ одмакла у трудноћи. То је трећи покушај. Два пута је оманула, као код Дафне. Сад ће лећи и ваљда ће сачувати плод. Ја сам пред њим хвалио Мијалково држање. Није се експонирао против Марка, али га није ни бранио. Против су устали само Мома и Дража Марковић, Пера Стамболић и Цана Бабовић, Шане и Бора Павловић и седми Милош Минић. Чуло се чак да је Мијалко донекле узео у заштиту Марка. Али то није много вероватно, јер се тај ни за кога не заузима. Ја сам, пред Владом, претпоставио да јесте, приписујући му мисао да више нема шта да добије, пошто је већ други човек у држави – председник Савезне скупштине. Влада се само смешкао и ћутао. Мијалку не гине Савет Федерације и велика пензија: комесар I армије – Плави!

Јуче био Јован Јововић после два месеца. Боравио је у Трпњу на Пељешцу.

Недеља, 29. октобар 1972.

Сека – Добрила Поповић-Стошић била у среду да јави: Даваће годишњи помен. Данас у 11 смо били на гробљу. Сутра нам долази Милица-Мики Николић-Стергар из Копра. Јуче, Југана Стојановић нашла да се ја држим хладно. Одиста, не волим њену притворну љубазност. Или је сувише заузета и уморна.

⁴²¹ Стане Поточар (1919–1997), генерал-пуковник ЈНА. У НОБ од 1941, где је обављао војне и политичке дужности. После ослобођења био је командант 23. ударне српске дивизије, командант одреда ЈА на Слободној територији Трста, командант 24. скопске војне области, начелник Штаба скопског војног подручја, командант 60. дивизије загребачке војне области, командант мариборског војног подручја. У периоду од 15. октобра 1972. до 10. јула 1979. године обављао је функцију начелника Генералштаба ЈНА.

Понедељак, 30. октобар 1972.

Смиља и др Душан Братић изгубили – не знам како и зашто – сина Милана, доброг новинара. Послао сам им изјаву саучешћа. – Увече, Мики са Браном Миљковићем. Брана такође не одобрава шта се ради са Србијом, без разлога, оно што је рађено у Хрватској, оправдано. Не би смело бити аутоматизма. Говори се да ће ићи и Мирко Тепавац, можда и Мирко Чанадановић.⁴²² А били су врло послушни...

Уторак, 31. октобар 1972.

Ишао [сам] у Министарство финансија на Нови Београд. Слаће ми по куриру кад захладни, као Ђорђу Карађорђевићу.

Био сам, на одласку, у Балканску 48, код Добриле и Влајка. Тамо вежба флауту Катарина Азањац, њихова унука. Изгледа да је врло даровита. Њен отац очекује да ће и њега превазићи.

Среда, 1. новембар 1972.

Јова Јововић из Земуна, после Трпња, врло незадовољан оним што се ради са Србима. Зашто? И ја мислим да је то faux-pas [погрешан корак], као совјетска окупација Чехословачке. Жана и Слободан такође узнемирени.

Четвртак, 2. новембар 1972.

Јова Петровић се вратио из Ровиња. Зашто се ово ради? Шаљем копију медаљона (други део) Јовици Аћимовићу, – нека се упозна, ма и не могао да објави у *Газети*.

Петак, 3. новембар 1972.

Душан Милачић такође добио нову књигу Милутина Велимировића – *Лушања* (кроз Сибир и Кину). Издао му „Рад“, али са великим његовим

⁴²² Мирко Чанадановић (1936), магистар филолошких наука, политичар. Као студент био је председник Универзитетског одбора Савеза студената и секретар Универзитетског комитета СКЈ Универзитета у Новом Саду, уредник у студентском листу Индекс и на Трибини младих у Новом Саду; члан Покрајинског комитета СК Србије за Војводину и секретар Извршног комитета, председник Покрајинског комитета СК Војводине, члан ЦК СК Србије и ЦК СКЈ. После неуспеха либералистичке струје у СР Србији, као један од њених главних представника и заговорника био је присиљен да поднесе оставку на све функције и на чланство у СКЈ.

учешћем: милион и 700.000 динара. Милачић се неповољно изражава о Добрици Ћосићу, а и *Време смрти* му не даје догађаје и људе какви су били. Први део романа је слобода, а Милачић је све то доживео у Скопљу и Нишу. II део је бољи. Као човек, Ћосић не држи реч, лаже. Ако буде објавио свога *Молијера* послаће му са посветом: добром писцу, рђавом човеку.

Мени се *Лушања* свиђају више него Микичини романи и цела трилогија.

Субота, 4. новембар 1972.

Док мајстор намешта каду у купатилу, у отвореном и у лупи, Жана и ја много [смо] разговарали. Она је паметна и обавешена. Скоро бих рекао, као Анатола Франс: кћи моје душе. Нећу се ваљда разочарати.

Недеља, 5. новембар 1972.

Дошао ми некадашњи ученик на правима, Миломир Сојић, који се пензионисао као правни саветник Српске академије наука и уметности. Врло правилно умује да наука и морал не иду увек заједно. Тома Живановић је сигурно нешто значео у кривичном праву, био је несолидан као човек. Остављам на страну његову аферу са тркачком кобилном, али узимам Сојићево сведочанство да можда није плаћао кирију Академији наука све до краја рата, до самог 15. маја 1945. Академија је много учинила за њега.

Понедељак, 6. новембар 1972.

Кад ми је исплаћена стална државна помоћ за новембар, добио сам поруку од начелника Љубојевића да тражим повећање већ пре краја 1972. Мени је незгодно да молим, али грешим, јер се говори да савезна влада неће повећавати целе 1973. онима које она исплаћује. – Писмо Боре Глишића, које ће бити предговор првој серији Медаљона, прекуцао сам у неколико примерака. Послао сам га, као претходницу књизи: *Вери Десанкиној, Милутину Станисављевићу*,⁴²³ који се такође интересује за моју државну помоћ, Николи Радованову, Радомиру Тодоровићу, Јови у Лесковац, Јови Радуловићу, Мијалку Кнежевићу, др Мирку Дошену. – У

⁴²³ Милутин Станисављевић, судија у Куршумлији, леви земљорадник. – Д. Јовановић, *Политичке успомене*, књ. 12, 319.

Америци на председничким изборима Ричард Никсон победио са највећим бројем гласова у историји. Његова странка, републиканци, добили су у Конгресу само 5% мандата. А у Сенату су у мањини. Дакле, личан Никсонов успех.

Четвртак, 9. новембар 1972.

Код Вере Десанкине. Славик и даље слика и добро ради своју математику. Вера ми прича да се разишла са другим мужем Драганом Јовановићем. Не опрашта му што је напустио у најтежим данима, кад је Десанка умирала. Отишао је својој мајци, под изговором да не може да гледа кад неко умире. „Није ми више био муж, али ни пријатељ“. У току вечери дошла јој Ковиљка Марковић, једна од четири или 5 кћери Еде Марковића, директора банке и трезвењака, сестра професора др Владе. Био је ту и њен син Влада. Ковиљка је такође, изгледа, отерала муж, и доста тешко живи.

Проф. Бора Недић ми донео књигу Жике Милићевића (из старих дана), а Јова Жујовић ми предложио да њему као суседу у Душановој улици такође пошаљем *Ведрину II*. То сам учинио тим радије што сам Жику увек ценио као књижевника, а сада још супруга једне моје раније ученице. Видео сам их заједно на помену Урошу Џонићу, у цркви Св. Марка. Чек нисам ставио, јер је Жика добио сасвим малу пензију! *Полишика* га није преузела, зато што је под окупацијом уређивао Српску књигу за Југо-Исток, настављајући своју *Нашу књију* за Гецу Кона. Али данас је стигло 5.500 динара за *Ведрину* и *Нови Аншеј*. За „казну“ ја сам њима, на поклон послао *Ведрину I*.

Петак, 10. новембар 1972.

Шаљем Ковиљки Марковић и сину Влади *Ведрину I* и *II* с тим да је *Аншеј* поклон Влади.

Дафне ми донела необичну књигу: *Све шече* од Василија Гросмана.⁴²⁴ Одмах сам читао и нашао тешке оптужбе против Стаљиновог режима.

⁴²⁴ Василије Гросман (Василий Семёнович Гроссман, право име Јосиф Соломонович, 1905–1964), руски прозаиста и драмски писац. Афирмацију стекао приповеткама и романима с тематиком из грађанског и совјетско-немачког рата. Створио је и нови тип романа-епопеје без патетике и монументалистичког прилаза, развијајући линију Толстојевог Рата и мира. Дела: *Гликауф*, *Четири дана*, *Степан Кољчугин*, *Народ је бесмртан*, *За правичну ствар*, *Живот и судбина*; драма *Ако је веровати питагорејцима* и др. – Мала енциклопедија, књ. 1, 559.

Особито су страшни описи гладовања сељака за време колективизације. Ужасно је што су све јели. Опис логора, кроз који је Гросман прошао такође је стравичан. Ново је и то што Гросман оптужује Лењина као зачетника свега. Из Лењина је изишао Стаљин. Закључак је најстрашнији: без Стаљинових чистки Совјетска Унија би изгубила рат. Цео народ је био против режима и борио се и издржао само из страха.

Прекинуо сам *Лушања*, да бих читао Гросмана. Издао му је *Раг*, али је М[илутин] В[елимировић] морао да уплати 1 милион и 700.000 динара као своје учешће. А никакву рекламу нису дали. Књига је добра: штета.

У хартијама из октобра, под 30-тим, налазим писмо Јове Радуловића од 27, где захваљује што пажљиво читам нове песме које ми шаље „вруже“. Једна од последњих носи наслов „Душа у заранке“. Пише да ће песме које уради до краја живота добити, као књига, име *Последњи акорди*. Обрадовала га моја оцена о њему: „Више и мање него песник“. Послаће Јови у Лесковац неколико песама, кад он већ сарађује у тамошњем часопису *Наше стварање*. Данас ми шаље своју последњу „Далеко је сунце“, посвећену Добрици Ћосићу. Пошто је сасвим брзо рађено, тражи да је прочитам и одмах уништим. Ја то нећу да учиним, јер сам против уништавања: све што се створи сведочи о неком у једном тренутку. Завршетак је одиста леп:

„Све боли и *пашње* нису *преброђене*,
Кроз муке се *сшане* на *свеште* врхунце.
Сва *збивања* јесу „*дубоки корени*“.
Добрице, Добрице, „далеко је сунце“!“

У још старијим хартијама налазим исечак из *Санцака*, листа који је Сретен Вукосављевић издавао у Пријепољу 1934, кад сам још био у Тутину, по други пут. Број је од 1. јуна. Сретен ми је послао чланчић где приказује тек изишли *Нови Анџеј*, а потписан је као С. Само још Алекса Томић је у *Рејублици* приказао ту књижицу. Сретен пише да је „књига пуна оптимизма, врло критичног, али и врло дубоког“. „Без обзира се казују мишљења, за која могу тешко замерити и они с десна, који су у моћи, и они с лева, који су у инди.“ „Писана је срчано, топло и просто. Мало се у нас може прочитати што има толико несмањен акценат искрености и вере, као што има ова књига. Она је *позив*, буђење дремљиве интелигенције на организован социјални рад у широким радним масама, нарочито сеоским. Ако *огзива* не буде, није кривица ни да позива ни до онога који позива, него је, значај, то зимско спавање наших школованих људи и сувише дубоко.

„Књига се може добити код лица, које је сада у Тутину“. (Ср[ез] Штавички).“

Да забележим неке пропуштене ствари.

29. X Добрила – Сека Поповић-Стошић дошла да нас обавести да ће давати годишњи помен Драгомиру. А 30. X нам дошла Мики из Копра. – Југана приметила да сам ја хладан, после њеног последњег држања.

Новине саопштиле да су Смиља и др Душан Братић изгубили сина Милана. С њима се одавно нисмо виђали, па смо послали изјаву саучешћа. Младић је био добар новинар, и дописник из страних земаља.

Мики је дошла са Браном Миљковићем. Лепо смо разговарали. Стари ратник се гади на оно што се данас ради са Србијом. – Ето: терају на оставку Марка Никезића и Латинку Перовић, Бору Павловића, а отераће и Мирка Тепавца и Мирка Чанадановића; нису довољно послушни и компромитовани. Код Босе и Љубише Ивковића видели смо сина Драгишиног (брата Љубишиног) који живи у Швајцарској. Дошао отуда са женом и децом.

Ишли смо нас двоје код Влајка и Добриле. Слушали смо како свира на флаути Катарина Азањац. Даровита је. Отац очекује много од ње. Мисли да ће њега превазићи као музичар.

1. XI нам дошао из Трпња Јован Јововић. Гневан је до беса због понижења која се наносе Србији, која све дала и све створила. Слободан и Жана такође љути на аутократе.

2. XI Јова Петровић се вратио из Ровиња.

Млади Јован Аћимовић ([познаник] са робије) помишља да у новом недељнику *Газета*, коју би издавали *Дуја* штампа неке од мојих Медаљона. Шаљем му препоручено неколико, да види.

Душан Милачић се изражава неповољно о Добрици Ћосићу као човеку. И мени се не свиђају некарактерни људи из Велике Дренове. Милачић оцењује *Време смрти*: први део му је слаб, други бољи. Добрица не зна те ствари. Он и у животу не држи обећања. Особито је много лагао као председник С[рпске] К[њижевне] Задруге. Колико енергично је обећавао да СКЗ изда његовог Молијера, па ништа. Штампаће га Милачић, макар о свом трошку, па ће му их послати – као „добром писцу, а рђавом човеку“.

2. новембра 1972. изишао опет оглас у *Полицији* о обадве *Ведрине*. Добро је макар то. И *Лушања* М[илутина] Велимировића одмах иза мога огласа.

3. XI Јова из Крагујевца брине како да скупимо новац да се штампају Медаљони. И он би хтео да помогне.

Млади нећак госпође с којима смо летовали у Ровињу, Сениша Здравковић захваљује на *Новом Анџеју*.

Јова из Лесковца, 4. XI велико писмо. Он ради на своме *Поречију*. „Оставке га не збуњују; тера даље. У *Нашем стварању* ће изићи његов приказ Слободанових Мостова. Добио је од др Конфина *Пожури, докторе*. Г. Јова ће за *Мосшове* послати приказ дела Веселине Геновске, да буде и један бугарски писац!

Недеља, 12. новембар 1972.

Др Драгомир Ћосић зове Дану и мене на један ручак ван Београда, са Станком и Љубинком Славинским, до Обреновца. Дана имала рђаву ноћ. Узела два нитроглицерина.

Понедељак, 13. новембар 1972.

Дани још није добро. [Драгомир] Ћосић дошао да ме изведе. Шетали смо по гробљу ослободилаца Београда. Причао ми много о проф. Хенрику Барићу.⁴²⁵ Били заробљени у Сарајеву. Дружили се и са Бором Неђићем. Ћосић је плаћао многе литре вина за Барића. Није знао да је Барић из Арбанасе код Сплита, као што је др Никола Никић био из Никинаца у Срему, опет арбанашког села. Причам Ћосићу како ме Барић питао 1940. – откуд ја сарађујем са оним инфантилним типовима – др Рибаром и др Драг[ославом] Смиљанићем?!

Уторак, 14. новембар 1972.

Мирко, правник из Приштине, на тај дан причао врло ружне ствари о Животи Ћермановићу, код кога радио као приправник у Ваљево.

Четвртак, 23. новембар 1972.

Света Анђелић нам први честитао Републику. После се јавила Бојка, па дошао Жика [Милојевић].

⁴²⁵ Хенрик Барић (1888–1957), лингвист, професор упоредне граматике индоевропских језика Филозофског факултета у Сарајеву и директор Балканолошког института. Истакнут албаноолог, покренуо и издавао часопис Архив за арбанску старину, језик и етнологију. Гл. радови: *Албанско-румунске студије*, *Индоевропски гутурали*, *Праиндоевропска и индоевропска питања*, *Илирске језичке студије*, *Речник српскога или хрватскога и арбанашкога језика (I део)* и др. – *Мала енциклопедија*, књ. 1, 194.

Субота, 25. новембар 1972.

Жана и Слободан се вратили с мора. Позивају нас.

Понедељак, 27. новембар 1972.

Живорад Бркић из Доње Краварице (Драгачево). Увек поставља интересантна питања из светске политике. Има обично сјајне рефлексије. Не знам да ли сам већ забележио један разговор, који је почео својом мишљу: „Комунизам је и виђена ствар. Нема шта више да се говори“. Данас се осврнуо на кампању против уклоњених српских руководилаца. Зашто, кад су све добро радили и кад им се не пребацује српски национализам? У чему је био њихов либерализам? Ми сељаци то нисмо осетили.“

Увече нам је дошао Жика Милојевић, пред његов и Бебин пут у Грчку. Причаће кад се врате. Био и др Јован Мишић, увек тужан и изгубљен, после Тијанине смрти. Немамо о чему да разговарамо. Изгубили смо везу после растанка 1915. Он је остао у Пироту, био интерниран у Бугарској, после матурирао у Скопљу (код Слободановог оца Алексе као директора), свршио медицину на тек основаном факултету, па одмах отишао на лекарску праксу у Пирот. Стално ме уверава да сам био гост у њиховој великој и лепој кући на Пазару (до старе Вомићеве апотеке) али тога није било. Кад сам долазио годинама у Пирот све до 1940. године, једва да ме поздравио на улици. Сав се предао медицини, обављао је страшно, а политику је презрео. Другу окупацију (бугарску) провео је у Лесковцу, а после рата прешао (не одмах) у Београд, где се праксом није бавио. Синови (Драган и Душан) су такође лекари али живе у Немачкој. Млађи је ожењен Немицом и има двоје деце. Јова је покушао да пређе код њих, особито после Тијанине изненадне смрти, али није успео. Овде му је тешко. Често нам долази, ради утехе, али и то слабо иде.

Ушорак, 28. новембар 1972.

Драгослав Филиповић, још јачи политичар од Ж[иворада] Бркића, кратко је дошао, али увек интересантне ствари рекао. Увек се сећам нашег разговора о томе да ли комунисти хоће да деле власт. Он је тврдио да неће. Ја сам рекао да ниједна странка неће да дели власт кад не мора. Навео сам причу наших радикала, који су делили власт са самосталцима кад су ови на изборима 1905. добили половину мандата у скупштини. „И ови би делили власт кад би имали за себе пола народа, али га немају ништа, и зато морају да држе целу власт за себе.“

Видим из новина да је умро наш млади друг Ратко Поповић адвокат у Ђилану, на Косову. Изјавио сам одмах саучешће његовом сину Владану, који станује у Скопљу. Ратко је изгледао здрав, али је био несрећан у браку и нешто унутрашње га јело.

Од младих пријатеља из Суботишта у Срему добили смо позив да им дођемо у госте. Душан је син нашег старог друга, у чијој кући сам рано био. Примао је *Раг* и све списе. Био фанатичан земљорадник. Једном на Палилулској пијаци случајно сам купио лубеницу од Душанове младе жене, и од тада смо у вези. Он је долазио, купио моје књиге, и сада нас позива.

Одговарам да они треба нама да дођу.

Зет Милан је обавештен да је на нишком универзитету изабран за професора филозофије. Београд никако не може да добије, јер се не слаже са колегама на факултету. Он њих сматра „игнорантима“, а они му враћају мило за драго. Мораће током одлажења у Сарајево током 6 година, да путује једном недељно у Ниш, да одржи два часа. Он то више воли, јер је тамо учио гимназију, а и ближе је од Сарајева.

Субота, 2. децембар 1972.

Писмо од др Свете Живковића из Херцегновог. Писмо од Јове из Лесковца. Писмо од Милутина (Миће) Марковића из Јовановца крагујевачког, о ћерци Јели и зету Томи. Ово писмо ћу послати Томиславу пошто се односи на њих двоје. – Од Јове из Крагујевца нова песма. Ја одмах шаљем Јови у Лесковац писмо које сам упутио Милутину Велимировићу, кад сам прочитао његова *Ћушања*. Помоћи ће му ако буде ту књигу приказивао у *Нашем стварању*. Милутин Велимировић ће му послати књигу.

Недеља, 3. децембар 1972.

Пишем опширно Свети Живковићу. Добио сам из Париза писмо од Милана Живадиновића.

Од неког Радована Марковића добио сам писмо из Костолца; тражи обе *Ведрине* и даје адресу Александра Живадиновића у Костолцу. Да то није онај Радован Марковић који је 1954. и 1955. био Удба у Митровачкој казниони, који нас је преваспитавао? Сада – пензионер. Можда је пензионисан као Ранковићев сувише ревносан службеник. На робији смо знали да је неко време био код Драже Михаиловића – по задатку. Неки затвореници су га познали. „Босанац“ из Подриња био му, каже командант!...

Од Јове из Крагујевца нова песма: „Душа пуним сјајем тек у болу блиста“. Дошла је после страховитог срчаног напада на дан 31. октобра. Био је „жут као восак, без даха, полуонесвештећн, са хладним „мртвачким“ знојем, модрих шака и стопала! Најпре амбуланта, затим болница, па кућа.

12. XI је исти Јова послао „Кроз песникове бесмртне ране!“ Са здрављем је „врло лоше“. Срећом, „стање духа је у обрнутој размери са стањем здравља“.

17. XI Јова и Рада из Лесковца. Добио је *Лушање* од Милутина

Велимировића, написаће приказ и послаће му часопис. Ради је боље, излази помало у варош да пазари. Са Жаком Конфином је изменио „обавезне комплименте“ поводом његове сатиричне књиге *Пожури докшоре*. Мени се учинила страховито банална и слаба. Јова је такође писао да су све стари доживљаји описани на стари начин.

19. XI. у *Полиџици* Џумхурова карикатура о једној и две Немачке, 1933. и 1973. Лево је једна окована чизма, десно два пара ногу у панталонама и грађанским ципелама, а како ће бити у 1973.

21. новембра Јова из Крагујевца сазнао од Вука Продановића да и Дана и ја нисмо добро са здрављем. Не смемо, вели, да се угледамо на његов „рђав пример“. Шаље две нове песме: „Спартанка“ (то је његова Дивна) и „Ђура“.

Никола, син његове свастике и колегинице Магде „гура у Паризу“. Наградила га француска академија и штампала му неке научне радове, о свом трошку.

23. XI Никола Радованов из Новог Сада. Примили су нашу изјаву саучешћа поводом смрти Миличиног брата. Њу је та смрт доста погодила. Срце јој горе него пре. Срећом за Св. Николу се надају Милану и Беби са децом из Америке, а Мира и Јоца (Матарихи) долазе им често: то им је једина утеха. Никола се жали да ништа не ради у овим зимским данима: само једе и дембелише! Задовољан је што бар ја нешто стварам за будућност. Радује се најављеној новој књизи. „Људи, људи... *Медаљона 56 умрлих савременика*“. Само да пребродим тешкоће око штампања, а он ће се трудити да књигу растура што више може, као и *Вегрине*.

24. новембра смо ишли на гроб Живке, супруге Мите Станковића, мог старијег пиротског друга. Кад је умрла нисмо знали, или смо сазнали кад је већ била сахрањена. Изненадили смо се колико је Мита био погођен Живкином смрћу. Све три кћери су ме молиле да посећујем Миту, јер је усамљен.

28. новембра Јова из Лесковца пише да је за Слободанове *Мостове* послао приказ *Седам година* Веселине Геновске. Јова је у *Нашем стварању*

приказао досад изишлих девет *Мосџова*. Јова из Крагујевца му послао своју *Арабеску*. Замера што му је послао чек за 900 динара, али нема право: и мени је послао позив на претплату, па смо платили свој примерак, као што он плаћа *Вегрине*.

Од Јове Радуловића, нова песма: „Јерихонском трубом Бога бих будио“, испевана 6. XI 1972.

У децембру 1972. почела је експедиција Медаљона. Милутин Најдановић је много помогао на тај начин – у по два примерка откуцао адресе оних који су купили *Вегрине*. Најпре смо им послали проспект *Медаљона* (прве и друге серије), са малим уводом и писмом Боре Глишића. Затим смо слали саму књигу, почињући са онима који су се претплатили на основу Проспекта са чековном уплатницом. Затим осталима. Проспект смо слали и врло великом броју људи на чије адресе смо раније нешто упућивали и друго, узето из телефонског именика особито београдске адвокате, лекаре, професоре итд. Проспект је штампан у 3.000, а сама књига у 2.000 примерака. Јавили су се и многи дотле сасвим непознати људи и тражили књигу. Витомир Мићић, адвокат Београд, Богољуб Симић (Пожаревац), Катарина Симонић, Врање, и ја сам послао Живки (сестри браће Вујовић) сад Савић Београд, Тоши Младеновићу, старијем школском другу из Пирота; Драгољуб Трајковић из Лесковца крио се иза другог имена, али сад сам му послао на право име у Драгослава Јовановића 13/III. Тако је кренуло. Мораћу да позовем у помоћ Срђана и другове да помогну у паковању и ношењу на пошту.

Од 12. XII 1972. читао сам *Историју Југославије* коју су, у издању *Просвете* објавили Иван Божић, Сима Ђирковић,⁴²⁶ Милорад Екмечић и Владимир Дедијер. Прва тројица су ишли од почетка, а Дедијер је радио XX век, и то је најинтересантније. Има врло смелих и истинитих тврђења,

⁴²⁶ Сима Ђирковић (1929–2014), историчар, професор Филозофског факултета у Београду, члан САНУ и АНУБиХ. Највише се бавио историјом српског народа у средњем веку. Гл. дела: *Историја Босне, Стефан Вучић-Косача и његово доба, Историја средњевијековне босанске државе, Историја Југославије* (са Иваном Божићем, Милорадом Екмечићем и Владимиром Дедијером). – *Мала енциклопедија*, књ. 3, 658.

⁴²⁷ Радован Самарџић (1922–1994), историчар, професор Филозофског факултета у Београду, члан САНУ и АНУБиХ, директор Балканолошког института САНУ. Бавио се општом историјом новог века, посебно историјом српског народа под Турцима и историјом Дубровника. Гл. дела: *Борба Дубровника за опстанак после великог земљотреса 1667, Београд и Србија у списима француских савременика XVI и XVII века, Велики век Дубровника, Мехмед Соколовић, Сулејман и Рокселана, Писци српске историје* и др. – *Мала енциклопедија*, књ. 3, 296.

која ће узбунити званичне: да су устанак подигли српски сељаци у Херцеговини, да је над Србима извршен геноцид, да је Партија давала погрешне директиве. У оквиру саме Просвете, у жирију за награду саме издавачке куће, где је био и наш зет Милан, чуле су се и оштре стручне критике. Радован Самарџић,⁴²⁷ после њега ништа мање познати Светозар Радојчић,⁴²⁸ Војислав Ђурић, Предраг Палавестра су сваки у својој области, дали доста оштре замерке. Ипак је награда додељена овој Историји, а не *Традицији и револуцији* проф. Љубе Тадића или књизи Михаила Ђурића.

Наш Станко нас обавестио да је Бора Глишић имао инфаркт 21. XI, по повратку из Врњачке бање. Уморио се гурајући нека кола и чистећи снег на Дивчибарама. Био му је нагао прелазак са 1000 метара на Дивчибарама.

Среда, 13. децембар 1972.

Дафне слави без мужа свој 45-рођендан. Милан је од 3. децембра редовни професор у Нишу, изгледа са 500.000 динара месечно.

Четвртак, 14. децембар 1972.

Известио сам Жану телефоном да смо још у „карантину“, особито због *Историје Југославије*. И њу ће занимати Дедијерово тврђење да су Драгиша Васић и Дража Михаиловић имали директне везе са Совјетима, управо са њиховом обавештајном службом, – преко Прага.

Петак, 15. децембар 1972.

Јефто Павић нас изненадио својом посетом. Каже да разговара са свима па и са онима са којима је за време рата разговарао преко пушке, и са комунистима. Зашто ја не бих са нашим издајницима, поготову са др Драгомиром Ћосићем? Он је врло желео да обновимо односе.

Субота, 16. децембар 1972.

⁴²⁸ Светозар Радојчић (1909–1978), историчар уметности, професор Филозофског факултета у Скопљу до 1941. и Филозофског факултета у Београду од 1945; члан САНУ. Писац је значајних радова из српске уметности средњег века, у којима су посебно осветљаване везе са уметничким стварањем у Византији и западној Европи. Гл. дела: *Портрети српских владара у средњем веку, Старе српске минијатуре, Уметнички споменици манастира Хиландара, Мајстори старог српског сликарства, Студије о уметности XIII века, Иконе Србије и Македоније, Милешева* и др. – *Мала енциклопедија*, књ. 3, 142.

Почео сам да пишем честитке за Нову годину. Најпре Николи Радованову, који је желео да му дођемо на славу, 19-ог, кад очекује своје Американце. Затим Новици, Ради и Вељи и Нади (Антић) што не можемо да их посетимо, због слабости. Нашим Францускињама: Мари-Ани, Ивони, Мадлени. Стеви Ковачевићу у Јеску, који нам доноси на поклон свој фрушкогорски пенушавац и свој вињак за Нову годину. Јови из Лесковца да сам примио *Лесковачко њоречје* и *Н[аше] сиварање* са чланком о 10 бројева *Мосћова* – Честитао и Алиси – све са фотографијом Етнографског музеја из Београда.

Понедељак, 18. децембар 1972.

Јефто опет без Маре, коју је довео да се лечи.

Среда, 20. децембар 1972.

Саша добио књигу и жели да му дођем пошто је врло усамљен, у Мајке Јевросиме улицу. Остао је без своје супруге Цветанке, учитељице, Цариброђанке, али се о њему доста старају свастика Вера и њен муж Словенац Никола, такође архитект. Цветанка је умрла 1967. у Опатији.

Увече заједно Јефто и Јова Јововић. Јефто много причао о својој опозиционој борби 1932. и 1938, коју комунисти сада приказују као своју. Фотографије које има их демантују, јер се види Јефто како говори, па их склонили. Чак се жали да и Стојков није био правилно обавештен кад је писао о његовом хапшењу. И он и Јова не признају да је Марко Даковић могао мени рећи у септембру 1940. да је осам десетина народа у Црној Гори било против уједињења 1918. огњем и мачем. Прочитао сам им то место из Марковог медаљона. Траже да унесем друкчију формулацију: да су га напустили његови другови из [нечитка реч] и разишли се по партијама, а он остао усамљен. Иначе је, тврди за уједињење са Србијом, без икаквих услова била већа народа.

Понедељак, 25. децембар 1972.

Саставио сам Јефта [Павића] и др Т[одора] Стојкова да говоре о Никшићу из 1932. и 1938. (против Стојадиновића).

Да забележим нове песме Јове из Крагујевца. „Нек *џо* гордо звучи!“ (сви смо људи); „Спој божанске мисли и сатанске душе“ (Човек друго није); „Отаџбина“ (из Алжира 1917); „Утвара“ (Авет новог рата); „Моћ немам да мењам бит овога света“ (певаћу, плакаћу, к’о сваки поета).

Пропустио сам да забележим једну необичну ствар: велико писмо од др Свете Живковића из Херцегновог, још на машини куцаног. Стигло је 21.

новембра. Најзад нешто говори о себи и о његовој доброј Милици. Обоје старе и болују. Жали се да је постао нервозан, као никад раније. У Београду би одавно умро. Спасава га тамошњи ваздух и море. Сам се дивео *Ведринама*, али се бојао како ће проћи код публике, морално и материјално. За *Медаљоне* је сигуран да ће имати више успеха, али је добро што је реч само о мртвима. Живи не би били задовољни, ма шта о њима доброг написао. Жао му је ако, за оно мало пара што су ми дали, *Мемоари* у Архиву Југославије буду искоришћавани и злоупотребљавани. Још брине за његову Милицу, јер треба да прође пет година после зрачења, па да буду спокојни.

Нашем кардиологу из Градске болнице, проф. Бори Најдановићу послао сам *Ведрину II*, као раније *Ведрину I*. – Душко Трбојевић и његова Гордана јављају 2. XII да су добили сина: „Да ли седите чврсто?“

19. XII новине јављају да Леонид Брежњев, на заседању ЦК и Врховног совјета, није задовољан изграђивањем у СССР. Одлучили да поново дају предност тешкој индустрији (Хрушчов је покушао да пређе на лаку, и да поправља стандард у животу људи после 50 година од револуције. – Сада им је пољопривреда у лошем стању, индустрија у застоју, и имају неприлика у Грузији са непотизмом и кордикацијом. – У Вијетнаму, обновљено бомбардовање на Ханои, на област Донг Хуа и на хајфонску луку.

Сликар Ђорђе Илић, муж Марселине Дединине пријатељице, позвао ме на своју изложбу 8. XII. Ја волим његове раднике и косаче. Поштена и релна уметност.

8. децембра је умрла Милена Атанацковић наша велика пријатељица, позната феминисткиња, социјални радник. Она је прешла Албанију и била у Француској кад и ми, али се ни Дана с њом тамо није дружила и ако су род по Христини Милошевић. Поносна је на свог оца генерала Јована Атанацковића, који је био у првој влади после 29. маја 1903. Није се удавала, јер је волела Страхињу-Банета Нишића који је рано погинуо као добровољац. Дивна жена, напредна и храбар борац. Виђали смо се о Лазаревој суботи код Милошевићевих, а и посећивали смо се. Помогла је Вељку, сину Јелчета њене сестричине, да се школује у Београду и постане инжењер, добро се ожени и напредује у раду са Аном.

3. децембра сам [Милану Живадиновићу] одговорио дугачким писмом на његово изузетно опширно. Пишем му мало и о политици, уверавајући га да и САД и СССР желе одржање Југославије – у *свом интересу*, и садашњем и будућем. Тако се бар тешимо, у овом бурном времену.

10. XII јавио ми се из Скопља Владан Ратислава (Ратка) Поповића, о чијој смрти сам изјавио саучешће. Каже да је његов отац боловао од шећерне болести. Кратко је боловао и није се надао смрти. Умро је лако, што је сам прижељкивао. Владан ће доћи кад буде у Београду.

Од Јове из Лесковца копије писма које је упутио Јови у Крагујевац, као адвокату и као песнику. Сетио се да су заједно путовали возом. Жели да Јова дође у Лесковац. Шаље му *Наше стварање* и обећава *Лесковачко ѿоречије*. Добро је што су дошли у везу.

12. децембра Ивона пише из Шатијона код Париза. Не станује код сина лекара, већ у посебном малом кабинету. Наше писмо јој је препослато из Карантека. Саветује ме да успорим свој темпо живота и рада. Хвали своју децу и шесторо унучади. То јој је једина утеха. Послала нам је горки чај од тропских биљака, за лечење наше жучне кесе и канале.

8. XII Јова из Лесковца јавља да је др Милутин Велимировић требало да дође на неки симпозијум у Лесковац, кад је требало да се нађу и упознају. Није га било. Пише о својим радовима.

13. децембра Јова и Рада су чекали Милутина Велимировића и спремали су се да га угосте у своме дому. Он се разболео и симпозијум је прошао без њега. Са Јовом Радуловићем је успоставио врло добру везу. Јова му је себе приказао и врло су се зближили. Мени ће понети пшеничне клице које производе у Лесковцу – добре за умирење нерава. Задовољни су Рада и он са децом, и унучићима, особито са малом Јасном.

18. децембра сам ја направио један кратак преглед *Историје Јуџославије*, са наша четири историчара. Прва три дела су дата доста суморно, уџбенички, али је четврти, Дедијеров, много живљи и актуелнији. И они у извесној мери закључују, као ја, да је Косовска битка била у извесном смислу наша социјална револуција: ослободила српско друштво монархије византиског типа, феудализма и клерикализма. У првим годинама и доста дуго турски режим је био за сељаке повољнији него „национални“. Други јужни словенски народи слично ослобођење доживели тек у 19. и у 20. веку. У пречанским крајевима је био особито повољан положај Срба у Војној граници. Тако да испада да су Срби скоро свуда били у већој мери „еманциповани“ као Хрвати и Словенци. Разлике, религија су их такође делиле, економски на штету Срба, али политички и духовно у њихову корист.

24. XII. Јова је много желео да му напишем своје мишљење о његовом *Лесковачком ѿоречију*. То сам учинио данас. Биће задовољан, јер сам га најповољније оценио у опширном писму. Учинило ми се да је од Вучја требало да направи нешто средишно. Затим да већу пажњу посвети просвети и култури у том крају. Он се више задржао на етнографији. Честитао сам му на овом књижевном, могао бих рећи и научном успеху.

Среда, 27. децембар 1972.

Јова пише да га је моја оцена много охрабрила. Моје примедбе су му, каже, драгоцене. Слаже се с тим да „закључак“ није добар, да је више поговор и да му је наметнут. Јавили су се неки непозвани критичари – Тоза Крстић и Заре Илић који ствари не знају, а праве замерке. Честитају нам

нову годину 1973. Из Грчке су нам се јавили Жика и Беба, али њихова разгледница стигла врло касно.

27. децембра је умро мој школски друг примаријус др Милош Мисирлић. Остала је његова Симоне, кћи др Сузана, унуци Јован и Сава Аћин. Милош је био шеф одељења (уролошког) у Железничкој болници.

Субота, 30. децембар 1972.

Од др Мирка Дошена [писмо]. Саопштава ми једно Мештровићево писмо, на чистом српском и то ћирилицом. Касније је добио хрватски рецидив. Направио је Степинчев рељеф. Принц Ђорђе је то писмо добио у своје време, а сада је замолио Мирка да за њега напише један одговор Мештровићу. Тај одговор ми Мирко шаље, да га прочитам и вратим му га. За Мештровића је цитирао неке његове реченице, у којима велича српски народ и Југославију. Сам Мирко се сада одриче југословенства.

Недеља, 31. децембар 1972.

Давали су 6-месечни помен др Миливоју Иванковићу, страсном политичару-демократу, који је матурирао у Болијеу (Француска). Нисам приметио кад је умро.

28. XII. смо сахранили др Николу Шкеровића. Били смо заједно Јефто [Павић], Јова Јововић, Андрија Поповић, Милутин Мрваљевић⁴²⁹ и др [нечитко презиме], а од наших Миодраг Рамадановић.⁴³⁰

30. децембра био сам на помену проф. Сави Обрадовићу и видео његову супругу, брата Радоја, сестру Веру удату Барух у Сарајеву.

Јефто ми је скренуо пажњу да је пок. Шкеровић говорио само о погинулом сину Бранку, а скоро никад о Слободану (који сада игра улогу) ни о другој двојици.

Бојка и Слободан су такође били у Саборној цркви на помену проф Саве Обрадовића, а после на ручку код нас. Разговарамо о државама са разноврсним етничким групама. Као да сила мора да одржава такве заједнице. Србија је могла да буде демократија; Југославија као да не може.

⁴²⁹ Милутин Мрваљевић, београдски адвокат, демократ, Србин пореклом из Црне Горе, цењен међу адвокатима и код клијентеле. – Д. Јовановић, *Политичке успомене*, књ. 12, 217.

⁴³⁰ Миодраг Рамадановић, економ болнице, леви земљорадник од појаве Земљорадничке левнице. Радио је у Ваљеву, Сјеници и другде. Био је заменик члана ГО НСС 1945. Тражио подложност НСС владајућем режиму после ослобођења. – Д. Јовановић, *Политичке успомене*, књ. 12, 284.

1973.

Уторак, 2. јануар 1973.

Миодраг Рамадановић нам честита Нову годину и прича како му је 1946. Нинко Петровић препоручио да остане у нашем друштву и да га извештава шта се говори и ради. (Слично је Удба у Новом Саду тражила од Николе Радованова да одлази код Дане и да њих обавештава. Сиромах Никола дуго уопште није долазио, па је најзад одлучио да дође и да каже шта се од њега захтева, и зашто неће дуго долазити – скоро све време мога робијања). Рамадановић причао како су његову сестру комунисти осудили на 25 година затвора зато што је отишла у Немачку на рад кад су јој четници убили мужа књижара у Рашкој, с којим је заједно снабдевала партизане материјалом за писање. Жали се али није успела. Најзад је њена девојчица отишла да моли Милоша Минића, да каже све како је било. Успела је.

Среда, 3. јануар 1973.

Најзад смо сазнали адресу Јове Јоксимовића из Браштине (Ријечка 43) па сам му послао моје књиге.

Од Ирене и Мадлене стигао одговор на наше честитке. Мадлена Ласре увек пушта испред себе Ирену Лебрил, ваљда да Дана не би била љубоморна. Оне станују увек заједно и Ирена је свакако јача личност. Обадве знају да их нисмо заборавили Њена кћи Anne Marie и зет John проводе распуст у кући Лебрилових у Шаранту. За Мадлену каже да је „увек шармантна и динамична“. Њој самој живот је тежак (pasante) без њеног Пјера, зато лакше подноси, кад има Мадленино друштво. О Пјеру се појавила књига у јуну – сведочанства пријатеља; други део: Пјерови последњи списи и речи. Радо би ми послала, Југославија јој се учинила лепа и још се сећа шта сам јој говорио на Калемегдану, једне ноћи.

Мадлена има такође кућицу крај мора. Па иду с времена на време, тамо или овамо. Деца их зову да иду на Антиле – и били су 15 дана. Нису више за далека путовања. Југославија је ближа. – Мадлена нема шта да дода и само жели да нас још једном види. „Увек вас много волим и мислим на вас.“ Увек кратка, затворена, дискретна.

Од Јове из Крагујевца две песме: „Салдо“ и 25. XII. „Где је оно време?“ од 30. XII.

3. I *Полиџика*: „Тешки дани за жене државнике“. Предвиђа се да ће током идуће године [напустити власт] неколико жена државника а да ће Голда Мејир⁴³¹ поднети оставку, Индира ће се тешко разболети, Сиримава⁴³² [ће имати] тешке нереди у земљи. Исти Јахја Хусеин предвиђа сукоб Кине и СССР. У септембру 1973. ће Анвар ел Садат поднети оставку а јордански Хусеин имаће велике тешкоће.

Пешак, 5. јануар 1973.

Мари-Ана послала велико писмо, задовољна што је добила доста вести од Слободана и Бојке, о Срђану у Америци и о њиховом путу у Брисел на конгрес библиотекара. Хвали се фрескама Сопоћана које су јој послали за Нову годину. Шантал је најавила 4-то дете. А Жан-Пол свој скорашњи брак. Чека нестрпљиво *Медаљоне* мада неће моћи да их чита. Пала је на степеништу, котрљала се на 2 спрату и сломила (напрсла) 3 ребра, два месеца у болници, тешко се осећа. Теши се („себично“) да има и горих

⁴³¹ Голда Меир (Golda Meirsohn, 1898–1978), израелски политичар. Била је на руководењим дужностима у Савезу синдиката и Светској јеврејској агенцији, први амбасадор Израела у СССР, министар рада, министар спољних послова, генерални секретар партије МАПАЈ; председник владе Израела, заменик председника Социјалистичке интернационале. – Мала енциклопедија, књ. 2, 631.

⁴³² Сиримава Бандаранаике (1916–2000), политичар Републике Шри Ланка, супруга убијеног Соломона. После мужевљеве смрти постала је вођа цејлонске Партије слободе, а после победе на изборима 1960. Партија слободе је образовала владу, а Сиримава је постала премијер, министар одбране и министар спољних послова. Учествовала је на Конференцији несврстаних у Београду 1961. Залагала се за стварање шире коалиционе владе, у чему није имала подршку у својој партији, због чега је дошло до парламентарне кризе и пада владе. Како је на изборима 1965. Партија слободе претрпела пораз, она је постала вођа опозиције у парламенту. На изборима 1970. Партија слободе је победила, а Сиримава је поново постала премијер. Нарочито је заслужна за одржавање V конференције несврстаних земаља 1976. у Коломбу. Септембра 1980. лишена је грађанских права и искључена из парламента. – Мала енциклопедија, књ. 1, 184–185.

несрећа. Дугује писмо Ивони, али има оправдање. Поздравља Мати-Теодору.

Мари-Лујиз Розенфелд – лепо писмо за Нову годину и диван мали свој портрет у боји. Одговара на наше честитке, била у Квебеку са неким новинарима: први пут у Новом свету. Земља је лепа али је не одушевљава амерички начин живота. А оно што је видела од Канаде је сасвим америчко, премало француско. Исто се шири и у Француској: не бисте више нашли оно што сте овде видели. Здравље је доста добро служи, али осећа да стари.

Јова из Крагујевца не излази из куће због хладноће. Дописује се са Јовом из Лесковца. Хвали Јовине радове из етнографије, упоређује га са Цвијићем. Још један Јован (имењак) којим се поноси. Веља Јеленковић из Сомбора за Нову годину, жели да Дана и ја још дуго поживимо: потребни смо једно другом. А мене моли да дочекам остварење мојих идеала а пре свега савеза умног и телесног рада села и града без тога нема ничега доброг. Хвали се својом децом Анкицом и Емилом.

Субота, 6. јануар 1973.

Бора Глишић нам шаље мога омиљеног свеца Фрању Асишког како држи проповед птицама.

Недеља, 14. јануар 1973.

Честитамо брачну везу Дивне и Власте у Пироту (Београдска 3). То је кћи Богољуба, мога брата од тетке.

Понедељак, 15. јануар 1973.

Тек данас стигло неко Ивонино писмо из Шатијона код Париза. Била је болесна добила је наш каталог Бранка Миљуша⁴³³ и друге карте. Још више се радује извештају о нашем здрављу. О Божићу су јој били унуци. Франсоа се у Бечу дружи са једним Виндишгрецом. Она чита о 1830. проживљава 3 славна дана. То су њена убеђења. Освећена је 1870. али

⁴³³ Бранко Миљуш (1936–2012), графичар и сликар, завршио Академију ликовних уметности у Београду, на којој је после био и професор. Кренуо је од поетизоване варијанте надреализма, да би дошао до индивидуалног говора пластичних симбола који евоцирају процесе органског постојања. Истраживао специфичности појединих графичких техника. – *Мала енциклопедија*, књ. 2, 677.

Француска ипак није здрава. Гуши је потрошачко друштво. Интересује се за нашег „малог Тексашанина Срђана.

Уторак, 16. јануар 1973.

Улази млад Американац у циркузантском оделу: Ја сам Петар Тинковић! то је Радмилин син Перица. Иза њега Радмила и Драгиша синовац његовог оца Јове. Не оставља добар утисак. Одродио се. Мирјана му је дала Мартина Давида. Биће прави Американац.

Среда, 17. јануар 1973.

Милан Ђурчић од 8 ујутру до 8 увече код нас. Тако он ради: дође у Београд само да би био са нама.

Наишао Јефто Павић да се поздрави пред одлазак. Мара оправљала зубе, па није могла да нас посети. Наишао и Бранко Бранков из Избишта.

Четвртак, 18. јануар 1973.

Дафне, Милан и Стела нагло одлазе на Хвар. Успели смо да Дафне добије од Каменичевићке 3 недеље одмора на мору, због детета и због њених нерава.

Бојка дошла да се поздрави пред одлазак у Ровињ. Одлазе 24. I у Ровињ, да се одморе од гостију.

Изјавио сам саучешће породици Светислава Првановића, просветног радника из Зајечара (поводом његове смрти) с којим сам се дописивао и који има све моје новије публикације. Исто тако Бранки Павловић, вишем инспектору поште, Милошева 1, Београд, и породици др Саве Ајдачића лекара и млађег школског друга из Пирота, Таковска 29.

Недеља, 21. јануар 1973.

Били смо на сахрани Јулијане, супруге др Љубомира Влатковића, мога млађег школског друга из Пирота. Ова добра жена се дружила са нашем Надом, а и ми смо се с њима виђали у Ровињу. Син је Влатко, кћи Лола и још једна старија.

Понедељак, 22. јануар 1973.

Мирко Дошен ми шаље своју „персифлирану биографију“. Исмева себе као интелегентног и лењог Личанина, који експлоатише своју добру

Штефицу, од које је направио такву Српкињу да све које треба шаље у материну. Уствари себе велича и као Југословена и као говорника.

Уторак, 23. јануар 1973.

Никола Јовић, бивши официр ([познаник] са робије) известио нас да је умрла госпођа Батрићевић, мајка Михаила Маје, такође бившег официра. Желела је смрт, јер је само патила поред толико вољеног и жељеног сина, манијака. Каже за Мају да је изгубљен више него икад.

Код првих суседа Босе и Љубише Ивковић видели смо њиховог унука Луку. Одрастао је у Колонији, а сад живи у Осијеку. Знамо и његову децу Весну и Ивана, а од прве жене има једног Љубишу, који живи у Пули, а сада учи електро-технику у Загребу. Врло је интелигентан и прибран. Суди мирно о еуфорији у Загребу 1971. Ја сам пред њим „бранио“ Савку Дабчевић, која је, ако не инструкисала, онда храбрила и трпела загребачке лудости. Хтела је да путем *скандала*, као Чу Ен Лај у „културној револуцији“ постигне оно што није могла политичким и рачунским путем: да Хрватска не враћа оно што је добила од федерације, да добије више девиза, да дели новац из централне банке, затим да добије веће учешће у спољним пословима, и то да Хрвати служе војску у Хрватској. Све су то тражили студенти – не из своје главе. Кажем му да су Србијанци све више равнодушни према Југославији. Она више треба Хрватима и Словенцима, Македонцима, него њима. Досадило је кукање и пренемагање Хрвата. Све више људи говоре да их треба пустити да иду ако им овде није добро.

Док смо били у бр. 23, тражио нас поштар са препоруком.

Среда, 24. јануар 1973.

Морам у пошту бр. 6. на Железничкој станици. Примам пакет од моје клермонске професорке гђе Алисе Хоноре и њене кћери Женевјеве. Шаљу за Стелу играчке, наруквице и прстен и бомбоне. Одмах одговарам госпођи Алиси и захваљујем и у име унуке, која је у Старом Граду на Хвару.

Довршавам писмо Леону Блену на осам густих страна, куцаних. То је одговор на његово велико писмо од 9. јануара. Описао ми је свој тужни садашњи живот у Белгији.

16. I Новине саопштавају да је проф. Михаилу Ђурићу казна смањена од две године на 9 месеци строгог затвора. Виши суд је нашао да је дело правилно утврђено али да је казна престога. Михаило се отимао јуначки.

17. I Јова из Крагујевца шаље прве песме у новој години „Песницима“ и „Нико не зна“. Његова Олга има болове у оној повређеној нози. Боје се

да артроза није прешла у рак. Он већ десет дана не излази из куће због мраза.

23. I Из Париза нам писала Добрила пок. Мике Пејчића, Владановог брата из Беле Паланке. Жали што нисам био на Микином парастосу: померен је био датум због Божића. Јавља да су Влајка прегазила кола натоварена грожђем, они се били уплашили. Био је 20 дана у болници у Нишу. Кад буде долазио у Београд, посетиће и нас.

Четвртак, 25. јануар 1973.

Вратио сам др Мирку Дошену његову „персифлирану биографију“ и дао свој коментар: да је стварно дао свој панегирик – Личанин који све измори и превари. – Пишем Слободану и Бојки у Ровињ, где су на одмору.

Саша Младеновић писао 20. I да је тек тада прочитао моје *Ведрине*. Био је код свастике у Новом Београду, па га поштари нису нашли, – 20 дана. Пакет је био угуран на тераси. Моје књиге ће му помоћи у његовом тешком душевном стању после Цветанине смрти. Свастика Вера и пашеног Никола ме поздрављају.

Новине јављају да се у Калифорнији не признају више Дарвинову теорију о пореклу човека од мајмуна еволуцијом или чак од амеба, како се негде учи.

У Западној Европи, десни и леви талас. Помпиду је рекао да је могућан долазак на власт комуниста и социјалиста. Енрико Берлингвер⁴³⁴ предвиђа пад досадашњег левог центра, с десне стране, проповеда се привредни тоталитаризам, – као „десни изазов“. И Леви све више тврди да стабилизације не може бити док комунисти не буду учествовали у власти. Други, као Газуди се питају да ли ће комунисти и са власти задовољити захтеве радничке класе. Он мисли да радници треба *директно да учествују* у управљању привредом, а не преко министара, „Заједничким програмом“ комуниста и социјалиста у Француској мисли да спроведе „револуцију без револуције“. Али пре ће се десне снаге окупити око центра и спречити долазак комуниста и социјалиста на власт.

⁴³⁴ Енрико Берлингвер (Enrico Berlinguer, 1922–1984), италијански политичар. Веома млад постао је комунист; 1944. ухапшен је као секретар комунистичке омладине у Сасарију; 1945, као члан секретаријата комунистичке омладине улази у ЦК италијанске КП, поставши касније и члан Политбироа ИКП, затим заменик генералног секретара, а 1972. и генерални секретар ИКП. Био је један од најистакнутијих поборника еврокомунизма; творац је стратегије „историјски компромис“ и „демократска алтернатива“. – *Мала енциклопедија*, књ. 1, 233.

Исти Франс Барбиери у *Полиџици* од 24. I говори о „црном шеширу Голде Меир“ – поводом њене посете папи. Је ли њу папа позвао или се она наметнула. Спор се појавио у јавности тек кад се сазнало да није дошло до споразума. Папа је тражио да Јерусалим буде само свети град, а не престоница Израела, и кад је Јеврејима замерио да су свирепи према Арапима. Голда је одбила једно и друго. Папа је њу оштро гледао, а она одлучила да прва не спусти поглед. Курија је издала два саопштења, једно да задовољи Израелце, друго да умири Арапе. Свој пркос је Голда изразила и тиме што се пред папом није појавила са црним велом, (као хришћанка) него са црним шеширом, који су авионом послали из Јерусалима. Папа је опет задржао своју белу капицу, што такође није одговарало протоколу.

25. јануара *Полиџика* је писала о црногорском национализму у „општој националистичкој еуфорији“, али са „својим специфичним тоновима“. Ова се особито испољила у удружењу црногорског књижевника и у Друштву професора и наставника српско-хрватског језика и књижевности. Поменута је могућност црногорског језика варијанте. Великохрвати и великосрби искористили су Црну Гору „као полигон за своја одмеравања“. У осталом, у Црној Гори постоје реални услови за црногорски национализам особито у односу на муслимане и Албанце. Али било је и сарадње са националистима из других република. Критиковани су и радио и телевизија, пошто су чинили услуге национализму.

Јова Радуловић се 22. јануара осврнуо на Ђурчинову песму из Богданове Антологије „Пустите ме камо ја хоћу“ – да све не мора бити јасно и чисто. То је злоупотребљено и Јова даје овај одговор „Милану Ђурчину“ – песмом од 20. I: „Само кроз јасност и чистоте тај дух може бити свој“.

Понедељак, 29. јануар 1973.

Саша Младеновић, у Ковиљачу је понео *Ведрине* и оне га разведравају, доносе му душевни мир и спокојство. Жели да се појави и *Ведрина* III.

Среда, 31. јануар 1973.

Сахрањена је Босиљка Касапић,⁴³⁵ остављајући сина Милоша, кћери Веру и Наду, сестру Персиду, унукe Бојана, Весну и Емилију, снаху Гордану, братаницу Десанку (ваљда Милорадову), братанце Димитрија и

⁴³⁵ Босиљка Боса Касапић, бивша супруга Николе Касапића, радикала из Неготинске крајине, школског надзорника у Радовишту, управника војне болнице крајем 1915. Босиљка је, разведена, живела у Београду, била пријатељица Десанке Милутиновић-Феодоров. – Д. Јовановић, *Политичке успомене*, књ. 12, 132.

Милана (чији су?). Био сам на погребу. Видео све потомке, особито дотле непознату горду глумицу Наду.

О капетану Миодрагу Милетићу су писали у Комунисту за 28. XII 1972. (бр. 824). Уствари, то је извађено из Чолаковићевог *Казивања о једном њоколењу*, стр. 9 и даље. Да се М[иодраг] М[илетић] убрзо сукобио са Д[рагољубом] Ј[овановићем] и „прозрео његову демагогију“. Под његовим утицајем су и други напустили Земљорадничку левицу: Брана Јевремов, Мирко Томић и др.

Четвртак, 1. фебруар 1973.

Председник Ричард Никсон на конференцији за штампу објаснио да ће после Кисинџерових⁴³⁶ успеха у решавању вијетнамског питања прећи на Европу. Не боји се проширеног заједничког тржишта (уласком Велике Британије) а сам нови члан неће изгубити од своје снаге, већ обрнуто, а њене везе са Америком неће ослабити.

Субота, 3. фебруар 1973.

Глумица Лолобриђида у гостима код Тита. *Полиџика* напала Милену Б. Јововић због песме у *Расковнику* о Косову и Лазару: „велича православно средњовековље“: „Оковах крв туђинца у окове (да се за српску не лепи као рђа) Спустих цветове на српске гробове. Згазих као через блата на турбе турског цара Мурата.“ – „О шта ћеш ту Турчине испод стрехе дуда нашег Св. Саве?“ Напад је потписао М. Сретић, а навео је, оптужујући, све уреднике *Расковника*.

3. II од Ивоне велико писмо из Шатијона. Чуди се да је горки чај који нам шаље тако дуго путовао. Колико воли албуме и изложбе толико се мучи са модерним романима: не може да их чита. Телевизија даје саме глупости. Срећна је само у друштву своје унучади. Американци нису успели у Вијетнаму и сада перу руке. Америка је заслужна за Европу, али тај народ је инфантилан. Волела би да иде у Беч са својом децом, али се осећа старом за то. Цени моје анализе као луцидне и пуне разумевања за њихову ситуацију, и тачно оцењујем њен став. Сита је говора и „празне величине“, и „сувише вештих“ политичара о којима сам ја говорио. Гласаће

⁴³⁶ Хенри Кисинџер (Heinz Alfred Kissinger, 1923), амерички политичар и дипломата. Нарочито значајну улогу у америчкој политици имао је између 1969. и 1977. године, на позицији државног секретара. Заговорник је реалне политике у међународним односима. Битно је допринео попуштању затегнутости у односима САД са СССР-ом и Кином током 1970-их, и смиривању израелско-арапских тензија. Добитник је Нобелове награде за мир.

у Карантеку. Њен баштован је обавештава, врло интелигентно. Признаје, како ја тврдим, да је скромна и тимидна, а таква је увек била – то је разбешњава. Захвална је онима који су је трпели. Нада се да Срђана неће победити Тексас.

Био Милосав Ђурчић-Сеља. Увек обожава Адама Богосављевића, а за мене каже да нисам довољно сељак. За М[илана] Гавриловића и Бр[анка] Чубриловића каже да су се продали [кнезу] Павлу и Драгиши Цветковићу због положаја.

Недеља, 4. фебруар 1973.

После 28 дана, у Старом Граду на Хвару, вратили се Дамњановићи наши. Ја сам са Јовом Мишићем био код Микице Велимировића да му честитамо 80 година. Имао је лак удар, и још не влада потпуно удовима. Сада може да креће десну руку седи у фотељи и лепо разговара. Жали се на проф. др Владу Станојевића, због неслагања у мишљењу. Коста Тодоровић напада и управу носилаца Албанске споменице због „финансиске неправилности“. Милица каже за њега да је са својих 87 година претерано амбициозан. Дошао је и др А. Јовановић атомист из Зајечара, брат Гине, Данине школске другарице – Трајко са Вукицом. Зна Влајка и Мишу – Долази и Мића Ранчић, кога Велимировићи дочекују: Миланче... Ја сам нерасположен. Сећам се како ми је пришао на погребу Милутина Цанића, и Драгослав Ћирић помирљиво: „Драгољуб сваком пружа руку, његов дом је свима отворен“. Ја сам тада пружио руку М[ићи] Ранчићу, па и сада у кући болесног слављеника. Разговор је текао натегнуто. Кад смо излазили, у предсобљу, покушао да ме разуверава: да постоји неспоразум. Одвратио сам да нема неспоразума: ја сам њега лично видео и чуо кад је на пиротском вашаришту 28. августа 1946. предводио гомилу младића и викнуо: „Доле издајник!“

Од Јове из Крагујевца: има бронхијалну астму, несанице, болно срце. Бољке су га приковале за кућу. Једва чека да дође пролеће. Ипак пише песме. У ноћи од 30. I, у 2,40 написао је: „Некад и сад!“ и „Кад се људска радост по грчинама плаћа“.

Понедељак, 5. фебруар 1973.

Алиса Хоноре, захваљује на честитци и задовољна што је и њен пакетић за Стелу стигао. Од јуна до јануара била је болесна, оштра астма. Француска почиње да ври услед скорих избора. 4. III и 11. III. Олакшање је донело примирје у Вијетнаму. Нама жели пре свега здравље, а остало

ће само доћи. Шаље ми исечак из њиховог листа „Jeunesse musicale de France“ о београдском трију који гостовао са Сметаном, Чајковским и Шестаковичем – са Андријом Прегером,⁴³⁷ Александром Павловићем⁴³⁸ и Виктором Јаковчићем⁴³⁹ у општинској опери 19. I у Клермон-Ферану.

Из Крагујевца од Јове још две песме, иако му је Олга озбиљно оболела: „Утеха“ и „Ја волим песму“.

Ушорак, 6. фебруар 1973.

Од Мари Ане из Париза, карта са нашом народном ношњом, цртеж Владимира Кирина. У нашим унучићима види „победу над судбином“. Брине што не потврђујемо пријем једне велике књиге са репродукцијама.

Толико је желела да је добијем. Можда ће још стићи.

Четвртак, 8. фебруар 1973.

Ангел Чемерски се бори „против свеобштег групашења“ на 36. седници ЦК Македоније. Напада либерализам (Марка Никезића и Латинке Перовић, Мирка Чанадановића), али не наводи имена. Не помиње ни њиховог Алекс[андра Ранковића – Крста] Црвенковског и његове испаде у Хрватској. Чланак не заступају у Политици од Ј. Поповског.

Од Јефта Павића писмо, са преписом писма Марка Даковића из Подгорице 9. III. 1935. зашто се не кандидује на 5-мајским изборима како су му нудили Давидовић и Јоца Јовановић. Ово писмо је било умножено и свима приступачно. Оно доста лепо даје Маркове разлоге за његову

⁴³⁷ Андреја Прегер (1912–2015), пијанист, сарадник врхунских музичких уметника који су гостовали у Југославији. У НОБ био члан Казалишта Народног ослобођења. Био је члан Београдског трија. – Мала енциклопедија, књ. 3, 79.

⁴³⁸ Александар Павловић (1929–2017), виолинист и диригент, професор Факултета музичке уметности у Београду и шеф Гудачког одсека, члан Београдског трија. Истакнут педагог, водио мајсторске курсеве за виолину и камерну музику на летњим академијама Калифорнијског универзитета; 2006. године постао је почасни члан и гостујући професор Британске краљевске музичке академије, чији је број, иначе, ограничен на 300 најзначајнијих музичких уметника из целог света (заједно са Александром Павловићем, виолинистом и Андрејом Прегером, пијанистом). Оснивач Међународног такмичења музичке омладине, уметнички директор гудачког оркестра „Душан Сковран“, и др.

⁴³⁹ Виктор Јаковчић (1931–2012), виолончелиста, редовни професор Факултета музичке уметности, члан легендарног Београдског трија.

тоталну апстиненцију. Шаље ми и фотокопију летка који су Талијани бацали из авиона 1941. Гуверпу је објавио амнестију за многе учеснике у НОБ. Ален Пироли међутим у тај списак није ставио ни Јефту ни Марка Савићевића, док од амнестије нису били изузети многи тадашњи и смењени комунистички великани, дакле могли су бити амнестирани: Блажа Јовановић, Милован Ђилас, Војислав Николић, Светозар Вукмановић-Темпо, Пеко Дапчевић, Арса Јовановић, Васо Јовановић, Вељко Зековић, и Велимир Терзић.⁴⁴⁰ (Који су од ових зеленашки синови?) А који „ујединитељи?“

6. II. Јова Јововић није видео напад на Милену Јововић у *Полиџици* (Лазар и Косово).

Од Срђана из Тексаса добили оцене после 6 месеци боравка. 4 четворке (Б), 3 петице (А).

7. II Од Јове из Крагујевца две песме: „Дух и емотивност“ и „Ја и унука Ната“.

Госпођа Хајима Абраванела адвоката са сином дошла да узме писаћу машину коју ми Хајим нову поклонио. Даће ми његову стару ћириличну. За свој новац (167.000) купио сам једну латиничну Олимпију. Дана купила ципеле и џемпер.

Миодраг Рамадановић ми донео чланак о Александру Стамболиском у *Времени* и свој напад на Милоша Московљевића – због (јуна 1923) неслагања са земљорадничком омладином. Ни Сава Станојевић ни Момир Парађанин (чије адресе ми дао Рамадановић) нису више у Трстенику. Вратиле ми се *Ведрине*.

Ваљевски комунисти такође нападају *Расковник* и уреднике Витошевића и Добрицу Ерића који одговорили Сретићу (због Милене).

8. II Вук Трнавски посетио др Милутина Велимировића, који пре 50 година у *Полиџици* описао Кину. Помиње и друге наше путописце Исидору и Црњанског, али највише о Велимировићу – *Полиџика* 8. II [1973.]

Јова Радуловић шаље песму „Трка“; – забрањену за старије од 70 година и за болесне – да не би брзо дошли „Наказна госпођа у свом плашту белом“.

⁴⁴⁰ Велимир Терзић (1908–1983), генерал-пуковник ЈНА; пре рата био официр; учесник НОБ и члан КПЈ од 1941; био је командант одреда, заступник начелника Врховног штаба НОБ и ПОЈ, шеф војне мисије у СССР; помоћник начелника Генералштаба ЈНА. После рата начелник Више војне академије и Војноисторијског института. Гл. дела: Априлски рат 1941, Слом Краљевине Југославије I и II. – Мала енциклопедија, књ. 3, 575.

Недеља, 11. фебруар 1973.

Мало обавештење у *Полиџици* да жена Љубисава Петковића (Надежда), уместо 6 месечног помена пок. Љубисаву, инжињеру агрономије даје 40.000 динара фонду слепих Београда.

Ушорак, 13. фебруар 1973.

Од Јове нова песма, плод несанице: „Моја лира“.

Среда, 14. фебруар 1973.

Од друге Надежде, полурускиње, др Н[адежде] Јовановић. Није заборавила да је код ње рукопис медаљона Мирка Томића. Донеће га, али сада пише књигу о Мирку. Заузета је и око ћерке која спрема испит за музичку школу – виолину. А бори се и са Институтом за савремену историју. Морала се одрећи хонорара за своју монографију, да би било пара за њено штампање. Помишља да изради и студију *Савез земљорадника 1919–1929*. Али „друштво“ не дозвољава.

Телеграмом честитамо славу Ђурчићевима у Сивцу – Св. Тривуна, за успомену за тај дан 1947. кад су ме Црногорци вређали и тукли поред канала и на железничкој станици после поноћи.

Тражио сам од телефонске централе да нас одвоји од Милановог тел. броја 762-528 и да нам обезбеди властити број, макар са двојником. Већ плаћамо посебну претплату.

Вељи Јеленковићу пишем о његовим муштеријама у Сомбору и другде, који нису послали новац за *Ведрину II*. О приликама му не пишем, јер и сам прати све. За Вијетнам мислим да је, као рат, завршен али ће бити тешкоће између Сајгонаца и комуниста на Југу, дуго. Две велике силе не желе више тај рат, али ће подржавати своје сателите. Слично на Блиском Истоку. Једино је могуће да Американци још једном допусте да се Арапи и Израелци потуку, да би се убрзале одлуке (као у Вијетнаму у децембру 1972). На другим странама се не види никакав рат на хоризонту. Постигнуте су две ствари. Прво да на Сингапур и на Тихи океан не избије комунистичка сила, још мање у Индонезији. И друго, да сви потлачени или „потлачени“ виде шта кошта кад се поведу за Совјетима, – као Корејци, Вијетнамци, да би се ослободили од западног империјализма.

Петшак, 16. фебруар 1973.

Од Јове [Радуловића] 16. II нова песма „Сузе наше“. То је 81. песма. Јуче затекли Радомира [Тодоровића] код Мачужића. Учинио ми се духовно јак, али тешко оболео од деформишућег реуматизма (руке, прсти). Да то није Паркинсонова болест? Разговарали о Милени Јововић.

Четвртак, 22. фебруар 1973.

Били смо, заједно са Влајком и Добрилом, код наше Радмиле на Канаревом брду. Видели суседа Градимира Илића, чија породица познаје нашег зета Милана и његове, из Душанове 53, у Нишу.

Петшак, 23. фебруар 1973.

Код Бојке, на Срђанов рођендан.

Субота, 24. фебруар 1973.

Велики разговор са [зетом] Миланом о нашим односима. Криза. Он стално жели неко рашчишћавање. А нама је све јасно, после додатка моме тестаменту, горњи спрат њима, доњи нама, а после нас Бојки.

Недеља, 25. фебруар 1973.

Годишњи помен Милутину Цанићу у руској цркви на Ташмајдану. Наши свештеници нису хтели пошто је био кремиран.

Понедељак, 26. фебруар 1973.

Драго Шаркић из Јање код Бијељине, на контролном прегледу у Београду, увек нас посети и Стели донесе бомбоне. Прича о „Родољубу Чолаковићу, чији отац је био српски бег“, један од оних о којима је критички писао Петар Кочић. Кад наишао Милутин Најдановић који Драгу снабдева руским лековима (Б 15 – маст за реуму) Драго наставља: Како су се Роћко и други заверили да он или Алиагић⁴⁴¹ изврше атентат на

⁴⁴¹ Алија Алијагић (1896–1922), столарски радник. У својој 16. години пришао синдикалном покрету а у 23. постао члан Социјалистичке радничке партије Југославије (комуниста). Као члан терористичке организације Црвена правда, јула 1921. извршио је, у Делницама, атентат на Милорада Драшковића, због чега је осуђен на смрт и обешен, упркос акцијама КПЈ и напредне јавности за помиловање. – *Мала енциклопедија*, књ. 1, 56.

Драшковића. Коцку је извукао Роћко, али Алија тражио да он пуца, пошто је турберкулозан и нема дугог живота. За свој крај, вели, Роћко није ништа учинио, сем за неке пријатеље. Око подне нам дошли Данине сестре од стрица, чим су чуле да нисмо добро са здрављем. Оне увек тако: праве болничарке. Са Миланом смо се договорили да му ја дам писмено да је он једини инвеститор у доградњи другог спрата у преради и увећању терасе на доњем. Радо сам му то дао.

Ушорак, 27. фебруар 1973.

Јутрос новине јавиле да је умро Владета Недић, Дафинин и Микијев пријатељ. Ја сам њега дефинисао: „Човек са златним рукама и златном душом.“ Све уме да направи и поправи, и све да учини за друге. У последње време је радио за телевизију. Био се и оженио, али није дуго био ни у сталном радном односу ни у браку. Сирота Францускиња његова Алти, и несрећна сестра Иванка, чији муж је такође прерано умро син Љубе Радовановића унук Радоја Домановића, чији брат Радоје, духовит песник, је такође прерано умро.

Драга Цанић нас позвала, пошто минуле недеље, после помена, нисмо отишли у Молерову 29 на ручак, као Јова Мишић, прота Димитрије Панић и други. Нашли смо Цанићеве унуче Мишка и Аницу (Анастасију, по мајци Васиной). Дипломираће атомску хемију у новембру – Љиљина ћерка! Али још не може да добије запослење. У *Пари Мачу* од јануара нашли да Јосип Броз није аутентичан. Ја сам вечито тврдио обрнуто, да је он тај б[ивши] ковач[ки] радник из Кумровца на Сутли, и аустроуг[арски] подофицир. Ко је у праву?

Смиља јавља да је њен отац, носећи млеко, пао са бицикла и умро.

Одмах шаљемо телеграм породици Стефановић у Новој Мали: „заједно са свима вама оплакујемо драгог Ненада, великог борца, доброг пријатеља. Дана, Драгољуб са децом.“

Дафне је била на Владетином погребу. Нама нису допустили да идемо, због хладноће.

Среда, 28. фебруар 1973.

Од Ванка Бојацијева из Софије (шаље аутопортрет брата Ценка – у боји). Писмо на лаком српском. Извештава о посмртној изложби брата Ценка: јубиларни (70 година), ретроспективни и посмртни. Тај брат има

сина сликара, а не он Ванко, како сам ја мислио; то је Григор, Гриша – он је сликар са завршеном Академијом ликовне уметности у Загребу завршио француску филозофију. Сам Ванко има две кћери: Алина је завршила француску филологију, а сада је редактор у Институту „Карл Маркс“ код Михаила Геновског, али ускоро иде на друго место. Млађа Милка је учила права у Софији. Сада је са мужем и децом (Асен и Иван) у Западној Немачкој, где ће и остати. Жали што ја никако не долазим у Бугарску, а „увек се и тако много интересујем бугарским стварима“. Налази да сам у *Ведрини I* дао „добру оцену, јасно синтетизирану“ о Бугарској и Бугарима, мада има неких ситница које нису тачне. Жели о томе лично, са књигом у руци, да разговарамо. Морам једном „прекорачити границу“. За саму *Ведрину* каже да је рад „огроман, одличан, од велике важности, и са ненадмашеном ерудицијом.“ Он ће на јесен доћи у Југославију, али би боље било да ја тамо одем...

Да не заборавим, у *Полиџици* за 22. II 1973. критиковани су наставници филозофског факултета: Трива Инђић,⁴⁴² Небојша Попов,⁴⁴³ Света Стојановић,⁴⁴⁴ Миладин Животић,⁴⁴⁵ затим и Зага Голубовић-

⁴⁴² Триво Инђић (1938–2020), правник, магистар социолошких наука, политичар и дипломата. Припадао је дисидентској групи Праксис, због чега је 1975. избачен са Филозофског факултета, са још седам професора (Љубомир Тадић, Небојша Попов, Загорка Голубовић, Миладин Животић, Драгољуб Мићуновић, Светозар Стојановић и Михаило Марковић). Радио је, потом, у Заводу за проучавање културног развоја, у Институту за међународну политику и привреду, Институту за европске студије. Био је помоћник министра за просвету и културу СР Југославије, амбасадор Србије и Црне Горе у Шпанији, политички саветник председника Републике Србије од 2004. до 2012. године.

⁴⁴³ Небојша Попов (1939–2016), правник и социолог. Радио је на Радничком универзитету „Ђуро Салај“, где се бавио образовањем радника, а 1969. прелази на Филозофски факултет у Београду, на место асистента за предмет Општа социологија. Као члан групе Праксис уклоњен је са факултета 1975. После петогодишњег чекања, на бироу за запошљавање, 1981. постављен је за в. д. управника Центра за филозофију и друштвену теорију, где се запошљавају и остали избачени професори. у Центру је Попов провео највећи део свога радног века. Гл. дела: Сукоби: друштвени сукоби – изазов социологији, Југославија под напоном промена, Српски популизам: од маргинале до доминантне појаве, Републиканац, Искушавање слободе: Србија на прелазу векова.

⁴⁴⁴ Светозар Стојановић (1931–2010), филозоф, професор Филозофског факултета у Београду. Као члан групе Праксис уклоњен је са факултета 1975, и на њега враћен почетком 90-их година. У међувремену је радио као гостујући професор на универзитетима у САД, Немачкој, Великој Британији, Аустрији, Индији. Био је председник Српског филозофског друштва. Са политикологом Ђуром Ковачевићем основао је 2002. године Српско-амерички центар у Београду, који је, касније, прерастао у Центар за националну стратегију. Један је од оснивача и Института за филозофију и друштвену теорију.

Пешић,⁴⁴⁶ и Љубомир Тадић. Са правног факултета Стеван Врачар, др Коста Чавошки. На Академији за позориште, радио и филм Александар Петровић и три друга наставника због филма „Пластични Исус“. – Већ је осуђен на седам чврстих месеца проф права др Михаило Ђурић и он је на издржавању казне у Забели.

28. II. [Миодраг] Рамадановић ми донео недељни лист (издање Борбе) 92 (криминалистички од 30. I. Дража Мих[аиловић] говори о Л[азару] Тркљи, о инжењеру Томашевићу, о мени и Жарку Тодоровићу. Послаћу Јефти Павићу: помиње и њега.

Четвртак, 1. март 1973.

Мака Никодија Јовановића и њен син Бошко-Боби код нас на вечери. Говоримо о изборима у Француској. Кажем им да је Ивона perplexе [збуњена] не зна за кога да гласа. Писао сам јој да се определи за „реформаторе“, на тај начин ојача онај центар за који иначе тврди да је увек владао у Француској. Реформатори (Леманије и Жан Жак Серван-Шребер) ће ублажити десницу. Ето јој центра.

Субота, 3. март 1973.

Мирко Дошен ми шаље свој говор на погребу Анте Ковача новинара, који је волео Београд. Пријатељ Драган Стајић, Врањанац, сазнао од зета

⁴⁴⁵ Миладин Животић (1930–1997), филозоф. Радио је као професор у средњим школама у Београду и Српској учитељској школи у Призрену. На катедри за филозофију Филозофског факултета је, од 1957, предавао предмете Савремена филозофија, Аксиологија и Увод у право. Као члан групе Праксис уклоњен је са факултета 1975. На факултет се вратио 1987, а у међувремену је радио у Институту за филозофију и друштвену теорију. Гл. дела: Однос морала према обичају, праву и религији, Основна учења о највишем добру и циљу живота у историји етике, О идеологији, Хјум, Актуелни проблеми односа према религији, Човек и вредности, Егзистенција, реалност и слобода, Аксиологија и др.

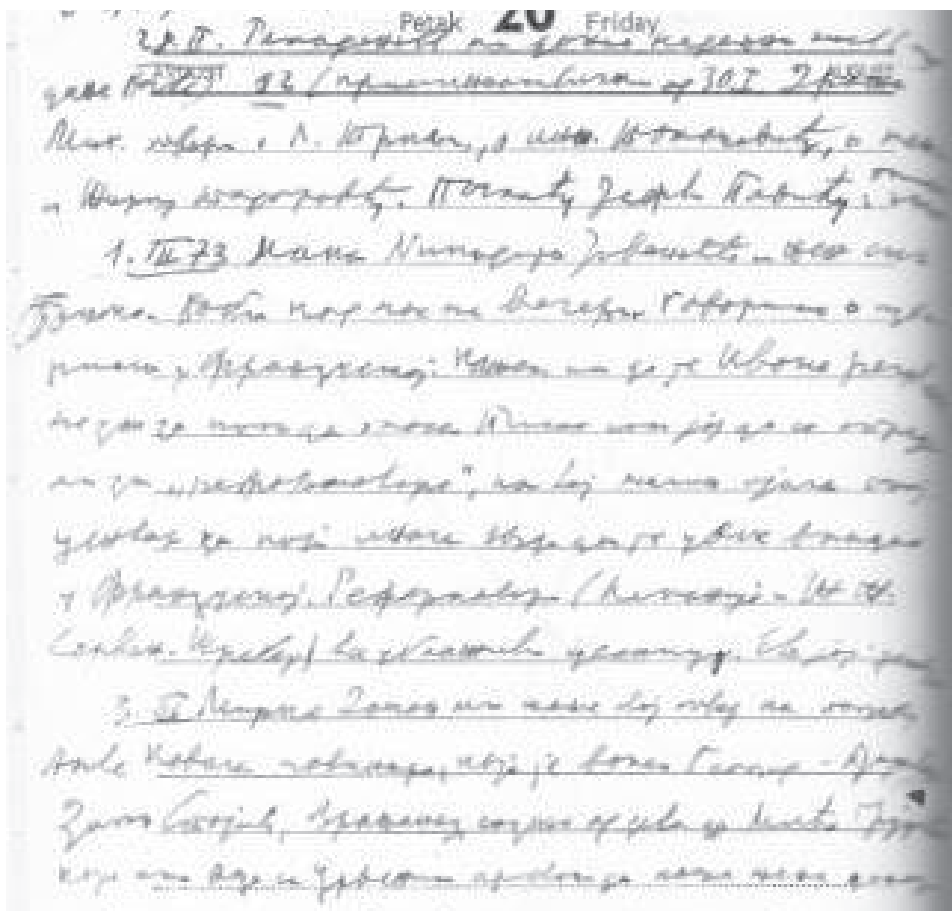
⁴⁴⁶ Загорка Голубовић Пешић (1930–2019), антрополог и социолог, професор Филозофског факултета у Београду. Радилa је као професор у гимназијама у Земуну и Београду, а од 1957. на Филозофском факултету, где је остала до 1975, када је са групом професора удаљена са факултета. До 1981. године била је без посла, а у међувремену је радила као гостујући професор у Шведској, Великој Британији и САД. Од 1981. године је у Институту за друштвене науке. На Филозофски факултет вратила се 1991, где је до 1996. предавала Социо-културну антропологију. Гл. дела: Социјализам и хуманизам, Проблеми савремене теорије личности, Социјалистичке идеје и реалност, Човек и његов свет у антрополошкој перспективи, Социологија југословенског друштва и др.

др Миће Грујића који има везе са Црвеним крстом да наше жене долазе из Немачке да побаци у Југославији. Тамо је забрањен побачај. Највише долазе у Марибор, па се опет враћају, да раде тамо. Американци су чули за то па плаћају 3.000 долара за свако наше женско дете.

Недеља, 4. март 1973.

Враћам говор Мирку Дошену и говорим о његовој ораторској вештини, на коју је поносан. Пишем Ванку Бојаџијеву и захваљујем на Зенковом аутопортрету и на обавештењу о његовом сину и о самом Ванку.

– Пишем Јефту [Павићу] о лажима у 92 и шаљем му сам часопис.

Последња страница Дневника

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Архив Србије:

Министарство просвете

-Досијеи просветних радника

Објављени извори:

Законодавни рад Председништва АВНОЈ-а и Председништва Привремене народне скупштинe ДФЈ од 19. XI 1944- 27.X 1945. Београд, 1946.

Треће заседање АВНОЈ-а и заседање Привремене народне скупштинe ДФЈ, 7-26. август 1945. Београд, 1945.

Рад законодавних одбора Председништва АВНОЈ-а и Привремене народне скупштинe ДФЈ (33. 4. - 25.10. 1945). Београд, 1946.

ЛИТЕРАТУРА

Вјелажас, Миле Ст. *Generali i admirali Kraljevine Jugoslavije 1918–1941. Studija o vojnoj eliti i biografski leksikon.* Београд 2004.

Енциклопедија српске историографије. Приредили Сима Ђирковић и Раде Михаљчић. Београд 1997.

Исић, Момчило. *Милош Московљевић 1884–1968. Живот и дело,* Београд 2017.

Исић, Момчило. *Милораг Марковић (1889–1962) Од сеоског тазде до волишничког емигранта,* Свилеува 2019.

Јовановић, Драгољуб. *Сељак свој човек.* Приредили Надежда Јовановић и Момчило Исић. Београд 1993.

Јовановић, Драгољуб. *Политичке усјомене,* књ. 1–7. Београд 1997.

Јовановић, Драгољуб. *Политичке усјомене,* књ. 8–12. Београд 2008.

Јовановић, Драгољуб. *Медаљони,* књ. I–IV. Београд 2008.

Јовановић, Драгољуб. „Дневничке белешке из 1915–1916“, *Херетикус,* 3–4/2014.

Јовановић, Надежда. *Живот за слободу без страха. Студија о животу и делу др Драгољуба Јовановића.* Београд 2000.

- Јовановић, Срђан. „Економска мисао Драгољуба Јовановића“, *Зборник радова са научної скуја „Друштвенополићичка и научна мисао и делатност Драгољуба Јовановића“*. Београд 2019.
- Југославија – Сједињене Америчке Државе. *Сусрети и разговори највиших званичника Југославије и САД 1955–1980*. Приредили Миладин Милошевић и Драган Богетић. Београд 2017.
- Кашанин, Милан. *Судбине и људи. Оілеги о српским писцима*. Београд 2004.
- Ко је ко у Југославији*. Београд–Загреб 1928.
- Ко је ко у Југославији – биографски подаци о југословенским савременцима*. Београд 1957.
- Ко је ко у Србији. Интелектуална, уметничка, политичка, финансијска, војна, спортска елита Србије*. Београд 1996.
- Крајачић, Гордана. *50 година Удружења музичких и балетских педагога Србије*. Београд 2016,
- Лексикон писаца Југославије*, књ. III. Нови Сад 1987.
- Македонска енциклопедија*, 1. Скопје 2009.
- Мала енциклопедија Просвета. Ойшћа енциклопедија*, књ. 1–3. Београд 1986.
- Митровић, Милован. *Југословенска предратна социологија*. Београд 1982.
- Московљевић, Милош. „Др Гаврило Којић“, *Календар Село за прешћуину 1928. іодину*. Београд 1928.
- Московљевић, Милош. *Дневник 1916–1968*, књиге 1–5. Приредио Момчило Исић. Београд 2018.
- Московљевић Олга. *Књија на ломачи*, Београд 1990.
- Народна библиотека Србије, *Каталоі књија на језицима југословенских народа 1862–1972, I–XIV*. Београд 1981.
- Пола века Инстћиушћа за новију истћорију Србије 1958–2008*. Београд 2008.
- Радојевић, Мира. „Драгољуб Јовановић и хрватско питање“, *Зборник радова са научної скуја „Друштвенополићичка и научна мисао и делатност Драгољуба Јовановића“*. Београд 2019.
- Stanojević, Stanoje. *Narodna enciklopedija srpskohrvatsko-slovenačka*, II. Zagreb 1926.
- Stanojević, Stanoje. *Narodna enciklopedija srpskohrvatsko-slovenačka*, IV. Zagreb 1929.
- Тркуља, Јовица. *Драгољуб Јовановић. Професор, іолићичар и іозиционер (1895–1977)*. Београд 2012.
- Hrvatski biografski leksikon*, 4. Zagreb 1998.

ШТАМПА

- Борба*, јануар 1973.
- Vjesnik и srijedi*, август 1966.
- Књижевне новине*, 1963.
- НИН*, 1966.
- Полићика*, 1962–1972.
- Полићика*, 4. август 2020.

Скраћенице

АВНОЈ (Антифашистичко веће народног ослобођења Југославије)
АСНОС (Антифашистичка скупштина народног ослобођења Србије)
БЗНС (Бугарски земљораднички народни савез)
БКП (Бугарска комунистичка партија)
ВПШ (Виша педагошка школа)
ГО (Главни одбор)
ДФЈ (Демократска Федеративна Југославија)
ЖРОС (Женски равногорски омладински санитет)
ЗЕТ (Заједничко европско тржиште)
ИБ (Информбиро)
ИК (Извршни комитет)
ИТМ (Индустрија трактора и машина)
ЈРЗ (Југословенска радикална заједница)
КП (Комунистичка партија)
КПСС (Комунистичка партија Совјетског Савеза)
МНРП (Монголска народно-револуционарна партија)
НРР [Народни републикански покрет)
НДХ (Независна Држава Хрватска)
НКВД (Народни комесаријат унутрашњих послова)
НОБ (Народноослободилачка борба)
НОП (Народноослободилачки покрет)
НР (Народна Република)
НСС (Народна сељачка странка)
ОЗН-а (Одељење за заштиту народа)
ОУН (Организација Уједињених нација)
РСФ (Parti communiste français –Комунистичка партија Француске)

- ПИК (Пољопривредни индустријски комбинат)
ПКБ (Пољопривредни комбинат Београд)
ПТТ (Пошта, елеграф, телефон)
СЕВ- (Савез за узајамну економску помоћ)
СИВ (Савезно извршно веће)
СК (Савез комуниста)
СКА (Социјална и културна акција)
СКА (Српска краљевска академија)
СКГ (Српски књижевни гласник)
СКЗ (Српска књижевна задруга)
СКЈ (Савез комуниста Југославије)
СКМ (Савез комуниста Македоније)
СКОЈ (Савез комунистичке омладине Југославије)
СКС (Савез комуниста Србије)
СКХ (Савез комуниста Хрватске)
СР (Социјалистичка Република)
СС (Совјетски Савез)
ССРНЈ (Савез социјалистичког радног народа Југославије)
СУБНОР (Савез удружења бораца народнослободилачког рата)
СФИО? (Section française de l'Internationale ouvrière – Француска секција
Радничке интернационале)
СФРЈ (Социјалистичка Федеративна Република Југославија)
УДБА (Управа државне безбедности)
УНИДО (United Nations Industrial Development Organization – Организација
Уједињених нација за индустријски развој)
UNR (Union pour la nouvelle Republique – Савез за нову Републику)
ФНРЈ (Федеративна Народна Република Југославија)
CFDT (French Democratic Confederation of Labour – Француска демократска
конфедерација рада)
CIA (Central Intelligence Agency – Централна обавештајна агенција)

БЕЛЕШКА О ПРИРЕЂИВАЧУ

Момчило Исић је рођен у Свилеуви 1952. године. Основну школу је похађао у Свилеуви и Београду, где је 1972. завршио Учитељску школу. На Филозофском факултету – Група за историју – дипломирао је 1977, а магистрирао 1983. године одбраном тезе *Сељаштво Ваљевске области 1929–1941*.

На истом факултету докторирао је 1992. одбранивши дисертацију *Сељаштво у Србији 1918–1925*. У Институту за новију историју Србије запослен је од 1. априла 1986. године. Звање научног саветника стекао је 2001. Основне области истраживања су му историја сељаштва у Србији у првој половини 20. века и историја основног школства у Србији у 19. и 20. веку. Др Исић је објавио више монографија, као и бројне расправе, студије и чланке.

Неке од најзначајнијих монографија су: *Сељаштво Ваљевске области 1929–1941*, (Ваљево, 1985); *Сељаштво у Србији 1918–1925*, (Београд, 1995); *Социјална и аграрна структура Србије у Краљевини Југославији*, (Београд, 1999); *Сељаштво у Србији 1918–1941*, књига 1, том 1 и 2 – Социјално-економски положај сељаштва, (Београд, 2000, 2001); *Писменост у Србији између два светска рата*, (Београд, 2001); *Сјановништво Свилеуве у 19. веку*, (Свилеува, 2002); *Основно школство у Тамнави 1820–1941*, (УБ, 2002); *Основно школство у Србији 1918–1941*, књ. 1 и 2, (Београд, 2005); *Основно школство у Подрињу 1914–1944*, (Београд, 2006); *Основно школство у Посавошамнави 1914–1944*, (Београд, 2006); *Сјочарство у Посавошамнави у 19. веку*, (Владимирци, 2006); *Сељанка у Србији у првој половини 20. века*, (Београд, 2008); *Сељаштво у Србији 1918–1941*, књ. 2 – Просветно-културни и верски живот, (Београд, 2009); *Жена је шемељ куће – Жена и породица у Србији током 20. века*, (коаутор Вера Гудац Додић), (Београд, 2011); *С народом, за народ, о народу – Срећен Вукосављевић 1881–1960*, (Београд, 2012); *Угашен, а да није засијао – Институт за изучавање села САН 1947–1954*, (Београд, 2014); *Српска црква у великом рату 1914–1918* (коаутор др Радмила Радић), (Београд 2015); *Сељаштво у Србији 1918–1941*, књига 3, Политички живот на селу, (Београд, 2016); *Основно школство у крушевачком крају 1914–1941*, (Београд, 2017); *Милош Московљевић 1884–1968. Живот и дело*, (Београд, 2018), *Основно школство у Краљевини Србији за време Првог светског рата*, (Београд, 2019), *Милорад Марковић (1889–1962)*, (Свилеува 2019).

Др Момчило Исић приредио је, 2018. године и објавио *Дневник Милоша Московљевића 1916–1968*, у пет томова.

ИМЕНСКИ РЕГИСТАР

- Аброванел, Добрила 398
Аброванел, Марко 398
Аброванел, Хајим 398
Аве, Луј 371, 447
Аврамовић, Жика 77, 279
Аврамовић, Михаило 362, 447
Адамовић, Драгослав-Зија 45
Адолф Хитлер 18, 67, 90, 141, 152, 160,
179, 189, 253, 307, 331, 337, 340, 347
Азањац, Катарина 485, 489
Азањац, Миодраг 73, 378
Ајдачић, Сава 503
Ајх, Видосава 7, 139,
Аксентијевић, Живадин 360
Александар I Карађорђевић 44, 321, 337,
347, 352, 444, 468
Александар Карађорђевић 13
Александер Дупчек 316
Александровић, Влада 167
Алексић, Богосав 253, 254, 315
Алексић, Мија 38,
Алексић-Петровић, Јеленко 132, 189, 395,
436
Алтман, Гавро 77, 279
Амер, Ингрид 66
Андрејев, Леонид 43, 202
Андрес, Иван 439
Андрић, Иво 46, 177, 386
Анђелић, Бранка 40, 100, 312, 422
Анђелић, Михаило 463
Анђелић, Небојша 108, 129, 268,
Анђелић, Светозар-Света 24, 40, 82, 84, 91,
100, 108, 169, 201, 235, 276, 288, 304,
337, 373, 399, 402, 422, 490
Антић, Васа 108
Антић, Веља 52, 495
Антић, Мирослав 25,
Антић, Нада 495
Антић, Петар-Пера 16, 239, 287, 324, 374,
396, 419, 479
Антић, Радмила 239, 273, 287, 374, 396,
419, 479, 495
Антић, Радомир 272
Антоније, Сегарион 121, 122, 123, 235,
457, 466
Антоновић, Мића 251
Антушевић, 403
Арагон, Луј 210
Аралица, Стојан 467, 468, 469
Аранђеловић, Жарко 145
Аранђеловић, Панта 184
Аранђеловић, Таса 188
Аранички Бранковић, 5
Арлан, Марсел 246
Арнаутовић, Александар 459
Арновљевић, Воја 127, 344
Аршинов, Владимир 417
Аршинов, Павле 417
Атанасијевић, Ксенија 17
Атанацковић, Јован 497
Атанацковић, Милена 101, 341, 355, 497,
Атли, Клемент 223
Аћимовић, Богомир 473
Аћимовић, Јован Јовица 445, 450, 479, 482,
485, 489
Аџија, Божидар 163, 164, 407
Бабек, Иван 458
Бабић, 333, 334
Бабић, Арсеније 419
Бабовић, Глиша 384,
Бабовић, Спасенија Цана 484
Базен, Ерве 246
Баје, Жан 17
Бакарић, Владимир 57, 151, 152, 207, 379,
397, 469, 481, 481
Бакотић, Вера 43, 57
Банковић, Влада 21
Банковић, Зора 21
Банковић, Сава 130, 174
Бањанац, Милорад 156, 173

- Баранин, Душан 369
Барановић, Крешимир 381
Бараћ Бисерка-Биса 87, 276, 292, 336, 397
Барбијери, Фране 264
Баровић, Јован 184
Барта, Иван 83
Бартош, Милан 431
Барух Обрадовић, Вера 362, 365, 367, 393, 401, 403, 499
Батричевић, Михаило 68
Беговић, Живојин 254
Беговић, Радмила 394
Бекет, Семјуел 43
Белинић, Марко 8, 11
Белић, Александар 52, 184, 214, 429, 451
Бендер, Франц 9, 11
Бенедикт Бергер, Иван 405
Бенито Мусолини 337, 340
Бенић, Беба 24, 76, 140, 157
Бенић, Бранка 107, 157, 158
Бенић, Владислав Влатко 53, 54, 55, 67, 68, 140, 174
Бенић, Деметар 134, 138, 140, 157, 158, 160, 175, 180, 181
Бенић, Драгослав Драшко 24, 53, 54, 59, 76, 140, 157, 15, 158, 175, 180
Бенић, Нада 59, 107
Берберијан Протић, Вука 394
Берберијан, Михаило 394
Берђајев Александрович, Николај 202, 360
Берлингуер, Енрико 505
Бернар, Клод 145
Бертхалт Матекало, Иванка 288
Бетовен, Лудвиг ван 70, 159, 212
Бећаревић, Бошко 361
Бешевић, Милица 477
Бешевић, Никола 477
Бешков Илија 477, 478
Бизјак, Милан 178, 245
Бјао, Лин 454, 457
Благојевић, Борис 395
Благојевић, Борислав 31
Блажевић, Јаков 379, 403
Блен, Дени 182, 292
Блен, Леон 102, 154, 278, 280, 288, 289, 291, 292, 293, 331, 349, 363, 364, 383, 395, 402, 411, 412, 460, 504
Боало, Никола 86, 368
Бобетко, Јанко 391
Бовоар, де Симон 250
Богданов Велисављевић, Стојан 174, 175
Богданов, Васо 152, 385, 470, 506
Богдановић, Димитрије 81,
Богдановић, Душан 175,
Богетић, Драган 518
Богетић, Љубинка 418
Богичевић, Јулијана 122, 123, 125, 210, 344
Богоев, Ксенте 23, 432
Богосављевић, Адам 508
Божовић, Григорије 385
Бојанић, Миленко 379, 481
Бојацијевић, Алина 514
Бојацијевић, Иван-Ванко 99, 397, 476, 513, 516
Бојацијевић, Милка 513
Бојовић, Драгољуб 256
Бојовић, Љубомир-Љуба 256
Бојовић, Момчило 473
Боровић, Загорка 284
Боројевић, Никола 387
Бошковић, Ђурђе 344
Бошковић, Марко 397, 476
Бошковић, Милан 102
Бошњаковић Јованка - Жана 122
Брајац, Јосип 311
Брајац, Марија 311
Брајац, Миша 311
Брајковић, Анђелко 470
Брајковић, Владислав 148
Бракус, Милош 160, 168
Бранисављевић, Мића 394
Бранков, Анђелка 312
Бранков, Бранислав Бранко 104, 136, 182, 312, 313, 503
Бранков, Ксенија 182, 312, 313
Бранков, Мира 182, 312
Бранков, Озрен 312
Бранковић Зорић Арновљевић, Цаца 127
Бранковић, Дамњан владика 125,
Бранковић, Добривоје Дим. 84, 161, 178, 184, 344, 422, 423,
Бранковић, Ђорђе 424
Бранковић, Недељко 161
Бранковић, Света 354,
Братић, Богољуб
Братић, Душан 485, 489
Братић, Нева 74
Братић, Смиља 485
Брашић, Миша 377

- Брекић, Мила 369
 Брекић, Мирјана 369
 Брекић, Раде 369
 Бреншвиџ, Леон 441
 Бркић, Живорад 24, 191, 491
 Бркић, Коста 92,
 Брничевих, Франо 289
 Броз Будисављевић, Јованка 369, 372, 393,
 484
 Брозових, Далибор 451
 Бугле, Селестен 240, 401, 440, 441, 458
 Будак, Мило 171, 121, 474
 Будисављевић, Јулија 76
 Будисављевић, Срђан 76, 439
 Будиша, Дражен 370
 Булајић (Булатових), Милан 7
 Булајић, Вељко 25
 Бусарац, Благоје 156
- Вајлдер, Цин 66
 Вајнингер, Ото 70
 Валери, Пол 12, 183, 258, 472, 473
 Васић, Драгиша 333, 495
 Васић, Лазар 67
 Васић, Павле 81
 Васић, Тодор 272
 Вебер, Макс 400
 Велимирових Попадић, Љубиша 222
 Велимирових, Веља 145, 183, 304
 Велимирових, Милутин Микица 64, 210,
 211, 212, 296, 324, 485, 492, 493, 498,
 508, 510
 Велимирових, Николај 424
 Велимирових, Станислав 289
 Величковић, Милутин 68
 Велмар Јанових, 136
 Велс, Орсон 131
 Вељановска, Милица 128
 Вељковић, Воја 290, 301, 314, 329, 442
 Вељковић, Ђорђе Таратор 198
 Вељковић, Љубомир Љуба 192
 Вељковић, Миодраг Милош 222, 284
 Вељковић, Момчило Бујер 362, 383
 Вељковић, Наташа 320
 Вељковић, Новица 87, 104, 113, 136, 201,
 254, 256, 304, 313, 362, 398
 Вељковић, Роксанда 52, 320
 Вељових, Груја 324
 Вељових, Иван 331, 337, 346
 Вељових, Милица 349, 354, 395, 467
- Вељових, Милоје 480
 Веселиновић, Жика 447
 Веселица, Марко 371
 Вехтер, Михаел 453
 Видаковић, Велизар-Веља 355
 Видаковић, Миодраг 272
 Виданових, Велизар 422
 Виданових, Веља 192,
 Виданових, Вукадин 136, 201, 252, 304,
 395, 464, 477
 Виданових, Даница 422
 Виданових, Драгица 422
 Виданових, Милан Мића 214
 Виданових, Радмила 201, 304
 Видмар, Драган 462
 Винстон Черчил 94, 160, 223, 270, 330, 340
 Вињи, Алфред 378, 441
 Висарион, владика вршачки 363
 Виторових, Кринка 435, 446
 Витошевић, Драгиша 45, 60, 73, 74, 402,
 451, 510
 Владимир Илич Лењин 40, 171, 179, 316,
 488
 Владисављевић, Аца 61
 Влатковић, Влатко 463
 Влатковић, Јован 223, 224, 236,
 Влатковић, Јулијана Милка Мила 229, 242,
 463
 Влатковић, Љубомир 229, 237, 240, 242,
 463, 503
 Влахових, Вељко 137
 Војновић, Лујо 46
 Волтер, Франсоа 224, 246, 441
 Воркапић, Радиша 168
 Вотсон, Роберт Ситон 149
 Врачар, Стеван 426, 515
 Врховец, Јосип 391
 Вујанових, Магда 392
 Вујанових, Никола 392
 Вујасиновић, Тодор 411
 Вујић, Драгиша 72
 Вујић, Јоаким 81
 Вујић, Јован 27
 Вујићевих, Иван 470
 Вујковић, Светозар 361
 Вујових, Раде 160, 161
 Вуканових, Риста 231
 Вуканових, Сава 368
 Вуканових, Српко 368
 Вукић, Драгиша 227, 229, 407

- Вукићевић, Велимир Веља 38
 Вукићевић, Веселин 161
 Вукићевић, Зарије 148
 Вукићевић, Лола 148
 Вукмановић, Светозар Темпо 510
 Вуковић Тодоровић, Љубица 50, 58, 84, 85,
 88, 115, 225, 274, 304, 393
 Вуковић, Јелена 286,
 Вуковић, Лидија 394
 Вуковић, Милош 132
 Вуковић, Радован 7
 Вукосављевић, Витомир 122,
 Вукосављевић, Сретен 103, 447, 488, 521
 Вукотић, Душан 38
 Вукчевић, Глигорије 121
 Вулић, Станислав Сташа 6, 36, 154, 291,
 368, 373, 402
 Вулићевић, Новица 384
 Вучић, Зоран 45
 Вучковић, Милош 131, 132
 Вучо, Александар 73, 73
- Гавела, Бранко 5
 Гавриловић, Вера 82, 107, 123
 Гавриловић, Милан 182, 254, 439, 440, 508
 Гајић, Јован 361, 362
 Гајић, Никола Пеца 366, 399
 Галић, Огњен 264
 Гарашанин, Илија 66
 Гаскар, Пјер 247
 Гвозденовић, Братимир 251
 Гвоздић, 403
 Геновсака, Веселина 173
 Герман, српски патријарх 363
 Гете, Јохан Волфганг 67, 174, 179, 183, 405
 Гијерм Шериф Шек, Ивона 17, 24, 29, 48,
 49, 59, 61, 74, 75, 76, 91, 92, 98, 109,
 120, 131, 144, 145, 150, 156, 170, 185,
 186, 187, 217, 240, 250, 252, 253, 257,
 259, 260, 261, 263, 266, 277, 287, 291,
 294, 298, 299, 302, 307, 308, 310, 311,
 315, 318, 319, 320, 322, 323, 325, 337,
 350, 351, 358, 359, 364, 371, 372, 383,
 390, 396, 404, 405, 406, 408, 410, 415,
 420, 421, 436, 437, 438, 441, 461, 463,
 464, 468, 495, 498, 502, 507, 515
 Глигоријевић, Иван Џина 282
 Глигорић, Велибор 344, 358
 Глишић, Бора 43, 51, 137, 291, 307, 323,
 330, 342, 410, 421, 423, 434, 443, 450,
 452, 462, 464, 465, 466, 475, 477, 486,
 494, 495, 502
 Глушчевић, Зоран 96, 109, 118, 247
 Годић, Јован 309
 Гојковић Мијушковић, Бела 221
 Гојковић, Брана 221
 Гојковић, Илија 221
 Голда Меир 501, 506
 Голијас, 51
 Голубовић, Драгољуб-Пижон 56, 57, 100,
 Гонкур, Едмонд 244, 246, 247
 Горки, Максим 10, 162
 Горовић, Перка 287
 Грамши, Антонио 246
 Грап, 58, 283, 350,
 Грап, Андре 58, 351, 396, 401, 405
 Грбић Стојиљковић, Загорка Гора 436
 Грбић, Бора 436
 Грбић, Иван 436
 Грђић, Гојко 155, 428
 Грол Стојановић, Сека 73
 Грол, Војислав 11, 23, 73, 104, 268, 270
 Грол, Милан 27, 270, 272, 439
 Гросман, Василиј 487, 488
 Грујић, Мића 516
 Грујић, Никанор 387
 Гршић, Љубомир 33
- Давидовић, Љубомир Љуба 52, 342, 509
 Давинић, Љубиша 312
 Давичо, Јаша 311
 Давичо, Оскар 115, 256
 Даг Хамаршелд 450
 Даковић, Марко 44, 439, 496, 509
 Даладје, Едуар 330, 340
 Дамњановић Јовановић, Дафина Дафне
 17, 25, 27, 31, 32, 33, 34, 45, 55, 56, 62,
 63, 81, 84, 85, 103, 105, 106, 120, 122,
 128, 129, 134, 150, 156, 164, 187, 201,
 206, 226, 227, 229, 230, 231, 239, 242,
 253, 254, 264, 271, 275, 279, 286, 286,
 301, 307, 311, 324, 327, 328, 329, 331,
 332, 333, 335, 336, 338, 339, 340, 345,
 348, 350, 367, 396, 413, 418, 438, 446,
 458, 459, 463, 466, 484, 487, 495, 503,
 513
 Дамњановић, Милан 336, 348, 350,
 352, 353, 365, 370, 381, 385, 396, 399,
 412, 452, 458, 480, 482, 492, 494, 495,
 503, 511, 512, 513

- Дамњановић, Милица 23, 56, 255, 332, 366, 375, 483, 508
- Дамњановић, Стела 11, 17, 28, 33, 48, 58, 63, 85, 91, 95, 105, 120, 122, 128, 129, 133, 138, 156, 164, 183, 193, 194, 195, 209, 239, 242, 249, 254, 266, 272, 275, 280, 283, 286, 288, 301, 307, 308, 311, 318, 322, 327, 328, 329, 332, 335, 336, 338, 340, 345, 348, 350, 356, 362, 363, 372, 373, 392, 396, 423, 440, 442, 450, 458, 466, 503, 504, 508, 512
- Даниловић, 54
- Даниловић, Воја 357
- Даничић, Ђура 13, 14, 192
- Данковић, Клара 311
- Данојлић, Милован 417
- Дапчевић, Пеко 132, 510
- Дворниковић, Владимир 173, 178
- Дебре, Мишел 232
- Дедијер, Владимир 7, 40, 66, 75, 182, 358, 402, 494, 495, 498
- Дејановић, Душан 158
- Делмас, Шабан 131, 186, 244, 266, 309, 350, 410
- Денић, Данило 403
- Денић, Јован 184
- Денковић, Драгош 104, 160
- Деспотовић, Виден 380, 397, 408, 409
- Деспотовић, Драгица 351
- Деспотовић, Драгомир 399
- Дешанел, Пол 323
- Дивац, Недељко 27, 35, 52, 355
- Дивац, Косара 184
- Дивац, Олга 184
- Дикић, Божидар 47
- Дикло, Жак 265
- Дилбер, Зора 108
- Дилбер, Мита 108
- Димитријевић Драгутин Гуне 408, 433
- Димитријевић, Ђорђе Ђока 88, 344,
- Димитријевић, Хаџи Тодор 191, 197, 201, 206, 213, 214, 283, 289, 294, 358, 365, 391, 392, 416, 429, 451
- Димитров, Георги 133, 241, 478
- Динић, Михаило 6, 36, 363, 373
- Дојчевић, Вук 192
- Докмановић, 134
- Домановић, Радоје 220, 301, 342, 345, 513
- Достојевски Михаилович, Фјодор 70, 201
- Дошен, Миленко 89, 308
- Дошен, Мирко 89, 90, 167, 443, 486, 499, 503, 505, 515, 516
- Драгић, Милорад 245
- Драгнић, Адела 312
- Драгнић, Алекс 98, 99, 100, 102, 104, 153, 214, 425, 426, 427, 430
- Драгнић, Алике 312
- Драјџфус, Алфред 235
- Дракулић, 341
- Драшкић, Љубинка 50
- Драшковић Ђурић, Јелена 388
- Драшковић, Милорад 37
- Драшковић, Милорад 512, 513
- Драшковић, Слободан 37
- Драшкоци, Мира 164, 286
- Друловић, Милојко 134, 135, 136, 137, 138, 142, 152
- Дугалић, Десанка Деса 10
- Дудић, Драгојло 340, 341
- Дуличенко, Александар 170
- Дурковић Јакшић, Мија 146, 324, 355, 365
- Дучић, Јован 17, 46, 68, 182, 199, 199, 206, 437
- Ђаја, Иван 424
- Ђенић, Љубиша 314, 383, 384
- Ђермановић, Живота 184, 341, 490
- Ђилас, Милован 7, 11, 18, 19, 21, 27, 31, 37, 38, 39, 41, 42, 49, 50, 97, 97, 98, 102, 103, 104, 106, 111, 171, 176, 190, 219, 286, 308, 335, 357, 425, 430, 450, 456, 510
- Ђодан, Шиме 371
- Ђоковић, Милан 10
- Ђорђевић Мијовић, Милушка Мила 157
- Ђорђевић, Александар 151
- Ђорђевић, Борко Бора 18, 25, 44, 52
- Ђорђевић, Бошко 480
- Ђорђевић, Војислав Воја 72
- Ђорђевић, Јован 153, 426
- Ђорђевић, Слободан 407
- Ђорђевић, Стојан 64, 110
- Ђорђевић, Тихомир 291
- Ђукић, Војислав 118
- Ђукић, Јанко 299
- Ђукић, Миленко 395
- Ђурић, Павле 380
- Ђурић, Војислав 177, 495
- Ђурић, Љиљана 401

- Ђурић, Милан 146, 147, 251, 328, 348, 434, 455
Ђурић, Милош Миша Н. 17, 52, 192, 388
Ђурић, Мирјана 136, 478
Ђурић, Михаило 43, 116, 136, 426, 444, 445, 452, 464, 478, 481, 495, 515
Ђурић, Станко 301
Ђуричић, Вишеслава 349, 367,
Ђуричић, Младен Ст. 175, 311, 349, 367, 479, 482
Ђуричкивић, Бошко 33
Ђуровић, Ђура 97, 216
Ђуровић, Милинко 33,
Ђуровић, Теофил Тоша 243
- Едвард Бенеш 67
Екмечић, Милорад 494
Енгелс, Фридрих 103
Ерић, Воја 102,
Ерић, Добрица 45, 60, 61, 73, 193, 194, 510
Ерлих, Вера 196, 199
Ескарпи, Робер 95
- Жакула, Никола 343
Жан Пол 15, 58, 61, 67, 91, 92, 93, 96, 144, 172, 194, 252, 266, 298, 310, 351, 374, 438, 442, 463, 501
Жанко, Милош 176
Жансон, Франсис 154
Жганец, Винко 291
Живадиновић, Александар 492
Живадиновић, Милан 18, 68, 140, 253, 294, 322, 327, 359, 412, 437, 492, 497
Живадиновић, Стојан 384
Живанић, Јово 118, 391
Живанић, Роса 118
Живановић, Јеремија 155, 383
Живановић, Тома 343, 344, 486
Живковић, Александар 7
Живковић, Драгиша 386
Живковић, Милица 375, 448
Живковић, Светислав 5, 37, 109, 110, 127, 136, 143, 159, 201, 272, 288, 304, 312, 332, 354, 374, 375, 386, 492, 496
Живковић, Сретен 429
Животић Јовановић, Мирјана Мира 32, 101, 198, 213, 263, 267, 275, 320, 335, 342, 445, 448, 450,
Животић, Миладин 514, 515
- Животић, Мирјана Мира 198
Животић, Рајко 139
Жид, Шарл 222
Жионо, Жан 245, 415
Жорж Помпиду 95, 104, 131, 266, 404, 405, 421, 436, 505
Жугић, Крста 132
Жујовић, Алекса 424, 427, 447,
Жујовић, Зоран 456,
Жујовић, Јела 462
Жујовић, Јован 130, 427, 437, 448, 462, 487
Жујовић, Сретен 132, 150, 177, 264, 268, 340
- Замјатин, Евгениј 202, 219
Зарић, Драган 139
Зарић, Мома 51
Здравковић, Загорка 462
Здравковић, Синиша 464, 489
Зекавица, Бора 348
Зековић, Вељко 135, 510
Зечевић, Бора 447
Зечевић, Влада 268,
Зечевић, Петар 382, 383
Златановић, Радивоје 206
Златарева, Вера 23, 25, 782, 74, 78, 181, 182, 185, 229, 268, 293
Златковић, Петар Пера 89
Змај, Јован Јовановић 110
Зоговић, Радован 182
Зорић, Павле 248
Зорић, Светислав 127
Зоровић, Драгомир 377, 388, 389
Зоровић, Миро 332
Зрењанин, Жарко 104
Зубовић, Јован 444, 445, 446
- Ибровац Поповић, Савка 130
Иванишевић, Миљивоје 393
Иванковић, Миљивој 499
Ивановић Петковић Суботић, Невенка Сека 362
Ивановић, Јанко К. 201, 252, 349
Ивановић, Љубомир 385
Ивановић, Перица 349, 369
Ивановић, Слободан Лале 66, 75, 218, 357, 358, 362
Ивашић, Маша 395
Ивеш, Михаило 164
Ивић, Павле 386

- Ивковић Боса 11, 140, 250, 422,
Ивковић, Љубиша 11, 94, 138, 169, 422,
442, 463, 477, 480, 489, 504
Ивковић, Урош 409
Илић Александар Аца 121, 132, 139
Илић, Богољуб 439
Илић, Војислав Млађи 177, 223, 386, 407
Илић, Градимир 49, 512
Илић, Драгољуб Ера 115
Илић, Ђорђе 497
Илић, Заре 498
Илић, Љубиша 244, 245, 254
Илић, Милан Жућа Чича 343
Илић, Христина 146
Илић, Чедомир 19
Индира Ганди 318
Инђић, Триво 514
Исаковић, Антоније 94, 119, 482
- Јаблан, Славик 312, 350
Јаковљевић, Милан 99
Јакшић, Ђура 110, 391
Јакшић, Јован 249, 319
Јакшић, Миле 390, 391
Јанићијевић, Драгиша 282
Јанићијевић, Јован 139
Јанкез, Грга 125
Јанковић, Александар 51
Јанковић, Павле Пол 325, 362, 363, 364
Јанковић, Радомир 57
Јанковић, Русомир 51
Јањић, Воја 462
Јевремовић, Бранко 411
Јевтушенко, Јевгениј 15, 16
Јекић, Лепосава 343
Јекић, Урош 343
Јелашић, Јакоб 216
Јеленковић, Велимир Веља 42, 45, 61, 71,
91, 148, 175, 193, 276, 282, 304, 360,
392, 428, 502, 511
Јелић, Милосав 383, 385
Јеловић, Фрањо 198
Јеремић, Вера 346
Јеремић, Драган 247, 248, 425, 447
Јеротић, Владета 17, 70, 109, 479
Јерузалим, Вилхелм 290
Јовановић Војислав Марамбо 88
Јовановић Георгијевић, Марија Мака 21,
171, 187, 283, 332, 395, 405, 421, 515
Јовановић Славински, Ђорђе 201, 304, 437
- Јовановић Славински, Олга 394, 401
Јовановић Славински, Станимир Станко
53, 73, 495
Јовановић Чичановић, Љиљана 76, 285,
Јовановић Чичановић, Мирјана 396
Јовановић, Алекса 434, 508
Јовановић, Алекса Коца 491
Јовановић, Александар Аца 22, 118, 148,
235, 239, 467
Јовановић, Арса 510
Јовановић, Батрић 135
Јовановић, Блажо 510
Јовановић, Божа 439
Јовановић, Бојка 6, 17, 21, 29, 31, 55,
56, 63, 68, 80, 82, 85, 104, 105, 107, 111,
114, 115, 120, 124, 153, 171, 187, 224,
225, 226, 228, 231, 238, 242, 254, 286,
318, 333, 335, 336, 337, 338, 339, 340,
341, 348, 355, 362, 366, 367, 374, 398,
422, 448, 457, 490, 499, 501, 503, 505,
512
Јовановић, Бошко Боби 49, 76, 172, 187,
407, 421, 464, 515
Јовановић, Васо 510
Јовановић, Власта К. 305, 375, 401, 410,
419
Јовановић, Даница Дана 15, 21, 22, 23, 25,
27, 31, 34, 54, 55, 56, 59, 60, 61, 65, 67,
68, 71, 73, 87, 88, 89, 92, 93, 95, 97, 97,
104, 105, 106, 108, 114, 115, 116, 117,
122, 123, 129, 133, 137, 138, 157, 158,
170, 171, 172, 183, 184, 187, 193, 201,
211, 212, 221, 224, 228, 229, 230, 233,
234, 235, 236, 238, 239, 240, 244, 248,
255, 259, 263, 264, 270, 275, 276, 279,
288, 289, 291, 297, 300, 303, 307, 308,
310, 311, 312, 318, 322, 324, 327, 328,
331, 332, 333, 337, 338, 339, 343, 347,
348, 349, 350, 354, 356, 358, 362, 363,
366, 369, 370, 375, 377, 390, 394, 402,
403, 409, 414, 446, 448, 454, 465, 467,
468, 478, 482, 490, 493, 497, 500, 502,
510, 513
Јовановић, Драган 479
Јовановић, Драгица 375
Јовановић, Драгољуб К. 109, 248, 292
Јовановић, Ђорђе 231
Јовановић, Јован Велики Мали 240
Јовановић, Јован Пижон 52, 509

- Јовановић, Јован, зет 32, 46, 94, 110, 130, 136, 147, 173, 180, 200, 201, 213, 324, 332, 376, 384, 409, 413, 432, 445, 450, 460, 463, 486, 492, 496, 497
 Јовановић, Коста 21, 211
 Јовановић, Љубиша 32, 180, 213, 304, 320, 322, 335, 350, 448
 Јовановић, Љубиша 38
 Јовановић, Љубомир Љуба
 Јовановић, Милан 482
 Јовановић, Миланка 374
 Јовановић, Милутин 384
 Јовановић, Мирјана снаха 107, 388, 389
 Јовановић, Надежда 431, 433, 511, 517
 Јовановић, Невенка 32, 320, 322, 335, 350
 Јовановић, Никодије 63, 76, 78, 95, 98, 109, 144, 170, 172, 186, 240, 250, 253, 257, 259, 260, 261, 277, 278, 283, 285, 323, 332, 358, 362, 395, 405, 408, 415, 420, 437, 464, 515
 Јовановић, Предраг 213, 335, 350
 Јовановић, Радојка Рада 32, 54, 79, 101, 160, 173, 180, 181, 213, 262, 263, 267, 302, 303, 304, 306, 313, 314, 319, 324, 334, 335, 339, 341, 342, 346, 350, 353, 376, 413, 443, 445, 448, 460, 475, 479, 493
 Јовановић, Ратко 172, 332
 Јовановић, Сергије 152
 Јовановић, Слободан - зет 6, 8, 11, 17, 19, 21, 22, 26, 29, 31, 32, 37, 55, 56, 59, 63, 65, 68, 71, 72, 73, 80, 85, 86, 87, 88, 89, 91, 93, 94, 104, 105, 106, 112, 113, 114, 115, 118, 123, 134, 153, 171, 172, 219, 224, 225, 231, 252, 254, 263, 318, 327, 328, 336, 337, 339, 340, 341, 345, 348, 353, 358, 362, 367, 369, 370, 374, 398, 412, 422, 448, 450, 457, 458, 462, 469, 476, 485, 490, 491, 499, 501, 505
 Јовановић, Слободан 66, 105, 177, 182, 206, 437
 Јовановић, Срђан 43, 55, 56, 58, 63, 74, 76, 85, 100, 105, 114, 150, 172, 224, 225, 226, 286, 318, 322, 390, 392, 401, 412, 422, 445, 457, 458, 460, 494, 501, 503, 508, 510, 512, 518
 Јовановић, Ставра 54, 231, 234
 Јовановић, Страхиња Бане 29, 36, 399
 Јовић Ристић, Божана Жана 12, 44, 59, 63, 66, 67, 68, 69, 73, 80, 82, 87, 88, 93, 94, 95, 97, 112, 113, 123, 135, 138, 139, 140, 147, 157, 172, 210, 211, 212, 215, 230, 234, 240, 252, 285, 289, 314, 323, 341, 356, 378, 390, 443, 446, 448, 449, 485, 486, 489, 490, 495
 Јовић, Слободан 87, 88, 93, 97, 94, 138, 139, 140, 157, 172, 210, 211, 212, 213, 215, 230, 234, 341, 252, 314, 341, 390, 446, 485, 489, 490
 Јовичић, Драгољуб 221
 Јовичић, Душан 339, 348
 Јововић, Јован 100, 216, 259, 308, 484, 485, 489, 496, 499, 510
 Јововић, Милена 60, 507, 510, 512
 Јозић, Живојин 34, 360, 395
 Јоксимовић, Зоран 340
 Јоксимовић, Јован 54, 192, 500
 Јонеско, Ежен 48
 Јонић, Велибор 136
 Јосип Броз Тито 7, 10, 11, 18, 20, 21, 22, 27, 31, 32, 35, 37, 39, 41, 48, 49, 57, 65, 75, 81, 86, 87, 90, 95, 96, 97, 103, 104, 105, 113, 120, 134, 135, 136, 207, 219, 220, 222, 236, 244, 267, 269, 270, 308, 310, 315, 316, 323, 330, 350, 351, 355, 362, 372, 379, 390, 391, 392, 393, 397, 421, 425, 426, 427, 453, 463, 468, 471, 480, 481, 483, 484, 507
 Јосиф Висарионович Стаљин 18, 19, 66, 75, 152, 160, 372, 428, 487, 488
 Јоцић, Живојин 233, 234, 353
 Јоцовић, Будимир 197, 251, 254
 Јунг, Карл 109
 Калабић, Никола 133, 134
 Калајцић, Драган 151, 329
 Калановић, Тихомир 455, 479
 Калѐб, Вјекослав 379
 Калин, Борис 381, 382
 Ками, Албер 43, 69
 Камиџорац, Биљана 108
 Кант, Имануел 148, 188, 313
 Карађорђе Петровић 315, 369
 Карађорђевић, Ђорђе 87, 111, 129, 286, 328, 369, 485
 Караиванов, Иван 254
 Карацић Стефановић, Вук 7, 14, 18, 83, 145, 177, 235, 241, 252, 386
 Кардељ, Едвард 27, 35, 137, 143, 151, 152, 207, 208, 220, 229, 291, 390
 Карољи, Супек Михаљ 468

- Каруа Мари Ан 8, 15, 45, 57, 59, 60, 61,
 62, 68, 85, 91, 93, 95, 120, 144, 150,
 153, 155, 156, 172, 194, 240, 252, 258,
 259, 261, 263, 266, 272, 277, 282, 283,
 287, 294, 298, 299, 302, 307, 308, 309,
 310, 318, 319, 320, 322, 323, 325, 337,
 350', 351, 372, 374, 383, 390, 392, 396,
 401, 404, 405, 406, 412, 414, 415, 421,
 437, 438, 440, 441, 452, 463, 467, 468,
 495, 501, 509
 Касапић, Босиљка Боса 506
 Касапић, Никола 506
 Кафка, Франц 20, 71
 Каценбах, Николас 19
 Кацлеровић, Триша 340
 Качаревић, Никола 259
 Кашанин Велимировић, Љаља 83, 110, 236,
 242
 Кашанин, Милан 44, 64, 65, 66, 73, 82, 83,
 90, 110, 168, 260, 518
 Кватерник, Славко 475
 Кершовани, Отокар 54, 151, 152, 160, 161,
 163, 189, 245, 276, 329, 358, 400, 461
 Кецман, Јованка 33
 Кидрич, Борис 268
 Кинг Јовановић, Динка 283, 383, 395
 Кисинџер, Хенри 317, 397, 507
 Клајић, Едита 87
 Клемансо, Жорж 96
 Кленовић, Пера 345
 Клисаревић, Сава 234
 Кљаковић, Војимир 241
 Кнежевић, Данило 33
 Кнежевић, Ђорђе 33,
 Кнежевић, Мијалко 91, 97, 136, 308
 Кнежевић, Милојко 137,
 Кнежевић, Радоје Л. 359
 Кнежевић, Рајко 197, 204, 229, 256
 Ковачевић, Божидар Божа 184,
 Ковачевић, Вељко 49, 138, 286, 431, 479,
 480, 481
 Ковачевић, Ђуро 514
 Ковачевић, Љубомир Љуба 383,
 Ковачевић, Радивој 367,
 Ковачевић, Стеван 145, 335, 425, 446, 495
 Козић, Петар 272
 Којић, Гаврило 518
 Кокановић, Рајко 230
 Коларић, Миодраг 461
 Комановић, Рајко 196, 230, 233, 313
 Комарчић, Лазар 383
 Комненић, Милан 67
 Кон, Геца 487
 Константиновић, Богољуб 410
 Константиновић, Михаило 424
 Константиновић, Радомир 482
 Конфин, Жак 445, 448, 450, 463, 471, 472,
 475, 476, 477, 479, 490, 493
 Коњовић, Димитрије 433
 Кораћ, Вељко 373, 434
 Кораћ, Витомир 256
 Кораћ, Десимир 298
 Кораћ, Јосип 256
 Корда, Војин 446
 Корда, Јован 276
 Корда, Стеван 444
 Корнеј, Пјер 195, 442
 Коробара Перо 33
 Косановић, Велизар 244, 245
 Косановић, Сава 439
 Костић, Александар Аца Секс 344
 Костић, Коста В. 355
 Костић, Коста Н. 477
 Костић, Миливоје 123, 344
 Костић, Михаило 408
 Костић, Раде 395,
 Костић, Сека 239
 Костић, Станиша 284
 Костић, Тадија 383
 Костић, Цветко 446, 447
 Костов, Трајче 75
 Кохен, Алберт 39
 Коцбек, Едвард 222, 268
 Кочић, Петар 197, 512
 Кошћина, Силва 118
 Кошутић, Аугуст 41, 281
 Кошутић, Будимир 426
 Кошутић, Владета 31, 38, 45, 60, 73
 Крајачић, Иван 8, 11, 518
 Крајгер, Борис 125
 Крајиновић, Вера 111
 Крекић, Богдан 249
 Крижанић, Пјер 469
 Кризман, Хинко 268
 Крлежа, Мирослав 186, 306, 355, 379, 410,
 455, 458, 459, 468, 469, 474
 Крповић, Михаило 112
 Крповић, Рајко 122, 151, 153, 301
 Крстић, Вера 25, 28, 82
 Крстић, Љиљана 10

- Крстић, Никола 6, 16, 22
 Крстић, Спира 442
 Крстић, Тоза 498
 Крчединац, Бранка 87, 336, 428
 Кулачин, Радивој 106
 Куленовић, Скендер 46
 Куленовић, Цафер 439
 Кулић, Димитрије 420
 Кулунџић, Звонимир 320, 321
 Кушић-Трајковић, Милева 74
- Лавал, Пјер 347
 Лађевић, Гојко 462
 Лазаревић, Бранко 248, 273
 Лазаревић, Вук Трнавски 409, 471
 Лазаревић, Ђорђе 344
 Лазић, Војислав-Воја
 Лазревић, Лаза 475
 Лалић Никола 468
 Лалић, Радован 344
 Ламартин, Алфонс 11, 440
 Ламбић, Иван 447
 Лаптев, 326
 Лапчевић, Драгиша 383
 Ласре, Мадлен 148, 265, 281, 364, 500
 Лауренчић, Јозо 45
 Лебовић, Ђурица 423
 Лебрен, Ирена 148
 Лебрен, Пјер 148, 265, 271, 275
 Лекић, Данило 227, 364
 Леонардо, Да Винчи 68
 Леонид Иљич Брежњев 15, 16, 315, 316,
 351, 372, 397, 425, 497
 Леонтић, Љуба 23
 Лил, де Леконт 441
 Лилић, Стеван 227
 Линдон Џонсон 19
 Лоеренц, Бора 7
 Лончаревић, Ирена 139
 Лончаревић, Јефта 145
 Лончаревић, Селимир 139, 168
 Лоренц, Беба 7
 Лоренц, Борислав 12, 28
 Лоренц, Цаца 23, 27, 108, 240
 Лорковић, Младен 475
 Лукач, Ђерђ 399
 Лукић, Живадин 61
 Лукић, Радомир 446, 452
 Лукић, Света 229, 386,
 Луковић Драгиша 333, 334, 346, 407
- Љубојевић, 486
- Мажуранић, 220
 Мајсторовић, Велимир 184, 320, 321
 Мајсторовић, Нада 422
 Максимовић Сарић, Милеса 118, 123,
 124, 128, 153, 187, 230
 Максимовић, Војин 243, 283
 Максимовић, Ђорђе
 Максимовић, Јован 118, 162,
 Максимовић, Миодраг Миле 45, 46, 56, 88,
 100, 102, 118, 226, 347, 445
 Максимовић, Роса 118
 Малетић, Ђорђе 387
 Малетић, Небојша 403
 Малетић, Стана 199
 Малишић, Обрад 146
 Малро, Андре 40, 76, 310
 Мандес, Франс 232, 259
 Мандић Стајић, Гордана 74
 Мандић, Дејан 74
 Мандић, Нада 367
 Мандић, Светислав 367
 Мањани, Ана 117
 Мао Це Тунг 100, 113, 360, 454, 457
 Марија Антоанета 78, 441
 Маринковић Видосављевић, Пава 118,
 122, 177, 187, 235, 457
 Маринковић, Антоније 252
 Маринковић, Атанасије Таса 375, 4356
 Маринковић, Виден 125
 Маринковић, Војислав Воја 182
 Маринковић, Живка 467
 Маринковић, Јосиф 125, 127
 Маринковић, Лепосава 127
 Марић, Звонко 102
 Марић, Зденко 109
 Марић, Лука 381
 Марић, Љубица 378
 Маричић, Драгомир 61
 Марјановић, Јован 119
 Марјановић, Миодраг 160, 192, 200, 204,
 206, 222, 409, 412, 413
 Марко Краљевић 154
 Марковић, Аћим 159, 181, 378
 Марковић, Божидар Божа 22, 339, 439
 Марковић, Брана 65
 Марковић, Вера 273
 Марковић, Драган 33

- Марковић, Драгослав Дража 379, 484
 Марковић, Ђорђе 332
 Марковић, Едо 487
 Марковић, Животије 188, 314, 398
 Марковић, Иванка 225
 Марковић, Ковиљка 487
 Марковић, Лазар 99
 Марковић, Љиљана 115
 Марковић, Милан 17, 178
 Марковић, Милорад Мића 259, 282, 295,
 296, 317, 377, 438, 492
 Марковић, Милорад П. 517, 521
 Марковић, Михаило 430, 514,
 Марковић, Момчило Мома 265, 273
 Марковић, Радован 357, 492
 Марковић, Светозар 92, 157, 448
 Марковић, Сима 97, 162
 Марковић, Слободан 220
 Маркс, Карл 103, 232, 250, 316, 318, 514
 Масарик, Томаш 40, 67, 95, 164, 369, 437
 Мاستиловић, Пеко 461
 Матарих Радованов, Мира 249, 255, 482,
 493
 Матарих, Јосип 114, 249, 482, 493
 Матвејевић, Предраг 410
 Матејић Ђорђевић, Десанка Деса 297
 Матејић, Бошко 297
 Матејић, Брана 297
 Матејић, Велимир Веља 297
 Матејић, Зоран 297
 Матејић, Милорад Миле 297
 Матић, Бисерка 447
 Матић, Душан 73
 Матић, Стева 158
 Матковић, Хрвоје 470
 Мачек, Владимир Влатко 164, 216, 227,
 269, 281, 321, 334, 403, 431, 439, 474,
 479
 Мачужић, Вера 438
 Мачужић, Живадин 392, 412, 438, 512
 Машић, Слободан 219
 Медаковић, Дејан 385
 Мекули, Есад 382
 Меми, Алберт 69
 Месаровић, Брана 160, 182
 Мехмед паша Соколовић 395, 494
 Мештеровић, Ђура 101
 Мештровић, Иван 120, 355, 427, 444, 469,
 499
 Мијатовић, Цвијетин 18
 Мијатовић, Чедомиљ 5
 Мијовић, Александар 154
 Мијовић, Слободан 154, 167
 Мијушковић, Бела 221
 Миковић, Миодраг 156, 334, 334, 339, 346,
 480
 Миланковић, Милутин 424
 Милановић, Данило 189, 249, 318,
 Милановић, Тереза 324, 327, 339, 348, 349
 Милатовић, Воја 349
 Милатовић, Милорад Миле 35, 341
 Милачић, Душан 31, 35, 52, 64, 72, 83, 84,
 86, 89, 106, 325, 369, 398, 459, 460,
 463, 465, 466, 468, 485, 486, 489
 Миленовић, Душан Мосација 356
 Милетић Ђуковић, Катарина 198, 407
 Милетић, Миодраг 431, 507
 Милетић, Светозар 66, 110, 148
 Милић, Војин 452
 Милићевић, Александар 139
 Милићевић, Вида 462
 Милићевић, Драган 365
 Милићевић, Живко 487
 Миловановић, Драгомир 282
 Миловановић, Ђ. Милован 306, 458
 Миловановић, Милан 123, 125
 Милојевић (Миољевић), Живомир -Жика
 16, 32, 34, 44, 46, 72, 85, 91, 100, 138,
 140, 201, 204, 214, 219, 235, 304, 305,
 308, 309, 357, 367, 397, 402, 434, 490,
 491
 Милојевић Остојић, Јелена Мила 303, 306
 Милојевић, Антонија Беба 34, 85, 215, 216,
 288, 364, 422, 491, 499
 Милојевић, Бојана 403
 Милојевић, Милоје 378,
 Милојевић, Предраг 367
 Милојковић, Милош 302
 Милосављевић, Драгомир 292
 Милосављевић, Иван 292
 Милосављевић, Љубинка 127
 Милосављевић, Предраг Пеђа 469
 Милосављевић, Светислав-Тиса 133
 Милош Обреновић 13, 236, 287, 291
 Милошевић Чекеревац, Лепосава Лепа
 мати Теодора 59, 100, 160, 350
 Милошевић, Владимир Влајко 26, 32, 34,
 37, 73, 85, 94, 108, 120, 138, 216, 239,
 286, 335, 378, 422, 464, 468, 485, 489,
 505, 512

- Милошевић, Дениза 89, 235, 467
Милошевић, Добрила 26, 32, 37, 73, 85, 94,
108, 120, 138, 216, 239, 286, 335, 378,
422, 464, 468, 485, 489, 505, 512
Милошевић, Миладин 518
Милошевић, Милорад 409
Милошевић, Милош Мика 65, 121, 229
Милошевић, Милош Миша 17, 161, 163
Милошевић, Никола 254,
Милошевић, Сима 187, 201
Милошевић, Станко 23, 24, 29, 33, 51, 93,
111, 113, 119
Милошевић, Христина 89, 101, 447, 497,
Милошеић, Слободан 196,
Милуновић Неготинац, Стефанија 251
Милуновић, Радомир Мура 251
Миљковић, Бранислав 90, 458, 459, 485,
489
Миљуш, Бранко 502
Миндеровић, Чедомир 432
Минић, Милка 97
Минић, Милош 269, 379, 484, 500
Мирковић, Бора 241,
Мирковић, Владимир 329
Мирковић, Иван 54, 402,
Мирковић, Мијо 54, 151, 160, 161, 163,
189, 455
Мирковић, Станка 377
Мисирлић, Милош 304, 499
Митић, Витомир 133,
Митић, Вукашин 94,
Митић, Светолик 115,
Митић, Србољуб 60, 139, 164, 165, 172,
198, 204, 296
Митић, Стојадин 206
Митрев, Димитар 382
Митровић, Адам 409,
Митровић, Милован 111
Митровић, Миша 471
Митровић-Ћилас, Митра 11, 19
Мићевић, Коља 12
Мићић, Витомир 494
Мићић, Љубомир 411, 413
Михаило Обреновић 66, 339
Михаиловић, Борислав Михиз 43
Михаиловић, Милица 336, 390, 460
Михајлов, Вера 145, 395,
Михајлов, Михајло Мишко 145, 190, 201,
202, 219, 220, 304, 336, 357, 358, 443,
452, 460
Михајлов, Никола 145
Михајловић, Душан 196
Миховиловић, Иво 151
Мишић, Александар 334,
Мишић, Живојин 106,
Мишић, Јован 129, 210, 212, 222, 284, 287,
296, 307, 323, 351, 464, 491, 508, 513
Мишић, Тијана 285,
Мишков, Милош 418
Мишковић, Милан 391
Младеновић, Ранко 384,
Младеновић, Саша 505
Младеновић, Стојан 277, 463
Младеновић, Танасије Тоша 494
Мобуту, Сесе Секо 449
Мојсов, Лазар 389
Моле, Ги 249, 250
Мољевић, Рада 216
Мољевић, Стеван 462
Монтани, Већеслав 35
Морас, Шарл 61, 246
Морача, Милутин 33, 146
Моро, Гистав 144
Московљевић, Милош 27, 138, 237, 361,
510, 517, 518, 521
Московљевић, Олга 49, 518
Мразовић, Карло 42
Мрваљевић, Милутин 499
Мркаљ, Сава 386
Мунен, Жорж 246
Мучалов, Живко 74, 140
Мушицки, Коста 29
Мушицки, Лукијан 386
Нагорни, Миодраг 217
Најдановић, Бора 497
Најдановић, Милутин 113, 121, 138,
159, 169, 172, 192, 201, 210, 304, 337,
358, 374, 402, 450, 456, 464, 494, 512
Насер, Гамал Абдел 29, 95, 306
Настасијевић, Живорад 231
Недельковић, Драгољуб Драган 381
Недић, Арсеније 301, 342,
Недић, Бора 355, 487, 490,
Недић, Владета 45, 105, 184, 206, 237, 350,
513
Недић, Воја 342,
Недић, Љубомир 315,
Недић, Милан 184, 334
Недић, Слободан-Бата 301,

- Ненадовић, Александар 152
 Несторовић, Стева 366
 Нешић, Петар 39, 97
 Нешковић, Благоје 5, 35, 134, 272
 Нешковић, Милутин 344
 Нешковић, Рајко 25, 97, 356
 Нешовић, Слободан 80, 82, 86, 102, 103
 Никезић, Марко 37, 207, 219, 379, 380,
 480, 483, 489, 509
 Никита Сегејевич Хрушчов 497
 Никитовић, Мирослав 390
 Никић, Никола 490
 Никола Петровић 19
 Николае Чаушеску 65, 316
 Николајевић, Радивоје 23, 392
 Николић, Војислав Воја 510
 Николић, Драгољуб 422
 Николић, Ђура 191
 Николић, Илија 88, 272
 Николић, Јагош 261
 Николић, Јордан 354
 Николић, Коста 284
 Николић, Милена 44
 Николић, Рада 29,
 Николић, Риста 173
 Николић, Христина 32, 287
 Ниче, Фридрих 70, 120, 141, 253
 Новак, Виктор 184, 241, 242
 Новак, Грга 381
 Новак, Лујо 126, 127,
 Новотни, Антоњин 7
- Обалдија, де Рене 246, 247
 Обрадовић Барух, Вера 365
 Обрадовић, Доситеј 13, 177, 387, 401,
 Обрадовић, Мила 154, 397,
 Обрадовић, Сава 362, 403, 499
 Обреновић, Јован
 Обреновић, Љубица
 Обреновић, Милоје
 Обретковић, Петар 305, 306
 Окутирије, Гистав 363
 Олнон, Џон 454
 Онета, Валерија 472
 Опачић, Стеван 443
 Орион, Венсан 67
 Оровић, Саво 206
 Остојић, Војимир 368, 402
 Остојић, Миладин 303, 306, 368, 407
 Остојић, Радојка 402
- Остојић, Стево 470
 Острогорски, Георгије 292
- Павелић, Анте 151, 321, 475
 Павелић, Анте-Смит 268, 455
 Павић, Јефто 26, 80, 109, 135, 136, 216,
 259, 401, 495, 496, 499, 503, 509, 515,
 516
 Павић, Милорад 386, 387, 482
 Павићевић, Вуко 373
 Павле Карађорђевић 81, 83, 241, 345, 347,
 348, 351, 352, 508
 Павлек, Миховил 403
 Павлов, Станка 108
 Павлов, Тодор 72
 Павловић Хилда, Мирјана 6, 36, 61
 Павловић, Александар Аца 189, 319, 509
 Павловић, Бора 483, 484, 489
 Павловић, Бранка 503
 Павловић, Влада В. 130, 218, 221, 423, 435
 Павловић, Владислав 184
 Павловић, Драгољуб 259
 Павловић, Душан 244, 254, 276
 Павловић, Ђока 422
 Павловић, Живојин 81
 Павловић, Коста Ст. 105, 182, 199, 206
 Павловић, Милисав 419
 Павловић, Милорад Крпа 383
 Павловић, Милош 139, 142, 148, 168, 171,
 174, 179, 185, 198
 Павловић, Миодраг Мија 85, 109, 116
 Павловић, Младен Млађа 112
 Павловић, Нада 263
 Павловић, Павле 10, 269
 Павловић, Радослав Браца 390, 399
 Палавестра, Предраг 495
 Паљић, Ђорђе 462
 Пандуровић, Сима 447
 Панић Суреп, Милорад 6
 Панић, Димитрије 513
 Пантић Трбојевић, Круница 242
 Пантић, Круница 80, 242
 Пантић, Милош 339
 Панчић, Јосиф 13, 14
 Паскал, Блез 15, 39,
 Паскал, Мишел 246, 272, 307, 406, 412,
 438, 441
 Пастернак, Борис-Леонидович 363
 Патрис Лумумба 449
 Пауновић, Миљивоје 377

- Пауновић, Сениша 44, 119, 439
Пашић, Никола 13, 19, 38, 99, 106, 125,
149, 237, 305, 312, 425, 482
Пејић, Рака 184
Пејчић, Б. 209
Пејчић, Влајко 94, 187
Пејчић, Мика 402, 505
Пејчић, Миодраг 94, 187
Пелеш, Рајко 394
Пеликан, Јиржи 472
Пенезић, Слобода Крцун 57, 86, 243
Перигор Пјер 17
Перигор, Тереза 17
Перић, Бошко 393
Перић, Ђорђе 121, 355
Перовић, Латинка 37, 277, 343, 379, 480,
483, 489, 509
Перовић, Лепосава Лепа 43, 44, 57, 86
Перовић, Милош 383, 385
Перовић, Невенка 388
Перовић, Тадија 385
Перуничкић, Андрија 91
Перцан, Јосип 160, 163, 164
Петар II Карађорђевић 315, 359,
Петар II Петровић Његош, 10, 252, 315,
436, 458, 467, 469
Петковић, 82
Петковић, Љубисав 511
Петковић, Надежда 511
Петковић, Никола 95
Петрановић, Бранко 262, 264, 269, 272
Петровић Живадин Жижа
Петровић, Александар Саша 25, 77, 279,
515
Петровић, Вељко 17, 111, 184, 248
Петровић, Габријела Габи 120, 121, 227,
236, 243, 376, 463
Петровић, Димитрије 385
Петровић, Драган (Драгољуб) 354, 463
Петровић, Драги 111
Петровић, Душан Шане 343
Петровић, Живадин Жића 214
Петровић, Живорад 94
Петровић, Зоран 85,
Петровић, Илија 160, 161,
Петровић, Јелица 116, 227, 234, 284, 467
Петровић, Јован 116, 117, 120, 121, 124,
128, 167, 181, 228, 229, 230, 235, 385,
255, 243, 241, 236, 432, 438, 443, 464,
465, 485, 489
Петровић, Јордан 399
Петровић, Љуба К. Фурија 343
Петровић, М. Илија 40,
Петровић, Милан 188, 189, 192, 358
Петровић, Мирослава Лилика 117
Петровић, Михаило Мика Алас 14, 424
Петровић, Никола 363
Петровић, Нинко 449, 500
Петровић, Пера 383
Петровић, Рака 360
Петровић, Спира 39,
Петровић, Стеван 229
Пешић Голубовић, Загорка Зага 514, 515
Пешић, Богдан 30, 33, 134, 136, 138, 477
Пијаде, Моша 35, 80, 86, 87, 97, 102, 344
Пјатје, Жаклина 232, 246
Пјекчић, Стеван 447
Плавшић, 188, 287
Планинц, Милка 391
Плаовић, Раша 10
Плећевић, Чеда 339, 342, 343, 477
По, Едгар Алан 124
Пол, Жан 15, 58, 59, 61, 91, 92, 93, 96, 172,
194, 252, 266, 288, 310, 351, 374, 396,
406, 438, 442, 463, 501
Половина, Гојко 403
Пољић, Гордана 154
Помије, Жан 280, 281, 291, 364
Попадић Велимировић, Јелена 222
Попадић Мишић, Љубица 297
Попадић, Сретен 222, 324
Попов, Небојша 514
Поповић, Андрија 499
Поповић, Богдан 240, 424, 425
Поповић, Васиљ 240
Поповић, Велимир Веља 184, 435, 442
Поповић, Владета 355
Поповић, Дамњан 266
Поповић, Делија 266
Поповић, Добрила 484
Поповић, Душан 424
Поповић, Ђ. Милош 42, 161, 184, 221, 454
Поповић, Здравко 384, 385
Поповић, Зора 330
Поповић, Јелена 375, 399
Поповић, Јован 437
Поповић, Јован Стерија 387
Поповић, Јустин 335
Поповић, Коча 43, 57, 86, 462
Поповић, Љубиша 209

- Поповић, Милан 403
 Поповић, Милентије 134
 Поповић, Милоје 384
 Поповић, Милојко 221
 Поповић, Миодраг 150, 168
 Поповић, Момчило 56
 Поповић, Нада 393
 Поповић, Павле 437
 Поповић, Пера 211
 Поповић, Перса 432
 Поповић, Ратко 491, 497
 Поповић, Стеван 199
 Поповски, Ј. 509
 Потић, Војислав 395
 Потић, Јелена 396
 Поткоњак, Никола 333
 Пратуси Вергер, Андре 5, 15, 17, 20, 22,
 25, 30, 45, 60, 62, 74, 112, 144, 195
 Праштало, Жарко 394
 Првановић, Светислав 503
 Предић, Урош 385
 Прелевић, 212
 Пржа, Никола 380
 Прибићевић, Адам 305, 410,
 Прибићевић, Милан 161, 403, 455
 Прибићевић, Ружа 403
 Прибићевић, Светозар 22, 90, 149, 197,
 268, 313, 470
 Прибићевић, Стојан 468
 Прижан, Таном 171
 Прица, Огњен 163
 Продановић Бора 201, 341,
 Продановић, Драгољуб Вук 27, 80, 201,
 296, 332, 333, 395, 397, 412, 448, 493
 Продановић, Зора 448
 Продановић, Милица Мица 201
 Прокић, Милован 177
 Прокић, Олга 398
 Протић, Мирјана 429
 Протић, Стојан 237
 Пруст, Марсел 464
 Птоломеј, Клаудије 40
 Пушкин, Александар Сергејевич 198

 Рабле, Франсоа 195
 Радаковић Мандић, Нада 367
 Раденковић, Воја 271, 395, 438
 Раденковић, Душан 221, 222,
 Раденковић, Ђорђе 236, 453
 Радивојевић Љуба 160, 256, 308, 356, 444
 Радивојевић, Павле 191, 359
 Радић, Стјепан 90, 149, 156, 167, 311, 321,
 348, 397, 456
 Радичевић, Бранко В. 394
 Радованов, Милица 114
 Радованов, Никола 12, 27, 29, 53, 86, 96,
 136, 137, 141, 171, 174, 181, 255, 257,
 270, 271, 361, 410, 444, 452, 467, 475,
 476, 486, 493, 495, 500
 Радовановић, Љуба 449, 513
 Радовановић, Милан 460
 Радовић, Драгош 201, 304, 390
 Радовић, Ђуза 6
 Радовић, Иван 381, 382
 Радовић, Никола 23
 Радојевић, Анта 335
 Радојевић, Влада 434
 Радојевић, Милан 139
 Радојевић, Мира 518
 Радојичић Милојевић, Љиљана 215
 Радојичић, Љубица 384, 385
 Радојичић, Стева 215
 Радојковић Јоксић, Милица 155, 198
 Радојчић Светозар 494, 495
 Радојчић, Мирослав 453,
 Радонић, Јован 424
 Радочај Брајац, Терезија 311
 Радуловић, Јова 254, 262, 265, 295, 304,
 307, 357, 364, 366, 374, 377, 379, 390,
 391, 392, 395, 396, 405, 407, 413, 419,
 421, 423, 430, 431, 433, 435, 443, 444,
 450, 454, 467, 475, 479, 486, 488, 494,
 498, 506, 510, 512
 Раичковић, Стеван 46
 Рајковић, Александар Аца 255
 Рајчић, Бисерка 6, 7, 16, 152, 261, 367,
 394, 397
 Ракић, Милан 177,
 Ракић, Огњен 282
 Рамадановић, Миодраг 449, 467, 480, 499,
 499, 500, 510, 515
 Ранковић, Александар 11, 18, 57, 87, 134,
 136, 176, 391, 492, 509
 Ранчић Илић, Христина 146
 Ранчић, Душан 8, 356
 Ранчић, Јелица 146
 Ранчић, Миодраг-Мића 508
 Ратковић, Манојло 143, 168, 169, 171, 185
 Рафајловић, Живојин 283
 Рацков, Милан 417

- Рачки, Мирко 115, 117, 120, 121, 167, 376
Рашић, Радомир 184
Рашовић, Милош 18, 44, 269, 322
Рембрант, Харменс 68, 70
Ремизов, Алексеј 43, 202
Ремон, Жан 31
Рибар, Иван 35, 52, 75, 339, 403, 490
Рибар, Лола 33, 40, 143, 373, 434, 483
Ристић, Душица 211, 212
Ристић, Јован 66
Ристић, Лепушка 21, 108, 211, 212, 443
Ристић, Марица 21, 211, 212
Ристић, Марко 382
Ристић, Миливоје 91
Ристић, Милутин 7, 16, 18, 19, 21, 26, 64, 69, 72, 81, 82, 88, 94, 135, 136, 172, 210, 211, 212, 242, 311, 416, 430, 434, 449
Ристић, Роса 21, 64, 69, 72, 135, 210, 211, 212, 443
Ричард Никсон 28, 37, 232, 235, 315, 486, 487, 507
Ришар, Антоанета 308, 437
Розентал, 107
Розенфелд, Мари Луиз Мариза 74, 144, 149, 233, 383, 394, 401, 406, 502
Розенфелд, Орест 326
Ронсар, Пјер 195
Росић, Александар Лека 25, 109
Росић, Добринка 341
Росић, Добросав Сингер 342
Росић, Драгољуб 341
Росић, Миливој 341, 342
Ростов, Наташа 28
Роцић, Сима 175
Роше, Валдек 29
Рукавина Брајац, Магдалена 311
Русо, Жан Жак 174, 179, 224, 270, 313, 441, 453
- Савељева Михајловна, Људмила 28
Савић Вујовић, Живка 494
Савић Ребац, Аница 130
Савић, Велизар 77, 279
Савић, Кирило 16, 184
Савић, Лазар 147
Савић, Павле 429,
Савићевић, Боса 258,
Савићевић, Марко 431, 510
Савићевић, Олга 394,
Савковић, Милош 333
- Савовић, Божа 25
Салата, Петар 359
Самарцић, 483
Самарцић, Берислав 75
Самарцић, Мила 80
Самарцић, Радован 18, 26, 63, 65, 494
Сарван, Миливој 381
Сарић, Предраг Драган 132, 133, 136, 137, 138, 143
Сегарион, Антоније 121, 122, 123, 235, 457, 466
Секулић, Аца 447
Селасије, Хајле 95, 99
Селенић, Слободан 43
Селимовић, Меша 46, 230, 447
Сенћанска, Наташа 128
Сењобс, Шарл 361
Сеферовић, Нусрет 163
Симић, Богољуб 401, 494
Симић, Звонко 264, 268, 269, 270, 273, 388
Симић, Милорад Миша В. 176
Симић, Павле 59
Симић, Станоје 233
Симовић, Душан 241, 369
Симовић, Љубомир 46
Симовић, Милоје 480
Симоновић, Влада 250
Симоновић, Душан 23, 50, 401, 408
Симоновић, Риста 303, 335
Сиримаво Бандаранаике 501
Скерлић, Јован 5, 64, 65, 83, 90, 171, 177, 199, 241, 252, 383, 407, 427
Слијепчевић, 220
Слијепчевић, Боса 220
Слијепчевић, Милош 284, 290
Слијепчевић, Перо 220
Смиљанић, Драгослав 339, 490
Смодлака, Лука 423
Смолински, Миле 33
Смољан, Бариша 281, 335, 376, 439
Соларић, Павле 387
Сондермајер, Зага 458
Сондермајер, Мона 458
Сондермајер, Станислав 458
Сорди, Алберто 117
Спалајковић, Мирослав 237
Спасић, Александар Аца И. 401, 407, 408
Спасић, Крунослав 458, 459, 467
Срејић, Богдан 93
Сретеновић, Драгољуб 244, 254

- Сретеновић, Јова Мали Велики 334
 Сретић, М. 507, 510
 Стајић, Васа 110
 Стајић, Гордана 74
 Стајић, Драган 27, 74, 515
 Стакић Прапочертовић, Милка 17, 28, 141, 288, 383, 398, 401
 Стакић, Владислав 240,
 Стамболиски, Александар 44
 Стамболић, Петар 69, 431, 434
 Стаменковић, Коста 420
 Стаменовић, Александар Сања 143, 183, 192, 249, 395, 402
 Станимировић, Владимир 383, 384, 385
 Станисављевић, Ђурађ Ђуро
 Станисављевић, Милутин 251, 300, 486
 Станић, 132, 189
 Станић, Данило 68
 Станић, Раденко 409
 Станковић Јовић, Дара 309
 Станковић, Борислав 407, 410, 413
 Станковић, Димитрије Мића 313, 390
 Станковић, Иван 449
 Станковић, Јова 229
 Станковић, Мита Тутичка 123, 143, 493
 Станковић, Сениша 35, 268
 Станковић, Ставра 229
 Станојевић, Аца 99
 Станојевић, Веља 18
 Станојевић, Влада Трнски 178, 244, 345, 508
 Станојевић, Драгош 60, 453
 Станојевић, Сава 510
 Старчевић, Анте 152, 241, 242, 469
 Старчевић, Ђорђе 332
 Старчић, Виктор 10
 Стевановић, Живадин 164
 Стевановић, Михаило 96
 Стевић, Лука 388
 Стевовић, Милош 49, 65, 75, 109, 110, 120, 137, 142, 143, 146, 159, 160, 168, 330, 341, 377, 416, 422, 471, 472
 Стевовић, Риста 119
 Стенсфилд Поповић, Мери 355
 Степановић, Степа 433
 Стергар Николић, Милица Мики 60, 90, 149, 156, 228, 230, 234, 258, 274, 395, 447, 458, 459, 463, 465, 466, 467, 468, 484, 485, 486, 489, 505, 513
 Стергар, Милош 149, 234, 258, 274, 350, 395, 442, 447, 459
 Стефан Вучић Косача 494
 Стефан Лазаревић, деспот 261
 Стефановић Венцловић, Гаврил 386
 Стефановић, Благоје Блашко 297, 390
 Стефановић, Игњат 123,
 Стефановић, Милиоје Долински 341,
 Стефановић, Миодраг Бата 101, 102, 123, 128, 230
 Стефановић, Олга 465
 Стефановић, Радомир 464, 465
 Стефановић, Светислав Ђећо 18, 391
 Стивенсон, Ралф 99
 Стијовић, Милоња 132
 Стимаковић, Звонимир 141, 183, 220
 Стиховић, Никола 164
 Стојадиновић, Милан 135, 161, 330, 331, 345, 347, 349, 351, 352, 358, 400, 496
 Стојановић, Бранка 463
 Стојановић, Буда 226, 288, 356
 Стојановић, Властимир Власта 21, 22, 51, 54, 65, 76, 87, 114, 117, 263, 286, 301, 393, 399, 403, 466
 Стојановић, Југана 33, 42, 44, 58, 177, 414, 484
 Стојановић, Љубомир 5
 Стојановић, Мирко 127
 Стојановић, Мирослав 59
 Стојановић, Михајло Миша 116
 Стојановић, Никола 462
 Стојановић, Радослав 426
 Стојановић, Светозар Света 51, 514
 Стојић, Делча 38
 Стојков, 337
 Стојков, Бошко 308
 Стојков, Тодор 109, 110, 146, 147, 168, 189, 216, 249, 264, 334, 337, 354, 390, 390, 397, 399, 496
 Стојковић, Бранка 464
 Стојковић, Живорад 46, 68, 479
 Стокић, Љубиша 363
 Стошић Поповић, Добрила Сека 288, 291, 368, 378, 398, 432, 435, 467, 484, 489
 Стошић, Драгомир 6, 19, 36, 44, 58, 68, 154, 288, 291, 294, 322, 363, 368, 402, 432
 Ступица, Мира 40
 Стфановић, Нада 465

- Суботић, Слободан Д. 218, 362, 444, 445, 446
Суботић, Душан 362
Суботић, Јован 66, 331, 386
Суботић, Мојсеј 385
Супек, Иван 470
Супек, Руди 452
- Табакловић, Милан 394
Тадић, Верослава 116, 481
Тадић, Јован 194
Тадић, Љуба 10
Тадић, Љубомир-Љуба 214, 217, 464, 495, 514, 515
Танчић, Александар Санда Шустер 127, 479
Танчић, Дана 276
Танчић, Јосиф 479
Танчић, Миле 276
Тасовац, Синиша 242
Таутовић, Радојица 248
Терзић, Велимир 510
Терзић, Драгољуб 335, 354
Тешић, Богдан
Тешић, Момчило 61, 139, 159, 198
Тинковић, Драгиша 503
Тинковић, Јован 503
Тинковић, Петар 503
Типсаревевић Марковић, Милица 65
Типсаревевић, Иванка 172
Тишлер, Јанко 77, 279
Тодор Живков 52
Тодоров Василев, Коста 478
Тодоровић Јовановић, Светлана 11, 51, 107, 217, 350, 377, 388, 389, 484
Тодоровић, Бора Н. 129, 155, 251, 254, 268, 401, 472
Тодоровић, Влада 350, 388
Тодоровић, Драгиша 479
Тодоровић, Душан 36, 397, 455
Тодоровић, Жарко 515
Тодоровић, Живојин 444, 446
Тодоровић, Иван 296
Тодоровић, Коста 24, 44, 84, 140, 345, 444, 478, 508
Тодоровић, Љуба 145,
Тодоровић, Мијалко 132, 428
Тодоровић, Милица 11
Тодоровић, Милош 331
- Тодоровић, Радомир 31, 36, 42, 71, 74, 136, 138, 142, 185, 201, 276, 304, 320, 349, 360, 377, 397, 402, 413, 455, 466, 478, 479, 486, 512
Тодоровић, Тодор Тоша 136, 138, 142
Толстој, Лав Николајевич 162, 424, 487
Томашевић, 515
Томић, Алекса Аца 374, 488
Томић, Јован 5
Томић, Миодраг 374
Томић, Мирко 92, 403, 431, 432, 477, 507, 511
Томић, Станко 382
Томшич, Франце 392
Топаловић, Зора 384
Топаловић, Риста 395
Торбар, Јосип Иван 439
Тошић, Војислав Сава Корошец 436, 437
Тошић, Десимир 94, 147, 365,
Тошић, Милица 206, 213, 283, 294, 365,
Тошковић, Велимир 327
Тошковић, Јово 327
Трајковић, Бора 401
Трајковић, Драгољуб 335, 354, 494
Трајковић, Петар 401
Трбојевић, Душан 378, 497
Трбојевић, Милан Миша 80, 242
Триоле, Елза 210, 232
Трипало, Мика 363, 379
Трифунковић, Живко владика Лаврентије 58, 68
Трифунковић, Милош Миша 99, 439
Тркља, Лазар 220, 515
Тркуља, Јовица 518
Трлајић, Глигорије 386
Трумбић, Анте 268, 455
Тупањанин, Милош 72, 220, 440
Туцаковић, Љубиша 153, 154, 156, 258, 315, 350, 397, 400, 428
Туцаковић, Марина 395
Туцаковић, Миодраг 153
Туцовић, Димитрије 197, 211, 285, 312, 383
- Бирилов, Јован 46, 47
Бирић, Бранислав-Лужнички 139
Бирић, Драгољуб 201
Бирић, Драгослав 508
Бирић, Ђока 418
Бирић, Иринеј-владика 236
Бирић, Миладин 142, 201

- Ђирић, Славко 149
 Ђирјаковић, Милојко 411
 Ђирковић, Сима 262, 494, 517
 Ђирлић, Димитрије 422
 Ђопић Бранко 115, 479
 Ђопић, Гојко-аквиз. 325, 367, 400
 Ђопић, Никола 403
 Ђосић, Бора 219, 229
 Ђосић, Добрица 378, 379, 452, 459, 464,
 465, 471, 481, 483, 486, 488, 489
 Ђосић, Драгомир 110, 132, 161, 163, 189,
 410, 461, 490, 495
 Ђосић, Живорад 471,
 Ђосовић, Филип 132, 189
 Ђурковић, Владо 33
 Ђурчин, Милан 161, 506
 Ђурчић Бранислав Браца 65, 410, 466
 Ђурчић, Богдан Ч. 191
 Ђурчић, Драгица 399, 430
 Ђурчић, Мила 304
 Ђурчић, Милан 136, 393, 407, 417, 430,
 503,
 Ђурчић, Милосав-Дреновац (Сеља) 297,
 508
 Ђурчић, Мира 399,
 Ђурчић, Никола 65, 399, 417, 430
- У Тант, 360, 450
 Удовичић, Ана 237
 Удовичић, Јуре 237
 Узуновић, Бранко 307, 330
 Ујевић, Аугустин 29, 121, 123, 474
 Урошевић, Миливој 108
 Урошевић, Средоје 33
- Федоров Јаблан Јовановић, Вера 105, 312,
 326, 350, 373, 434, 435, 483, 487
 Федоров Милутиновић, Десанка 312, 326,
 350, 373, 435, 483
 Федоров, Виктор 483
 Феодоров Јаблан Јовановић, Вера 56, 326,
 350
 Феодоров Милутиновић, Десанка 56, 326,
 434, 435, 506
 Фидел Кастро 442
 Филаговић, Имре 41, 351
 Филиповић, Борислав 405
 Филиповић, Драгослав 80, 252, 254, 491
 Филиповић, Жика 33
 Филиповић, Миленко 284
- Финци, Ели 17
 Фишер, Роберт Боби 453
 Фишер, Фриц 253, 257, 257
 Фокнер, Вилијам 23, 27
 Фор, Едгар 186
 Фотић, Милан 253
 Франс, Анатоли 34, 235, 486
 Френклин Делано Рузвелт 160
 Фридрих, Велики 246
 Фриш, Макс 66
 Фрол, Иво 367
 Фурние, Жермен 35, 249, 356
 Фурнијал, Жермена 35, 249, 356
- Хамон, Лео 77, 78
 Хамфри, Хјуберт 28
 Хасанагић, Едиб 448
 Хаџидедић, Неџад 199
 Хаџић, Лазар 331, 431
 Хегел, Георг Вилхем Фридрих 239, 400
 Херен, фон Виктор 347
 Хибл, Милан 472
 Хо Ши Мин 40
 Холбах, Пол 300, 349
 Хоноре, Алиса 109, 111, 112, 142, 143,
 148, 150, 209, 248, 291, 362, 371, 389,
 504, 508
 Хоноре, Жак 109
 Хоџа, Фадиљ 125
 Хуари Бумедијен 95, 99, 436, 442
- Цанић, Аница 513
 Цанић, Белка 416
 Цанић, Драгица Драга 212, 284, 285, 418,
 464, 479, 513
 Цанић, Драгутин 429
 Цанић, Јовица-Бата 416
 Цанић, Милутин 19, 64, 97, 129, 172, 212,
 222, 233, 284, 285, 416, 429, 434, 449,
 461, 477, 479, 508, 512
 Цанић, Мишко 513
 Цанић, Црнка Цуна 416
 Царић, Војин 260, 272, 276, 290, 291, 292,
 295, 296, 407, 431
 Царић, Славко 296
 Цветковић, Драгиша 241, 281, 403, 508
 Цветковић, Животије 398
 Цветковић, Петар Пијаница 360, 422
 Цветковић, Томислав 354, 376, 443
 Цеденбал, Јумжагин 315

- Ценић, Алекса 307
Церовић, Иван 33
Црвенковски, Крсте 392
Црнчевић, Брана 69
Црњански, Милош 68, 110
- Чанадановић, Мирко 485, 489, 509
Чанг Кај Шек 367, 372
Чемберлен, Артур 330, 340
Чемерски, Ангел 207, 208, 509
Чичковић, Зора 429
Чичковић, Петар 429
Чолаковић, Родољуб 264, 268, 269, 507,
512
Чолић, Исмет 454
Чоловић, Будимир 53
Чомбе, Моис 449, 450
Чу Ен Лај 40, 504
Чубриловић, Бранко 439, 508
Чубриловић, Васо 184, 269
Чубриловић, Јованка 104
- Џабић, Хамо 197
Џавахарлал Нехру 40
Џејмс, Вилијам 290
Џон Кенеди 19, 28, 326, 397
Џонић, Андрија 222
Џонић, Урош 5, 487
Џумхур, Зуко 493
Шеган Будимлић, Вера 115, 226
- Шеган, Алек 115, 226
Шајковић, Радмила 452
Шалипуровић, Вукоман 208
Шантал, 15, 58, 60, 91, 93, 96, 144, 172,
194, 252, 266, 310, 351, 374, 442, 501
Шарден, Тејар 287, 412
Шаренац, Темара 172
Шаркић, Драго 258, 273, 274, 295, 318,
396, 450, 512
Шарл Де Гол 21, 34, 48, 68, 76, 90, 94, 95,
96, 98, 99, 104, 106, 131, 144, 148, 150,
186, 217, 232, 235, 246, 260, 261, 264,
265, 266, 283, 310, 326, 359, 396, 411,
421, 442, 473
Шегрт, Владо 18, 19
Шестов, Лав 202
Шилер, Фридрих 70
Шкеровић, Јефто
Шкеровић, Никола 499
Шојић Радослав-Бата 289
Шопенхауер, Артур 70
Шошић, Хрвоје 370
Шошкић, Будислав 142
Шпадијер, Стојан 339
Шпиљак 68
Шпиљак, Мика 61, 68, 319
Штефаник, Милан 67
Шубашић, Иван 41, 164, 269
Шулејић, Драгиша 93, 357, 360
Шутеј, Јуре

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

32:929 Јовановић Д.
323(497.1)“19“(091)
821.163.41-94

ЈОВАНОВИЋ, Драгољуб, 1895-1977

Дневник. Књ. 4 / Драгољуб Јовановић ; приредио Момчило Исић ;
[превод са француског и коректура Татјана Шотра]. - Пирот : Историјски
архив : Београд : Породица Д. Јовановића, 2020 (Београд : Графоавала). -
541 стр. : илустр. ; 24 cm

Ауторова слика. - Тираж 100. - Скраћенице: стр. 519-520. - Белешка о
приређивачу: стр. 521. - Напомене и библиографске референце уз текст. -
Библиографија. стр. 517-518. - Регистар.

ISBN 978-86-80412-15-3 (ИАП)

а) Јовановић, Драгољуб (1895-1977) — Дневници б) Југославија —
Политичке прилике — 20в — У успоменама

COBISS.SR-ID 25427465